

ATLAS

ISSN 2602 - 4128

ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2 (2018)

Sayı: 3

Yayın Tarihi: 15 Ağustos 2018

Editör
Dr. Ahmet İLHAN

www.atlasdergisi.org

İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

ATLAS ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ BİLİM VE DANIŞMA KURULU

DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLAK KAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİ OSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOYÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBK A. ALTAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR.EBRU GÜHER	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞİN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞAÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAIM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKÖĞLU	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALİBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMENOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ŞİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŞİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÜŞTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŞILOĞU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŞKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞİRİN ŐENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HANÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINİNG UNİVERSİTY
DR. TÜRKMEN TAŐER AKBAŐ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UŐUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOĞİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜĐÜLSÜM CANDEĐER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL BOZKURT	İSTANABUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKİREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. YAVUZ SELİM DÜGER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YUNUS EMRE TANSÜ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŐLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

ATLAS ULUSAL SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sosyal Bilimler Alanında, Tüm Dillerde Yapılan Çalışmaları Yayımlayan İNDEKSLİ, HAKEMLİ bir E-Dergidir.

2017 yılında yayına başlayan ATLAS Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs ve Ağustos ve Aralık aylarında yayın yapma kararı almıştır.

Dergi sisteminde okuyucu kolaylığı ve açık erişim politikasını benimsemiş olan dergimizde yayımlanmış olan makalelere, kapak, içindekiler kısmına dergi sayısından kolaylıkla ulaşmak ve bilgisayarınıza kaydetmeniz mümkündür.

Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, ulusal hakemli akademik bir yayındır. Dergiye gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olması gerekmektedir.

Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmalar ilgili alanda en az iki alan hakemine yönlendirilir. Hakemlerin olumlu görüş bildirmesi halinde makaleler yayınlanmaktadır.

Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi nitelikli özgün çalışmaları yayınlamaktadır

Yayıncı	İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği
İmtiyaz Sahibi	İKSAD adına Mustafa Latif EMEK
Editör	Dr. Ahmet İLHAN
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Yayın Tarihi	15 Ağustos 2018
İletişim	atlasiksad@gmail.com

İÇİNDEKİLER

YAZAR VE MAKALE ADI	SAYFA
Alaaddin HANÇER <i>SÜNNET'İN FIKİH KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASINDA SAĞLADIĞI KATKI</i>	1
Nurullah ULUTAŞ <i>TURGAY NAR'IN OYUNLARINDA ÜTOPIK MEKÂNLAR VE SIRADIŞI MİMARİ</i>	26
Osman Vedüd EŞİDİR & Gökhan BAK <i>ULUSLARARASI BİLİMSEL ORGANİZASYONLARIN SOSYAL MEDYA KULLANIMI: İKSAD ÖRNEĞİ</i>	62
Ersin Kaya SANDAL, Mehmet KARABÖRK & Nadire KARADEMİR <i>TARIM COĞRAFYASI AÇISINDAN KAHRAMANMARAŞ'TA CEVİZ ÜRETİMİ</i>	71
Mehmet MİMAN <i>KARAYOLLARINDA ÇALIŞAN MÜHENDİSLERİN YENİLİKÇİLİK EĞİLİMLERİNE CİNSİYET VE TECRÜBELERİNİN ETKİSİ: 5. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ ÖRNEĞİ</i>	88
İbrahim ÖZTÜRK <i>NİĞDE MİLLETVEKİLİ NECİP BİLGE'NİN TBMM'Sİ FAALİYETLERİ (1950-1954)</i>	98
İbrahim ÖZTÜRK <i>MAÂRİF SALNAMELERİNE GÖRE ADIYAMAN'DA EĞİTİM VE ÖĞRETİM (1898-1903)</i>	108
Fatma Zehra TAN & Adil AKKUŞ <i>BANKA ÇALIŞANLARININ YETENEK YÖNETİMİ ALGILARI VE ÖRGÜTSEL ÖĞRENME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA</i>	114
Şura ÇİÇEK <i>TÜRKİYE'NİN FİLİSTİN SORUNUNA BAKIŞI VE HANGİ KAVRAMLAR ÜZERİNDEN İNŞA ETTİĞİ ÜZERİNE BİR ANALİZ</i>	130
Gülzar İBRAHİMOVA & Vagif VALİZADE <i>SİYASİ SÜREÇLER VE KÜRESELLEŞME</i>	150
Hacer BURKAZ <i>2001'DEN 2016'YA ABD'NİN SURİYE POLİTİKASININ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ VE SURİYE KRİZİNİ ANLAMAK</i>	172
Sevilay AYDIN & Enes UZTURK <i>SOSYAL MEDYA ARAÇLARINDAN İNSTAGRAM VE FENOMENLERİNİN REKLAM İLE İLİŞKİSİ</i>	180
Mehmet Nusret BEDÜK & Emre KARABACAK <i>İŞÇİNİN ÜCRETİNİN ZAMANINDA ÖDENMEMESİNİN HUKUKİ SONUÇLARI</i>	193
Gülhan DENİZ <i>6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU(6335 SAYILI KANUN DAHİL) 'NUN MUHASEBE VE DENETİM UYGULAMALARINA GETİRDİĞİ YENİLİKLER</i>	212

YAZAR VE MAKALE ADI	SAYFA
Sami KARACAN & Nurcan GÜNCE <i>MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MUHASEBE STANDARTLARININ UYGULANMASINDA KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER</i>	228
M. Salih MERCAN <i>MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN RUS BOLŞEVİK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ (1336/1920)</i>	244
Salih YEŞİL & Zeliha Fatma DEMİR <i>ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMEYE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI</i>	266
Seyhan MERCAN KALAYCI <i>XVII. YÜZYIL OSMANLI TASVİR SANATINDA TÂCÜ’T-TEVÂRİH ADLI EL YAZMASI ESERE AİT TASVİRLERİN BİÇİM VE KOMPOZİSYON YÖNÜNDEN İNCELENMESİ</i>	281
Mehmet KARAHAN <i>PISA SINAV SONUÇLARININ ÜLKELERİN GELİŞMİŞLİK DERECESİ VE KALKINMIŞLIK ÖLÇÜTLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	291

SÜNNET'İN FIKIH KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASINDA SAĞLADIĞI KATKI

Alaaddin HANÇER
Doktora Öğrencisi, KSÜ Üniversitesi, alaaddinhancer46a@gmail.com

Özet

İslam Hukukunun oluşmasında Kur'an'dan sonra en büyük pay Hz. Peygamber'in sünnetine aittir. Bu sebeple sünnet İslam Hukukunun iki temel esasından biri olmuştur. Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'da anlamı kapalı olarak belirtilen kısımların açıklanmasında aydınlatıcı bir rol üstlenmiş, âmm ifadelerle anlatılan konuları beyan etmiş ve yanlış anlamaların önüne geçmiştir. Sünnet, adeta Kur'an'ın hayatta gerçekleşmiş, somut bulmuş halidir. Sünnet, Kur'an'ın sustuğu yerlerde konuşan, vahye muhatap olan toplumun ihtiyacı anında imdada yetişen vahiy ürünüdür. (İmam Şâfiî, El-Ümm, 1991: I, 36-37)

Sünnet, aydınlatıcı rolüyle fıkıh kültürünün oluşmasında ve gelişmesinde etkin bir role sahiptir. Fıkıh kitaplarımızda hukukçuların ortaya koyduğu birçok hüküm sünnet temeli üzerine bina edilmiştir. Sünnet, İslam Hukukunun tahrif edilmesine ve Kur'an'ın yanlış anlaşılıp yorumlanmasına engel olucu bir özelliğe sahiptir.

Sünnet'in İslam Hukukunun oluşmasında sağladığı katkıları ve İslam Hukukunun korunmasındaki etkin rolünü bilen İslam karşıtlarının sünnete saldırmalarındaki temel sebep de sünnetin bu özelliğidir. Çünkü sünnetin Müslüman hayatından bertaraf edilmesi Kur'an'ın tahrif edilmesinde ve İslam Hukukunun çökertilmesinde en büyük adımdır. Bu çalışmamızda sünnetin İslam Hukukunun iki temel esasından biri olmasının delilleri, sünnetin İslam Hukuk Metodolojisinde sağladığı katkı, fıkıh kültürünün oluşmasında ve İslam Hukukunun zenginliğinde sağladığı destek üzerinde durulacaktır. Ayrıca Hz. Peygamber'in sünnetinin bertaraf edilmesi halinde İslam Hukukunun maruz kalacağı tehlikelere dikkat çekilecek ve "Sadece Kur'an bize yeter" sloganıyla yola çıkanların iddiaları üzerinde değerlendirme yapılarak hizmet ettikleri yanlış fikirler çürütülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Sünnetin Hukûkî Değeri, İslam Hukukunun İki Temel Kaynağından Biri: Sünnet

CONTRIBUTION OF THE SUNNA IN THE FORMATION OF FIKH CULT

Abstract

In the formation of Islamic law, the greatest share after the Quran belongs to the Sunna of the Prophet. Therefore, it has become one of the two basic principles of Islamic law. The prophet's Sunna has undertaken an enlightening role in the explanation of the parts of the literal meaning of the Quran, stated the subjects expressed by the terms of the Âmm, and prevented misunderstandings. The Sunna is a concrete find that has been realized in life. The Sunna is the product of revelation, which speaks in the places where the Quran is silent, and which grows up in the moment of the need of the society, which is in vain. (İmam Şâfiî, El-Ümm, 1991: I, 36-37)

The Sunna has an active role in the formation and development of fiqh cults with its enlightening role. Many provisions which have been put forward by the lawyers were built on the Sunna basis in fiqh

books. The Sunna has a feature that prevents the Islamic law from being falsified and from misunderstanding and misinterpreting the Quran.

The main reason for the attacks to the Sunna of the anti-Islamists who know the contribution of the Sunna in the formation of Islamic law and the active role of preserving the Islamic law is this feature of the Sunna. Because elimination of the Sunna from Muslim life is the biggest step in the settlement of Islamic law and in falsification of the Quran. In this study, the evidence of the Sunna being one of the two basic principles of Islamic law, contribution of the Sunna in Islamic law methodology, support for the formation of Fiqh cult and the richness of Islamic law will be emphasized. Besides in this study, the danger to be exposed to Islamic law will be noted in case of the elimination of the prophet's Sunna and the wrong ideas they serve will be tried to be refuted by evaluating the claims of those who departs with the slogan of 'just Quran is enough for us'.

Key words: the Sunna, legal value of the Sunna, One of the two main sources of Islamic law: the Sunna.

GİRİŞ

İslâmî İlimlerin oluşmasında en önemli görevi Kur'an üstlenmiştir. Akâid, Kalam, Tefsir, Fıkıh gibi bütün dinî ilimlerin oluşması ve belirli bir ilmî disiplin haline gelmesi Kur'an sayesinde olmuştur. İslam Hukukunun oluşmasında da en etkin rol yine Kur'an'ın olmuştur.

Kur'an'ın ifa ettiği bu görevin çok önemli olmasıyla beraber, hüküm bildiren Kur'an ayetlerinin büyük bir kısmı genel ifadelerle vaz' edilmiş, birçok konuda ayrıntıya girilmemiş ve bazı yerlerde de müphem, müşkil ve müteşâbih ayetler Kur'an'da yer almıştır.

Kur'an'da genel anlam ifade eden ve ayrıntıya girilmeden hüküm koyan ayetler Hz. Peygamber'in sünneti vesilesi ile izah edilmiş, yanlış anlaşılmaya ve hatalı yorum yapılmaya müsait müphem, müşkil ve müteşâbih ayetlerin çoğu sünnet tarafından açıklanmış ve aydınlatılmıştır. Özellikle de namaz, oruç, zekât ve hac gibi İslam Dininin en önemli ibadetleri sayılan dini ritüellerin nasıl yapılacağı, uygulamanın nasıl olacağı sünnet tarafından izah edilmiştir. (İmam Şâfî, El-Ümm, 1961: I, 7)

Belirtilen hususiyetler sünnetin İslam Hukuku açısından ne denli önem arz ettiğini göstermektedir. Sünnetin İslam Hukuku kapsamında icra ettiği bu husûsî görevlerinden el çektirilerek sünnetin yok sayılmasının Müslümanın dini hayatının somut olarak yaşandığı ibadetler alanında da büyük bir yıkıma sebep olacağı aşikârdır. Sünnetten mahrum edilen bir Müslümanın dini yaşantısını nasıl sürdüreceği ve yaptığı ibadetleri nasıl ifâ edeceği bir muammadır. (Kırbaşoğlu, 2001: 175-176)

Bu sebeple sünnetin İslam Hukuk Kültürünün oluşmasında sağladığı katkıların analiz edilmesi önem arz etmektedir. Sünnetin kaynak değeri ve dindeki yeri üzerine yapılmış çok önemli ve başarılı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan her birinde

sünnet farklı boyutlarıyla ele alınarak önemine dikkat çekilmiştir. Yaptığımız bu çalışmanın özünü ise sünnetin fıkıh kültüründe sağladığı katkılar oluşturmaktadır.

1. SÜNNET

1.1. Sünnetin Tanımlanması

Sünnet kelime manası olarak “edinilen yol, izlenen yol ve yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek” (İbn Manzûr, 2003: XIII, 225) anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise Sünnetin birbirinden farklı tanımları yapılmıştır. Bu tanımlamalara baktığımızda farklılığın sebebinin, daha çok sünnetin neleri kapsamına aldığı ve sınırının neresi olduğu ile ilgili bakış açılarından kaynaklanması olarak görebiliriz.

Sünnetin İslam Dininin teşrî kaynaklarından biri olduğu göz önüne alındığında, Hz. Peygamber’in dini öğretme ve beyan etme açısından söylediği, uyguladığı veya onayladığı hususları ihtiva eden her şey sünnet olarak değerlendirilmektedir. (Teftazânî: Tarih Yok: II, 2) Bu tanımlama Hz. Peygamber’in din ile ilgisi olmayan, bir insan olma özelliğinden dolayı meydana gelen ve Müslümanların peygambere tabi olma gerekliliği bulunmayan beşeri hususları dışarıda bırakmaktadır. (Bakkal, 2003: 1-27) Hz. Peygamber’den sadır olan her şeyin, dini beyan sadedinde olsun beşer olması hasebiyle meydana gelen durumlar olsun, sünnet olarak kabul edilmesi daha çok Müslümanların Hz. Peygamber’e olan sadakat ve bağlılıklarından, Ona karşı duydukları derin hürmet ve saygıdan kaynaklanmaktadır.

1.2. Sünnetin Kavî, Fiilî ve Takrîrî Oluşu

Hz. Peygamber, bazen vahyedilen ayetleri beyan sadedinde açıklamalar yapmış, bazen gördüğü bir olay üzerinde değerlendirmeler yapmış, bazen de bir soru üzerine cevaplar vermiştir. Bunun yanında Müslümanlara dinin fonksiyonel olarak nasıl yaşama aktarılacağını göstermek üzere dini ritüelleri bizzat uygulayarak öğretme yoluna gitmiştir. Bununla hem sözlü olarak Müslümanlara dini vecibeleri öğretmiş, hem de dinin gerçek hayattan uzak, hayali şeyler olmadığını bizzat yaşayarak göstermiştir. Bunun yanında bazen de sahabenin uygulamalarına, yaptıkları davranışlarına veya söyledikleri sözlerine tasvip edici yaklaşımlar sergilemiştir.

Buna göre sünnet, Hz. Peygamber’den sadır oluş şekline göre kavî, fiilî ve takrîrî olarak üç kısma ayrılmaktadır. Dinin tebliği ve beyan edilişi ile ilgili sözlerine kavî sünnet tabiri kullanılmış, Kur’an’ın somut olarak hayata uygulanılmasını yansıtan davranışlarına fiilî sünnet denilmiştir. (Âmidî, 2003: I, 226) Hz. Peygamber’in farklı vesilelerle söylemiş olduğu “*Ameller ancak niyetlere göredir. Her bir kimse için ancak niyetinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah ve Rasûlüne ise onun hicreti Allah ve Rasûlünedir. Kimin hicreti elde edeceği bir dünyalık veya evlenmek istediği bir kadına*

ise onun hicreti de hicret ettiği şeydir” (Buhârî, 2006: Bed’ü'l-Vahy, 1; Müslim, 1998: İmâre, 155; Ebû Dâvûd, 2004: Talâk, 11), “Ramazan hilalini görünce oruç tutunuz. Şevval ayının hilalini görünce iftar ediniz” (Müslim, 1998: Sıyâm, 19, 20; Nesâî, 2001: Sıyâm, 9, 11) gibi sözler kavli sünnete; Hz. Peygamber’in namazı kılma şekli, abdest alırken uyguladığı hususiyetler, hac görevini yerine getirirken gösterdiği hal ve hareketler fiili sünnete örnektir. Sahabeden zuhur eden söz veya fiili bir davranış ise Hz. Peygamber tarafından tasdik edilmiş veya olumlu yaklaştığına dair bir işaret ortaya konulmuş ise buna da takrîrî sünnet denilmiştir. (Zuhaylî, 1985: I, 450)

1.3. Sünnet’in Şer’î Kaynaklar İçerisindeki Yeri (Usûl Açısından)

İslam Hukukunda kulların yapıp ettikleri fiillere ve söyledikleri sözlere bir takım vasıflar yüklenmiştir. Fiil ve sözler kulların yapmaları dinen kesin ve bağlayıcı tarzda emredilen hususlardan ise bunlara farz (Şâ’bân, 2015: 227; Zuhaylî, 1985: 45-46), yasak kapsamında olan şeylerden olup kesin ve bağlayıcı tarzda ise bunlara haram (Zuhaylî, 1985: 71), şartlarına uygun yapılan bir ibadet türü ise bunlara sahih, şartlarına uygun olarak yerine getirilmemiş ise fasit (Apaydın, 1995: DİA, XII, 417) gibi tabirler kullanılmıştır. Bu vasıflandırmalar, İslam Hukuk Metodolojisinde şer’î kaynak olarak tabir edilen Kur’an ve sünnetten elde edilen bilgilere göre yapılmıştır. (Seyyid Bey, 1915: 77)

İslam Hukukunda şer’î kaynak olarak kabul edilen Kur’an, sünnet, icma ve kıyas sıralaması bir derecelendirmeyi de ifade etmektedir. Kulların fiil ve sözlerine bir vasıf yüklenecekse bunun delili ilk sırada yer alan Kur’an’da aranacaktır. Kur’an’da ilgili bir delil tespit edilememiş ve kullardan sadır olan fiil ve sözlere bir vasıf yüklenememiş ise sünnete bakılmaktadır. Problem sünnet tarafından da çözülememiş ise müçtehitlerin görüş birliği anlamına gelen icma veya kıyas ile sonuca bağlanmakta ve çözüme kavuşturulmaktadır. (el-Buhârî, 1997: III, 391)

Bu sıralamanın ilk sırasında Kur’an’ın, ikinci sırayı ise sünnetin almasının en önemli onaylayıcısı Kur’an’ın bizzat kendisidir. Kur’an’ın birçok ayetinde Kur’an’ın Allah tarafından Hz. Peygamber’e vahyedildiği, bu Kitaba iman edilmesi ve tabi olunması emredilmektedir. İlgili ayetlerin çoğunda Allah Teâlâ Hazretlerine ve O’nun gönderdiği peygamberine itaat edilmesi istenmiş, bunun iman için bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır. “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” (Nisâ: 4/59), “De ki: “Allah’a ve Peygamber’e itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez.” (Âl-i İmrân: 3/32), “Kim de Allah’a ve Peygamberine isyan eder ve O’nun

koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedî kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (Nisâ: 4/14) gibi ayetler, Allah’a ve Allah’ın peygamberine itaat etmeyi, aynı zamanda da bir sıralamayı göstermektedir.

Bu ayetlerden elde ettiğimiz sonucu açıklayıcı şekilde bir hadis nakledilmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel’i Yemen’e idareci olarak görevlendirmiş, oraya gönderirken aralarında şu şekilde bir konuşma geçmişti. Hz. Peygamber Muaz b. Cebel’e: “*Sana hüküm vermen gereken bir konuda müracaat ederlerse nasıl hüküm verirsin?*” diye sorunca “*Allah’ın Kitabına göre hüküm veririm*” cevabını almış; “*Şayet orada bulamazsan nasıl hüküm verirsin?*” diye sorduğunda ise “*Allah’ın Rasulünün sünneti ile hüküm veririm*”, “*Orada da bulamazsan ne yaparsın?*” diye sorunca da “*Kendi görüşüme göre hüküm veririm*” cevabını vermiştir. Bunu duyan Allah Rasulü: “*Allah Rasulünün elçisini Allah ve Rasulünün razı olacağı şeye muvaffak kılan Allah’a hamd olsun*” (Ahmet b. Hanbel, 1995: Müsned, V, 230, 236; Ebû Dâvud, 2004: Akdiye, 11; Tirmîzî, 1998: Ahkâm, 3) demiştir.

Bunlar sünnetin şer’î kaynaklar içerisinde bir hüküm kaynağı olduğunu ve Kur’an’dan sonra ikinci sırada yer aldığını göstermektedir. İslam Hukuku da bu sıralamayı göz önünde bulundurmuş ve sünneti Kur’an’dan hemen sonra gelen ikinci kaynak olarak değerlendirerek meselelerin çözümlerini bu düzlemde gerçekleştirmiştir.

1.4. İslam Hukuk Metodolojisinde Sünnet’in Kaynak Kabul Edilmesinin Temel Mesnetleri

İster Kur’an’da detaylandırılmamış konular olsun isterse de Kur’an’da hiç sözü konusu edilmemiş konular olsun birçok fikhî mesele sünnet tarafından şekillendirilmiştir. Kulları ilgilendiren ibadet, alış veriş, evlilik hayatı, sosyal ve ekonomik ilişkiler ve vasiyet gibi konularda Kur’an’ın genel hükümler verdiği bir gerçektir.

Kur’an’da namazla ilgili ayetlere baktığımızda beş vakit namazın Müslüman üzerine farz olduğunu bulabiliriz. Oruç tutmanın ya da zekât vermenin şartlarını taşıyan her bir Müslüman için farz olduğuna delil getirmek de mümkündür. Fakat bu ibadetlerin nasıl, ne şekilde ve hangi vakitlerde ifa edileceği, bu ibadetlerin şartları, rükûnları ve bu ibadetleri ifsat edici şeyleri bulmak mümkün değildir. Aynı şekilde alış veriş hükümleri, evlilik akdinin nasıl gerçekleşeceği, insanlar arası ilişkilerin nasıl tesis edileceği gibi konularda detaylı bilgiler Kur’an’da mevcut değildir. Bütün bu ifade edilen hususlarla ilgili detaylı bilgileri sünnet vesilesiyle elde etmek mümkündür. Bu durum ise bizler için sünnetin İslam Hukukunun şer’î kaynakları içerisinde yer alma zorunluluğuna işaret etmektedir.

Diğer taraftan her bir Müslümanın tereddütsüz bir şekilde iman ettiği Kur'an, Hz. Peygamber'in sünnetinin şer'î bir kaynak olduğuna işaret etmektedir. Burada Kur'an'da yer alan ilgili ayetlere işaret etmekte fayda olacağını düşünüyoruz. Bunun yanında Kur'an'ın hüküm bildiren ayetlerinin çoğunun genel hükümler ifade etmesi ve Hz. Peygamber'in Kur'an'ın tebliğ edici ve tebliğ ettiğini öğretici olarak gönderilmesinin de sünnetin kaynak kabul edilmesinde büyük bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

1.4.1. Kur'an Ayetleri

Kur'an'ın birçok ayetinde Hz. Peygamber'e itaat edilmesi Allah Teâlâ'ya itaat ile beraber emredilmiştir. Allah Teâlâ'yı sevmenin işareti olarak Hz. Peygamber'e tabi olma gösterilmiş, Hz. Peygamber'in müminler için örnek olduğu ifade edilmiştir.

“De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. De ki: “Allah'a ve Peygamber'e itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez.” (Âl'i İmran: 3/31-32)

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” (Nisâ: 4/59)

“Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.” (Nisâ: 4/65)

“Aralarında hüküm vermek için Allah'a (Kur'an'a) ve Resûlüne davet edildiklerinde, mü'minlerin söyleyeceği söz ancak, “işittik ve iman ettik” demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” (Nûr: 24/51)

“Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.” (Ahzâb: 33/21)

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.” (Ahzâb: 33/36)

“Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Ey iman

edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider." (Hucûrat: 49/1-2)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir." (Haşr: 59/7)

Bu ayetler, Allah Teâlâ'ya itaat etmenin yanında Hz. Peygamber'e de itaat etmeyi emreden ayetlerdir. Hz. Peygamber'e itaat ise sadece tebliğ ettiği Kur'an'a tabi olmakla değil; Hz. Peygamber'in Kur'an dışında Müslümanlara öğrettiği hakikatlere uymakla gerçekleşir. Öte yandan Allah ve Rasülünün önüne geçilmemesi, Onun örnek alınması, Allah Rasülünün çekişmeli meselelerde hakem kabul edilerek çözümün Ona bırakılması ve Müslümanlara neyi verdiyse ona sarılmaları, neyden yasakladıysa ondan uzaklaşmalarının emredilmesi sünnetin şer'î bir kaynak olmasının en büyük delilleridir.

1.4.2. Kur'an'da Aydınlatılması Gereken Konular

Hz. Peygamber'in örnekliliği sadece tebliğ ettiği Kur'an'ı almakla gerçekleşebilecek bir olgu değildir. Sadece Kur'an'ın verdiği şeylerde örnek olması Kur'an'ın hakkıyla yaşanmasına da büyük bir engeldir. Çünkü Kur'an'da var olan birçok emir ve yasağın nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceği detaylı bir şekilde açıklanmış değildir. (Zuhaylî, 1987: I, 440) Bunun için sünnetin verdiği bilgilere ve detaylara ihtiyaç vardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in sünneti Kur'an'ın bir yaşam biçimi olarak uygulanabilirliğinin en büyük ispatıdır. Kur'an'ın verdiği hükümler Hz. Peygamber'in sünneti ile somut olarak yaşanmış ve hayata aktarılmıştır. Sünnet vesilesi ile Kur'an hükümlerinin aslında bir rüya olmadığı, bir insan tarafından hayata aktarılmasının mümkün olduğu inanmak ve kabul etmek isteyenlere gösterilmiş olmaktadır.

Kur'an'ın verdiği hükümleri incelediğimizde birkaç konu haricinde detaylı bilgi verilmediğini görebiliriz. Örneğin miras konusunda Kur'an'da ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür. Fakat genel itibarıyla verilen hükümlerin, emredilen veya nehyedilen hususların detaylarını bulmak ve verilen bilgilerle yetinmek mümkün değildir. Sünneti dışarıda bırakmak ve İslam Hukukunda yer vermek istemeyen bir anlayışla hareket edildiğinde, dini hükümleri yerine getirmekle mükellef olan Müslümanların görevlerini hakkıyla ifa etmeleri içinden çıkılmaz bir hal alır. Örneğin *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."* (Bakara: 2/183) ayetiyle oruç tutmak Müslümanlara farz kılınmış ve mükellefler bu ibadeti yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardır. Ancak orucun hangi hallerde bozulacağı, kimlerin oruç tutmaktan muaf olduğu, oruca ne zaman başlanıp ne zaman bırakılacağı, hangi hallerde kaza veya keffâret gerekeceği açıklanmamıştır.

Yine “*Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*” (Bakara: 2/43) “*Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*” (Âl-i İmran: 3/97) “*Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir*” (İsrâ: 17/78) ayetlerinde Müslümanlara namazın farz olduğu, hac yapmanın Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkı olarak farz kılındığı, zekâtın verilmesi gibi sorumluluklar yüklenmiştir. Fakat bunların hiç birisinde detaya girilmemiştir. (İmam Şâfiî, 1961: I, 24-25) Örneğin beş vakit farz namazın kaç rekât olduğu, namazın vakitlerinin sınırları, hangi rekâtta ne okunacağı, namazın şekil ve vasıfları, zekâtın hangi mallardan hangi miktarda verileceği, zekât vermek için zenginlik ölçüsünün ne olduğu, hac ibadetinin nasıl yapılacağı gibi detaylı bilgilerin hiç birisi Kur’an’da verilmiş değildir. (İmam Şâfiî, er-Risâle, Tarih yok: 21-22) Bu sebeple sünnetin aydınlatıcı görevini icra etmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Hz. Peygambere itaat etmeyi ve onu örnek almayı emreden ayetlerin de göz önüne alınarak mesele değerlendirilmeye alındığında Hz. Peygamber’in sünnetine büyük bir ihtiyacın olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Hz. Peygamber, Kur’an’ı sadece tebliğ etmekle kalmamış, Kur’an’ı hem yaşamış, hem de kulların mükellefiyet alanlarına giren konularda onlara detaylı bilgiler vermiştir. Sünnetin icra ettiği bu görevi yok saymak Kur’an’ın genel tarzda vermiş olduğu emirlerin yaşanılmaz bir duruma gelmesine sebep olacaktır. Bu durumun Kur’an’ın tahrifine kadar uzanan bir yolun açılmasına sebep olacağı aşikârdır.

1.4.3. Zorunluluk

Yüce Allah, Hz. Peygamber’i sadece vahyi nakleden bir peygamber olarak görevlendirmemiştir. O, hem vahyin nakledicisi hem de öğreticisi ve uygulayıcısıdır. Bu sebepledir ki Hz. Peygamber hadislerinde “*Beni nasıl namaz kılar görüyorsanız namazlarınızı o şekilde kılınız*” (Buhârî, 2006: Salât, 36), “*Hac menâsiklerini (hacda yapılması gereken amelleri) benden alınız*” (Müslim, 1998: Hac, 310; Ebû Dâvûd, 2004: Menâsik, 77) buyurmuştur.

Kur’an-ı Kerim’de “*De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*” (Âl-i İmran: 3/31) buyrulur Hz. Peygamber’in tebliğ görevi yanında kendisine tabi olunacak bir peygamber olduğu da vurgulanmıştır. Bir Peygamber’in Allah’tan aldığı vahyi sadece tebliğ etmesi ve kendisinin tebliğ ettiği şeyleri uygulamalı şekilde göstermeyerek öğreticilik vasfını taşıması düşünülemez. Bütün Peygamberler tebliğ ettiği şeyleri önce kendisi uygulamış, uyguladığı şeyleri etrafındaki insanlara öğretmiştir. Tebliğ edileni tebliğ edenden ayırmak ve birbirinden bağımsız düşünmek

vakiya terstir. Bu durumda Hz. Peygamber'in sünneti okunan vahyin bizzat yaşanılması, hayata geçirilmesi demektir. Elbette ki Hz. Peygamber'in Kur'an'da herkesin anlayamayacağı yerleri açıklayıcı rol üstlenmesi, izah edilmeye ihtiyaç hâsıl olan emir ve yasakları izah etmesi sünnetin de vahiy ürünü olduğunu, yapılan izahların ve öğretmek için yapılan uygulamaların Allah tarafından kontrol edildiğini göstermektedir. (Bakkal, 2003: 1-27) Bu ise Hz. Peygamber'in sadece nakledici bir görev icra etmediğini, aksine sünnetin dahi bir vahiy ürünü olduğunu gösterir. Bu durum sünnetin teşri'de kaynak olduğu gerçeğini beraberinde getirmektedir.

Burada Hz. Peygamber'in sünnetinin bir vahiy ürünü olmasının bir zorunluluk olduğunu söylemek istiyoruz. Hz. Peygamber'in nakledici bir görevi olduğunu, başka bir görevinin olmadığını iddia etmek Kur'an'da yer alan birçok hükmün fiilen yaşanmasını zorlaştırmak hatta imkânsız hale getirmek demektir. Çünkü İslam Hukukunun birçok meselesi sünnet vesilesi çözüme kavuşturulmuş, Hz. Peygamber'in uygulayarak öğretmesi vesilesi ile uygulanabilir hale gelmiştir.

1.5. Sünnet'in Kur'an Karşısında Konumu

İslam Hukuk Metodolojisinde Sünnet'in Kur'an'dan sonra gelen teşri kaynağı olduğu konusunda müçtehitler ittifak halindedir. (Debbûsî, 2001: 22) Sünnet'in Kur'an karşısındaki bu durumunu hem ayetlerden hem de vakıanın kendisinden anlamak mümkündür. Çünkü Hz. Peygamber'in sünneti Kur'an'ı açıklamak ve te'kit etmek üzere meydana gelmiştir. Açıklanan, beyan edilen ve te'kit edilen şey ise açıklayıcı ve te'kit edici durumdaki şeyden daha öncelikli gelmesi gerekir. Bunun ötesinde Kur'an'ın sübutu kat'îdir. Sünnet'in sübutu ise mütevatir hadisleri dışarıda bırakırsak genel itibariyle zannîdir. (Zuhaylî, 1985: I, 460) Sübutu kat'î olan Kur'an'ın, sübutu zannî olan sünnetten daha öncelikli gelmesi gerekir.

Sünnetin ikinci sırada gelen teşri kaynağı olduğu durumu tespit edildikten sonra geriye değinilmesi gereken bir mesele kalmaktadır. Öyleyse sünnetin Kur'an karşısında konumu nedir? Burada bu sorunun cevabına yanıt aranacak ve sünnetin icra ettiği görevler üzerinde durulacaktır.

Sünnetin Kur'an'ı açıklayıcı, tatbik edici ve Kur'an'ın sustuğu yerlerde veya genel çerçeve çizip detayına inmediği konularda bilgi verici özelliği bulunduğu işaret edilmişti. İşaret edilen sünnetin bu görevlerine müstakil başlıklar halinde kısaca temas etmenin yerinde olacağını düşünüyoruz. Bu başlıklar altında incelenen sünnetin icra ettiği görevler aynı zamanda sünnetin İslam Hukukunun oluşmasında sunduğu katkılara da işaret etmektedir.

1.5.1. Sünnet'in, Hükümleri Pekiştirici ve Sağlamaştırıcı Özelliği

Sünnet, kaynağı Kur'an olan hükümlerin pekişmesine, istikrara kavuşmasına ve tekit edilmesine yardımcı olmuştur. Kur'an tarafından verilen hükümler, sünnet tarafından desteklenince daha da sağlam bir yapıya kavuşmuştur.

Örneğin Kur'an'da “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür*” (Bakara: 2/110) ayeti ve benzeri ayetlerle namaz kılmak ve zekât vermek müminler üzerine farz kılınmıştır. Bu, Kur'an'da verilen bir hükümdür ve mükellef olanların namaz kılmaları ve zekât vermeleri gerektiği hükmü verilmiştir. Yine Kur'an'da “*Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)*” (Âl-i İmran: 3/97) ayetiyle mükellefin ömründe bir defa hac görevini ifa etmesinin Allah'ın kullarına farz kıldığı bir ibadet olduğu vurgulanmıştır. Oruç ile ilgili ise “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı*” (Bakara: 2/183) buyrulur orucun müminlere farz kılındığı belirtilmiştir.

Hz. Peygamber ise hadislerinde “*Yüce Allah beş vakit namazı kullarına farz kılmıştır. Kim güzel bir şekilde abdestini alır, namazını vakti içerisinde kılar, rükûunu, secdesini, tam yaparak huşu içerisinde namazını kılsa Allah katında o kişinin başıslanacağına dair verilmiş bir söz vardır...*” (Ebû Dâvûd, 2004: Salât, 9) buyurmuştur. Bu hadis Kur'an'da verilen namaz kılma hükmünü pekiştirici ve tekit edici bir görev üstlenmektedir. Hz. Peygamber'in başka bir hadislerinde ise “*İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, Kâbe'yi haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak*” (Müslim, 1998: İman, 21) buyrulmuştur. Bu hadis ve Hz. Peygamber'in namaz kılma, oruç tutma, zekât verme ve hac yapma gibi ibadetleri uygulamalarına dair sünnetleri de yukarıda verilen Kur'an hükümlerini tekit edici ve güçlendirici bir görev üstlenmiştir.

Sünnetin icra ettiği Kur'an hükümlerini pekiştirme ve te'kit etme görevi, sadece bunlarla sınırlı değildir. Adaletli olma (Buhârî, 2006: Ezân, 36; Nesâî, 2001: Âdâbü'l-Kudât, 1), doğruluk ve sadâkat (Müslim, 1998: Birr, 105), anne ve babaya güzel davranma (Buhârî, 2006: Edeb, 2), iyilik ve ihsanda bulunma (Tirmizî, 1998: Birr, 63), yetimlere güzel davranma (İbn Mâce, 1998: Edeb, 6), içki ve kumar gibi zararlı şeylerden sakınma (Ebû Dâvûd, 2004: Eşribe, 5), Hırsızlık ve rüşvet alıp vermektan kaçınma (Tirmizî, 1998: Diyât, 21; Ebû Dâvûd, 2004: Büyû', 82), haksız yere cana kıymaktan uzak durma (Müslim, 1998: Birr, 32; Buhârî, 2006: Vesâyâ, 23) gibi ahlaka

dair birçok güzel davranış, Kur'an'da hüküm olarak bildirilmiş, bu hükümler sünnet tarafından desteklenmiştir. Benzer şekilde evlilik hukuku, miras, vasiyet, ekonomik ve sosyal hayata dair birçok Kur'an hükmü yine sünnet tarafından desteklenmiş, izah edilmesi gereken yerler izah edilerek pekiştirilmiştir. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in sünnetinin Kur'an'ı destekleyen ikinci bir teşrî kaynak olduğunu ve sünnetin aslında bir vahiy ürünü olduğunu göstermektedir. Bu vesile ile sünnet, Kur'an hükümlerini pekiştirici bir görev icra ederken diğer taraftan İslam Hukukunun oluşmasında da büyük bir katkı sağlamıştır.

1.5.2. Sünnet'in Kur'an Hükümlerini Açıklayıcı Özelliği

Daha önce de belirtildiği gibi ister ibadet isterse de dini ilgilendiren diğer alanlarda Kur'an hükümlerinin çoğu genel tarzda vaz' edilmiştir. Kur'an vermiş olduğu birçok hükümde genel çerçeve ve sınırlar çizmiş içinin doldurulması konusunda da hem sünnete hem de müçtehitlere söz hakkı tanımıştır. Böyle olmasının sebebi İslam Hukukunun bütün çağlara ve her insan tabiatına uygun bir şekilde vaz' edilmesine imkân vermek şeklinde yorumlanmaya müsaittir. Evrensel bir nitelik taşıdığı iddiasıyla yola çıkan bir hukuk sisteminde bu düşüncenin olması gayet normal karşılanmalıdır.

Sünnet, bu çerçevede açıklanmaya ihtiyacı olan ve yanlış anlama ve yorumlanmaya müsait olan Kur'an hükümlerini tebyîn edici bir görev icra etmiştir. Bilindiği gibi Kur'an'da mücmel, müphem, müteşâbih gibi anlamı kapalı olan yerler bulunmaktadır. Hem bu şekilde gelen ayetler sünnet tarafından izah edilmiş hem de âmm veya mutlak tarzda verilen hükümler sünnet tarafından tahsîs ve takyîd edilmiştir. (İmam Şâfî, Er-Risâle, Tarih yok: 79)

Örneğin Nisâ Suresinde evlenilmesi haram olan kimseler sayılmış (Nisâ: 4/23) daha sonra ise *“Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı”* (Nisâ: 4/24) buyrulmuş sayılanlar dışında kalanlarla evlenmenin helal olduğu hükmü konulmuştur. Evlenilmesi haram olanlar arasında eşinin halası ve teyzesi, eşinin erkek ve kız kardeşinin kızları sayılmamıştır. Hz. Peygamber ise *“Bir kadın halası, teyzesi, erkek ve kız kardeşlerinin kızlarıyla aynı anda nikâhlanmaz”* (Buhârî, 2006: Nikâh, 28) buyurarak ayetin âmm şeklinde gelen hükmünü tahsîs etmiştir. Sünnetin bu fonksiyonu Kur'an hükümlerinin âmmını tahsîs olarak tanımlanmıştır.

Benzer şekilde *“De ki: “Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum”* (En'âm: 6/145) ayetiyle leş, akmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların haram olduğu hükmü konulmuştur. Bu hüküm bu dört şey haricinde yer

alan şeylerin helal olmasını gerektirmektedir. Ancak Hz. Peygamber yırtıcı ve parçalayıcı dişleri ve pençeleri olan hayvan ve kuşların etinin yenilmesini yasaklamıştır. (Buhârî, 2006: Sayd, 28; Ebû Dâvûd, 2004: Et'ime, 32) Ayette verilen genel hüküm sünnet tarafından tahsis edilmiş ve sünnet açıklayıcı bir görev icra etmiştir.

Yine Kur'an'da "*Allah, size, çocuklarınızın (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder*" (Nisâ: 4/11) ayeti ile herhangi bir sınır koymaksızın miras paylaşımında erkeğe iki pay, kadına ise bir pay verilmesi hükmü konulmuştur. Erkek ve kadının taşıdığı vasıflar dikkate alınmaksızın genel bir hüküm vardır. Ancak Hz. Peygamber "*Katil, mirastan herhangi bir şey alamaz*" (Tirmizî, 1998: Ferâiz, 17; İbn Mâce, 1998: Ferâiz, 8) hükmünü koyarak anne ve babasını öldüren kişinin mirastan mahrum edilmesi hükmünü getirmiştir. Bu durumda ayetin koyduğu genel hüküm sünnet tarafından tahsise uğramıştır.

Sünnetin Kur'an açısından farklı bir görevi de mutlak olarak vaz' edilen Kur'an hükümlerini takyîd etmesi yani belirli bir sınır çizmesidir. Örneğin Kur'an'da hırsızlık yapan kişilere verilecek hususunda "*Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*" (Mâide: 5/38) ayetiyle ellerinin kesilmesi hükmü verilmiştir. Ancak ellerin nereden kesileceği ve çalınan malın değerinin ne kadar olması gerektiği hususunda bir bilgi verilmemiştir. Hüküm mutlak tarzda verilmiştir. (İmam Şâfiî: Er-Risâle, Tarih yok: 67; İmam Şâfiî, El-Ümm, 1991: I, 36-37) Ancak Hz. Peygamber hırsızlık yapan bir kimsenin elinin bilekten kesilmesi gerektiğini açıklamıştır. (Buhârî, 2006: Hudûd, 14; Müslim, 1998: Hudûd, 1; Ebû Dâvûd, 2004: Hudûd, 12) Bu durumda sünnet, mutlak tarzda gelen elin kesilmesi emrine bir sınır çizmekte ve yanlış anlama ve yorumlanmanın da önüne geçmektedir.

İslam Hukukçuları, Şafiî mezhebini dışarıda bırakılırsa sünnetin Kur'an'ın koyduğu hükümleri nesh edici özelliğinin de bulunduğunu kabul etmektedirler. Şafiîlerden sünnetin bu özelliğini kabul etmeyenler, Kur'an ayetinin sadece Kur'an ayeti ile nesh edilebileceğini, sünnetin ise bu nesh olayını haber verebileceğini söylerler. Sünnetin Kur'an ayetini nesh edebileceğini söyleyen cumhur ise bu iddialarına şu nesh olayını delil getirirler. Kur'an'da "*Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı*" (Bakara: 2/180) ayetiyle ana, baba ve yakın akrabaya mirastan belli bir payın vasiyet edilmesi emredilmiştir. Ancak bu emir sünnet tarafından nesh edilmiştir. Hz. Peygamber "*Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. (Dolayısıyla) Varis için vasiyet yoktur*" (Nesâî, 2001: Vesâyâ, 5) hadisiyle anne, baba ve akrabaya vasiyet yapılamayacağı hükmünü koymuştur. Bu da gösteriyor ki sünnet, Kur'an hükümlerini

açıklama, tahsis ve takyîd etme görevleri yanında nesh etme görevi de üstlenmektedir. Bu durum sünnetin İslam Hukukunun gelişmesine ve geniş bir yelpazede söz sahibi olmasına büyük bir katkı sağlamıştır.

1.5.3. Sünnet'in, Kur'an'ın Hüküm Koymadığı Yerlerde Hüküm Koyma Özelliği

Kur'an getirdiği hükümlerle İslam Hukukunun çerçevesini çizmiş, hükümlerin hangi temeller üzerine kurulması gerektiği konusunda temel dinamikler belirlemiştir. Ancak birçok hükmün detayında susmuş, bazılarında ise hiç temas etmemiştir. Sünnet, Kur'an'ın hüküm koymadığı veya detaya inmediği hususlarda belirleyici rol üstlenmiş ve hükümler ortaya koymuştur. (İmam Şâfiî, El-Ümm, 1991: I, 41)

Örneğin erkeklerin ipek elbise giymeleri ve altın yüzük kullanmaları sünnet tarafından yasaklanmıştır. Bu konuda Kur'an'da herhangi bir hüküm yoktur. Ancak sünnet ipek elbise ile altın yüzüğü erkeklere haram kılmıştır (Ebu Dâvûd, 2004: Libâs, 4, 9, 11). Ramazan bayramında verilmesi vacip kabul edilen fitre, yatsı namazından sonra kılınması vacip görülen vitir namazı, alış veriş türünden olan selem ve sipariş akıtları, havale, kefâlet, yine alış verilerle ilgili muhayyerlikler gibi konular sünnet tarafından resmedilmiş konulardır. Kur'an'da bu konulara temas edilmemiştir. Bu konuların şartları, rükûnları, şekil ve evsafi sünnet tarafından belirlenmiştir.

1.6. Sünnet'in İslam Hukukunda Belirlediği Temel Kaideler

İslam Hukuk Kültürünün temel esaslarını Kur'an belirlemiştir. Kur'an, İslam Dininin farklı disiplinlerini ilgilendiren konularda temel dinamikleri belirlemiş, sınırları çizmiş ve müminlerin rahat hareket edebileceği, zorluk yaşamadan dini hayatlarını ikame edebilecekleri geniş bir alan tesis etmiştir. Bütün dini ilimler, geliştirdikleri prensipleri, kullandıkları dili, ileri sürdükleri fikir ve tezlerini Kur'an'a dayandırma yoluna gitmişler bunu bir zorunluluk olarak kabullenmişlerdir.

Kur'an, bütün dini ilimlerin yaslandıkları bir takım genel prensipler ortaya koymuştur. İslam Hukuku da bu prensipler çerçevesinde şekillenmiştir. Söz gelimi "Dinde zorlama yoktur ..." (Bakara: 2/256) ayeti iman etmede gönüllü olmanın esas olduğunu belirtirken "Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez" (Bakara: 2/185) ve "Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar" (Bakara: 2/286) ayeti kolaylaştırıcı bir yol izlemenin gerektiğine vurgu yapar. Yine "Ey iman edenler! Akıtlerinizi yerine getirin ..." (Mâide: 5/1) ayeti ile her türlü akitte sözlerin yerine getirilmesi gerektiğine vurgu yapılırken; "İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever" (Âl-i İmran: 3/159) ayetiyle de istişare etmekle ilgili genel bir

prensip ortaya koyar. “*Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez*” (En’âm: 6/164) ayeti ise herkesin kazandığı amelin kendisine ait olduğu ve hiçbir suçsuzun suçlu olan kişinin cezasını çekmeyeceği konusunda temel bir esas ortaya koyar.

Kur’an nasıl bu şekilde genel prensipler ortaya koyarak İslam Hukuk Kültürünün oluşmasında katkı sağlayacak temel esaslar belirlemişse aynı durumun sünnette de var olduğunu görebiliriz. Kur’an’da sarhoş edici özelliği bulunan şarap içmek haram kılınmıştır. Hz. Peygamber “*Her sarhoş edici şey haramdır*” (Müslim: Eşribe, 7) hadisiyle hem Kur’an’ın vermiş olduğu hükmün alanını genişletmiş hem de sarhoş ediciler hakkında temel bir esas ortaya koymuştur. Buna göre ismi konulmuş ya da konulmamış olsun, günümüze kadar üretilmiş olsun veya daha sonraki asırlarda üretilecek olsun, söz konusu olan şey, insanı sarhoş eden ve aklına ziyan getiren bir özellik taşıyorsa bu hadisin koyduğu genel prensip çerçevesinde haram hükmünü alır.

Hz. Peygamber bir hadislerinde “*Müslümanlar şartları üzeredir. Helali haram veya haramı helal yapan şart müstesna*” (Buhârî, 2006: İcâre, 14; Ebû Dâvûd, 2004: Kaza, 12) buyurmuştur. Bu hadis fıkhîta genel bir kaidenin oluşmasını sağlamıştır. Müslümanlar, yaptıkları akitlerde, alışverişlerde ve benzeri konularda Kur’an ve sünnetin koyduğu temel esaslarla çelişmemek şartıyla kendi aralarında şartlar oluşturabilirler. Tâ’lî şart denilen ve taraflarca belirlenen bu şartlara uymakla mükelleftirler. Buna göre Kur’an ve sünnetin kabul edebileceği nitelikteki her şart akitlerin bütününde geçerli olmaktadır. Ancak ileri sürülen şart Kur’an’a ve sünnete muhalif ise bu şart hiçbir sözleşmede geçerli olmamaktadır. Hz. Peygamber “*Allah’ın Kitabına muhalif olan her şart batıldır*” (Buhârî, 2006: Mükâtebe, 50) hadisiyle de farklı bir genel prensip ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber’den rivayet edilen “*Ameller niyetlere göredir...*” (Buhârî, 2006: Bed’ü’l-Vahy, 1; Müslim, 1998: İmâre, 155) hadisi “*İşler, maksatlara göredir*”, “*Akitlerde itibar maksada ve manaya göredir, lafızlara ve kelimenin yapısına göre değildir*” şeklinde fikhî kaidelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Birçok fikhî meselenin bu kaideden istifade edilerek çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. (Ali Haydar, 1912: 25-47; Zerkâ, 1989: 47-76)

“*Zarara uğratmak ve zarara zararlarla mukabele etmek yoktur*” (İbn Mâce, 1998: Ahkâm, 17) hadisi de İslam Hukukunda temel prensip belirlemiştir. Herhangi bir kimsenin başkasına can, mal, namus, şeref ve haysiyet gibi konularda zarar verme hakkı olmadığı gibi, zarara uğrayan bir kimsenin başkasını zarara uğratarak kendi zararını telafi etme hakkı da yoktur.

“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin” (Buhârî, 2006: İlim, 11) hadisi ise dini ilgilendiren her konuda kolaylaştırma ilkesiyle hareket edilmesini emreder. İbadetlerde, alışverişlerde, evlilik hayatında, insanlar arasında vuku bulan her hususta kolaylaştırmanın bir prensip olması gerektiğine işaret eder. Hz. Peygamber’in, ayakta namaz kılmaya gücü yetmeyenler için oturarak veya yan üzerine yatarak kılma yolunu göstermesini (Buhârî, 2006: Taksîr, 19; Tirmizî, 1998: Mevâkîf, 157; Ebû Dâvud, 2004: Salât, 175), hac görevini yerine getirme konusunda evladın babası yerine hac yapabileceğine işaret etmesini (Buhârî, 2006: Hac, 1; Müslim, 1998: Hac, 407), evlilik ile ilgili olarak kolaylık sağlama yolunu göstermesini (Ebu Dâvûd, 2004: Nikâh, 591) ve bu yöndeki uygulamalarını Hz. Peygamber’in koyduğu kolaylaştırma ilkesinin tezahürleri olarak görmek mümkündür.

Hız. Peygamber’in sünnetinden elde edilen temel prensipler bunlarla sınırlı değildir. İslam Hukuk Kültürünün oluşmasında ve bu kültürün hayatın bütün alanlarını kapsayacak düzeyde olmasında sünnetin büyük bir katkısı vardır. Sünnet hem Kur’an’da var olan hükümleri tekit etmiş hem de Kur’an’ın hüküm koymadığı birçok konuda hükümler vaz’ etmiştir. Bunun ötesinde hukukun oluşmasında temel esaslar ortaya koyarak İslam Ümmetinin hangi dinamikler çerçevesinde hareket edeceklerine de ışık tutmuştur. Sünnetin İslam Hukuk Kültüründe üstlendiği ve ifa ettiği görev zannedildiğinden daha da genişdir.

Söz gelimi İslam Hukukunda fer’î kaynaklar arasında yer alan ve Hanefî mezhebi tarafından birçok fikhî meselenin çözümünde kullanılan istihsân delilinin meydana gelmesinde ve bir delil olarak ortaya çıkmasında sünnetin rolü büyük olmuştur. Örneğin Hz. Peygamber bir hadisinde “*Yanında olmayan malı satma*” (Tirmizî, 1998: Büyü’, 19; Ebû Dâvûd, 2004: Büyü’, 68; Nesâî, 2001: Büyü’, 60) buyurarak mevcut olmayan malın satışını yasaklarken, diğer taraftan olmayan malı satmak manasına gelen selem akdine belirli şartlar çerçevesinde izin vermiştir. (Buhârî, 2006: Selem, 1, 2, 7; Müslim, 1998: Müsâkât, 128)

Benzer şekilde unutarak yiyip içen bir kimsenin orucun bozulmadığı yönünde Hz. Peygamber, “*Oruçlu olduğunı unuttur, yer ve içerse, orucunu tamamlasın. Çünkü onu Allah yedirmiş ve içirmiştir*” (Müslim, 1998: Sıyam, 171) buyurarak yeme ve içme ile orucun rüknü olan imsak bozulduğu halde oruca devam emrini vermiştir. (İmam İmam Şâfiî: El-Ümm, 1991: I, 25) Sunmuş olduğumuz bu iki örnek sünnetin İslam hukukunda fer’î kaynaklardan biri olarak yerini almış olan istihsân delilinin oluşmasında katkısının olduğuna işaret etmektedir.

2. KUR'AN BİZE YETER SLOGANIYLA HAREKET EDENLERİN DAYANDIĞI TEMEL DELİLLERE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Farklı asırlarda ve İslam Ülkelerinde zaman zaman sünnetin bir teşri kaynağı olmadığı, Müslümanların Kur'an dışında başka bir kaynağa ihtiyacı olmadığı yönünde iddialar iddialar öne sürülmektedir. Bu günde aynı fikirde olanların ve bu fikri yaygınlaştırmak isteyenlerin varlığına şahit olabiliyoruz. Sünnetin kaynak olmadığını iddia edenlerin bu söylemlerinden nasıl bir hedefe ulaşmak istedikleri ve kimlerin arzu ve istekleri doğrultusunda hareket ettikleri üzerinde zaman zaman yapılan farklı yorumlarla karşılaşmak mümkündür.

Hem Kur'an'da yer alan ayetler hem de Hz. Peygamber döneminde yaşamış ve O'nun sahabesi olma şerefine nail olmuş ilk Müslümanların sünnet ile ilgili yaklaşımları sünnetin delil olduğu hususunda tereddüt bırakmamaktadır. Öte yandan yaklaşık bin beş yüz yıllık İslam Hukuk Kültürü de sünnet ile herhangi bir problem yaşamamış, oluşturulan fıkıh kültüründe sünnete yer verilmiştir. Bu duruma rağmen bazı çevrelerde Kur'an'dan olan bazı ayetler delil gösterilerek sünnetin kaynak olması hususunda şüphe ve tereddütler meydana getirme çabası içine girenler olmaktadır. Burada "Kur'an bize yeter, sünnete ihtiyaç yoktur" sloganıyla hareket edenlerin delilleri üzerinde değerlendirmelere yer verilecek ve sünnetin ortadan kaldırıldığı bir İslam Hukuk Kültürünün maruz kalabileceği tehlikelere dikkat çekilecektir.

2.1. Sünnetin Teşri Kaynağı Olduğunu Reddedenlerin Delilleri

Sünnetin kaynak olduğunu reddedenler, iddialarını güçlü kılabilmek ve ikna edici kuvvetini artırabilmek için delillerini Kur'an'dan elde etmeye çalışmışlardır. İddialarının temelinde En'âm Suresinin 38. Ayetinde yer alan "... Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık ..." (En'âm: 6/38) ve Nahl Suresinin 89. Ayetinde yer alan "... Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik" (Nahl: 16/89) ayetleri vardır.

Bu ayetlerin zahirine bakıldığı zaman Allah Teâlâ'nın her şeyi Kur'an'da açıkladığı, her konuda bilgi verdiği ve kulların ihtiyacı olan her bilginin Kur'an'da mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Sünnetin kaynak olmadığını ve sünnetin getirdiği hükümlere ve öğretilerine ihtiyacın bulunmadığını iddia edenler, aksini düşünenin Kur'an'da eksiklik ve yetersizlik bulunduğu iddiasıyla eş değer olduğunu kabul etmek anlamına geleceğini savunurlar. (Bakkal, 2003: 1-27)

Bu ayetleri değerlendirirken iki farklı noktadan yaklaşmanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Birinci nokta, ayetlerin siyak ve sibakının göz önünde bulundurulması

değerlendirilmesi gerekliliğidir. İkinci nokta ise Kur'an'da gerçekten her şey hakkında bilgi var mıdır? meselesidir.

Yukarıda verilen ayetlerden birincisindeki durum siyak sibâk ile ilgilidir. Bu ayette, Kitap'ta hiçbir şeyin eksik bırakılmadığına vurgu yapılır. Burada bahsedilen Kitap'tan kastın ne olduğunu doğru okuyabilmek için ayetin öncesi ile beraber değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayetin öncesinde “*Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık ...*” (En'âm, 6/38) ifadesi vardır. Yeryüzünde dolaşan her canlı ve gökte uçan her kuştan bahsedilmektedir. Bu da gösteriyor ki burada geçen Kitap kelimesinden kastedilen Kur'an değil, levh-i mahfuzdur. Ayet bu anlama yorumlandığında Allah Teâlâ'nın levh-i mahfuzda her konuda bilgi yerleştirdiğine ve Allah'ın bilgisi ve ilmi dışında kâinatta hiçbir şeyin olmadığına işaret etmektedir.

İkinci ayete baktığımız da ise Kur'an'da gerçekten her şey hakkında kulların dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarını giderecek derecede bilgi verilip verilmediği ile ilgili olduğunu görürüz. İkinci ayetin “... *Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik*” (Nahl, 16/89) ifadesinde yer alan Kitap kelimesinin Kur'an olduğu açıktır. Fakat Kur'an'ın hem dünyevî meselelerde hem de kulların ahiretini ilgilendiren ibadet ve muamelât konularında ihtiyacı giderecek derecede geniş ve detaylı bilgi vermediği de bir gerçektir.

Örneğin Allah Teâlâ'nın bir emri olan beş vakit namazın nasıl eda edileceği, kullarına farz kıldığı oruç, zekât ve hac ibadetlerinin nasıl ifa edileceği ile ilgili bilgiler Kur'an'da mevcut değildir. Savaş ve barışta Müslümanların nasıl hareket edeceği, adalet, doğruluk, ahlaklı olmak, doğru sözlü olmak gibi ahlaka dair esaslar, sosyal ve ekonomik meselelerin çözümleri gibi birçok mesele Kur'an'da ana hatlarıyla verilmişken detayları ve nasıl ifa edilecekleri konusunda kulları tatmin edecek ve başka bir şeye ihtiyaç bırakmayacak bilgiler mevcut değildir. Bu durum gösteriyor ki Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'dan sonra gelen ikinci kaynaktır. Sünnetin devre dışı bırakılması ve sünnete söz hakkı tanınmaması, İslam Hukukunun tahrif edilmesinin ayak sesleri olarak değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Konu ile ilgili olarak İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayet aktarılmaktadır. İbn Mes'ûd, “*Güzelleşmek (estetik) için dövme yapan ve yaptıran kadınlara, kaşlarından (yüzünden tüy) yolan ve yolduranlara, dişlerini seyreltip inceltelene, böylece Allah'ın yarattığı şekli değiştirenlere Allah lânet etmiştir*” (Buhârî, 2006: Tefsir 4, Libas 82, 83; İbn Mâce, 1998: Nikâh 52) hadisini nakledince Benî Esed kabilesinden Ümmü Yâkup

künyeli bir kadının kulağına gider. Ümmü Yâkup hemen hadisi rivayet eden İbn Mes'ûd'a gelerek şöyle der: *“Ne o senden kulağıma gelen söz! Sen, güzellik için Allah'ın yarattığını değiştirip dövme yapanlara-yaptıranlara, kaşından-yüzünden kıl yolana-yolduranlara, dişlerini törpüleyenlere lânet etmişsin.”* İbn Mes'ûd da *“Rasûlullah'ın lânet ettiklerine ben neden lânet etmeyecekmişim! Hem bu Allah'ın Kitabı'nda vardır”* cevabını verir. Kadın, *“Yemin olsun, ben Mushaf'ın iki kapağı arasındakileri okudum; ama bunu bulamadım”* deyince, İbn Mes'ûd, *“Hakikaten onu okudunsa, mutlaka bulmuştundur. Allah ‘‘Rasûlullah size ne verdiyse onu alın, sizi neden nehyetti ise ondan da hemen sakının”* (Haşr: 59/7) buyurmuştur” karşılığını vermiştir. (Müslim, 1998: Libas 33)

İbn Mes'ûd ve Ümmü Yakûb arasında geçen bu diyalog, yukarıda ilgili ayetlerin doğru değerlendirilmesine ve yorumlanmasına da önemli bir katkı sağlamaktadır. Kitapta her şeyin açıklanması aslında Hz. Peygamber'in sünnetini de kapsamına almaktadır. Dinde Kur'an ve sünnet vesilesi ile hiçbir şey eksik bırakılmamıştır. Kullanın dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarına cevap verecek her şey Kur'an ve sünnet tarafından sağlanmıştır.

Sünnetin kaynak olduğunu reddedenler ikinci olarak ise sünnetin muhafaza altına alınmadığı tezini ileri sürerler. Onlara göre Allah Teâlâ Kur'an'ın muhafaza edileceğinin garantisini vermiştir. Allah Teâlâ Kur'an'da *“Şüphesiz O Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz”* (Hicr: 15/9) buyurarak Kur'an'ın korunmasını kendi üzerine almıştır. Hâlbuki sünnette böyle bir garanti söz konusu değildir. Korunması garanti edilmeyen sünnetin İslam Hukukunda delil kabul edilmesi ve kaynak olarak görülmesi doğru değildir.

Kur'an'ın tek kaynak olduğu ve sünnetin delil kabul edilemeyeceği fikrini ileri sürenlerin bu iddialara iki açıdan cevap vermek mümkündür. Birincisi ayette geçen “Zikir” kelimesinden Kur'an'ın kastedildiği noktasında kesin bir delil mevcut değildir. Bu kelimedenden Kur'an ve sünnetten neş'et eden şer'î esasların bütününe kapsamına alan din olgusunu anlamak da mümkündür. Nitekim Kur'an'da yer alan bir ayette *“Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz”* (Tevbe: 9/32) buyurmuştur. Buradaki Allah'ın nurundan kastedilen mananın Allah katında tek din olan İslâm olduğu söylenmiştir. Buradan “Zikir” kelimesinden Allah'ın dini olduğu da pekâlâ anlaşılabilir.

İkinci olarak ise ayette yer alan “Zikir” kelimesinden kastedilenin Kur'an olduğunu kabul etmiş olsak bile buradan sünnetin delil olmayacağı hükmü çıkmaz. Çünkü buna işaret eden bir karine bulunmamaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın sadece Kur'an'ı muhafaza altına aldığı yönünde ileri sürülen fikir de doğru değildir. Nitekim

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir” (Mâide: 5/67) ayetinde Allah’ın Peygamber’i insanlardan koruyacağı şeklinde garantisi vardır. Yine “Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor” (Fâtır: 35/40) ayetinde Allah’ın gökleri ve yeri tutması, bu ikisini muhafaza etmesi anlamına gelmektedir. Sünnet de pekâlâ muhafaza altına alınabilir. Öyle ise sünnetin korunmamış olduğundan hareketle teşrî’deki rolünü ve İslam Hukuk Kültüründeki yerini kabul etmemek mümkün değildir.

2.2. Sünnetin Devre Dışı Bırakılmasının İslam Hukukunda Meydana Getirebileceği Olumsuz Etkiler

“Sadece Kur’an” söylemiyle yola çıkanların kullandığı bu slogan ilk anda kulağa hoş gelmekte ve insan ruhunda cezbedici bir etki meydana getirmektedir. Belki de birçok kimse kulağa hoş gelen bu slogan vesilesi ile sünneti devre dışı bırakmak isteyen kimselerin ağına düşmektedir. Bazı kimseler ise bu iddia üzerinde düşünmeye bile gerek olmadığı kanaatiyle değersiz görüp önemsememektedir.

Öncelikle bilinmesi gereken konu, şuan İslam Ümmetinin din adına yapıp ettiklerinin, kulluk görevi olarak görüp yaşamına aktardıklarının ve ahlaklı insan olma çabası adına hayatlarında yer verdikleri birçok meselenin temelinde Hz. Peygamber’in sünnetinin yer aldığı konusudur. Hemen hemen her Müslümanın evinde bulunan ilmihal kitaplarında yer alan dini konular Kur’an’ın ve sünnetin beraberce inşa ettiği konulardan oluşmaktadır. Bin beş yüz yıla yakın bir İslam Tarihi içerisinde kaleme alınan dini içerikli eserler Kur’an ve sünnetin ortaya koyduğu genel ilkeler çerçevesinde oluşturulmuştur. Dinî İlimlerin her biri Kur’an ve sünnet çerçevesinde şekillenmiş ve kemale ermiştir.

Müslümanların dinî ve dünyevî alanını şekillendiren İslam Hukuku da Kur’an ve sünnetin verdiği bilgiler, ortaya koyduğu öğretiler vesilesi ile oluşmuştur. Sünnetin bu görevden azledilmesi hem din bünyesinde oluşmuş ilmî disiplinlerin ortadan kaldırılması hem de İslam Hukuk Sisteminin çökertilmesi anlamına gelmektedir. Söz gelimi Müslüman bir kimsenin Yüce Rabbi ile ilişkilerini düzenleyen ibadetlerin sünnet olmadan eda edilmesi mümkün değildir. Namaz, oruç, zekât, hac gibi dinin temel esası sayılan ibadetlerden tutun da evlilik, vasiyet, miras, alış veriş gibi muamelat türünden işlere kadar icrası mümkün olmayacaktır. Allah Teâlâ’nın Kur’an’da emrettiği ibadetleri yerine getirerek kulluk görevini ifa etmek isteyen bir kişi bu ibadetleri nasıl yerine getireceğini bilemeyecektir. (Zuhaylî, el-Vecîz, 1999: 40) Bu durum ise zihinlerde İslam Hukuk Sisteminin insanların ihtiyaçlarını giderebilecek bir hukuk sistemi

olmadığı izlemine oluşturacaktır. Ayrıca Kur'an'ın birçok ayetinde yer alan Hz. Peygamber'e tabi olma, itaat etme, verdiğini alıp nehyettiğinden sakınma, O'nu örnek alma gibi birçok emrin gereği yerine getirilemeyecektir.

Sünnetin İslam Hukukunda ne denli önemli bir yere sahip olduğunu gören ve Hukukun oluşmasında verdiği katkının farkında olan müçtehitler, Kur'an'ın sünnete ihtiyacı olduğunu söyleyecek kadar sünnete önem atfetmişlerdir. (Bakkal: 2003, 1-27) Bu açıdan sünnetin Kur'an'ın korunmasında ve doğru anlaşılmasında önemli bir yeri vardır. Çünkü sünnetin olmadığı bir yerde Kur'an'ın muğlak olduğu, hayatta tatbik edilebilir olmaktan uzak tamamen ütopya olduğu şeklinde saldırıların da önünü açacaktır. Sünnet, Kur'an'ın gerçek hayatta somut olarak yaşanmış ve uygulanmış halidir. Hz. Peygamber bizzat kendisi Kur'an'ı yaşayarak, Kur'an'ın yaşam sahasına aktarılabilceğini, İlâhi Vahyin sadece bir rüya olmadığını göstermiş ve ispatlamıştır. Sünnetin İslam Hukukunda icra ettiği bu fonksiyonu bertaraf etmek zihinlerde Kur'an hakkında dahi şüpheleri ve olumsuz iddiaları gündeme taşıyacaktır.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in sünneti İslam Hukuk sisteminin oluşmasında etkin bir rol oynamıştır. İslam Hukukunun temel dinamizmi olan Kur'an'da hükümler genel ilkeler çerçevesinde vaki olmuştur. Yüce Allah kullarına bir takım emirler vermiş, onlar için bazı yasaklar ortaya koymuştur. Ancak bu hükümlerin çoğu detaya inilmeksizin vaz' edildiği halde mükellefler sorumlu tutulmuştur. Emir ve nehiy şeklinde gelen hükümlerin detaylandırılması, kulların ihtiyacını giderecek derecede bilgilerin sunulması sünnet aracılığıyla olmuştur. Hatta Kur'an'ın sustuğu ve hüküm koymadığı birçok mesele de sünnet tarafından şekillendirilmiştir.

Hz. Peygamber'in sadece aldığı vahyi nakleden, adeta postacı görevi üstlenen bir peygamber olarak görülmesi İslam Fıkhnın çökertilmesi anlamı taşımaktadır. O'nun sünnetinin teşri kaynağı olduğunu reddetmek Kur'an'ın salık verdiği emirlere de muhalif düşünce ortaya koymak anlamına gelmektedir. Bu tutum, Hz. Peygamber'e itaat etmeyi ve O'na tabi olmayı emreden birçok ayetin ruhuna da aykırıdır. Ayrıca tebliğ edeni, tebliğ edilenden ayrı tutmak vakiya da ters düşmektedir. Hz. Peygamber sadece tebliğci değil; aynı zamanda öğretici, bilgilendirici ve uygulayıcıdır. Kur'an bu sayede uygulanabilirlik vasfı kazanmıştır. Hz. Peygamber'in sünnetini Kur'an'ın hayata yansımış biçimi, soyuttan somuta dönüştürülmüş hali olarak görmek gerekmektedir.

Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'ın doğru anlaşılmasında ve Kur'an'ın hüküm koymadığı alanlarda hüküm koyarak önemli bir görev üstlenmiştir. Müslümanlar, sünnet vesilesi ile Kur'an'ın emirlerini nasıl uygulayacaklarını, ibadetlerini nasıl yapacaklarını somut olarak görmüş ve öğrenmişlerdir. Fıkhta birçok meselenin

halledilmesinde ve çözüme kavuşturulmasında sünnetin önemli bir rol üstlendiğini görebiliyoruz.

Bunun ötesinde fıkıh kültürünün oluşmasında ve zenginleşmesinde sünnetin icra ettiği görevi hafife almak mümkün değildir. Küllî kaideler olarak bilinen fikhî kaidelerin temelinde ya bir ayetin ya da bir hadisin olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Müctehitler, fikhî çözümler üretirken Kur'an ve sünnetten süzüp çıkardıkları kaidelerden istifade etmişlerdir.

Sonuç olarak sünnetin İslam Hukuk Sisteminin bekasında da önemli olduğuna vurgu yapmak istiyoruz. Zira sünnetin görevinden azledilmesi Kur'an'ın hayattan kopuk ve somut olarak uygulanamaz olduğu yönünde şüphe uyandıracak, İslam Hukukunun insanların problemlerini çözebilecek evrensel bir hukuk sistemi olmadığı yönünde art niyetli düşüncelere zemin hazırlayacaktır. Bu durum ise zihinleri Kur'an'ın Allah tarafından vahyedilen bir kitap olmadığı şeklinde bir sonuca sürükleyecektir.

Kur'an'ın teşri kaynağı olarak tek başına yeterli olduğunu savunmak ve sünnete ihtiyacın olmadığını söylemek ise tamamen yersiz bir iddia olarak gözükmektedir. Bu iddiaların sahipleri Kur'an'ın emri olan namazın nasıl kılınacağını, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin nasıl icra edileceğini beyan etmekle mükellef olmaktadır. Zira sünnet olmadan Kur'an'ın bu emirlerinin şeklini, vasıflarını ve nasıl ifa edileceğini bilmek mümkün değildir. Ayrıca ceza hukukunun uygulanması, evlilik hayatına taalluk eden meseleler ve alış veriş gibi ekonomik ve sosyal hayata dair hiçbir şeyin sünnet olmadan anlaşılması ve uygulanması mümkün değildir. Genel ilkeler şeklinde Kur'an'da yer verilen bu konuların icrası, uygulanışı, şekil ve evsafı sünnet tarafından belirlenmiş ve bizzat Hz. Peygamber tarafından uygulanarak Müslümanlara öğretilmiştir.

KAYNAKÇA

ALİ HAYDAR EFENDİ, *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1912, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 206s.

ÂMİDÎ, Ebu'l Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sâlebî (ö.631/1233), 2003, *El-İhkâm fî Usulü'l-Ahkâm*, Dâru's-Samiî, Riyad, 4c.

APAYDIN, H. Yunus, "*Fesad*", DİA., XII, 1995

BAKKAL, Ali, (2003). *Sünnetin Kaynak Değeri*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: V, 1-27

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, (ö.256/870), 2006, *Sahihu'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, İkinci Baskı, Riyad, 2c.

- DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed (ö.385/995), 2004, *Sünen-i Dârekutnî*, Tahkik: Şuayb el-Arnût, Hasen Abdülmun'îm eş-Şelebî, Abdüllâtîf Hırzillâh, Ahmed Berhûm, Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 6c.
- DEBBÛSÎ, Ebû Zeyd Ubeydullah ibn Ömer ibn İsâ, *Takvîmü'l-Edille fî Usûlü'l-Fıkh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2001, 472s.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), 2004 *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Tahkik: Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible li's -Sekâfeti'l-İslâmiyye, İkinci Baskı, Cidde, 4c.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, Dâru'l-Fikeri'l-Arabî, 1958, 415s.
- ED-DEBBÛSÎ, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsâ, (ö. 430/1039), 2001, *Takvîmü'l-Edille Fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 473s.
- EL-BUHÂRÎ, Alâuddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed (ö.730/1330), 1997, *Keşfu'l-Esrâr an Usuli Fahril-İslam El-Pezdevî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 4c.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/886), 1998, *Sünen-i İbn Mâce*, Tahkik: Dr. Beşşâr Avvâd Mârûf, Dâru'l-Ceyl, Birinci Baskı, Beyrut, 6c.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), 2003, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 9c.
- İMAM ŞÂFÎÎ, Ebî Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs, (ö.204/820), 1991, *el-Umm*, Tahkîk ve Şerh: Ebû'l-Eşbâl Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 672s.
- İMAM ŞÂFÎÎ, Ebî Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs, (ö.204/820), Tarih Yok, *Er-Risâle*, Tahkîk ve Tahrir Eden: Ahmet Muhammed Şakir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 672s.
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, 2001, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 343s.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî e'n-Nisâburî (ö. 261/875), 1998, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru'l-Müğnî, Birinci Baskı, Suudî Arabistan, 2c.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915), 2001, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 12c.
- SEYYİD BEY, Muhammed, (ö.1925), *Medhal*, 1915, Matbaayı Âmire, İstanbul, 231s.
- ŞÂ'BAN, Zekiyyüddîn, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 2015, El-Mektebetü'l-Hanîfiyye, Bingâzî, 440s.

TEFTÂZÂNÎ, Sâ'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el- Herevî el-Horasânî, (ö. 792/1390), Tarih Yok, *Et-Telvîh âle't-Tavdîh li- Metni't-Tenkîh fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2c.

TİRMÎZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892), 1998, *Sünen-i Tirmîzî (el-Câmiu'l-Kebîr)*, Tahkik: Dr. Beşşâr Avvâd Mârûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, İkinci Baskı, Beyrut, 6c.

ZERKÂ, Muhammed Ahmet (ö.1938), 1989, *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 509s.

ZUHAYLÎ, Vehbe, 1999, *El-Vecîz Fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Fiker, Dımaşk, 246s.

ZUHAYLÎ, Vehbe, 1987, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dâru'l-Fiker, Dımaşk, 1230s.

TURGAY NAR'IN OYUNLARINDA ÜTOPİK MEKÂNLAR VE SIRADIŞI MİMARİ

Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, nurullahulutas@gmail.com

Özet

Bergson, zaman ve mekânın her türlü deney öncesi bir sentezin temsilcisi olduğunu söyler. Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının önemli tiyatro yazarlarından Turgay Nar; yalnız yazdığı oyunlarda işlediği temalarla değil; anlatım tekniği, söylemi, kurgu yöntemi aynı zamanda kurguladığı ütöpik mekân tasarımlarıyla ve sıra dışı mimari tarzıyla da adından söz ettiren bir yazardır. O, bazı oyunlarında ütöpik şehirler yaratırken bazı oyunlarında ise vahşeti andıran gizemli laboratuvarları sahne olarak kullanır. Mekân ve mekânın tasviri onun oyunlarını ilginç kılan öğelerdendir. Sıra dışı mekânlar kurgulamayı sever. Divane Derviş (Yunus Emre) oyununda bazı sahneler, çınar ağacının altına kazılmış Yunus'un mezarında gerçekleşir. Bu mezar bile sıra dışı bir dünyayla izleyiciyi buluşturur. *Gizler Çarşısı*'nda Dr. F.'nin laboratuvarı, bakire kızların derilerinin kurutulduğu bir mekândır. *Şehrazat'ın Oyunu*'nda askılara asılan genç kızların cesetlerinin bulunduğu oda ve altında vebalı ölülerin bulunduğu şehirler sıra dışı mekânlardır. *Can Ateşinde Kanatlar (Mevlana)* oyununda bir yanardağın ağzında ve bir kuyunun dibinde yeni dünyalar yaratılır. Ceninlerin gömülü olduğu yatak odaları ve adeta insanlık tarihinin özetinin yansıdığı çöplükler, Nar'ın oyunlarında sahneye taşıdığı farklı mekânlardır.

Onun oyunlarında görülen bir diğer unsur ise sıra dışı mimaridir. Mezar taşları ve heykellerin bile kullanıldığı gözetleme kuleleri bu tarza verilebilecek ilk örnek olabilir. O, mekân ve zaman kaymalarıyla da okuyucuyu / izleyiciyi sarsan bir yazardır.

Bu çalışmada Turgay Nar'ın oyunlarında ele alınan aykırı mekân ve mimari tasarımlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turgay Nar, Tiyatro, Mekân, Mimari, Mekân Kayması

UTOPIAN PLACES AND EXTRAORDINARY ARCHITECTURE IN TURGAY NAR'S PLAYS

Abstract

Bergson reports that time and space are the representatives of a synthesis prior to any experiment. Turgay Nar, one of the remarkable theatre writers of Republic Period Turkish literature; is a remarkable author thanks to not only the themes he treats in his plays but also his narration technique, discourse, fiction method, utopian space designs and unusual architectural style. While he creates utopian cities in some of his plays, he uses mysterious laboratories that resemble atrocities in some. The space and depiction of space are interesting elements of his plays. He likes to fictionalize extraordinary places. In the play titled *Divane Derviş* (Yunus Emre) (*Transl. Diwane Derwish-(Yunus Emre)-*), some stages take place in the grave of Yunus dug under a plane tree. Even this grave brings audience to an extraordinary world. In the play titled *Gizler Çarşısı* (*Transl. Mall of Secrets*), Dr. F.'s laboratory is a place where the skins of virgin girls are dried. The room where the bodies of the young girls are hung and the cities under which the plague-corpses are found are unusual places in the play titled *Şehrazat'ın Oyunu* (*Transl. Shahrazad's Game*). In the play titled *Can Ateşinde Kanatlar (Mevlana)* (*Transl. Wings on the Fire of Spirit- (Mevlana)-*), new worlds are created in the mouth of a volcano and in the depths of a well. The bedrooms where the fetuses are buried, and the garbage dumps that reflect the history of humanity, are different places that are carried to the stage in Nar's plays. Another element in his plays is the extraordinary architectural elements.

Surveillance towers where even grave stones and sculptures are used can be the primary example of his style. He is an author who shocks readers / audience with shifts of space and time. The modern city, aside from respecting the diversity of human bodies, chooses the way of destruction. The problems that the urban body tries to express through urban spaces become the main theme of post-1990 plays. Nar also treats this subject in his plays. Nar, who stands out with his plays bringing particularly social and political criticism in Turkish theatre, does not neglect to give social and political messages with various references without moving away from the axis of the event in most of his works. The political messages in his works are intended to be universal messages by staging the problems seen in almost every society ever since the first history of mankind rather than the everyday and vicious criticisms, current or shallow political references as in the majority of Republic Period theatre writers.

This study investigates unusual space and architectural designs in Turgay Nar's plays.

Key Words: Turgay Nar, Theatre, Space, Architectural, Shift of Space.

GİRİŞ

İnsanlığın teknolojik ve ekonomik anlamda gelişmesi beraberinde algısal ve bakış açısıyla ilgili değişiklikleri de getirir. Endüstrileşme ve kapitalizmin getirdiği çıkar savaşları ve ahlâkî değerlerin çöküşü (Karabulut, 2014: 84) sanat ve tiyatroyu da etkiler. Yeni akımlar, yeni yaklaşımlar, yeni insan tipleri, savaşların yarattığı buhran ve bunalımlar tiyatroya da yansır: “XVIII. yüzyıl sonlarında gittikçe güçlü bir ivme kazanan sosyo-politik ortam, değişen kavramlar ve estetik anlayışlar / arayışlar ile dünya savaşları dönemine kadar devam eden, savaşlar arasında ve sonrasında artarak süren bunalımlar, sahneyi ve tiyatro anlayışını da çeşitlendirmiştir: “Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın başlarında tiyatro anlayışının yavaş yavaş değişmesi, tiyatronun yazının egemenliğinden giderek kopması ve yönetmenliğin, yani sahne yorumunun önem kazanmasıyla dramaturg ve dramaturgi kavramları da değişime uğrar. Bu değişim, Fütürizm ve Dada hareketlerinin 1910’larda ortaya çıkarak ‘reform yerine, gelenekle bağların koparılmasını isteyen, tüm estetik normların kökten olumsuzlanmasından ortaya çıkan bir sanat anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Birbiri ardına duyulan manifestolar, estetik değişim, gelişim ve beklentilerde içeriksel, mekânsal ve biçimsel farklılıkları zorunlu kılmıştır” (Turan, 1996: 44). Yazar ve şairler, sanatçılar ve tiyatrocular modernist ilkeler ekseninde eserler vermeye başladı. Disiplinlerde görülen bilimsel gelişmeler, pozitivistimin hemen her alanı etkilemesi, psikolojik ilerlemeler, Bergson sezgiciliği sanat ürünlerinde karşılık bulur¹. Bu gelişmeler, alegorik

¹ “Genellikle Modern tiyatro, gerçekçi akımla başlatılır. Bununla beraber gerçekçiliğin daha önceki akımlardan beslendiğini, ön hazırlığının onsekizinci yüzyıl dramında ve romantik tiyatrodaki olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Tiyatro tarihçisi John Gassner, romantizmi realizmin ilk aşaması sayar. Romantizmin dramatik biçimlemede özgürlük sağlayarak, kalıpları kırarak, sıradan insana ve onun sorunlarına eğilerek realizmin yolunu açtığını söyler. Dokunulmazlık kazanmış soylu sanat anlayışı romantizmle kırılmış, realizme elverişli ortam hazırlanmıştır... XIX. yüzyılda tiyatroyu etkileyen bir başka etken de bilimdeki gelişimdir. Bir yandan endüstriye yararlı bilim gelişir ve teknolojiye doğru yönelirken, öte yandan idealist felsefenin yerini materyalist felsefe alır. Bilim, endüstrinin hizmetine girmesinin sonucu olarak daha kapsayıcıdır, daha kolay anlaşılır ve senteze yöneliktir. Çeşitli bilimler birbirlerine yaklaşmaktadır. Hem evren, hem de yaşayan cisimler fizik kuralları ile açıklanmaktadır. Bu aşamada bilim, sanat düşüncesini de, sanatçıyı da etkilemekte, onun dünya görüşünü, konu seçimini ve yöntemini belirlemektedir. Darwin’in türlerin kökeni, insanın evrimi, kalıtım yasaları ve doğal ayıklama ile ilgili kuramları, yazarları büyük ölçüde etkilemiştir. Toplumda gözlemlenen amaçsız savaşım, doğanın temel yasası olarak sergilenir. İnsanın hayvanla aynı yapıda olduğunun bilincine

anlatımı, ütopyik dünyalar yaratma alışkanlığını ve sıra dışı mimarileri edebi eserlere aktarma geleneğini ve fantastik kurguyu beraberinde getirilir. Bu nedendir ki distopya edebiyatı günümüzde zirveyi zorlayan bir akım olarak hemen tüm milletlerin edebiyatında yayılmaktadır. Mekanı sadece bir hacim olarak düşünmeyip, aynı zamanda tüm duyu organları ile birlikte algılanan, sınırlarının kullanıcı tarafından oluşturulabildiği bir boşluk olarak ele almak gerekir (Erkan, 2015: 145).

Modern Türk Edebiyatının usta isimlerinden şair, yazar, tiyatroc, senarist, dramaturg Turgay Nar, şiirsel söylemi, mitoloji ve tasavvuf kavramlarını sahneye yansıtmaya ustalığıyla 90 sonrası Türk tiyatrosunun usta sanatçılarından biridir. Onu öne çıkaran özelliklerinden biri de oyunlarında anlattığı ütopyik mekânlar ve sıra dışı mimaridir. Onun hemen her oyununda kullandığı bu yöntem gerek Türk edebiyatında gerekse dünya edebiyatında çok az sanatçıda vardır. Onu özgün kılan bu özellik zaman zaman mekân ve zaman kırılmasıyla daha soyut ve gizemli bir niteliğe bürünür. Bu yüzden onun oyunlarını anlamak kültürel bir seviye ve ön okuma gerektirir. Kurgu bakımından zaman zaman bilinç akışı tekniğini kullanması onu modernist sanatçılara yaklaştırır. Gerek *Can Ateşinde Kanatlar (Mevlana)*, *Gizler Çarşısı*, *Şehrazat'ın Oyunu*, *Kuyu*, *Terzi Makası* gerekse *Hitit Medeniyeti* gibi oyunlarında mitolojik yönü de olan yeni şehirler ve tarihi olaylar yaratarak, okuyucuyu sarsar. Bu bağlamda Turgay Nar, oyunlarında mitolojik dünyaya ait unsurları fantastik bir düşün dünyası içinde sunsa da her defasında sosyal ve politik mesajlar vermeyi ihmal etmez. Onun eserlerinin çoğunda politik eleştiri, ironi yoluyla veya parodi şeklinde sunulur. Yazar, bu

varılması, bu savaşı daha da acımasız göstermektedir. Fizyolojide Claude Bernard'ın, psikolojide Sigmund Freud'un bulguları yazını aynı biçimde etkilemiştir. Gerçekçi kuramın odağını oluşturan "çevresine yazgılı insan" düşüncesi bilimsel bulguların ürünüdür... Bu dönemde yazını etkileyen felsefe görüşü pozitivism olmuştur. Auguste Comte, daha önceki felsefe okullarının dayandığı bilgi kuramına karşı çıkmıştır... Auguste Comte sanatı bir olgu olarak ele alıyordu. Comte'a göre bütün öteki olgular gibi sanat da toplumun durumuna bağlıydı. Sanatı da, bilim adamı gibi, nesnel olarak incelemek gerekiyordu. Auguste Comte, sanatın başka bir yönüne, toplum düzeninin gelişmesine katkıda bulunma gücüne de değinmiştir. Sanatçının ülküsünü gerçekleştirmek için kendine de, doğaya da egemen olduğunu, idealindeki insan gibi hareket ettiğini, hem düşün, hem ahlak güdülerine dayandığını ileri sürmüştür; sanatçıyı bu özellikleri ile ilerideki uyumlu toplum yaşamının yapıcısı olarak görmüştür. Yazını etkileyen bir başka düşünür de Hippolyte Taine olmuştur. Taine, doğanın her bölümünün ötekine nedensellik bağı ile bağlı olduğunu, doğanın birlikli, bölünmez bir zorunluluklar yasası olduğunu kabul eder. Zorunluluk, insanın düşüncesinden değil, nesnenin kendinden gelmektedir. Bu bakımdan yazar yapıtında "ırk, ortam, zaman etmenlerini dikkate almalıdır." (Şener, Sevda. (2012). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Dost Yayınları, Ankara, , s. 167-169).

eserinde de okuyucuya/seyirciye mesaj vermeyi ihmal etmez. O bu tarzını Maurice Blanchot'tan aldığı söyler (Nar, *Radikal*, 05/10/2007:7).

Nar'ın oyunlarında ütöpik mekânlar şu şekilde karşımıza çıkar:

A. Ütöpik Mekânlar

I. Ütöpik Bir Mekân Olarak Kuyu İmgesi

Turgay Nar'ın *Can Ateşinde Kanatlar (Mevlânâ)* (Nar, 2006) adlı oyununda,

a. Mevlânâ Celâleddin ile Divâne Derviş, Tebrizli Şems'in öldürülüp atıldığı kuyunun başına gelirler. Kuyunun ağzını çevreleyen duvar el yazması kitaplara dönüşmüştür.

Oyunda Divâne Derviş ile Mevlânâ Celâleddin kuyunun ağzına geldiklerinde, Mevlânâ Celâleddin, yolun tükenip tükenmediğini sorar? Divâne Derviş, kuyunun artık onun yoldaşı ve sırdaşı olduğunu belirtir. Mevlânâ Celâleddin, eğer Şems'i görmeyecekse Allah'tan gözlerini almasını dileyince, Divâne Derviş ona sitem ederek gözlerin sadece Şems'i görmek için değil Allah'ın yeryüzündeki ayetlerini görmek için de yaratıldığını belirterek Mevlânâ Celâleddin'in ısrarlarına rağmen kaybolur. O sırada Ömer Hayyam, zuhur eder. Orada Hayyam ile sohbet ederler. Matematik terimleri üzerinden tasavvuf konuşurlar. Mevlânâ ve Hayyam ayrı dönemlerde yaşasalar da yazar onları bilinç akışı yoluyla buluşturur: "Bilinç akışı'nın modernist kullanımında imgesel çağrışım yöntemi tüm sanat dallarının temelini oluşturur ve bu da çoğu zaman bilinç dışında gerçekleşen bir olgu olarak kabul edilir. Bu yaklaşımın amacı, Bergson'un da altını çizdiği gibi kişisel zaman (durée) deneyimimizin değişkenliğiyle başkalarının arasındaki uyumsuzluk bağlamında öznel psikolojik süreçlere bağlı kalabilmektir" (Butler, 2013: 68).

Modernist sanat, kişisel deneyimleri öne çıkaran bir niteliğe sahiptir. 19. Yüzyılda imgeye, sembolizme, düşlere ve bilinçdışına yapılan vurguları miras alan modern dönemin en önemli sanatçıları, her daim bireyin kendi farkındalığını öne çıkarırlar. Dahası imgeler, sezgiler ve "epifanik" anlarla hakikatin bulunması yolunu benimseyerek edebi eserleri güçlü kılmayı tercih ederler (Butler, 2013:72). Turgay Nar'ın yaptığı tam da budur. O, tarihsel gerçekliklere imgeler, semboller, düşler, zaman ve mekân kayması, grotesk unsurlar yoluyla yeni bir görünüm kazandırır. Sahnenin sonunda Ömer Hayyam, Mevlânâ'nın sırrını kuyuya söylemesini ister. Mevlânâ, aşkının hasretini kuyuya söylerken bir yandan semâ döner. Yazar,

bu bölümde bilimsel soruyu, bilimsel olmayan bir ispatta kullanır. Buna göre varlık sırrı, dünyanın sırrıdır.

Heidegger'e göre varlığın hakikati öznel bilinci aşar. Bu bilinç varlığa dair öznel idrak ile başlasa da tarihsel olduğu için sürekli olarak devam eden bir anlama eylemi-dir. Hermenötik açısından özel anlam sahibi bir husus da Husserl'in eserlerinde hiç geçmeyen hermenötüğü Heidegger'in bütün asli boyutlarıyla fenomenoloji olarak değerlendirmesi ve "Varlık ve Zaman" (Sein und Zeit) adlı eserinde varoluş hermenötüğünü (hermeneutic of being) inşâ etme olarak algılamasıdır. Heidegger fenomenolojik felsefesini tanımlamak için "phenomenology" kavramının Yunanca kökenlerine müracaat eder, kavramın iki ayrı kelimedenden (phenomen ve logos) oluştuğunu belirtir. Birincisi (phenomen) "gün ışığında bulunan ve açığa çıkmış olan şeyler topluluğu" ya da "ışıkta ortaya çıkabilecek şeyler" anlamına gelir. Burada ifade edildiği şekliyle bir şeyin "açığa çıkması" ya da "yansması" kendisinin ötesinde bir başka şeye işaret eden ikincil bir durum gibi değerlendirilmemeli; çünkü bu "açığa çıkma" herhangi bir şeyin ikincil özelliklerinden değil, her nasılsa o şekilde ortaya çıkmasıdır (Palmer, 1969: 127). Yukarıda başladığı semâyı kuyunun dibinde sürdürür, tamamlar... Duvarlarından çürümüş ağaç köklerinin sarktığı kuyu kuş ve insan iskeletlerinin yığıldığı bir kemik mahzeni gibidir). Mevlânâ Celâleddin, kuyunun dibine indiğinde Şems'i bulamaz. Kuyunun ağzında bekleyen Ömer Hayyam'a durumu anlatınca, O aramaktan başka çaresi olmadığını söyleyerek yokluğa karışır. Tam o sırada *kuyunun duvarından Zümrüdüanka yüzü parçalanmış bir ayna* halinde vücut bulur.

b. Mevlânâ Celâleddin kuyunun ürperten ıssızlığına inmiştir. Yukarıda başladığı semâyı kuyunun dibinde sürdürür, tamamlar. Duvarlarından çürümüş ağaç köklerinin sarktığı kuyu kuş ve insan iskeletlerinin yığıldığı bir "kemik mahzeni" gibidir.

Can Ateşinde Kanatlar (Mevlânâ) adlı oyunun sonraki sahnesinde, inilen kuyu sıra dışı bir kuyu özelliği gösterir. Adeta insanlık tarihi boyunca işlenen zulümleri yansıtan bir aynadır. Yazar, "Kemik Mahzeni" imgesiyle bu durumu okuyucuya aktarır.

Mevlânâ Celâleddin: "Burası!.. Burası, ey Hayyam!.. Bir... Bir zulüm mahzeni!.. Nice başlar kesilip atılmış buraya!.. Nice çocuk çığlıkları boğuk bir kan pıhtısına dönüşmüş!.. Bedenler çürümüş de giysiler hâlâ ten sıcaklığında!.. O içinden su içtiğin toprak testiye sor ey Hayyam, içindeki su bu kuyunun suyu muydu? O eski haline dönesice testi sana yalan

söylüyor!.. Onu bir mezar taşına vur da kırılırsın ey Hayyam!.. Burası balçık dolu. Allahım bu ne zulüm, Allahım bu kemik mahzeni kimin mutluluğuna gül bahçesi oldu?” (s. 44-45)

Turgay Nar, eserlerini genellikle soyut kavramlar, felsefi duyarlılıklar, tasavvufi olgular ve mitolojik kahramanlar üzerine kursa da hemen her eserinde sosyal ve politik bir mesaj vermeyi ihmal etmez. İlk bölümde Moğol zulmüne atıf yapan yazar, eserin dördüncü sahnesinde, Cüneyd-i Bağdadi'nin oğlunun katledildiği trajediyi hatırlatır. Sahnenin başında (Mevlânâ Celâleddin kuyunun ürperten ıssızlığına inmiştir. Yukarıda başladığı semâyı kuyunun dibinde sürdürür, tamamlar... Duvarlarından çürümüş ağaç köklerinin sarktığı kuyu kuş ve insan iskeletlerinin yığıldığı bir kemik mahzeni gibidir). Mevlânâ Celâleddin, kuyunun dibine indiğinde Şems'i bulamaz. Kuyunun ağzında bekleyen Ömer Hayyam'a durumu anlatınca, O aramaktan başka çaresi olmadığını söyleyerek yokluğa karışır. Tam o sırada kuyunun duvarından Zümrüdüanka yüzü parçalanmış bir ayna halinde vücut bulur. Zümrüdüanka'ya kim ve ne olduğunu sorunca O da dile gelip sırrını söylemesi karşılığında Mevlânâ'ya sırrını verebileceğini belirtir. Konuşmaları şöyle devam eder: “Ey Muhammed Celâleddin!.. Sen sırrı bilmesen buralara kadar gelmezdin... Onu bir elinle tutarken, öbürüyle itiyorsun... Bunun adı aşk!.. Aşk, ey Mevlâna!... Benim adım Zümrüdüanka... Kaf dağıdır benim yurdum.” (s. 46)

Yazar, “Kemik Mahzeni” imgesiyle, Comte de Lautrémont'un *Maldoror'un Şarkıları* adlı eserinde geçen: “Adlandırmaya yüzümün kızardığı bu iğrenç kemik mahzenleri karşısında, bizi tedirgin eden ve bize alabildiğine egemence boyun eğdiren şeye artık tepki göstermenin zamanıdır” (Lautrémont, 2008: 253) bölümüne gönderme yaparak yeni bir metinlerarasılık tekniğini dener. Yazar, Zümrüdüanka sembolü aracılığıyla sahne boyunca sosyal bir eleştiriye yönelir. Toplumun, birey üzerindeki baskısına, yozlaşmış kültüre ve işlenen zulümler yoluyla insan onurunun alaşağı edilmesine tepki gösterir. Oyunda bahsedilen Mutlak Sır, Allah'tır. Mevlânâ, Allah aşkını arayışa devam ederken aslında o aşkı içinde aradığının farkında değildir. Zümrüdüanka bunu vurgular. Mevlânâ, ona yeniden sorar: “Seni Kaf dağının burcundan bu kanlı kuyunun dibine indiren ne? Neden geldin ta oralardan buraya?”

Zümrüdüanka: Şems-i Tebrizi'nin bir rebab sesine dönüşen çığlığını Kaf dağının burcunda duydum da etim titredi, kemiğim eridi... Kalkıp indim buralara kadar... Madem bu

kanlı, ilençli yolda sen ışığı arayan bir pervanesin, sana bir hikâye anlatmak istiyorum...” (s. 46)

Zümrüdüanka, mitolojik bir karakter olup mitolojik bir dağ olan Kaf dağından Şems'in ölüm ıglığını duyunca kuyuya iner. Kuyu, aynı zamanda hayattır. Dünyadaki tüm çirkinliklerin ve zulümleri sembolüdür. Mevlânâ'nın, “içi insan zûlmünün pisliliyle tıkalı” diye şikâyette bulunduğu kuyu aslında dünyadır. Yazar, güncel ve evrensel insan zulmüne bu yolla yeniden değinir. Oyunun bu bölümünde bahsedilen vadiler Tasavvufta, Nefsi Emmare, Nefsi Levvame, Nefsi Mülhime, Nefsi Mutmainne, Nefsi Radiyye, Nefsi Marziyye, Nefsi Kamile olarak adlandırılan nefis mertebeleridir. Tüm bu mertebeleri geçtikten sonra sâlik, İnsan-ı Kâmil makamına erişir. Bu makama erişmenin ilk şartı, tüm bu makamları aşarak, dünyevi ve beşeri olandan soyutlanmadır. Bu hale Eckhart, “bilişsel bir temsil ya da imgesiz bir biliş” adını verir. “Soyutlanmada nefis, Tanrı'nın her şey haline gelmesini sağlar ve yalnızca Tanrı'nın iradesinin olmasını ister. Tanrı orada olsun diye kendisini kendisinden saflaştırır. (...) Eckhart'ın “hareketsiz soyutlanma” öğretisi, “zahiri insan” ile “Bâtınî insan” arasında önemli bir ayırım yapmasına yol açar. Zahiri insan, bir “his” insanıdır, bütün enerjisini harici hislerinin uygulanmasında kullanır. “Meşgul” insandır, “faaliyet” insanıdır o. (...) Eğer Bâtınî insan zihnini “soylu ve yüce” bir şeye açmayı arzularsa, nefis bütün güçlerini hislerden koparır ve onları münhasıran deruni tefekkür nesnesinde yoğunlaştırır. Böyle bir halde Bâtınî insan, düzeni bozulmuş bir insanın anlamında değil, ama ilahi şeyler üzerine tefekkürün “vecd”inde olan anlamında tamamıyla “hissiz”dir. Bu deruni tefekkür nesnesi, Eckhart tarafından, “bilişsel bir temsil ya da imgesiz bir biliş” diye betimlenir” (Demirhan, 2004: 185-187).

Ayrıca, “Kuyu” formuyla “Ney”in şekilsel formu bu bölümde uyuşur. Metinde geçen ve Mevlânâ'nın “Tanrı'nın nefesi gibi kuyuya üflenmek” istemesinde yazar, metaforik bir anlatım yakalar. Kuyunun devasa bir ney olarak algılanması, yazarın şekil bozukluğu yoluyla aynı zamanda grotesk anlatıma da yöneldiğini açıklar. Nar, bu yolla “Ney” ve “Kuyu” arasında görsel imajlar yoluyla bir bağlantı kurmaya çalışır. Nitelikli edebi eserlerde dışsal imgelerin sözcüklerle ifade edilmesinden ziyade görselleşmiş olup olmaması veya yalnızca duygusal-iradi şekilde deneyimlenip deneyimlenmemesi bir algı yaratması önemlidir... Başka bir deyişle, dışsal imge yalnızca "ifade edici" değildir, aynı zamanda sanatsal olarak "izlenim uyandırıcı" da olmalıdır (Bahtin, 2005: 130). Zümrüdüanka'nın kuyunun duvarından dönüşümü de yine mitolojik anlatım tekniği taşır.

c. Çöplük'te Cinayet Sırrını Saklayan Kilise Kuyusu

Modern sanat anlayışında, sanattan reklama hiçbir tanımlayıcı orijinal değildir ve tüm ideolojik olarak ima edilen imgeler kültürün yaratılması ve yorumlanması için söyleme dönüşmüştür (Uçar, 2001: 159). Sanatçılar bu paralellikte yapıtlarında çoğulcu imgeleri kullanırken birbirleriyle oluşturdukları ya da farklı içeriklerde kullanıldıkları anlamalara dikkat kesilirler. Anlamın yapılandırılması ve bu süreç, yapının bizzat kendisini bozması ile gerçekleşir. Turgay Nar'ın *Çöplük*'ünde bu yapılandırmayı gerçekleştiren imgelerden ikisi "Kuyu" ve "Kilise" dir. Bu iki imge üzerinden yozlaşmış bir inanç eleştirisi yapılır. Bu eleştiri, söz konusu olan fizyolojik ihtiyaçlar olduğunda kutsal olanın kurallarının geçersizleştiği bir gerçekle paralellik gösterir.

Çöplük (Nar, 1997) Oyununda Şişme bebeği kiralamaya çalışırken çöplüğü kontrol altında tutan İdris'in adamları olduğundan şüphelendikleri adamları öldürürler ve başlarını kesip kilisenin bahçesindeki kuyuya atarlar. Haço ve İsrail, İdris'in iki adamını öldürdükten sonra kafalarını kesip kilise kuyusuna atarlar. Bu oyunda kutu adeta sırları saklayan bir hazne görevi görür. Gizemli olan tüm olaylar kuyuda vuku bulur.

Edebiyatta ve sanatta "simulacrum"un (Benzetme) gerçekleşmesi belirsizlik ve gelip geçiciliğe neden olur. Postmodern edebiyat ve sanatta, anlatı genelde doğrusal olmayan, usçu olmayan ve belirlenimci olmayan bir biçimdedir. Artık akılcı olması da gerekmez, çünkü belli bir ideale göre ölçütlenilemez. Eserde görülen "kuyu" imgesi ise bu idealin ölçütlenilemediğinin kanıtı olan bir başka imgedir. Kuyunun burada bilinçaltının karanlık bölgelerine yapılan bir yolculuk olarak okunması mümkündür. Bütün mitolojik kahramanlar gibi İsrail de kuyuya düştüğünde "dış dünyadan iç dünyaya, makro kozmostan mikro kozmosa doğru kökten bir yer değişimi" (Campbell, 2000: 27) yaşamayı arzular. Bu değişimin kurtuluşu olduğu ümidi içinde günahlarından arınmak ister.

Kuyu, karanlık ve kapalılık imgeleriyle kendisini gerçekleştirecek olan "sonsuz" serüvenindeki her kahramanın, girmek zorunda olduğu tipik bir erginlenme mekânı olarak "bilinçaltının simgesidir" (Campbell, 2000, 91).

Haço oyunun sonunda baltasıyla İsrail'in peşinden gider. İsrail ise kuyunun içine kaçmıştır, orada günah çıkarmaya çalışır. Bunun üzerine Haço İsrail'i kuyuda bulur ve onun kurtuluşuna izin vermeyerek onu öldürür. Fakat bu yolculuğun sonunda diğer mitolojik

kahramanlardan farklı olarak onun için ölüm gizlidir. Kuyu, oyunun sonunda kapanarak onu karanlığa hapseder:

Haço: İdris... İdris de çok büyük! Çöplük! Çöplük de çok büyük... Belediye Başkanlığı seçimlerini kim kazanacak dersin peder efendi? Söyleyeyim de küçük kiliseni yut? İsa kazanacak belediye seçimlerini! Elimde, elimdeki şu balta... Kutsal liderimiz bu balta olacak Peder Virgin! (Ve kuyu kapanır...) (Nar, 1997, 63).

Eserde hem sembolik olarak Peder Virgin' e götürmeyi planladıkları adı İsa olacak bebeğin babasını, hem de kıyamet borusunu öttürecek meleğin temsili görevini üstlenen İsrail, tüm bu kutsal saydığımız niteliklerle kurtuluşa ulaşmak isterken kendini kuyunun dibinde bulur. Böylelikle başlangıçta tüm mitolojik kahramanların kaderine ortak olur. Manevi geçişin, yani kurtuluşun, “unutulmuş kayıp güçlerin canlandırıldığı derinliklere doğru” (Campbell, 2000, 41) olması, bu derinliklerin dönüşümün ideal mekânlarını temsil etmesi üzerine İsrail de burada bir içsel yolculuk gerçekleştirir.

d. Söz Kuyusu

Turgay Nar'ın *Kuyu* adlı oyunu adından da anlaşılacağı gibi bir kuyuda geçer. İki kardeşin hikâyesini anlatan bu ilginç oyunda yaşanan her şey bu esrarengiz kuyu ekseninde oyuna yansır. Birilerinin kendilerine kazdırdıkları; fakat ne kuyusu olduğunu bilmedikleri bu kuyuyu iki oğul söz kuyusuna benzetirler:

“2. OĞUL: Belki de SÖZ kuyusu... Evet, evet SÖZ kuyusuna dönüştürmek istiyorlar... İnsanların duymak isteyip de bir türlü duyamadıkları Sözleri, gelip kuyuya bağırmaları, sonra da...”

1. OĞUL: Saçmalama!.. Kimse bu kadar ayrıntıya katlanamaz... Ama, ama içimde, başlangıçtan şimdiye sanki, sanki bir su arayışı var... Biliyor musun, insanın en iyi dostu kuyulardır... (*Ses, kuyu da yankı yapar: "Hişt!..", "Hişt!.."...*) İşte, bunun gibi... Şöyle kendine göre bir kuyun olacak, oturacaksın başına, kendine söylenmesini beklediğin bütün güzel, çekici ve bildiğin bütün baştan çıkarıcı, kışkırtıcı sözleri kuyunun kalbine sesleneceksin... Sonra da oturup...”

2. OĞUL: Sen hiç aynadan bir odaya kapatıldın mı?” (s.130-131).

Oyunda “söz kuyusu” ve “aynadan oda” ibareleri sıra dışı imgelerdir. 2. Oğulun kuyudan çıkardığını söylediği esrarengiz kitapta yazılan: “Zaman gövdemizde taş kesilecek” satırları ve kurguyla ilgili aykırı olay ve ifadeler yazarın anlatım tekniğinin ne denli farklı olduğunu ortaya koyar.

II. Mağma ve Sırlar Aynası

Can Ateşinde Kanatlar (Mevlana) oyununun 5. Sahnesinde Mevlânâ Celâleddin, Zümrüdüanka'nın verdiği gülün dikeniyile kuyuyu kazarak yerkürenin çekirdeğine -arzun merkezine- inmiştir; artık “mağma”nın içindedir. Bu eriyiğin içinde Ayetü'l Sema Kuşlar ana rahmindeki ceninler gibi durmaktadırlar. Ayetü'l Sema Kuşlar, Simurg'a ulaşmak için yollara düşen kuşlar arasından "otuz kuş"u imlemektedir. Bunların arasında gökmavisi -ya da lacivert- bir ipek kaftan giymiş Feridüddin Attar'ı görürüz. Mağmanın uğultusu bendir seslerinden yükselir. Şems'e olan aşkıdan bahseden Mevlânâ'ya, Attar, kuşların hikmetinden bahseder: “M. Celâleddin: Bu aynada ne kendi yüzüm var, ne de o güneşler güneşinin... Bir sırlar aynasıyla kuşatıldım ey Feridüddin-i Attar... Yüzler yüzleri unuttu... Azap meyveleri topluyor kuşlar...” (s. 51).

Oyunun bu bölümünde, Mevlânâ'nın Attar'la buluştuğu mağma, insanlığın kimyasının ortak buluşma noktasıdır. Yazar, tüm ırkların, inançların çeşitliliğinin kaynaştığı hücre çekirdeğine bu metaforla gönderme yapar. Mağma, her türlü kimyanın bir potada eridiği yerdir. Oyunun bu bölümünde geçen: “Mevlânâ, onun eteğine kapanmak istese de bir anda kaybolan Attar, başka bir yerde belirir” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere mekân kayması öne çıkar. Mekân insanın hayatında kendisini tanımlamaya başladığı ilk kavramdır. İnsanın yaşadığı evrende kendisini konumlandırmaya çalışması en temel gereksinimlerindedir. Merleau Ponty, insanın kendi varoluşunu genellikle mekânlar aracılığıyla ortaya koyduğunu ve insanın bedeniyle düşünceleriyle belli mekânlara ait olduğunu imler. Yeryüzündeki savaşların nedenini de mekânsal bir zemine oturtur (Öztürk Çetindoğan, 2009: 137). Metinde geçen: “Yüzler yüzleri unuttu... Azap meyveleri topluyor kuşlar...” mısraları Turgay Nar'ın, “Bir Yüzün Güz Bitiminde” (Nar, 1991: 50) adlı kendi şiirinden aynen alıntı yaparak metinlerarasılık tekniğine başvurduğu bir bölümdür. Hermeneutic, ön yargıların, yaşanmışlıkların, varlıkların sahip oldukları özelliklerin onları yorumlamamızda etkili olduğunu savunur. Dil ve kültürün de objeleri ve durumları yorumlamada etkili olduğu inkâr edilemez. Bu bağlamda, Ricœur, Hans-Georg Gadamer, Collingwood ve Heidegger başta

olmak üzere bu alan üzerine yazan uzmanların farklı tartışmalara girdikleri görülür. Bu tartışmaların zaman zaman Tanrı'nın varlığını sorgulamada bile yorum farkına dayandığı iddia edilir. Her kültürün ve her dinin bu konuda farklı yaklaşımlara sahip olduğu iddia edilir (Naugle & Nussbaum, 1993: 15-23).

III. Mezarlık

a. *Divâne Ağaç (Yunus Emre) oyununda, Yunus Emre'nin annesi Kün Ana oğlunu ararken onun mezarının bir ağacın kökleri altında olduğunu öğrenir. Ağacın kökleri ayrı âlemlere uzanır ve içinde farklı dünyalar barındırır: "Mezarın içi toprak damlı, kerpiç bir evin odası gibidir. DİVÂNE AĞAÇ'ın kök-ayakları odanın tavanından ağaçtan sarkıtlar gibi aşağıya yürümüştür. Kök-ayakların biçiminde insan vücudunun seyri vardır; sanki insan donuna bürünmüşlerdir. Bu kök-ayaklardan biri HACI BEKTAŞ VELİ'dir ve derinlikte oturmaktadır. Bir diğeri yerinde değildir. Bu "yerinde olmayan kök-ayak", HALLÂC-I MANSÛR'dur. Ondan geriye, mezarın duvarında oyuk biçiminde vücudunun "varlık izi" kalmıştır. Bu iz, aynı zamanda bir "kapı"yı çağrıştırmaktadır" (s. 17).*

Turgay Nar'ın *Divâne Ağaç (Yunus Emre)* oyununda KÜN ANA'nın kudümler, bendirler ve çenglerin velvelesi içinde Yunus Emre'nin mezarına inişi RİTÜEL bir tasarımla verilir. Bundan sonrası DİVÂNE AĞAÇ'ın, rüyasında gördüğü mezarın rüyasının anlatımıdır. Bu anlatımla birlikte KÜN ANA, hem rüyayı dinleyendir, hem de rüyanın bir unsurudur; onun içindedir. Oyunda, Yunus Emre, "Kayıp Kültürü" imlemektedir. Anasının onu araması, öznelde kayıp kültürün peşindeki Anadolu'yu, genelde ise insanlığın yiten erdem ve insani değerlerinin peşinde olmayı anlatmaktadır. Yunus'un oyun içinde hiç gösterilmemesi, onun yüzüne ve cismine yani varlığına nesnel tanıklığın olmamasındaki büyüü korumak içindir. Kün Ana, "Kün" yani "Ol!" emri ile ilahi varoluşu, "ana" ile de doğurganlığı, bereketi, dirliği, hayatı imlemektedir. Kün Ana'nın Yunus Emre'nin anası olarak adlandırılmasının nedeni, "güneş ana" kültüyle ilişkilendirmek ve yaradılışa ilişkin "ol!" (Kün!) emriyle doğurganlık edimi olan analık imgesini örtüştürmektir (Saruhan, 2007).

Yazar, oyununu imgeler üzerine kurar. Bu imgeler, tasavvufi göndergelere karşılık gelir. "Asa" imgesinin de Siyah Kalem'in minyatürlerinde sıklıkla kullanılması (Batur, 1999: 264) bu bağlamda anlamlıdır. Asa, ağacın bütününe insan hayatın bütününe bağlıdır.

Turgay Nar'ın oyunlarında öne çıkan ustalıklarından biri de göstergebilim metotlarından yararlanarak bir söylem geliştirmesidir. O, imgesel ve şiirsel dili aracılığıyla görünenin ötesinde bir dizgeler âlemine gönderme yapmayı seven bir yazardır. Göstergeler, kendilerinden başka bir şeye gönderme yapan eylemler ya da yapılarıdır. Kodlar, içinde göstergelerin düzenlendiği ve göstergelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini belirleyen sistemler, olarak tanımlanabilir.

Fiske, bu gösterge ve kodların başkalarına aktarıldığını ya da başkaları için hazır hale getirildiğini ileri sürer. Fiske, göstergeleri ve kodları iletişimi aktarma ya da bir toplumsal ilişkiler pratiği (Fiske, 2003: 139) olarak algılar. Oyunun bir "ağaç" motifi üzerinden geliştirilmesi yazarın anlatım tekniğiyle ilişkilendirilebilir. Çünkü ağaç ve orman, Göktürkler ve Uygurlar zamanında bütün Türkler tarafından kutsal sayılırdı. Özellikle kayın ağacı Türkler ve Şamanlar için bir kültür. Şamanlar, ayinleri sırasında yanlarında muhakkak kayın ağacı bulunduruyordu ve bazı durumlarda bu ağaç tapınılan mukaddes bir varlık (İnan, 2000: 64) olarak kutsanmaktaydı. Göstergebilim, tiyatroyu anlatım ve dil olarak incelemeye değer olarak bulur. Tiyatrodaki sözce, değişik anlatım düzeylerinde gerçekleştirilecek bir göstergeler yumağı olarak alınabilir. Diyalog ve anlatsal düzenleme yazınsal göstergebilimin bir parçasıdır (Greimas, Courtès, 1979: 392'dan aktaran Günay, 1999: 111-123). Kuş, imgesi ise hem kuşların ötüşleriyle Allah'ı zikir etmesine hem Simurg kuşu vasıtasıyla gerçek hakikati arama yolculuğuna hem de ruhun beden kafesinden uçuşu eylemine gönderme yapar (Cebecioğlu, 2009: 244).

Divane Ağaç, bin yıldır Yunus'un toprağından aldığı himmetle ayakta kaldığını şöyle anlatırken aynı zamanda Yunus'la aynı meşrebe sahip tasavvuf temsilcilerine gönderme yapar: "Bin yıldır burada köklerle Yunus'un toprağından himmet alırım. O'nun mezarındaki hıçlık kokusu bir bengisuya dönüşür, dolaşır can haznemde. Bak ki ana, bir dalım Kaygusuz Abdal olur, bir dalım Seyyid Nesîmî; yaprağım Eşrefoğlu, çiçeğim Pîr Sultan ve dahi yemişlerim bil cümle evliyâ, enbiyâ; Kök-ayağım Hacı Bektaş Velî; kabuğum Tapduk Emre; kanım Hallâc-ı Mansûr ve dahi musâhibbim, muhibbim Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî..." (s. 15).

Oyunda bahsedilen karakterler Yunus'un düşünce kaynakları, öncül ve ardılları ortak tasavvufî kültürel mirası belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bu isimler, tarihsel veya kronolojik gerçeklikten ziyade yazarın tercih ettiği bir anlatım aracı olarak değerlendirilmelidir.

Divane Ağaç, oğlunu görmek isteyen Kün Ana'ya Yunus'un köklerinin uzandığı mezarda yattığını ve kendisini düşsel bir mezarlık âlemine doğru yolculuğa çıkaracağını söyler. Kün Ana, bir rüya aleminde ritüel bir tasarımla Yunus'un mezarına iner. Burada bir mekân kırılması söz konusudur. İnsan - beden - mekân ilişkisinin, eylemin çizgiselliğinin göreceli durumlara kayması ile aktarıldığı metinde, oyunun sunduğu ürkütücü görselliği, yeni bir varoluş biçiminin özeti konumunda görünür. Öyle ya da böyle okuyucuya ya da izleyiciye bir huzursuzluk aşılıyarak kendi öznel eleştirisini yapması beklenir. Herkesin kültürü tüketmeyi öğrendiği bu çağda artık tükettiğimizi bile fark etmeyecek bir noktaya geldiğimiz eleştirisi verilmek istenir. Bu durum; "Her şey kültürdür, meta kültürüdür... Bir zamanalar adına estetik dediğimiz... Bütün bu yok olmaların sorumlusu olan meta kültürü" (Fredric Jameson'dan aktaran Fuchs, 2003: 171) olarak tanımlanabilir.

Göstergebilim açısından mezar imgesi de son derece önemlidir. Mezarlar, milletlerin kültür ve kimliği açısından son derece önemli göstergelerdir. Bir mezara bakarak o milletin kültür, inanç, gelenek ve hayata bakışları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Bazı milletlerin adeta tüm hayatlarını mezar taşlarına resmettiklerine şahit oluruz. Mezar taşı ve üzerine nakşedilen resim üslupları o milletin yaşama biçimini ele verir. İnsan düşüncesinin fantastik tasarımları, zaman zaman derin mistik sırları da içinde barındırır (Tansuğ, 1988: 71).

Mezarlık, burada bir anlamda anne rahmi veya Hacı Bektaş Veli'nin tekkesine de gönderme yapar. Seyirci / Okuyucu mezardaki karanlığa gözün alışmasını Kün Ana'nın gözüyle algılar. *Divane Ağaç*'in kökleri odanın tavanından sarkmaktadır. Kök – Ayaklar, insan bedenini andırmaktadır. Kök Ayaklardan biri Hacı Bektaş Veli'yi yerinde olmayan diğeri ise Hallac-ı Mansur'u imlemektedir. Ondan geriye, mezarın duvarında oyuk biçiminde vücudunun "varlık izi" kalmıştır. Bu iz, aynı zamanda bir "kapı"yı çağrıştırmaktadır.

Hacı Bektaş Veli de Yunus Emre gibi Varlığı, Tanrı'yla bir olmakta; yani hiçlikte bulur. "Tasavvufta Hakk ile Hakk olmak, fenâ fillah, yani vücut-ı mutlakta yok olmak denilen hâl budur." (Köprülü, 1981, s. 310-311), aşkın ilk şartıdır. Anlamı biriktirme ve çoğaltma, sahne üzerindeki ya da herhangi bir edebiyat metnindeki unsurların okunabilir ve her bir özneye göre yorumlanabilir olmasını sağlamıştır. Böylece "özne" kendini başka bir yerde kavrar ve "öznelik" spiralin üstünde başka bir yere döner: Yapisöküme uğratılmış, parçalanmış, hiçbir yere demir atamadan sürüklenilmiş; bu "ben" artık bir "kendi"

olmadığından “kendin” den de söz edemez olur (Fredric Jameson’dan aktaran Fuchs, 2003: 17).

Hacı Bektaş Veli, Kün Ana ile söyleşirken Yunus'un felsefesinin dayanaklarını da dile getirir: “Biz, bir zamanlar Yunus'un asâsı olan o Divâne Ağaç'ın can seyriyiz burada. Ben Hacı Bektaş-ı Velî, öbürkü Ten-i Bîcân Hallâc-ı Mansûr ve dahi Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî ve dahi nice harâbât ehli, nice gayb erenleri...” (s. 18).

Kün Ana, Yunus'un nereye gittiğini sorduğunda Hacı Bektaş Veli, onun canını teslim ettiğinde yakasında bir karıncayla birlikte mezara konduğunu ve gönlünün buna razı olmadığını, bu hakkın altından kalkamayacağını söyleyerek karıncayı gurbetten öz yurduna geri götürmek için çıktığını belirttikten sonra Kün Ana'dan müsaade ister. Bu sırada mezarın içinde bir değirmen zuhur eder ve Hacı Bektaş Veli, değirmene doğru un olmak üzere yönelir. *Dervişler, iki değirmen taşına dönüşür. Taşlardan altta olanı “Zaman'ın Altında Duran Taş”;* “Üstte Olanı ise Zaman'ın Üstünde Dönen Taş” olarak görünür. Değirmen taşlarının dönüşü “Varlık” ve “Hiçlik”i, “Zaman”ı ve evrendeki sonsuz döngüyü imleyen bir devinim içinde bir “zıkrı”ı çağrıştırır. Kün Ana ve değirmen taşları arasında zaman, aşk, bilmek, insan ekseninde bir sohbet başlar.

Oyunun bu bölümünde değirmen, kâinatı temsil eder. Dönme eylemi, kozmos ve seyr-i süluka işaret eder. Turgay Nar'ın diğer oyunlarında da öne çıkan “zaman” burada değirmen taşlarıyla birlikte kullanılır: “Tasavvufî yansımasına baktığımızda, “Sûfi için üç aşamalı zaman vardır; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman. Tecelli her an yenilenen bir hayat ise geçmiş zaman zihni bir yanılısamadan ibarettir. Gelecek olan tecelliler ise ufuktaki bir beklentidir. İçinde bulunulan zaman da durmaz, sürekli değişir. Zamanın hakikati, bölünemeyecek kadar küçük olan, boyuna yenilenen, ancak yenilenmeyi bizim hemen fark edemediğimiz *an*'dır. Demek ki, bizler sonsuz varlıklarız; hücrelerimiz ve dokularımız da sonlu; beden hücrelerimiz ölüyor; beynimizdeki sinir hücreleri bozuluyor; iç dünyamıza bağlı olarak beden dilimiz her an değişiyor. Akan zaman ırmağında sahip olduğumuz tek şey var; o da zamanın hakikati olan *an*'dır” (Kemikli, 2007: 57). Felsefecilere göre, evren, ayrılmaz bir şekilde zaman-uzay-hareket-madde birlikteliğinden oluşmaktadır. Bu tartışmalarda iki görüş ortaya çıkar. Birinci görüşe göre; “zaman, fiziksel dünyanın nesnel bir ögesidir. Zaman, doğanın öteki nesnelere farklı değildir, yalnızca algılanamadığından dolayı onlardan ayrılır.” Bu anlayışın en önemli temsilcisi Newton'dur. İkinci anlayışta ise; “zaman, insan

bilincinin kendine özgülüğünde temellenen, her türlü deneyimin ön koşulu olarak deneyimlerden önce gelen bir şey (Yılmaz, 2011: 2) olarak tanımlanır.

b. Mezarın İçinde Değirmen ve Değirmen Taşlarını Mekân Eyleyen Issızlığın Yılanı

Yazarın Divane Derviş oyununda ağacın kökleri altındaki mezarlığın içinde bir rüya âlemine yolculuğa çıkan Kün Ana esrarengiz bir değirmen ve bu değirmen taşlarını mekân eyleyen ıssızlığın yılanıyla tanışır:

“Mezarın içinde bir “degirman” zuhûr eder... HACI BEKTAŞ VELÎ, “degirman”a doğru, “un olmaya” yürüyüş eyler... YER'İN YÜZÜNE SU ÇIRPAN DERVİŞ ile YER'İN YÜZÜNÜ SÜPÜREN DERVİŞ, iki “degirman” taşına dönüşür: Taşlardan altta olanı ZAMAN'IN ALTINDA DURAN TAŞ, üstte olanı ise ZAMAN'IN ÜSTÜNDE DÖNEN TAŞ olarak yeniden vücûd bulur... (s.23)

Issızlığın Yılanı: (Vicdan azabının usancı içinde, mahcûb) Ben zamanın içinde dönen bu taşları mekân eyledim kendime... Nicedir nefis gömleğinden sıyrıldım da vicdan azâbına tutsak ettim kendimi. Bu taşların dönüşü, bu sürtünmenin uğultusu artık benim cennetimdir. Ben bu azâbı yaşadıkça, nefsimin saltanatından ikrâh ediyorum. Bu azâb başka bir neşvedir. Bu azâb, kurudukça sıkın köyneğimin altındaki etin feryâdıdır. O etin hesabını nerden bileceksin de beni anlayacaksın?.. Zamanın çölünde kuruyup, vicdanımın mahzeninde çürümek istiyorum.” (s. 29)

Oyunun bu bölümünde değirmen taşları üzerinde bir kıpırtı olur ve bir inleme duyulur. Bu inleme, Issızlığın Yılanı'nın inlemesidir. Albıs gelip Bereket Ana'ya yılanı fark ettirir ve geri çekilir. Bundan sonra Issızlığın Yılanı ile Kün Ana arasında bir sohbet başlar. Issızlığın Yılanı, Kün Ana'ya insanın etine vergili olduğunu ve onu yemeden yaşayamayacağını söyler. Kendisinin kötü olarak yaratılması onun da hoşuna gitmez ve bu yüzden aşk peşinde olduğunu belirtir.

Yılan, tasavvufi anlamda “nefis” kavramına karşılık gelse de Türk Şamanizm’inde yer altı ilahı Erlik’le ilgili bir simgedir. Onun genellikle kara yılan olarak anılmasının sebeplerinden biri yine Erlik’le ilgilidir; çünkü Türk mitolojisinde ak ya da gök renk Gök Tanrı’yı kara renkse yeri ve yer altı tanrısı Erlik’i temsil eder. Erlik bazı şaman dualarında karayılandan bir kamçıya sahip olarak tanıtılmaktadır. Şamanist Türk topluluklarında ak şaman yanında çok korkulan kara şamanlar da vardı. Yakut inanişinde ilk kam bir kara

şamandı. Sıradan olmayan bir güce sahip bu şaman, kibri nedeniyle Yakutların en büyük tanrısını tanımayı reddeder. Vücudu bir yığın yilandan meydana gelmiş olan bu şamanı tanrı ateşe atar. Ateşin alevlerinden bir karakurbağa ortaya çıkar. Bu yaratıktan ise cinlerin meydana geldiği kabul edilir (Çoruhlu, 2011: 183).

Turgay Nar, oyunlarında mitolojik öğelere fırsat buldukça yer vermeyi ihmâl etmez. Sonsuzluğun Yılanı da bu gerekçeyle oyunda yer verilen bir arketiptir. Çünkü deri değiştirmesi sebebi ile sonsuz yaşamın ve sonsuz gençliğin temsili olarak görülen yılanın bu özelliği Gılgamış Destanı'na da konu edilir. Efsaneye göre sonsuz yaşam çiçeğini bulan Gılgamış onu bir yılanı kaptırır. Yılanın bu yüzden sonsuz yaşam ve sonsuz gençliği aldığı söylenir. Yılanın, hayat ve şifa sembolü olmasının yanı sıra kötülük, kurnazlık ve sinsilik ile de anılmıştır. Yılan ile ilgili en çok bilinen mit Âdem ve Havva'nın Cennet bahçesinden kovuluşlarıdır. Bu mitte yılan şeytan ve baştan çıkarıcı olarak (Tanpolat, 2016: 55) anlatılır.

Son bölümde, Issızlığın Yılanı, Kün Ana'dan Yunus'u emzirdiği memelerinden kendisini emzirmesini ister. Albastı etkisiyle uyuklayan Kün Ana başlangıçta bu isteği reddeder ve insan düşmanı yılanı güvenemeyeceğini, onun kendisini sokabileceğini belirtir. Bir süre yılan yalvararak onu ikna etmeyi başarır. Kün Ana'nın sütünü emen yılan bir süre sonra insan etinin tadına varır ve Kün Ana acı bir çığlıkla uyanır. Uyandığında düşsel dünyadan ayrılmış ve oyunun başladığı yerdedir. Ancak Divane Ağacın yanmış olduğunu görürüz. İki arasında şu konuşmalarla oyun sona erer: "Ey Kün Ana! O nefsinin zulmüne tutsak kalan Issızlığın Yılanı, ilkin sütü aldı senin emcik damarından, sonra da onunla nefsini öldürüp arındı dünyanın kirinden pasından... Seni sızlatması, mezarın rüyasından çıkman içindi... Yoksa orda da Albis, seni boğmaya musallat olmuştu... Yılanın sana yaptığı, o bir damla insan sütünün karşılığını vermektir... Senden ki insan sütünü aldı arındı, zaten de bunu yapardı..." (s. 42)

c. *Günlüklerin Yazıldığı Defterlerin Gömüldüğü Mezarlar*

Şehrazat'ın Oyunu (1997) adlı eserde şahit oldukları olayları anlatmamaları için dilleri kesilen kölelerin düzenli olarak tuttıkları günlükleri gömdükleri esrarengiz bir mezarlıktan bahsedilir:

"Şehrazat: (Dünyazat'ı pencereye doğru çeker.) Bak şuradaki mezarlığı görüyor musun?"

Dünyazat: Biliyorum orasını. Köle mezarlığı.

Şehrazat: Herkes öyle biliyor.

Dünyazat: Ne peki?

Şehrazat: Köleler, yazdıkları defterleri saklayabilmek için işte bu mezarlığı yaptılar. Orada, o mezarlığın içinde ölümler yok Dünyazat. Köle defterleri gizli. Her mezarda bir kölenin ömrü boyunca tutabildiği günlükler gömülü. Yüzlerce, binlerce defter gizli. İşte bu defter de onlardan biri. Ama ancak şehrin tarihine ilişkin bölümleri sağlam kalabilmiş. Günlüğü yazan kölenin, kendisini, çocuklarını anlattığı sayfalar kan lekelerinden okunmuyor” (s. 92)

İkinci sahnede Şehrazat, kölelikten önce okuma yazma bilenlerin dilleri kesildikten sonra yazdıkları defterleri köle mezarlığına gömdüklerini söyleyerek öykünün sonrası için ip ucu verir. Bu defterlerde büyük sırların yazılı olduğunu ve mezarlığa babası dâhil kimsenin giremediğini belirtir. Bu sırlara, sarayda bir tek Bizeban’ın vakıf olduğunu ifade eder. Üçüncü sahnede, Dünyazat, Bizeban’dan köleler mezarlığının anahtarını ister. Ablasının hayatının o defterlerde yazılı olan hikâyenin sonuna bağlı olduğunu anlatmaya çalışır. Dünyazat’ın yalvarmaları karşısında Bizeban, dilsizliğinin verdiği acıyla kıvrılır.

Şehrazat’ın anlattığı hikâye aslında Şehriyar’ın hikâyesidir. Çocuğu olmayan önceki hükümdara, vezir aracılığıyla, büyük bir oyun oynanmıştır. Hükümdarın karısının bir köleyle döllenerek hükümdarın neslinin sürdürülmesi planını uygulayanın, vezir Berehut olduğunu sonradan anlarız. Çocuğun babası Bizeban’dır. Onun da dili kesilerek bu sırrı başkasıyla paylaşması engellenmek istenmiştir. Bizeban, oğlunun tüm zulümlerine babalık içgüdüleriyle karşı çıkamaz. Okuma yazma öğrenmeleri, özellikle engellenen kölelerin zıddına Bizeban, kölelikten önce okuma yazma bilmektedir ve yaşadıklarının tümünü gizlice bir deftere kaydetmektedir. Bu defterlerin saklandığı mezarlık bir anlamda kölelerin sır kuyusudur. Şehrazat’ın anlattığı masalın düğümü de bu defterde yazılanlar sayesinde çözülür. Aksi halde Şehrazat, masalı bitiremeyecek ve belki de diğer köle kızlarla aynı sonu paylaşacaktır. Kız kardeşi, Bizeban’dan yardım isteyerek onun hikâyenin sonunu getirmesine yardımcı olur.

IV. Fırat ve Dicle Arası Zulmün Beşiği

Divane Derviş (Yunus Emre) oyununda Kün Ana, değirmen taşını yuva yapmış Issızlığın Yılanı’yla sohbet etmekteyken Dicle ile Fırat’ın sularıyla dönen değirmen taşları Kün Ana’yı düşsel bir mekâna sürükler. Burası Mezopotamyadır:

“Mürekkebe donuna bürünmüş DİCLE ile Kerbelâ kanına sürgün FIRAT’ın suları birleşip değirmen taşlarını çevirmektedir. KÜN ANA, DİCLE ile FIRAT’ın arasında durmaktadır. DİCLE'nin kıyısına vurmuş defter sayfaları; FIRAT'ın kıyısında da bir ok ile kanlı bir bebek kundağı vardır...

Kün Ana: Ey, mürekkebe donuna bürünen Dicle! Ey Kerbelâ kanına sürgün Fırat! Siz ki bir çöl ceylanının göz hâzinesinden kopup buraya, oğlumun mezarında bereket zikriyle dönen bu değirmen ağzına geldiniz... Bilir misiniz Yunus’um nerededir? Bu harâbât halkından kime sordumsa herkes bir başka yeri işaret etti... Dolanıp geldiğiniz yollar daha uzundur, akıp gittiğiniz yerler daha uzak... Bari siz söyleyin bana... (Yanıt bekler, ama ses eden olmaz) Neden böyle susarsınız? Uykuda mısınız? Yoksa diliniz mi yorgun? Yoksa yıldırdan kelimeler mi parçalandı, heceler mi karıştı, sesler mi dolandı birbirine?.. (DİCLE’ye) Sen, ey güzel kızım, neden mürekkebe rengine büründün; kıyılarına vuran bu sararmış, bu harfleri perişan sayfalar neden burada toplanmayı beklerler?.. (FIRAT’a) Ya sen 'bârim oğul', böyle kan-bulanık akmak neyin eseridir üstünde?.. Burada bir ok, bir de kanlı masum kundağı var... Bunların hekiyâsını kim bilir de kim anlatır bize senden başka?..” (s. 34).

Tiyatroda en önemli öge öyküdür. İnsan ilişkilerinin açıklanmasında, diyalektiğin anlaşılmasında öyküden yararlanır. Her şey öyküye bağlıdır; öykü tiyatrunun odak noktasıdır. Çünkü tartışılabilir, eleştirilebilir, değiştirilebilir olanların tümünün kaynağı, insanlar arasında olup bitenlerdir.” İşte bu yüzden Turgay Nar, seyirciye / okura vermek istediği tüm mesajları, bir öykü üzerinden vermeyi tercih eder. Yazar, bir toplumun değişimini bireyin değişimine bağlar. Tiyatronun gücü burda yatar. Brecht bu değişimin yakalanmasında tiyatrunun misyonunu şöyle açıklar: “Bize gereken tiyatro, olayların olup bittiği alanı, belli bir dönemdeki insanlar arası ilişkilerin bu tarihsel arenasını seyircilere sunmakla kalmayıp, ilgili alanın değiştirilmesinde rol oynayacak duygu ve düşünceleri yansıtan ve üreten bir tiyatrodur” (Brecht, 1997: 23).

Turgay Nar, kıyıya vuran kitap sayfaları ve Dicle'nin sularının mürekkebe akması simgeleriyle insanın insana zulmüne ve kültür yağmacılığına vurgu yapar. Balıkların mürekkebi yazıya dönüştürme çabası imkânsızlığı gösterir. Bu eylemin uygarlığın doğuş yeri olan Mezopotamya'da gerçekleşmesi ise ayrı bir ironi olarak okunabilir.

Dicle'nin kıyısındaki defter sayfaları Moğol hükümdarı Hülagu'nun Bağdat'ı işgali sırasında el yazması eserleri nehre atmasına gönderme yapar. Yazar, bu göndermeyle tarih boyunca ortadoğuda yapılan kültür yağmacılığını eleştirir: “Moğol'un zulmü... Moğol, varıp da leşkeriyle Bağdat'a dayandığında okunun gittiği, kılıncının yettiği ne varsa zulüm içinde yok etmiş. Şehrin bütün kitaplarını da Dicle'ye atmış... İşte bu kitaplar, defterler suda dağıldığında mürekkebi de suya karışmış... Ol zamandan beridir ki, Dicle mürekkebi akar... Burada bir karıncaya rastlamıştım... Onu bu sayfaları toplar görmüştüm... Bir de suda hurûfat ehli bir balığa rastlamıştım. Bana demişti ki, “Ben Nemrud'un okunun önüne atılan balığım.” Ne yaptığını sorduğumda da, mürekkebi karıştırdığı sudan ayırmaya çalıştığını söylemişti. Güya, bunu yaptıktan sonra harfleri o bâtinî karıncaya teslim edecek, o da bozulan yazıyı eski haline getirerek yeniden tertîb edecekmiş; öyle dedi...” (s. 36-37).

Barthes, göstergelerin anlatımdaki misyonunu şöyle açıklar: “Göstergeyi kullananın ondan anladığı ‘şey’dir gösterilen. Böylece salt işlevsel bir tanıma ulaşılmış oluruz: Gösterilen, gösterenin bağlantısal iki ögesinden biridir. Onu gösterenin karşıtı yapan tek ayırım, gösterenin bir aracı kimliği taşımasıdır” (Barthes, 1979: 35). Yazar, içinden çıktığı toplumun değerlerini, sancılarını ve tarihsel yanlışlarını özel bir iletişim ağıyla okuyucuya sunmayı başarır. Onun oyunlarında kullandığı her gösterge, belli bir coğrafyanın kültürel ve yaşanmışlık düzleminde bir karşılık barındırır. Edebî eserlerde, “her gösterge dilsel değer’ini, ancak dilin yapısı içinde, diğer göstergelerle olan ayrımsal konumu sayesinde kazanır” (Altuğ, 2008: 218). Yazar, bunu yakalayabildiği ölçüde başarılı sayılabilir.

Fırat'ın kıyısına vuran kundak hikâyesini ise Issızlığın Yılanı şöyle anlatır: “Bu kundak Kerbelâ masumu Ali Asgar'ın kundağıdır... İşte bu ok da, onun boynuna atılan ok... Masum Ali Asgar, Kerbelâ'da insanlar kuşatma altında susuzluktan kırılırken, onu alıp zulüm erbabının yanına götürmüşler. Demişler ki “Bu daha kundakta bir bebek, bari acıyım da bu masuma bir su verin.” Vermemişler... Ali Asgar'ı geri getirmişler... Sonra bir ok gelip Ali Asgar'ın boynuna saplanmış... İşte bu ok, o oktur... Burada acı çeker durur, tıpkı benim gibi... (s. 36-37).

Turgay Nar, tasavvuf düşüncesini grotesk bir anlatımla besleyip Anadolu toprağına özgü bir bileşim yakalamakla kalmaz; bunu oyunun içsel yapısından kaynaklanan özgün politik düşüncesiyle evrensele taşımayı ustalıklı başarılan bir yazardır . Diğer oyunlarını değerlendirirken de sık sık vurgulanması gereken özelliği politik eleştiriler yapma yeteneğidir.

O, bu eleştirilerini tarihsel zeminde işlenen zulümlere, haksızlıklara yöneltmeyi ihmal etmez. Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır, sözünün gereği olarak Anadolu'da tarih boyunca işlenen haksızlıkları oyunlarına, seyirciyi rahatsız etmeyecek biçimde, yerleştirir. Bunu yaparken zaman zaman okuyucuyu ürperten dehşet sahnelerine yer vermekten de sakınmaz. Bu da bazı eleştirmenlerin onun oyunlarını tanımlarken "Dehşetin şiiri ile yoğrulan tiyatro" ifadelerini kullanmalarına yol açar.

V. Zaman Katında Vahşete Tanıklık Eden Gizemli Çekmeceler

Şehrazat'ın Oyunu adlı tiyatro eseri, kendi varoluş problemi yüzünden psikolojik problemler yaşayan ve bu yüzden de genç kızlara tecavüz ettikten sonra onları öldüren bir hükümdarı öyküleriyle oyalayan bir kadın sanatçıyı anlatır. Şehriyar'ın yatak odası ve bakire kızları öldürdükten sonra çengellere astığı "Zaman Katı" ve gizemli çekmeceler oyunda son derece ilgi çekici ve sıra dışı mekânlar olarak göze çarpar:

"(Bizeban, "Zaman Katı"nda sessizliğe iğdişlenmiş varlığıyla, karanlık bir lamba gibi dolaşmaktadır. Şehriyar, "Çekmeceler Katı"nda kanlı bir gövde gibi, sanrılarla kuşatılmış, ölümcül bir ruh sancısının azabını yaşamaktadır. Şehriyar'ın yatak odası olan bu yer, bütün görkemli güzelliğiyle, belli belirsiz bir mezbaha görüntüsünü de yüzünde saklamaktadır. Tüller, fildişi bir rüzgâr ve zaman, akıp giden yitik bir kervan yoludur. Gece, kendi karanlığını emen bir ıssızlığın içindedir. Bizeban, zamanı geldiğini anlar ve "Aynalar Katı"ndaki bekleyen Bakire Köle'yi Şehriyar'a hazırlamaya başlar. Hazırlık bitince, Bizeban, Bakire Köle'yi sessizce aşağıya, "Çekmeceler Katı"na iter. Bakire Köle, gecelerin hançeriyle biçilmiş bir tül parçası gibi, akıp iner Şehriyar'ın uykusuz bir cellat bahçesinde dolaşan gözlerinin koynuna. Şehriyar, Bakire Köle'nin can ırmağına bütün kösnül şiddetini bir arzu yılanı gibi salar!.. Ölümcül ve irkinç bir sevişmeden sonra üzerinden kalktığı kurbanını yanı başında duran onlarca kasap kancasından birine takar ve Bizeban'a, yukarıya çekmesi için işaret eder. Bizeban, kurbanın çırpınışını yukarıya, "Aynalar Katı"na çeker. Bizeban, kurbanı yokluğa karıştırdıktan sonra yeni bir anahtarı "Göğül Kat"dan sallanan, sayısız anahtarın bulunduğu "anahtar destesi"ne takar. Vahşet, yerini ürkütücü bir sessizliğe bırakır" (s. 67).

Yazar, eski bir hikâyeden yola çıkarak modern zamanların yeni vahşi insanının uygarlık reflekslerini yakalamadaki başarısızlığını semboller üzerinden anlatır (Baudrillard, 2012: 16). Oyunda iktidar ve tahakküm kavramları Berehut ve Şehrazat aracılığıyla ortaya konur. Babası iktidarın tahakküm ayağını oluşturup ve her türlü zulmün meşrulaşmasında

aktif rol alırken Şehrazat, bu otoriteye direnir ve sonunda alt eder. Bu aşamada Foucault'nun eserlerinde "iktidar" ve "tahakküm" kavramlarını hatırlamak gerekir. Zira o, iktidarı normal karşılarken tahakküme karşı mücadele etmek gerektiğini savunur (Newman, 2006: 39-40). Şehrazat, kaçıp kurtulmak yerine süregelen bu adaletsizliğe ve zulme son vermede aktif rol almayı tercih eder.

Yazarın, oyun vasıtasıyla okura çok sayıda mesaj vermeyi amaçladığı gözden kaçmaz. Yazar, sözde babasından aldığı zulüm saltanatını aynı şekilde devam ettiren Şehriyar özelinde, seçkinlerin saltanatını eleştirir. Modernleşme sonrası bile düzelmeyen bu durumda, devletin doğal olarak da yönetici seçkinler zümresinin (lider, ordu, aydın, bürokrasi), her türlü güçle donanmış bir "yol göstericilik" misyonuyla beraber toplum üzerinde nasıl otoriter ve totaliter bir yönetim sergilediklerini eleştirir (Çetin, 2003: 14). Diğer bir mesaj ise sözde uygarlaşan insanın kadını cinsel bir meta olarak kullanmaya devam etmesidir. Dikkat edilirse Şehriyar, kadınlarla düzeyli ve hazza dayalı bir cinsel ilişkiye girmez. Onlara tecavüz ettikten sonra kasap kancalarına asarak onları öldürtür ve sarayın harcına katar. Hermenötik bir yaklaşımla kadının nesneleştiği ve çok hızlı bir şekilde tüketildiği okunabilir. Çünkü 17. yüzyıla kadar kısmî olarak serbest yaşanan cinsel ilişki, bu yüzyıldan sonra devlet eliyle genelevler ve fuhuş sektörüne kaydı (Foucault, 2007:11-15). Bu da sözde uygar insanın kadına onurunu kazandırmak yerine onu bir meta olarak kullanmaya başladığının göstergesidir. Hele bu evlerden vergi alan devletin onursuzluğu nasıl organize ettiği görülebilir.

*Şehrazat'ın Oyunu'*nda kurulan saray oluşturulan yatak odası, kasap kancalarından oluşturulan düzenekler, yazarın diğer eserlerinde de görülen özel mekânlardır (Nar, 1997: 8-9). Yazar bu mekânları rastgele oluşturmaz. Tüm bu mekânlar, aslında bu eserde Şehriyar'ın varoluş mücadelesinin yansımalarıdır. Elbette ki bu varoluş sadece maddesel yanıyla değil ruhsal tarafıyla da mekânsaldır, o halde mekân, toplumları ve bireyi belirleyen temel etkidir (Çetindoğan, 2009: 138).

VI. Vebalı Ölülerin Mezarlarının Üzerine Bina Edilmiş Görkemli Şehirler

*Şehrazat'ın Oyunu'*nda oyunun ana karakteri Şehrazat, hem kendi canını hem de kendisinden sonra kurban edilecek kızların canını kurtarmak için Hükümdar Şehriyar'a 1001 gece sürecek hikâyeler anlatır. Anlattığı hikâye şöyledir: "Zaman içinde bir hükümdar varmış. Adını ne sen sor, ne de ben söyleyeyim... o hükümdarın ülkesinde, ölümü düşünmekten başka

her şey varmış. Hükümdar deyip geçme. Ne fillerinin, ne atlarının, ne de askerlerinin sayısını kendisi bile bilmezmiş... O, bunca varyetin içinde son derece mütevazî yaşamış ama ülkesini de her geçen gün daha da varyetli kılarmış. Bunu da iyi yürekli olduğundan mı yapar? Sakın ha, böyle olduğunu düşünmeyesin Şahım Şehriyar!.. Eğer bir hükümdar halkının karnını tok, sırtını pek tutarsa kimse onun elindeki kına mı yoksa kan mı olduğunu ne sorar, ne de görür. Sabırla beklemiş Hükümdar. Ve bir gün artık zamanıdır diyerek toplayıp uçsuz bucaksız ordusunu, yürümüş şehrin derin sessizliği üzerine. Varıp şehrin kapısına dayandığında, o güzellik karşısında büyülenmiş.

Şehriyar: Ölümün soyunduğu bir akarsu gibi.

Şehrazat: Bu güzellikten başını çevirip de ardındaki ordusuna baktığında, gücünün ölümcüllüğü karşısında bir an irkilmış ve kendinden ürkmüş. Sonra adımlarını sürmüş şehrin yüreğine... Hiç beklemediği bir direnişle karşılaşmış. Bu öyle bir direnişmiş ki, Allah seni inandırсын Şahım, günlerce filler kendi ölümlerini taşımış atların köpüren gözlerinde. O güzel atlar ki hayat çeşmesinin suyundan ölümün simyasıyla doğmuşlar. O güzel atlar ki, artık ne diyeyim, her birinin ölümü bir evlat acısı. Allah düşmanımın başına vermesin. Akan kanın önünde dağ dayanmaz. Şehrin gövdesi dokuz göze açılmış, her bir gözden yaprak gibi, kelle dökülmüş. (Köle Bizeban, göğül katta acı çeker. Gövdesini aynalarda kanatır.) Ah, o şehrin can verişini bir görsen. Günlerce, aylarca uğraştıktan sonra cesetler gömülmüş. Sonra da o dev mezarın üstüne kentin yapımı başlamış. Herkes gönül rahatlığıyla hükümdarın hayalindeki şehri yeniden yapmak için çalışmaya başlarlar. Bu kez yapılan, önceki şehirden daha güzel, daha görkemli olmuş. Derken bir gün amansız bir salgın çıkmış ortaya.

(Salgın içindeki şehir. Vebalılar, cüzamlılar, kolera yakılan cesetler sahnenin bir yerinde görselleşir.)

Şehriyar: Ölümcül mü?!..

Şehrazat: Ölümcül ki, anlatsam günler sürer; (Şehrazat ile Şehriyar, anlatımın görselliğinde yürümeye, dolaşmaya başlarlar. Ölüm ayaklarının altındadır her zaman.) Bu salgının yüzü cüzam, vücudu veba, el ve ayaklarıysa koleraymış. Dolaştıkça halkın soluğunu almış elinden. Çok canlar telef olmuş. Hükümdar, biliciler getirtmiş, onlara danışmış.

Şehriyar: Çıkar yol bulmuşlar mı?.

Şehrazat: Bulmuşlar bulmasına ama... Ha deyince olacak kadar kolay değilmiş. Şehrin altındaki o toplu mezardaki cesetler zamanla çürüyüp de yeraltı sularına karıştığından garip bir yaratığa benzeyen salgın da ortaya çıkmış. Onu ölümün hayvanına benzetenler de olmuş. Ama hiç kimse gerçek varlığını çözememiş. Hükümdar bilicileri toplamış. Akıl sormuş. Biliciler de hükümdara "Şehri yeniden yıktırıp, mezarı açtıracaksın. Sonra da kireçletip şehri yeniden yaptıracaksın. Başka çaresi yok. Eğer bunu yapmazsan, salgının da önünü alamazsın." Hükümdar, bilicilerin dediğini yapmış. Yıllarca uğraşmışlar. Şehir yıktırılıp mezar açılmış ve kireçlenmiş..." (s. 96-100).

Turgay Nar, oyunlarını yazarken sadece seyirlik bir eğlence metni olarak yazmaz. O, sosyal ve politik eleştiriler yaparak evrensel temaları yakalamaya çalışır. Bu yaklaşım, Piscator'un tiyatronun işleviyle ilgili görüşleriyle uyuşan bir nitelik taşır. O, ele alınan sorunların, çatışmaların ardındaki tarihsel ve toplumsal koşulları, politik nedenleri ve bağlantıları tiyatro yoluyla seyirciyle buluşturmayı bir ideal olarak değerlendirir. Onun tiyatro anlayışında kitlelerin politik anlayışlarının belirlenmesinde bu sanatın son derece önemli bir fonksiyonu vardı ve o son dönemlerde tiyatro sanatının bu misyonunu yitirmesinden şikâyet etmekteydi (İpşiroğlu, 2013: 16). Nar'ın eserlerinde, sosyal ve politik eleştiriler gündelik siyasî polemiklere atıf yapmaktan ziyade evrensel temaları yakalamaya yöneliktir. Onun eserlerini hemen her topluma ve siyasal düzene uyarlamak mümkün olabilmektedir. Brecht, sanatı tarif ederken: "Büyük bir sanat her zaman büyük çıkarlara hizmet eder". O, tiyatronun amacını "kolektif bir bilinç uyandırmak" olarak tanımlar (Boussignac, 2010: 84). Bu oyunda da yazar, böylesi bir mesajı Şehriyar ve Şehrazat aracılığıyla okuyucuya sunar: "Nar'ın oyunlarında dilin bir güzellik kaygısı içerdiği kesindir. Ancak bu durum, karşı gerçekliğin yükseldiği dönemlerde "sanat sanat içindir" şeklinde ifade bulan anlayışın da çok dışındadır. Nar, oyunlarında dili, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi derinde var olan, bilince çıkabilmek için sadece bilim ve gözlemin ötesinde şeylere ihtiyaç duyan gerçeği ortaya çıkarmak uğruna bu şekilde kullanmaktadır. Önemli olan derinlerdeki gerçeği, ifadesi zor, bazen de mümkün gibi görünmeyen gerçeği doğru imgeler yardımı ile seyircinin beynine yansıtmak ve bu sayede seyircinin gerçekleri kendi cümleleri ile ifadelendirmesini sağlamaktır. Simgeciler anlamsal çıkarımlarda seyirciyi özgür bırakır. Nar'da dramatik kurguda yaratılan durumla seyirci, onun belirlediği metaforları değerlendirerek ilerler (Topcu, 2004: 48).

Şehrazat, hikâyesine, zamanında bir hükümdarın, rüyalarını süsleyen görkemli bir şehre ordusuyla saldırdığını ve çıkan savaşta binlerce insanın öldüğünü anlatarak başlar. Hükümdarın savaşı kazandıktan sonra binlerce ölüyü gömdüğü bu mezar şehir üzerine eskisinden daha güzel bir kent imar ettiğini; fakat kısa süre sonra cüzzam, veba, kolera gibi ölümcül salgınların şehri teslim aldığını anlatır. Sebebinin de kentin üzerine bina edildiği toplu mezar olduğunu ekler. Toplu mezardaki cesetler çürüyüp de yer altı sularına karıştığı için salgına yol açar. Hükümdarın başvurduğu bilginler, bunun tek çaresinin kenti yeniden yıkarak o toplu mezarı açıp kireçlemek olduğunu belirtir. Hükümdar söylenenleri yapar. Şehri, yıkarak yeniden imar eder. Bu sırada yaşlanan hükümdar, neslini sürdürecektir bir oğlu olmadığını fark eder. Vezirine danışır, vezir de neslinin devam etmemesi halinde ülkede bir kaos çıkacağını hükümdara iletir. 40 gün böyle kara kara düşündükten sonra vezirinden derdine çare bulmasını isteyen Hükümdara, vezir ülkenin dört bir yanından hekimler getirir. Hükümdarın derdine derman bulamayan hekimler, bir bir öldürülür. Sıra son hekime gelir. Son hekim, hükümdardan sırrını bilen en güvendiği köleyi, kendisine yardımcı olarak vermesini ister. O sırada Şehriyar, “Bizeban” gibi diyerek araya girer. Bizeban’ın da babasının en güvendiği köle olduğunu ve şimdi de kendisine hizmet ettiğini belirtir. Bu sırada Şehrazat, hikâyeye son vermek istediğini söyleyerek yıkandıktan sonra kendisiyle birlikte olduktan sonra kendisini öldürebileceğini Şehriyar’a iletir onun merakını artırır. Her gece anlattığı hikâyeleri öyle bir yerde keser ki Hükümdar, hikâyenin devamını merak eder ve ertesi gece hikâyeye devam etmesini ister. Şehrazat, bilgi donanımı ve masal anlatma yeteneğiyle iktidarı alt etme mücadelesi verir.

VII. Genç Kızların Derilerinden Defterler, Çocukların Kemiklerinden Beşiklerin Yapıldığı Dr. F.’nin Laboratuvarı

Gizler Çarşısı adlı oyunda kendi halinde bir insan olan Beşikçi’yi bir projesi için kullanan Doktor F.’nin gizli labirentlerle bir kılavuz eşliğinde ulaşılan odası son derece farklı olarak tasvir edilir: *“Odada herhangi bir işkence aleti bulunmaz. Ancak duvarlar, yerler, masa üstleri v.s. çeşitli anatomik, geometrik çizimlerin bulunduğu kâğıtlar, defterler, notlarla doludur. Çizim araç-gereçleri alışlagelmişin dışındadır; bazıları ürkütücü büyüklükte, bazılarıysa biçim kirliliği içindedir. Duvarlarda, yerlerde deforme olmuş birçok keman, viyola, kontrbas, piyano gibi klasik müzik aletleri vardır... Duvarda dev bir anatomi atlası asılıdır. Atlas üzerindeki anatomi resminde nota çizimleri vardır. Dolaplarda insan boyu*

büyükliğinde klasörler vardır. Doktor F., piyano ya da kemanla Wagner'den bir şeyler çalmakta (ya da radyo, gramafon gibi bir yerden dinlemektedir)'' (Nar, 2010: 63).

Cüce ve Beşikçi, Doktor F.'nin çaldığı parçayı bitirmesini bekler. Doktor F., parçasını bitirdikten sonra zarif ve uyumlu hareketlerle görkemli masasına geçerek Goethe'nin *Faust* kitabından: *"Eritis sicut deus, scientes bonum et malum..."* (Siz de tanrı gibi olacak, iyi ve kötüyü bileceksiniz...) (s. 63) bölümünü okur. Doktor F., bu seramoniyile Beşikçi'yi ne denli kültürlü biri olduğuna ikna etmeyi amaçlar. Karşılama seramonisinin ardından Doktor F., yeni projesini şöyle açıklar:

"Ben de yeni bir proje üzerinde çalışmaya başladım. İnsan derisindeki yağ dokusunu inceliyorum. Bu kez farklı bir sorgulama türünün izlerini sürüyorum. Epey zamanımı alacağı benzer. İnsan duyumları ile radyo dalgaları arasında yeni bağıntılar kurmaya çalışıyorum. Ve uzun süreçte, bunun organizma, özellikle deri altı yağ tabakasındaki etkileri üzerinde yeni hipotezlerim var. Ama asıl projeme yakında başlayacağım. Birey üzerinde psikolojik etkinin soyutlanarak işlem yapılması teorisi... Bu güne kadar hiçbir kuramcı bunun üzerinde durmadı. Önce tıpkı bir hayvan gibi, bütün düşünce ve duygulardan bir ön işlemle ayıklıyorsun kişiyi, sonra da fiziksel olanı uyguluyorsun. Sonra tekrar bir psikolojik rehabilitasyonla eski ruhsal durumuna geri çekiyorsun. Bunun sayılamayacak kadar yararı var." (Nar, 2010: 72).

Oyunun ana karakteri Beşikçi, sistemin köleliğine sürüklendikten sonra bakire bir genç kızın derisiyle kaplı defterdeki yazıyı okumanın şehvetiyle kavrulur. Artık hayatının en büyük amacı ve varoluşunun tek anlamı olan bu eylemle büyülmüş beşiği tamamlamaya çalışır. Bu amacını metinde şu sözlerle açıklar: *"Bu beşiği yapmazsam, kendime olan inancım tükenir."* Elindeki defteri Dr. F.'ye okutmasına ve Doktorun kendisini uyarmasına rağmen bu amacından asla vazgeçmez. Kullanılacak malzemeler, gövdeye dokundurduğunda etle kemiğe zarar vermeden bir çırpıda onları ayırabilecek büyülmüş bir bıçak, yılanın kaburga kemiklerinden yapılmış çiviler, duvarlardaki tasvirlerden birinin kalbinden oluşmaktadır.

"Labirentin ucuna yolculuk" başlıklı 5. Sahnede, "Beşikçi ile Cüce'nin, onları Doktor F.'nin yerine götürecek olan labirent yolundaki yürüyüşleri başlamıştır.

*Gizler Çarşısı'*nda İktidarı temsil eden Doktor F., İktidarı/Sistem'i temsil eden entelektüel görünümüne rağmen özel laboratuvarında işkence teorileri üreten biridir. Bakire

genç kızların derilerini kurutarak bunları çeşitli alanlarda kullanır. Cüce, Doktor F.'yi şöyle tanıtır:

“O bir bilim adamıdır. Hangi üniversiteye çalıştığını kimse bilmez... Asıl uzmanlık alanı sorgulama ve suçlama yöntemleri üzerinedir. Ayrıca kuramsal açıdan işkence teknikleri konusunda dünyanın en iyilerindedir. Bu alanda yalnızca düşünce üretir, bu işin kuramını oluşturur. Yani işkencenin masa başı mühendisliğini yapar. Hesabı kuvvetlidir. Pratiğe kafası pek basmaz. Ancak pratiği laboratuvar çalışmalarında, kendine özgü yöntemlerle, amatörcü uygular. İnsan anatomisi ile psikolojiyi çok iyi bilir... Ortak bilinçaltı kodları ve toplumsal reflex üzerine sürekli gözlemler yaptı. Özellikle duyguların, tepkilerin hatta erdemliliğin bile kitlesel anatomisini çıkarmaya çalışıyor. Bunun sonucuna göre de yeni veriler, yeni işkence teknikleri kullanacak... Bu anlattıklarım seni ürkütmesin sakın. Aslında çok iyi bir insandır. Gariban babasıdır. Ne zaman elim sıkışsa destek olur. Yılbaşında, bayramlarda hediye sepeti bile yaptırır bana. Geçenlerde beş kilo saf zeytinyağı aldı bana, eve götürdüm yemekler için...” (Nar, 2010: 61, 87). En son çalıştığı proje, “İşkencede, birey üzerindeki psikolojik etkinin soyutlanarak işlem yapılması teorisi”dir.”

Yazarın diğer bir ustalığı, kurmacaya gerçeklik duygusu kazandırmasıdır. Turgay Nar, gerek kurguda gerekse labirent ve laboratuvar ortamını görsel materyallerle zenginleştirirken seyirciyi / okuyucuyu ürpertici bir alana konuk eder. Yaşananlar, malzemeler okuyucuyu/seyirciyi tedirgin eder; ancak şüphelendirmez. İşte modern sanatın temel özelliklerinden biri olan öz-gönderimselliği en iyi uygulayan sanatçılardan biridir. Bu ilkeyi yapıbozumu ve paradoks izleyecektir (Karacabey Çelik, 2007: 23).

Arketipler, psişedeki ve toplumsal sistemlerdeki derin yapılardan başka bir şey değildir. Bilim adamları doğanın derin yapılarını “fraktaller” olarak adlandırırlar. Örneğin, her kar tanesi benzersizdir. Ancak kar tanelerinin derin yapısında onları kar taneleri olarak tanımamızı sağlayan bir benzerlik vardır. Arketipler de psişenin fraktalleri (Pearson, 2003: 45) olarak tanımlanabilir. Turgay Nar, Doktor F. Arketipiyle insanoğlunun gizli dünyasında saklı zalim yönüne işaret etmek ister. Yazar, maskeleriyle dolaşan insanoğlunun dışarı yansıyan güzel/iyi görünümünün zıddına bilinçaltında saklı çirkinlikleri bu yolla ortaya koymaya çalışır. Oyunda, Doktor F., Beşikçi'nin okumasını istediği siparişte yazılı beşik malzemelerinin çok ağır olduğunu vicdan azabı çekip çekmeyeceğini, beşiği yapma konusunda kararlı olup olmadığını sorar. Beşikçi, doktorun kendisini tanımadığını söyleyince

Doktor F., onu doğduğu tarihten itibaren yaşadığı evler, ailesi, kıyafetleri, ev eşyaları dahil her şeyiyle çok iyi tanıdığını belirtir. Beşikçi'den iki erkek çocuk bularak bunların derilerini de beşiğin yapımında kullanacaklarını söyler. Daha sonra insan boyundaki klasörlerden birini çıkararak kurutmuş olduğu bakire kızların derilerini Beşikçi'ye gösterir. Bununla da kalmaz Beşikçi'nin getirdiği defterin kabının da elinden çıktığını söyler:

“Neyse, artık bilmende bir sakınca yok. O defteri sana getiren yaşlı kadın, daha önce bana gelip deftere çok özel bir cilt yapmamı istemişti. Ama şaka değil, gerçekten de değerli bir parça... (Emedeni'nin aşkını kastederek.) Aşktan çürüyen bir gövdenin dönüştüğü gülleri derleyen bir kızın derisi bu. Bak aşk bahçesi güllerinin kokusu sinmiş.” (Nar, 2010: 75) diyerek oyun boyunca yaşananların bir proje sonucu gerçekleştirildiğini itiraf eder.

VIII. Zamanın Aynasını Mekân Eyleyen Antikleia

Turgay Nar'ın *Terzi Makası* (1997) adlı oyununda Hades Sokağında oturan S., karşı komşusu Antikleia'ya âşık olur. Tasvir edilen sokak ve ev ütöpik özellikler gösterir. Oyunun sonunda evden çıkan Antikleia, S.'ye, annesi kimliğiyle görünür: “Şu ya da bu nedenle her şey yer değiştiriyor. Zaman, bir sokağa; sokak, bir insana dönüşüyor; Peki ya insan? Ben. Ne bileyim, hep bir aynaya dönüşmek isterdim. Bir aynaya. Sonra da geçip karşıma kendi yüzüme bakmak isterdim. Bir aynanın bir yüze bakması. (Güler.) Bir ayna. Bir yüze. Bakıyor. Orada kendini. İzliyor. Soyunuyor. Saçlarını gecenin dizlerinde tarıyor. Göğüslerini tutuyor, onları okşuyor... Okşuyor... O'nu, yalnızca O'nu görmek yetiyor bana. Adını bir başkası da söylemedi. Ama... Ama, Antikleia olmalı O'nun adı. Antikleia... Güzelim Antikleia... Çocukluğum bu sokakta geçti: **Hades Sokağı, 13 numaralı ev.** Şimdi o evde güzel Antikleia oturuyor. Yalnız başına.” (s. 152-153)

Turgay Nar, bu oyunda mitolojik bir karakterin adını verdiği bir evde olağanüstü bir kadından ve sıra dışı bir mekân ve zaman kırılmasından söz eder. Yazarın oyunda sokağın adını “Hades” olarak koymasına bize mitolojide Zeus tarafından kendisine Yer altı Tanrısı görevi verilen Hades'i ve ülkesini hatırlatır: “Yeraltındaki ölümler ülkesinin tanrısı Hades, Aidoneus ve Plüton (zengin) adlarıyla da anılır. "Görünmez" anlamına gelen Hades adı hem tanrının kendisi, hem de egemen olduğu ölümler ülkesi için kullanılır. Hades tanrının bir özelliği kendisini görünmez kılan başlığıdır. Hades, tanrı Hades'in yönettiği ölümler ülkesinin de adı olmuştur. İlkçağ yazınında yeraltında, ölü ruhların oturduğu tasarlanan karanlıklar

ülkesini anlatmayan, canlandırmaya çalışmayan şair ve yazar pek yoktur. Homeros'la başlayan bu gelenek, Latin şiirinde Vergilius'un Aeneis destanında sürdürülüp en yüksek aşamasına çıkarılmış ve o yoldan ortaçağda Dante'nin büyük eserini etkilemiştir. Yunan mythos'unda canlı oldukları halde Hades'e inip de dönen kahramanlar şunlardır: Odysseus, Orpheus, Theseus ve Herakles. Sonradan Vergilius, Homeros'un Odysseia'sını örnek alarak, Aeneis destanında kahraman Aeneas'ın da yeraltına gidiş ve dönüşünü anlatmıştır” (Erhat, 1996: 120-121).

IX. Cenin Mezarlığına Dönüşen Ev

Turgay Nar'ın *Terzi Makası* adlı oyununun karakteri hayatı boyunca hiçbir kadınla cinsel ilişki yaşamadığını itiraf ettikten sonra bu konuda yakınlaştığı bir kadının düşük yaptığı cenini yattığı odaya gömdüğünden bahseder: “Ben aslında. Bugüne kadar hiçbir kadınla yatmadım. Otuzdört yaşındayım. Hiçbir kadınla... Memurluk yaptığım bankaya sık sık gelen bir sekreter kız vardı. Adı. Adını sormayın, hem o kadar da önemli değil adı. Çok güzel, alımlı bir kızdı. Bir gün cesaretimi toplayıp, ilgimi belli ettim... Bir cumartesi akşamıydı, yemeğe bir yerlere gittik. Sonra da kızın evine. Her şeye hazırdım, çok mutluydum. Köpüklü kırmızı şarap içtik. Kız sarhoş olmuştu. İçtikçe, geçmişte yaşadıklarımı anlatmaya başladı. (*Yağmur gittikçe artar.*) Ama onu dinledikçe. Ürperiyordum. Sonra oradan nasıl kaçtığımı bilmiyorum. Anlattığına göre, bir süre önce bir iki kişiyle birlikte olmuş. Bir gün hamile kaldığını anlamış. Çocuğu kendi çabasıyla düşürmüş ve cenini yattığı odaya gömmüş. Siz hiçbir cenin mezarlığında sevişebilir misiniz?! Allah kahretsin!.. Yaşamımda en iğrendiğim tanıklık budur belki de.” (s. 163-164).

B. SIRA DIŞI MİMARİ

Turgay Nar, oyunlarında ütöpik mekânlar kurgulama yanında sıra dışı mimari yapıları da sergileme açısından usta bir yazardır. Bu tarzı birçok oyunda büyük küçük örneklerle görülse de en dikkate çarpan hem *Hitit Güneşi* hem de *Can Ateşinde Kanatlar (Mevlânâ)* oyununda kullanılan “Gözetleme Kulesi”dir. *Hitit Güneşi*, bu kule ekseninde oluşturulan bir oyunken; kule *Can Ateşinde Kanatlar (Mevlânâ)*'da metni besleyen yardımcı unsur olarak kullanılmıştır. Her iki oyunda da kuleyi sıra dışı kılan, ülkedeki tüm taşların, mezar taşı, heykeller, kitabeler... kulenin yapımında kullanılmasıdır: “Yontucu: Kral Suppiluliuma'dan söz ediyordun. Neymiş sıkıntısı?.. Sausga: Bir kule yaptırıyor... Büyük bir kule...

Yontucu: Ne kulesi?

Sausga: Gözetleme kulesi...

Birinci Köle: Suppiluliuma'nın buyruğunu ne tez unuttun? "Taşları kopartılacak uçurum bulamazsanız, tapınaklarınızı, evlerinizi söküp getirin... Onlar da yetmezse eğer, yüreklerinizi kopartıp birer kerpiç gibi sunun kulenin duvarlarına." (s. 4-9)

Can Ateşinde Kanatlar (Mevlânâ) oyununda Yontucu, Mevlânâ'ya gözetleme kulesi ve güneş yontusunun hikâyesini şöyle anlatır:

"M. Celâleddin: Gözetleme kulesi mi? Neyi gözetleyecek ki? Nasıl bir kule bu?

Yontucu: Tebaası olan Hattuşaş halkını gözetlemek için

M. Celâleddin: Gözetleyip ne yapacak ki?

Yontucu: Korku!.. Elbette ki korku!.. Hiçbir hükümdar Arnuvanda'nın korktuğu kadar halkının öfkesinden korkmadı... Bir gözetleme kulesi. İlk zamanlar hiç kimse bir felaketin başladığının farkında değildi. Halk seferber edildi. Herkes kulenin yapımında çalışmaya başladı. Zamanla kule yükseldikçe güneşin önünü kapattı. Ülke git gide karanlığa boğuluyordu. Evler söküldü, tapınaklar söküldü, taşları kulenin yapımında kullanıldı. Hatta mezar taşları bile sökülüp kuleye taşındı. Benim yontularımı bile alıp götürdüler. Oysa o yontularda insanların yarınları nasıl umutla bakmaları gerektiğini işlemiştim... Güneşin olmadığı bir ülkede hayat olur mu? Ekinler göğermes oldu. Salgınlar başladı. Vebanın uğramadığı ev kalmadı. Halkın içine kıran girdi. Halk bir gün toplanıp bana geldi. Dediler ki: "Biz kendi ölümcül kulemizi kendi ellerimizle yaptık. Kendi lanetimizi ellerimizle giyindik. Bu zulüm, bu dehşet günleri ne kadar daha sürecek bilemiyoruz. Güneşi bile unutmaya başladık... Bize, bu karanlıkta baktıkça, güneşi anımsayabileceğimiz bir güneş yontusu yap. Bu lanetli gözetleme kulesinin ardında kalan güneşimize bir gün kavuşabilmenin umudunu belki böylece içimizde koruyabiliriz." (s. 66-67).

Sosyal gerçekçi bir yazar olan Turgay Nar, oyunlarını mitolojik unsurlarla süslerken aslında evrensel sorunlara gönderme yapar. Bu oyunlardaki gözetleme kuleleri Foucault'un Panoptikon olarak adlandırdığı ve günümüzde de hemen her ülke ve toplumda görülen gözetleme toplumuna gönderme yapmak için kullanılmıştır: "Şehirleşme sorunsalıyla ilişkilendirilen ve "Panopticon" olarak adlandırılan bu sistem gözetlemenin 17. yüzyıldaki yeni şeklidir: "Etrafı duvarlarla çevrili bir mekânsallığa sahip Ortaçağ şehirlerinin gerek yapısı, gerekse hukuki statüsü, 17. ve 18. yüzyıllarda sorun teşkil etmeye başlamıştır. Zira

nüfusun ve ticaretin artmasıyla şehirleri dolaşıma açmak gerekmiştir. 17. yüzyılın yarısında *La Métropolitée* başlıklı bir şehir planlamacılığı risalesi yazan Alexandre Le Maître, başkent ile şehirler, şehirler ile taşra arasındaki ilişkileri ve dolaşımı düzenleme hevesindedir. Foucault'ya göre Le Maître'in esas sorunsalı egemenliktir, yani hükümetin ana mekanını belirlemek. Ancak önerdiği uzamsal düzenlemeler aynı zamanda nüfusun belli şemalara göre yeniden konuşlanmasını içerdiği için disiplinler özellikler de taşır. Bu anlayışa göre mekânın aldığı biçim, işlevine birebir tekabül etmelidir. Keza Panopticon tam da böylesi bir tahayyül içerir. Foucault 1977-78'de, "panopticon'un en eski egemenin en eski rüyası olduğu bile söylenebilir" diyerek, bugüne kadar disiplinler mekanizmasının ana modeli olarak gördüğümüz panopticon'u egemenlikle ilişkilendirir" (Foucault, 2007: 66).

SONUÇ

Turgay Nar, 1990 sonrası tiyatromuzda gerek kurguladığı olay örgüleri, grotesk anlatımı, şiirsel dili gerekse ütopyik / sıra dışı mekân ve mimari unsurları tiyatroya aktarması bakımından özgün yazarlardan biridir: "Ütopyacı edebiyatta tasvir edilen tüm şehirler, Bacsko'nun yerinde bir ifadesiyle, "edebi şehirler"di; yalnızca edebi tahayyülün ürünü olmaları şeklindeki bariz anlamda değil, daha derin bir anlamda da: Anlatılamaz, anlaşılamaz, açık temsile karşı koyan hiçbir şey barındırmayan bu şehirler en ince ayrıntısına kadar nakledilebilirdi yazıya. Jürgen Habermas'ın —sadece evrensel olabilen ve bu yüzden "mekânın ve zamanın silinmesi"ni talep eden— önermelerin ve normların nesnel meşruluğu kavramına çok benzer bir şekilde, mükemmel şehir vizyonu da, tarihin tümünden reddini ve tarihin tüm somut izlerinin yerle bir edilmesini ima etmekteydi. Mekânın niteliksel farklılaşması her zaman, eşit oranda farklılaşmış ve dolayısıyla tarihsel olan zamanın bir tortusudur. Bu görüş, mekânın niteliksel farklılaşmasını ortadan kaldırmak suretiyle aslında hem zamanın hem de mekânın otoritesine kafa tutuyordu." (Bauman, 2012: 45).

Nar'ın oyunlarını anlamak ve sahnelemek özel bir çaba ve kültürel bir alt yapı gerektirir. Sadece bu da değil, tasvir ettiği bazı mekânların ve mimari unsurların da bir oyunda sahnelenmesi imkânsızdır. Bu tür sahnelerde perde arkasından anlatıcı yöntemi, minyatürle anlatım veya gölgelerle anlatım metoduna başvurulur. Onun oyunlarında mekan ve zaman kaymalarıyla okuyucu farklı coğrafyalar, farklı zamanlar ve farklı kişiler arasında kendini bulabilir. İlginç tasarımları özel bir seyirci ve okuyucu yaratırken oyunlarını yönetebilecek son derece yetkin ve kültürlü dramaturg ve sahne yönetmeni ihtiyacını da

beraberinde getirir. O, evrensel temaları işleyen bir yazar olarak Türk tiyatrosunun Batı aynasına yansıyan bir görüntüsüdür.

KAYNAKÇA

ALTUĞ, Taylan (2008) *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BAHTİN, Mihail. (2005). *Sanat ve Sorumluluk*, (Çev: Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BARTHES, Roland. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*, (Çev: Berke Vardar — Mehmet Rifat, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BATUR, Enis. (1999). “Fatih Albümü Mehmet Siyah Kalem İçin Bir Cin Fısıltısı”, *Sanat Dünyamız*, Sayı:73, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BAUDRİLLARD, Jean. (2012). *Tüketim Toplumu*. (Çev. Hazal Deliçaylı- Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı yayınları.

BAUMAN, Zygmunt. (2012). *Küreselleşme (Toplumsal Sonuçları)*, (Çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BOUSSİGNAC, Patrick; Thoss, Michael. (2010). *Yeni Başlayanlar İçin Brecht*, (Çev: Tuvana Gülcan), İstanbul: Habitus Yayıncılık.

BRECHT, Bertolt. (1997) *Sanat Üzerine Yazılar*, çev; Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınları.

BUTLER, Christopher. (2013). *Modernizm*, (Çev. Nursu Öрге). Ankara: Dost Kitabevi.

CAMPBELL, Joseph. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

CEBECİOĞLU, Ethem. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 244

ÇELİK, Karacabey, Süreyya. “Beckett ve Estetik Şok”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S.23, 2007, ISSN: 1300-1523

ÇETİNDÖĞAN ÖZTÜRK, M. (2009). “Kırsal Mitten Kentsel Ritüele Geçiş ve Beden-Mekân İlişkisinin 1990 Sonrası Türk Oyun Yazarlığına Yansıması”. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S.27, s.137-159.

ÇETİNDÖĞAN, Müşerref Öztürk. (2009). “Kırsal Mitten Kentsel Ritüele Geçiş ve Beden-Mekan İlişkisinin 1990 Sonrası Türk Oyun Yazarlığına Yansıması”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27.

ÇORUHLU, Yaşar. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

DEMİRHAN, A. (2004). *Heidegger ve Din*, İstanbul: Gelenek Yayınları.

ERHAT, Azra. (1996). “Hades”, *Dünya Mitolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ERKAN, Yazıcı, Yasemin. (2015). “Anamorfik İllüzyonun Mekân Algısına Etkilerinin Farklı Sanatçı Yaklaşımlarına Göre İrdelenmesi”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. Sayı:15, s.145. DOI: [10.18603/std.40899](https://doi.org/10.18603/std.40899)

FİSKE, John. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2007). *İktidarın Gözü*, (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel. (2007). *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France, 1977-78*, Hampshire ve New York, Palgrave Macmillan, 2007. s. 66.

FUCHS, Elinor. (2003). *Karakterin Ölümü (Modernizmden Sonra Tiyatro)*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

GREİMAS, Algirdas- COURTES, Julien, Joseph. (1979) *Sémiotique. Dictionnaire Raisoné de la Théorie du Langage*. cilt. I. Paris: Hachette-Université.

GÜNAY, V. Doğan (1999) “Tiyatro Göstergibilimi” *Dilbilim Araştırmaları*, sayı: 9, İstanbul: Simurg Yayınları, s. 111-123.

İNAN, Abdulkadir.(2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İPŞİROĞLU, Zehra. (2013). *Dramaturgi Tiyaroda Düşünsellik*, İstanbul: İkaros Yayınları.

KARABULUT, Tufan. (2014). *Modern Tiyatro (Klasikten Postmoderne Oyun Yazımı ve Sahnelemedeki Yönelişler)*. İstanbul: Mitos - Boyut Yayınları.

KEMİKLİ, Bilal. (2007) *Süfi Aşk ve Ölüm*, İstanbul: Sütun Yayınları.

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 4. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- LAUTRÉMONT, Comte de. (2008), *Maldoror'un Şarkıları*. (Çev: Özdemir İnce). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- NAR, Turgay. (1991). "Bir Yüzün Güz Bitiminde", *Yüz Yapraklı Ateş*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- NAR, Turgay. (1997). *Toplu Oyunları-1(Çöplük, Şehrazat'ın Oyunu, Kuyu, Terzi Makası)*, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- NAR, Turgay. (1997). *Toplu Oyunları-1(Çöplük, Şehrazat'ın Oyunu, Kuyu, Terzi Makası)*, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Nar, Turgay. (2006). *Can Ateşinde Kanatlar(Mevlana)*, (2. baskı), İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- NAR, Turgay. (2007). "Yazı Dediğin Nedir ki!", *Radikal Gazetesi*, 05/10/2007.
- NAR, Turgay. *Toplu Oyunları-1(Çöplük, Şehrazat'ın Oyunu, Kuyu, Terzi Makası)*, Mitos Boyut Yayınları.
- NAUGLE, David & NUSSBAUM, C. (1993). "R.G. Collingwood and The Hermeneutic Tradition". *Philosophy*, 5329, p. 501.
- NEWMAN, Saul. (2006). *Bakunin'den Lacan'a*, (Çev: Kürşad Kızıltuğ), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İstanbul,
- PALMER, Richard E, (1969). *Hermeneutics*, Evanston: Northwestern University Press.
- SARUHAN, Emeti. (2007). "Yunus'un Dil Rengiyle Divâne Ağaç", *Yeni Şafak*, 06 Ekim 2007.
- ŞENER, Sevda. (2012). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Ankara: Dost Yayınları.
- TANPOLAT, Cansu. (2016). *Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri*. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Resim Bölümü, s. 55.
- TANSUĞ, Sezer. (1988). *Sanatın Görsel Dili*, İstanbul: Remzi Yayınları.
- TOPCU, Ömer Naci. (2004). "Turgay Nar'ın Can Ateşinde Kanatlar İsimli Oyununun Dramaturgi ve Reji Çalışması". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sahne Sanatları Ana Bilim Dalı Rejisörlük Bilim Dalı, Konya.

TURAN, Özlem. (1996). *Çağdaş Tiyatroda Dramaturgi ve Türk Tiyatrosunda Dramaturgi Sorunu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

UÇAR, Şahin. (2001). “İnsan, Varlık ve Zaman”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, s. 137-154.

YILMAZ, Hakan. (2011). “Henri Bergson’un Zaman Kavramına Yaklaşımının Çağdaş Anlatı Sinemasına Etkisi”. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 13(2).

ULUSLARARASI BİLİMSEL ORGANİZASYONLARIN SOSYAL MEDYA KULLANIMI: İKSAD ÖRNEĞİ

Dr. Osman Vedüd EŞİDİR
Sağlık Bilimleri Üniversitesi, osmanvedud.esidir@sbu.edu.tr

Dr. Gökhan BAK
Milli Savunma Bakanlığı, gokhan2010@hotmail.com

Özet

Ulusal veya uluslararası bilimsel organizasyonlar sayesinde birçok projenin üretilmesi, çalışmanın paylaşılması ve böylelikle alanında çalışan kişilerin bir araya gelmesi sağlanmaktadır. Türkiye’de bu amaçla birçok organizasyon bulunmaktadır. “Arama motorlarından yapılan sektörel bazlı arama sonuçlarında “KONGREUZMANI.COM” birinci sırada yer almaktadır” sloganıyla hizmet veren “kongreuzmani.com” adlı internet sitesi üzerinde, Türkiye’de gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası kongreler gösterilmektedir. Kongre Uzmanı internet sitesi içerisinde bulunan detaylı aramalar kısmına anahtar kelime olarak “Sosyal Bilimler” yazılmıştır. Yapılan arama sonucunda çıkan kongrelerden basit tesadüfi örneklem yoluyla, İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (İKSAD) seçilmiştir. Araştırma kapsamında seçilen İKSAD’ın sosyal medya hesapları incelenmiştir. İnceleme sonucunda İKSAD’ın sosyal medyada genişçe yer aldığı, aktif olarak hesaplarının kullanıldığı görülmüştür. Bilginin en hızlı şekilde paylaşıldığı günümüz ortamında, bu gibi organizasyonların sosyal medya kullanımının giderek artacağı ve bu yolla daha fazla kişiye ulaşılacağı gerçeği yinelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Organizasyon, İKSAD, Sosyal Medya

USE OF SOCIAL MEDIA IN INTERNATIONAL SCIENTIFIC ORGANIZATIONS: IKSAD EXAMPLE

Abstract

By the virtue of international or national scientific organizations, it is possible to come up with many projects, share studies, and thus bring together people working in similar areas. There are lots of such organizations in Turkey established for this purpose. International and national conferences held in Turkey are shown on the website "kongreuzmani.com", where "kongreuzmani.com takes the first place in sector based search results in search engines" is used as a slogan. Using the detailed search section found on the website of this "Congress Expert" website, "Social Sciences" is written as the keyword. From the result of this search, Institute of Economic Development and Social Researches (IKSAD) was selected using simple random sampling method within the congresses. The selected social media accounts of IKSAD were investigated. As a result of the review, it is seen that IKSAD's organization widely takes part in social media, and the accounts of IKSAD are actively used. In today's environment where information is shared as fast as possible, the fact that the use of social media by such organizations will gradually increase and more people will be reached by this way has been recurrent.

Key words: International Organization, IKSAD, Social Media

1. GİRİŞ

Sosyal medya kullanımının giderek arttığı ve de kullanıcılarına en hızlı şekilde bilginin ulaştığı günümüz ortamında, her organizasyonun bunu en iyi şekilde değerlendirmesi gerekmektedir.

Türkiye’de her konuda hizmet veren organizasyonlar mevcuttur. Bilimsel nitelikli ulusal ve uluslararası organizasyonların da sosyal medya üzerinden takip edildiği, bu organizasyonların aktif birer sosyal medya kullanıcısı olarak kullanıcılara ulaştığı gerçeği bilinmektedir. Gün geçtikçe önemi daha da artan sosyal medya kullanımı bilginin ve rekabetin en önemli çarpanlarından olmaya devam edecektir.

2. İKSAD

2010 yılında Gölbaşı’nda kurulan İKSAD, geçen 8 yıllık süreçte Türkiye’nin birçok yerinde ve 16 ülkede temsilcilikleri olan uluslararası bilimsel bir organizasyon halini almıştır. Bilim kurulu 28 ülkeden 700’ün üzerinde akademisyenden oluşan İKSAD, en yeni iletişim ve eğitim teknolojilerini kullanarak bilim insanlarının dünya standartlarında araştırmalar yapmalarını hedeflemektedir (<https://www.iksadkongre.org/hakkimizda>, 01.04.2018).

İKSAD’ın Türkiye merkezli genç ve dinamik bir organizasyon olduğu, Türkiye’nin yanı sıra diğer ülkelerde de pek çok proje yürüttüğü, farklı ülkelerden ve disiplinlerden akademisyenler, bürokratlar, yazarlar, sanatçılar, diplomatlar ve strateji uzmanlarını kadrosunda bulundurduğu, özellikle sosyal araştırmalar, ekonomik kalkınma ve sayısal problem çözümü üzerine çalışmalar yaptığı, ulusal ve uluslararası arenada gelişime açık her alanda ilişkiler kurduğu, akademik düzeyde organizasyonlara öncülük ettiği, her eğitim seviyesinde öğrencilere desteklediği, ortam sağladığı; üniversiteler, uluslararası organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları, özel sektör, yerel yönetimler ve diğer ilgili kuruluşlarla yakın ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir (<https://www.iksadkongre.org/>, <http://www.kongreuzmani.com/iksad-1-uluslararası-sosyal-bilimler-kongresi.html>, 01.04.2018).

3. SOSYAL MEDYA

Günümüzde medya kavramını Facebook, Twitter, Youtube, Instagram gibi sosyal paylaşım sitelerinden bağımsız olarak düşünmek olanaksızdır. İnternete ulaşılabilen herhangi bir yerde kullanıcının kendi sayfasını oluşturarak başkalarıyla görsel ve yazılı içerik paylaşabildiği bu iletişim şekli sayesinde ‘vatandaş gazeteciliği’ denen bir kavram oluşmuş ve totaliter ve baskıcı rejimler için bu yeni gazetecilik türü önemli bir tehdit haline gelmiştir. Sosyal medyanın örgütlenme gücü Arap Baharı’nda galebe çalmış, onlarca yıldır iktidarı elinde tutan muktedirler birkaç ay içerisinde yıkılmıştır. Hayatın her alanında kullanılan sosyal medya günümüzde bireylerin çevrimiçi teknolojilerde yaşanan yapısal dönüşümle birlikte geleneksel medyaya oranla daha özgür ve az denetlenebilir bir role bürünmesiyle toplumsal eylemlerde ve savaşlarda önemli bir güç haline gelmiştir.

Duran, dünya basın tarihinde bir muhabirin bizzat yerinde izleyip aktardığı ilk savaşın Batılıların da dolaylı olarak katıldığı 1871 Osmanlı-Rus Savaşı olarak bilinmesinden bahseder. O zamanlar iletişim olanakları henüz yeteri kadar gelişmemiş olduğundan, savaş günlük haber yazacak muhabirler yerine edebi bir tarzı da olan röportajcılar izlemektedir. Fotoğraf yerine kroki ya da desenler söz konusudur ve

yazarın gönderdikleri gazetesinde genellikle çatışmalardan bir hafta/on gün sonra yayımlanabilmektedir. Savaş muhabirliği ve medya-savaş ilişkilerini önemli ölçüde değiştiren gelişme, ABD'nin Vietnam'da sürdürdüğü ve 1975'te yenilgisiyle sonuçlanan savaş olmuştur. ABD yönetimi, siyasi açıdan haksızlığını, askeri açıdan da gerilla yöntemleriyle başa çıkamadığını itiraf edemeyince, yenilgisinin faturasını medyaya çıkarmış; Amerikan medyası, özellikle 1973 yılından itibaren Vietnam halkının direnişini ve Vietkong gerillalarının başarılarını aktarmanın yanı sıra, ABD'li gençlerin binlerce kilometre uzağa neden gittiğini sorgulamaya başlayınca, savaş aleyhtarı kitle hareketlerinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Duran, 1999:76).

Keane'e göre; çağımızın gayrimedeni savaşlarını 'ilkel' diye düşünme eğiliminin kendisi de ilkeldir. Buna karşı çıkmak gerekir, çünkü avcı ve toplayıcı toplumlar arasındaki savaşların tamamen farklı bir mantığı olduğuna dair çokça antropolojik bulgu vardır (Keane, 2010:157).

Keane'e göre siyaset kurnazlık ve şiddettir, seçkinlerin halka karşı devlet iktidarını ele geçirmek ve kullanmak için verdikleri mücadeledir. Politik olmak siyasal aktörlerin retoriği aksini iddia etmesine karşın, devlet iktidarı hezeyanına tutulmaktır. Siyasetin sahtekârlık, denetim ve insanları kullanma sanatı olduğu, bu yüzden de sıradan yurttaşın olmadığı görüşünün Orta-Doğu Avrupa'da uzun bir geçmişi vardır (Keane, 1994:162)

Tönel, 2006 yılının Aralık ayında Balıklı Rum Hastanesi'nde Türkiye'nin ilk internet bağımlılığı kliniği açıldığını, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı gibi insanların bütün hayatlarını etkileyen bu bağımlılığın okulda/işte başarıyı ve sosyal ilişkileri etkilediğini ifade eder (Tönel, 2007:106).

Chevron'a göre; medyanın ideolojik işleyişi yasaklar ve boyun eğmeyi, var olanı olduğu gibi kabul etmeyi bir şekilde düşünme biçimimize dayatmaktadır. Küresel medyanın iletişim düzeni ve piyasasının yaygınlaştırdığı düşünce biçimlerinin oluşumunda kendini gösteren yasak ve boyun eğme kök salıp, dallanıp budaklanmadan yatay düzlemde yayılmayı, bu sayede de iktidar konumundan sakınmayı imkânsız kılmaktadır. Oysa kök-sap olmak ya da göçebelik, birliği ve bütünlüğü reddedip, sadece çokluklar olarak var olmak demektir (Chevron, 2014:27).

Fromm'a göre; insanın toplumsal tarihi, onun doğal dünyayla bir bütün olma durumundan çıkıp, kendisinin çevredeki doğa ve insanlardan ayrı bir varlık olduğunun farkına varmış duruma ulaşmasıyla başlamıştır. Ancak bu farkındalık, tarihin uzun dönemleri boyunca çok belirsiz kalmıştır. Birey, doğaya ve içinden çıktığı toplumsal dünyaya çok sıkı bağlarla bağlı olmayı sürdürmüştür; ayrı bir varlık olarak kısmen kendisinin farkında olurken, aynı zamanda çevresindeki dünyanın da bir parçası olduğu duygusunu yaşamıştır. Bireyin başlangıçtaki bağlarından koparak gelişmesi süreci, "bireyleşme" diyebileceğimiz bu süreç, çağdaş tarihte Reform Çağı ile içinde

bulduğumuz dönem arasındaki yüzyıllarda doruk noktasına ulaşmış gibi görünmektedir (Fromm, 2016:43).

Ritzer'e göre hemen her şeyi nicelleştirme eğilimi, bilgisayarların gelişimi ve şimdi yaygın kullanımıyla kesinlikle hızlanmıştır. 1946'da yapılan ilk bilgisayar otuz tondur, tüm odayı kaplayan (hem de durmadan patlayan) 19.000 vakum tüpü kullanılmaktadır ve çok sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Bilgisayarların sayısının ve kapasitesinin çok artması ve hacimlerinin gitgide küçülmesi, 1970'lerde silikon çiplerin bulunmasıyla mümkün olmuştur. Günümüzün nicelik yönelimli toplumunun birçok özelliği bilgisayarlar sayesinde vardır (Ritzer, 2014:133).

Subaşı baskı olanaklarının, haber almanın, ulamışın, dağıtımın korkunç bir süratle gelişmesinin gazete çıkarmayı büyük sermaye işi yaptığından bahseder. (Subaşı: 1970: 27)

İnternetin ve sosyal medyanın küreselleşmeyle birlikte gelişen iletişim teknolojileri bağlamında geleneksel medyaya oranla öne geçmesi dünya üzerindeki olayları ve olguları irdelerken siyasal, kültürel ve ekonomik yeni bir okumayı da zorunlu hale getirmiştir. Kültürel kimliklerin yanında pazarlama stratejilerinin hızlı bir şekilde dolaşıma sokulduğu sanal ortamdaki gelişmelere bakıldığında internet ve bilgisayardan önce 1970'lerde hız kazanan teknolojik gelişmelerin dünya ekonomisine yön verdiği gerçeğini de ele almak gerekmektedir.

1970'lerden bu yana, savaş sonrası sistem şimdi Yeni Dünya Düzeni denilen - fakat, barış adalet ve uluslararası hukukun kutsallığı ile ilgili sevimli ifadeleriyle ideologların söyledikleriyle çok az benzerliği olan- şeye doğru hareket etmektedir. Güncel Yeni Dünya Düzeninin temel konturları, ABD alanlarına yayılan ekonomik güç olarak "üç kutuplu bir dünya"nın ortaya çıkmasıyla birlikte 1960'ların sonunda gündeme geliyordu. Sovyet tiranlığının çöküşü, birkaç yeni boyut ekliyor. Birincisi, şimdi eski Sovyet imparatorluğunun Latin Amerikalılaşmasının, yani kaynak, ucuz işgücü, pazar, yatırım olanakları ve diğer Üçüncü Dünya güzellikleri sağlayan geleneksel yarı sömürge statüsünü geri dönmesinin belirtilerinin olmasıdır. Bu, geniş ölçekli sonuçlara yol açabilecek bir gelişmedir. Birleşik Devletler, bu yeni Üçüncü Dünyayı sömürmede Almanya yönetimindeki Avrupa'nın ve Japonya'nın öne geçme belirtisinden açıkça rahatsızdır. Sovyet çöküşünün ikinci bir sonucu, Birleşik Devletlerin güç kullanmada öncekinden serbest olması, Sovyet caydırıcılığının yok olmuş olmasıdır (Amin, vd. 1994:116).

Çocuklar ve ergen bireyler son yıllarda hızla artmakta olan sosyal medyaya yoğun ilgi göstermektedir. Gençlerin ve çocukların bilişsel ve psikososyal gelişimlerine etki eden sosyal medya kullanma süresi ve şekli bilimsel çalışmalara konu olmaktadır.

Bedensel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal değişikliklerin çok yoğun ve hızlı yaşandığı bir dönem olan çocukluk ve ergenlik döneminde; kitle iletişim araçlarından

elde edilen bilgi ve görüntülerin bireyin bulunduğu yaştaki gelişim özelliklerine uygun olarak planlanması gerekmektedir. Erken verilen içerikler, bireye zararlı olabilmekte depresyon, erken uyarma, korkulara yol açma gibi olumsuzluklar meydana getirebilmektedir.

Sosyal medyanın devletin yetkili organları tarafından denetlenmesi konusu iletişim camiasında tartışılan konulardan birisidir. Medyanın dördüncü kuvvet olarak tanımlanan denetleyici işlevinin yanında devletin de medyayı denetlemesi olgusu sosyal medya alanında bazen gerçekleşmemektedir. Bu denetimin sağlanamaması sahte kullanıcı ve doğru olmayan enformasyon şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Haberleşme özgürlüğü açısından avantajlı ancak kişilik haklarına saldırının daha kolay yapılabildiği bu durum hem avantajları hem de dezavantajları vardır.

Butler'e göre devlet iktidarının harekâtı, devlet iktidarından önce gelen ve onu aşan bir iktidar tarafından şekillendirilmiş bir ontolojik ufukta gerçekleşir. Dolayısıyla, devletin harekâtının merkezine sadece ve daima devlet oturtulursa iktidar izah edilemez. Devlet, devletin dışındaki iktidar işlemlerinden destek alır ve bizzat tesis etmediği bir iktidar rezervi olmadan işleyemez (Butler, 2009:137).

Küreselleşmeyle birlikte iletişim teknolojilerindeki son derece keskin değişim ve gelişim yeni iletişim kanallarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnternet kullanımındaki çeşitlilik siber iletişimin ortaya çıkmasıyla birlikte küresel sermayenin de işin içine girmesine neden olmuş, ulus devletleri aşan yeni iletişim ortamıyla birlikte mobil teknolojiler galebe çalmıştır. Facebook, Twitter, Instagram, Youtube gibi sosyal paylaşım ağları sınırları ortadan kaldırmış, dünya üzerindeki toplumsal hareketler bambaşka bir boyut kazanmıştır. Yeni dünya düzeniyle birlikte Türkiye'de ve dünyada iletişim teknolojilerinin yeniden yorumlanması kaçınılmaz olmuştur.

Taylor'a göre; on dokuzuncu yüzyılın kent uzamları topikalı; yani, katılımcıların tümü aynı yerdedi, birbirlerini görüyorlardı. Fakat yirminci yüzyıldaki iletişim teknolojisi bu uzamların metatopikal varyantlarını üretti, mesela CNN kameraları önünde askerlere taş attığımızda, bu eylemin tüm dünyada yankı uyandıracığını biliriz. Bu olaya katılımımızın anlamı, onu paylaştığımız son derece dağınık bir seyirci kitlesi tarafından şekillendirilir (Taylor, 2005:164).

Manuel Castells, çağdaş küresel dönüşümleri inceleyen iddialı üç ciltlik çalışmasının ilk cildi olan The Rise of the Network Society (Ağ Toplumunun Doğuşu) adlı kitabında, kalkınma ekonomi politığının hem kavram hem de pratik olarak yeniden uzamsallaştırılmasının (re-spatialization) en aydınlatıcı çözümlemesini yaptı.¹Castells'in yeni küresellik durumunu teorileştirmesi sadece söyleyeceği şeyin özellikle sıra dışı olmasından dolayı değil, "ağ toplumu" metaforu aracılığıyla,

¹Manuel Castells, The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture kitabının 1. Cildi (Malden, MA: Blackwell, 1997)

küreselleşme sorunu üzerine o zamana kadar yazılanları sentezleyebilecek olması nedeniyle önemlidir (Dirlik, 2009:32).

Etik teorilerin bazıları sosyal medyada yer alan içeriklerin bazılarıyla ilişkilendirildiğinde gazetecilik mesleğini iki farklı bakış açısı ile alan “görevci etik anlayış” ve “yararcı etik anlayış” konularına bakmakta yarar vardır. Gazeteciliğin bir alt dalı olan sosyal medyada mesleğin etik ilkeleri göz ardı edilmemelidir.

Immanuel Kant’a dayandırılan **görevci etik anlayış**, önceden belirlenmiş kurullarla, ilkelere, düsturlarla ilgilenir. Kant’ın ‘koşulsuz buyruk’ şeklinde ifade ettiği bu anlayışa göre, bir kişinin eylemlerinin ahlâki olarak nitelenebilmesinin temel koşulu, aynı eylemin, davranışın evrensel bir ilke haline gelebilmesidir. Kant bunu şöyle formüle eder: “Öyle davran ki, davranışının evrensel bir yasa haline gelmesini arzula.” Kant ayrıca, hiçbir kişinin amaca giden yolda bir araç olarak kullanılmayacağını belirtir. Yani hiçbir koşulda amaç aracı haklılaştırılmaz. Gazetecilik mesleğine uyarlandığında, bu etik anlayış, hiçbir koşulda ihlâl edilmemesi gereken ilkelere sahip olmamız gerektiğini söylemektedir. Örneğin, doğruları yazmak bir erdemse ve bu, gazetecilerin evrensel bir ilkesi haline gelecekse, gazetecilerin her koşulda doğruları yazması gerekecektir.

John Stuart Mill’e dayandırılan **yararcı etik anlayış** ise, önceden belirlenmiş kurullar ve ilkelere çok sonuçlarla ilgilenir. Bu etik anlayışa göre, doğru ya da yanlış belirleyen şey, amaçlardan çok sonuçlardır. Bu anlayışı şu şekilde formüle edebiliriz: “En çok insan için en büyük mutluluğu sağlayan davranış etik davranıştır”. Günümüz gazetecilik pratiği açısından daha kolay uygulanabilir görünen bu etik anlayış, katı kurulları bir kenara atmamızı, her olayı kendi koşulları içinde değerlendirmemizi, olası sonuçları önceden düşünmemizi ve kararımızı bu çerçevede vermemizi istemektedir. Örneğin, “saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi biçimde gerektirmedikçe yayımlanamaz” şeklinde formülleştirilen Basın Konseyi ilkesini ele alalım. Bu ilkeye göre, eğer kamu yararı büyükse, kaynakların aktardığı her türlü bilgi, kaynağın rızası dışında yayımlanabilir. Yani kaynağın hakları, kamunun haklarına göre daha ikincil konumdadır (İrvan, vd2003:52-53).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma belgesel tarama yöntemiyle yapılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye’de ulusal ve uluslararası bilimsel nitelikli birçok organizasyon yapılmaktadır. Bu organizasyonlar sayesinde, birçok projenin yanı sıra yapılan araştırmaların paylaşılması, akademik gelişmelerin takip edilmesi, bu işe gönül verenlerin buluşması yaşanmaktadır. Bu araştırmayla bu organizasyonların sosyal medya kullanımı incelenmiştir. Yapılan literatür taramasında böyle bir araştırmanın yapılmadığı gözlemlendiği için bu çalışmanın gerekliliği ortaya konulmuştur.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında; “Arama motorlarından yapılan sektörel bazlı arama sonuçlarında “KONGREUZMANI.COM” birinci sırada yer almaktadır” sloganıyla hizmetveren “kongreuzmani.com” adlı internet sitesi üzerinde, Türkiye’de gerçekleştirilen Ulusal ve Uluslararası kongreler içerisinde basit tesadüfi örnekleme yoluyla, İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (İKSAD) seçilmiştir. Araştırma kapsamında seçilen İKSAD’ın sosyal medya hesapları incelenmiştir. Araştırma sadece bu organizasyonun sosyal medya hesapları incelenmesiyle sınırlıdır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

İnternetin hızlanması ve yaygınlaşmasıyla beraber ortaya çıkan yeni iletişim teknolojileri bireysel ve kullanıcı odaklı paylaşmayı esas alan yeni bir medya türü olan sosyal medyayı karşımıza çıkarmıştır. Bu yeni sanal ortam sayesinde kitlelerin bir araya gelmesi ve örgütlenmesi kolaylaşmıştır. Ulusal ve uluslararası basında daha çok toplumsal olaylar, çatışmalar ve savaşlarla gücüne vurgu yapılan sosyal medya bazen çatışma kültüründen farklı olarak ortak ilgi, gündem ve hedefleri olan ancak farklı dünya görüşlerine sahip katılımcıları da İKSAD örneğinde olduğu gibi bir araya getirebilmektedir. Gün geçtikçe daha fazla vakit ayrılan sosyal medya bu araştırmada sektörel ve mesleki fikir alışverişinde bulunulan bir platform olarak İKSAD özelinde ele alınmıştır.

FACEBOOK

İKSAD KONGRE TOPLULUĞU

415 üye

Topluluk, İKSAD tarafından 2011 yılından bu yana düzenli olarak gerçekleştirilen Akademik konferanslar, kongreler, oturumlar, sempozyumların katılımcılarını, değerli akademisyenlerini bir araya getirmek amacıyla kurulmuştur.

Topluluğun üyeleri bu platformda birbiriyle daha yakın iletişim kurabilir, değerli çalışmalarını, yayınlanmış makale ve kitaplarını ve başka da başarı hikâyelerini paylaşabilirler.

Kapalı Grup

Herkes bu grubu bulabilir ve üyelerini görebilir. Sadece üyeler gönderilerini görebilir. Bugün (11.04.2018) 0 gönderi. Son 28 günde 564 gönderi.

TWITTER

İksad/@iksadtr

Öğrencilerimiz Burs ve Eğitim İmkanları İçin Takipte Kalın! İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

286 Takip edilen 538 Takipçi

En son atılan tweet: 10 Aralık 2016 tarihinde “ıksad.org internet sitemizden publications bölümünden e-kitap olarak indirilebilir”

INSTAGRAM

Instagram’da İKSAD ile ilgili herhangi bir hesap bulunamamıştır.

4. SONUÇ

İKSAD sosyal medyayı aktif şekilde kullanmakta ve de kullanıcılarına bilgiyi en hızlı şekilde aktarmaktadır. İnternet tabanlı sosyal etkinliklerin artmasıyla birlikte farklı yaklaşımların ve araştırmaların literatüre katkı sağlamak amacıyla bir araya getirilmesinin bir ayağı da sosyal medya kullanılarak sektör temsilcilerinin kendilerini ifade edebilecekleri iki yönlü iletişim olanağı sağlayan uygulamalardır. İletişimin kazandığı yeni boyut geleneksel iletişim araçlarından farklı olarak paylaşımın ve tartışmanın daha özgürce yapılabildiği bir alanı kullanıcılarına sağlamakta, kurum ve kuruluşlar artık ulaşmak istedikleri hedef kitlelerine sosyal medya aracılığıyla ulaşmakta, bu ağların kullanım nedenleri gün geçtikçe farklı boyutlar kazanmaktadır. Araştırmada fikirlerine yer verilen George Ritzer’in teorilerinden olan McDonaldlaşma teorisi kendisini sosyal medya alanında da bariz bir şekilde göstermiş, basit ve hızlı bir şekilde işleyen sosyal medya süreci ölçülebilir iletişim olanaklarıyla geleneksel medyadan farklı bir boyut kazanmıştır. Enformasyon teknolojilerinde yaşanan bu değişimden akademik camia da nasibini almış, Türkiye’de akademik camianın belli bir kısmının yakından tanıdığı İKSAD, araştırma süreçlerinin geliştirilmesine yönelik katılımı genişletici ve işbirliğine dayalı bir bakış açısıyla sosyal medya hesaplarından aktivitelerini hedef kitlesine ulaştırabilmeyi amaçlamıştır. Salt bireyin değil kurumların ve kuruluşların da hedeflerine odaklanmasında önemli bir rol oynayan sosyal medya sayesinde İKSAD da yeni ve farklı insanlarla iletişime geçmiştir. Her ne kadar 11 Nisan 2018 itibarı ile Instagram hesabı olmayan, Twitter’da 538 takipçisinin, Facebook grubunda 415 üyesinin olduğu İKSAD KONGRE TOPLULUĞU’nun nicelik olarak az kişiye ulaştığı düşünülürse de nitelik olarak bu yüzlerce kullanıcı arasından sektörel bazda önemli kişilerin olduğu ve bu kişilerin yapacağı araştırma ve yayınlarla daha başka yüzlerce kişiye ulaşacağı muhakkaktır. Bu meyanda buradaki sosyal medya grupları mahalle, okul, hemşerilik gibi daha dar bir platformda faaliyet gösteren gruplardan farklı olarak birden çok ülkede farklı dünya görüşlerine sahip sektör temsilcilerine yeni iletişim teknolojileriyle ulaşma imkânı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Kongre Uzmanı İnternet Sitesi, <http://www.kongreuzmani.com>, (01.04.2018).

<https://www.iksadkongre.org/hakkimizda>, (01.04.2018).

Amin, S., Chomsky, N., Frank, A.G. (1994). *Düşük Yoğunluklu Demokrasi/Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler*. A. Fethi (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Butler, J. (2009). *Savaş Tertipleri/Hangi Hayatların Yası Tutulur?*.I. Baskı, Ş. Öztürk (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cheviron,N. T., (2014). *Televizyon ve İçimizdeki Şiddet*. İstanbul: Ekslibris Yayıncılık.

Dirlik, A. (2009). *Kriz, Kimlik ve Siyaset/Küreselleşme Yazıları*, I. Baskı, S. Oğuz (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Duran R. (1999). *Burası Dünya Polis Radyosu!/Global Medya Eleştirileri*. I. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Fromm, E. (2016). *Özgürlükten Kaçış/Faşizm, Demokrasi ve Özgürlük Üzerine*. II. Baskı, Ş. Yeğin (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

İrvan, S.,& Duran, R., & İlkiz, F. (2003). *Medya, Etik ve Hukuk*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum/Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine*. I. Basım, N. Erdoğan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keane, J. (2010). *Şiddet ve Demokrasi*. M.Üst (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Kabacalı, A. (2007). *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*. III. Baskı, İstanbul: Güner Yayınları.

Ritzer, G.(2014). *Toplumun McDonalddlaştırılması/Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. Ş. Süer (Çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.

Subaşı, N. (1970). *Gazete ve Tekniği*. Ankara: Ulusal Basımevi.

Taylor, C. (2005). *Modern Toplumsal Tahayyüller*. H. Koyukan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Tönel, A. (2007). *Uzaktan Kumandalı Çocuklar*. I. Baskı, İstanbul: Hayykitap.

TARIM COĞRAFYASI AÇISINDAN KAHRAMANMARAŞ'TA CEVİZ ÜRETİMİ

Prof. Dr. Ersin Kaya SANDAL¹;

Mehmet KARABÖRK²;

Dr. Öğr. Üyesi Nadire KARADEMİR³

esandal@ksu.edu.tr ; mehmetkarabork@hotmail.com; nadire46@hotmail.com

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Coğrafya Anabilim Dalı

Özet

Ceviz dünyada ve ülkemizde önemli bir besin kaynağıdır. Sanayi alanındaki kullanımı dolayısıyla ekonomik değeri olan ve çok yaygın üretilen bir üründür. Ceviz bitkisi ekonomik ömrü çok uzun olan, kuraklığa ve ekstrem değerlere karşı dayanıklıdır. Bu özellikleri dolayısı ile geniş bir yayılım sahasına sahiptir. Ceviz Latince bilimsel adıyla *Juglans regia* L. olarak bilinmekte ve Juglandales takımı içerisinde yer almaktadır. Bu araştırma bir tarım coğrafyası çalışması olup ülkemizde de yaygın olarak üretilen cevizin Kahramanmaraş'taki üretiminin mevcut durumunu, dağılımını ve Türkiye genelindeki yerini ortaya koymaktadır.

Kahramanmaraş ili coğrafi olarak Akdeniz bölgesinin doğusunda yer almakta ve yükseltisi de 150 m. ile 3027 m arasında değişmektedir. Bölge iklim yapısı ve verimli toprakları nedeniyle özellikle meyve türlerinin yetiştiriciliği açısından oldukça elverişlidir. Dünyada ve Anadolu'da çok eski bir geçmişe sahip olan ceviz, Kahramanmaraş'ta da geniş bir üretim alanına hem de önemli bir üretim miktarına sahiptir. 2017 Türkiye ceviz üretim verileri kullanılarak elde edilen haritalar ve grafiklerde de görüldüğü üzere K.Maraş en çok ceviz üretimi yapılan il olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahramanmaraş üretim konusunda en çok yapan illerden biri olsa da üretim potansiyelinden tam anlamıyla yararlanamamaktadır. Bu durumu ortaya çıkaran en önemli sebep ise meyve veriminin düşük olmasıdır.

Anahtar Kelimeler; Kahramanmaraş, Ceviz Üretimi, Tarım Coğrafyası

PRODUCTION OF WALNUT IN KAHRAMANMARAŞ FOR AGRICULTURE GEOGRAPHY

Abstract

Walnut is a source of important nutrition in the world and in our country. And because of its use in industry, it is an economic value and a very common product. Walnut plant is durable against drought and extreme values with very long economic life. Therefore these features have a wide spreading range. Walnut is known as *Juglans regia* L. in Latin scientific name. And It is part of the Juglandales team. This research is a study of the geography of agricultural production in our country widely made of walnut production in the current state of Kahramanmaraş, reveals its place in the overall distribution and Turkey.

Kahramanmaraş province is geographically located to the east of the Mediterranean region and its elevation is 150 m. to 3027 m. Due to its climate and fertile soil, the region is particularly suitable for the cultivation of fruit species. Walnut, which has a very long history in the world and Anatolia, has a

large production area in Kahramanmaraş as well as a significant amount of production. Although Kahramanmaraş is one of the most engaged producers in terms of production, it does not make full use of its production potential. The most important reason for this situation is that fruit yield is low.

Keywords; Kahramanmaraş, Walnut Production, Agricultural Geography

1.GİRİŞ

Ceviz dünyada ve ülkemizde besin kaynağı ve sanayi alanında kullanımı dolayısıyla ekonomik değeri olan ve çok yaygın üretilen üründür. Ceviz bitkisi ekonomik ömrü çok uzun olan, kuraklığa ve ekstrem değerlere karşı dayanıklıdır. Bu özellikleri dolayısıyla geniş bir yetiştirme ortamına sahiptir. *Bilimsel olarak ceviz Latince *Juglans regia* L. olarak bilinmekte Juglandales takımı içerisinde yer almaktadır. Ceviz denildiğinde ilk akla gelen, “Anadolu cevizi”, “İran cevizi” ve “İngiliz cevizi” olarak da adlandırılan *Juglans regia*’dır. (Ceviz Yetiştiriciliği, 2010)* Cevizin anavatanı konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ortaya atılmıştır. Birtakım araştırmacılar İran’ın Ghilan bölgesi, bazıları ise Çin olduğunu ileri sürmektedir. Ancak çok yaygın olarak savunulan görüş ise daha geniş bir coğrafyayı kabul etmektedir. *Buna göre ceviz; Karpat dağlarından Türkiye, Irak, İran, Afganistan, Güney Rusya, Hindistan, Mançurya ve Kore’ye kadar uzanan geniş bir bölgenin doğal bitkisidir.(Ceviz Yetiştiriciliği, 2010).*

Dünyada büyük bir tabii yayılma alanına sahip olan ceviz çeşitli göçler ve ticaret kervanları vasıtasıyla farklı yerlere götürülmüş olup, bugün tropik bölgeler dışında hemen hemen dünyanın her yerinde yetiştirilebilmektedir. *Birçok bilimsel yayında, Anadolu’da yaşayan insanların en az 3000 yıldır bu bitkiyi tanıdıkları ve bitkinin çeşitli ürünlerinden yararlandıkları bilinmekle birlikte, günümüzde İsviçre Alplerinin 1000-2000 m yüksekliklerinde ve Türkiye’de ise Munzur dağlarının 1730 m yüksekliklerinde ceviz yetiştiriciliği yapıldığı kaydedilmektedir (Ferhatoğlu, 2001).* Dünya ceviz üretiminde Çin, İran, A.B.D, Türkiye ve Ukrayna ön plana çıkmaktadır. Yakın bir geçmişe kadar ceviz yetiştiriciliğinde söz sahibi olarak Türkiye gelmekte, bunu Yunanistan, İtalya, Fransa gibi ülkeler takip etmekteydi. Fakat ceviz yetiştiriciliğine 1867’de başlayan ABD, bütün bu ülkeleri geride bırakarak ceviz yetiştiriciliğinde ve dış satımında en önemli ülke konumuna gelmiştir.(Ceviz Yetiştiriciliği, 2010).

Türkiye’nin üretim miktarlarının yüksek olmasının nedenleri arasında, Anadolu için cevizin çok eski bir geçmişe sahip olması, ekolojik olarak geniş yetiştirme koşullarına sahip olması olarak sıralanabilir. Ceviz ülkemizde doğal olarak yetişebilen, meyvesi, kerestesi, yaprağı ve yeşil kabukları ile çeşitli kullanım alanı olan çok yönlü bir bitkidir.

Türkiye ceviz (Juglans regia L.) bitkisinin anavatanı ülkelerinden biridir. Anadolu'daki ceviz ağacı varlığının ve üretiminin en az 3000 yıl öncesine dayandığı hatta dünyadaki diğer yetiştirme alanlarına buradan taşındığı bildirilmektedir (Akça, 2009).

Ceviz yetiştirme ortamı açısından bakıldığında en önemli niteliklerinden birisi, değişik iklim koşullarına kolayca uyum sağlamasıdır. Ekolojik isteklerine bakıldığında -25°C' ,+40°C' ye kadar dayanıklıdır ve toprak bakımından seçici olmamakla beraber, taban suyu seviyesi 2,5-3,0 metreden yukarı olmayan, su tutmayan, nemliliğini muhafaza eden derin topraklarda iyi gelişir. Dikey yayılış açısından deni seviyesinden 1800 m. yüksekliğe kadar yayılış göstermektedir.

2.ÇALIŞMA SAHAŞI

Şekil 1: Çalışma Alanı Lokasyon Haritası

Çalışma alanımız olan Kahramanmaraş 14.346 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'nin 11. büyük, 1.127.623 nüfus miktarı ile 18. ili durumundadır. Kahramanmaraş ili coğrafi olarak Akdeniz bölgesinin doğusunda yer almakta ve yükseltisi de 150 m. ile 3027 m (Berit D.) arasında değişmektedir. Topraklarının %59,7'si dağlarla, %24'ü plato ve yaylalarla %16,3'ü ovalarla kaplıdır (Anonim, 2006). Ovalık alanlar çoğunlukla güney ve güneydoğu kesiminde dağlık alanlar ise batı ve

kuzey bölgelerinde bulunmaktadır. İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya sınır olan K.Maraş' ta iklim özellikleri de çok değişkenlik göstermektedir. Merkezde ve güney kesimlerde Akdeniz iklimi, kuzey kesimlerinde ise karasal iklim özellikleri hâkimdir.

3.MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada 2017 yılına ait ceviz üretim verileri kullanılmıştır. Çalışma yardımcı materyal olarak konu ve çalışma sahası ile ilgili gerekli literatür taramaları yapılmış makale, kitap, plan ve raporlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan 2017 yılı ceviz üretim verileri baz alınarak Türkiye'de ve Kahramanmaraş'ta ceviz üretimi, verimi ve ceviz ağacı sayısı dağılışı ile ilgili analizler Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. ArcMap 10.4.1 programından yararlanılarak aynı verilerden hareketle üretimin il genelindeki üretim miktarının ilçe bazında dağılışı gösteren haritalar çıkarılmıştır. Ceviz üretim faaliyetlerini yansıtan verilerinden yararlanılarak yıllara göre tablolar oluşturulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar ışığında Kahramanmaraş'ta ceviz üretiminin boyutları ortaya konmuştur. Bu doğrultuda Kahramanmaraş'ın Türkiye ceviz üretiminde konumunu belirlemek için Türkiye'deki diğer illerle kıyaslamalar yapılmıştır.

Bu çalışma Ceviz üretim faaliyetleri açısından önemli bir yere sahip olan Kahramanmaraş'ta ceviz üretiminin tarım coğrafyası açısından incelenmesini kapsamaktadır. Çalışmanın amacı, Kahramanmaraş ceviz üretim faaliyetlerinin mevcut durumu, dağılışı araştırarak ve Türkiye ceviz yetiştiriciliğindeki önemini ortaya koymaktır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1.Dünyada Ceviz Üretimi

Ceviz ekstrem koşullara dayanıklı oluşu ve ekolojik koşullara yüksek uyum kabiliyeti dolayısıyla Dünya genelinde çok geniş bir yetişme ortamına sahiptir. FAO'nun 2013 verilerine göre dünyada yaklaşık 3,5 milyon ton ceviz üretimi yapılmakta olup Türkiye 212 bin ton ceviz üretimiyle dünya üretiminden yaklaşık % 6'lık bir pay olarak Çin, İran ve ABD'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır(Tablo 1). Çin üretim miktarında ilk sırada gelse de ceviz verimi ve ihracatı konusunda geri planda kalmıştır. “Üretimde dünya birincisi olan Çin'in ceviz üretimine müsait geniş doğal alanları bulunmaktadır. Çin'in ceviz üretim değerlerinin yüksek olmasına rağmen kendi tüketiminin çokluğu, ürünlerindeki standardizasyon eksikliği ve yerel pazarlama organizasyonlarının eksikliği gibi sebeplerden ihracatta üretim büyüklüğü ile orantılı bir paya sahip değildir”(Baojun & Yonghong,2006).

“ABD üretimi konusunda çok köklü bir geçmişe sahip olmamasına rağmen kısa zamanda ceviz sürdürülebilir ve modern yöntemlerle üretim ve ihracatta dünyada söz sahibi konuma gelmiştir. ABD ceviz üretimi standart çeşitlerle yapıldığı için dış ticarete bu üretim modeli ABD’yi lider ülke konumuna getirmiştir. ABD ceviz üretimi ile rekabet edebilecek ülke yok denecek kadar azdır” (Akça, 2009).

2012 yılında dünyada 258 670 ton kabuklu ve 202.159 ton kabuksuz cevizin ihracatı yapılmaktadır. Dünya ceviz ihracatında ABD ilk sırada yer almaktadır. ABD ceviz dış ticaretinden 120 215 ton kabuklu ile % 46 ve 70788 ton kabuksuz ile % 35 pay almaktadır (Kilci, 2015). Dünya ceviz üretiminin büyük çoğunluğuna sahip olan ABD Çin ve Türkiye aynı performansı dekar veya ağaç başına düşen verim konusunda gösterememektedir.

Tablo 1: 2013 yılı Dünya Ceviz Üretimi Dikili Alan Ve Verim İstatistikleri

Sıra No	Üretim Miktarı (Ton)		Dikili Alan (Ha)		Meyve Verimi(Kg/Ha) (Kg/Ha)	
	1	Çin	1.700.000	Çin	425.000	Slovenya
2	İran	450.000	ABD	113.120	Romanya	21.491
3	ABD	420.000	Türkiye	108.767	Ukrayna	8.213
4	Türkiye	212.140	Meksika	72.563	Pakistan	8.176
5	Ukrayna	115.800	İran	57.386	İran	7.911
6	Diğerleri	556.117	Diğerleri	222.245	Diğerleri	2.530
	Toplam	3.458.045	Toplam	999.081	Ortalama	3.528

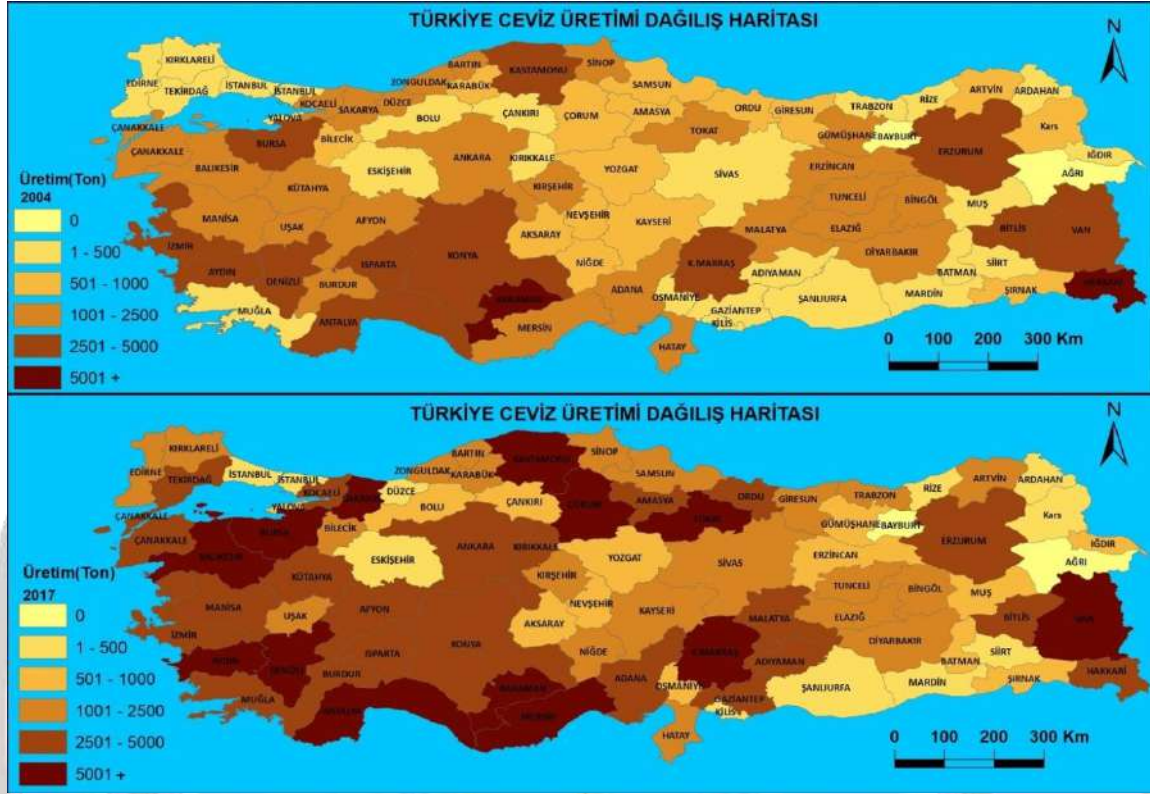
Kaynak: Saçtı ve Kilci(2015)

Ceviz verimi konusunda Slovenya ve Romanya açık ara en yüksek verim alan ülkeler olarak ön plana çıkmıştır (Tablo 1). “Dünyada ceviz veriminde 25.614 kg/ha(2012) ile Slovenya ilk sırada yer almaktadır. Slovenya’nın verimdeki başarısını ceviz üretiminde bölgeye uygun yüksek verimli çeşitleri yetiştirmesi ve kapama ceviz bahçesi oranının yüksek olması şeklinde açıklamak doğru olacaktır” (Kilci, 2015).

3.2.Türkiye’de Ceviz Üretim Faaliyetler

Meyvecilik kültürü açısından eski tarihlere uzanan Anadolu, birçok meyve türünde olduğu gibi cevizin de anavatan bölgeleri arasında yer almıştır. Diğer meyve çeşitlerinin tersine, asılama zorunluluğu olmaksızın meyve üretiminin gerçekleştirilebilmesi, cevizin yaygın olarak yetiştirilen bir meyve olmasının başta gelen nedenidir. Ayrıca, kerestesinin değerli oluşu da Anadolu’da ceviz yetiştiriciliğinin

yaygın oluşunda etken olmuştur. Ülkemiz günümüze kadar yapılan yetiştiricilik faaliyetleri sonucunda, 2017 yılında 16,5 milyonu aşan meyve veren ve meyve vermeyen yaştaki ceviz ağacı varlığına sahip olmuştur.

Şekil 2: Türkiye Ceviz Üretimi Dağılım Haritası(2004 – 2017)

Türkiye yakın tarihe kadar Dünya ceviz üretiminde daha fazla söz sahibi iken günümüzde bu durum biraz gerilemiştir. Birçok ilimizde ceviz üretiminin olmasına rağmen Kaman, Şebinkarahisar, Niksar, Kemah, Erzincan, Göynük, Adilcevaz, Bitlis, Kahramanmaraş, Ermenek gibi belli alanlar cevizleriyle tanınmıştır (Tosun, İ. vd. 2008). Ülkemizde 2017 yılı ceviz üretim miktarı bir önceki yıla göre %7,6 artarak 210.000 ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). 2004-2017 yıllarına ait ceviz üretimi haritasında da görüldüğü gibi Türkiye'nin hemen hemen her yerinde ceviz üretimi yapılmaktadır. Son yıllarda ceviz yetiştiriciliğine dair ilginin artması ülke genelinde üretim artışı sağlamıştır. Ceviz üretiminin dağılımı ve zaman içindeki değişimine baktığımızda 2004'te ceviz üretimi konusunda birkaç il ön plana çıkarken 2017'de genel bir artış söz olup özellikle Akdeniz, Ege ve Güney Marmara'da yoğunlaşmıştır (Şekil 2). Bu dönemler içerisinde Hakkâri, Kahramanmaraş, Denizli, Çorum gibi iller en çok üretim yapan iller olmuştur. 2004 yılı ağaç sayıları totalde 6,4 milyondan 2017 yılında %157 artarak 16,5 milyona ulaşmış ancak aynı artış oranı üretime yansımamıştır. Aynı zaman dilimi içerisinde ceviz üretimindeki artış %66 olarak

gerçekleşmiştir. Ülkemizde artan fidan sayısının ceviz üretim miktarımıza yansımamasının en önemli nedeni, gerek ağaçlandırma çalışmalarında ve gerekse kapama bahçe tesislerinde seçilen çeşitlerin uç dallarda meyve veren ve erken yapraklanan çeşitler olmasıdır (Ceviz Eylem Planı 2012). Genel olarak ülkemizin ceviz ağacı varlığı yüksek olmasına rağmen ağaç başına alınan verimin düşüklüğü ve yetiştiricilikte modern yöntemlerin yaygın olmaması üretim boyutunu istenilen seviyeye çıkaramamıştır. Ülkemizde 2004'ten bu yana ceviz ağacı istatistiklerine bakıldığında genel olarak ceviz ağacı sayıları zaman zaman azalsa da genel olarak hep artmıştır ve günümüzde totalde 16,6 milyon ağaç varlığına sahip olmuştur.

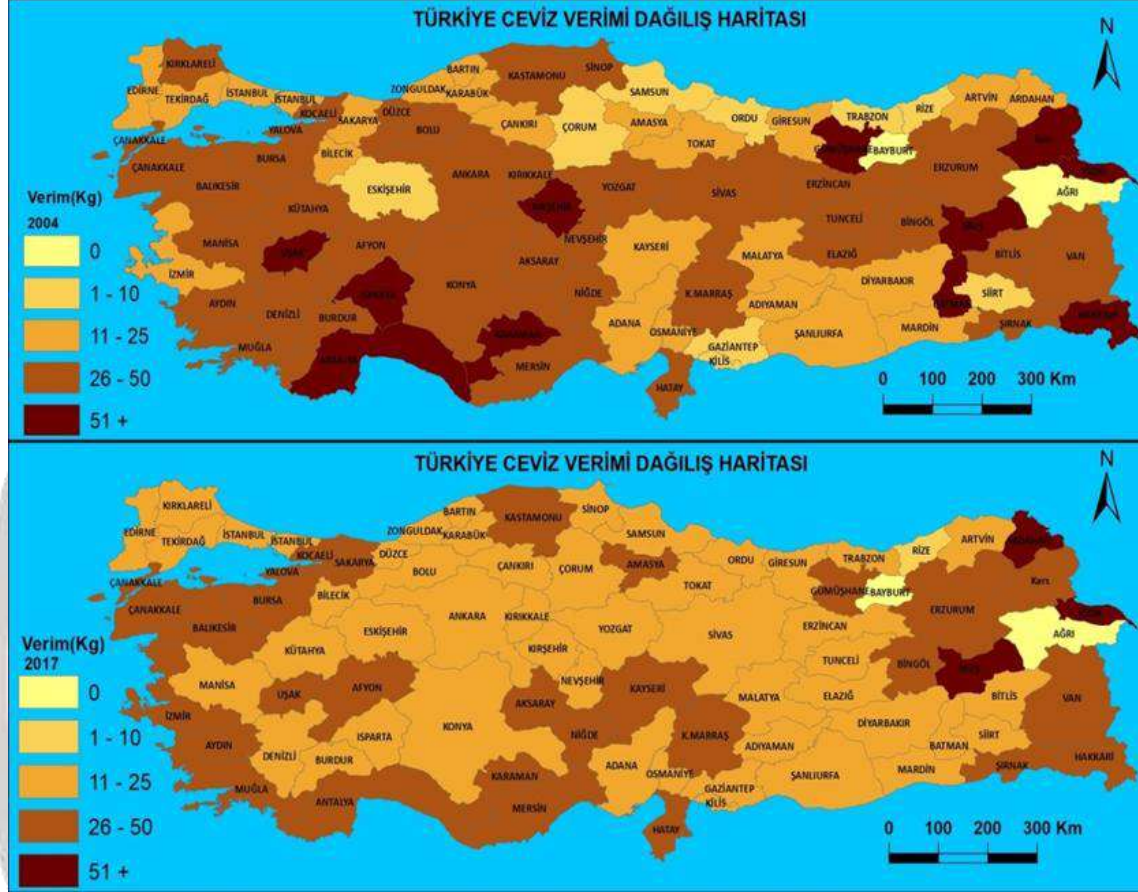
Tablo 2: Türkiye Ceviz Üretim İstatistikleri(2004-2017)

	Üretim (Ton)	Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı	Verim (Kg)	Meyve Vermeyen Yaştaki Ağaç Sayısı	İthalat (Ton)	İhracat (Ton)
2004	126000	4200000	30	2200000	35972	916
2005	150000	4535000	33	2245000	28382	642
2006	129614	4595453	28	2353440	26712	1000
2007	172572	4926985	35	2788405	39572	2915
2008	170897	5094781	34	2951522	35018	3859
2009	177298	5191724	34	3200279	46004	6383
2010	178142	5441051	33	3643380	31076	7309
2011	183240	5594576	33	4045119	46338	13711
2012	203212	5977397	34	4541958	40009	11998
2013	212140	6526028	33	4877669	30479	14171
2014	180807	7000897	26	5374456	34285	8407
2015	190000	7596020	25	5560227	63800	7917
2016	195000	8171185	24	6873271	66008	8167
2017	210000	8766811	24	7894728	35972	916

Kaynak:<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>

Cevizcilik faaliyetlerinde üretimin boyutunu ortaya koyan ve en önemli parametrelerden biriside meyve verimidir. Meyve verimini ortaya koymada iki ölçü kullanılır. Bunlardan biri meyve veren yaştaki ağaç başına düşen verim ve diğeri de dekar bazında verimdir. Üretim miktarını artırmak ve istenilen seviyelere çıkarmak adına yapılan tüm çalışmalar çoğunlukla meyve veren ağaç başına düşen verim değerini arttırmaya yönelik çalışmalardır. Çünkü verimin düşüklüğü veya yüksekliği üretim

maliyetini etkilemektedir. Türkiye'nin ceviz üretimi yıllar içinde artış gösterse de meyve verimi ciddi şekilde ülke genelinde düşmüştür. 2004 yılı Türkiye genelinde verim dağılımında meyve veriminin yüksek olduğu alanlar fazladır. 2017 dağılımında ise verim düşüklüğü fazlasıyla göze çarpmaktadır.

Şekil 3: Türkiye Ceviz Verimi Dağılım Haritası

2004 yılında 30 kg olan verim zaman zaman yükselse de son yıllarda ciddi bir şekilde düşmüş ve 2017 'de 24 kg olarak gerçekleşmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde en çok verim ağaç başına ortalama 96 kg ile Ardahan'da olmuştur. 2004 yılında 13 kg olan verim çok büyük bir artış ile 2015'te 180 kg kadar yükselmiş, 2017' de 133 kg olarak gerçekleşmiştir. Ardahan'ı sırasıyla 73 kg ile Gümüşhane, 67 kg ile Iğdır, 65 kg ile Kars takip etmektedir. Ceviz verimi yıllar içinde dalgalanmalar yaşanmış ancak özellikle son beş yılda verim giderek düşmüştür. Bu durumu ortaya çıkaran etkenlerden biri de hızlı bir şekilde artan ağaç sayısı üretimi yeterli düzeye çıkaramamasıdır. Farklı iklim şartlarına adaptasyon denemeleri yapılmadan, milyonlarca ceviz ağacının ülke geneline dağıtılması ceviz yetiştiriciliğimizde verimsizliğe neden olmuştur. Diğer en önemli tehdit tarım dışı nitelikte binlerce dönüm araziye ceviz bahçelerin kurulmasıdır. Detaylı araştırma ve inceleme yapılmadan, uzman görüşü alınmadan, ormanlık

arazilerde tesis edilen ceviz plantasyonlarında beklenen seviyede verim alınamamaktadır (Ceviz Eylem Planı 2012)

Türkiye'deki üretim durumu ceviz ticaretine de yansımaktadır. Türkiye 1960'lı yıllarda ceviz ihracatı yapan ülke konumundan, 2000'li yıllarda ceviz ithalatı yapan ülke konumuna gelmiştir (Kapluhan, 2015). Tablo 2'de görüldüğü Türkiye gibi ihracat yıllar içerisinde artış eğilimi gösterse de ithalattan ihracat açığı olan bir ülke konumundadır. Üretim miktarı iç tüketimi tam anlamıyla karşılamadığı için ithalata başvurulmakta ve son yıllarda giderek ithalat miktarı artmaktadır. Üretilen ceviz tüketimi karşılayamamakta, özellikle son yıllarda gittikçe artan oranlarda ceviz ithal edilmekte, ancak yıllara göre değişmekle birlikte çok az bir kısmı kabuklu ve iç ceviz olarak değişik ülkelere ihraç edilmektedir (Bostan 2012). Ceviz üretimindeki standardizasyonun sağlanması, dışsattım açısından önemli bir unsur oluşturmaktadır. Dışsattımda büyük bir pazar olan Avrupa Birliği ülkeleriyle ilişkilerin yoğunlaştığı günümüzde, birlikte ilişkilerimiz doğrultusunda birçok üründe olacağı gibi ceviz ihracatında da büyük bir artış olma ihtimali yüksektir (Koyuncu ve Aşkın, 1999).

3.3. Kahramanmaraş İlinde Ceviz Üretimi

Kahramanmaraş, konum olarak Doğu Akdeniz'de İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya sınır oluşturduğu bir bölgede yer almaktadır. Konumundan dolayı ilin güneyi Akdeniz iklimi ve kuzey bölgeleri karasal iklimin etkisi altında olup bu özellikleri ve verimli toprakları gibi doğal ortam özellikleri ceviz yetiştiriciliği için elverişli alanlar sunmaktadır. Meyvecilik kültürü açısından önemli bir geçmişi olan Kahramanmaraş'ta cevizcilik yetiştiriciliği bölge halkının ekonomik hayatında oldukça bir yere sahiptir. Bu yüzden bölgede ceviz yetiştiriciliği giderek daha da artan bir öneme sahip olmaktadır. Son yıllarda il genelinde ceviz yetiştiriciliğine verilen önemin ve ağaç sayısının giderek arttığı bariz olarak gözlenmektedir. Kahramanmaraş'ta ilin hemen hemen her ilçesinde ceviz üretim faaliyetleri yapılmaktadır. İl genelinin tamamında rahatlıkla yetişen cevizin 2.000 m yüksekliklere kadar yetişmesi ve 400- 500 yaşlarında ceviz ağaçlarının varlığı bölge cevizciliğinin tarihsel önemini ve günümüzdeki boyutunu tescilleyen göstergelerdir (Anonim, 2014). Kahramanmaraş'ın coğrafi yapısından dolayı, ceviz yetiştiriciliği genelde dağ etek ve yamaçlarında yoğunlaşmıştır.

Kahramanmaraş hem ağaç sayısı hem de üretim miktarı ile ceviz yetiştiriciliğinde en önde gelen illerden biridir. Yoğun ceviz yetiştiricilik faaliyetleri aynı zamanda Kahramanmaraş'ta ceviz ağacının yoğun olarak oymacılığın gelişmesine ortam hazırlamıştır. Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi Kahramanmaraş ilinde de yüzey oymacılığında en çok tercih edilen ağaç türü cevizdir. Ceviz kuru ve nemli

ortamlara karşı dayanıklılığı, dış etkilere karşı dirençliliği ve düzgün elyafıyla kolay işlenmeye müsait bir yapıya aynı zamanda ince detaylı motiflerde rahatlığı sağlayan özelliklere sahiptir (Polat, 2014).

Ceviz üretiminde istenilen verimin elde edilebilmesi için öncelikle ortamın ekolojik şartlarına uygun, yani cevizin isteklerine uygun olması yetiştirilen cevizin meyve veriminin yüksek olmasını sağlar. Cevizcilik faaliyetlerinin yoğun olduğu Kahramanmaraş'ta birçok yerli, yabancı ve sonradan ıslah edilmiş ceviz türleri yetiştirilmektedir. Yapılan seleksiyon çalışmaları ile doğal ortamlara adaptasyonu daha kolay olan ve meyve verimi yüksek ceviz türleri elde edilmiştir. Bu bağlamda yetiştirilen ceviz türleri olarak; Maraş 18, Sütyemez 1, Sütyemez 2, Ksü (Kırmızı Ceviz) gibi ceviz türleri karşımıza çıkmaktadır.

Foto 1: Sütyemez 1 cevizinin görünümü

Kaynak: <http://ceviz.ksu.edu.tr>

Tablo 4: Kahramanmaraş Ceviz Üretim İstatistikleri(2004-2017)

	Üretim (Ton)	Meyve Veren Yaştaki Ağaç Sayısı	Verim (Kg)	Meyve Vermeyen Yaştaki Ağaç Sayısı
2004	4836	145700	33	32610
2005	5312	150300	35	30670
2006	3237	156870	21	27950
2007	12951	192165	67	53631
2008	10610	192725	55	54187
2009	10507	198025	53	46886
2010	6172	200975	31	44816
2011	6045	148425	41	56466
2012	6952	175480	40	225646
2013	10316	319230	32	114646
2014	6106	305250	20	155501
2015	10631	376280	28	128374
2016	10451	429756	24	216260
2017	10902	413440	26	201033

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>

Kahramanmaraş, Türkiye toplam ceviz üretimi içerisinde söz sahibi bir konumda ve 2015 yılından beri en çok üretim yapan il olma özelliği kazanmıştır. En yüksek üretim(12951 ton) ve meyve verimi (67 kg) 2007 yılında gerçekleşmiştir. 2004 ve 2017 yılları arası incelendiğinde Türkiye genelinde olduğu gibi en büyük sorun üretim miktarı ve meyve veriminde yaşanan önemli dalgalanmalardır. Bu durumu ortaya çıkaran sebep ise ekolojik ortamın özelliklerine dikkat edilemeden tür seçimi yapılması ve bu yüzden doğal ortam şartlarına ve hastalıklara bağlı olarak üretim düşüşleridir. Meyve veren yaştaki ağaç sayıları ara ara azalmalar göstermesine rağmen genel olarak hızlı bir şekilde artmıştır. Fakat ağaç sayılarındaki aynı artış üretime yansımadağı gibi ciddi üretim ve verim düşüşleri yaşanmaktadır (Tablo 4). 2017 yılı itibariyle il genelinde 413.440 meyve veren ve 201.033 meyve vermeyen yaştaki ağaç sayısı ile toplamda 614.473 ağaç varlığına sahiptir.

Kahramanmaraş'ta ceviz üretim faaliyetlerinin genel dağılımına bakıldığında il içerisinde yıllık üretim dengeli bir şekilde dağılmamıştır. Cevizcilik faaliyetleri ilin

coğrafi yapısına göre bir dağılım göstermektedir. Kahramanmaraş'ta ceviz üretimi dağ eteklerinde dere kenarlarında, yapılmakta ve genel olarak ova karakterinden uzak nispeten dağlık alanlara doğru yaygınlaşmaktadır. Bunun sebebi ise ova karakterindeki düz ve düze yakın alanlarda tahıl ve endüstriyel bitki tarımı yapılırken yükseltinin fazla olduğu sahalarda ise meyvecilik faaliyetleri yaygın olarak yürütülmektedir. Ceviz ağacının ekolojik şartlara yüksek uyum yeteneği nedeniyle nispeten Andırın(1050 m.) ve Çağlayancerit(1150 m.) gibi daha dağlık alanlarda yaygınlaşmıştır.

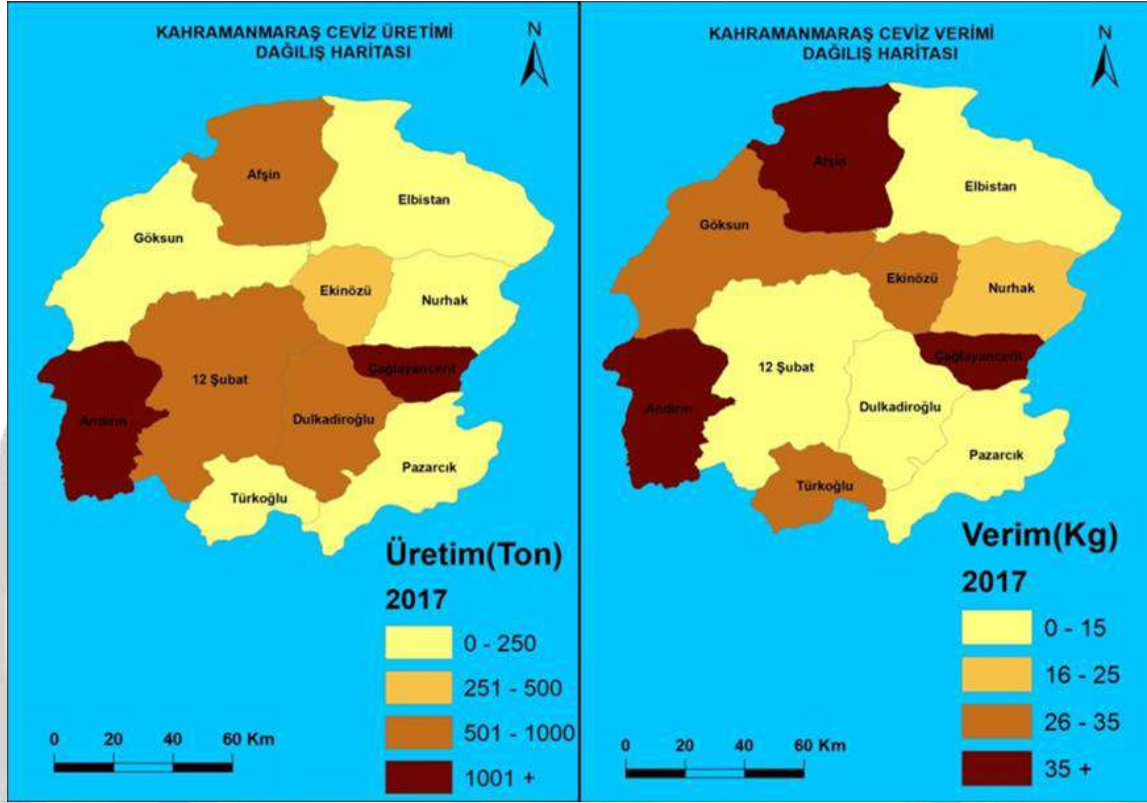
Tablo 5: Kahramanmaraş'ta İlçeler Bazında Ceviz Üretimi İstatistikleri(2017)

İlçeler	Üretim (Ton)	Meyve Veren Ağaç Sayısı	Verim (Kg)	Meyve Vermeyen Yaştaki Ağaç	Dikili Alan (Dekar)
Afşin	533	12.000	44	31.500	3833
Andırın	3.606	101.500	36	8.500	5271
Dulkadiroğlu	709	57.000	12	8.100	3210
Ekinözü	333	12.500	27	4.000	1438
Elbistan	52	4.500	12	4.000	863
Göksun	170	5.500	31	17.750	1696
Nurhak	73	4.100	18	3.200	575
Onikişubat	912	79.000	12	74.000	9583
Pazarcık	149	12.620	12	2.500	48
Türkoğlu	189	7.100	27	17.600	1619
Çağlayanceri	4.179	117.620	36	29.983	13802
TOPLAM	10.902	413.440		201.033	
ORTALAMA	991	37.500	26,3	18.200	

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>

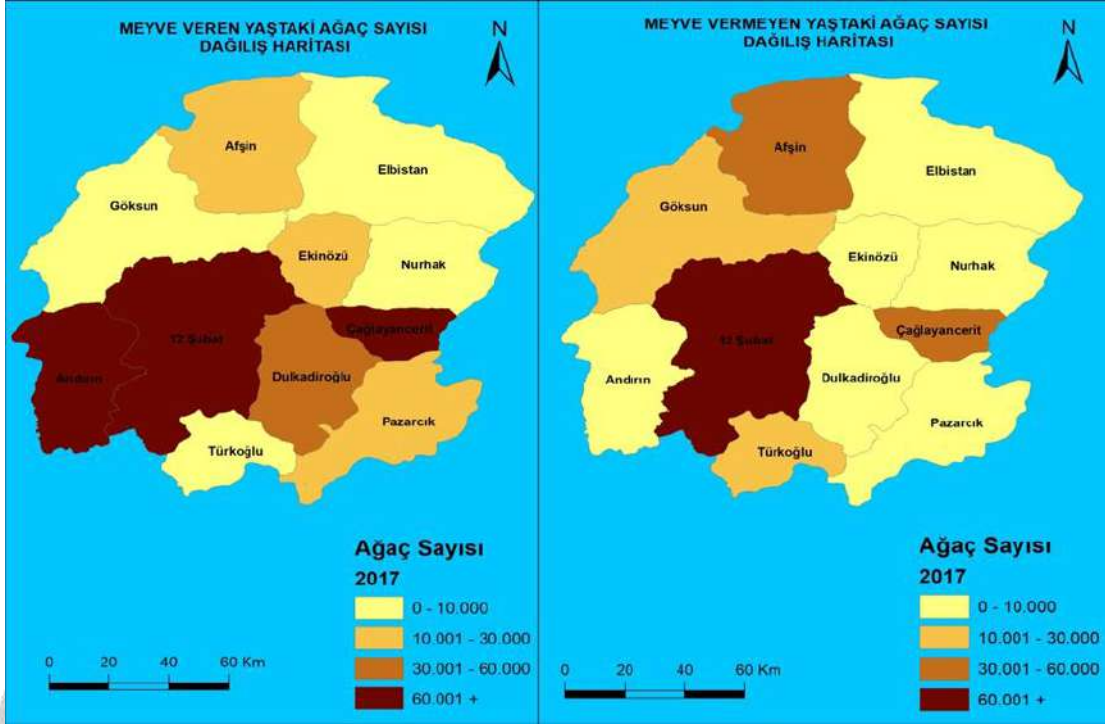
Ceviz yetiştiriciliğinin Kahramanmaraş'ın ilçeleri bazında dağılışı incelendiğinde şekil 3'te de görüldüğü gibi genel arazi yapısının çoğunluğu ovalık alanların yaygın olduğu Dulkadiroğlu, Pazarcık, Türkoğlu ve Elbistan'da üretimin az olduğu görülmektedir. Fakat tarım alanı az ve engebeli-dağlık alanların fazla olduğu Çağlayancerit(4179 ton) ve Andırın (3606 ton) gibi ilçelerde üretim fazladır. Toplam ağaç sayısı ve ağaç başına düşen verim ve bakıldığında yine Afşin, Çağlayancerit, Andırın ve Göksun ilçeleri ön plana çıkmaktadır (Tablo 5).

“Kaynak sularının yoğun olduğu kuzey “Binboğa, Türkçayırı, Çukurpınar köyleri” ve doğu kesimdeki bazı bölgeler “Kemallı, Ağabeyli, Boyalı, Gökçayır, Boylu, Beşenli, Baydemirli, Karamanlı, Çobanlı, Maksutlu, Küçük Nacar gibi Köyler ve Çağlayancerit İlçesi ve tüm köyleri adeta dağınık birer ceviz bahçesi durumundadır” (Sütyemez, 2015).

Şekil 3: Kahramanmaraş Ceviz Üretimi ve Ceviz Verimi Dağılım Haritası

Bu alanlarda meyve verimi il ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Ancak Türkiye üretiminin en önemli sorunu olan düşük verim Kahramanmaraş'ta da kendini göstermektedir. Her ne kadar ağaç sayıları artsa da bu artış kendisini meyve verimine yansıtamamıştır ve 55- 60 kg seviyelerinden 26 kg kadar düşmüştür. Hem üretim hem verim açısından yaşanan ciddi dalgalanmalar ceviz yetiştiriciliğini ekonomik açıdan olumsuz etkilemektedir. Bu tür dalgalanmaların yaşanmasının sebepleri üretim faaliyetlerinde kapama bahçelerin yaygın fazla olmaması, aşısız ve tohumdan yetişen ceviz ağaçlarının yaygın olması ve üretim tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4: Ceviz Ağacı Dağılım Haritası

Ceviz ağacı sayısı olarak en çok ağaç varlığına sahip ilçeler Çağlayancerit ve 12 Şubat ilçeleridir. Genel itibariyle ceviz üretim parametrelerinde en ön plana çıkan ilçe Çağlayancerit'tir. Özellikle bazı ilçelerde ceviz yatırımları artmaktadır. Gelecek yıllar için üretimi istenen seviyeye çıkarmak için son yıllarda hem tür ıslahı yapıldığı gibi hem de modern yöntemlerin ve uygun türlerle yetiştiricilik yapılan kapama ceviz bahçeleri yaygınlaşmaktadır. Ceviz bahçelerindeki alan ve sayısal artış, ildeki ceviz potansiyelinin yakın gelecekte daha da önemli hale geleceğini göstermektedir.

“Ceviz yetiştiriciliğinin asırlardır çok yoğun olarak yapıldığı bölgelere ilaveten son yıllarda diğer bölgelerde de çok büyük kapama ceviz bahçelerinin tesis edilmesiyle Kahramanmaraş bölgesi tümüyle adeta büyük bir ceviz bahçesi görünümünü almaya başlamıştır” (Sütyemez, 2015).

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ceviz üretim miktarı ve ağaç sayısı bakımından dünyada önemli bir yere sahiptir. Cevizin hem gen anavatanlarından biri olması hem de ağaç varlığı ile yüksek bir potansiyele sahiptir. Fakat son yıllarda üretimin artmasına rağmen istenilen üretim elde edilmemektedir. Toplam ağaç sayısı bakımından artış gösterse de ülkemizde ceviz yetiştiriciliğinin en büyük sorunu meyve veriminin düşük olması ve üretim konusunda yıllar içinde yaşanan dalgalanmalardır. Ekolojik ortamlara uygunluk konusunda ceviz

türü seçiminde yapılan yanlışlar, dikim alanı konusunda uygun yer seçiminin yapılmaması ve tohumdan yetişen ceviz ağaçları ile üretimin yapılması bu durumun başlıca sebepleridir.

Ülkemiz ekolojik ortamın elverişli olması ve yüksek ağaç varlığı ile taşıdığı potansiyelden yararlanabilmesi ve ceviz piyasasında söz sahibi olabilmesi için kapama ceviz bahçelerini yaygınlaştırarak, ortama iyi adapte olabilen standart türler ile ceviz üretimini yaygınlaştırması gerekmektedir. Halen geleneksel yöntemlerin yaygınlığı ve tohumdan yetişen ağaç türlerinin fazla oluşu üretim konusunda dezavantaj yaratmaktadır. Söz konusu sorunları etkili şekilde ortadan kaldırmak adına üreticilerin bilinçlendirilmesi, üretimi teşvik edici ülke genelinde politikaların uygulanması ve pazarlama konusunda tanıtıcı organizasyonların artırılması gerekmektedir. En büyük eksiklerden biri de ülkemizdeki üretim faaliyetlerinin örgütlü bir yapıdan uzak olmasıdır. Üreticilerin bilinçli üretim yapabilmesi ve ürünü daha kolay pazarlaması ve dağıtımını adına dernek ve kooperatifleşme mekanizmalarının uygulanması üretim ve ekonomik hedefleri gerçekleştirmede avantaj sağlayacaktır. Ayrıca bu ve buna benzer uygulamaların yaygınlaşması ile üretim konusunda istenilen ürün elde edilerek ithalata olan ihtiyaç ortadan kalkacaktır.

Kahramanmaraş üretim konusunda en çok yapan illerden biri olsa da üretim potansiyelinden tam anlamıyla yararlanamamaktadır. Araştırma da elde edilen bulgular ceviz yetiştiriciliği yaygınlaşıp ağaç sayısı artsa da üretim ve verim adına istenen rakamlar ortaya çıkmamıştır. Örneğin; Kahramanmaraş en çok üretimi 2007 yılında 12.951 ton olarak gerçekleştirmiş ve bu miktarı 192.165 ağaç sayısı ile elde etmiştir. Fakat günümüzde 400 bin üzeri ağaç sayısına rağmen üretim 10 bin dolaylarında kalmıştır. Bu durumu ortaya çıkaran en büyük neden yüksek verim sağlamaya yönelik üretim politikalarının yaygın olarak yürütülmemesidir. Kahramanmaraş'ta üretimi daha etkin şekilde yürütmek geliştirmek adına;

- Kahramanmaraş'ta ceviz üretim ve veriminin daha da arttırılabilmesi için ceviz üretim yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Arazi kullanım kabiliyetlerini dikkate alarak üretim alanları oluşturulmalıdır.
- Geleneksel yöntemler yerine modern yöntemlerle kurulan bahçeleri teşvik etmek ve gerekli destekler üreticileri sağlanmalıdır.
- Yerli ve tohumdan yetişen ceviz ağaçlarından elde edilen verimin düşük olmasından dolayı meyve kalitesi yüksek doğal ortama uygun türler yaygınlaştırılmalıdır.
- Ceviz piyasasında etkin şekilde bulunmak adına markalaşma, tanıtım ve pazarlama yöntemleri geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Anonim,(2006). Kahramanmaraş Tarım Master Planı. Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü.

https://www.tarim.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_master_plan/kahramanmaras.pdf

Anonim, (2015). Bitkisel Üretimde Kahramanmaraş. Kahramanmaraş'ta Tarım ve Yaşam. Sayı: 4

<https://kahramanmaras.tarim.gov.tr/Belgeler/dergi/dergi4.pdf>

Baojun, Z., Yonghong, G., & Liqun, H. (2009). Overview of walnut culture in China. In *VI International Walnut Symposium 861* (s. 39-44)

Bostan, T. (2012). *Bitlis ilinde ceviz yetiştiriciliğinin ekonomisi, karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları üzerine bir araştırma*(Doctoral dissertation, SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü).

Ceviz Eylem Planı 2012-2016,Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanlığı,Orman Genel Müdürlüğü, Ankara

<http://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/yayinlar/ceviz%20eylem%20plan%C4%B1.pdf>

Ceviz Yetiştiriciliği (2010). Türkiye Cumhuriyeti Samsun Valiliği İl Tarım Müdürlüğü http://samsun.tarim.gov.tr/Belgeler/Yayinlar/Kitaplarimiz/ceviz_yetistirciligi.pdf

Çiftçi, K., & Gökce, O. (2006). İzmir ve Manisa illerinde ceviz yetiştiriciliğinin sosyo-ekonomik yönü ve sorunları üzerine bir araştırma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 16(1), 7-17.

Ferhatoğlu, Y. (2001). Ceviz yetiştiriciliği. *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayınları*, (s 4).

Kapluhan, E. (2015). Ziraat Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Kaman İlçesinde (Kırşehir) Ceviz Üretim Faaliyetleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), 147-170.

Kilci, M. (2015), Tokat İli Niksar İlçesi Ceviz Üretimi Ve Pazarlama Yapısı. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Tokat.

Koyuncu, M. A., & Aşkın, M. A. (1999). Van Gölü çevresinde yetiştiriciliği yapılan bazı ceviz tiplerinin depolanması üzerine çalışmalar. *Turkish Journal of Agricultural Forestry*, 23(4), 785-796.

Polat, C., & Dindaroğlu, T.(2014) Ceviz Ağacının (Juglans Regia L.) Alçak Ahşap Yüzey Oymacılığında Kullanımı İle Bazı Ekolojik Özelliklerinin İrdelenmesi:

Kahramanmaraş Örneği III. Uluslararası Odun Dışı Orman Ürünleri Sempozyumu
Bildiriler Kitabı(47)

Ünver, H., & Sakar, E. (2011). Türkiye’de Ceviz Yetiştiriciliğinin Durumu Ve Yapılan
Seleksiyon Çalışmaları. *Harran Tarım Ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 61-59.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017). Bitkisel Üretim İstatistikleri,
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001

KARAYOLLARINDA ÇALIŞAN MÜHENDİSLERİN YENİLİKÇİLİK EĞİLİMLERİNE CİNSİYET VE TECRÜBELERİNİN ETKİSİ: 5. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MİMAN
Harran Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, mmiman@harran.edu.tr

Özet

Günümüzde yenilikçilik yeni bir ürünün geliştirilmesi veya mevcut üründe niteliksel değişikliğin yapılması; mevcut bir endüstri alanına yeni bir yöntemin getirilmesi; yeni bir pazar açılması, hammadde ve diğer girdileri sağlamada yeni yollar/tedarik kaynaklarının geliştirilmesi ve endüstriyel organizasyonda değişiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınırlı kaynaklara sahip dünyamızda kaynakların en verimli şekilde kullanılması, toplum refahı ve zenginliği için yenilikçiliğin önemi gittikçe artmakta, çalışanların yenilikçi yaklaşımlar içerisinde bulunması beklenmektedir.

2018 verilerine göre Türkiye’de toplam kara yolları uzunluğu 67,119 km olup, gerek insan gerek yük taşımada ve ulaşımda en önemli role sahiptir. Günlük ve ekonomik yaşamda etkisi giderek artan bu yolların yapımı ve bakımında da diğer alanlarda olduğu gibi yenilikçilik önem arz etmektedir. Bu kapsamda Adana, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kahramanmaraş, Kilis ve Osmaniye illerinin tamamı ile Malatya, Kayseri ve Adıyaman illerinin bir kısmını kapsayan Karayolları 5. Bölge Müdürlüğü çalışanlarının yenilikçiliğe karşı tutumları ile bu tutumlara cinsiyet ve işte çalışma süresi (tecrübe) nin etkisi araştırılmıştır.

Yapılan analizler 0.10 hata düzeyinde çalışma şartlarının yenilikçiliğe uygun bulma ile iş tecrübesi arasında anlamlı ilişkinin olduğunu göstermektedir. Genel olarak işte çalışma süresi az olanlar buldukları ortamı yenilikçilik açısından daha az engel olarak görmektedir. Bu duruma onların motivasyon/kariyer beklentileri iş doyumunu gibi unsurların etkili olup olmadığının araştırılması bu öncü çalışmanın ortaya çıkardığı gelecek muhtemel çalışmalar olarak belirlemektedir

Anahtar Kelimeler: yenilikçilik, kara yolları mühendisleri, cinsiyet, tecrübe, 5. Bölge Müdürlüğü

EFFECTS OF GENDER AND EXPERIENCE OF ENGINEERS IN HIGHWAYS ON THEIR TENDENCY TOWARDS INNOVATION: 5TH DISTRICT DIRECTORATE EXAMPLE

Abstract

Today, innovation appears in our lives as development of new product or changing features of existing product qualitatively; proposing new methods/approaches for an existing industrial field; opening/finding new market(s); developing new means/supplies for providing raw materials and other inputs; and changes in industrial organizations. In our world with limited resources, the importance of innovation increases day by day for effective use of resources, hence, well-being and welfare of the society. Therefore, employees are expected to display innovative behaviors in their working environment.

Road ways has the most significant place in transportation of both people and products with its 67,119 km total length in Turkey according to 2018’s data. Like other fields, the construction and maintenance of these roads, whose influence in our daily and economic lives is felt more and more, are having great importance of interest. This study investigates the attitudes of works towards innovation as well as the effects of their gender and working experience on these attitudes in 5th Highway Directorate that is

responsible of entire cities of Adana, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kahramanmaraş, Kilis, and Osmaniye and some districts of Malatya, Kayseri, and Adıyaman.

Analysis conducted reveals that there is significant relationship between “finding working conditions suitable for innovation” and “working experience” at 0.10 significance level. In general workers who has less experience in their job evaluate their working environment as obstacle for innovation less. The investigation of effects of other factors such as motivation/career expectations and job satisfaction on above finding appears to be future research areas triggered by this pioneer study.

Key Words: innovation, highways engineers, gender, experience, 5th District Directorate

GİRİŞ

Karayolları gerek insan gerek yük taşımacılığında Türkiye’de önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de Karayolları Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğu altında bulunan karayolu uzunluğu 01.01.2018 tarihi itibariyle toplam 67,119 km. olup, otoyolları, devlet yolları ve il yollarından oluşmaktadır (URL-1). Yönetimsel olarak 18 bölge müdürlüğüne ayrılmış karayolları idaresinden 5. Karayolları bölge müdürlüğü bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Şekil 1. KGM 5. Bölge Sınırları ve Karayolu Ağı (URL-2)

Karayolları 5. Bölge Müdürlüğü Adana, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kahramanmaraş, Kilis, Osmaniye illerinin tamamı; Kayseri, Adıyaman ve Malatya’nın bir bölümünü (toplam 61,683 km²) kapsamakta olup; bölge yol ağı %96’sı asfalt kaplamalı 1820 km.’si bitümlü sıcak karışım (BSK) oluşan yaklaşık 5512 km’lik yollardan

oluşmaktadır. Bölge barındırdığı 9,382,813 toplam nüfus ve trafiğe kayıtlı 2,616,623 araç sayısı ile hem jeopolitik hem de sosyolojik önemli bir yere sahiptir (URL-3).

Bu çalışma ile tarihsel olarak erişilebilirliği sağlayan yollar, yaz-kış geçit veren yollar, asfalt sathi kaplamalı yollar, bitümlü sıcak karışım kaplamalı yollar, otoyollar, bölünmüş yollar ve akıllı yollar olarak gerek kullanılan malzeme gerekse yol ağı modellenmesinde sürekli yeni uygulamalara açık karayollarında çalışan mühendislerin cinsiyet ve tecrübelerinin yenilikçilik davranışlarına etkisi incelenmektedir.

YENİLİKÇİLİK

Yenilikçilik, günümüzün sınırlı kaynaklarla ve rekabetçi bir ortamda organizasyon ve kurumlar için ihtiyaç duyduğu en önemli unsurlardan biri durumundadır. Yenilikçilik, işletmelere ihtiyaç duyduğu değişimlerin gerçekleşme fırsatını veren bir unsurdur (Çetin, 2017: 45). Yenilikçilik kavramında uluslararası düzeyde kabul gören “Oslo Kılavuzu” yeniliği “bir yenilik, iş yeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yönetimin gerçekleştirilmesi” olarak tanımlamaktadır (OECD-Eurostat 2006: 50’den aktaran; Çetin 2017: 46). Bu geniş tanımıyla, yenilik genel olarak insanların ilk aklına gelen sadece yeni ürün bulmak ve bunlardan ekonomik fayda sağlamak olarak düşünülen dar kapsamlı olarak algılanmamalıdır (Eren, 1996: 17; Jones, 2013: 403). Genel olarak geniş kapsamlı düşünüldüğünde yenilikçiliği beş çeşidi ile tanımlanabilir: (a) yeni bir ürün geliştirilmesi veya mevcut üründe niteliksel değişiklik yapılması, (b) mevcut bir endüstri alanına yeni bir yöntem getirilmesi, (c) yeni bir pazar açılması, (d) ham madde ve diğer girdiler için yeni tedarik kaynakları geliştirilmesi ve (e) endüstriyel organizasyonda değişikliklere gidilmesi (Fenny-Rogers 2003: 253-264).

Şekil 2. Yenilikçiliğin 5 Boyutu

Gelişen teknoloji ile birlikte hem karayolları ağlarının modellenmesinde hem de yapıların içeriğinde yenilikçi teknolojiler ve yöntemler sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Sütekin, 2014: 1-129; Rashed 2017: 1-48; Kıgılı, 2014: 1-112). Bu çalışmayla çalışanların yenilikçilik davranışlarını ölçmeye yönelik geliştirilen 7 maddelik ölçeğin (Yoğun, vd.

2015: 282) 5. Karayollarında çalışan mühendislerine uygulanması sonucundaki elde edilen verilen madde analizi ile belirlenen en çok katılınan ve en az katılınan maddelerine mühendislerin cinsiyetleri ile işte çalışma sürelerinin (tecrübe) etkileri araştırılmaktadır. Ticari ve sosyal faydaya dönüşen yenilikçiliğin (Üstel, 2008: 23-24) hem ticari hem de sosyal boyutu olan karayolları için önemi yadsınamaz.

KARAYOLLARI MÜDÜRLÜĞÜNDE ÇALIŞAN MÜHENDİSLER ÜZERİNE SAHA ÇALIŞMASI

Amaç, Önem, Araştırma Problemi

Karayolları günlük yaşantımızın, sosyal ve ticari yaşamın içinde ulaşım ve ulaştırmada en temel unsurların başında gelmektedir. Günlük yaşantımızın vazgeçilmez bir parçasını oluşturan bu yollarda kalitenin en ucuza verimli olarak sağlanmasında topluma ticari ve fayda oluşturacak şekilde uygulanan yenilikçi yaklaşımlar geliştirdikleri ürün ve hizmetlerle toplumsal ihtiyacı gidermede büyük potansiyele sahiptir (Öğüt, vd. 2007: 165). Burada personelin yenilikçi yaklaşımı önemli olduğundan, bu çalışmayla karayollarında çalışan mühendislerin cinsiyet ve tecrübelerinin kendilerini alanında yenilikleri takip edebilir bulup bulmadıkları ile çalıştıkları ortamı yenilikçiliğe elverişli olarak değerlendirip değerlendirmedikleri arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır.

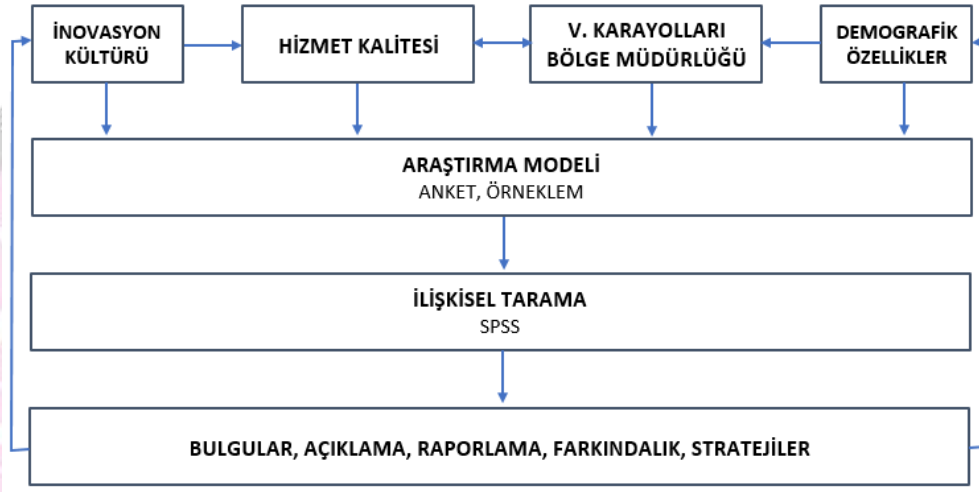
Yöntem, Evren ve Örneklem

Araştırma madde analizleri ile betimsel ve açıklayıcı (Cooper-Schindler, 2014:404) cinsiyet ve tecrübenin yenilikçilik davranışlarına etkisini arattırmasıyla ilişkisel tarama modeli (Karasar, 2015: 77) ile tasarlanmıştır. Karayolları 5. Bölge müdürlüğünde çalışan mühendislerden kolayda örnekleme (Bhattacharjee, 2012: 69) ile seçilen 65 mühendis 7 maddelik yenilikçilik tutumu ölçeğini (Yoğun, vd. 2015: 282) değerlendirmiş, elde edilen bulgular madde analizi ile açıklanıp cinsiyet ve tecrübenin çalışanın alanında kendini, yenilikleri takip eder, ve çalışma alanını yenilikçilik için elverişli bulup bulmamasına etkisi araştırılmıştır.

Tablo 1: Yenilikçilik Tutumu Ölçeği Maddeleri ve Açıklanması (Yoğun, vd. 2015: 282).

Madde Adı	Açıklaması
M1	Alanımdaki yenilikleri takip etmeye çalışırım.
M2	Alanımdaki konferans, kongre, seminer katılırım.
M3	İşimde yeni yöntemleri kullanmak isterim.
M4	Çalışma şartlarım yenilikçilik açısından uygundur.
M5	İş yaşamında yeni fikirler için risk almaktan çekinmem.
M6	İş arkadaşlarımı yenilikçilik hususunda teşvik ederim.
M7	İşimde yenilikçilik olmazsa olmaz bir kavramdır.

Çalışmaya katılanların oluşturduğu örneklem, ilişkisel analizler için genellikle ihtiyaç duyulan %30'luk evren gereksinimi (Özen-Gül, 2007: 415) karşılamaktadır. Katılımcıların demografik özelliklere göre dağılımı cinsiyet olarak kadın (20), erkek (45); yaş olarak 24-30 yaş (22), 31-37 yaş (13), 38-44 yaş (19), 45 yaş ve üzeri (11); iş yerindeki hizmet yılı (tecrübe) açısından 1-5 yıl (21), 6-10 yıl (15), 11-15 yıl (11), 16 yıl ve üzeri (18); görev açısından mühendis (54), baş mühendis (6), bölge müdürü/müdür yardımcısı (5); bölüm açısından inşaat mühendisliği (32), makine/jeoloji mühendisliği (9), harita mühendisliği (9), diğer (11); ve eğitim bakımından lisans (54), yüksek lisans ve üzeri (11) olarak görülmektedir.

Şekil 3. Araştırma Yapısı

Veriler SPSS v22.0 istatistiksel programı ile analiz edilmiş olup, 5-Likert ölçeğindeki ifadelerden en çok katılanla en az katılan maddelere cinsiyet ve tecrübenin etkisinde herhangi bir gruptaki beklenen değer 5'ten küçük olduğundan Fisher kesin ki-kare testi kullanılmıştır (Boyacıoğlu-Güneri, 2006: 80). Yapılan bütün testlerde anlamlılık seviyesi olarak $p < 0.10$ göz önüne alınmıştır. Elde edilen bulgularla yenilikçilik hakkında farkındalık oluşturmak, 5. Karayolları Müdürlüğü'nde inovasyon kültürü oluşturmak böylece hizmet kalitesini iyileştirmek/artırmak amaçlanmaktadır.

Çalışma 5. Karayolları Bölge Müdürlüğü'nde ulaşılabilen ve gönüllü olarak çalışmaya katılan mühendislerle sınırlıdır. Araştırmaya dahil olan katılımcıların sorulara doğru, dürüst ve samimi olarak cevap verdikleri varsayılmaktadır.

ANALİZ VE YORUMLAR

Bu bölümde Tablo 1'de belirtilen 7 maddelik yenilikçilik tutum ölçeğine 5.Karayolları Bölge müdürlüğünde görev yapan 65 mühendisin verdiği cevaplar analiz edilmektedir. Tablo 2, 5-li Likert ölçeğindeki 7 maddenin betimsel olarak dağılımını içeren madde analizi sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2: Madde analiz tablosu.

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
M1	2	3.1	3	4.6	3	4.6	31	47.7	26	40	4.16	0.94
M2	7	10.8	4	6.2	8	12.3	32	49.2	14	21.5	3.64	1.20
M3	2	3.1	3	4.6	7	10.8	29	44.6	24	36.9	4.07	0.97
M4	12	18.5	15	23.1	16	24.6	14	21.5	8	12.3	2.86	1.29
M5	1	1.5	9	13.8	21	32.3	18	27.7	16	24.6	3.60	1.05
M6	1	1.5	6	9.2	9	13.8	31	47.7	18	27.7	3.90	0.96
M7	5	7.7	8	12.3	12	18.5	20	30.8	20	30.8	3.64	1.25

Çalışmaya katılan 5.Bölge Karayollarında çalışan mühendislerin işleriyle ilgili en çok sahip oldukları yenilikçi özellikleri 1 madde (“Alanımdaki yenilikleri takip etmeye çalışırım”) olarak görülmektedir (5 üzerinden 4.16 ortalama ile). Bu madde için toplam katılım oranı (“Kesinlikle Katılıyorum” + “Katılıyorum”) %87.7 dir. Çalışmaya katılan mühendislerin en az sahip oldukları yenilikçi davranış ise 4. Madde (“Çalışma şartlarım yenilikçilik açısından uygundur.”) olup (5 üzerinden 2.86 ortalama ile) bu maddeye toplam katılmama oranı (“Kesinlikle Katılmıyorum” + “Katılmıyorum”) %41.6 dır. Çalışmayla ilgili diğer keşfedici sonuçlar benzer şekilde elde edilebilir.

Mühendislerin üzerinde en çok katıldıkları madde ile (M1) en az katıldıkları maddelere (M4) cinsiyetlerinin ve tecrübelerinin etkisini araştırırken ilişkileri ifade eden çapraz tablolarda herhangi bir gruptaki beklenen değer 5’ten küçük bulunduğundan Fisher kesin ki-kare testi kullanılmıştır ve yapılan bütün testlerde anlamlılık seviyesi olarak $p < 0.10$ göz önüne alınmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4 de yer almaktadır.

Tablo 3: Seçilen Demografik Özelliklerin M1 İfadesine Katılım Derecelerine Etkisi

Demografik Özellikler		Katılım Derecesi					Toplam	
		1	2	3	4	5		
Cinsiyet	Kadın	f	1	2	2	8	7	20
		%	5.0	10.0	10.0	40.0	35.0	100.0
	Erkek	f	1	1	1	23	19	45
		%	2.2	2.2	2.2	51.1	42.2	100.0
	Toplam	f	2	3	3	31	26	65
		%	3.1	4.6	4.6	47.7	40.0	100.0

Fisher Ki-Kare Testi p = 0.241								
Tecrübe	0-5 yıl	f	0	1	2	10	8	21
		%	0.0	4.8	9.5	47.6	38.1	100.0
	6-10 yıl	f	0	1	0	9	5	15
		%	0.0	6.7	0.0	60.0	33.3	100.0
	11-15 yıl	f	2	1	0	3	5	11
		%	18.2	9.1	0.0	27.3	45.5	100.0
	16 +	f	0	0	1	9	8	18
		%	0.0	0.0	5.6	50.0	44.4	100.0
	Toplam	f	2	3	3	31	26	65
		%	3.1	4.6	4.6	47.7	40.0	100.0
Fisher Ki-Kare Testi p = 0.435								

* p<0.10. ** p<0.05.ilişki anlamlı

Yapılan Fisher Ki-Kare testine göre; karayollarında çalışan mühendislerin yenilikçiliğe karşı tutumlarından “Alanımdaki yenilikleri takip etmeye çalışırım.” ifadesine katılma dereceleri ile onların demografik özellikleri (cinsiyet ve tecrübe) arasında 0.10 hata düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 4: Seçilen Demografik Özelliklerin M4 İfadesine Katılım Derecelerine Etkisi

Demografik Özellikler		Katılım Derecesi					Toplam	
		1	2	3	4	5		
Cinsiyet	Kadın	f	5	3	6	5	1	20
		%	25.0	15.0	30.0	25.0	5.0	100.0
	Erkek	f	7	12	10	9	7	45
		%	15.6	26.7	22.2	20.0	15.6	100.0
Toplam	f	12	15	16	14	8	65	
	%	18.5	23.1	24.6	21.5	12.3	100.0	
Fisher Ki-Kare Testi p = 0.547								
Tecrübe	0-5 yıl	f	2	4	6	5	4	21
		%	9.5	19.0	28.6	23.8	19.0	100.0
	6-10 yıl	f	0	7	3	4	1	15
		%	0.0	46.7	20.0	26.7	6.7	100.0
	11-15 yıl	f	6	0	2	1	2	11
		%	54.5	0.0	18.2	9.1	18.2	100.0
	16 +	f	4	4	5	4	1	18
		%	22.2	22.2	27.8	22.2	5.6	100.0
	Toplam	f	12	15	16	14	8	65
		%	18.5	23.1	24.6	21.5	12.3	100.0
Fisher Ki-Kare Testi p = 0.058*								

* p<0.10. ** p<0.05.ilişki anlamlı

Yapılan Fisher Ki-Kare testine göre; karayollarında çalışan mühendislerin yenilikçiliğe karşı tutumlarından “Çalışma şartlarım yenilikçilik açısından uygundur.” ifadesine katılma dereceleri ile onların demografik özelliklerinden tecrübeleri arasında 0.10 hata düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre çalışma ortamlarını yenilikçi açısından uygun bulmayanların (katılmıyorum + kesinlikle katılmıyorum) oranı en az %28.5 ile 0-5 yıl tecrübeye sahip olanlarda gözlemlenirken diğer tecrübe gruplarında (6-10 yıl, 11-15 yıl ve 16 yıl ve üzeri) bu oran %40 in üzerindedir (sırasıyla %46.7; %54.5 ve %44.4) tür. Buda tecrübeye göre yeni çalışanların yenilikçilik açısından her fırsatı değerlendirme eğilimde olup. buldukları ortamı yenilikçilik açısından daha az engel olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ

Genel olarak değerlendirildiğinde, Tablo 1’de belirtilen yenilikçilik tutum ölçeğindeki 7 maddeden, 4. madde dışındaki bütün maddeler. 3 ün üzerinde ve katılmaya doğru ortalama puanlara sahip olup. bu da 5. Bölge Karayolları Müdürlüğü’nde çalışan mühendislerin oldukça yenilikçi bir karakteristiğe sahip olduklarını ve bu karakteristiklerini ortaya çıkarabilecekleri imkanların olması halinde daha yenilikçi bir tutum sergileyebileceklerini göstermektedir. Üzerinde en çok katılınan 1. madde ile en az katılınan 4. maddelere çalışanların cinsiyetlerinin ve tecrübelerinin etkisi incelendiğinde. 1. maddenin bu demografik özelliklerden etkilenmediği gözlemlenirken. çalışma ortamını yenilikçi olarak uygun görenlerin oranı en fazla 0-5 yıl arasında tecrübeye sahip olanlarda olduğu gözlenmektedir. Bu da işe yeni başlayanların yenilikçilik açısından daha motivasyona sahip olduğu; mühendislerin tecrübe yılları ilerledikçe planlarındaki yenilikçi düşünceleri hayata geçirebilmek için daha çok imkana gereksinim duydukları şeklinde yorumlanabilir.

Literatürle kıyaslandığında öğretmenler üzerinde cinsiyetin yenilikçilik üzerine etkisini bulmayan çalışmayla sonuçlar örtüşürken (Kılıç, 2015: 85), kıdem etkisiz bu olan aynı çalışmadan (Kılıç, 2015: 88) mühendisler için farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Alanında öncü ve keşfedici nitelikteki bu çalışma; diğer karayolları bölge müdürlüklerine uygulanarak karşılaştırmalı bulgular edinilmesiyle, diğer meslek gruplarına uygulanmasıyla ve bütün bu çalışmalar için yenilikçi tutumu açıklayan diğer demografik özelliklerle birlikte iş doyumu, örgütsel adalet algısı, mesleki tükenmişlik vb. diğer olguların etkisinin araştırılmasıyla genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Bhattacharjee. A. (2012). *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*. Textbooks Collection. 3. http://scholarcommons.usf.edu/oa_textbooks/3

Boyacıoğlu. H. ve Güneri. P. (2006). Sağlık Araştırmalarında Kullanılan Temel İstatistik Yöntemler. *Hacettepe Diş Hekimliği Fakülte Dergisi*. 30 (3): 76-82.

Cooper. D. R. ve Schindler. P. S. (2014). *Business Research Methods*. 12th Edition. New York. NY. ABD: McGraw-Hill Irwin.

Çetin. A. (2017). *Konaklama İşletmelerinde Örgüt Kültürü ve Yenilikçilik İlişkisi: Muğla Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Muğla.

Eren. E. (1996). *İşletmelerde Yenilik Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.

Fenny. S. ve Rogers. M. (2003). Innovation and Performance: Benchmarking Australian Firms. *Australian Economic Review*. 36: 253-264.

Jones. G. R. (2013). *Organizational Theory, Design and Change*. Essex: Pearson Education Limited.

Karasar. N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 28. Basım. Ankara: Nobel Yayınevi.

Kıgılı. A. F. (2014). *Karayollarında Kar ve Buzla Mücadelesi Yönetiminde Yeni Bir Maliyet Hesabı Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı. İstanbul.

Kılıç. H. (2015). *İlköğretim Branş Öğretmenlerinin Bireysel Yenilikçilik Düzeyleri ve Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri (Denizli İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Denizli.

OECD ve Eurostat (2006). *Oslo Kılavuzu Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler*. 3. Baskı. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Avrupa Birliği İstatistik Ofisi.

Öğüt. A.. Aygen. S. ve Demirsel. M. T. (2007). Personel Güçlendirme İnovasyonu Hızlandırır mı? Antalya İli Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerine Yönelik Görgül Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Yerel Ekonomiler Özel Sayısı: 163-172.

Özen. Y. ve Gül. A. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren Örneklem Sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 7: 394-422.

Rashed. S. B. S. (2017). *Analysis of Turkish Highway Transportation Network*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Bilgisayar Mühendisliği Anabilim Dalı. Karabük.

Sütekin. Y. M. (2014). *Karayolları 5. Bölge Yol Ağı Trafiğinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı. Ankara.

Yoğun. A. E., Miman. M. ve Ateş. S. (2015). Engineers' Innovative Work Behaviour: Research with the Public Worker. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research*. 24 (4): 277-288.

URL-1: Karayolları Genel Müdürlüğü. Türkiye Yol Ağı. <http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/YolAgi.aspx> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

URL-2: Karayolları Genel Müdürlüğü. 5. Bölge Müdürlüğü Bölge Haritası. <http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Bolgeler/5Bolge/Harita.aspx> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

URL-2: Karayolları Genel Müdürlüğü. 5. Bölge Genel Bilgi. <http://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Bolgeler/5Bolge/Bolge5.aspx> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Üstel. İ. (2008). *720 Derece İnovasyon Patlamış Mısırı Yeniden Patlatmak*. Ankara: Som Basım Ajansı.

NİĞDE MİLLETVEKİLİ NECİP BİLGE’NİN TBMM’Sİ FAALİYETLERİ (1950-1954)*

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZTÜRK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, iozturk@ohu.edu.tr

Özet

Bu çalışma, Türkiye Büyük Millet Meclisinin IX Dönem Demokrat Partiden Niğde milletvekili seçilen Necip Bilge’nin hayatını ve 1950-1953 yılları arasındaki siyasi faaliyetlerini içermektedir. Necip Bey’in doğum yeri Nevşehir olup Necip Bilge ilk ve ortaokul tahsilini Nevşehir’de, lise eğitimini parasız yatılı olarak Kayseri Lisesi’nde tamamladı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni birincilikle bitirdikten sonra 1934 yılında hâkim adayı olarak göreve başladı. Aynı yıl Adalet bakanlığınca açılan Avrupa sınavını kazanarak İsviçre’nin Cenevre Hukuk fakültesinde lisansüstü eğitim yaptı. 1941’de stajyer hâkim olarak göreve başladı. 1944’te Ankara hâkim yardımcılığına atandı. 1948’te Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doçent olarak göreve başladı. Bu göreve devam ederken dokuzuncu dönem Niğde’den milletvekili seçildi. Niğde’den milletvekili seçilmesinin ardından meclis faaliyetlerine başlamıştır. 26 Ağustos 1953’te milletvekilliğinden istifa edip Hukuk Fakültesi’ndeki görevine geri dönmüştür. 1956 yılında profesör olmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Temsilciler Meclisinde üniversite temsilcisi olarak görev yapmıştır. 12 Eylül 1980 darbesi sonucu oluşturulan Danışma Meclisinde görev almıştır. 2001 yılında vefat etmiştir. 1950-1953 yılları arasındaki siyasi hayatı bize o dönemi birçok yönden inceleme imkânı sunmaktadır.

Bu çalışmada arşiv kayıtları ve TBMM meclis tutanakları taranarak elde edilen belge ve bilgiler dâhilinde Necip Bilge’nin hayatı ve siyasi faaliyetleri açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda, Necip Bilge Bey siyasi hayatında meclis de görüşülen çeşitli konularda söz almıştır. Aktif olarak meclis çalışmalarında Bayındırlık ve Dışişleri Komisyonlarında çalışmıştır. Bu dönemden on bir kanun teklifi 2 adet tahrir ve değişik konularda yüz on altı adet konuşması vardır. Milletvekilliği istifasından sonra alanı ile ilgili çok sayıda eser yayınlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Necip Bilge, Demokrat parti, TBMM, Niğde

Giriş

Nüfus kayıtlarında “Ahmet Necip Bilge” olarak görülürken, Meclis kayıtlarında ise “Necip Bilge” olarak geçmektedir. 5 Eylül 1922’de Nevşehir ilinin Bekdik mahallesinde doğmuştur. Babası Ahmet Hamdi Efendi, annesi Saniye Hanımdır. Necip Bey’in babası Nevşehir Müftüsü olarak görev yapmıştır. İlk ve Ortaokulunu Nevşehir’de tamamlayıp, lise öğrenimi için parasız yatılı okula Kayseri’ye gitmiştir. 1931’de girdiği Ankara Hukuk Fakültesini 1934 yılında birincilikle bitirmiştir. 1934’te mezun olduktan sonra kısa bir süreliğine Hâkim adaylığına atanıp görev yapmıştır. Bu yılın sonuna doğru Adalet

* Bu çalışma 4-6 Mayıs 2018 tarihleri arasında Şanlıurfa’da düzenlenen III. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

Bakanlığı'nın açmış olduğu yurt dışı eğitim sınavını kazanarak İsviçre'deki Cenevre Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisans ve doktora eğitimi tamamlamıştır. Eğitimlerini tamamladıktan sonra yurda geri dönmüştür. Sicil kayıtlarına bakıldığında Fransızca ve Almanca iyi derecede bildiği yazılmaktadır. Daha sonra 17.04.1941'de Ankara stajyer Hâkim adaylığına atanıp, buradan 1 Kasım'da askere gitmiştir. Yedek Subay olarak askerliğini tamamlayarak 1 Nisan 1941 'de terhis olmuştur. 28 Nisan 1944'te Ankara Hâkim yardımcılığına atanmış ve Adalet Bakanlığı'nın hukuk işlerinde uzun süreli hizmet vermiştir. Ahmet Bey'in Adalet Bakanlığı'ndaki çalışmaları neticesinde 5 Temmuz 1948 yılında Ankara Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk alanına doçent olarak naklen atanmıştır.¹

Bu görevi devam ederken IX. Dönem seçimlerine Demokrat Parti Niğde Milletvekili olarak katılmış, 70.943 oyla ile milletvekili seçilmiştir.² 17 Mayıs 1950'de seçim tutanağını almış ve 22 Mayıs 1950'de meclise girmiştir. Tutanağı da 5 Haziran 1950'de onaylayarak siyasi sahneye adım atmıştır. Siyasi hayatının başlaması ile birçok konu üzerinde konuşup çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bayındırlık ve Dışişleri Komisyonlarında görevler almıştır. Ahmet Bey, tütün ve alkol ürünlerinden alınacak vergiler, Konsolosluk kanun tasarısı, yabancı sermaye teşkili kanun tasarısı hakkında kurulan komisyonlarda da görev almıştır. Genel kurulda görüşülmesi için ve birleşimlerdeki gündem hakkında birçok konuda çeşitli konuşma, takrir önergesi ve kanun teklifini meclise sunmuştur. Ahmet Necip Bey, bu dönemde meclise sunmuş olduğu on bir kanun teklifinin bazılarını milletvekili arkadaşlarıyla ortak olarak çalışmıştır. Meclis tutanaklarına bakıldığında genel kurulda değişik konularda 116 adet konuşmasının olduğu görülmüştür. Ahmet Necip Bilge'nin Milletvekilliği kısa süreli olmasına rağmen olağanüstü sayılabilecek üretkenlik göstermiştir.³ Bir dönemlik siyasi hayatına birçok şey sığdıran Ahmet Bey, rekor sayılabilecek konuşma yapmıştır. Ancak genel kurulun 1 Kasım 1953 tarihli birinci birleşiminde bilgiye sunulan 26 Ağustos 1953 tarihli istifasıyla yaşam etkinliğine son vermiştir.⁴

Milletvekilliğine son verdikten sonra tekrar Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki görevi doçentliğe geri dönmüş ve 23 Haziran 1956'da Profesör unvanını almıştır. İlerleyen zaman da 19 Ocak 1961'de Hukuk Usulü-İcra ve İflas Kürsüsü Profesörlüğüne gelmiştir. Ancak bu görevi devam ederken kendi isteği ile 20 Ağustos 1979'da emekliye ayrılmıştır. Hukuk

¹ TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, NSD 1826

² TBMM Arşivi, Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak

³ Ramazan Arslan "Hocam, Prof. Dr. Necip Bilge Anısına", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 57 Sayı 1 (2008), s.21-23

⁴ TBMM Meclis Albümü 1920-2010, (1950-1980) IX. Yasama Dönemi Milletvekillerinin Özgeçmişleri(1950-1954), Ankara, TBMM Albümü, C.II, s.587.

Fakültesi Dekanlığı yaptığı sırada Harp Okulu Öğretim Üyeliği de yapan Ahmet Necip Bilge, 27 Mayıs Askeri Darbe sonrası kurulan Kurucu Meclisinde Üniversite (06.01.1961-25.10.1961) temsilciliği yapmıştır. Aynı şekilde 1980 Kurucu Meclisinin Danışma Meclisi kanadında Nevşehir Üyesi (15.10.1981-06.12.1983) olarak yasama etkinliğini sürdürmüştür. Evli iki çocuk babası olan Ahmet Necip Bilge 31.07.2001 tarihinde vefat etmiştir.⁵

1. Meclis Faaliyetleri

Bu dönemde meclis çalışmalarında Bayındırlık ve Dışişleri Komisyonlarında çalışmıştır. On bir adet kanun teklifi, iki adet tahrir ve değişik konularda yüz on altı adet konuşması vardır. Kanun tekliflerinin iki tanesi Pasaport Kanun teklifi ile Kanunların Anayasa uygunluğu ile ilgilidir. Diğer kanun teklifleri çeşitli kanunlara madde eklenmesiyle ilgilidir.

2. Kanun Teklifleri

Denizli Milletvekili Ali Çobanoğlu ile beraber verdiği Pasaport kanunu teklifi Dış İşleri, Adalet ve İç İşleri Komisyonlarına havale edilmiştir.⁶

Kanunların Teşkilat-ı Esasiye uygunluğunun kaza-i murakabesi hakkında sunduğu kanun teklifi Adalet, İç İşleri ve Anayasa komisyonlarına havale edilmiştir.⁷

3. Kanunlar ve Çeşit Konulardaki Söz Almaları

Necip Bilge'nin milletvekili seçildikten sonra meclisteki ilk konuşması seçim tutanakları üzerine olmuştur. Konuşmasında her seçim çevresinden seçilen milletvekilleri için ayrı ayrı el kaldırılmasının işi uzattığını belirtmiş, bir ilin seçim tutanakları itiraza uğramamışsa o ilin milletvekili isimleri birer birer okunduktan sonra hepsi için bir defa oylama yapılmasını teklif etmiştir. Bu teklif meclis tarafından kabul edilmiştir.⁸

Devlet memurlarının aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanunun 10. Maddesinin değiştirilmesi hakkında sunduğu kanun teklifi bütçe komisyonuna havale edilmiştir. Önergede “Devlet memurlarının aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanunun 10. Maddesinin değiştirilmesi hakkında 2/5 sayılı kanun teklifinin geri verilmesi için

⁵ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX Dönem Biyografiler (1950-1954)*, TBMM Vakfı Yayınları, C.VII. , s.885-887.

⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*, IX. Dönem, C.23, 94 Birleşim (10.06.1953), s.134

⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*, IX. Dönem, C.24, 103. Birleşim (7.7.1953, s.294

⁸ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*, IX. Dönem, C.I, 6. Birleşim (5.6.1950, s.157.

icap eden işlemin yapılmasını yüksek müsaadelerini saygılarımla arz ederim” ifade edilmekte olup belirtilmeyen bir sebeple önerge Necip Bey tarafından geri çekmiştir.⁹

Türk Ceza Kanununun 526. Maddesinin değiştirilmesi hakkında hazırlanan kanun teklifi konusunda söz almış, maddenin ikinci fıkrasında yer alan “şapka iktisası” yerine şapka iksası kelimesinin getirilmesini istemiş, ancak bu önerisi kabul edilmemiştir.¹⁰

Belediye Kanununa bazı maddeler eklenmesi ve bu kanunun bazı maddelerinin kaldırılmasına dair kanun hakkında kanunun ikinci maddesinin A Fıkrası üzerinde görüş belirtmiştir. Bu fıkra göre Belediye meclis üyelerinden birisinin seçiminin iptali için yapılacak itirazlar il seçim kurulu tarafından nihai karara bağlanmaktadır. Üyelerin seçimine dair itirazların Yüksek Seçim Kurulu gidip gitmeyeceği, bu gibi durumların nasıl karşılanacağına dair açık bir hüküm bulunmadığını belirtmiş, açıklığa kavuşturulması istemiştir.¹¹

Milli Korunma kanunun kiraya taallük eden maddelerinin tadili hakkındaki kanun teklifleri münasebetiyle şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri teşkiline dair olan kanuna dair bazı maddeler eklenmesi ve bu kanunun bazı maddelerinin kaldırılması hakkındaki kanun münasebetiyle yaptığı konuşmada ikinci maddenin a bendinin son fıkrasında geçen bazı mahallerde kelimesinin konmasının maddenin daha iyi anlaşılması adına uygun olacağını ifade etmiştir, bu kelimenin matbaa hatasından kaynaklandığı belirtilerek bu şekilde yazılması uygun bulunmuştur.¹²

Askerlik kanunun beşinci maddesinin değiştirilmesi ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesi hakkında kanun görüşmelerinde askerinin kıtaya iltihak tarihi yerine sevk tarihinin başlangıç kabul edilmesini teklif etmiştir. Zaten aralarında da fazla bir fark olmadığından sevk tarihinin başlangıç kabul edilmesi önerisi milletvekilleri tarafından da uygun bulunmuştur.¹³

Milli Korunma Kanunun kiraya taalluk eden maddelerinin tadili hakkındaki kanun teklifleri münasebetiyle Ordu milletvekillerinin seçim tutanakları hakkında Tutanakları inceleme Komisyonu raporu konusunda bu raporun A B C D F Fıkralarına sıkıştırılmış olan sebepler arasında C ve D fıkralarının seçimleri etkileyebilecek düzeyde olduğunu ifade

⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C. III, 16. Birleşim (8.12.1950), s.90.

¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.I, 9. Birleşim (16.6.1950), s.186.

¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.I, 18. Birleşim (7.7.1950), s.418.

¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C. I 18. Birleşim (7.7.1950), s.430.

¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.I, 20. Birleşim (11.7.1950), s.527-528.

etmiştir. Komisyon raporunun reddedilmesini ve bu konuda tahkikat açılmasını istemiştir. Aynı konuda bir başka milletvekilinin tavrı olduğu anlaşılmıştır.¹⁴

Bazı suç ve cezaların affi konusundaki kanun konusunda bu kanunun B bendinde kelimenin 500 liranın altında olarak değiştirilmesini istemiş, affin dışında kalanların 500 liradan fazla olanlar olduğundan konunun daha iyi anlaşılacağını dile getirmiştir.¹⁵ İşlenen suçlarla ilgili olarak da ikinci defa işlenen suçun aşağı haddi altım ay gösterildiği halde komisyon tasarısında beş ay gösterildiğine işaret etmiş bunun neden bu şekilde yazıldığını sormuştur.¹⁶

Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Yusuf Yılmaz Yavuz'un hakkında Dilekçe Komisyonunun vermiş olduğu karar üzerinde durmuştur. Öncelikle bu komisyon kararının açık olmadığını dile getirmiştir. Bundan başka sınavların yapılmasının Üniversiteler Kanununa fakültele bırakılmış olduğunu, öğrencinin itirazının kabul edilip komisyon raporunun reddedilmesini istemiştir.¹⁷ Necip Bey ayrıca Hukuk Fakültesi dekanından da görüş alınmasını vurgulamıştır¹⁸

Birleşmiş Milleler emrine verilmek üzere askeri birlikler halinde yabancı ülkelere gönderilecek ordu mensuplarının aylık ve ücretleri ile çeşitli istihkakları ve birliğin sair masrafları hakkındaki kanunun görüşülmesinde bu kanunun öncekine kıyasla meclise danışmaksızın dışarıya ordu gönderebilme imkânı tanıdığını, bunun da bazı sıkıntılar doğurabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca geçici maddenin hükümet belirttiği şekilden daha farklı olduğunu dile getirmiş, bu farklılığı maddeyi okuyarak gündeme getirmiştir.¹⁹

Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı kanunun 10. Maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin geri verilmesi hakkında tavrı sunmuştur. Bu takrire göre önerge geri çekilmiştir.²⁰

Avukatlık kanununun 21. Maddesine bazı fıkralar eklenmesi için kanun teklifi sunmuş, teklif incelenmek üzere Adalet Komisyonu'na havale edilmiştir.²¹

Meşhut Suçların muhakeme usulü hakkındaki 2005 sayılı kanunun bazı maddelerinin kaldırılmasına dair kanunun görüşülmesinde söz almıştır. Ceza Muhakemeleri Usul Kanununun

¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.I, 21. Birleşim (13.7.1950), s.585.

¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C. I, 22 Birleşim (13.7.1950), s.672.

¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C. I, 23 Birleşim (14.7.1950), s.702.

¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C. II, 12. Birleşim (29.11.1950), s.258-259.

¹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C. II, 12. Birleşim (29.11.1950), s.265.

¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.III; 15. Birleşim (6.12.1950), s.81-83.

²⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.III, 16. Birleşim (8.12.1950), s.90.

²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.III, 18. Birleşim (13.12.1950), s.206.

200. Maddesi ortadan kalktıktan sonra meşhut suçlar kanunundaki tevkif mecburiyetine dair hükmün ayakta kalmasının bir anlamı olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca bu kanunun vatandaşlar arasında ikilik ortaya çıkardığını, kanunun belediye sınırları içinde uygulandığını belirtmiş, Adalet Bakanlığının bu kanunun tamamen ortadan kaldırılması için tasarıyı geri çekmesini istemiştir.²²

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Milletler arası İmar ve Kalkınma Bankası arasında akt olunan garanti antlaşmasının onanması hakkında kanun münasebetiyle söz almıştır. Dışişleri Vekili Fuat Köprülü'nün antlaşmanın onanması konusundaki görüşlerine katıldığını dile getirmiştir.²³

Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu'nun milletvekili yolluk ve ödeneklerine dair 756, 1169, 5142 ve 5143 sayılı kanunların kaldırılması ve 3050 sayılı kanunun 2. Maddesinin değiştirilmesi hakkında sunulan kanun teklifi görüşmesinde çift ödenek meselesinin anayasaya aykırı olup olmadığı üzerine uzun bir konuşma yapmıştır. Teklifin bazı mahzurlarından dolayı Anayasa Komisyonu'nda bir kez daha incelenmek üzere gönderilmesini istemiştir.²⁴

30.11.1942 tarihli ve 4309 sayılı kanunun değiştirilmesi için kanun teklifi sunmuş, konu incelenmek üzere Anayasa Komisyonu'na gönderilmiştir. Daha sonra da kanun teklifini geri çekmiştir.²⁵

Hastane, okul, park, meydan, cadde, stadyum ve emsal müessese ve tapılara yaşayan kişi adlara konmaması hakkında sunulan kanun teklifine eğer bu teklif kabul edilirse Anayasanın 68. Ve 70. Maddelerine aykırı olduğunu ifade etmiştir. Ölmüş olanların bırakılıp yaşayanların yıkılmasının hoş bir durum oluşturmayacağını, bu yüzden de Anayasa Komisyonu'nda konunun tekrar ele alınmasını istemiştir.²⁶

Çeşitli kanunlarla mevcut geçici tazminat ve Yabancı Dil İkramiyeleri ile sair ikramiyeler hakkında kanun münasebetiyle geçici tazminatın hangi sebeple konulduğuna açıklık getirmiş, bunun süreci ile ilgili birçok kimsenin aynı evde oturmakla birlikte ayrı ayrı mesken tazminatı aldığını ifade etmiş, kanunda yer alan eksiklerle ilgili soruları olduğunu, bunların cevaplanmasını istemiştir.²⁷

²² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.IV, 28. Birleşim (10.1.1951), s.147-148.

²³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.IV, 29. Birleşim (12.1.1951), s.176.

²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.IV, 31. Birleşim (17.1.1951), s.241-243.

²⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.VI, 60. Birleşim (4.4.1951), s.131.

²⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.IV, 35. Birleşim (26.1.1951), s.392-393.

²⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 41. Birleşim (9.2.1951), s.76-77.

İç tüzüğün 78. Maddesinin değiştirilmesi hakkında Anayasa komisyonu raporu hakkında 22. Madde üzerinde durmuştur: yeni bakanlıkların kurulması ya da var olanların birleştirilmesi durumunda mevcut komisyonların yeterli olamayacağını ifade etmiştir. İfade bozuklukları ve bazı eksiklikleri vurgulamıştır. Bu konuda önerge sunmuş olup, önergesinde belirttiği sebeplerden dolayı iç tüzüğün değiştirilmesi teklifini ve Anayasa Komisyonu'na iadesini belirtmiştir.²⁸

Meclis gündemine 1951 yılı bütçesi geldiğinde bu kanunun tümü hakkında görüşlerini ifade etmiştir. Bu konuda uzun bir konuşma bütçe kanunuyla ilgili görüşlerini maddeler halinde dile getirmiştir. Ele aldığı konular arasında en dikkat çeken nokta tasarruf üzerinedir. Bütçede azami derecede tasarruf yapılmasını belirtmiş, bunu delilleriyle desteklemiştir.²⁹

Basın yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü 1951 yılı bütçe görüşmelerinde turizm meselesinin sadece kendimizi dışarıya tanıtmak değil, aynı zamanda milli kalkınmaya yardımcı olması üzerinde durmuştur. Turizm konusunda batı medeniyeti eserlerinin ön planda tutulması gerektiğini, yabancıların aynı zamanda kendi eserlerini görmek için geldiklerini dile getirmiştir. Bu konuda Aksaray ve Göreme'deki Bizans döneminden kalan eserlerin tanıtılması gerektiğine de vurgu yapmıştır.³⁰

Necip Bey Danıştay Başkanlığı'nın 1951 yılı bütçe görüşmelerinde kanunların acele çıkarılmaması gerektiğini, otomobil saltanatına Danıştay, Yargıtay, Sayıştay gibi kurumlar dışında diğer kurumlardan başlanması gerektiğini savunmuştur.³¹

Adalet Bakanlığı'nın 1951 yılı bütçesi görüşülürken de Necip Bey söz almıştır. Görüşmelerde paraya ve parasız yapılacak işler olmak üzere iki ayrı konuda düşüncelerini dile getirmiştir. Stajdan sonra hâkim adaylarının tek hâkimli yerlere gönderilmemesi, hakimlerin terfilerine önem verilmesi Medeni kanundaki tercüme hatalarının düzeltilmesi vb çeşitli konuları içeren noktalara temas etmiştir.³²

Maliye Bakanlığı ve Devlet Borçlarına ait 1951 yılı bütçesinde bütçede yer alan kesintilerin mahiyeti hakkında açıklamalarda bulunmuş, bunların daha iyi düzenlemesi hususunda daha dikkatli olunmasını istemiştir.³³

²⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 39. Birleşim (5.2.1951), s.51.

²⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem; C.V, 46. Birleşim (20.2.1951), s.283-287.

³⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 47. Birleşim (21.2.1951), s.412-413.

³¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 47. Birleşim (21.2.1951), s.403.

³² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 48. Birleşim (22.2.1951), s.478-480.

³³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem; C.V, 50. Birleşim (24.2.1951), s.748-749.

Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1951 yılı bütçelerinin görüşülmesinde söz almıştır. Hükümetin okulların yapılması için 200.000 lira ödenek ayırdığını, meclisin de ilaveten 200.000 liralık bir ödenek eklenmesini teklif etmiştir.³⁴

1951 yılına ait gelir bütçesinde Bütçe Kanununda 5. Maddede Maliye Bakanlığı'na verilmiş olan yetkiler üzerinde durmuştur. Bu yetkinin bütçedeki eksikliklerin giderilmesine yönelik olup, bunların içeriğini ele almıştır. Ayrıca bir önerge sunmuştur. Önergesinde 21. Maddenin tasarıdan çıkarılmasını istemiştir. Necip Beyin ele aldığı konuların incelenmesi için komisyona gönderildiği anlaşılmaktadır.³⁵

Devlet Demiryolları ve Limanları İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 1951 yılı bütçesi ele alınmıştır. Konuşmasında 9. Maddenin ifadesinde bozukluk olduğunu belirtmiş, bunun düzeltilmesini istemiş, milletvekillerinin onayı ile de bozukluk giderilmiştir.³⁶

26 Ağustos 1953 tarihinde istifa edinceye kadar çok sayıda çeşitli konularda konuşmalar yapmıştır.

Üniversiteye döndükten sonra çok sayıda öğrenci yetiştirdiği gibi 34 adet kitap, 63 adet makale ve 2 adette kitap çevirisi yayımlayarak Türk bilim hayatına önemli katkılarda bulunmuştur³⁷

Sonuç

Necip Bilge Bey Meclis konuşmaları ele alındığında görev yaptığı IX. Dönemde etkin bir şekilde çalışmalara katıldığı görülmektedir. Konuşmalarında ve kanun tekliflerinde derin bir hukuk bilgisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Anayasa Mahkemesinin olmadığı bir dönemde sunduğu kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesiyle ilgili kanun teklifi hukukun üstünlüğü açısından oldukça önemlidir. Necip Bilge bu dönemde 116 adet konuşması olmakla beraber çalışmamızda bunların bir kısmına yer verilmiştir. Necip Bilge milletvekilliği süresini tamamlamadan Hukuk Fakültesindeki öğretim üyeliği görevinde memlekete daha faydalı olacağını düşünerek istifa etmiştir.

³⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 51. Birleşim (25.2.1951), s.815.

³⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 53. Birleşim (27.2.1951), s.1162-1163.

³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem, C.V, 53. Birleşim (27.2.1951), s.1072.

³⁷ "Necip Bilge'nin Anısına", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 57 Sayı 1 (2008), s.15-19

Necip Bey IX. Dönem dışında 1960 sürecine kadar Ankara Hukuk Fakültesinde öğretim üyeliği görevini yürütmüştür. 1961'deki Kurucu Meclis'te üniversite temsilciliğinde bulunmuştur. 1980 darbesi sonrasında kurulan Danışma Meclisi'nde Nevşehir temsilcisi olarak yer almıştır. Üniversitedeki görevi sırasında çok sayıda kitap ve makale yayımlayarak Türk bilim hayatına önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynakça

ARSLAN, Ramazan, "Hocam, Prof. Dr. Necip Bilge Anısına", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 57 Sayı 1 (2008), s.21-23

ÖZTÜRK, Kazım, Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX Dönem Biyografiler (1950-1954), TBMM Vakfı Yayınları, C.VII.

TBMM Meclis Albümü 1920-2010, (1950-1980) IX. Yasama Dönemi Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954), Ankara, TBMM Albümü, C.II, s.587.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi Hal Tercümesi, NSD 1826

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait Tutanak

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, IX. Dönem

MAÂRİF SALNAMELERİNE GÖRE ADIYAMAN'DA EĞİTİM VE ÖĞRETİM (1898-1903)*

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZTÜRK

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, iozturk@ohu.edu.tr

Özet

Yıllık manasına gelen salnameler devlet ve özel kurumlar tarafından yıllık değişiklikleri tespit amacıyla yayımlanmışlardır. Osmanlı Devletinde resmi salnameler devlet, bakanlık ve vilayet salnameleri olarak yayımlanmışlardır. Yayımlanan bakanlık salnameleri arasında maarif salnameleri de bulunmaktadır. Bu salnamelerde 19. Yüzyıl Osmanlı eğitim kurumları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler mahalli tarih çalışmaları açısından oldukça önemlidir.

Maârif Salnameleri 1316-1321 (1898-1903) yılları arasında düzenlenmiş olup 1320/1902 yılına ait herhangi bir salnameye ulaşamamıştır. Bu salnamelerde Osmanlı Devleti'nin genel eğitim durumu ile vilayetlerdeki eğitim-öğretim kurumları hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Bu bildiriye bugün Adıyaman ve kazalarının eğitim-öğretim durumu maarif salnameleri esas alınarak ortaya konulacaktır. Salnamelerin düzenlendiği tarihte Adıyaman'ın Mamuretilaziz (Elazığ) vilayeti, Malatya Livasına bağlı kaza merkezi olduğu görülmektedir. Günümüzde Adıyaman'a bağlı kazalarında Elazığ vilayeti ve Malatya sancağına bağlı kaza merkezleri durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Adıyaman vilayetini ihtiva eden idari birimlere ait eğitim durumları maarif salnamelerine göre tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman, Hısn-ı Mansur, Kahta, Besni, Eğitim, Maârif Salnamesi.

Giriş

Osmanlı Devletinde resmi ve özel kurumlar tarafından aynı yıl içerisinde meydana gelen değişiklikleri kaydetmek için salnameler düzenlenmişlerdir. Salnameler yıllık anlamına gelmektedir (Pakalın 1983: 105; Aydın 2009: 51; Güher 2014: 458-459). Resmi salnameler ise devlet, nezaret ve vilâyet salnameleri şeklinde düzenlenmiştir (Aydın 2009: 52). Devlet salnameleri 1847-1918 yılları arasında yayımlanmıştır (Duman 2000: 69-79). Ayrıca 1868-1922 yılları arasında vilayet salnameleri de yayımlanmış olup bu salnamelerde vilayetlerin eğitim-öğretim kurumları hakkında önemli bilgiler vermektedir (Karsandık 2011: 152). Adıyaman'ın Osmanlı Devleti'nin son döneminde Elazığ Vilayeti, Malatya Sancağına bağlı kaza merkezi durumunda olduğu görülmektedir. Elazığ (Mamuretilaziz) Vilayeti salnamelerinde Adıyaman ve çevresine ait önemli bilgiler yer almaktadır. Mamuretilaziz Vilayet Salnamesi ilk olarak 1298/1881 yılında çıkarılmıştır. Daha sonrasında ise 1301/1884,

* Bu çalışma 4-6 Mayıs 2018 tarihleri arasında Şanlıurfa'da düzenlenen II. Uluslararası Piri Reis Dil-Tarih-Coğrafya Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

1303/1885, 1305/1888, 1307/1890, 1308/1891, 1310/1892, 1312/1894 ve 1325/1907 yıllarında da salnameler yayımlanmıştır (Duman 2000: 118-119).

Çalışma konumuzun temel kaynağı durumunda olan Maârif Salnameleri ise 1316-1321/1898-1903 yılları arasında yayımlanmıştır. 1321/1903 yılında düzenlenen Maârif Salnamesinde altıncı sene olarak düzenlendiği belirtilmiştir. Ancak 1320/1902 yılında düzenlenen bir Maârif Salnamesi var ise de günümüze gelmemiştir. Bu sebepten çalışmamızda 1316/1898, 1317/1899, 1318/1900, 1319/1901 ve 1321/1903 yıllarında düzenlenen 5 maarif salnamesi (Duman 2000: 145; Karsandık 2011: 152) kullanılmıştır.

1. Okullar

19. Yüzyılın Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kaza merkezinde 1871 yılından itibaren bir Rüştîye mektebinin bulunduğu belirtilmektedir. Vilayet salnamelerinin esas alan bir çalışmada ibtidai ve geleneksel eğitim kurumlarının mevcut olduğu bilinmekle beraber bunlar hakkında bilgi verilmediği belirtilmektedir. Sadece 1908 yılı kayıtlarında ibtidai mektepler hakkında bilgi verildiği ifade edilmiştir (Öztürk, 2008: 142).

Çalıştığımız dönemimize ait (1898-1903) en yakın tarihli Mamuretilaziz Vilayet Salnamesinin 1312/1894 tarihli düzenlenen kayıtlarında okullar ile ilgili bilgiler daha teferruatlı olduğu halde Maarif Salnamesinde bu bilgiler oldukça sınırlıdır.

1894 tarihli Mamuretilaziz Vilayet Salnamesi'nde Besni Kazası'nda Rüştîye Mektebi, Ömer Paşa İbtidai Mektebi, İdris Mahallesi Mektebi, Çavuşbaşı Mektebi, Camii Kebir Mektebi, Sürgü Karyesi Mektebi, Safraz Karyesi Mektebi, Şambayad Karyesi İbtidai Mektebi, Süvari, Pervari ve Belviran Karyesi Mektepleri ile Ermeni ve Katolik kiliselerine ait okullar bulunmaktadır (Öztürk, 2006 234). Kahta Kazasında İbtidai Mektebi ve Torakis Nahiyesi Mektebi; Hısn-ı Mansur Kazasında ise Rüştîye Mektebi, Eslemez Bey Medresesi Mektebi, Hoca Ali Medresesi ile Ermeni, Protestan, Katolik ve Süryani kiliselerine ait mektepler ve öğrenci sayıları hakkında bilgi verilmektedir (Öztürk, 2006 234). Ancak maarif Salnamelerinde gayrimüslimlere ait okullar hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

1.1. İbtidâi Mektepleri

II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nde maarif sisteminin temelini ilköğretimin teşkil ettiği bu bakımdan reforma ilkokullardan başlanması görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun için bu dönemde ilköğretime büyük önem vermişler; çok sayıda ibtidai okulları açılmıştır (Kodaman, 1999: 89). Bunun bir sonucu olarak Mamuretilaziz vilayeti

bünyesinde 77 erkek, 3 kız ibtidai okulu açılmıştır (Kodaman, 1999: 90). Mamuretilaziz vilayetinde açılan toplam 80 ibtidai okulunun 16 tanesi Hısnımansur, Besni ve Kahta'da açılmış olup bu sayı önemli bir orana tekabül etmektedir.

Maârif Salnamelerinde bugün Adıyaman (Hısn-ı Mansur) Vilayeti sınırlarını ihtiva eden idari birimlere ait İbtidai mekteplerinin ekseriyetle 1313/1895 yılında açıldığı kaydedilmiştir. Maarif Salnamelerinde Mamuretilaziz (Elazığ) Vilayeti, Malatya Livasına bağlı olarak Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Behisni (Besni) ve Kahta kazalarında yer alan nahiyelerdeki ibtidai mekteplerine ait bilgiler bulunmaktadır. Buna göre:

Liva	Kaza	Mektebin Derecesi	Bulunduğu Mevki	Tarihi Küşadı	Mikdar-ı Masrafı
Malatya	Behisni	İbtidai	Tut Nahiyesinde	1313/1895	1100
Malatya	Behisni	İbtidai	Şambayadı Nahiyesinde	1313/1895	850
Malatya	Behisni	İbtidai	Belviran Nahiyesinde	1313/1895	600
Malatya	Behisni	İbtidai	Pervari Nahiyesinde ¹	1313/1895	700
Malatya	Behisni	İbtidai	Süvari/Surke Nahiyesinde	1313/1895	1200
Malatya	Behisni	İbtidai	Hevidi Nahiyesinde	1313/1895	500
Malatya	Behisni	İbtidai	Kison Nahiyesinde ²	1313/1895	400
Malatya	Behisni	İbtidai	Kızılın Nahiyesinde	1313/1895	850
Malatya	Behisni	İbtidai	Kuyucak Nahiyesinde	1313/1895	650
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Kocalı/Koçaklı Nahiyesinde	1313/1895	900
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Susar/Hamsad Nahiyesinde ³	1313/1895	1300
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Çalgan Nahiyesinde	1313/1895	750
Malatya	Hısnımansur	İbtidai	Karıncak Nahiyesinde ⁴	1313/1895	600
Malatya	Kahta	İbtidai	Aluta Nahiyesi	1313/1895	800
Malatya	Kahta	İbtidai	Sincik Nahiyesi ⁵	1313/1895	1000
Malatya	Kahta	İbtidai	Tukarı/Tukaris Nahiyesi	1313/1895	750

Tablo 1: İbtidai Mektepleri (Maârif Salnamesi 1316, 1179; 1317: 1381; 1318: 1553; . 1319: 884-885; 1321: 659)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Besni kazasına bağlı 9 nahiyede İbtidai mektebi, Hısn-ı Mansur'da 4 ve Kahta'da 3 İbtidai mektebinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

¹ Pervari Nahiyesindeki mektebin adı 1318-1319 senesi Maarif Salnamesinde ismi bulunmamaktadır. Bunun sebebi idari taksimatta yapılan bir değişiklikle alakalıdır (Maârif Salnamesi 1318, 1353; 1319: 884). 1321 yılı maarif salnamesinde ise yine ismi zikredilmektedir (1321: 659).

² 1321 yılı maarif salnamesinde ismine tesadüf edilmemektedir.

³ 1321 yılı maarif Salnamesinde ismi Samsad olarak kaydedilmiştir (1321: 659).

⁴ 1321 yılı salnamesinde ismi Kaprıncık olarak kaydedilmiştir. (1321: 659)

⁵ 1321 yılı salnamesinde ismi Sinmek olarak kaydedilmiştir. (1321: 659)

1.2 Rüştiye Mektepleri

Maarif salnamelerine göre Malatya Livasına bağlı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Behisni (Besni) kazalarında birer rüştiye mektebi yer almaktadır. Bugün Adıyaman Vilayeti idari sahası içinde yer alan diğer yerleşim birimlerine ait başka bir rüştiye mektebi bulunmamaktadır.

1.2.1. Hısn-ı Mansur Rüştiye Mektebi

Hısn-ı Mansur Mektebi'nin 1898-1903 yıllarındaki muallimlere ait bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 1898 ve 1899 yıllarında Rik'a mualliminin ismi Cemal olarak verilirken 1900 yılı maarif salnamesinde Hatt Muallimi Ahmed Cemal olarak kaydedilmiştir. Kuvvetle muhtemel bunlar aynı kişi olup 1900 yılında Ahmed Cemal olarak ismi yazılmıştır (Maârif Salnamesi, 1318: 1543).

Tablo 2: Hısn-ı Mansur Rüştiye Mektebi Muallimleri (1898-1903) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1370; 1318: 1543; 1319: 876; 1321: 652)

Memuriyet	İsmi
Muallim-i Sani	Mustafa Efendi
Rik'a/Hatt Muallimi	(Ahmet) Cemal Efendi

Tablo 3: Hısn-ı Mansur Rüştiye Mektebi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1903) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1370; 1318: 1543; 1319: 876; 1321: 652).

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	59	1
1899	49	1
1900	52	1
1901	44	1
1903	57	1

1.2.2. Behisni/Besni Rüştiye Mektebi

1898 ve 1899 yıllarında Hatt Muallimi olarak Mehmed Efendi ismi verilirken 1900 yılı Maarif salnamelerinde Hüsn-ü Hatt Muallimi Mehmed Fuad olarak ismi yer almaktadır (Maârif Salnamesi 1318: 1543).

Tablo 4: Behisni/Besni Rüştiye Mektebi Muallimleri (1898-1900) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1371; 1318: 1543; 1319: 877; 1321: 652)

Memuriyet	İsmi
Muallim-i Evvel	Yunus Efendi
(Hüsnü) Hatt Muallimi	Mehmed (Fuad) Efendi

Tablo 5: Behisni/Besni Rüştiye Mektebi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1900) (Maârif Salnamesi 1316: 1171; 1317: 1371; 1318: 1543; 1319: 877; 1321: 652).

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	28	1
1899	67	1
1900	67	1
1901	37	1
1903	32	1

2. Medreseler

Maârif Salnamelerinde Hısn-ı Mansur'da sadece Eslemez Bey medresesine ait bilgi yer almaktadır. Buna göre;den bahsedilmektedir.

Tablo 8: Adıyaman Merkezde yer alan medreseler (1899-1903) (Maârif Salnamesi 1317: 1374-1375; 1318: 1546-1547; 1319: 878-879; 1321: 655)

Medresenin ismi	Mahali	Müdürrisi	Talebe	Medresenin Banisi
eslemez bey	Hısn-ı Mansur	Hasan Efendi	12 (1899)	Eslemez Bey
eslemez bey	Hısn-ı Mansur	Hasan Efendi	15 (1900)	Eslemez Bey
eslemez bey	Hısn-ı Mansur	Hasan Efendi	15 (1901)	Eslemez Bey
eslemez bey	Kasabada	Hasan Efendi	23 (1903)	Eslemez Bey

Sonuç

Maarif Salnamelerine göre 1898-1903 yılları arasında Adıyaman ve çevresinin eğitim durumu tespit edilmiştir. Adıyaman (Hısn-ı Mansur) ve Besni (Behisni)'de birer rüştiye mektebi, öğretmenleri ve öğrenci sayıları tespit edilmiştir. Ayrıca Adıyaman, Besni ve Kahta ile bunlara bağlı nahiyelerde yer alan ibtidai mekteplerinin isimleri bu çalışmada ortaya konulmuştur. Adıyaman ve çevresinde gayrimüslimlere ait mektepler var ise de bunlara ait bilgilere maarif salnamelerinde rastlanmamıştır. Sadece Adıyaman merkezde yer alan Eslemez Bey Medresesi hakkında bilgi olup diğer medreselere ait herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

Kaynakça

I. Salnameler

a. Maârif Salnameleri

1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

b. Vilayet Salnameleri

Mamuretilaziz

1286, 1317, 1322

IV. Kitap ve Makaleler

AYDIN, Bilgin, (2009), "Salname", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 36, s. 51-54.

DUMAN, Hasan, (2000), *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu kataloğu*, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

GÜHER, Ebru, (2014) “Maârif Salnameleri’ne Göre Cebel-i Bereket Sancağı’nda Eğitim-Öğretim (H. 1316-1321/M. 1898-1903)”, *Turkish Studies*, 9/4, s. 457-466.

KARSANDIK, Özlem, (2011) *Maârif Salnamelerine Göre Adana Sancağı’nda Eğitim-Öğretim (H. 1316-1321/M.1898-1903)* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 50, Ankara, s. 151-169.

KODAMAN, Bayram, (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistem,*, TTK, Ankara.

PAKALIN, Mehmed Zeki, (1983), “Salname”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: 3, M.E.B. Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, Said (2006), *Osmanlı Salnamelerinde Adıyaman.*

ÖZTÜRK, Said (2008), “Osmanlı Döneminde Adıyaman’ın Sosyal ve Ekonomik özellikleri”, *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu (08-10 Eylül 2006)*, İstanbul, s. 117-147.

BANKA ÇALIŞANLARININ YETENEK YÖNETİMİ ALGILARI VE ÖRGÜTSEL ÖĞRENME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Fatma Zehra TAN
Karabük Üniversitesi, fatmazehra@karabuk.edu.tr
Adil AKKUŞ
Karabük Üniversitesi, akkusadil@gmail.com

Özet

İşletmeler yeni dünya düzenine ayak uydurabilmek ve rekabet avantajı elde edebilmek için yetenekli çalışanlara gereksinim duymaktadır. Bu bağlamda işletmelerin; yetenekli çalışanları bulma, istihdam etme ve yetenekleri doğrultusunda eğitime olarak tanımlanan yetenek yönetimi uygulamalarını icra etmesi önemli bir rekabet avantajı elde etmelerini sağlamaktadır. Yetenekli çalışanların yeteneklerini daha fazla geliştirmesi örgütsel öğrenme düzeyi ile doğru orantılıdır. Yapılan literatür incelemesinde yetenek yönetimi ile ilgili çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu ve yetenek yönetiminin örgütsel öğrenme bağlamında incelenmediği görülmüştür. Bu araştırmanın amacı banka çalışanlarının yetenek yönetimi algıları ile örgütsel öğrenme düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bu amaç kapsamında Karabük il merkezinde bulunan bankalardaki 81 çalışan üzerinde yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Yetenek yönetimi alt boyutları olan “somut ve soyut algı boyutları” ile örgütsel öğrenmenin alt boyutları olan bilginin “dışsal edinimi”, “bilginin içsel edinimi”, “bilginin yayılması”, “bilginin yorumlanması” ve “bilginin saklanması” ile olan ilişkisi belirlenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla korelasyon analizi ve regresyon yapılmıştır. Bu analizler neticesinde yetenek yönetimi algısı ile örgütsel öğrenme düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Anket katılımcılarının demografik özelliklerini belirlemek için ise frekans analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yetenek Yönetimi; Öğrenme, Örgütsel Öğrenme; Bankacılık

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN BANKING WORKERS PERCEPTION OF TALENT MANAGEMENT AND ORGANIZATIONAL LEARNING LEVELS

Abstract

Businesses need talented employees to keep up with the new world order and gain competitive advantage. In this context businesses; performing talent management practices, defined as finding, hiring and training talented employees in order to achieve talent, provides them with a significant competitive advantage. The further development of talented employees' capability is directly proportional to the level of organizational learning. In the literature review, it is seen that there is a limited number of studies on talent management and talent management is not examined in organizational learning context. The aim of this research is to determine the relationship between perceptions of talent management and organizational learning levels of bank employees.

Within this scope, a face to face survey study was conducted on 81 employees in the banks located in the Karabük province center. The relationship between the “concrete and abstract perception dimensions” with talent management sub-dimensions and the sub-dimensions of organizational learning with “external acquisition”, “internal acquisition of knowledge”, “spread of information”, “interpretation of information” and “storage of information”. Correlation analysis and regression were performed in order to test hypotheses formed in this context. As a result of these analyzes, it was found that there was a positive correlation between the perception of talent management and organizational learning level. Factor analysis and reliability analysis were performed to test construct validity of the scales. The frequency analysis was performed to determine the demographic characteristics of the survey participants.

Key Words: Talent Management, Learning, Organizational Learning, Banking

GİRİŞ

Ünlü İtalyan ekonomi uzmanı Vilfredo Pareto, 1897 yılında İtalya'daki servetin yüzde 80'ine nüfusun yüzde 20'sinin, İngiltere'deki toprakların yüzde 80'ine ise nüfusun yüzde 20'sinin sahip olduğunu belirlemiş ve ülkelerde servet dağılımı ile alakalı diğer çalışmalarında da bu oranların hiç değişmediğini gözlemlemiştir (Terlemez, 2013:49). Literatüre Pareto Kuralı olarak geçen bu modelde, önemli azınlık ile önemsiz çoğunluk arasında ilişki esas alınmıştır. Pareto Kuralını, yetenek yönetimi perspektifinden değerlendirdiğimiz de durum değişmemektedir. İşletmeler için kritik öneme sahip pozisyonlarda görev alan yetenekli çalışanlar işletmede azınlık durumundadır. Elbette her insan değerlidir, önemlidir; fakat işletmelerin stratejik hedeflerini gerçekleştirebilmesi, önemli azınlık durumunda olan yetenekli çalışanlarına bağlıdır. Yetenek yönetimi genel anlamda; yeteneği bulma, cezbetme, elde tutma ve yetenekleri geliştirme süreci olarak tanımlanır.

Bireyler, yaşamlarını devam ettirebilmek için doğumundan itibaren, hatta anne karnında bile, sürekli bir öğrenme olaylar zinciri içerisinde. Örgütleri de bireyler gibi düşünecek olursak, hayatta kalabilmek için sürekli öğrenmek zorundadırlar. Örgütsel öğrenme genel anlamda örgütlerin öğrenme becerilerini ve deneyimlerini geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel öğrenme performansının yüksek olması, bireysel öğrenme ile doğrudan alakalıdır. Yetenekli çalışanlarda, yeteneklerini sürekli geliştirme ve öğrenme eğilimindedir. Bu doğrultuda örgütteki yetenekli çalışanların, örgütsel öğrenmeyi pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir.

Sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde de kızgın rekabet ortamının bulunduğu bankacılık sektörü için de yetenekli çalışanların varlığı ve öğrenmenin önemi bir fazladır. Gerek kamu gerekse de özel bankalar her geçen kendini yenilemekte, donanımlı ve kabiliyetli bireyleri bünyesine katabilmek için adeta yetenek avcılığı yapmaktadır. Bu bağlamda rekabet avantajı elde etmek isteyen bankalar için öğrenme ve yetenek yönetimi uygulamaları vazgeçilemez iki unsurdur.

1.YETENEK YÖNETİMİ

Psikoloji bilimi bireyin yeteneği açısından bakarken yönetim bilimi ise sistemin yeteneği ya da sistemdeki çalışanların yeteneği açısından incelemektedir (Üzüm, 2017). Türk Dil Kurumu, yeteneği kelime anlamı olarak bir kimsenin bir şeyi kavrayabilme ve yapabilme niteliği, kabiliyet, istidat, doğuştan gelen güç, kapasite olarak; eğitim bilimleri açısından ise kişinin dışarıdan gelen etkiyi alabilme gücü olarak tanımlamıştır (Türk Dil Kurumu, 2010). Başka bir tanıma göre yetenek; kişinin olayları gözleme analiz etme, çıkarım yapma, raporlama ve kendini değişen durumlara adapte edebilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca yetenek doğuştan gelen bir hünerdir ve yetenekliymiş gibi davranmak oldukça güçtür (Çetinkaya-Karaçelebi, 2017). Yetenek kavramı yetkinlik, beceri, potansiyel, performans gibi kavramların benzeri olup; yetenek yönetimi kavramı da stratejik yönetim ve liderlik, müşteri ilişkileri yönetimi, değişim mühendisliği, iş tatmini, öğrenen organizasyonlar, personel güçlendirme ve de örgütsel bağlılık gibi yönetim kavramları ile doğrudan bağlantılıdır (İpçioğlu, 2017:3; Terlemez, 2013:44).

Yetenek yönetimi üzerine farklı ama birbirine çok yakın tanımlamalar yapılmıştır. Yetenek yönetimi doğru zamanda, doğru insanı, doğru göreve, doğru yerde temin etmektir. Diğer bir deyişle, kritik pozisyonlarda liderliğin devamlılığını sağlamak bireysel gelişimi teşvik etmek için tasarlanmış sistematik bir süreçtir. Başka bir tanıma göre ise; insan sermayesinin bir bileşeni olan yeteneği, arz, talep ve iş akışına göre yönetmektir (Bahadınlı, 2013:90). Genel olarak yetenek yönetimi; yetenekli çalışanın bulunması, cezbe edilmesi, elde tutulması ve gelişimlerinin sağlanmasıdır (İpçioğlu, 2017:5).

Tanımlardan da yola çıkılarak yetenek yönetimi süreci şu şekilde oluşmaktadır; işletme stratejileri gerçekleştirmek amacıyla mevcut çalışanlar baz alınarak hangi alanlarda yetenekli çalışan eksikliğinin belirlenmesi ve bu pozisyonlar için, yetenekli çalışanların belirlenmesi, cezbe edilerek işletme katılması, yeteneklerinin geliştirmesinin sağlanması elde tutulmasının sağlanması gibi aşamalardan oluşmaktadır (Yıldırım, 2017:32). Yetenek yönetimin uygulamaları işe alım, seçim yapma, değişim planlaması, oryantasyon, rehberlik etme, kariyer planlaması, liderlik, yeteneklerin geliştirilmesi, kariyer gelişimi, takdir etme, ödüllendirme gibi süreçler bütünüdür (Asrar vd., 2018).

İnsan kaynakları yönetimine alternatif olarak ortaya çıkan yetenek yönetimi kavramı, yaklaşık 40 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu 40 yıllık süreçte bilim insanları işletmelerin başarısı, verimliliği ve devamlılığı için yetenekli çalışanların önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuş ve birçok işletmede yetenek yönetimi uygulamaları ile örgüt başarısını arttırmayı hedeflemiştir (Gündüzalp-Özan, 2017). Yetenek yönetimin uygulandığı işletmelerde klasik İKY'den farklı olarak; yatay, düz yapıyı esas alan, bürokratik uygulamaları mümkün olduğunca azaltan ve örgütsel iletişimi kolaylaştıran bir model söz konusudur. Yetenek yönetiminin işletmeye olan katkısını arttırmak için koçluk, mentorlük, iş rotasyonu ve iş zenginleştirme, eğitim programları, sosyal-psikolojik rehberlik hizmetleri ve sosyal faaliyetler gibi uygulamalara yer verilmelidir (Demirel ve Savaş, 2017). İnsan kaynakları yönetimi ile yetenek yönetimi arasındaki fark şu şekilde ayırt edilebilir; insan

kaynakları yönetimi işletmenin her pozisyonundaki çalışanları ile ilgilenirken, yetenek yönetimi ise sadece işletmeye önemli katkı sağlayabilen, kritik pozisyonundaki çalışanlarla ilgilenir (Güneş - Kara, 2017).

Yetenek yönetimi stratejisinin işletmenin kâr marjını artırma, örgütsel öğrenme, beşerî sermayenin etkin şekilde kullanılması, çalışanlara kendini gerçekleştirme fırsatı tanınması gibi birçok avantajı vardır. Buna karşın Genel olarak olumlu algısı olan yetenek yönetiminin bazı dezavantajları da vardır. Yetenek avcılığının işletme dışından yapılması mevcut çalışanlar üzerinde bir yetersizlik algısı oluşturabilir. Ayrıca belirli çalışanların yetenekli olarak adlandırılmaları diğer çalışanların iş tatminlerini ve örgütsel bağlılıklarını düşürebilir (Uludağ, 2016: 56).

İşletmeler için insan kaynaklarının değeri rekabet için gerekli bir durum olmakla beraber tek başına yeterli değildir. Rekabet avantajı elde edebilmek için diğer işletmelere bir fark atılması gerekir ve bu farkın en önemli kaynaklarından biri de yetenekli çalışan profilleridir. Yetenekli çalışan havuzu ne kadar derin ve kaliteli olursa o kadar rekabet avantajı kazanılır (Keçecioglu - Yılmaz, 2017). İşverenlerin usta güçleri çekmek için artan talebi ve diğer taraftan da yetenekli insanların kendilerini gösterebilecekleri işe sahip olma eğilimleri, yetenek savaşı denilen kavramın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yetenek savaşlarında başarılı olmak isteyen örgütler, uygun prosedürler, programlar ve stratejiler kullanarak hayatlarını devam ettirebilmek için gerekli olan yetenekleri çekmeye ve elde tutmaya çalışırlar. Bu amaçla örgütler, mevcut durumda ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak için, bireylerin potansiyel yeteneklerini tanımlamalı, diğer bir deyişle yetenekleri yönetmelidir (Ghavam vd., 2018:31).

Yetenek yönetimi stratejisi sadece İKY'nin değil tüm yönetim kademelerinin sorumluluk alanına giren bir konudur. Bu stratejinin tam olarak işletmeye entegre olabilmesi başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi tüm çalışanları kapsayan bir süreçtir. Bu bağlamda yetenek yönetimi sürecinde en önemli sorumluluk tepe yönetimindedir. Tepe yönetimi, bu stratejiyi desteklediğini gösteren somut davranışlar göstermeli ve bu süreci takip ve kontrol etmelidir. Tepe yönetimin, insan sermayesini geliştirici, yetenek yöneticisi, stratejist ve uygulayıcı olmak üzere dört önemli yetkinliği vardır. Yetenek yönetimi stratejinde başrolü üstlenen yönetim kademesi ise insan kaynakları departmandır. İnsan kaynakları departmanın yeteneğe bakış açısını değiştirme; yeteneği çekme, seçme, geliştirme ve elde tutma gibi önemli sorumlulukları vardır. Bu stratejisinin tam manasıyla hayata geçirilmesi ve işletmenin bütününe sirayet etmesi için orta kademe yöneticilerin de etkin olarak yetenek yönetimi politikalarını uygulaması gerekmektedir (Atlı, 2010:25).

2.ÖRGÜTSEL ÖĞRENME

Örgütsel öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öncelikle bireysel öğrenmenin gerçekleşmesi gerekir. Öğrenme olgusu ezeli ve ebedi bir kavramdır (Yener - Saka, 2017). Öğrenme, bireylerin hedeflerine ulaşmak amacıyla yeni davranışlar kazanması olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre ise öğrenme, insanların olgunlaşma seviyelerine göre çevresiyle olan etkileşimi neticesinde yeni davranışlar edinmesi ya da eski davranışlarını değiştire sürecidir. Öğrenme, birbirini takip eden, bireysel öğrenme, grupsal öğrenme ve örgütsel öğrenme olmak üzere üç ayrı seviyede gerçekleşir (Tan, 2014).

Bireylerin örgütün stratejik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla öğrenmelerinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi için bir araya getirilmeleri örgütsel öğrenme olarak tanımlanır (Çelik, 2014:7). Tan (2014)' a göre örgütsel öğrenme, örgütlerin öğrenebilme kabiliyetlerini ve tecrübelerini geliştirme sürecidir. Örgütsel öğrenme, dört aşamadan oluşan bir süreçtir. Örgütsel öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öncelikle gerekli bilgilerin içsel veya dışsal kaynaklardan edinilmesi gerekmektedir. Elde edilen bu bilgiler örgüt içindeki birimlere dağıtılır. Dağıtılan bu bilgiler kullanışlı bir duruma getirmek için yorumlanır, kategorilere ayrılır ve anlamlandırılır. Örgütsel öğrenmenin son aşamasında ise anlamlandırılan bilgiler ilerde tekrar faydalanabilmek amacıyla depolanır (Aksoy, 2015:30).

Öğrenen bir organizasyon yaratabilmek ve örgütsel öğrenmenin gerçekleşebilmesi için, örgüt iklimin buna uygun olması gerekir. Bu iklimin oluşması örgüt kültürünün ve yönetiminin öğrenmeyi teşvik edici kabiliyette olması gerekir. Bu bağlamda örgütsel öğrenme kabiliyeti örgütsel öğrenme sürecinde önemli bir etkidir. Örgütsel öğrenme kabiliyeti; öğrenme seviyelerinde öğrenmeyi kolaylaştırıcı ve teşvik edici yönetsel faaliyetler, örgütün öğrenen organizasyon olabilmesi için gerekli yapısal özellikler, performans geliştirme faaliyetlerini içeren dinamik bir süreç olarak tanımlanmıştır (Onağ - Tepeci, 2016). Eğitim kurumlarında veya işletmelerde çalışanlara eğitimler verilmesi, söz konusu örgütlerin birer öğrenen organizasyonun olduğu anlamına gelmez. Bir öğrenen organizasyonda, her seviyedeki insanların kolektif olarak, yaratmak istedikleri şeyleri yaratma kapasitelerini sürekli olarak geliştirdikleri bir örgüt iklimi vardır (O'Neil, 1995).

İlgili alan yazında Örgütsel öğrenmeye ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur. Örgütsel öğrenme ile ilgili geliştirilen ilk yaklaşım, Argris'in yaklaşımıdır. Bu teoriye göre öğrenme süreci hataların belirlenip düzeltilmesi ile gerçekleşir. Huber'in yaklaşımına göre ise öğrenmenin bütün süreçleri bireylerin belleklerinin etkisi altındadır. Mark ve Watkins'e göre ise örgütsel öğrenme şu yedi koşulun gerçekleşmesi ile mümkündür; sürekli öğrenme fırsatının sağlanması, iş birliği, paylaşımcılık, itiraz hakkı, ortak vizyon, iletişim ve öğrenmeyi teşvik edici liderlik. (Tan, 2014)

Senge'nin öğrenen organizasyon yaklaşımına göre öğrenmenin gerçekleşebilmesi için davranışta değişiklikler yaşanması gerektiğini savunmuştur. Öğrenmek için edinilen bilginin davranışa dönüşmesi gerekir. Öğrenen örgütlerin var olması için aşağıdaki beş disiplinin bir araya gelmesi gerekmektedir.

1. Kişisel Ustalık (Hakimiyet): Örgütsel öğrenmeyi gerçekleştirebilmek veya arttırmak için bireysel öğrenmenin gerçekleşmesi gerekir. Bu bağlamda kişisel ustalık, özel bir kabiliyet düzeyi anlamında kullanılmıştır. Yüksek düzeyde kişisel hâkimiyete sahip bireyler kendileri için önem taşıyan sonuçları gerçekleştirebilme becerisini sahip olmalıdır

2. Takım Halinde Öğrenme: Takım üyelerinin önyargılarını bir kenara koyarak takım arkadaşları ile diyalog kurarak kendi anlayışlarının ötesinde yeni kavrayışlar keşfetmesidir.
3. Zihinsel Modeller: Senge, her bireyin olaylara bakış açısını ya da kavrayış biçimini, zihnindeki doğumundan itibaren şekillenen genellemeler, varsayımlar, resimler, imgeler ve önyargıların etkilediği savunmaktadır. Bu doğrultuda bireylerin, dünyanın nasıl işlediğine dair zihinsel modellerini su yüzüne çıkarma, sınama ve düzeltme yaparak öğrenen organizasyon inşasını gerçekleştirir.
4. Paylaşılan vizyon: Vizyon en basit anlamıyla, “ne yaratmak istiyoruz ’un ? cevabıdır. Kişisel vizyon bireylerin zihinlerinde ve gönüllerinde taşıdıkları imgeler, resimler ve hayallerdir. Paylaşılan vizyon da aynı şekilde organizasyonun bütün üyelerinin taşıdıkları resimler ve imgelerdir. Paylaşılan vizyon gücünü ortaklaşa dert edinmeden alır ve örgütsel öğrenme için gerekli odaklanma ve enerjiyi sağlar.
5. Sistem Düşüncesi: olaylar ve olaylar arasında oluşan ilişkileri bir bütün içerisinde görme becerisi olarak tanımlanabilir. Sistem becerisi kısaca büyük resmi görebilme kabiliyetidir. Bu düşünce karmaşık görünen problemleri çözmeye kolaylık sağlayan bir araçtır (Senge, 2017).

BANKA ÇALIŞANLARININ YETENEK YÖNETİMİ ALGISI İLE ÖRGÜTSEL ÖĞRENME DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın amacı banka çalışanlarının yetenek algıları ile örgütsel öğrenme düzeyleri arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Yapılan literatür çalışmasında yetenek yönetimi alanında kısıtlı sayıda çalışma olduğu görülmüş ve bu çalışmada örgütsel öğrenmeyle olan ilişkisi açısından incelenerek somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Araştırmada veriler yüz yüze anket yöntemi ile toplanmış, toplanan veriler SPSS istatistik programı ile analiz edilerek bulgular ortaya konmuştur. Anket uygulama aşamasında banka çalışanlarının, soruları; doğru, dürüst ve samimi bir şekilde ve baskı altında hissetmeden cevaplandırdıkları varsayılmıştır. İş yoğunluğunu gerekçe göstererek ankete katılmak istemeyen çalışanların olması araştırmanın kısıtlılığıdır.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi, banka çalışanlarının yetenek yönetimi algılarının, örgütsel öğrenme düzeylerini olumlu yönde etkilediğidir.

Araştırmanın Temel Problemi: Çalışanların yetenek yönetimi algıları ile örgütsel öğrenme düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu saptamaktır. Bu doğrultuda, araştırmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Çalışanların soyut yetenek yönetimi algısı ile dışsal bilgi edinme düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H2: Çalışanların soyut yetenek yönetimi algısı ile içsel bilgi edinme düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H3: Çalışanların soyut yetenek yönetimi algısı ile örgütte bilginin yayılma düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H4: Çalışanların soyut yetenek yönetimi algısı ile örgütte bilginin yorumlanması arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H5: Çalışanların soyut yetenek yönetimi algısı ile örgütte bilginin saklanma seviyesi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H6: Çalışanların somut yetenek yönetimi algısı ile içsel bilgi edinme düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H7: Çalışanların somut yetenek yönetimi algısı ile dışsal bilgi edinme düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H8: Çalışanların somut yetenek yönetimi algısı ile örgütte bilginin yayılma düzeyi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H9: Çalışanların somut yetenek yönetimi algısı ile örgütte bilginin yorumlanması arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H10: Çalışanların somut yetenek yönetimi algısı ile örgütte bilginin saklanma seviyesi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini Karabük il merkezinde bulunan 12 özel bankada çalışan tüm bankacılar oluşturmaktadır. Banka şube yöneticilerinden alınan bilgilere göre bu 12 bankada toplam 103 kişi aktif olarak çalışmaktadır. Araştırmamızın evrenini bu 103 kişi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında şubelerin tamamına ulaşım sağlanmış, toplam 120 adet anket dağıtılmış ve anketlerin 80 tanesine katılım sağlanmıştır. Evrenden %5'lik hata payı dikkate alınarak en düşük örneklem büyüklüğü 79 olarak hesaplanmıştır (Gürbüz - Şahin, 2017:130). Anketler 12 Nisan ve 20 Nisan 2018 tarihleri arasında uygulanmış ve analiz için yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşılmıştır.

3.4. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada banka çalışanlarının yetenek yönetimi algılarını belirlemek için somut boyut (8) ve soyut boyut (8) olmak üzere iki boyuttan oluşan 16 soruluk yetenek yönetimi ölçeği kullanılmıştır. 2006 yılında Shawn Fegley tarafından geliştirilen bu ölçek, Bahadınlı (2013) tarafından 'İşletmelerde Yetenek Yönetimi Uygulamalarının İş Tatmini ve Örgüte Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi (İlaç, Tekstil ve Otomotiv Sektörlerinde Araştırma)' isimli doktora için Türkçeye çevrilmiştir. Banka çalışanlarının örgütsel öğrenme düzeyini belirlemek amacıyla ise , Lopez vd.'nin 'Human Resource Practices, Organizational Learning and Business Performance' isimli çalışmasında yer alan örgütsel öğrenme ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte bilginin dışsal edinimi (4), bilginin içsel edinimi (3), bilginin yayılması (5), bilginin

yorumlanması (5) ve bilginin saklanması (8) olmak üzere 5 boyuttan oluşan 25 soru vardır. Ölçekler beşli likert tipi olarak hazırlanmıştır. Ölçek maddeleri 1 (hiç katılmıyorum), 2 (katılmıyorum), 3 (kararsızım), 4 (katılıyorum), 5 (tamamen katılıyorum) şeklinde derecelendirilmiştir.

3.5. Araştırmanın Bulguları

3.5.1. Katılımcıların demografik özelliklerine ait bulgular

Araştırmaya katılan banka çalışanlarına ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri SPSS istatistik programında frekans analizi yapılarak belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, bankada ve bankacılık sektöründeki deneyim süreleri ile bankadaki pozisyonları değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişkenler	Alt Değişkenler	Frekans	Oran %
Cinsiyet	Kadın	42	52,50
	Erkek	38	47,50
	Toplam	80	100
Medeni Durum	Evli	43	53,8
	Bekar	37	46,2
	Toplam	80	100
Yaş Aralığı	18-25 Arası	4	2,5
	26-30 Arası	30	23,8
	31-35 Arası	16	20
	36-40 Arası	22	27,5
	41 Ve Üstü	8	10
	Toplam	80	100
Eğitim Durumu	İlköğretim	2	2,5
	Önlisans	19	23,8
	Lisans	47	58,8
	Linansüstü	12	15
	Toplam	80	100
Bankada Çalışma Süresi	0-3 Yıl Arası	15	18,8
	4-7 Yıl Arası	33	41,2
	8-11 Yıl Arası	16	20
	12 Yıl Ve Üzeri	16	20
	Toplam	80	100
Bankacılık Sektöründe Toplam Çalışma Süresi	0-3 Yıl Arası	11	13,8
	4-7 Yıl Arası	33	41,2
	8-11 Yıl Arası	16	20
	12 Yıl Ve Üzeri	20	25
	Toplam	80	100
Bankadaki Görevi	Banko Asistanı	13	16,2
	Servis Görevlisi	20	25
	Uzman Yardımcısı	13	16,3
	Uzman	8	10

Yönetmen Yardımcısı	14	17,5
Yönetmen	12	15
Toplam	80	100

Tablodaki ifadelerle göre katılımcıların %52,5 'u (42) kadın, %47,5'u ise erkektir. Örneklemdeki bireylerin %53,8'i (43) evli, %46,2' si (37) ise bekar. Yaş değişkenine ait bilgilere göre bankacılık sektöründe çalışan bireylerin %75,5'u (68) 26 ile 40 yaş arasındadır. Eğitim durumu değişkenine ait bilgilere bakıldığında büyük çoğunluğunun (%58,8 -47 kişi-) lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalıştıkları bankada ve toplamda bankacılık sektöründeki deneyim sürelerine bakıldığında ise büyük çoğunluğun (% 41.2 -33 kişi-) 4 ile 7 yıl arasında olduğu anlaşılmaktadır. Örneklemde yer alan katılımcılar çalıştıkları bankada banko asistanı, servis görevlisi, uzman yardımcısı, uzman, yönetmen yardımcısı ve yönetmen gibi farklı görevleri icra etmektedir.

3.5.2 Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin yapısal geçerlilik analizleri

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla, ölçeklere doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde, elde edilen verilerin faktör çözümlenmesi için gerekli olan minimum KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) oranı 0,50'dir. Ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizi için ise Cronbach Alfa (a) istatistiğinden yararlanılmıştır. Cronbach Alfa (a) katsayısı şu değer aralıklarına göre değerlendirilmektedir: $0,00 \leq a < 0,40$ (güvenilir değil); $0,40 \leq a < 0,60$ (düşük güvenilirlik); $0,60 \leq a < 0,80$ (oldukça güvenilirlik); $0,80 \leq a < 1,00$ (oldukça güvenilirlik).

3.5.2.1 Yetenek yönetimi ölçeği yapısal geçerlilik analizi

Yetenek yönetimi ölçeğine yapılan faktör analizi sonucunda soyut algı boyutunda yer alan ifade 1 (Çalışanları işletmenin vizyonu ve misyonu ile uyumlu hale getirir) ve ifade 8 (Çalışanların fikirlerinin dinlendiği ve değer gördüğü bir ortam yaratır) 'in faktör yüklerinin 0,50'nin altında olduğu görülmüştür. Somut algı boyutunda yer ifade 3 (İşletme büyüyüp geliştikçe yaratılacak boş pozisyonları belirler), ifade 4 (Çalışanları yaptıkları işleri etkileyecek kararları almaları konusunda yetkilendirir) ve ifade 6 (Mevcut çalışanlarına işlerini daha iyi yapmalarına imkan tanıyacak uygun eğitimi verir) 'nın faktör yüklerinin 0,50'nin altında olduğu görülmüştür. Faktör yükünü olumsuz etkileyen bu ifadeler çıkarılarak, faktör analizi tekrarlanmış ve aşağıdaki tabloda yer alan yetenek yönetimi ölçeğine ilişkin faktör ve varyans bulguları elde edilmiştir. Yetenek yönetimi ölçeğinde yer alan tüm ifadelerin güvenilirlik değerlerinin 0,80'nin üzerinde olduğu görülmüş ve Cronbach Alfa (a) katsayısı değer aralıklarına göre oldukça güvenilir olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 2. Yetenek yönetimi ölçeği yapı geçerlilik analizi

Faktör Ve Değişkenler	Faktör Yüğü	Varyans Yüzdesi	Cronbach Alfa Katsayısı
Faktör 1: Soyut Boyut		44,5	
Her seviyedeki çalışanlar için geniş bir halef (yedekleme) havuzu oluşturur.	0,719		0,904
Çalışanların işletmede kalmayı istemelerini sağlayacak bir kültür yaratır.	0,828		0,906
Çalışanların işletmeye katılmak istemelerini sağlayacak bir kültür yaratır.	0,828		0,907
Çalışanların emeklerine değer veren bir kültür oluşturur.	0,670		0,898
Çalışanların yaptıkları işe şiddetle inandıkları bir kültür yaratır.	0,810		0,899
Çalışanların her gün işe gelmek için heyecanlandıkları bir ortam yaratır.	0,812		0,905
Faktör 2 :Somut Boyut		19,3	
Kariyer gelişimi ve yükselme fırsatlarını destekleyen politikalara sahiptir.	0,734		0,902
Mevcut çalışan ve işe yeni başvuran adayların yetkinlik seviyelerindeki farkları belirler.	0,579		0,906
Doğru işe doğru insanı yerleştirir.	0,865		0,902
Mevcut çalışanlarına iş için gerekli olan becerilere hâkim olduklarında maaş ayarlaması yapar.	0,800		0,909
En yüksek performansını gösteren çalışanlarını ödüllendirir.	0,835		0,913
Toplam Varyans Açıklama Oranı		63,8	

3.5.2.2 Örgütsel Öğrenme Ölçeği Yapısal Geçerlilik Analizi

Örgütsel öğrenme ölçeğine ilişkin yapılan faktör analizinde bilginin dışsal edinimi boyutunda yer alan ifade 1 (Diğer işletmeler, üniversiteler, teknik kurumlar vb. ile yapılan işbirliği anlaşmaları teşvik edilir) ve ifade 2 (. Profesyonel ve uzman teknisyenler ile iletişim halindedir), bilginin yayılması boyutunda yer alan ifade 8 (Bütün çalışanlar şirket amaçları hakkında bilgilendirilmiştir) ve ifade 9 (İşletme içindeki en son yenilikleri çalışanlara periyodik olarak aktarmak amacıyla toplantılar yapılır), bilginin yorumlanması boyutunda yer alan ifade 13 (Bütün çalışanlar adanmışlık hissettikleri aynı amacı paylaşmaktadır) ve bilginin saklanması boyutunda yer alan ifade 18 (Deneyimini ve bilgisini depolamak ve daha sonra kullanmak için veri tabanlarına sahiptir), ifade 24 (Çalışanlar sıklıkla veri tabanlarına başvururlar.) ile ifade 25 (. Kodlama ve bilgi yönetimi sistemi çalışanlar için işi daha kolay bir hale getirir)'in faktör yüklerinin 0,50'nin altında olduğu görülmüştür. Faktör yüklerini olumsuz etkileyen bu ifadeler çıkarılarak faktör analizi tekrarlanmış ve aşağıdaki faktör ve varyans bulguları elde edilmiştir. Örgütsel öğrenme ölçeğinde yer alan tüm ifadelerin güvenilirlik değerlerinin 0,80'nin üzerinde olduğu görülmüş ve Cronbach Alfa (a) katsayısı değer aralıklarına göre oldukça güvenilir olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3. Örgütsel öğrenme ölçeği yapı geçerlilik analizi

Faktör Ve Değişkenler	Faktör Yüğü	Varyans Yüzdesi	Cronch Katsayısı	Alfa
Faktör 1: Bilginin Dışsal Edinimi		39,8		
Çalışanlarını, şirket dışı oluşturulan resmi ve gayri resmi ağlara katılması konusunda teşvik eder.	0,781		0,917	
Çalışanlar düzenli olarak fuar ve sergilere katılırlar.	0,775		0,917	
Faktör 2: Bilginin İçsel Edinimi		14,3		
Sağlam ve zengin kaynaklı bir Ar-Ge politikası vardır.	0,772		0,919	
İş performansını etkileyen yeni fikirler ve yaklaşımlar sürekli deneyimlenir.	0,823		0,917	
Örgütsel sistemler ve prosedürler yenilikçiliği destekler.	0,855		0,924	
Faktör 3: Bilginin Yayılması		9,3		
Farklı aktivite alanlarındaki en iyi uygulamaların paylaşımı garanti etmek için resmi bir mekanizma vardır.	0,537		0,918	
Çeşitli takım ve kısımlarda çalışan ve aradaki bağlantıyı kuran bireyler vardır.	0,755		0,913	
Çalışanların önerilerini içsel olarak toplamak, birleştirmek ve dağıtmaktan sorumlu bireyler vardır.	0,833		0,914	
Faktör 4 : Bilginin Yorumlanması		7,8		
Çalışanlar konuşarak bilgi ve deneyim paylaşımında bulunurlar.	0,758		0,915	
Takım çalışması çok yaygın bir uygulamadır.	0,632		0,914	
Çalışanlarına, diğer departman ve çalışan sorumluluklarının da farkında olunması için farklı öğrenme fırsatları sunar.	0,628		0,914	
Faktör:5 Bilginin Saklanması		6,4		
İhtiyaç olunan anda konu ile ilgili uzman bulunması için e-mail ya da kişi rehberi kayıtları vardır.	0,876		0,914	
Güncellenmiş veri tabanına sahiptir.	0,883		0,915	
İşletmenin veri tabanlarına ve dokümanlarına giriş için kullanılan bir ağ vardır.	0,888		0,915	
Veri tabanları her zaman güncel tutulur.	0,832		0,915	
Bütün çalışanların işletmenin veri tabanına giriş izni vardır.	0,859		0,914	
Toplam Varyans Açıklama Oranı		77,6		

3.5.3.Hipotez testleri

Çalışmanın başlangıcında oluşturulan araştırmanın temel hipotezi ve kurgulanan 10 hipotezi test etmek amacıyla iki değişken arasında ilişkiyi tespit etmek için kullanılan Korelasyon Analizi (Pearson Korelasyon Katsayısı) yapılmıştır. Korelasyon analizinin

ardından ise yetenek yönetimi algısının örgütsel öğrenme üzerinde olan etkisini ortaya çıkarmak için basit Regresyon Analizi yapılmıştır.

3.5.3.1 Korelasyon analizi

Tablo 4. Korelasyon analizi sonuçları

BOYUTLAR		Bilginin dışsal edinimi	Bilginin içsel edinimi	Bilginin yayılması	Bilginin yorumlanması	Bilginin saklanması
Soyut algı	r	0,269*	0,346**	0,600**	0,614**	0,393**
	p	0,016	0,002	0,00	0,00	0,00
	n	80	80	80	80	80
Somut algı	r	0,349**	0,054	0,312**	0,228*	0,361**
	p	0,002	0,632	0,005	0,042	0,001
	n	80	80	80	80	80

** Korelasyon %1 düzeyinde anlamlı (2 yönlü)

* Korelasyon % 5 düzeyinde anlamlı (2 yönlü)

Değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi, söz konusu iki değişken arasındaki ilişkinin kuvvetini göstermektedir. İlişkinin kuvvetini göstermek amacıyla kullanılan korelasyon katsayısı (r), -1 ile +1 arasında değişen değerler almaktadır. Aşağıdaki tabloda korelasyon anlamlılık derecelerinin yer aldığı aralıklar gösterilmektedir.

Tablo 5. Korelasyon katsayısı değer aralıkları

Kuvvetli (-)	Orta (-)	Zayıf (-)	Zayıf (+)	Orta (+)	Kuvvetli (+)
$-1 \leq r < -0,7$	$-0,7 \leq r < -0,3$	$-0,3 \leq r < 0$	$0 < r \leq 0,3$	$0,3 < r \leq 0,7$	$0,7 < r \leq +1$

Korelasyon katsayısı, +1 değerine yakın ise iki değişken arasında pozitif bir ilişki, -1 değerine yakın ise iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Korelasyon analizi sonuçlarını gösteren tabloda, yetenek yönetimi değişkenleri ile örgütsel öğrenme değişkenleri arasındaki ilişki katsayıları gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde yetenek yönetimi soyut algı boyutu ile örgütsel öğrenme ölçeğinin tüm boyutları arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Soyut algı boyutu ile bilginin dışsal edinimi arasında zayıf derecede (0,269), % 5 düzeyinde anlamlı çift yönlü pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Soyut algı boyutu ile

bilginin içsel edinimi boyutu arasında orta derecede (0,346), %1 düzeyinde anlamlı çift yönlü pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Soyut algı boyutu ile bilginin yayılması boyutu arasında orta derecede (0,600) , %1 düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Soyut algı boyutu ile bilginin yorumlanması boyutu arasında ise, orta derecede (0,614), % 1 düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Soyut algı boyutu ile bilginin saklanması boyutu arasında da , orta derecede (0,393), % 1 düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

Yetenek yönetimi ölçeğinin bir diğer boyutu olan somut algı boyutu ile , bilginin dışsal edinimi arasında ,orta derecede (0,349), % 1 düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Somut algı ile bilginin içsel edinimi arasında ise 0,054 düzeyinde pozitif bir korelasyon söz konusu iken, istatistiki açıdan bir anlam ifade etmemektedir. Somut algı ile bilginin yayılması boyutu arasında, orta derecede (0,312), % 1 düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Somut algı ile bilginin yorumlanması boyutu arasında ,zayıf derecede (0,228), % 5 düzeyinde anlamlı bir ilişki söz konusudur. Son olarak somut algı ile bilginin saklanması arasında, orta derecede (0,361), % 1 düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre hipotezlerin durumu aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6. Hipotez testlerinin özeti

HİPOTEZLER	r	p	Hipotez Testi
H1	0,269*	0,016	KABUL
H2	0,346**	0,002	KABUL
H3	0,600**	0,00	KABUL
H4	0,614**	0,00	KABUL
H5	0,393**	0,00	KABUL
H6	0,349**	0,002	KABUL
H7	0,054	0,632	RED
H8	0,312**	0,005	KABUL
H9	0,228*	0,042	KABUL
H10	0,361**	0,001	KABUL

3.5.3.2 Regresyon analizi

Yetenek yönetimi algısının, örgütsel öğrenme üzerinde olan etkisini saptamak için basit regresyon analizi yapılmıştır. Bağımsız değişken olarak yetenek yönetimi algısı baz alınırken, bağımlı değişken ise örgütsel öğrenme düzeyidir. Regresyon analizi ile iki değişken arasındaki neden-sonuç ilişkisi ortaya konulmuştur.

Tablo 7. Yetenek yönetimi algısı ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiyi inceleyen regresyon modeli özeti

Model Özeti				
Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmini Standart Hata
1	0,604	0,365	0,357	0,42501

a.tahmin ediciler: örgütsel öğrenme

Tablo 8.Yetenek yönetimi algısı ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiyi ölçen anova tablosu

ANOVA						
Model		Karelerin Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	P
1	Regresyon	8,093	1	8,093	44,802	,000
	Kalan	14,089	78	,181		
	Toplam	22,182	79			
a. bağımlı değişken: örgütsel öğrenme						
b. bağımsız değişken: yetenek yönetimi						

Tablo 9.Yetenek yönetimi ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiyi ölçen regresyon modelinin beta katsayıları

Model		Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	sig
		B	Standart hata	Beta		
1	constant	0,979	0,434		2,257	0,027
	Örgütsel	0,714	0,107	0,604	6,693	,000
a. bağımlı değişken: yetenek yönetimi						

Yukarıdaki tablolardaki bulgular dikkate alınarak yapılan değişkenler arasında anlamlı bir etki olup olmadığı, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi gösteren denklem ve bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerinde gözlenen etkisinin ne kadar olduğuna dair çıkarımlar yapılabilir. Bu doğrultuda tablolardaki bilgiler ışığında ; Basit regresyon analizi istatistiksel olarak anlamlıdır [F (1,78)= 44,80, p< 0,001. Değişkenler arasındaki regresyon denklemi ise şu şekildedir: Yetenek yönetimi= 0,979 + 0,714 (örgütsel öğrenme). Basit regresyon analizi sonucuna göre düzeltilmiş R²değeri 0,357'dir. Bu değer, örgütsel öğrenmedeki % 36 lık varyansın yetenek yönetimi algısına bağlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yılların popüler insan kaynakları yönetim biçimi olan yetenek yönetimi uygulamaları, işletmeler için bir rekabet unsuru olarak kullanılmaktadır. Yetenek yönetimi anlayışıyla beraber ortaya çıkan 'yetenek savaşları' kavramı da ne denli bir yetenekli çalışan kazanma rekabetinin olduğunu izah etmektedir. İşletmelerin bu rekabet ortamında ayakta kalabilmeleri için hayati önem taşıyan bir diğer faktörde öğrenme/ örgütsel öğrenmedir. Metropollerden, kasabalara kadar faaliyet gösteren bankacılık sektörünün de bu iki kavrama önem vermesi son derece önemlidir. Bu araştırma banka çalışanlarının yetenek yönetimi algıları ile örgütsel öğrenme düzeyi arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında anket yöntemiyle elde edilen veriler, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Ölçeklere yapılan güvenilirlik ve doğrulayıcı faktör analizi neticesinde verilerin parametrik analiz için uygun olduğu anlaşılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda, yetenek yönetimi algısı ile örgütsel öğrenme arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. İki değişken arasındaki en yüksek ilişki (0,600**) , soyut algı boyutu ve bilginin yayılması boyutu arasındadır. Bu değer yetenek yönetimi algısındaki bir birimlik değişimin %60'ını, bilginin yayılması boyutu açıklayabilmektedir. İki değişken arasındaki en düşük değer ise (0,054), somut algı boyutu ile bilginin içsel edinimi boyutu arasındadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre ise yetenek yönetimi algısının örgütsel öğrenme düzeyine pozitif anlamlı bir etkisi

olduğu görülmüştür. Regresyon analizinde elde edilen R^2 değerine göre (0,357), örgütsel öğrenmedeki % 36 lık varyansın yetenek yönetimi algısına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada örneklem sadece Karabük'teki özel bankalar sınırlandırılmıştır. Bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar, kamu bankalarını da dahil ederek ya da farklı sektörlerde, daha geniş bir evrende ve farklı illerde çalışmalar yapabilir. Literatürde yetenek yönetimi ile ilgili çalışmalar sınırlıdır. Araştırmacılar, bu kavramı farklı kavramlar ile olan ilişkisini inceleyebilir. Araştırma sonuçlarına göre yetenek yönetiminin, öğrenmeyi olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Örgütsel öğrenmeyi arttırmak isteyen yöneticiler ve işletme sahipleri, yetenek yönetimi uygulamalarına daha fazla yer verebilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, A. (2015) “Bilgi Ataleti Ve Örgütsel Öğrenmenin Girişimci Davranış Üzerine Olan Etkisi: Osmaniye İli Organize Sanayi Bölgesi Uygulaması” Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Osmaniye.

Al-Zagheer, H. (2017) “The Talent Management Strategies”. International Journal of Advances in Social Science and Humanities, 5 (6),7-12.

Asrar, Z, Azhar, T. Ve Hussain, M. (2018). “Effect of Talent Managment On The Success of Organization Development”. Archives of Business Research, 6 (3), 90-103.

Atlı, D. (2010), “İnsan Kaynakları Yönetiminin Yeni Vizyonu Yönetimi Yetenek Yönetimi Ve Basın İşletmelerinde Bir Uygulama” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bahadınlı, S.H. (2013), “İşletmelerde Yetenek Yönetimi Uygulamalarının Çalışanların İş Tatmini Ve Örgüte Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi (İlaç, Tekstil Ve Otomotiv Sektörlerinde Araştırma)” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, V. (2014) “Örgütsel Öğrenme Kapasitesi, Yenilik Ve Finansal Performans İlişkisi: Dönüşümcü Liderliğin İlimlaştırıcı Etkisi” Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

Çetinkaya, A. Ve Karaçelebi, F. (2017) “ Yetenek Yönetiminin Duygu Düzenlemeye Etkisi: Konaklama İşletmeleri Araştırması”, UIİİD-IJEAS, (16. UİK Özel Sayısı):391-402

Demirel, Y. Ve Savaş, Y. (2017). “Nepotizmin Yenilik Ve Yetenek Yönetimi Üzerine Etkisi”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (1), 130-142.

Ghavam, A, Hajebi, N. Ve Alvaani, J.(2018). “Investigating The Relation Of Talent Management With Developing Successors Of Human Power Of Kerman University Of Medical Sciences”, Universal Journal of Pharmaceutical Research, 3 (1), 31-36

Gündüzalp, S. Ve Özan, M.B. (2017) “Yetenek Yönetimi Sürecinde Doktora Öğrencilerine Yönelik Akademik Potansiyel Değerlendirme Kriterleri Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, Journal of Theory and Practice in Education / Eğitimde Kuram ve Uygulama Articles /Makaleler, 13 (2), 368-391

Gürbüz, S. Ve Şahin, F. (2017), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Ankara:Seçkin Yayınları, 4.Baskı.

İpçioğlu, B. (2017), “İşletmelerde Yetenek Yönetimi Ve İş Tatmini İlişkisi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma” Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keçecioğlu, T. Ve Yılmaz, M.K. (2017) “İnsan Kaynaklarına Değer Yaratma”, Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 60 (169-181).

O’Neil, J. (1995). “On Schools as Learning Organizations: A Conversation with Peter Senge”, Self-Renewing Schools Pages, 52 (7), 20-23.

Onağ, O. Ve Tepeci, M. (2016) “Örgütsel Öğrenme Kabiliyetinin Örgütsel Yenilikçilik Aracılığıyla Yeni Ürün Ve İşletme Performansına Etkisi” İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 80, 50-79

Senge, P. (2017), Beşinci Disiplin: Öğrenen Organizasyon Sanatı Ve Uygulaması, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 18.Baskı.

Tan, F.Z. (2014) “Öğrenme, Örgütlerde Öğrenme, Öğrenen Organizasyonlar Terimlerinin Tanımı Ve Kavramsal Ayırım” Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi, 2(2), 188-217

Terlemmez, B. (2013), “Stratejik İnsan Kaynakları Bağlamında Organizasyonlarda Yetenek Yönetimi: Bankacılık Sektörü Uygulama Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Türk Dil Kurumu. (2010). Türkçe Sözlük. Ankara: TDK

Uludağ, G. (2016), “Lider-Üye Etkileşiminin, Yetenek Yönetimi Ve İşgören Performansına Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Ankara Örneği” Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Üzüm, P. (2017) “Öğrencilerin Üniversitede Yeteneklerinin Yönetimi Konusundaki Görüşleri”, International Online Journal of Educational Sciences, 9 (2), 464 – 485

Yener, S. Ve Yaka, C. (2017) “Örgütsel Öğrenme Bağlamında Psikolojik Rahatlık” Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 44-64.

Yıldırım, Ö. (2017), “Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Kapsamında Yetenek Yönetiminin Motivasyon İle İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma” Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zafer Güneş, D. ve Keskinılıç Kara, S. B. (2017). “Özel Okullarda Yetenek Yönetimi Uygulamaları”, Sakarya University Journal of Education, 7 (1), 142-154.

TÜRKİYE’NİN FİLİSTİN SORUNUNA BAKIŞI VE HANGİ KAVRAMLAR ÜZERİNDEN İNŞA ETTİĞİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Şura ÇİÇEK
surachull@outlook.com

Özet

Filistin sorunu Ortadoğu’nun 14 Mayıs 1948 tarihinde David Ben Gurion başkanlığında Tel-Aviv’de toplanan Yahudi Milli Konseyi’nin İsrail devletini kurduğunu açıklamasından beri Ortadoğu’nun uzun soluklu etnik, dini ve toprak paylaşımı temellerine dayalı bir sorundur. Aynı topraklar üzerinde hak iddia edilmesinden dolayı spesifik olarak, aynı topraklar üzerinde hak iddia eden Filistin ve İsrail toplulukları arasında olan sorun; tarafların etnik dini yapısı ve bölgenin jeopolitik öneminden dolayı uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Arap ülkeleri ve ABD için oldukça hassas olan Filistin sorunu Türkiye için de çok özel ve farklı bir anlam ifade etmektedir. Tarihsel bir takım sorumlulukların yanında Türkiye’de kendini muhafazakâr demokrat, milliyetçi, sosyal demokrat veya sosyalist olarak nitelendiren kesimlerin her biri Filistin davasına farklı anlamlar ve bağlamlar yükleyerek benimsemişlerdir. Bu noktada hiçbir ülkede Türkiye’de olduğu gibi bir amaç birliği olmadığından sorunun çözümü noktasında Türkiye diğer ülkelerin bir adım önünde yer alıyor. Özellikle AK Parti döneminde Filistin meselesinde şüphesiz Türkiye ciddi bir taraf konumuna geldi. Buna paralel olarak ülkemizde de mesele daha çok içselleştirildi. Örneğin Ak Parti Hükümetinin söylemi İslamcı bir anlayışla ve tarihi referans alan bir bakış açısını oluşturan kavramlar üzerinden inşa etmiştir.

Yazıda ilk olarak, Filistin sorununun tarihsel süreci ve bu süreçte Türkiye’nin hangi siyasi tercihte bulunduğu analiz edilecek, ikinci olarak Türkiye’deki ideolojik grupların Filistin Sorununu hangi kavramsal temalar üzerinden benimsediği incelenecek ve sonuç kısmına yer verilecektir. Bu noktada çalışmanın amacı; Türkiye’nin Filistin meselesini nasıl ve hangi kavramsal temalar üzerinden inşa edip savunmaya geçtiğini açıklığa kavuşturmasıdır. Çalışmanın sonunda anlaşılacak ki Türkiye iç siyasi dinamiklerinden kaynaklı olarak Filistin sorununun çözümünde diğer ülkelere bir adım öndedir.

Yazıda söylem analizi metodu kullanılacak ve söylemler TC. Dış İşleri Bakanlığı, TC Başbakanlığı ve TC Cumhurbaşkanlığı kurumlarından yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Türkiye ve Filistin Davası, Kudüs, İdeolojiler.

OVERVIEW OF THE ISSUES OF TURKEY AND PALESTINE AN ANALYSIS ON THE OVER WHICH BUILD CONCEPTS

Abstract

The Palestinian Question Since the Middle East's announcement on 14 May 1948 that the Jewish National Council in Tel-Aviv, headed by David Ben Gurion, established the state of Israel, it is a question based on the long-standing ethnic, religious and land-sharing bases of the Middle East. The problem between the Palestinian and Israeli communities which claim specifically on the same territory because they are claimed on the same territory; has become an international problem due to the ethnic religious structure of the parties and the geopolitical importance of the region. Arab countries and the Palestinian issue is very sensitive for the US represents a very special and a different meaning for Turkey. Besides a number of historical responsibility cat in Turkey conservative democrat, nationalist, each of the segments described as social democrats or socialists adopted by installing different meanings and contexts for the Palestinian cause. At this point, no country in the problem's solution is not an objective point of unity as it is taking place in Turkey Turkey is one step ahead of other countries. Especially during the AK Party in Turkey came to the question of Palestine undoubtedly a serious side position. Parallel to this, the issue was more internalized in our country. For example, the AK Party government has built its rhetoric on concepts that constitute an Islamist understanding and a point of view that takes reference to history.

In this paper, firstly, the historical process of the Palestinian problem and in the process will be analyzed by Turkey which no political preference, the second as the Palestinian question the ideological groups in Turkey will be examined which adopted through conceptual themes and will be included in the results section. The purpose of working at this point is; How the Palestinian issue in Turkey and conceptual themes which will be understood that on the defensive end is to clarify whether the study is constructed out that Turkey is one step ahead of other countries in the solution of the Palestinian problem originated from the internal political dynamics.

Discourse analysis method will be used in writing and discourse TC. Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey Prime Ministry and Turkish Republic Presidency.

Keywords: Palestine, Turkey and the Palestinian case, Jerusalem, Ideologies.

Tarihsel Süreç

Filistin İsrail sorunu Ortadoğu'nun en önemli ve günümüzde de hala önemini koruyan köklü sorunlarından biridir. Sorunun kökeni 100 yıl öncesine kadar dayanmakta olup sorunun taraflarca çatışmaya dönüşmesi 1929 Balfour Deklarasyonu'ndan sonra İngiliz mandası olan Filistin'de İsrail devletinin kurulmasıyla ve ardından yaşanan yoğun Yahudi göçüyle başlamıştır.1 Kasım 1917'de İngiliz hükümeti, İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rotschild'e “ Majesteleri Hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için ulusal yurt kurulmasını uygun bulmaktadır ve söz konusu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır..” vadini içeren mektup yolladı Tarihe Balfour Deklarasyonu olarak geçecek olan mektupla İngiltere bir anlamda Yahudi devletinin kurulmasında hamiliği üstlenmeyi kabul etmişti (İnat, Duran, Ataman,2016, 109). İsrail'in burada bir devlet kurması çevredeki Arap devletlerini oldukça rahatsız etti, İsrail'in ise Arap devletleriyle iyi ilişkiler kurmak yerine kendini tecrit ve sert politikalar izlemesi bölgede gerilimi tırmandırdı.

Tarih 1947 gösterdiğinde BM Filistin Özel Komitesi Filistin'de mandanın sona ermesi ve bölgenin Filistin İsrail arasında taksim edilmesini öngören İsrail'in burada bir devlet kurması çevredeki Arap devletlerini oldukça rahatsız etti, İsrail'in ise Arap devletleriyle iyi ilişkiler kurmak yerine kendini tecrit ve sert politikalar izlemesi bölgede gerilimi tırmandırdı. İlerleyen yıllarda İngiliz mandası olan Filistin'de Arap İsyanlarının çıkması ve ardından Menahem Begin'in yönettiği İrgun örgütü Filistin'deki İngiliz manda yönetimine karşı eylemlerini yoğunlaştırdı. 1946 yılında Kudüs'teki King David Oteli'nin dinamitlenmesi, Arap köyü Deyri Yasin'e karşı düzenlenen saldırılar, Yahudileri Filistin'e götürmekte olan Exodus adlı geminin İngiliz donanması tarafından geri çevrilmesi ve İngiliz askerleri ile Yahudiler arasında silahlı çatışmaların şiddetlenmesi gerilimi daha da arttırarak Filistin sorununu uluslararası bir sorun haline getirdi. (<http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/173583/turkiye-israil-devletini-nasil-tanimisti->) İngiltere'nin bölgeyi kontrol etmedeki başarısızlığı ve asker kaybı İngiltere iç politikasında eleştirilere sebep oldu. Sonunda İngiltere sorunu 2 Nisan 1947'de BM gündemine götürdü ardından “15 Mayıs 1947'de Filistin Üzerine BM Özel Komisyonu “ kuruldu. Komisyonun çalışmaları sonucu 1 Eylül 1947'de başladı. Komitedeki üyelerden Kanda, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsviçre, Uruguay Çoğunluk adı verilen ve Filistin'in Arap devleti, Yahudi Devleti ve BM vesayeti altında Kudüs şeklinde 3 bölgeye ayrılmasını öngören planı öne sürmüşlerdir. Diğer 3 devlet Hindistan, İran ve Yugoslavya ise Kudüs'ün başkent olduğu Araplar ve

Yahudilerden oluşan bağımsız bir Filistin federe devletini öngören Azınlık Planı savunmaktaydı. İsrail çoğunluk planından yana tavır alırken Filistinliler iki planıda reddetti. ABD'nin 11 Ekim 1947'de çoğunluk planından yana alacağını açıklaması Filistin sorununda önemli bir dönüm noktası olmuştur. (Duran, Ataman,2016, 106) Zira ABD'nin baskısı olmasaydı, çoğunluk planı BM'de kabul edilmeyecek ve bağımsız bir İsrail devletinin kurulması daha başlamadan tehlikeye düşebilecek yada daha sonraki bir tarihe ertelenecekti. (İnat, Duran, Ataman,2016, 106)) Nihayetinde, BMGK'ü 29 Kasım 1947'de genel olarak 13 ret, 11 çekimsiz, 33 kabul oy ile ve ABD, SSCB ve Fransa'nın Filistin topraklarının taksiminden yana oy kullanması ile Filistin bölgesinde, İsrail ve Filistin devletlerinin kurulmasına ve Kudüs'ün uluslararası bir statüde olmasını kabul etti. Bu Filistin topraklarının /56'sında bir İsrail devleti kurulacağı anlamına geliyordu ve bölge ülkeleri Arap dünyasının ortasında kendilerini tehdit edecek bir İsrail devletini asla istemiyordu. Bu karşı çıkış ve düşmanlık 1980 'lerin ortasına kadar aralıklı olarak devam edecek Arap İsrail savaşlarına sebep olacaktır.

Taksim kararının oylanmasında Türkiye aralarında 6 Arap ülkesinin de bulunduğu 12 ülkeyle birlikte ret kullandı.(Oran,2004,637) Elbette böyle bir kararın verilmesi tamamen siyasi dengelere bağlıydı Türkiye o dönem Arap devletlerine yakın bir politika izliyordu ve bu hamlesi de anlaşılırdı. Fakat bu yakınlık Türkiye'nin Arap İsrail Uzlaştırma Komisyonuna 12 Aralık 1948 ABD, Fransa ile birlikte katılmasıyla bozuldu. Arap devletlerinin karşı çıktığı bu komisyonu destekleyen ve kabul eden Türkiye, İsrail'in bağımsızlığına ilişkin bir tutum değişikliğinin ilk işaretlerini veriyordu(Oran,2004,640). Bu tutum değişikliğinin arkasındaki sebeplere baktığımızda; ABD'nin Truman Doktrinini ilan etmesi, Marshall Planını yürürlüğe sokması ve Türkiye'nin bu programlardan hem ekonomik olarak hem de Batı ittifakına girerek kendini güvence altına almak istemesi, kuruluş aşaması devam eden NATO'ya üye olmayı arzulayan Türkiye dış politikasını muhtemel müttefiklerin dış politikasıyla uyumlaştırmayı zorunlu görmesi, devletçi seçkinci aydınlar (Oran,2004, 641).

İsrail'in 14 Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan etmesinden bir gün sonra İsraililere karşı Mısır, Suriye, Ürdün savaş açtılar. Sayıca İsrail Kuvvetlerinden üstün olmasına rağmen tecrübesiz ve eşgüdümünden yoksun Arap orduları önemli bir başarı sağlayamadılar.(Oran, 2004 sy635) Savaş süreci için BM ateşkes ilanında bulundu fakat Arap devletleri tarafından kabul görmedi. 1948 Ekim ayında İsrail Kuvvetleri Mısır topraklarının bir bölümünü işgal ettiler. BM Güvenlik Konseyi 29 Aralıkta derhal ateşkes ilan edilmesini istedi. Mısır ve İsrail

Ocak 1949 başlarında bu çağrıya uydular. İsrail 1949'un ilk yarısında Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye ile ayrı ayrı ateşkes anlaşmaları imzaladı.(Sönmezoğlu,2012,sy635) Savaş sona erdiğinde İsrail Filistin topraklarının yüzde 80'ini ele geçirmiş ve 800.000'e yakın Filistinli mülteci konumuna düşmüştü. Birçoğu Lübnan ve Ürdün' yerleşen Filistinli mülteciler bu iki ülkede politik alana şekil gibi diğer Orta Doğu ülkelerine giden mültecilerde buradaki toplumsal yapıları önemli ölçüde etkilemişlerdir. Mısır ve Suriye'ye yerleşen mültecilerse, sınırlarından İsrail hedeflerine yönelik gerçekleştirdikleri saldırılarla 1967 savaşının hazırlayıcıları olmuşlardır.(İnat, Duran, Ataman,2016, 109) 1. Arap İsrail savaşı sonucunda Kudüs Ürdün ve İsrail Arasında paylaşılır. Batı Şeria Ürdün'e Gazze ise Mısır'a verilir. Görüldüğü gibi İsrail bu savaş sonucunda topraklarını ikiye katlayarak büyüdü ve Filistin'i daha da baskı altına almaya başladı.

Süveyş Krizi sona erdiği bir dönemde Filistinliler arasında yeni bir ulusal bilincin temelleri atılıyordu. Mısır Üniversitesinde gören Filistinlilerin Gazze'deki Filistin halkının liderliğini üstlenmeye başlamalarıyla birlikte bu bölgedeki Filistinlik bilinci de artmıştır. Söz konusu kişilerin 1959-1969 yılları arasında yayımladıkları Filastinuna (Bizim Filistin) adlı derginin temel amacı Filistinlilerin ortak bilincini güçlendirirken, ayrıca dergi Arapların Filistin davasına ihanet ettiğini ve Filistin davasının bizzat Filistinlilerce üstlenilmesi gerektiğini yaygınlaştırma amacı da güdüyordu.(İnat, Duran, Ataman,2016, 109). Bu manada ulusal bilincin yükselmesi ilerleyen yıllarda halk tabanından bir örgütlenme olan 1. İntifadanın da temellerini atmıştır. Aralarında Filistin Kurtuluş Örgütünün liderliğini üstlenecek Yaser Arafat'ında bulunduğu Mısır'dan ayrılan Filistinli bir grubun 1957 Kuveyt'te yaptığı toplantıda şekillenen El- Fetih zamanla Filistin örgütlerinden en önemlisi olarak öne çıktı. Suriye'deki Baas Partisinden önemi destek gören El- Fetih'in temel amacı Filistinli genç mültecilerin ulusal yurt heyecanını canlı tutmak olarak açıklansa da, örgüt aynı zamanda Suriye'nin askerleriyle İsrail'i hedeflerine yönelik saldırılar düzenlemeye başladı.(İnat, Duran, Ataman,2016, 112). Çoğunluğu Ürdün'de bulunan ve diğer Arap ülkelerine de dağılmış bulunan Filistinlileri teşkilatlandırarak, bunları mücadeleye sevk etmek için 1964 Mayıs'da, Ürdün'ün elinde bulunan Doğu Kudüs'te Birinci Filistin Kongresi toplandı ve burada Filistin Kurtuluş Örgütü kurularak bir de 33 Maddelik Filistin Milli Misakı kabul edildi. Bu Misak'a göre, İngiliz mandası altındaki Filistin toprakları Filistinlilerin anavatanı ve 6'ncı maddeye göre de, "Siyonist istilasından önce", yani 1917 Balfour Deklarasyonunun'dan önce, Filistin topraklarında devamlı oturan Yahudiler de Filistinli

sayılacaktı. Bunun dışında, 1947 ye kadar Filistin topraklarında yaşayan "Arap vatandaşları" ile bu tarihten sonra, ister Filistin topraklarında, ister bu toprakların dışında doğmuş olsun, Filistinli babadan olanlar Filistinli sayılacaktı. 9'uncu madde, Filistin topraklarının kurtarılması için silahlı mücadeleyi öngörmekteydi. 15'inci madde, "Büyük Arap Vatanından "Siyonist, emperyalist istilanın kovulmasından ve "Filistin'deki Siyonist varlığının tasfiyesinden söz etmekteydi. 19'uncu madde, Filistin'in 1947'deki taksimini ve İsrail devletinin kurulmasını geçersiz sayıyordu. 21'inci madde, Filistin topraklarının tamamen kurtuluşu yerine geçecek her türlü çözümü reddediyordu.(Armaoğlu, 2017,sy353) 1968 yılında yapılan Filistin Ulusal Konseyi'nin dördüncü toplantısında FKÖ yeniden örgütlendi. Komando grupları üye yapılırken, sözleşme yeniden gözden geçirildi ve Filistin Kurtuluş Ordusu'nun komando kanadı kuruldu. Bu örgüt birçok Arap ülkesinden mali ve askeri destek alıyordu en büyük finansörleri Suudi Arabistan, Kuveyt ve Şeyhliklerdi. Yine Arap üleşinde FKÖ büroları olmakla birlikte bu ülkelerin askeri kanadında eğitimde alıyorlardı. 1967'ye gelindiğinde Suriye ve İsrail arasındaki gerginlik hızla tırmandı. Filistin ve Suriye İsrail'in tek taraflı su politikasına karşılık 1965'te Ürdün nehrinin Dan ve Banyas kollarındaki su kullanabilmek amacıyla bir baraj inşasına başlaması ve 14 Temmuz 1966'da İsrail'in savaş uçaklarıyla bu inşaatı havaya uçurması iki ülke arasındaki gerilimi tırmandıracak. 1967 yılına gelindiğinde, su sorunu, gerilla saldırıları ve sınır ihlalleri sonucu artan gerilim 1967'ye gelindiğinde yerini sıcak çatışmaya bırakmıştı (İnat, Duran, Ataman,2016, 113). 5 Haziran'da sürpriz bir saldırıyla Ürdün, Mısır ve Suriye hava kuvvetlerinin büyük bir bölümü yok edildi ve en önemlisi İsrail Gazze Şeridini, Doğu Kudüs'ü ve Golan tepelerini işgal etti. Yine 1967 savaşından sonra Gazze ve bütün Sina yarımadası İsrail'in eline geçtiği için İsrail Süveyş Kanalına dayanmış ve güneyde de Şarmel-Şeyh'i alarak Tiran Boğazı'nın kontrolüne sahip olmuştur. Yine Sina'nın kuzeydoğusundaki Gazze bölgesi de İsrail'in eline geçmiştir. İsrail Ürdün'den Şeria nehrinin batısındaki bütün toprakları alarak, Şeria nehri Ürdün ile İsrail arasında sınır olmuştur. Keza, Ürdün'ün elindeki Doğu Kudüs de İsrail'in eline geçmiştir ki, bu suretle 2000 yıldan beri ilk defa olarak Yahudiler Kudüs'e tekrar sahip oluyorlardı. Osmanlı Devleti'nin 400 yıl elinde tuttuğu kutsal Kudüs'ü, Araplar 50 yıl ellerinde tutamamışlardı.(Armaoğlu, 356,2017) 1967 zaferi ile İsrail topraklarını dört misli daha genişletmiştir. 1967 savaşının sonuçları Filistin/ Arap-İsrail sorununda da önemli değişimleri de beraberinde getirdi. İsrail bir taraftan Araplar karşısındaki üstünlüğünü kanıtlarken, diğer taraftan da Batı Şeria ve Gazze'yi işgal ederek Filistin sorununu içselleştirdi. Arap devletleri İsrail'in bir ulus olarak var olup olmadığını sorgulamayı ve Filistinlilerin adına hareket etmeyi

bırakarak, savaşta kaybettiği toprakları geri alma konusuna odaklanmıştır. Filistinliler bu süreçten sonra yavaş yavaş kurtuluşun kedi iç dinamiklerinden olacağına inanmaya başlamış ve ona göre politika izlemeye başlamışlardır. (İnat,Duran, Ataman,2016, 113). İsrail Batı Şeria ve Kudüs'ün doğusunu işgal edince, Doğu Şeria'ya sığınanlarla birlikte Filistinli mültecilerin sayısı 3.9 milyona çıktı, Ürdün'de ise 1.2 milyona çıktı. Filistinli göçmenler yığını ileride Filistin İsrail sorununa barış girişimlerinde de kilit öneme sahip bir konu olarak karşımıza çıkacak.

Türkiye 1960 sonrası izlemiş olduğu çok yönlü dış politikanın Ortadoğu'ya yansımaları, Türkiye- İsrail ilişkilerinde de görülmüştür. 1967 yılında ile İsrail arasında bir savaş ortaya çıkınca Türkiye ülkesindeki üslerin Araplara karşı kullanılmayacağını ilan etmiştir. Türkiye sınırlarını güç kullanarak değiştirilmesi düşüncesine karşı olduğunu belirterek Araplara desteğini ortaya koymuştur. Ayrıca savaş sırasında Arap ülkelere yiyecek ve giyecek yardımında bulunmuştur.(Kekevi,Tekinsoy,Türkmen,2017,sy:610) Türkiye savaş sonrasında Birleşmiş Milletler Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı'nda da Arapları desteklemiş, Genel Kurul'un İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesinde ısrarlı olmasını istemiştir. Genel Kurul oylamasında da Türkiye'nin Arap ülkelerinden yana oy kullandığı görülmektedir. Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında ve sonrasında bu tutumu Arap devletlerinde olumlu etki yaratmıştır.(Sönmezoğlu,408) 22 Haziran'da konu BM' de görüşülürken Türkiye Araplardan yana tutumunu daha da açık ortaya koydu. Genel Kuruldaki oylama sırasında, ABD ve Batılı ülkelere ayrılarak Araplarla birlikte İsrail'in 5 Hazirandan önceki sınırlarına çekilmesini isteyen 242 sayılı karar oy verdi.(Oran, 2004,791) Türkiye'nin politik tercihi 4. Arap İsrail savaşında da devam etti ve hem Araplara hem de Filistin'e destek oldu. Bunun somut örneğini 10 Kasım 1975'de BM genel kurulunda Siyonizm'i ırkçılığın bir türü olarak kabul eden kararına olumlu oy vererek gösterdi. Türkiye Laik bir devlet olma yapısı ve iç siyasi dinamiklerden kaynaklı olarak FKÖ mesafeli durmasına rağmen 1970'lerden itibaren örgütle ilişkilerini geliştirdi. Arap Birliğinin ve BM'nin de 1975'de FKÖ' yü Filistin'in resmi temsilcisi olarak tanınması ile Türkiye'de Ocak 1975 FKÖ'yü tanıdı. BU tavrı elbette İsrail tarafından olumsuz karşılandı çünkü onun nezdinde FKÖ terörist bir örgüttü. Bundan süreçte Türkiye ülkesinde FKÖ bürosu kurulabileceğini söyledi ve 1977 FKÖ siyasi Büro başkanı Sait Kamal'ın girişimleriyle FKÖ'ye diplomatik statüsü verdi. Ardından Bülent Ecevit'in davetiye Türkiye'ye gelen Yaser Arafat FKÖ 5Ekim 1979'da açılışını yaptı. Türkiye'nin FKÖ'ye verdiği desteğin somut biçimini Mısır ile İsrail arasında imzalanan Camp David

anlaşması oldu. Camp David anlaşması imzalandıktan sonra 3 Ekim 1979'da Türkiye'nin görüşünü dile getiren dış işleri bakanı Gündüz Ökçün henüz bir değerlendirme yapmak için erken olduğunu, fakat İsrail'in 1967 Savaşından önceki sınırlarına çekilmemesi ve FKÖ'nün dışarıda bırakılması halinde soruna adil bir çözüm bulunmasının mümkün olmadığını ifade ederek, Türkiye'nin FKÖ'ye verdiği desteği bir kez daha gösterdi. Yine Türkiye Uluslararası Platformlarda Filistin'i destekleyerek Filistinlilerin kendi devletlerini kurmaya hakları olduğunu söyledi ve bunu savundu. Yine Türkiye 21 Ağustos 1969'da Mescid-i Aksa'da çıkarılan yangın ve sonrasında oluşan krizde Türkiye dönemin politikasına uygun olarak Filistin ve Arap devletlerinin yanında oldu. Başbakan Süleyman Demirel 22 Ağustos'ta bir demeç vererek Türkiye'nin Mescid-i Aksa yangın felaketi karşısında diğer Müslüman ülkelerin yanında yer aldığını belirtti kamuoyunun da oluşan tepiti diplomatik alanda yansıdı. (Oran,2004,798) Türkiye bu konuda hassas davranarak BM Güvenlik Konseyinin de acilen konu hakkında toplanmasını talep etti ve konsey 271 sayılı kararla, Kudüs'ün statüsünü değiştirecek hamlelerin yapılmamasını istedi. Türkiye tutumunu aynı konu hakkında toplanan İslam Zirvesinde de korudu ve İsrail'in Kudüs'ten çıkması ve 1967 Savaşında işgal ettiği yerlerden geri çekilmesi için alınan kararları destekledi fakat sağduyulu davranarak zirvedeki İsrail'le diplomatik ilişkisi olanların ilişkiyi kesme yönündeki karar karşı çıktı. Anlaşıldığı gibi Türkiye'nin bu dönemde genel politikası Batılı ülkelerin İsrail'i desteklemelerine karşın Türkiye Arap İsrail çatışmasında ve Filistin sorununda iki tarafı da dengeleyecek politikalar izledi. Bu denge bazen açıkça Arap tarafına kaysa da Türkiye açıkça İsrail'i düşman etmedi ve tanımaktan vazgeçmedi ve genel olarak İsrail bölgedeki varlığını ve önemini bilincinde olarak hareket etti. 1980li yıllara gelindiğinde Türkiye belirgin olarak İsrail ve ABD ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitti. Çünkü Arap ve Filistinlilere yıllardır destek verilmesine rağmen Türkiye Arap ve Filistinlilerden Kıbrıs Sorunu ve PKK sorunundan uluslararası bir destek göremedi. Bazı Arap ülkeleri aşırı derecede Türkiye-karşıtı BM kararlarına çekimser bile kalmayıp "olumlu" oy kullanırken Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan FKÖ'nün en yakın ilişkiler kurduğu ülkeler arasında yer alıyor, Filistin kamplarında Türkiye karşıtı silahlı gruplara gerilla eğitimi veriliyordu. (Sönmezoğlu,2006,450) Buna rağmen Türkiye Filistin konusunda sağduyulu ve dengeli davranarak Filistin'in meşru hakları konusunda olumlu çizgisini korudu. Ürdün Kralı Hüseyin'in İsrail İşgali altındaki Batı Şeria ve Doğu Kudüs üzerindeki haklarından Filistin hakkı lehine feragat ettiğini açıklamasının ardından 15 Kasın 1988 tarihinde sürgündeki Filistin Ulusal Konseyi'nin Cezayir'de Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi karşılığında Türkiye bu devleti bazı Arap ülkelerinden bile önce 15

Kasım 1988 tarihinde, yani bağımsızlığın ilan edildiği gün tanınmıştır.(Sönmezoğlu,2006 451) 40 Yıl önce “ İsrail’i ilk tanıyan Müslüman ülke” olan Türkiye bu defa “Filistin Devletini ilk tanıyan NATO üyesi” oldu. (Sönmezoğlu,2006,451). 1987’ye kadar Filistinliler küçük çapta birçok başkaldırı gerçekleştirdi fakat bu seferki başkaldırı diğerlerinden farklıydı. 1987 son aylarına doğru taşların silah olarak kullanıldığı ve tüm Filistin halkının özelliklerde gençlerin tek vücut halinde sokaklarda İsrail askerleriyle çarpıştığı bir hareketti.

1987 son aylarına doğru taşların silah olarak kullanıldığı ve tüm Filistin halkının özelliklerde gençlerin tek vücut halinde sokaklarda İsrail askerleriyle çarpıştığı bir hareketti. Bu dönemde ulusal bilincin yükselmesi ve Filistin halkının kurtuluşunun Arap Birliğinden ve yardımından geçmediğini düşünen aksine kurtuluşunun kendi içlerinden olacağına inanan ve siyasi görüşleri bir kenara bırakarak halk tabanından örgütlenmeleri sağlayan yeni nesil 1. İntifadayı başlatmıştır. (Çubukçu,2004,70) İntifada zamanla motivasyonunu ekonomik ve askeri baskılar yüzünden kaybetmeye başladığı yıllarda Soğuk Savaş’ta bitmişti ve ABD Ortadoğu’da yeni düzen kurarken karşısında Filistin sorununu ve İsrail’in onu zor durumda bırakacak müdahalelerini istemiyordu bu yüzden Filistin İsrail sorunu çözülmeliydi. Nihayetinde ABD Körfez Savaşında oluşan koalisyon dağılmadan Filistin İsrail sorununu çözmeyi hedefledi. ABD Başkanı George Bush ve SSCB başkanı Garbaçov’un çağrısıyla 1991’de Madrid Konferansı toplandı. Bu konferansa FKÖ’ü İzak Şamir’in taviz vermez tutumları yüzünden Ürdün delegasyonu ile birlikte katılmak zorunda kaldı. Bu konferans kalıcı çözümler üretmedi fakat konferansın önemi ardından gelen ikili görüşmeler ileride yapılacak anlaşmalar yolunu açmış oldu. 1992’de İsrail’in başbakanlığına daha ılımlı lider İzak Rabin göreve gelmişti ve Barış için Toprak formülünü benimsemişti. Bu tavrı barış görüşmelerini hızlandırdı. İzak Rabin ve Arafat’ın mektuplaşmaları iki tarafın kamuoyundadır tepkiyle karşılandı. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Filistin ve İsrail’in karşılıklı olarak birbirlerine daha ılımlı davranması ve birbirlerinin barış ve güvenlik içinde var olma yolunda bir adım atılmasıdır. Oslo Anlaşması Filistin - İsrail çatışmasında bir dönüm noktasıdır. Bu görüşme, İsrail ile Filistin temsilcilerinin üst düzeyde ilk direkt yüz yüze anlaşma çabası olarak tarihe geçmiştir. Bu anlaşma görüşmeleri İsrail ve Filistinliler arasındaki çatışmaların iki taraf arasında kalan nihai olarak çözecek bir anlaşma ve gelecekteki ilişkiler için bir çerçeve olarak düşünülmüştü. Anlaşma, Norveç’in başkenti Oslo’da 20 Ağustos 1993 tarihinde sonuçlandı. Daha sonra resmen Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Başkanı Yaser Arafat, İsrail Başbakanı İzak Rabin tarafından törenle 13 Eylül 1993 tarihinde Washington, D.C.’de halka

açık bir törenle imzaladı. Oslo anlaşmasının amacı, anlaşmanın 1. maddesinde şöyle belirtilmişti: Filistin geçici hükümetini kurmak, Gazze ve Batı Şeria'da yönetimi devralacak bir konseyin seçimle iş başına gelmesi ve 5 yılı geçmeyecek süreyle BMGK'nin 242 ve 338 maddelerine dayanan kalıcı bir statü anlaşmasını çerçevesi niteliğinde olacak. Oslo, Filistin'e o güne kadar sahip olmadıkları yetkiler bırakmıştır. (Bakar,8,9) Aynı zamanda ilk kez İsrail Filistinliler 'in meşru ve siyasi haklarını tanımıştır. Arabuluculuğunda 11-14 Temmuz 200'de Camp David' de bir araya geldi. Camp David' de görüşülen konular daha önceki anlaşmalarda ertelenen mülteciler yerleşimciler sınırlar Filistin devletinin yapısı ve Kudüs'ün statüsü üzerine olan sorunlarıdır. Bu sorunların hiç biri çözüme kavuşmamıştır. Gerek İsrail'in sert tutumları gerekse Filistin'in bu hayati konularda taviz vermemesi barış sürecini sonlandırdı. Camp David'te görüşmelerin tıkanmasından 1 yıl sonra Ariel Şaron, beraberindeki askerlerle 28 Eylül 2000'de Müslümanların gözünde üçüncü kutsal mekân olarak kabul edilen Mescid-i Aksa'ya İsrail'in Kudüs üzerindeki tam egemenliğini göstermek için kışkırtıcı bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu olay zaten barış sürecinin işgalin bir maskesine dönüştüğünü düşünen Filistin cephesindeki gerginliği daha da artırdı ve bu gerginlik ziyaretin ertesi günü 29 Eylül'de İkinci İntifadanın (El- Aksa İntifadası) patlak vermesiyle sonuçlandı. (İnat, Duran, Ataman,2016, sy:127) Kısacası 1990'lara damgasını vuran barış süreci etrafında şekillenen sakinlik ikinci intifada ile birlikte resmen sona ermiş ve yerini tekrar "orantısız" bir şiddet sarmalına bırakmıştır. (İnat, Duran, Ataman,2016, sy:127). Birinci İntifada bazı hakların elde edildiği Oslo ile sonuçlanmış, ikinci intifada ise Oslo anlaşması ile elde edilen hakların İsrail tarafından yerine getirilmemesine tepki olarak başladı. İlk intifadada taşlarla ayaklanan Filistinlilere karşı İsrail'in uyguladığı şiddetle, ikinci arasında büyük değişiklik vardı.1987'de İsrail askerleri isyanı farklı şekillerde bastırmayı denemiş. Ama bu kez doğrudan silah kullanılıyor ve öldürülüyordu. Öldürülen Filistinli sayısı da bunun kanıtı. İkinci intifada aslında ayaklanmadan çok İsrail ile Filistin arasında bir savaşı (Çubukçu,2004,101). Artan gerilim uluslararası kamuoyunun dikkatini tekrar bölgeye çekmişti. 2002 yazında ABD ve Rusya ve birleşmiş milletlerden oluşan dörtlü yol haritası adı altında yeni bir Barış planı Hazırlandı ve 20 Aralık 2012'de kamuoyuna duyurulması öngörülen plan İsrail'in itirazları üzerine ancak 30 Nisan 2003'te açıklandı (İnat, Duran, Ataman,2016, sy:128). 3 aşamalı planın ilk safhası terörün sona ermesi, Filistinlilerin hayatlarını normalleşmesi Filistinlilerin siyasi reform yapması, İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi, 2001 den beri inşa edilen Yahudi yerleşim merkezlerinin lağvedilmesi ve yenilerinin inşasına son verilmesi; ikinci safhası, sonucunda geçici sınırlarla

bağımsız bir Filistin devletinin kurulacağı Uluslararası bir konferans toplanması ve Devleti hazırlık olarak Filistin seçimlerinin yapılmasını; 3 sayfası ise nihai statü Anlaşması ve sorunun sona ermesini Nihayet sınırları saptanmasına ve Arap ülkelerinin İsrail ile barış antlaşmaları yapmalarını konu alacak bir uluslararası konferans toplantısını öngörüyor. (Çağlayan,2010,sy:526). Ancak Hamas ve El Aksa şehitleri Tugayı tarafından kısa aralıklarla düzenlenen 2 intihar saldırısı gerekçe gösterilerek plan askıya alındı. Saldırıların ardından İsrail Filistinli mahkûmların serbest bırakılmasını erteledi İsrail saldırıların durdurulmaması halinde barış sürecine ilerleme kaydedileceğini iddia etti. Yol haritası taraflara sunulduğu tarihten itibaren umut vaat etmeyen bir planlı ve Ortadoğu'nun karmaşık denkleminde ABD yönetiminin kayıtsız şartsız desteklediği Sharon hükümeti ve inisiyatifine kaybeden bir Arafat yönetiminin bu planı uygulanması mümkün görünmüyordu. (Çubukçu,2004,sy:108). Barış sürecinin çıkmaza girmesinde, Edward Said'in de yazdığı gibi, İsrail'in yükümlülüklerini yerine getirmemesi ve işgal de ayrımcılıkta diretmesi kadar Arafat yönetiminin güvenilirliğinin sarsılması yönetime yakın insanların karıştığı yolsuzluk, ekonomik ve siyasi çöküntüler de rol oynadı. Çünkü Filistin yönetimi yönetimine yakın isimler halkın gözünde iyice kirlenmişlerdi. Bu süreç Filistin yönetiminin kurumları ile birlikte Gazze ve batı Şeria ya yerleşmesinden itibaren başlamış olsa bile intifada ile daha çok telaffuz edilir hale geldi. intifada süresince bir yandan “düşmanla mücadele edilirken Filistinliler kendi evlerinin de temizlenmesi gerektiğini” yüksek sesle Konuşmaya başladılar intifada Filistin yönetimine doğrudan Hedef almasa bile toplumsal temizlenme arınma anlamında fırsat yaratmıştır. (Çubukçu,2004,sy:109)

TÜRKİYE’DE İDEOLOJİK GRUPLARIN FİLİSTİN SORUNUNA BAKIŞI

Sosyalizm

İlk dönem sosyalizm karakteri, sanayi işçi sınıfının yaşadığı ve çalıştığı katı, hatta çoğu kez acımasız şartlardan etkilenmiştir. 19. Yüzyıl’ın başlarındaki laisses – faire politikaları, ücret seviyeleri ve fabrika koşulları belirlenirken fabrika sahiplerine tam bir serbestlik verdi. Ücretler genellikle düşüktü, çocuk ve kadın işçi kullanılması olağandı, iş gücü sık sık 12 saate çıkıyordu ve işsizlik tehditti. (Heywood,2007, sy:117) 19. Yy sonlarında sosyalizmin karakteri siyasi demokrasinin gelişmesi ve işçi sınıfının hayatındaki kademeli gelişimiyle değiştirilmiştir. Sendikaların, işçi sınıfı siyasi partilerin ve spor ve sosyal kulüplerin çoğalması daha fazla ekonomik güvenliğin sağlanmasına ve işçi sınıfının

endüstriyel toplum içine entegre edilmesine hizmet etmiştir. Sosyalizm hem 1. Dünya savaşına hem de sonraki dönemlere damgasını vuracak şekilde bir siyasi rejim olarak doğması Vladimir Lenin tarafından “ekmek, barış, özgürlük sloganı ile 1917 Rus Devrimi olarak da anılan Ekim Devrimi ile Sovyet sosyalist cumhuriyetler birliği ile vücut bulmuştur. Türkiye coğrafyasında da sosyalizmin geçmişi Osmanlı dönemine ve Kurtuluş Savaşı dönemine kadar uzanmaktadır fakat burada bizim amacımız Sosyalizmin tarihi geçişini incelemek olmadığından bunlara değinmeyeceğiz. Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türkiye'nin sosyalist çizgisi Sovyet Devrimi'nden ayrı düşünülemez. Türkiye'de “emperyalizm karşıtlığı” düşüncesi, Ekim Devrimi'nin telkin ettiği bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. (AKKUŞ,2015,240) Türkiye'de sosyalizm Soğuk Savaş dönemi boyunca komünizm tehdit olarak algıladı ve tehdit algıları arttığı oranda da batı bloğuna yaklaştı. Özellikle Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerindeki yoğun siyasi baskıları ve yayılmacı dış politikası Türkiye'yi bir güvenlik arayışına itmiştir. (Bağcı, Yakut, 2015,sy:136) 1950'li ve 60'lı iki kutuplu sisteme dayanan soğuk savaş gerginliğinin dorukta olduğu yıllardı ve bu gerginlik Türkiye'ye de yansımıştı. Bu noktada Türkiye'deki sosyalist devrimci gruplar baskı altındaydılar. Çünkü Türkiye Batı bloğundaydı ve böyle gruplara açık görüşlü davranamazdı. Dünyayı saran 68 kuşağı hareketi Türkiye de etkisini gösterdi. Bu grup içerisinde Filistin sorunun ateşli savunuculuğunu yapan kişilerde mevcuttu. Elbette Filistin'in özgürleşme hareketinde bağ kurdukları Filistinli gruplarda devrimci sosyalist gruplardı. Bunlara baktığımızda Ortodoks Hıristiyan asıllı sol görüşlü Naif Havatme'nin Şubat 1969'da kurduğu Laik, Marksist-Leninist bir örgüttü, Yine Yaser Arafat tarafından 1959'da kurulan El Fetih diğer adıyla Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi gibi sosyalist gruplarla bağ kuruluyordu. Bu günde ideolojik yakınlığa göre ilişki kurma devam etmektedir. Devrimci- Sosyalist grupların Filistin sorununu hangi kavramlar üzerinden inşa ettiğine baktığımızda genel olarak sosyalizmin ana temaları üzerinden savunmaktalar. Makro düzeyde ” Emperyalizmle mücadele” “ baskı altında tutulan halkların özgürleşmesi” gibi kavramlar kullanılıyordu. Bu kavramlar üzerinden aslında emperyalizm ve liberalizm gibi sınıfsal hiyerarşiyi, güçlü- güçsüz, işçi- işveren gibi ayrımları derinleştiren, Amerika ve onun Ortadoğu'daki önemli müttefiki İsrail eleştiriliyordu. Bu noktada devrimci sosyalist gruplar için “ Filistinliler İşgalci İsrail ve onun destekçisi emperyalist Amerika'ya karşı mücadele veriyorlardı, dolayısıyla bu devrimci mücadelenin bir parçasıydı ve desteklenmeliydi” Türkiye'deki bu gruplar Emperyalistlerle fikri olarak zaten bir mücadele içerisindeydiler bunu pratiğe dökmek içinde Filistin kamplarında İsrail ile savaşmak için illegal olarak eğitim almış kişiler de vardı.

Siyasal İslam Refah Partisi

1980'lerin sonlarından itibaren Türk dış politikasındaki en önemli olaylardan birisi Refah Partisinin temsil ettiği siyasi İslam'ın yükselişidir. Bu partinin başlangıcı 1970'lere gitse de,

RP'nin selefi, Milli Selamet Partisi (MSP), 1973 ile 1980 arasında orta büyüklükte bir parti olarak kalmıştı; MSP'nin ulusal oy payı hiçbir zaman yüzde 12'yi aşmamıştı (Özbudun, 2003, sy:69) Fakat ilerleyen yıllarda oy oranı her dönem artarak devam etti. 1995'e gelindiğinde oyların yüzde 21.4'ünü alarak parlamentoda 158 sandalyeye sahip olmuştu. Partinin lideri Necmeddin Erbakan bu güne kadar Türkiye'deki batı taklitçisi zihniyeti eleştirerek, yerine milli, manevi (İslami) ahlaki değerlerin siyasette, toplumda, ekonomide ve dış politikada hakim kılmak gibi önemli bir meydan okumayla iktidara gelmişti. Nitekim 24 Aralık 1995 Refah Partisi Seçim Beyannamesi'nde "Türkiye Yeniden Doğacak başlığı ile yayınladı. 1. Bölümünün C maddesi olan Refah Partisi Türkiye'nin meselelerini nasıl çözecek adlı başlığında ilk sırada "İslam Kardeşliği" yer almaktaydı. Bu madde önemlidir çünkü Refah partisi iktidara geldiği takdirde çizgisinin İslam ve onun değerleri olacağını belli ediyordu. Yine aynı metnin 4. Bölümü olan Dış Politika başlığının 1. Maddesi "Refah Partisi iktidarında dış politikada, barış, dostluk, hak hakim olacak" deniyordu. Refah Partisi ülkede İslami ve Milli Görüşü temsil ediyordu bu noktada hem İslam hem de Türk İslam tarihi gibi önemli kavramlara atıf yapıyordu. Bu hareket doğal olarak Türk İslam tarihinde önemli ve kutsal bir mekan olan Kudüs ve Mescidi Aksa'ya fazlasıyla önem veriyordu, dolayısıyla Filistinlilerin mücadelesine destek çıkıyordu. Her şeyden önce buradaki zulüm görenler masum insanlar olmakla beraber Müslümanlardı yine Türk milleti içinde her zaman önemli olan Filistin toprakları için burada İsrail'le mücadele ediyorlardı. Burada ilginç olan, 1996 Haziran ayında kurulan ve bünyesinde büyük ortak olarak her fırsatta İsrail'i eleştiren Refah Partisi'nin bulunduğu Refahyol hükümeti döneminde iki ülke arasında işbirliğinin daha da yoğunlaşarak gelişmesidir. Önemli askeri ve ticari bir çok anlaşma imzalanmıştır. Fakat Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüşçüler hükümetten istifa ettikten sonra daha hızlı bir biçimde devam etti. 2009 yılında İsrail'in Filistinlilere insanlık onuruna yakışmayacak biçimde abluka uygulaması Türkiye'de de yankı buldu. Necmettin Erbakan Zalimlere Lanet Mitinginde İsrail'i Ve Siyonizmi hedef alan cümleler kurdu. "Siyonistler Firavunları Geçti Filistinliler bilelim ki, kendi ülkeleri için değil, İslam âlemi, Türkiye ve bütün insanlık için mücadele ediyorlar. Hedef, Gazze'deki 1 buçuk milyon Müslüman kardeşimizi bir yandan

tanklarla, füzelerle, uçak bombardımanlarıyla yok edilmesi sağlanırken, öbür yandan kuşatılmış Gazze bölgesine konulan ambargolarla Müslüman kardeşlerimizin aç, ilaçsız, elektriksiz bir suretle yok edilmelerini sağlamaktır. Son 15 günde sadece 484 şehit, 4 binin üzerinde yaralı ve ilaç ve yiyecek tedavülünde kullanılan 40 tünel ve mahalleler yıkılmış, taş üzerinde taş bırakılmamıştır. Bu zulüm 50 yıldan beri devam etmektedir. İsrail böylece, Firavunların İsrailoğullarına uyguladıklarından daha fazlasını Filistinli kardeşlerimize uygulamaktadır. Yine başka bir konuşmasında “Çok değerli muhterem kardeşlerim, şimdi bu hitabımı en iyi cümlesini söylüyorum; Görevi layıkıyla yapmak başka bir şeydir. Bir şey yapıyormuş gibi lafla geçiştirmek başka bir şeydir. Laf yetmez, hareket, aksiyon ve çözüm gerekir. Bu mitingin yapılmasını vesile ettiği için Cenab-ı Allah’a sonsuz şükürler ederken başta İslam alemi olmak üzere insanlığın tamamı bu mitingimiz vesilesiyle Filistin’deki katliamın durdurulması için hiç vakit kaybetmeden gereken tedbiri almaya davet ediyorum.” Yine mitingin sonunda yapılan yemine Erbakan Hoca konuşmasının sonunda, mitinge katılanlara “Mukaddes şehrimiz Kudüs’ü, mukaddes mabedimiz Mescid-i Aksa’yı, İslam diyarı Gazze’yi, her türlü işgal ve tecavüden kurtarmak için, bütün İslam ve insanlık adına, bütün gücümüzle çalışacağımıza söz veriyoruz” denildi. Theodor Herzl liderliğinde Yahudilerin ileri gelenlerinin 1897 yılında İsviçre’nin Basel şehrinde I. Siyonist Kongreyi toplamış ve İsrail’in kurulması için gerekli plan ve çalışmaları başlatmıştı. Ve 2. Siyonist kongre ve Büyük İsrail Devleti’nin kurulması içinde yüz yıl sonrası hedef konulmuştu. Fakat Siyonistlerin hesap etmediği bir şey vardı. Milli Görüş ve Lideri Prof. Dr. Necmettin Erbakan. Erbakan Hoca Başbakan olduğu dönemde tam da Siyonistlerin Büyük İsrail Devleti için hedef koyduğu 1897 Siyonist Kongresi’nin 100. yıldönümünde (1997) ve yapıldığı İsviçre’nin Basel kentindeki tarihi aynı salonda İslam Birliği Konferansı adıyla bir uluslararası toplantı düzenlendi.(<http://www.milligazete.com.tr/haber/970461/erbakan-hoca-ve-filistin-davasi>). Şüphesiz bu planlı bir şekilde mesaj verilmek için yapılmışönemli bir göndermeydi İsrail’e Yine 2003’de Filistin’ e dayanışma Mitinginde “ Nasıl Filistinli Kardeşlerimizin yanında olduğumuzu ilan ediyorsak nasıl İsrail kahrolsun diyerek haykırıyorsak dolaylı yoldan bunlara yardım eden... gafil zihniyetleri milletimiz adına uyarıyoruz... Bu aziz milletin bin yıllık tarihine layık olmaya çalışın... Ebabil kuşlarının azından küçük taşlar zalimleri yok etmeye yetmişti. İşte bu günde Mescid-i Aksa’dan namaz kılıp çıkan bu Müslüman imanlı kardeşlerimizin ellerindeki o küçük taşlar aynen ebabil kuşlarının ağızlarında attığı taşlar gibi kısa zamanda yok etmeye yetecektir, inşallah demiştir “ (<http://www.necmettinerbakan.net/videolar/no-295-prof-dr-necmettin-erbakan-filistinlilerle>

dayanisma-mitingi-istanbul-rp-20-03-1988.html). Şüphesiz Necmettin Erbakan'ın bu konuşmalardan da anlaşıldığı gibi Siyonist zulmüne en sert tepkileri veren ve Filistin davasının İslamcılarının benimsemesini, tanınmasını bu doğrultuda da bir bilinç inşa ederek savunmalarını hızlandıran Türk siyasi hayatındaki nadir kişilerdendir. Milli görüşçüler ve genel olarak İslamcılar Filistin davasıyla arasında kurduğu bağ manevi olarak İslam, fiziki olarak Kuduü ve Mescid-i Aksa ve siyasi olarak ta Filistin İslami Hareketi, Hamas, gibi Filistin'deki İslami direniş gruplarıydı. Bu noktada İslamcılar daha da özelde Milli görüşçüler Filistin davasını her konuşmasının sonunda söylediği “ zafer inananlarıdır”, “Ebabil kuşları”, “mücadele tüm İslam âlemi için “, “ Firavun İsrail” Irkçı Emperyalizme karşı mücadele”, “ kutsal davamız Kudüs”, “ ecdadı onurlandırma” gibi kavramlar üzerinden inşa etmiştir. Bu kavramlar elbette İslam ve Türk milletinin değerleri üzerine kuruluydu. Filistin Türk İslam tarihi açısından çok önemli bir kutsal mekân olmuştur. Tarihte Kudüs'le simgeleşen Selahattin Eyyubi, Selçuklu devleti ve son olarak Osmanlı devleti bu mekâna hizmet etmiş güvenliği için önlemler almış ve manevi ruhunu ve huzurunu korumuştur. Bu noktada İslamcılarda bunun bilincinde olarak bu topraklar için sürdürülen mücadelenin ateşli savunuculuğunu yapıyorlardı çünkü bu mekân hem ata yadigârı hem de buradakiler bizim Müslüman kardeşlerimizdi o zaman kardeş kardeşe yardım etmeliydi, bu zulüm karşısında.

Sosyal Demokrat: Adalet ve Kalkınma Partisi

Sosyal demokrat duruşuyla İslamcılar içerisinde Filistin davasına ulusal ve uluslararası alanda büyük destek vermiş gruplardan birisi de 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma partisidir. AKP'nin Filistin konusundaki duruşuna ve hangi bağlamlar üzerinden inşa ettiğine bakmadan önce onun Türk dış politikasındaki genel anlayışı ve düşüncelerini hangi bağlamlar ile söze dönüştürdüğünden bahsetmek gerekir, çünkü bu hedef sorumlulukta Filistin davasını oturttukları çerçeveyi de anlamış olacağız. AKP dış politikasını anlamak noktasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şu cümleleri dikkat çekicidir.” Uluslararası ilişkiler, asla ve asla teknik, mekanik ve aritmetik bir konu değildir. Elimize cetveli alıp, biçerek, sadece teorilerden yola çıkarak uluslararası ilişkileri yürütemezsiniz. Söylemek istediğim şudur: Adalet, eşitlik, özgürlük duygusunu ve vicdan hislerini uluslararası ilişkilerden uzak tutarsanız, uzun vadede bir yıkımın temellerini atarsınız”(Sunar,2014,sy:156) . Yine başka bir konuşmasında “ Bizler eksiksiz bir demokrasiye tecrübelerimizi birbirimize aktararak, hukukun hâkimiyetini sağlayarak, hem bölgesel krizlerin aşılacağını, hem de uluslararası ilişkilerin insan merkeze alan politikalar eksenine oturması gerektiğini savunuyoruz.” (

Sunar,2014sy:156) Türkiye’de uzun yıllar dış işleri bakanlığı ve bir dönem başbakanlık yapmış olan ve bunun yanı sıra köklü bir akademik geçmişe de sahip olan Ahmet Davutoğlu Türk dış politikası değerleri ön plana çıkartarak yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Onun dış politika söylemleri de bu noktada önemlidir. “Eğer bir devletin vicdanı var gücü yoksa zaaf gösterir. Gücü var vicdanı yoksa tiranlığa dönüşür. Biz Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni müşfik ve muktedir bir devlet olarak inşa etmek durumundayız.”(Sunar,2014,sy:156). Yine başka bir konuşmasında “Burada önemli olan etik ve rasyonel, hani çok gündeme getirildiği için. Değer boyutu taşımayan bir dış politika güç ağırlıklı olur ve gücü haklı görmeye başlar. Biz, hiçbir zaman değer ağırlıklı dış politikadan, akıl dış politikadan vazgeçemeyeceğiz ama aynı zamanda realist bir dış politika takip edeceğiz, ikisini birleştireceğiz, ikisini bir arada geliştireceğiz”. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-besinci-buyukelciler-konferansi-kapsaminda-izmir-universiteler-platformu-tarafindan-d.tr.mfa) Yine Türk İslam tarihinde büyük manevi öneme sahip Türk büyükleri olan Hoca Ahmet Yesevi, Mevlana, Yunus Emre gibi vicdana, barışa hoşgörüyü, adalete önem veren isimleri dış politik söylemlerde insanlığın aslında evrensel değerlerine vurgu yaparak Türkiye’nin değerleri ve çıkarlarını bütünleştirmeyi amaçlamıştır. “Yine Davutoğlu’nun eski Osmanlı bakiyesi olan devletlere karşı Gönül Coğrafyası kavramı da bu noktada önemlidir ve kendisi bu kavramı şöyle tanımlıyor “ Bizim vatandaşlarımız var, bir modern çağdaş devlet sınırları dışında kalmış olan ama şu ya da bu sebeple başları sıkıştırgında bizim coğrafyaya dönen, rüyalarında İstanbul’u gören, Şeb-i Aruz’la aynı hisleri hisseden, Osmanlı arşivlerini bilmek zorunda olan geniş bir coğrafya var”. Söylemlerden anlaşıldığı gibi Ak parti dış politikasını evrensel insani değerler üzerinde inşa etmiş ve bunu tarihsel birikimlerle besleyerek yeni bir dış politika ve medeniyet söylemleri üretmiştir. Keza Gönül Coğrafyasından kasıt Osmanlı bakiyesi ve bu gün bizimde komşumuz olan topraklarda atalarımızın bıraktığı insani ahlaki ve fiziki kalıntılar halen mevcut buradan yola çıkarak bu coğrafyanın sorunlarıyla ilgilenmeyi kendine dert edinmeyi bir sorumluluk olarak bilmekteler. Bu sorunları sadece ulusal alanda değil uluslararası alanda gündeme getirilmesi sorunlara çözüm bulunması noktasında “insanlık ve insanlığın ortak vicdanı kavramlarıyla sorunun sadece Türkiye tarafından değil insanlık adına diğer devletleri harekete geçirmeye çalışmışlardır. Filistin konusu da bu değerlerden ayrı düşünülemez. Her şeyden önce Türkiye iki taraf içinde adil çözümden yanadır. Türkiye’nin savunduğu çözüm Filistin Meselesi, Ortadoğu’da istikrarın teminin önündeki en büyük engellerden biri olmayı sürdürmektedir. Türkiye, Filistin-İsrail ihtilafına müzakereler yoluyla adil, kapsamlı ve kalıcı bir çözüm getirilmesini ve 1967 sınırları dâhilinde, başkenti Doğu

Kudüs olan bağımsız, egemen ve coğrafi bütünlüğe sahip bir Filistin Devleti'nin vücut bulmasını desteklemektedir. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-dunya-islam-bilginleri-baris_-itidal-ve-sagduyu-inisiyatifi-toplantisinde-yaptiklari.tr.mfa) “Kudüs’ü bugün bütün bu mirastan arındırmak isteyenler, aslında sadece Filistin halkına zulmetmekle kalmıyorlar, aynı zamanda insanlık tarihine karşı da büyük bir cürüm işlemektedirler.” Müslümanlar olarak değil, bütün bir insanlık olarak Mescid-i Aksa’ya vurulmak istenen bu kilide karşı ahlaki ve ontolojik tarih bilincimizle isyan etmek zorundayız. Bunun için siyasetçi olmaya gerek yok, bunun için diplomat olmaya gerek yok, bunun için bu konuyla doğrudan ilgili bir uzman olmaya da gerek yok, bunun için insan olmak yeterli.” Cumhurbaşkanı Erdoğanın söylemlerine baktığımızda o da hemen hemen Aynı kavramlara vurgu yapmaktadır. "Üzerine dökülen çok kanı emmek zorunda kaldı. Bugün Kudüs'te ve Filistin şehirlerinde ağlatılan her çocuk, acı çektirilen her anne, vurulan, dövülen, hakaret edilen her insan yaklaşan yeni bir fırtınanın habercisidir. Adaletin olmadığı yerde zulmü vardır ama aynı zamanda bir uyanışta, başkaldırı da vardır. Kudüs meselesi inşallah topyekun insanlığın ve özellikle de Müslümanların uyanışına vesile olacaktır" (https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-kudus-meselesi-insanligin-yanisina-vesile-olacaktir,p6lrJHl_p0mSzOtd3zlOQg) Kudüs kararıyla ateşlenen fitil, Amerika ve İsrail ile birlikte tüm insanlığa yönelik tehditlerin kapısını açmıştır. Bölgemizde yaşanan diğer sorunlar, Filistin meselesini bize ve insanlığa asla unutturamaz. Filistin meselesine adil ve sürdürülebilir bir çözüm bulunmadan bölgesel ve küresel ölçekte kalıcı barış ve istikrardan söz edilemez. Hukuku çiğneyen, vicdanları yaralayan bu tür adımlar uluslararası sisteme ve Birleşmiş Milletlere yönelik güveni de dinamitliyor. Hepimizin geleceğini ilgilendiren bu duruma seyirci kalamayız” (<http://www.milliyet.com.tr/son-dakika-iiit-liderler-zirvesi-siyaset-2571767/>) Söylemlerin hangi kavramlar üzerinden inşa edildiğine baktığımızda herşeyden önce kapsayıcı ve tarihsel bağ sorumluluğa vurgu yapan gönül coğrafyasıdır. Yine daha uluslararası devletler üstü kavramlara baktığımızda insanlığın ortak vicdanı, uluslararası hukukunun zafiyeti, insan onuru gibi kavramlarını İslam dininin ve tarihimizin önemli olaylarıyla birleştirmektedirler örneğin veda hutbesinin insan hakları ve etnik ayrımcılık le ilgili söylemlerine vurgu yapmaktadır. Bu noktada söylerde Batı ve İsrail oldukça eleştirilmektedir çünkü çağdaş, özgürlükçü olduğunu iddia ettikleri devletler Filistin sorununa kör sağır kalmakta ve kalıcı çözümler üretmemektedirler.

Sonuç

Türkiye Filistin sorununu çözüme kavuşması noktasında bölgesel ve siyasi olarak uluslararası alanda önemli aktörlerden birisidir. Bunun yanında Türkiye'deki ideolojik grupların ve temsil ettikleri siyasi partilerin hepsinin sorunu farklı kavramlar üzerinden inşa ederek benimsediklerini görmekteyiz. Her ideolojinin farklı dilleri mevcuttur devlet, egemenlik, dış politika gibi bir çok kavrama farklı bakarlar, yani konuştukları diller farklıdır. Fakat günümüz modern uluslararası sistem bunların hepsini birbirine görelide olsa yaklaştırmıştır. Türkiye'de önemli merkez grupların Filistin sorununu benimsemesi Türkiye'yi tarihsel sorumluluk gibi kavramlarla birlikte bir adım öne götürürken bir adım geriye de atmaktadır. Çünkü bu ideolojik gruplar kısır iç siyasi tartışmalardan dolayı bir araya gelememektedir. Yine bu ideolojik grupların Filistin'deki siyasi örgütlenmeler ile kurdukları bağda farklıdır. Örneğin Sosyalistler Filistin'deki sosyalist gruplara destek vermektedirler İslamcılar ise İslami olan gruplara destek vermektedirler bunun kapsamı bu gün değişmiş olsa da tercih noktasında kendilerine yakın olanı seçmektedirler. Fakat bu grupların bir ortak noktası varsa o da Filistin halkının tam bağımsız özgür bir devlet olması ve yapılan zulümlerin son bulmasıdır. Bu gruplar farklı diller konuşsa da önemli olan ortak noktalarıdır. Eğer gerçekten Filistin halkının kurtuluşu için mücadele vermek istiyorlarsa hedefleri buysa bu ortak nokta onları bir araya getirmeli kısır siyasi tartışmalara Filistin'i kurban etmemelidirler. Biliyoruz ki bir devlet içinde ne kadar güçlüyse ve bir sorun karşısında ne kadar birbirine kenetleniyorsa dış politikada da o kadar güçlüdür. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin iç politikasında taraflar arasında oluşacak bir mutabakat Türkiye'nin sorunu uluslararası alanda daha dik bir duruşla savunmasına ve sorunun çözülmesine daha önemli bir aktör olarak var olacaktır. ABD'nin Kudüs'ü başkent ilan ettiğinde AKP Grup Başkanvekili Mustafa Elitaş, CHP Grup Başkanvekili Özgür Özel ve MHP Grup Başkanvekili Erhan Usta imzasıyla sunulan metinde, tüm dünya devletlerine çağrıda bulunularak "1967'de belirlenen ve halen işgal altında bulunan Doğu Kudüs'ü Bağımsız Filistin Devleti'nin başkenti olarak tanımaya davet ediyoruz" denildi. (<https://www.habererk.com/gundem/dogu-kudus-u-bagimsiz-filistin-in-baskenti-olarak-taniyin-h43308.html>) Bu partiler için umut verici bir harekettir fakat daha derin kalıcı ve kapsamlı bir çözüm için bir araya gelinmelidir.

Kaynakça

1. Andrew Heywood, Siyasi İdeolojiler, Adres Yayınları, 5. Baskı, 2013, Ankara
2. Baskın Oran(Editör) Türk Dış Politikası, Cilt:1 1919-1980, 10. Baskı, 2004 İstanbul, İletişim Yayınları
3. Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası Politika Ve Dış Politika Analizi, 2012, Der Yayınları, İstanbul
4. Mete Çubukçu, Bizim Filistin Bir Direnişin Tarihçesi, 2004, Metis yayınları, İstanbul
5. Noam Chomsky- Ilan Pappé, Yaşamla Ölüm Arasında Gazze, 2001, bgst yayınları İstanbul.
6. Selin Çağlayan, İsrail Sözlüğü, 2010, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul
7. Bülent AKKUŞ, TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SOSYALİZM: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı Ve Özgün Bir Düşünür Ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi ,Cilt: 8 Sayı: 40, Ekim 2015.
8. Prof. Dr. Erol Güngör, Dünden Bugünden Tarih- Kültür- Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, 4. Basım, 1987, İstanbul.
9. Prof. Dr. Hüseyin Bağcı, Doç. Dr Kemal Yakut, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Yayını, Türk Dış Politikası 1, 3. Baskı Mart 2015, Eskişehir
10. 24 ARALIK 1995 REFAH PARTİSİ SEÇİM BEYANNAMESİ (ÖZET), T.B.M.M Kütüphanesi YER : 91-3939 YIL :1995 DEM 96-1072.
11. Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU, 20'İNCİ YÜZYIL SİYASİ TARİHİ, 1914-1995, 23. Baskı, 2017, TİMAŞ YAYINLARI
12. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KA%C5%9ETAN-Y%C3%BCKsel-ORTA-DO%C4%9EU%E2%80%99DA-ARAP-%C4%B0SRA%C4%B0L-M%C3%9CCADELELER%C4%B0-VE-T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf>
13. <http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/2022/2-Haziran-1964-Filistin-Kurtulus-Orgutu-kuruldu>
14. http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/yon/Y%C3%B6n%20Dergisi%20-%20C-1%20-%20Sayi%20-%202011.pdf om/2011/04/03/filistin-kurtulus-orgutu-fko/
15. <http://www.nkfu.com/arap-israil-savaslari-sebepleri-ve-sonuclari/>
16. (<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYIN>

[LARI/199601072%20RP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201995/199601072%20RP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201995.pdf\)](#)

17. <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/konusmalar/>
18. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-dunya-islam-bilginleri-baris_itidal-ve-sagduyu-inisiyatifi-toplantisinde-yaptiklari.tr.mfa
19. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun_uluslararası-kudus-topla http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-dunya-islam-bilginleri-baris_itidal-ve-sagduyu-inisiyatifi-toplantisinde-yaptiklari.tr.mfantisi_nin-acilisinda-yaptiklari-konusma_-12-mayis-2014_-an.tr.mfa

SİYASİ SÜREÇLER VE KÜRESELLEŞME

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Vagif VALIZADE
Yüksek lisans öğrencisi, Karabük Üniversitesi,

Özet

Makale, politik küreselleşme ile ilgili çeşitli teorileri analiz etmektedir. Küreselleşmenin politik süreçlerdeki sorunları ve özellikle kazanan devletin dünyaya başarılı politik, ekonomik ve sosyal entegrasyonu konuları incelenmiştir. Siyasi meseleler konusundaki tartışmalarda ulusal devletin rolü, devletlerin küreselleşmeyi kullanabilmesi için devlet yapılarını iyileştirilmesi, devlet fonksiyonları üzerindeki tekellerin kaybedilmesi, ulusal devletin merkezi konumunu güçlü bir rekabet ortamında sürdürülmesi, submilli zeminde sorunların çözümünde devletlerin konsolidasyon konumu, küreselleşmede devlet egemenliğine karşı önemli tehditler, küreselleşmenin karar verme seviyesine, demokratik kurumlara, devletlerin güvenlik politikalarına, iç ve dış politikalara etkisi; silahsızlanma, uluslararası terörizmle mücadele, ortak işbirliği, barışın teşviki, yabancı savunma ve yatırım, dış ticaret problemleri ve bu gibi sorunları araştırıyor.

Gösterilir ki, uluslararası ilişkilerin küreselleşmesi, ulusal politik arazilerin ve artan farkındalığın uluslararasılaşması politikada yeni önemli işlevlerin yaratılmasını gerekli ediyor. Siyasal alanda, küreselleşme ulusal devlet, ulusal-ahlaki değerler sorunuyla karşı karşıyadır. Analiz edilen teorilerin karakteristik özellikleri, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunu dünya ekonomisinde ve politik sistemde bütünleştirmenin yolları ve yöntemleri için teorik araştırmanın politik değerlendirmesi ile belirlenir. Ayrıca, modern devletin siyasi işlevinin ana yönlerini ve egemenlik sorununun uygulanmasını ve küreselleşme alanında uluslararası örgütlerin faaliyetlerini analiz eder.

Sonuç olarak, yeni politik kurumların ortaya çıkması ve var olanların dönüşümü, dünyanın hızlanan politik küreselleşmesiyle bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Devlet dışında kalan daha önemli siyasi kurumlar ortak genel bir siyasi ve ekonomik standartı ve kolektif bir güvenlik sistemi oluşturur. Siyasi alanda, uluslararası örgütlerin faaliyetleri, dünyadaki siyasi süreçlerin düzenlenmesine odaklanır ve bu modelin yalnızca bir grup devletin çıkarına değil, aynı zamanda tüm dünya devletlerinin yararına hizmet etmesi gereken bir uluslararası ilişkiler modeline dayandırılmalı ve dünyadaki tüm ülkelerde insan haklarını korumalıdır.

Anahtar kelimeler: küreselleşme, siyaset, devlet, uluslararası, teori, sistem

POLITICAL PROCESSES AND GLOBALIZATION

Abstract

The article analyzes various theories about political globalization. The issues of globalization in political processes, and successful political, economic and social integration of the state into the world system are investigated. Author also examines some of the significant issues such as role of nation-state in the discussions of political issues, improvement of state structures in order to enable states to manage globalization process, the loss of monopolies over the state functions, the maintenance of the central position of nation-state in a strong competitive environment, a consolidated position of the state in the process of problem solving on submissive grounds, the main threats towards the state sovereignty in globalization process, the effect of globalisation on the internal and foreign policy of the states, as well as, security issues and democratic institutions; disarmament, international counter terrorism actions, joint cooperation, peace promotion activities, foreign defense and investment, foreign trade issues and etc.

It points out that globalization of international relations, and internationalization of increasing awareness and national political territories require the establishment of new important functions of politics. The nation-state and national moral values are the main issues that challenges globalization in political sphere. Characteristics of analyzed theories are determined by the political evaluation of the theoretical research for ways and means of integration of the majority of developing countries in the world economy and political system. It also analyzes the main aspects of political function of the modern state and application of the underlined question of sovereignty and activities of international organizations in the field of globalization.

Consequently, the establishment of new political institutions or the transformation of the existing institutions take place in accordance with accelerating political globalization of the world. More significant over-state institutions create common political and economic standards and a collective security system. In political arena, international organizations focuses on the regulation of political processes in the world, and should be

based on a model of international relations that defend not only the interests of a particular group of states but also the interest of all nations, and provide human rights in all over the world.

Key words: globalisation, politics, state, international, theory, system

SİYASİ PROSESLƏR VƏ QLOBALLAŞMA

Xülasə

Məqalədə siyasi qloballaşma ilə bağlı müxtəlif nəzəriyyələr təhlil edilir. Siyasi proseslər sistemində qloballaşma və dövlətin dünyaya uğurlu siyasi, iqtisadi və sosial inteqrasiyası məsələləri araşdırılır. Siyasi müstəvidəki müzakirələrdə spesifikasiya qazanan milli dövlətin rolu, insanların qloballaşmadan istifadə edə bilməsi üçün dövlət strukturları təkmilləşməsi, dövlətin hakimiyyət funksiyalarına monopoliyalarının itirilməsi, milli dövlətin güclənən rəqabətdə öz mərkəzi mövqeyini saxlaması, submilli zəmində məsələlərin həllində dövlətlərin konsolidasiya mövqeyi, qloballaşmada dövlət suverenliyinə qarşı əsas təhdidlər; qloballaşmanın qərar qəbul etmə səviyyəsinə, eləcə də demokratik institutlara, o cümlədən dövlətlərin təhlükəsizlik siyasətlərinə, daxili və xarici siyasətlərinə təsiri; silahların tərki silah edilməsi, beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə, birgə əməkdaşlıq, sülhə həvəsləndirmə, xarici müdafiə və investisiyalar, xarici ticarət problemləri vəs. bu kimi suallar araşdırılır.

Göstərilir ki, beynəlxalq münasibətlərin qloballaşması, milli siyasi ərazilərin və artan məlumatlanmanın beynəlmilləşdirilməsi siyasətdə yeni vacib funksiyaların yarandığını zərurii edir. Siyasi sahədə qloballaşma milli dövlətçilik, milli-mənəvi dəyərlər problemi ilə qarşılaşır. Analiz edilən nəzəriyyələrin xarakterik xüsusiyyətləri dünya iqtisadiyyatının və siyasi sistemindəki inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyətinin inteqrasiya yolları və metodlarının nəzəri axtarışının siyasi qiymətləndirilməsilə ilə təyin olunur. Həmçinin müasir dövlətin siyasi funksiyasının əsas istiqamətləri və dövlətin suverenliyi probleminin tətbiqinin gerçəkləşdirilməsi, eləcə də siyasi sahədə qloballaşma sahəsində beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti təhlil edilir.

Belə qənaətə gəlinir ki, dünyanın sürətlənməkdə olan siyasi qloballaşması prosesi ilə əlaqədar olaraq yeni siyasi institutların yaranması və artıq fəaliyyət göstərənlərin isə transformasiyası baş verməkdədir. Dövlətin fəvqündə duran daha əhəmiyyətli siyasi institutlar ümumiyyəti və ümumi iqtisadi standartlar formalaşdırır və kollektiv təhlükəsizlik sistemi yaradır. Siyasi sahədə qloballaşmada beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətləri dünyada baş verən siyasi proseslərin tənzimlənməsinə yönəldilir. Beynəlxalq münasibətlərin elə bir modelinə əsaslanmalıdır ki, bu model bir qrup imtiazlı dövlətlərin mənafeyinə deyil, dünya dövlətlərinin hamısının mənafeyinə xidmət etsin və dünyanın bütün ölkələrində insan hüquqları qorunsun.

Açar sözlər: qloballaşma, siyasət, dövlət, beynəlxalq, nəzəriyyə, sistem

Giriş

Qloballaşma, hər bir dövlətin dünyaya uğurlu siyasi, iqtisadi və sosial inteqrasiyası məsələlərinin düzgün müəyyən edilməsində əsas amillərdəndir. Analitiklərə görə o iqtisadi, siyasi və mədəni istiqamətləri əhatə etməklə vahid strateji məqsədə: konkret aktorlar tərəfindən vahid mərkəzdən vahid qanunlar əsasında dünyanın idarə edilməsi və ya “qlobal dövlət”in formalaşdırılmasına xidmət edir (Bilbilik, 2008:5). Onunla məşğul olan siyasətçilər: siyasi müstəvidəki müzakirələrdə spesifikasiya qazanan milli dövlətin funksiyası sona çatdı mı, yoxsa hələ oynayacağı həyatı bir rolu varmı?; insanların qloballaşmadan istifadə edə bilməsi üçün dövlət strukturları necə təkmilləşməlidir?; dövlətin hakimiyyət funksiyalarına monopoliyalarının itirilməsi; milli dövlətin güclənən rəqabətdə öz mərkəzi mövqeyini necə saxlaması; submilli zəmində məsələlərin həllində dövlətlərin konsolidasiya mövqeyi; qloballaşmada dövlət suverenliyinə qarşı əsas təhdidlər; ictimai fikrin inkişafında, siyasətin formalaşmasında, qanunların hazırlanmasında dövlətin rolu; qloballaşmanın dövlət rəhbərliyinin səlahiyyətinə və dövlət qərar qəbul etmə səviyyəsinə, eləcə də demokratik institutlara, o cümlədən dövlətlərin təhlükəsizlik siyasətlərinə, daxili və xarici siyasətlərinə təsiri; silahların tərki silah edilməsi, beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə, birgə əməkdaşlıq, sülhə həvəsləndirmə, xarici müdafiə və investisiyalar, xarici ticarət problemləri vəs. bu kimim sualları

araşdırırlar. Odur ki, XXI əsrin əvvəllərində tədqiqatçılar qloballaşmanın iqtisadi, siyasi və mədəni təsirini mühüm sosial proses hesab edirlər [Sethi, 1983; Sethi, 1984].

Qloballaşma həm bolluq yaratmağa, istehsalın məhsuldarlığını, səmərəliliyini yüksəltməyə qadirdir, həm də qeyri-bərabərliyi dərinləşdirir, yeni şəraitə uyğunlaşmanı çətinləşdirir, müxtəlifliyi azaldır, vətəndaş cəmiyyətini sarsıdır. Günümüzdə baş verən hadisələr belə qənaətə gətirir ki, qloballaşma dünyanın qarşılıqlı asılılığını möhkəmləndirməklə yanaşı, çox vaxt yoxsulluğun müəyyən regionlarda cəmləşməsi ilə müşayiət olunan separatçılıq, yerliçilik meyllərini stimullaşdırır. Qloballaşma, bir tərəfdən, mövcud sistemin hakim mövqeyini möhkəmləndirir, digər tərəfdən isə, qeyri-ənənəvi zəmində münaqişələrə meyli üzə çıxarır.

Siyasi qloballaşma anlayışı

Qlobal problemlərin qlobal həlləri tələb etdiyi beynəlxalq münasibətlərin qloballaşması, milli siyasi ərazilərin və artan məlumatlanmanın beynəlmilləşdirilməsi, siyasətdə yeni vacib funksiyaları göstərir [9,8]. Qloballaşmanı siyasi proseslər sistemində araşdırarkən siyasi qloballaşma anlayışına aydınlıq gətirmək məqsədə müvafiqdir. Bu anlayışı tədqiqatçı M.V.İlin tərəfindən irəli sürülmüş aşağıdakı tərifə istinadən izah etmək olar. Bu tərifin müəllifi siyasi qloballaşmanı “millətlər, sivilizasiyalar, etnik mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin qazanılmasına və əvvəllər dünyanın parçalanmış hissələrini birləşdirən və bununla da orada birgə iştirak etməyə imkan verən qlobal idarəetmə strukturlarının yaranmasına aparan qarşılıqlı fəaliyyətin tədricən möhkəmləndirilməsi kimi” təyin edir (4,195). Beləliklə, adı çəkilən tədqiqatçı tərəfindən qloballaşmanın institusional aspektləri, xüsusən də idarə olunan və dayanıqlı inkişafa keçid perspektivləri ətrafı təhlil edilir və nəzərdən keçirilir.

Tədqiqatçılar qloballaşmanın özünü iqtisadi motivlərə söykənən siyasi tendensiya adlandırırlar. İ.Vallersteyn qeyd edir ki, qloballaşma bərabərsizliyi yaradan və gücləndirən prosesdir. Onun yanaşmasına görə, qloballaşma prosesinin əsas meyilləri: iqtisadi münasibətlərin inteqrasiyası və intensivləşməsi, qlobal və regional bazarlar uğrunda savaqların və rəqabətin güclənməsi, iqtisadi böhranların mütəmadi qaydada baş verməsi, iqtisadi qruplaşmaların yaranması, sərmayə axını və artımının daha da güclənməsi, transmilli korporasiyaların fəaliyyət dairəsinin genişlənməsidir (Wallerstein, 2009:80).

Bir çox müəlliflərə görə (P.Samuelsən, İ.Vallersteyn, C.Neysbit, M.Ross, H.Bekker, U.Kristofer və s.) siyasi qloballaşma əsas məqsədi iqtisadi, siyasi, hərbi, ideoloji və mədəni mexanizmlərin və proseslərin “vahid əllər”də cəmləşdirilməsinə istiqamətlənən bir növ “qlobal imperatorluq” qurmaq uğrunda ortaya çıxarılmış ssenaridir. Şübhəsiz ki, mərkəzi aktor qismində ABŞ və onun Qərbi Avropadakı lokomotiv tərəfdaşları çıxış edirlər. P.Bergerə görə qloballaşma araşdırmaçılarının yekun qənaəti odur ki, siyasi qloballaşma Amerikanın siyasi və iqtisadi hegemonluğunun bariz ifadəsidir (Babaoğlu, 2014:427). Başqa sözlə siyasi qloballaşma milli dövlətlər arasındakı sərhədlərin “əridilməsi”ni həyata keçirən transmilli tendensiya və o milli dövlətçilik, milli-mənəvi (milli özünüdərk, milli ləyaqət) dəyərlər problemi ilə qarşılaşır. Siyasi qloballaşma şəraitində milli maraq məfhumu və prinsipi ikinci plana atılır, bununla da transmilli strateji hədəflər və maraqlar ön plana çəkilir. Qlobal vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyət göstərdiyi məkan dövlət sistemindən kənar olsa belə, müəyyən siyasi və sosial məqsədlərlə dövlətə bağlı olduğundan dövlətlər, özünün müstəqil siyasi və iqtisadi kursunu nəzərdə tutan milli maraqlarını, eləcə də bazar münasibətlərinə tədricən keçidini təmin edən müxtəlif siyasi, iqtisadi və başqa ittifaqlara üz tuturlar. Buna müvafiq olaraq hər hansı bir milli dövlətin milli maraqlarının təmin olunması özlüyündə avtomatik olaraq “qloballaşma oyunu”nun ssenaristlərinin transmilli maraqlarının təmin olunması ilə ayrılmaz bağlılıq kəsb edir.

F.Kratoçvil qeyd edir ki, qloballaşma tendensiyasının fonunda “milli marağ” “ictimai marağ”dan, “transmilli marağ” isə “milli marağ”dan daha üstün önəm kəsb etməyə başlayır (Stanley, 2008: 32). Onun yanaşmasına görə, “milli marağ” fenomeni beynəlxalq münasibətlər sisteminin aparıcı prinsipidirsə, qloballaşma tendensiyasının intensivləşdiyi zaman və məkan şəraitində artıq “transmilli marağ” daha qabarıq və təsirli mahiyyətə sahibdir: “ İctimai marağ anlayışından daxili etirazlara qarşı nemətin, sərvətin artırılması məqsədilə istifadə edilib. “Milli marağ” anlayışından xarici siyasi strateji məqsədlərin təmin olunması üçün istifadə olunub. “Transmilli marağ” məfhumu isə milli dövlətlərin fəvqündə dayanan qlobal aktorların dünya miqyasındakı strateji tələbatlarının ödənilməsinin önəmini ifadə etmək dövrüyyəyə buraxılıb” (Stanley, 2008: 33).

Qloballaşmada siyasi faktorlar

Qloballaşmanın əsas müstəvilərindən biri, xüsusən, SSRİ-nin və eyni zamanda sosialist düşürgəsinin dağılması ilə ön plana çıxan siyasi faktorlardır. Belə ki, XX əsrin sonunda siyasi muxtariyyət və milli eynilik tələblərinin yatırılmasında tamamilə uğur qazanan, daha dəqiq, nüfuzlu rejimlərin bu problemlərin üzə çıxması üçün fərqli düşüncənin və septaratizmin təzahürləri üzərində nəzarəti amansızlaşdırmaqla, onları sükuta məcbur edən totalitar sistemin [Ларсен, 1995:53] dağılması planetin geosiyasi sisteminin reallıqlarını və vəzifələrini, aktorlarını, tərkib hissəsini, gündəliyini və dövlətlərarası əlaqələrin xarakterini dəyişdi. Bipolyar qarşıdurmanın başa çatması beynəlxalq münasibətlərin münaqişələrə son qoyacağına, müqavilə və əməkdaşlıq zonasına çevirəcəyinə ümidləri artırdı. Lakin, münaqişələr azalmadı və üstəlik, qloballaşma onlara dövlət suverenliyinin təsdiqi, terrorizmin və separatizmin yayılması, və s. prosesləri ilə bağlı sivilizasiyalararası münaqişə və ziddiyyətləri əlavə etdi. [Юсифзаде, 2009:1.]. Nəticədə biz, münaqişə şəraitində “keçid” dövrünü xarakterizə edən və çox aydın əks edilən bir sıra ziddiyyətlərin (xüsusi halda, NATO-nun Şərqi irəliləyişi) şahidi olduq. Sərhədlərin şəffaflığı və onun tərəfindən qoyulmuş qarşılıqlı asılılıq şərti (həmahəng “Qərb” anlayışında) hər şeydən əvvəl Qərbin, bütün başqa ölkələrdə olan hadisələrə daha aktiv reaksiya verməsilə dövlətləri mübarizəyə qaldırır. Daxili işlərə müdaxilə, hələ də kənardan güc metodları ilə (Kosovoda diqqətəlayiq böhran və NATO ölkələri ilə onun həlli cəhdi) müstəqilliyin məhdudluğu, zorakılıq tətbiq edilməyən başqa dövlətləri də istənilən üsullarla öz müstəqilliyini qorumağa məcbur edir.

Müasir dünyada planetin siyasi həyatında baş verən: milli dövlət institutlarının daxili səlahiyyət və beynəlxalq hüquqlarına, bu hüquq və səlahiyyətlərin reallaşması mexanizmlərinə yeni yanaşmanın tətbiq edilməsi, beynəlxalq siyasətin planlaşdırılması və həyata keçirilməsinə dövlətlərlə yanaşı, qeyri hökumət aktorlarını cəlb edilməsi, planetin siyasi inteqrasiyasının gücləndirilməsi kimi proseslər siyasi qloballaşmanın əsasını təşkil edir [Həsənov, 2009:479]

Totalitar dövrün kütləvi şüur formasının açıq, şəffaf və demokratik cəmiyyət elementləri ilə zənginləşmiş şüur forması ilə əvəz olunmasını nəzərdə tutan ictimai transformasiyanın baş verməsi cəmiyyətdə, eləcə də funksional baxımdan yeni siyasi təşkilatların yaranmasını zəruri etdi. Funksional baxımdan yeni siyasi təşkilatların yaradılması və yeni siyasi oriyentirlərin formalaşmasından yaranan siyasi məkan ikiqütblü, yaxud polisentrik olsa belə, kütlənin tələblərinə cavab verməli, onların mənafeələrini ifadə etməli, inkişafa və tərəqqiyə kömək göstərməlidir. Başlıcası isə dövlət müstəqilliyinin əsası kimi milli suverenliyi, o cümlədən daxili siyasi məsələləri də qoruyub saxlamalıdır [Mehdiyev, 2005:129].

Qloballaşmanın dinamikası, beynəlxalq qarşılıqlı təsir sahəsinin genişlənməsi ictimai-iqtisadi inkişafın templərinin sürətlənməsinə, dünyanın demokratikləşdirilməsinə imkan yaradır. Bu zaman dünyada mikro hərəkətlərlə seçkilərin və siyasi partiyaların nüfuzlu

təşkilatları ətrafında siyasət səhnəsini genişləndirməklə demokratiyada yeni istiqamət və siyasi təcrübələri yaratmağa başlanılır.

Qloballaşma və milli dövlətlər

Beynəlxalq terrorizm təhlükəsi, son illərin ərəb inqilabları və digər hadisələr yeni dünya nizamının formalaşması ilə bağlı nəzəriyyələrin daim gündəmdə qalmasına səbəb olur. Müasir beynəlxalq proseslərə nəzər saldıqda məsələnin əsasən: dünyanın güc mərkəzləri arasında yenidən bölüşdürülməsi; milli dövlətlərin gücünün və suverenliyinin azalması istiqamətində inkişaf etdiyini söyləmək olar.

Göründüyü kimi, dünyanın strateji əhəmiyyətli regionlarına nəzarət uğrunda gedən mübarizə, eyni zamanda, milli dövlətlərin zəiflədiyi bir dövrdə baş verir. Siyasi məsləhətçi Erik Şnurerin fikrincə, milli dövlət “hökumət”in təzahür formalarından sadəcə biridir. Milli dövlətin dominantlığı uzun müddət “dövlət” və “hökumət” anlayışlarının sinonim kimi başa düşülməsinə səbəb olub. Onun fikrincə, idarəetməni dövlətlə yanaşı başqa aktorlar da həyata keçirə bilər. Məsələn, ənənəvi olaraq, kilsə, mafiya “ərazisiz hökumətlər” rolunu oynayıblar. “Əl-Qaidə” müharibə məqsədilə milli dövlətə ərazi alternativini olmadan bir çox islam radikallarını daha çox və bəlkə daha effektiv təmsil etməkdədir.

Hazırda özəl sektor, virtual məkan, sosial şəbəkələr dövlət hakimiyyətinə rəqib kimi çıxış edir. Formalaşmaqda olan “virtual dövlətlər” özü ilə yeni imkanlar, həm də yeni təhlükələr gətirir. Həmin təhlükələrə qarşı onların öz metodlarından istifadə etməklə mübarizə aparmaq lazımdır. Məsələn, terrorizm şəbəkələri ilə mübarizə aparmaq üçün sadəcə olaraq hansısa ərazini bombalamaq kifayət etmir, bunun üçün eyni zamanda, informasiya məkanında geniş iş görmək lazımdır. Qeyri-dövlət aktorları ilə rəqabət apara bilməsi üçün dövlətin yeni şəraitə uyğunlaşması və yeni imkanlardan yararlanması zərurətdir. (<https://www.theatlantic....2013>)

Son dövrlərdə dünyada irqçiliyin, etnik, dini separatçılığın, anarxist meyillərin güclənməsi ilə əlaqədar, partikulyarlaşma və mərkəzi dövlət hakimiyyətinin zəifləməsi tendensiyası özünü göstərir. Qloballaşma şəraitində milli dövlətlərin bəzi səlahiyyətlərini fəvqəlmilli təşkilatlara və mexanizmlərə, digər bir qismini isə regional orqanlara verən dövlət getdikcə idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin təşkil edilməsində daha az rola sahib olur. Beynəlxalq proseslər yerli orqanların formalaşmasına təsir göstərə bilər. Qloballaşma prosesində beynəlxalq arenada da regionların və yerli təşkilatların əhəmiyyəti önə çıxır və beynəlxalq aktorların onlarla ayrılıqda əlaqə yaratmaq tendensiyaları müşahidə olunur.

Mərkəzi hakimiyyətin dezintegrasiyası və siyasi-konstitusiyada hüquq –qanunverici, iqtisadi və hətta hərbi sferada nəzarətin zəifləməsi (məs. Azərbaycanda keçid dövründə AXC illərində idarə etmə problemi kəskin çoxald.) **siyasi prosesin əsas fərqləndirici** xüsusiyyəti kimi ortaya çıxır. Mərkəzi hakimiyyətin zəifləməsi ilə regionlar siyasi, iqtisadi və sosial həyatın mərkəzlərinə tez çevrilir. Müasir dövrdə hakimiyyətin əlində olan planlaşdırma, qərarvermə, qaydalar yaratma və onları istiqamətləndirmək kimi idarəçilik funksiyaları bölgə təşkilatlarına, bələdiyyələrə, könüllü təşkilatlara və özəl şirkətlərə verilir. Yəni, yerli orqanlara səlahiyyətlərin verilməsi siyasəti əslində səlahiyyətlərin buradan da bazar qüvvələrinə ötürülməsi məqsədi daşıyır. Bu zaman regional liderlər ən çox onların şəxsi ambisiyalarını reallaşdırmağa və regionun maraqlarını təmin etməyə icazə vermiş strategiyaları xarici münasibətlərdə rəhbər tutaraq, siyasi və ya iqtisadi aktorlarla əlaqələrdə horizontal şəbəkələrin yaradılmasında fəal iştirak edirlər. Beynəlxalq aləmə çıxış, daxili problemlərdə konsentrasiya problemini çətinləşdirir və praktik olaraq müasir dünyanın güclü iqtisadi, texnoloji, informasiya qarşılıqlı asılılığında buna tam nəzarət etmək qeyri-mümkündür. Beynəlxalq münasibətlərdə, güclü aktorlar tərəfindən tanınma isə dövlət müstəqilliklərinin, müdafiə təkliflərləri və yardımlarının şərtlərindəndir.

Məhsuldar qüvvələrin müasir inkişafının əsas tendensiyası öz aralarında daha da milli sərhədlər üçün çıxan və qlobal xarakteri əldə edən sıx şəbəkə strukturlarının yaranmasından ibarətdir. Milyardlarla insanın həyat təminatı bu strukturlardan asılıdır. Onların idarə edilməsi yalnız şəxsi maraq və gəlir əsasında olanda təhlükəli olur. İqtisadiyyat da, siyasət də şəxsi effektivliyin meyarı ilə yanaşı, sosial məsuliyyətin və əxlaqın meyarlarına müqəddiməni daha da israrla tələb edir [Drezner, 2001:58].

Yeni dünya strukturunun formalaşması müxtəlif dövlətlərlə və beynəlxalq münasibətlərin başqa iştirakçıları tərəfindən nizamsız yolla, güc metodları da istisna olmadan, eləcə də müxtəlif aktorların -dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar, qeyri-hökumət təşkilatları, biznes və maliyyə strukturlarının maraqlarını nəzərə alaraq böhranın idarə edilməsi yolu ilə gedə bilər. Lakin bütün iştirakçıların razılığını tapmaq, onların maraqlarının ziddiyyətini ortaq məxrəcə gətirməklə hüquqi müstəvidə ifadə etmək, davranışı bu istiqamətdə uyğunlaşdırmaq, dünya sisteminin “idarə olunmayan dağılma” münaqişələrinin artıran səbəblərinə yol verməmək olduqca çətin prosesdir. Və hal-hazırda bu proses Yaxın və Orta Şərq regionunda baş verməkdədir.

Yaxın və Orta Şərq regionunda qloballaşma və milli dövlətlər

Yaxın və Orta Şərq regionu da dünyanın bütün digər bölgələri kimi, qloballaşma proseslərinə bağlıdır. Baş verən hadisələr zəminində Yaxın Şərq 2018-ci ildə dünyanın ən qaynar nöqtəsi olaraq qalmaqdadır. “Ərəb baharı”, Suriyada vətəndaş müharibəsi və İŞİD-in fəaliyyəti dünyanın bu hissəsində oyun qaydalarını, demək olar, tamamilə dəyişib və qarşıda hamının buna hələ ancaq uyğunlaşması durur.

İnqilabların baş verdiyi ölkələrdə yaradılan yeni hökumətlərin daxilə dini ekstremizm və etnik separatçılıqla üz-üzə qalması, mərkəzi hakimiyyətin zəifliyi həmin dövlətlərin xarici təsirlərdən də müdafiəsini zəiflədir. Əgər adamlar hər şeydən öncə öz ilkin eyniyyətlərinə: özlərini birinci növbədə şiə, sünni, kürd, fars, türk kimi üz tuturlarsa və sonra bu və ya digər ölkənin vətəndaşı olduğunu qavrayırlarsa, bu milli dövləti zəiflədir. Bu şəkildə zidd düşüncəli ünsürlərin fəallaşması (məsələn, Türkiyədə Gezi parkı olayları, FETO terror təşkilatının dövlət idarəçiliyinə sızması və s.), mərkəzi hakimiyyətin ölkəyə nəzarətini zəiflədən hadisələrin ardıcıl və sistemli şəkildə baş verməsi radikal dini qrupların, anarxistlərin, solçuların və s. “eyni mərkəz”dən idarə olunması təsəvvürünü gücləndirir.

“İdarə olunan xaos” şəraitində analitiklər gələcəkdə milli dövlətlərin suverenliklərini itirərək beynəlxalq təşkilatlar və ya transmilli şirkətlərin başında dayanacağı “qlobal hökumətin”, yaxud “dünya hökumətinin” bir hissəsi olacağı fikrini irəli sürürlər. ABŞ siyasi analitiki Robert Kaplan “Anarxiya və hegemonluq” məqaləsində beynəlxalq münasibətlərdə demokratiya prinsiplərinin özünü doğrultmadığını bildirir, dövlətlər arasında qeyri-bərabərlik və iyerarxialılığın vacibliyini önə sürür, ABŞ-ın dünya siyasətində hegemonluq iddialarına haqq qazandırır (<https://oldgoro.livejournal.....>).

Fikrimizcə, R.Kaplan yanlış olaraq hegemonluq siyasətinin dünyada sabitliyi təmin edəcəyini düşünür və son dövr baş verən hadisələr bunu təsdiqləyir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, yeni dünya düzəni, ilk növbədə, “çoxqütblü dünyaya” qarşı yönəlib. Bu səbəbdən də, dünya siyasi səhnəsində iddialı görünən dövlətlər Qərbdə narahatlıqla qarşılanırlar. Dünyanın müxtəlif regionlarında maraqlarını təmin etməyə çalışan ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi Qərb bloku bu məqsədlərində onlara mane olan dövlətlərdə mərkəzi hakimiyyəti zəiflədən etnik, dini ziddiyyətlərin artmasında və eyni region daxilindəki dövlətlərin bir-birinə düşmən münasibətində maraqlıdır. Bu cür siyasət Qərbdə “konstruktiv xaos” adlandırılır və ABŞ-ın müttəfiqləri ilə birlikdə Yaxın Şərq və digər regionlarda məhz bu siyasəti həyata keçirməkdədir.

Müasir siyasi proseslərdə qloballaşma və dünya inkişaf nəzəriyyələri

Qloballaşma şəraitində dünya inkişaf nəzəriyyəsi qruplarını daha ətraflı nəzərdən keçirək.

Müasir siyasi proseslərdə qloballaşma: Beynəlxalq əlaqələrin qlobal islahatları; Dünya İnkişafı Strategiyası; Ali dövlət qurumlarının yaradılması üçün planlarla ələlaqləndirilir.

Beynəlxalq münasibətlərdə **qlobal islahatlar layihəsində** inkişaf etməkdə olan ölkələrdə problemin araşdırılmasının ön plana keçməsi kimi xüsusiyyət əyani şəkildə görünməkdədir. Təhlil edilən nəzəriyyələrin bu səciyyəvi xüsusiyyəti inkişaf etməkdə olan əksər ölkələrin dünya iqtisadiyyatına və dünya siyasi sisteminə inteqrasiyasının yol və üsullarının nəzəri axtarışını təşkil edən siyasi təyinatla şərtlənmişdir.

Bu islahat layihələri inkişaf etməkdə olan ölkələrin xaricdən maliyyələşməsini xeyli gücləndirəcək “resursların kütləvi ötürülməsi”ni nəzərdə tutur. Nəticədə, bu plan Qərb maliyyə resurslarının və OPEC ölkələrinin valyuta ehtiyatlarının, Qərb texnologiyalarının və inkişaf etməkdə olan ölkələrin təbii sərvətlərinin səmərəli vəhdətinə kömək etməlidir. Bu məqsədə çatmaq üçün dünya birliyində beynəlxalq valyuta sistemində islahatlar, ümumdünya “avtomatlaşdırılmış təzminatlar”ın tətbiq edilməsi, beynəlxalq ticarətə “qlobal vergi”nin qoyulması, “ümumdünya inkişaf fondu”nun yaradılması və s. kimi dəyişikliklər aparmaq tövsiyə olunub. Həmin islahatların müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinə yeni beynəlmiləl institutlar kömək göstərə bilər. Məsələn, Cənub Komissiyasının “Qlobal Cənub problemləri” adlı hesabatında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə “Üçüncü dünya Katibliyinin yaradılması” təklif olunurdu. Burada Cənub dövlətlərini birləşdirən qlobal bir təşkilatı-Cənub Katibliyini təsis etmək Cənubi Mərkəzin əsas vəzifələrinə aid edilirdi. Bu qurum inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında fəaliyyətin koordinasiyasını gerçəkləşdirə və onların “qlobal danışıqlar” prosesində iştirakının texniki, analitik, statistik və digər aspektlərini təmin edə bilərdi.

“Cənub” ölkələri arasında kooperasiyanı maliyyələşdirmək üçün “Üçüncü dünya Bankı” yaratmaq, göstərilən regionda enerji istehsalını artırmaq məqsədilə yeni enerji agentliyi də təşkil etmək tövsiyə olunmuşdur və s. (Хроника ООН, 2014)

Bir çox tədqiqatçıların haqlı olaraq qeyd etdikləri kimi, ümumbəşəri çətinlikləri dəf etmək üçün qlobal islahatlarla yanaşı, ayrı-ayrı dövlətlər və cəmiyyətlər səviyyəsində də müvafiq islahatlar zəruridir.

“Ümumdünya inkişaf strategiyası”nın müəllifləri planetar miqyaslı proseslərdə onların sabitləşməsi məqsədilə başlıca dəyişikliklər prinsipini fərqləndirməyə cəhd göstərirlər. İlk olaraq, bəşəriyyətin “üzvi artım” ideyasına əsaslanan yaşam strategiyası yaradılır.

Strategiyanın müəllifləri M.Mesaroviç və E.Pestel hazırkı çətinliklərin başlıca səbəbi kimidünyanın hər bir hissəsinin başqa hissələrlə koordinasiya olmadan, bunun səbəb ola biləcəyi nəticələr nəzərə alınmadan inkişaf etməsindən yaranan “qeyri-differensial”, “tarazlaşdırılmamış artım”ı göstərirdilər. Bu nəzəriyyənin yaradıcıları hesab edirlər ki, bəşəriyyətin bugünkü vəziyyətinin əsas xüsusiyyəti “böhran sindromu”dur. O, “üzvi inkişaf” vəziyyətində olan beynəlxalq sistemə keçid üçün həlledici stimül olmalıdır. Belə bir vəziyyətdə sistem vahid orqanizm kimi inkişaf edə bilər. Burada onun hər bir hissəsi müstəsna rol oynayır və həmin rola uyğun gələn ümumi rifahın müəyyən payından istifadə edir, həmçinin həmin hissənin bütöv maraqlar çərçivəsində bundan sonrakı inkişafını təmin edir (Месарович и Пестел: 1974). Burada müxtəlif layihələrdə ön plana müxtəlif strateji hədəflər qoyulmuşdur. Məsələn, çağdaş beynəlxalq münasibətlər sisteminin yenidən formalaşması, əsas tələbatların təmin edilməsi, ətraf mühitin qorunması və s. Siyasi-qlobalist layihələrin birində nəzərdə tutulurdu ki, beynəlxalq inkişafın məqsədi “sinergiya” anlayışı ilə səciyyələnmə biləcək “dünyanın yeganə ən yaxşı təşkili”nə nail olmaqdan ibarətdir.

“Sinerjiya” yunan sözü olub, “əməkdaşlıq” deməkdir. (Глоссарий специальных терминов и понятий). Siyasi qlobalistika nəzəriyyəçiləri “sinerjiya” sözü altında “bir çox orqanların razılaşdırılmış fəaliyyətini və ümumi məqsədə çatmaq üçün qarşılıqlı səyləri” başa düşürlər. Beynəlxalq inkişafın təklif olunan planı ötən əsrin axırlarında siyasi qlobalistikada geniş yayılan “qarşılıqlı asılılıq” nəzəriyyəsinə əvəz tapmaq cəhdi idi.

“**Qarşılıqlı asılılıq**” nəzəriyyəsi əksər dövlətlərin ümumi maraqlarının mövcudluğunun tanınmasına əsaslanır. Həmin nəzəriyyənin tərəfdarlarının fikrincə, maraqların bu ümumiliyi aşağıdakı amillərlə şərtlənir: qlobal problemlər yaranır və kəskinləşir; elmi-texniki inqilab dünyanın sənaye cəhətdən daha yaxşı inkişaf etmiş dövlətləri tərəfindən yaradılan və nəzarət edilən ən müasir texnika növlərinin bir çox ölkələr üçün həyati əhəmiyyət kəsb etdiyi birmərhələyə keçir; müasir dünyada qarşılıqlı əlaqələr artır və s.

“Qarşılıqlı asılılıq”da liberal institusionalistlər, dövlətlər arasındakı əməkdaşlığa mane olan ən böyük maneəni aldadılma qorxusu olduğunu təsdiqləyirlər. Bu problemi həll etmək üçün tərəflər ümumi maraqlar daxilində aldatma ehtimalını minimuma endirə biləcək beynəlxalq təşkilatların köməyinə üstünlük verirlər. Beynəlxalq təşkilatlar həmçinin müqavilənin həyata keçirilməsinin monitorinqinə qənaət etmək imkanı da verir.

Yəni, dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla yanaşı, **transmilli korporasiyalar** dünya proseslərinin və hadisələrinin gedişinə və inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərən amillərə çevrilmişlər. Müasir dünyada transmilli korporasiyalar iqtisadi dəyişikliklərin və maliyyə əməliyyatlarının əsas inteqratorlarıdır. 1980-ci illərin sonları - 1990-cı illərin əvvəllərində. R. Keohan və J. Nay ümumilikdə beynəlxalq münasibətlər üzrə transmilli əlaqələrin intensivləşməsi təsirlərini araşdıraraq dövlətlərarası münasibətlərə təsir göstərən beynəlxalq qarşılıqlı əlaqələrin beş amilini qeyd edirlər: adi vətəndaşlar səviyyəsində fikir mübadiləsinin genişləndirilməsi; siyasi plüralizmin inkişafı (koordinatör kimi çıxış edən transmilli strukturlara fərdi milli qrupların daxil edilməsi); dövlətlərin, xüsusilə nəqliyyat və maliyyə sahələrində asılılıq və qarşılıqlı asılılığın formalaşması; başqalarına münasibətdə bəzi dövlətlərin istifadəsi üçün yeni təsir vasitələrinin yaradılması; bəzən fərdi dövlət maraqlarına zidd siyasət yürüdən beynəlxalq münasibətlərin müstəqil subyektlərinin yaranması. (Keohane - Nye,1971:337)

Realistlərdən fərqli olaraq Keohan və Nay baş verən hadisələrin təsviri və izahında daha realist mövqedən çıxış edərək mürəkkəb qarşılıqlı asılılığın ideal növnü inkişaf etdirirlər. Bu ideal tipin əsas xüsusiyyətləri:

- müxtəlif cəmiyyətlərin öz aralarında bir-birinə müxtəlif kanallar vasitəsilə dövlətlərarası, hökumətlərarası və transmilli birləşmə bacarığı;
- dövlətlərarası əməkdaşlıq sahələrində iyerarxiyanın olmaması;
- hər hansı bir regionda dövlətlərin mürəkkəb qarşılıqlı şəraitdə silahlı qüvvələrdən birinin eyni regionda başqa bir dövlətə qarşı istifadə imkanları istisana olunmamasıdır. (Keohane -Nye,1971:344)

Siyasi qlobalistikanın əksər nümayəndələri güman edirlər ki, qarşılıqlı asılılıq kəskin planetar problemlərin həlli zamanı dövlətlərin qarşısına müəyyən imkanlar yaratrsa da, onların üzərinə məlum öhdəliklər də qoyur. Onların fikrincə, qarşılıqlı asılılıq çox zaman dövlətlər arasında “qeyri-simmetrik münasibətlər” yaradır, başqa sözlə, hansısa ölkələrin milli maraqlarına müəyyən ziyan vurulur. (Keohane- Nye:1971; Теория Взаимозависимости). Yəni, mürəkkəb qarşılıqlı əlaqə vacib bir siyasi prosesə təkan versə də dövlətlərin müəyyən sahələrdə məqsədləri dövlətlərarası dövlət siyasətindən fərqlənə bilər.

Ali dövlət qurumlarının yaradılması

Beynəlxalq problemlərin həlli yollarının axtarışında milli institutların fəvqündə duran institutların yaradılması planına əsasən, hakimiyyət hesab edir ki, qlobal problemləri həll etmək məqsədilə hakimiyyətin suveren dövlətlərin hökumətlərindən həm regional, həm də qlobal miqyaslı milli institutların fəvqündə olan institut və təşkilatlara verilməsi zəruridir. Dünya birliyində hakimiyyət institutlarının qlobal sisteminin formalaşmasına münasibətdə bir neçə nöqtəyi-nəzər mövcuddur.

1. Bəziləri beynəlxalq inkişaf perspektivlərini mühüm ümumbəşəri məsələlərə qətiyyətli təsir göstərmək və son nəticədə çağdaş sivilizasiyanın radikal yenidən qurulmasına kömək etmək iqtidarında olan **beynəlxalq təşkilatlarla** əlaqələndirir. Bu mövqenin əsasını hazırda fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların modernləşməsinin zəruriliyinin tanınması və onlara uyğun yeni müəssisələrin yaradılması təşkil edir.

2. Digər yanaşma tərəfdarları milli institutların fəvqündə olan institutların yenidən qurulmasında daha radikal layihələr irəli sürür və bu təşkilatlara gerçək **hakimiyyət ayrılmasını**, habelə onlara dünya siyasətinə əsaslı təsir göstərmək imkanı yaradılmasını tövsiyə edirlər. Y.Tinbergen yazır ki, “Beynəlxalq problemlərin səviyyəsi sayılan ən yüksək səviyyədə düşünülmüş dəyişikliklərin əsas hərəkətverici qüvvəsi beynəlxalq institutlar olmalıdır... Əgər bütün institutlara əhəmiyyətli hakimiyyət verilsə, onda onlar öz sərəncamlarında olan vəsaitləri sistemə gətirərək, siyasəti formalaşdırırlar”. (Модель Ян Тинбергена)

3. İnsan cəmiyyətində hakimiyyətin *böyük mərkəzləşdirilməsinin tərəfdarları ümumdünya parlamentinin və hökumətinin yaradılmasına* dəstək verirlər. Onlar hesab edirlər ki, qlobal problemlərin kəskinləşməsi, həmçinin milli dövlətlərin və milli hökumətlərin onların öhdəsindən gələ bilməməsi ümumdünya hökumətinin yaradılması haqqında məsələni gündəmə gətirir. Hər şeydən öncə, onlar “dünya hökuməti” və “dünya dövləti” anlayışlarını dəqiq şəkildə bir-birinə qarşı qoyur və ayırırlar. Onların fikrincə, birincisi “gözlənilən gerçəklik”, ikincisi isə “utopiya”dır. Dünya birliyinin idarə olunmasında institusional mexanizmlərin qlobal sisteminin formalaşmasına münasibətdə vahid yanaşma yoxdur. Yəni, qloballaşmanın vahid forması mövcud deyil.

Siyasi proseslər və antiqlobalist hərəkətlər

Son illər antiqlobalistlər hərəkəti bütün beynəlxalq birliyin diqqətini özünə cəlb etmiş, dünya siyasətinin başlıca amilinə çevrilmişdir.

Hazırda vahid, ümumi mərkəzdən idarə olunan və eyni məqsəd güdən ümumdünya antiqlobalist hərəkəti mövcud deyil. Beynəlxalq aləmdə qloballaşma prosesinin neqativ təmayüllərinə və nəticələrinə qarşı yaradılmış bir sıra müstəqil və sərbəst ictimai təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Bu təşkilatlardan daha məşhur və fəal olan bəzilərini ROSBALT İnformasiya Agentliyinin dərc etdirdiyi məlumatlar əsasında daha ətraflı nəzərdən keçirək. İlk növbədə qloballaşmanın ideologiyası kimi qiymətləndirilən *neoliberalizmə qarşı mübarizə* təşkilatlarının mövqeyini qısaca şərh edək.

1. **ATTAC** kimi tanınan “Maliyyə bazarları və onların institutlarına demokratik nəzarət uğrunda beynəlxalq hərəkət”dir (Platform of the international movement ATTAC,1998). Təşkilatın əsas şüarı “neoliberalizmə qarşı konvergensiya”dır. Hərəkət 1998-ci il dekabrın 11-12-də Fransanın ATTAC Assosiasiyası tərəfindən təşkil edilən beynəlxalq görüş zamanı yaradılmışdır. Tədbirdə Afrika, Cənubi Amerika, Asiya və Avropanın təxminən 10 ölkəsinin nümayəndələri iştirak etmişlər. ATTAC müxtəlif ölkələrdə və bütövlükdə bütün dünyada neoliberalizmə qarşı mübarizədə onun təşkilatlarını birləşdirmək məqsədi güdən müxtəlif

siyasi aksiyalar təşkil edir. Bundan başqa, ATTAC məlumat şəbəkəsinin yaradılmasına çalışır ki, bu da birləşmə işinə xidmət etməlidir. İnformasiya şəbəkəsinin genişləndirilməsi üçün təşkilatın yanında elmi şura yaradılmışdır. Şuranın başlıca vəzifəsi neoliberal strukturların, təşkilatların və s. fəaliyyəti haqqında və neoliberalizmin əleyhdarlarının baxış və fəaliyyətlərinin işıqlandırılması ilə yanaşı, onun nəticələri haqqında məlumatların toplanması və yayılmasından ibarətdir. Fransada bu hərəkatın yaradılmasından sonra bir çox ölkələrdə həmçinin neoliberalizmə qarşı bu cür təşkilatların yaradılmasına başlandı. ATTAC-da (təşkilatın üzvlərinin bildirdiklərinə görə) iyerarxiya və heç bir coğrafi mərkəz yoxdur, bu qurum yalnız ümumi ideya ətrafında birləşən müstəqil təşkilatlar birliyidir.

2. 50 Years is Enough. Neoliberalizm əleyhinə daha bir hərəkat “**50 il yetər!**” (50 Years is Enough- Third World Traveler) adlı İqtisadi ədalət uğrunda qlobal şəbəkədir. Hərəkat 1994-cü ildə ABŞ-da yaradılmışdır. Hazırda təşkilata Dünya Bankında (DB) və Beynəlxalq Valyuta Fondunda (BVF) tam islahatlar aparılması uğrunda çıxış edən Amerikanın təxminən 200 ictimai təşkilatı daxildir və o, dünyanın 65 ölkəsinin 185 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edir. Bu hərəkatın təmsilçiləri DB və BVF-i antidemokratiklikdə və korrupsiyaya qurşanmaqda ittiham edir, həmçinin bu institutların fəaliyyətinin dünyada təbəqələşmənin güclənməsinə və ekoloji vəziyyətin pisləşməsinə apardığını iddia edirlər.

Hərəkat DB və BVF-in rəhbərliyinə qarşı bir sıra tələblər irəli sürmüşdür. Onlardan aşağıdakıları göstərmək olar:

- bəyan olunan bütün borcların heç bir tələb irəli sürülmədən 100% silinməsi;
- struktur tənzimləmə və makro iqtisadi islahatların (əsasən, kreditləşmə sahəsində) dayandırılması və onların nəticələrinin əvəzinin ödənilməsi;
- bu təşkilatların proqramları nəticəsində ziyan vurulan ölkə hökumətlərinə sosial və iqtisadi dağıntının əvəzinin ödənilməsi;
- özəl sektora yardım göstərilməsinin dayandırılması (xüsusilə korporativ qloballaşma məqsədi güdən proqram və təşkilatlara).

Qloballaşma problemləri həll etmək üçün yaradılmış təşkilatlar

1.Oxfam International (OI). Neoliberalizmi tənqid edən beynəlxalq təşkilatlar arasında “beynəlxalq yardım qrupları” adlananları, məsələn, Oxfam International və ya beynəlxalq “Dünya baxışı”-nı (World Vision) fərqləndirmək olar. Bu qruplar qloballaşma ilə qarşıdurma yaratmaq üçün deyil, onu müşayiət edən problemləri həll etmək üçün yaradılmışlar.

Beynəlxalq Oxfam qrupu – bütün dünyada yoxsulluq və ədalətsizliklə mübarizə məqsədilə birləşmiş muxtar qeyri-hökumət təşkilatlarının konfederasiyasıdır. ABŞ, Belçika, Kanada, Avstraliya, Böyük Britaniya, Honkonq, İspaniya, İrlandiya və Niderland onun üzvüdür.

Yeni Zelandiya, Kvebek və Almaniya Oxfam-ı hazırda müşahidəçi statusuna malikdir. 01 koordinasiya mərkəzi Oksfordda yerləşir. Bundan başqa, Vaşinqtonda DB, BVF və BMT-nin fəaliyyətinə nəzarət edən 01 Müdafiə ofisi mövcuddur. Oxfamın hər bir təşkilatı müstəqildir və yalnız mərkəzi ofis onların fəaliyyətini koordinasiya edir. Bu təşkilat yoxsulluqla və insan hüquqlarının pozulması ilə mübarizəyə yönəldilmiş müxtəlif aksiyalar keçirir, həmçinin maarifçi-təhsil fəaliyyəti ilə məşğul olur.

2.World Vision. “Dünya baxışı” – bütün insanların, xüsusilə uşaqların rifahının yüksəldilməsi uğrunda çıxış edən beynəlxalq xristian təşkilatıdır. Təşkilatın əsası 1950-ci ildə Asiyada yetim uşaqlara qayğı göstərmək məqsədilə qoyulmuşdur (World Vision International | For Children). Sonralar “Dünya baxışı” öz fəaliyyət və maraq dairəsini genişləndirsə də, onun diqqət mərkəzində əvvəlki kimi yenə də “cəmiyyətin sosial sağlamlığının ən yaxşı indikatoru” olan uşaqlardır. Planetin altı qitəsində işləyən “Dünya baxışı” dünyada ən iri xristian yardım təşkilatlarından biridir. Hazırda “Dünya baxışı” öz idarə heyətləri və ya məsləhət şuraları olan

qarşılıqlı asılı milli obyektlərin birliyi kimi fəaliyyət göstərir. Əsas koordinasiya orqanı qismində beynəlxalq direktorlar idarə heyətidir. Lakin qərarlar yerli idarə heyətləri səviyyəsində qəbul edilir, çünki milli direktorlar qabaqcadan bəyənilmiş büdcələr hüdudunda bütün layihələrin 90%-dən çoxunu tövsiyə edirlər. Biznes, kilsə və sosial xidmət nümayəndələri milli idarə heyətlərinə daxildir və milli səviyyədə idarəçiliyə görə məsuliyyət daşıyırlar.

Anti-qlobalist hərəkatlar Yaxın və Orta Şərq regionu ekspertlərinin qiymətləndirilməsində

Son illərdə dünya yeni bir mərhələyə qədəm qoyub: getdikcə daha çox nizamsız, etibarsız və hətta təhlükəli hala gəlməkdədir. Qətiyyətlə demək olar ki, bütün davamsızlıq, qeyri-sabitlik və qismən geriləmə ilə Yaxın Şərq dünya siyasətinin əsas bölgələrindən biri kimi, dünyanın aparıcı qüvvələrinin rəqabət zonası olaraq qalmaqdadır. Soyuq müharibənin sona çatdıqdan sonra bu geosiyasi məkan maraqların kəsişməsi zonası deyil, dünya hakimiyyət mərkəzlərinin xarici siyasət fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Region müxtəlif siyasi rejimler, dini baxışlar, inkişaf səviyyəsi və digər amillərlə xarakterizə olunan həddindən artıq qeyri yekcinsliyi (heterogenliyi) fərqlənir. Bu isə qloballaşmanın bu əraziyə təsirinin qiymətləndirilməsini olduqca mürəkkəbləşdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, əsasən ərəblər və müsəlmanlar yaşadığı Yaxın və Orta Şərqlin əksər ölkələrində qloballaşma mənfi bir fenomen olaraq tez-tez müstəqil dövlətlərin daxili işlərinə müdaxilə və yabancılıq ideyaları tətbiqi ilə əlaqəli tək yönlü proses olaraq qəbul edilir. Bu ölkələrin əksəriyyəti praktik olaraq qloballaşma prosesinə cəlb edilməyə müqavimət göstərirlər. Məsələn, əlaqəli ekspert S. Filatov yazır ki, müsəlman şüuru və dindarlığı qloballaşmanın müasir modelinə zidd və müqavimət göstərən bir mahiyyətə malikdir [Филатов, 2004:18]. Təbii ki, belə halda onlar qloballaşmada mənfi təzahürlərlə əlaqəli amillərin spektrini əsaslandırmağa çalışırlar.

Məsələn, Qlobal inteqrasiya prosesləri üzrə ərəb eksperti M.F. Saltaha görə “Hazırda Yaxın Şərq üçün siyasi nöqtəyi nəzərdən “qloballaşma” kimi bir anlayış yoxdur” və bu termin altında məcburi amerikanlaşma və demokratikləşmə gizlədilir [سلطحة،العوامة الله فضل، ص:107.1999الكويت،السياسة،مكتبة ل لعولمة ال بدية الآثار [ار شيدا عبد الحافظ، ع بد]. Misirli tədqiqatçı Abd Ər-Rəşid Abd El-Hafiz isə “Qloballaşmanın Ərəb ölkələrinə mənfi təsirləri və onlara qarşı mübarizə yolları” kitabında qloballaşma prosesinin siyasi komponentinin əsas mənfi faktorlarına: milli dövlətin zəifləməsini, bütün dünya üçün vahid siyasi sistem tətbiq etmək və müəyyən ölkələrdə siyasi sistemin dəyişdirilməsi cəhdlərini aid edir. [ار شيدا عبد الحافظ، ع بد]. 52]. Liberal ərəb ziyalıları da qloballaşmanı ərəb və müsəlman dünyası kimliyinə birbaşa təhdid, ərəblərin mədəni və insan şəxsiyyətini məhv edən “barbar” bir proses kimi təsvir edirlər [Najjar,2005: 93].

Əslində günümüzdə Qərbin üstün ideoloji baxışları ilə Qərbli olmayan xalqların Qərb dəyərlərini qəbul etməlidir inamı, faktiki olaraq, əxlaq dəyərlərinə ziddir. Belə qərb mədəniyyətinin alınmasına gedilən islahatların nəticəsi, dövlətin daxilində ziddiyyətlər yaranmasına gətirir. Belə ki, hal-hazırda danılmaz faktır ki, Amerika mədəniyyəti və Amerika dəyərləri qloballaşma adı altında dünyaya qəbul etdirilir. Bu mədəniyyət sələmçilik üzərində qurulmuş kapitalist mədəniyyətdir, orada homoseksualizm kimi fəsad açıq və normal müstəvidə təbliğ olunur, onları bir zümrə kimi formalaşdırırlar. Fikrimizcə, bu mədəniyyətin yayılması tarixən təşəkkül tapmış normalar və adət-ənənələrə zərbə endirir, onların gizli aşınmasına səbəb olur. İslam isə qloballaşmanın təklif etdiyi bu kimi dəyərlərlə üst-üstə düşmür, özünəxas müəyyən bir həyat tərzini tələb edir və müsəlman dünyasına xristian dəyərlərinin və qlobal kütləvi Qərb mədəniyyətinin bu şəkildə təcavüzkar nüfuz etməsinə müqavimət göstərir.

Qloballaşmaya qarşı 2001-ci ilin noyabrında Beyrutda keçirilən ümumi ərəb məclisinin məqsədi “terrora qarşı müharibə”nin son inkişafı və gedişini izləmək, qloballaşmanın əsas məsələləri üzrə müzakirələr, alternativ inkişaf yollarının inkişafı üçün təcrübə mübadiləsi və şəraitin yaradılması kimi maddələrə nail olmaq idi [http://www.islamweb.net/media/print.php?id=4718].

2004-cü ildə Livanda keçirilən konfransın sonunda isə Yaxın Şərq antiglobalistlərinin əsas mövqelərinin ifadə olunduğu “Beyrut Bəyannaməsi” qəbul edildi. Bəyannamədə İraq və Fələstin xalqlarının işğala qarşı mübarizə haqqının dəstəklənməsi; İsrail tərəfindən Fələstinin işğalının sona çatması tələbi; İraqdan koalisiya qüvvələrinin tam çəkilməsi; fələstinlilərin siyasi, sosial, iqtisadi və vətəndaş hüquqlarına tam hörmət; sionizmin irqçi və müstəmləkəçi ideologiya kimi mühakiməsi; İsrail separatçılıq baryerinin sökülməsi; bütün İraq və Fələstinli siyasi məhbusların azad edilməsi kimi vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulurdu. [/com.almustaqbal.www://http -]. Təəssüf ki, bu vəzifələrin çoxu kağız üzərində qalmaqda davam edir.

Misir (AGEG) [http:// www. Ageg. net.] və Suriya Əl- Badil [http://www.albadil.net.] qrupları və digər təşkilatlar da öz fəaliyyətlərini ABŞ və İsraildən gələn, dünya hegemonyasına yönəldilmiş ideologiya ilə qəbul edilən sionizmə qarşı mübarizə əsasında qurur. Milliyyətçilər və islamçılar qloballaşmanı sionistlərin bir aləti kimi təsvir edirlər. Onların qənaətinə görə qloballaşmanın məqsədi ərəb dünyasını iqtisadi, siyasi və mədəni cəhətdən kölə halına salmaq və onu Qərbə tabe etməkdir [http://www.daawa.net/display/arabic].

Məsələnin bu şəkildə qoyuluşunun nə dərəcədə əsaslı olduğunu təxmin etmək üçün ötən minilliyin sonlarına ekskurs edək. Hələ imperializm 1980-ci illərin əvvəlində “**böyük İsrail imperiyası çətiri**” altında Yaxın Şərqin rekonstruksiyası planını işə salıb və ilk addım 1980-ci il sentyabrın 22-də başlanmış və səkkiz il sürmüş İran-İraq müharibəsi idi. İmperiyaçı güclər bu müharibənin gedişində iki müsəlman dövlətinə “**həm bizimki, həm də sizinki**” prinsipini tətbiq edərək hərbi, iqtisadi, sosial fəlakətə yol açdılar. Fars körfəzindəki müharibələr və 2003-cü ildə İraqın işğalı bu strategiyanı davamı idi.

Oded İnonun 1982-ci ildə qələmə aldığı və bütün müsəlman dövlətlərinin, birinci növbədə bölgənin ərəb ölkələrinin süqutunu nəzərdə tutan “**İnon planı**” məhz bu dövrdə qüvvəyə minib. Plan bu gün Netanyahu hökumətində (Likud partiyası fraksiyasında) təmsil olunan və İsrailin hərbi və intellektual elitası arasında olan nüfuzlu Sionist hərəkatın təməl daşdır.

Planın məqsədi İsrail ərazisini genişləndirmək məqsədi ilə qonşu ərəb dövlətlərini zəiflətmək və nəticədə parçalamaqdır. Sionist layihəsi yəhudilərin köçürülməsi üçün hərəkatın dəstəklənməsinə yönəldilmişdir. Və böyük ehtimalla daha geniş anlamda, bu, fələstinlilərin Fələstindən çıxarılmasını, nəticədə isə, Şərq sahilinin və Qəzza Zolağının İsrail ərazisinə daxil edilməsinə səbəb olar.

“Böyük İsrail” planı tərkibinə Liviya, İordaniya, Suriya, Sinay yarımadasının ərazisi, və İraq və Səudiyyə Ərəbistanı ərazisinin bir hissəsi daxil olan bir sıra səlahiyyətli dövlətləri yaradılmasını nəzərdə tutur. Ekspertlər bu planı Yaxın Şərqdə ingilis müstəmləkə siyasətinin davamı və İsrail dövlətinin regional üstünlüyünə nail olması üçün strateji planı kimi dəyərləndirirlər. Yəni, plan, İsrailin qonşu ərəb dövlətlərinin balkanlaşması yolu ilə öz geosiyasi mühitini “yenidən” təşkil etməsi, onları daha kiçik, daha zəif dövlətlərə çevirməsin xidmət edən bir strategiyadır.

İnon planı yalnız İraqın kürd-sünni-şiə oxu üzrə bölünməsinə (ABŞ-ın keçmiş vitse-prezidenti Baydenin planını da əhatə edən) deyil, Liviya, Misir və Suriyanı da nəzərdə tutur. Bundan əlavə, eyni strategiya İran, Türkiyə, Somali və Pakistanın parçalanmasını da ehtiva edir. İnon planının digər bir elementi, plana görə, Misirdən başlayacaq və sonra Sudan, Liviyaya və bütün bölgəyə yayılmış Afrikanın şimalında dövlətlərin parçalanmasıdır ". (<http://poistine.org/velikiy-izrail-plan...>)

Bu plan faktiki olaraq "Böyük İsrail" in yaradılması kimi görünür və bu bölgəyə münasibətdə Amerika xarici siyasətinin əsas oxunun biçimlənməsini nəzərdə tutur. İsrailin dəstəyi ilə yaradılacaq Kürdüstan bu planın çıxış nöqtəsi, müəyyən mənada təkcə İraqa deyil, həm də Türkiyə, Suriya və İrana təsir etməli açar olmalıdır. (<https://sputnik.az/russia>)

Göründüyü kimi milliyətçilər və islamçıların təşvişi və qloballaşmanı sionistlərin bir aləti kimi təsvir etməsi əsassız deyil. Həmas təşkilatının nümayəndələrindən biri xəbərdarlıq edir ki, əgər ərəb dövlətləri İsrailin mövcud olmasına icazə verərsə, o zaman İsrail "Cənub-Şərqi Asiyada Yaponiya kimi, regionda hakimiyyəti ələ keçirəcək və bütün ərəblər yəhudilər üçün işləyəcək". [Страус, 2005].

Və deyəsən, İnon planı artıq İraq və Suriyada uğurla nəticələnib və indi bu dövlətlərin unitar quruluşunu saxlamağımız çətin olacaq. Bu plan Sudan, Yəmən və Liviyada qalib gəlmək üzrədir. Yaxın Şərfin domino effekti ilə üzləşəcəyi halda parçalanmağa məruz qalan hər bir ölkə növbəti dövətdə yeni cəbhənin açılmasına təkan verəcək.

Bu günlərdə BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasında Suriyadakı mövcud vəziyyətin müzakirəsi zamanı BMT-nin Baş katibi Antoniu Quterreş acı təəssüf hissilə son vaxtlar Yer kürəsində gərginliyin kəskin artmasından narahatlığını dilə gətirərəkbu gün dünyada "soyuq müharibə" yenidən qayıtdığını söyləyib. BMT rəhbərinə görə gərginliyin artmasının qarşısını almaq üçün nəzarət mexanizminin olmaması planetdə vəziyyəti xüsusilə çətinləşdirir. Onun fikrincə əvvəllər də "soyuq müharibə" zamanı ABŞ və Sovet İttifaqı arasında ciddi bir qarşıdurma var idi. Lakin indi Vaşinqton və Moskva əvvəllər olduğu kimi hər kəsə nəzarət edə bilmir, vəziyyət belə davam etsə, dünyanı böyük təhlükələr gözləyə bilər. Bir çox ölkələr bölgədə çox fəaldır. Türkiyə, İran, Səudiyyə Ərəbistanı və başqaları güclü təsir imkanlarına malikdir (Təbii ki, bu Qərbi narahat edən amillərdəndir-İ.G.). Onun sözlərinə görə "Yaxın Şərqdə xaos dünyada sülh və təhlükəsizliyi təhdid edəcək miqyasdadır" (<https://sputnik.az/russia>)

Əslində İslam Qərbin qlobal hegemonyasının qurulmasında yeganə manelərdən idi. Şimal Afrika və Asiyadakı ərəb dövlətlərini əhatə edən kütləvi iğtişaşlar... Qəddafinin tərəfdarları və müxalifləri arasında silahlı qarşıdurmalar...və Suriya. İlk baxışdan başlayan iğtişaş və etirazların görsənən səbəbləri hər yerdə fərqlidir, pərdəarxası tərəflər isə maraqlarına xidmətdə sadıqdırlar. Bununla da qloballaşma və Yaxın Şərqdəki təzahürlər çox yönlü və qeyri-müəyyəndir. Bütünlükdə isə bölgədəki qloballaşma reaksiyası, Yaxın Şərq cəmiyyətlərinin xüsusilə mədəniyyət, milli və dini şüurda ifadə olunan kimliyini qoruya bilməsi üçün şüuraltı cəhdləri, sərvətlərinə sahib olması üçün hegemoniyaya qarşı müqavimətləridir.

Siyasi proseslər, qloballaşma və milli maraqlar

Hesab edirik ki, dövlətlərin qarşılıqlı asılılıqlarının güclənməsinə, onların daxili və xarici funksiyalarının beynəlxalq aspekt əldə etməsinə baxmayaraq, milli siyasət və milli maraqlar daxili funksiyalarda öz üstünlüklərini davam etdirirlər. Başlıca milli maraqlar - ölkə daxilində asayişin təmin olunması, ehtiyatlara nəzarət edilməsi, dövlətin ölkə əhalisinin rifahına görə məsuliyyəti, qanunvericiliyin, vergi siyasətinin səmərəliliyi, daxili inkişafın sabitliyi və dövlətin öz gücünü artırması mahiyyətə cəmiyyətin dövlət səviyyəsində

mütəşəkkilliyinin qorunub saxlanmasına yönəldilmişdir. Bu maraqlar dövlət siyasətinin hərəkətverici qüvvəsidir.

Qloballaşma şəraitində milli maraqlar öz əhəmiyyətini itirmir, bununla belə, şübhəsiz ki, mürəkkəbləşir, differensiasiyalaşır, yeni aspektlər əldə edir və öz mövcudluqlarının sərhədlərini aşkarlayır. Fransız alimi F.Moro-Defarj haqlı olaraq qeyd edir ki, “dövlət və dövlətin sərhədləri mövcudluqlarını davam etdirirlər. Əlbəttə, bu sərhədləri beynəlxalq ticarət, turizm, kapitalların yerdəyişməsi və informasiya axınları üçün açmağın bir çox üsulları vardır. Bununla belə, dövlətlər sərhəd rejiminin qanunvericiliklə nizamlanması hüququnu özlərində saxlayırlar. Nə qədər ki, suveren dövlətlər vardır, sərhədlərin keçilməsi hətta çoxlu çətinliklərlə bağlı olsa belə, bu sərhədlər də qalacaqdır”(Moro-Defarj, 1996: 112)

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər bir dövlətin daxili tələbatları və maraqları var ki, bunlar da onun xarici siyasətini bir çox məsələlərdə müəyyən edir. Daxili və xarici funksiyaların gerçəkləşdirilməsinin forma və metodları yetərincə fərqlidir. Ona görə də daxili və xarici siyasəti dövlətin yalnız bir fəaliyyət sahəsində birləşdirmək hələ tezdir.

Adətən, hüquqi ədəbiyyatda dövlətlərin daxili funksiyalarının inkişafında onların beynəlmiləşməsi, başqa sözlə, daxili funksiyalara əhəmiyyətli beynəlxalq aspekt verilməsi, onların xarici mühitlə sıx qarşılıqlı əlaqəsi, dövlətin daxili və xarici siyasəti arasında qarşılıqlı münasibət kimi vacib təmayüllər müşahidə olunur. Buradan da belə aydın olur ki, dövlətin daxili funksiyaları müstəsna olaraq öz şəxsi məsələsi kimi inkişaf edə, beynəlxalq birliyin maraqları nəzərə alınmadan fəqət milli maraqlara əsaslanan məqsəd və vəzifələrlə müəyyənləşə bilməz. Axı hər bir dövlət digər dövlətlərdən təcrid olunmuş vəziyyətdə deyildir. Dövlətlərin hamısı bir-biri ilə beynəlxalq birliyin “buxov”ları ilə, qlobal problemlərin həllində iştirak etmək zəruriliyi ilə bağlıdırlar. Ona görə də onlar öz maraqlarını həmin cəmiyyətin ümumi maraqları ilə uzlaşdırmalıdırlar.

Dövlətlərin milli maraq anlayışı və yürütdüyü siyasət əsasən subyektiv xarakter daşıyır. Bu bir qayda olaraq dövləti idarə edənlərin ölkəsinin maraq və imkanlarını necə qiymətləndirmələri və hakim elitanın hansı səriştəyə malik olmaları, dövlətin siyasi rejiminin fəaliyyət səmərəliliyi və hansı strateji doktrina daşıyıcısı olmaları ilə ölçülür (Həsənov, 2010: 272). Dövlətlərin təbii resurslar diapazonu kəmiyyət və keyfiyyət cəhətdə onun siyasi müstəqilliyi, iqtisadi təhlükəsizliyi və dirçələşinin təməl bazasını təşkil etdiyindən beynəlxalq geosiyasətdə təbii resursların faktoru müstəsna əhəmiyyət daşıyır.

Məlumdur ki, beynəlxalq institutlarda təmsil olunmada da xalqlar arasında mühüm hakimiyyət disbalansı mövcuddur. Məhz bu səbədən bəzi ölkələr başqalarına nisbətən beynəlxalq iqtisadi və siyasi gündəliyə təsir etməkdə daha az gücə malik olur və ticarət, eləcə də siyasi sazişlərə qoşulmaq üçün təzyiqi hiss edirlər. Geniş siyasi, iqtisadi qərarların hazırlanması səviyyəsində beynəlxalq qruplaşmaların az məsuliyyət göstərməsi isə milli demokratiyanı sarsıdır. Nəticədə, qloballaşmanın cari forması bir tərəfli olur və ən nüfuzlu dövlətlər tərəfindən formalaşır. Təbii ki, bu qaydalar inkişaf etməkdə olan və keçid dövründə olan dövlətlərə xüsusilə kömək etmir. “Qloballaşma artmaq və inkişaf etmək üçün güclü və dinamik qüvvə ola bilər”. Əgər qloballaşma dövlətlər tərəfindən layiqincə idarə olunarsa, beynəlxalq səviyyədə davamlı və ədalətli inkişafın əsasları qoyula bilər. Buna görə, hamının əsas maraqlarına cavab verən açıq və birbaşa dialoqlar vasitəsilə razılaşıdırılmış qərarlar axtarışında inadla çalışmaq vacibdir (United Nations Conference on Trade..., 2000).

Yəni, qloballaşma dövlətlərin demokratiya institutlarının və cəmiyyətin demokratik idarəedilməsinin hərtərəfli və daha dolğun inkişafı üçün optimal şəraiti təmin etmək öhdəliyi baxımından, siyasi funksiyaların məzmununa da müəyyən dəyişikliklər etməkdədir. Professor İ.Lukaşuka görə “hazırda demokratik dəyərlərin qloballaşması baş verir. Demokratiya bəşəri

əhəmiyyətli prinsip kimi qəbul edilir. Ona olan hüquq beynəlxalq birlik tərəfindən getdikcə daha çox dəstəklənən qlobal hüquqa çevrilir” [Лыкашук, 2000]. Əslində bu gün baş verməkdə olan hadisələr bunun əksini göstərməkdədir. Göründüyü kimi, günümüzdə qloballaşma beynəlxalq imperializmin, liberal kapitalizmin bütün dünyaya hakim olmasına xidmət edir və İslam dünyasının işğalına istiqamətlənib. Nəticə İslam dünyasını iqtisadi baxımdan asılı vəziyyətə salıb ona siyasi baxımdan hakim olmaqdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi onlar məzhəblər, millətlər, tayfalar arasında qarşıdurma yaratmaqla bu niyyətə xidmət ediblər. Son illərdə hərbi gücdən istifadə, işğalçılıq, təcavüzlə məqsədə doğru gedirlər və bu yolda nə siyasətin modernləşməsi, nə də kapitalist sisteminin əlində “atribut” kimi siper etdiyi demokratiya, azadlıq, hüquq, insan hüquqları kimi anlayışlar praktik olaraq gözə alınmır.

Qloballaşma problemlərinin həllində əldə olunan uğurlar ayrı-ayrı alimlərə dövlətlərin funksiyalarının daxili və xarici funksiyalara bölünməsinə köhnəlmiş elan etmək üçün əsas vermişdir. Çünki, onların fikrincə, qloballaşma daxili və xarici siyasət arasındakı sərhədləri aradan götürür. Bununla bağlı olaraq, funksiyaların vahid təsnifatının tətbiq olunması, onların həm ölkə daxilində, həm də ölkənin hüdudlarından kənarında gerçəkləşməsinin ümumiliyinin elan olunması haqqında təkliflər bildirilmişdir.

Ümumi funksiyaların beş qrupunu fərqləndirmək təklif olunur:

- iqtisadi – bu funksiyanın məzmununu iqtisadiyyatın normal fəaliyyətinin və inkişafının, xarici iqtisadi əlaqələrin təşkilinin və s. təmin olunması təşkil edir;
- siyasi – yaxud, təhlükəsizlik funksiyası dövlət və ictimai təhlükəsizliyin, sosial və milli razılığın, suverenliyin qorunmasının təmin olunmasına yönəldilmişdir;
- sosial – bu funksiyanın məzmununu əhalinin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, insanların sosial tələbatlarının təmin olunması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi, əhalinin zəruri həyat səviyyəsinin dəstəklənməsi, əmək, onun ödənilməsi, məişət və s. üçün lazımı şəraitin yaradılması təşkil edir;
- ideoloji – məqsədi müəyyən ideologiyanın, o cümlədən dini ideologiyanın saxlanması, təhsilin təşkili, elm, mədəniyyət və s.in dəstəklənməsidir;
- ekoloji - ətraf mühitin qorunması ilə bağlı funksiya. (Социально-политические и правовые проблемы развития...2001)

Qloballaşma dövründə zəruri olan dövlət funksiyaları

Qloballaşma dövründə hansı dövlət funksiyaları mütləqdir və gələcək rejimlərdə də belə olaraq qalacaqmı? Kornell Universitetinin professoru (ABŞ) Teodor Loui hesab edir ki, bu sualın cavabı siyasi aksiyaların əsl təhlilini tələb edir. Onun fikrincə, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının təqdim etdiyi hətta ən yaxşı mənbələrdən alınmış rəqəmlərin “öyrənilməsi” belə, siyasətin təhlili deyildir. İlk növbədə, siyasi prosesləri dövlətin funksiyaları kimi səciyyələndirmək lazımdır. Bunun üçüncü ictimai hüquq, dövlət idarəetməsi, klassik siyasi iqtisad ənənələrinə və siyasi fikrin digər mühüm istiqamətlərinə müraciət etmək vacibdir.

Loui səkkiz funksiyanın adını çəkir. Onun araşdırmalarına əsasən, bunlar bazar iqtisadiyyatının əsasını təmin edir və dövlət üçün mütləqdir. Söhbət “bazardan kənar”da yerləşən, onu qabaqlayan və varlı insanların öz sərvətlərini artırmaq üçün irəli çıxmalarına və bazar yaratmalarına qədər mövcud olmalı fəaliyyət formalarından gedir. Özəl bazar iqtisadiyyatının bəzi idarəçilik şərtləri: əldə etmə - qanun və asayişin təmin edilməsi; mülkiyyət üçün təminat; müqavilələr riayət edilməsinə nəzarət; mübadiləni həyata keçirmək üçün şərait yaradılması; dövlət mülklərini özəl sahibkarlara vermək üçün imkanlar yaradılması; izafi ictimai kapitalın təmin edilməsi; iş yerlərində tələbatın təmin edilməsi üçün şərait yaradılması; əmlaka vurulan ziyana görə allokasiya məsuliyyətinin təmin edilməsi; əmlaka vurulan ziyana görə

kompensasiya verilməsini təmin edən tədbirlər; cəmiyyətdə risk səviyyəsinin aşağı salınmasına yönələn tədbirlər.

Louinin fikrincə, göstərilən siyahı həm keçmişin, həm də gələcəyin iqtisadi inkişaf siyasətinin, başqa sözlə, kapitalizmin qloballaşması dövrünün öyrənilməsi ilə məşğul olan tədqiqatlar üçün gündəlikdə duran məsələdir [Loui, 1999: 113].

Hal-hazırda dövlət və hüquq nəzəriyyəsi elmində belə bir müddəa kök salmışdır ki, xalq hakimiyyətinin təmin olunması müasir dövlətin siyasi funksiyasının başlıca istiqamətini təşkil edir. Bu isə xalq tərəfindən üç səlahiyyətin: ölkədə xalqın adından dövlət hakimiyyətini həyata keçirməyə və bələdiyyə qurumlarında yerli məsələləri həll etməyə müvəkkil edilmiş nümayəndəli hakimiyyət orqanlarının formalaşmasında iştirakının; dövlət qərarlarının qəbulunda (məsələn, referendum yolu ilə) iştirakın; üçüncüsü, dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsinə və qəbul edilmiş qərarların reallaşmasına nəzarət hüququnun gerçəkləşməsinə nəzərdə tutur.

Dövlətin siyasi funksiyalarının reallaşması planında dövlət suverenliyi problemi daha çox diqqətə layiqdir. Onun müdafiə olunması kimi, təmin edilməsi də təhlil edilən funksiyanın vacib aspektini təşkil edir. Stiven Krasnerə görə, beynəlxalq münasibətlər sferasında güclü aktorları tanımaq dövlət suverenliyi şərtlərindən biridir, bu müdafiə və yardımı təmin edir. Suverenlik, əhali sayından və ya coğrafi ölçüdən asılı deyil, o, dövləti öz təsir sahəsinə aid edən əsas aktorların, siyasi maraqlarından asılıdır. Bundan əlavə, suverenlik anlayışının mənasını müəyyənləşdirən ümumi qəbul edilmiş heç bir şərti model yoxdur. Heç də bütün dövlətlər tam müstəqilliyə cəhd etmirlər, bəziləri hüquqlu çalışacaq və bəzi, onların suverenliklərinin bir hissəsini Avropa Birliyi kimi daha geniş siyasi strukturlardan faydalanmaq məqsədilə güzəştə gedəcəklər.

Beynəlxalq siyasətdə, **suverenlik** hələ də hökm sürür. Kosovo, Gürcüstan və Qəzzada son böhranlar onu yada salır ki, siyasi liderlərin suveren dövlət qisminə tanınmanın çox dəyərli olduğunu dərk etdiklərindən onu əldə etməyə ümid edirlər. Tanınma hətta kiçik və zəif icma sərvətindən faydanmağı o cümlədən beynəlxalq statusu, diplomatik mühafizəni, təbii ehtiyatlara nəzarət etmək qabiliyyətini, emissiya mənfəəti (pul çap və digər rahatlığı bayraqları kimi aktiv və s.) və daha zəngin ölkələr və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından xarici yardıma çıxışı təklif edir.

Beynəlxalq tanınma əhali sayından və ya coğrafi ölçü kimi fiziki xassələrdən asılı deyil. O, həmçinin effektiv idarə və ya tam siyasi muxtariyyət dan da asılı deyil. Məsələn, Andorra BMT tam hüquqlu üzvüdür, lakin - İspaniya və Fransa arasında sınıxdırılmış olan ölkə - yalnız 300-dən bir az artıq kvadrat mili əhatə edir və yalnız 83.000 əhalisi var. Bu dövlətə Fransa prezidenti və İspaniya Urgell yepiskopu rəhbərlik edir. Onun Konstitusiyaya Məhkəməsinin dörd üzvündən ikisi Fransa və İspaniya tərəfindən təyin edilir. Andorra beynəlxalq aləmdə tanınmaması üçün heç də kiçik dövlət deyil. Bu fərq yalnız 10000 nəfər əhalisi və 13 kvadrat kilometr torpaq sahəsi olan, Sakit Okeanın Cənubundakı adada olan Nauraya aiddir.

BMT-yə üzv dövlətlərin 13-nün 100000 əhalisi və 30-nun 500.000 əhalisi var. Somalının BMT-də yeri var və altı milyona yaxın əhalisi var, lakin səmərəli hökumət yoxdur. Tayvan, eyni zamanda, inkişaf edir və yaxşı siyasi idarə olunur, 20 milyon əhalisi var, yalnız 20 dövlət tərəfindən (190-dan çox dövlətin əvəzinə) tanınır (<http://azerbaijan.news.az/index...>).

Hüquqi ədəbiyyatda mütəmadi olaraq rast gəlinən bu fikir - global problemlər qarşısında “əlahiddə dövlətin suverenliyi də geri çəkilir” tezi qəti etiraz doğurur (Луканшук, 2000). Həmçinin, müstəqil “beynəlxalq-hüquqi suverenlik” kateqoriyasının mövcudluğu iddia

olunmaqdadır. Hesab edirik ki, bu cür iddialar qloballaşmanın mənfəi təzahürlərindən biridir (Абдулове -Комаров, 2003).

Dövlət suverenliyindən imtina etmək təklifi dövlətin ərazi bütövlüyü prinsipindən imtina etməyə bərabərdir. Zənnimizcə, dövlətin heç bir qlobal marağı onun öz ərazisində dövlət hakimiyyətinin aliliyinin inkar edilməsinə gətirə bilməz. Lakin ümumbəşəri, ümumplanetar maraqlara əsaslanaraq, dövlətin özünün könüllü şəkildə öz müstəsna hüquqlarını məhdudlaşdırmağa razılaşması tam başqa bir məsələdir. Əks halda, iqtisadi və hərbi gücə malik olan hansısa dövlətin digər bir dövlətin daxili işlərinə, İraqa münasibətdə olduğu kimi, zorakılıqla müdaxiləsi qaçılmaz olur.

Dövlət suverenliyi – ötən dövrlərin arxaizmi olmayıb, hazırkı dövrün aktual hüquqi və siyasi kateqoriyasıdır. Xalqların öz adətlərinə, qayda-qanunlarına uyğun, dini və başqa normalar üzrə yaşamaq, öz ruhlarına yaxın olan dövlət quruluşunu seçmək, müvafiq siyasi rejimi bərqərar etmək arzusu ilə hesablaşmamaq olmaz. Əks təqdirdə, həmin xalqın öz həyat tərzini, dəyərlərini və dünyanı, ətraf aləmi dərk etməsini başqa xalqlara da zorla qəbul etdirməsi qaçılmaz olur. Əgər bu və ya digər dəyərin həqiqətən də bəşəri əhəmiyyəti varsa, o zaman onlar Yaponiya, Cənubi Koreya və s.də olduğu kimi, bütün xalqlar tərəfindən də könüllü qəbul ediləcək.

Bu baxımdan, Ümumdünya insan hüquqları Konfransının (Vyana, iyun, 1993-cü il) sənədlərinə istinad etmək olar. Burada göstərilir: “Demokratiya xalqın öz siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni sistemini təyin etməkdə sərbəst ifadə olunan iradəsinə və onun həyatın bütün aspektlərində tam iştirak etməsinə əsaslanır”. Beləliklə, belə bir qənaətə gəlmək olar ki, beynəlxalq birliyin dövlət suverenliyinin sərhədlərini adlamağa ixtiyarı yoxdur. Yalnız dövlətin özü müəyyən növ öhdəlikləri könüllü olaraq öz üzərinə götürə bilər və bu da dövlətin beynəlxalq birliyin üzvü kimi suveren hüquqlarından irəli gəlir (Щербакoвa, 2003:20).

Qloballaşmanın problemlərinin həlli müxtəlif qrup dövlətlərin hüquq və maraqlarını nəzərə almaqla mümkündür. Bunun üçün dövlətlər xarici investorların sosial yönümlü kapitalını milliləşdirməmək öhdəliyini qəbul etməlidirlər. Qloballaşma qlobal iqtisadiyyatı dəyişdirən, demək olar ki, istehsalın bütün sahələrini və digər biznes proseslərini müəyyənləşdirən çox real haldır. Sənayeləşmiş iqtisadiyyatlarda, bilik və məlumat getdikcə daha vacib əhəmiyyət kəsb etdiyindən, qloballaşmaya bilik, təhsil və təlimin böyük təsiri var. Odur ki, qloballaşma təhsil sahəsində dövlət siyasətinin tələbini radikal olaraq artırır. Dövlətlər öz vətəndaşlarının təhsil səviyyəsini və ixtisasını yüksəltməyə çalışır, çünki rəqabət yüksək ixtisaslı insan resursları ilə aparıla bilər. Dövlətin rəqabətə qabiliyyəti, xüsusilə, intellektual və siyasi təbəqələrinin beynəlxalq və daxili məlumatlarla öz vətəndaşlarını təmin edilməsindən asılıdır. Yoxsul ölkələr perspektivdə dövlətlərin iqtisadi və sosial bərabərsizliyin artmasına gətirib çıxaran "beyin axını" problemini yaşadığından, rəqabəti bu sahədə həmin ölkələrə tam gətirmək çox çətindir.

Qloballaşma dövlətlərin daxili və xarici siyasətləri arasında sərhədlərin silinməsinə təsir edir, xarici siyasətin həyata keçirilməsini və mənasını dəyişir. Diplomatiyada milli təhlükəsizlik, hərbi böhranlar, sammitlər ilə müqayisədə ticarət, texnologiya, valyuta və sairənin xüsusi əhəmiyyəti artır. Siyasət bir ölkə çərçivəsindən kənara çıxdıqda daha geniş problem dairəsini əhatə edir. Koordinasiyanın institusional təmini xarici siyasət istiqamətinin müxtəlif məlumatları həm dövlət daxili, həm də dövlətlər arası daha kəskinləşir.

Qloballaşma dövlətlərin təhlükəsizlik siyasətinin mahiyyətini transformasiya etdirir. İqtisadiyyat, maliyyə, yoxsulluq, ekologiya, etnik konfliktlərlə bağlı olan “yumşaq təhlükəsizlik” probleminin rolu artır. “Sərt təhlükəsizlik” öz əhəmiyyətini saxlayır və daha çox dövlətlərin hərbi qarşıdurmasından yüksək texnologiyalar sahəsində yarışmasına keçir. Beynəlxalq

xalq münasibətlərdə gərginliyin çoxalması, xüsusilə də Yaxın Şərqdə baş verən son hadisələr inkişaf etməkdə olan ölkələrdə silahlanma yarışının artmasına gətirib çıxarır.

Qloballaşmada həmçinin milli institutları təhdid edən bütün neqativ halların təsbit edilməsi və onları qarşılaya biləcək beynəlxalq əməkdaşlıq formaları müəyyən edilməlidir. Prosesin effektiv olması üçün milli proqramlar təsis edilməli və BMT çərçivəsində koordinasiya edilməlidir. Fərqli maraqlar daşıyıcısı olsalar da, ümumi sosial təyinat dövlətlərin qloballaşma dövründə iqtisadi təhlükəsizliyinin beynəlxalq hüquqi əsasını təşkil etməlidir. Dövlət iqtisadi artımın yüksək və stabil tempinin yaradan, geniş iqtisadi inteqrasiyasını təmin edən siyasətin qəbul edilməsi üçün məsuliyyət daşıyan, sosial müdafiəni lazımınca təmin edən, təhsil və digər sosial xidmətlərə ümumi imkanlar yaradaraq öz vətəndaşlarının rifahını genişləndirən, eləcə də sosial və iqtisadi inkişafı düzgün idarə edən mərkəz olaraq qalır.

Dövlət funksiyaları və rolunun əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi siyasi arenada dövlətin yüksək səviyyəli bacarıqlar üçün əhəmiyyətli dəyişiklik gətirməsinə səbəb olur. Dəyişiklik mal və xidmətlərin birbaşa istehsalının strateji planlaşdırma istiqamətində saxlamaq və müdafiə etmək məqsədilə özəl müəssisə və fərdi təşəbbüs üçün əlverişli şəraitin dəqiqləşdirilməsi və islahatına diqqətin artmasını göstərir. Paralel dəyişiklikdə dövlətin ağırlıq mərkəzi və onunla birlikdə güc mərkəzi yerini dəyişir. Dövlət kifayət qədər potensial olmadan dəyişiklikləri müəyyən edə bilmir. Dövlətin dəyişiklik etmək qabiliyyəti müxtəliflik, rahatlıq, qeyri-müəyyənliyə açıq münasibəti və gələcəyə nikbinliklə bağlıdır.

Hal-hazırda mal, kapital və əmək mübadiləsi informasiya axınının artması nəticəsində ölkələrdə dövlətlərarası və ya milli səviyyədə keçir. Getdikcə, dövlət məsləhət, məşvərət, danışıqların və müxtəlif səviyyələrdə hökumət və müxtəlif maraqlı qeyri-dövlət tərəflərin iştirakı ilə qərar qəbuluna planlaşdırma proseslərində "vasitəçi" kimi hərəkət etməli olur. Odur ki, dövlət bu gün özündə ümumi təşkilatçılıqla, maliyyələşdirmə və nəzarətlə bağlı olan fəaliyyət növlərini saxlayır, mümkün olan digər sahələrdə fəaliyyət növlərini özəl və bazar sektora ötürərək, istehsalçı və ya menecer şəklində dolaylı yolla iştirakçılığından geri çəkilir. Qloballaşma ilə bağlı problemlərin həllində isə, dövlət və özəl sektorlar arasında, o cümlədən qlobal, regional və milli informasiya təşkilatları arasında böyük səviyyələrdə əməkdaşlıq lazımdır. Dövlət dünyada milli çərçivədə tərəfdaşlığı öyrədən və innovasiyanı yayan, fəaliyyətli sahibkarlıq strukturlarından geridə qalmasını aradan qaldırmalıdır. Uğurlu inkişafa nail olmada dövlətlərin mühüm rol oynaya bilməsi üçün hökumət fəaliyyətinin həcmi və səmərəliliyi önəmli olmalıdır. İnsanların yaxşı yaşayışının inkişafı üçün demokratik dövlətin rolu tənzimləyici və dəstəklənən olmalı, yəni sərmayəsiz və nəzarətsiz irəliləyiş olmalıdır.

Cəmiyyətin qloballaşmadan tam faydalanması və onun mənfi təsirini azaltması üçün, ölkələrin öz demokratik institutlarını və dövlət idarəetməsini gücləndirməsi və müasirləşdirməsi zəruridir. Ümumiyyətlə, güclü institusional bazası, eləcə də güclü sosial siyasəti və şəbəkələri olmayan ölkələr mənfi xarici təsirlərin öhdəsindən gələ bilmədiyi üçün qloballaşmanın mənfi təsirlərindən daha çox əziyyət çəkirlər. Qloballaşmada milli dövlətlər yerli, milli və beynəlxalq səviyyələr də təzyiqlərə davam gətirmək üçün yenilənməli, siyasi, iqtisadi və sosial qaydaların əsaslı təminatında və insan inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasında mühüm güclü institusional bazaya, sosial siyasətə və şəbəkələrə malik olmalıdır. Bəzi hallarda milli dövlətlərin hüduqlarından kənara çıxan məsələlərin əhatə dairəsinin genişlənməsidə daha çox açıqlıq, hətta dövlətləri hüquqi və iqtisadi institutların təkmilləşməsinə gətirib çıxaran islahatların keçirilməsinə təşviq edir, həmçinin daha çox rəqabət xeyrinə siyasətin qəbul edilməsini, qlobal və ya regional miqyasda məsləhətləşmələrin, formal danışıqların aparılmasını zəruri edir. Bu zaman ölkənin institusional konstruksiyası, onun sosial birlik və sosial ədalətlik mexanizmləri, siyasi mədəniyyəti və onun rəhbərlik keyfiyyəti iqtisadi inkişafın dəstəklənməsində və sosial rifahının təbliğində mühüm rol oynayır.

Güclü demokratik dövlət qloballaşmanın üstünlüklərini müəyyənləşdirməli, əhalinin müəyyən təbəqələrinin daşıya biləcək xərclərini minimuma endirməlidir. Sadəcə olaraq qloballaşma dövlətdən daha açıqlıq ilə məşğul olmaq üçün potensialının yaxşılaşdırılmasını tələb edə bilər, lakin bu onun milli və beynəlxalq mənzərəsində əsaslı rolunu pozmur. İqtisadi sahədə dövlət müstəqil iştirakçıdan daha çox arbitrə çevrilir. İqtisadiyyatın daha çox mobilləşdiyi şəraitdə istehsalın yerləşdirilməsinə və investisiyaların cəlb edilməsinə ən yaxşı şəraitin yaranması üçün rəqabət mübarizəsi daha da kəskinləşir. Dövlətin daha çox cəlbədiçi şərtlərin yaratması yolu ilə milli iqtisadiyyatı canlandırmaq imkanları yaranır. Transmilli korporasiyalar işi beynəlxalq sistem çərçivəsində qurmağa çalışırlar, dövlət bu sistemin formalaşmasında iştirak etsə də, daxili prioritet problemləri olur. Bəzən dövlət resursların mobilliyinin aşağı düşməsinə səbəb olur (miqrasiya qaydaları, torpağın xaricilərə satılmasına qadağalar, xarici investisiyalara və firmaların fəaliyyətinə məhudiyyətlər, xarici ticarətdə proteksionizm). İqtisadiyyatın beynəlxalq mobilliyini və biznesi qiymətləndirməyən, ölkənin mövcud siyasi şəraitinə etinasızlıq göstərən hökumətlər gələcəkdə çətinliklərin aradan qaldırmasına imkan verən yeni oyun qaydaları yaratmalıdırlar. Çünki, dünya bazarlarında orta və kiçik ixracçı və idxalçıların sıxışdırılması tendensiyası gücləndikcə xarici ticarət əlaqələri inhisarçı birliklərin əlində təmərküzləşir. Məsələn, 1980-ci illərdə TMK-m fəaliyyəti ilə bağlı amerikan ixracı bütün ABŞ ixracının 84%- ni və idxalın 60%-ni təşkil etmişdir.

Dünya təsərrüfatlarının beynəlmilləşdirilməsi milli təsərrüfatların xarici bazardan asılılığı şərtində özünü göstərir. İxrac gedən istehsalların payı (ixrac kvotası) və istehlak üzrə idxalın payı (idxal kvotası) artır. Hazırda 20-dən 30%-dək məhsul və o qədər də istehlak olunan resurs ixracı gedir və ya idxal hesabına ödənilir.

Dövlət və iri transmilli biznes maraqları daxilində artan sıçrayış fenomeni müşahidə edilir, onlar arasında çoxalan özgəninkiləşdirilmə obyektiv xarakter daşıyır. Necə ki, siyasət, sərəhdələrin mövcudluğunu yaddan çıxarmaqla tez-tez qanunları təkmilləşdirir, onda biznes də milli qaydaların müdafiəsindən yan keçməkdə maraqlı olur. İqtisadi qlobal-laşma həmçinin qlobal bazar qüvvələrinin fəaliyyətinə imkan yaradan fərdi ölkələrin verdikləri qərarın nəticəsidir. İqtisadi qloballaşmanın siyasi məbəyində real olaraq qaydaları hansı ölkələrin təyin etməsi, hansı ölkələrin onların tərəfində olması və ən az gücə malik olduqda da beynəlxalq arenada siyasət kursunun yaradılmasına təsiri və bunun onlara faydalı olacaq bir şəkildə necə edilə bilməsi durur. Beynəlxalq rəqabətdə ölkələr üstünlüklərə malik olduğu sahələrdə qalib gəlir, üstünlüklərə malik olmadıqları sahələrdə isə məğlub olurlar və müvafiq sahələr istiqamətində beynəlxalq səviyyədə ixtisaslaşırlar, digərlərindən imtina edirlər.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, yuxarıda göstərilən obyektiv proseslər qlobal problemlərin həllində, beynəlxalq hüquq qaydalarının möhkəmlənməsində dövlətlərin əllərindən gələni əsirgəməməsindən başqa, hər hansı ölkəyə, demək olar ki, heç bir seçim vermir.

Nəticə

Beləliklə aydın olur ki, dünyanın sürətlənməkdə olan siyasi qloballaşması prosesi ilə əlaqədar olaraq yeni siyasi institutların yaranması və artıq fəaliyyət göstərənlərin isə transformasiyası baş verməkdədir. Dünyanın siyasi qloballaşması şəraitində dövlətin fəvqündə duran siyasi institutların rolu və vəziyyəti onların təsirinin möhkəmlənməsi istiqamətində tamamilə yenidən nəzərdən keçirilir. Yeni siyasi, sosial və iqtisadi məqsədləri olan dövlətlərarası birliklər yaranmaqdadır. Dünya beynəlxalq münasibətlərin ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərlə və təşkilatlarla tənzimləndiyi fazadan daha yüksək dərəcəli siyasi inteqrasiyası olan beynəlxalq birliklərə keçir. Dövlətin fəvqündə duran daha əhəmiyyətli siyasi institutlar ümumiyyəti və ümumi iqtisadi standartlar formalaşdırır və kollektiv təhlükəsizlik sistemi yaradır. Lakin, hələ ki, onların fəaliyyəti bir çox hallarda ikili standartlara işləyir və dünya ölkələrinə münasibətdə fərqli yanaşmalar tətbiq edilir. Siyasi sahədə qloballaşmada beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti

yətləri dünyada baş verən siyasi proseslərin tənzimlənməsinə yönəldilir. Bu zaman o, beynəlxalq münasibətlərin elə bir modelinə əsaslanmalıdır ki, bu model ABŞ-ın və başçılıq etdiyi Qərblük dövlətlərinin mənafeyinə deyil, dünya dövlətlərinin hamısının mənafeyinə xidmət etsin və dünyanın bütün ölkələrində demokratiya, insan hüquq və azadlıqları, milli maraqlar qorunsun, suverenlik, milli kimlik təhdid altına alınmasın.

Ədəbiyyat

BABAOĞLU, Hikmət (2014). Dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlər. Bakı: Çinar-Çap

HƏSƏNOV, Əli (2010). Geosiyasət. Bakı, Aypara -3

HƏSƏNOV, Əli (2005). Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı: Azərbaycan

MEHDİYEV, Ramiz (2005). Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı, XXI əsr yeni nəşrlər evi.

MƏCİDLİ, Füzuli (2010). Qloballaşmanın milli strukturlara və idarəetməyə təsiri. //Dirçəliş, № 149-150, s.273-282

ИЛЬИН, Михайл (2003). Политическая глобализация: институциональные изменения/ грани глобализации. М.: Альпина паблишер

КОСОВ, Г.В. (2008). Политическая концепция ислама: проблемы цивилизационного и политологического анализа: монография / Г.В.Косов. – Ставрополь

ЛАРСЕН, Стейн У. (1995). Моделирование Европы в логике Роккана // Полис, №1,

ЛОУИ, Теодор (1999). Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки // Полис: 9, №5

СТРАУС, С.М. (2005) Антиглобализм и антисемитизм / С.М.Страус // Неприкосновенный запас. №1(39).

ЮСИФЗАДЕ, Аида (2009). Глобальные политические процессы современности в контексте Азербайджана. Баку, Нурлан.

BİLBİLİK, Erol (2008). Amerikan kuşatması, Büyük oyunun perde arkası, İstanbul: Filiz Kitab evi

BILGE, Suat (2006). Milletlerarası Politika. Ankara: İstanbul Üniversitesi Yayınları

CEVECIOĞLU, Koray(2004). Küreselleşme – yeni dünya modeli . Ankara: SBF Yayınları7.

İLHAN, Suat (2005). Türklerin jeopolitiği və Avrasyacılık. Ankara: Avrasiya Yayınları.

DREZNER, Daniel W. (2001). Globalization and Policy Convergence. International Studies Association Published by Blascwell Publishers, 350 Main Street, Malden. MA02148, USA, 108 Cowley Road. Oxford OX4 1JF, UK.

KEOHANE, Robert – NYE, Josep (1971). Transnational Relations and World Politics, International Organization, Vol. 25, No. 3. Published by: University of Wisconsin Press

NAJJAR, F. (2005). The Arabs, Islam and Globalization / F. Najjar // Middle East Policy. № 3

SETHI, Harsh (1984). 'Groups in a New Politics of Transformation', Economic and Political Weekly, Vol 19 (7).

SHETH, DL (1983). 'Grass-Roots Stirrings and the Future of Politics', Alternatives, 9 (1)

STANLEY, Hoffman (2008). Theory and International Relations. New York: The Free Press.

United Nations Conference on Trade and Development. Tenth session, Bangkok Declaration, Global Dialogue and Dynamic Engagement. 2000

WALLERSTEIN, Immanuel. (2009). Geopolitics and Geoculture. London: Cambridge University Press.

ص. 1999 ال كويت، ال سد ياس دية، م ك ت بة سد لطح، ال عولمة الله ف ضل

2005 ال قاهرة، مواجه تها و سد بل ال عربي ال وطن على ل لعولمة ال سد ل بية الأثرار. ال رش يد ع بد ال حافظ، ع بد ص،

ال عربي ال أول تلم ناهض ال عولمة. إسلام ويد ب. <http://www.islamweb.net/media/print.php?id=4718>

إعلان"ب - مؤتمراتها تخذت تم "ال عولمة مناهضة". ق ص د ير قاسم - / [http:// www.almustaqbal. com.](http://www.almustaqbal.com) / ال مس د ت ق بل . ب يروت

أجيج - ال عولمة لم ناهضة الم ص رية ال مجموعة / [http:// www. Ageg. net.](http://www.Ageg.net)

ال بديل. سورية في ال عولمة مناهضة ناشطو / [http:// www .albadil. net./](http://www.albadil.net)

شبكة. ال ص ه يوزي ال ام يركي ال مشروع لب ال عولمة- / [http:// www. daawa. net/display/arabic/](http://www.daawa.net/display/arabic/) ال دعوة

https://studopedia.su/15_106939_proekt-strategiya-vizhivaniya-mesarovicha--pestelya.html.

Platform of the international movement ATTAC | The international Attac ...

<https://www.attac.org/en/whatisattac/international-platform>

АБДУЛЛОВЕ М.И., КОМАРОВ С.А. Проблемы теории государства и права. СПб., 2003.
<http://pravo33.wordpress.com/2008/10/24>

Глоссарий специальных терминов и понятий
konservativizm.org/.../books/130909073240.xhtml

ЛУКАШУК Игорь (2000). Глобализация, государство, право, XXI век. М.
<http://pravo33.wordpress.com/2008/10/24>

Месарович, Михайло- Пестел, Эдуард (1974). Стратегия выживания
https://studopedia.su/15_106939_proekt-strategiya-vizhivaniya-mesarovicha--pestelya.html.

МОДЕЛЬ Ян ТИНБЕРГЕНА: Как известно, Ян. Тинберген...finlit.online/.../model-tinbergen-16740.html

Моро-Дефарж Ф (1996).. Введение в геополитику. М.: Конкорд.
Теория Взаимозависимости studopedia.org/index.php?vol=1&post=33753

Социально-политические и правовые проблемы развития России в XXI веке.
Калининград, 2001. с. 64-65 <http://pravo33.wordpress.com/2008/10/24>

Теория Взаимозависимости studopedia.org/index.php?vol=1&post=33753

Хроника ООН, июнь 2014 <https://unchronicle.un.org/ru/article/1626>

ЩЕРБАКОВА Н.В. (2003). О понятии «суверенитет» в условиях многонациональной
Российской Федерации // Юридические записки Ярославского гос. ун-та им. П.Г.
Демидова. Вып. 7. Ярославль, <http://pravo33.wordpress.com/2008/10/24>

<http://azerbaijan.news.az/index.php?Lng=aze&Pid=17162>

<https://sputnik.az/russia/20180423/414998619/bmt-soyuq-muharibe-siqnali-verdi.html>

<http://poistine.org/velikiy-izrail-plan-sionistov-po-pereustroystvu-blizhnego-vostoka>

<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2013/06/who-even-needs-the-nation-state-in-the-21st-century/276434/>

<https://oldgoro.livejournal.com/154510.html>

50 years enough - Third World Traveler
www.thirdworldtraveler.com/50Years_Enough/50Years_En

World Vision International | For Children. For Change. For Life.
<https://www.wvi.org/>

2001'DEN 2016'YA ABD'NİN SURIYE POLİTİKASININ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ VE SURIYE KRİZİNİ ANLAMAK

Hacer BURKAZ
hacerburkaz_94@hotmail.com

Özet

Vekâlet savaşlarının yaşandığı Suriye krizinde BM gibi uluslararası kuruluşların çekimser tavrı ve olayların sadece nicel olarak değerlendirilmesi, insani boyutun arka planda kalması çalışmamın ilham kaynağı olmuştur. Çalışmanın amacı ABD Suriye ilişkilerini 2001 den 2016'ya kadar şekillendiren önemli kilit olaylara değinmek, iç ve dış dinamikleri dikkate alıp teori ve söylem yöntemleri bağlamında analizini yaparken literatüre katkı sağlamaktır.

Çalışmada ABD aktörünün Suriye politikaları güvenlik perspektifi ile ele alınacaktır. ABD'nin dış politikasındaki değişimlerinde Suriye faktörü nasıl etkili olmuştur? Suriye'deki iç savaşın uluslararasılaş(tırıl)masındaki nedenler nelerdir? Kriz öncesinde ve sonrasında ABD-Suriye ilişkileri nasıl seyir izlemiştir? Çalışma bu soruları cevaplandırmakta yardımcı olacaktır. Süreç; 2001-2011 “Yeni bir umut ve istikrar beklentileri”, 2011-2016 dönemleri ise “İç savaştan küresel savaşa dönüşüm” başlıkları altında ele alınacaktır. ABD Suriye ilişkilerindeki seyri belirleyen faktörler; 11 Eylül 2001 krizi, 2003 Irak savaşı, 2004'te ABD'nin Suriye'ye ekonomik ambargo uygulaması, 2005'te Refik Hariri suikastı ile 1996'da Lübnan üzerinden kurulan iyi ilişkilerin sekteye uğramasıdır. 2011'de Tunus'ta başlayıp domino etkisi yaratan Arap Baharı ile dengeler değişmiş, Suriye krizi de şiddet eylemleri ile derinleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Suriye, Ortadoğu,

Tarihsel Süreç

Uluslararası politika konjonktüre bağlı kalarak aktörlerin stratejilerine ve söz-eylemlerine göre şekillenir. Soğuk savaş sonrası oluşan uluslararası sistem dünya dengelerini değiştirmiştir. Başat iki aktörün izleyeceği politikalar dünya siyasetini şekillendirecektir. Bu çalışmada ABD aktörünün Suriye politikaları güvenlik perspektifi ile ele alınacaktır.

- ABD'nin dış politikasındaki değişimlerinde Suriye faktörü nasıl etkili olmuştur?
- Suriye'deki iç savaşın uluslararasılaş(tırıl)ması nedenler nelerdir?
- Kriz öncesinde ve sonrasında ABD-Suriye ilişkileri nasıl seyir izlemiştir?

Çalışma bu soruları cevaplandırmakta yardımcı olacaktır. Konunun daha net anlaşılabilmesi için sorunun genel hatlarıyla tarihsel sürecine değinmekte yarar vardır.

Arapların çoğunluğunu oluşturduğu Suriye’de Kürt, Ermeni Çerkez, Süryani ve Türkmen etnik nüfusunun ve Sünni Müslüman, Nusayri, Hıristiyan, Dürzi ve diğer dini gruplarıyla ülke nüfusu çeşitlilik göstermektedir. Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazanmış fakat kanımca uluslaşma sürecini tamamlayamadığı için birçok darbeye maruz kalarak demokratikleşme sürecini uzatmıştır.

1957 de Sovyet Rusya’nın Suriye’ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım planları, komünizmin Ortadoğu da yayılmasına karşı çıkan ABD’nin Suriye ile gergin ilişkilerine sebep olmuştur. Bölgedeki siyasi dengelerin belirleyicisi olan Amerika’nın politikaları ‘Eisenhower Doktrini’ üzerinden okunmaya başlamıştır. Bu dönem Ortadoğu siyasetini değiştirmekle kalmamış Soğuk savaşın da seyrini belirlemiştir. Bugün Suriye üzerindeki ABD–Rusya mücadelesinin temelleri soğuk savaş yıllarına, özellikle 1957 ve sonrasına tekabül etmektedir. 1958’de Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyetinin kurulmuş fakat 1962 yılında Nasır yönetiminin taraflı tutum takındığı gerekçesi ile birlik bozulmuştur. Hafız Esad’ın cebire dayalı yönetimi, 1982 Hama katliamı, Lübnan’ın ve Golan tepelerinin Suriye için önemi, Suriye-İsrail ilişkilerinin gergin olması Suriye faktörünün ABD dış politikasındaki değişiminde belirleyici rol oynamasına sebep olmuştur. ABD Ortadoğu siyasetinde İsrail güvenliğini en önemli faktör olarak görmüştür. ABD yönetimi 1990-2000 yılları arasında Suriye ile olan ilişkilerini daha çok Ortadoğu barış süreci ve İsrail’le olan ilişkilerine temellendirdi. (Atlıoğlu, 2009 s, 108) Keza Suriye-İsrail arasında arabulucu rol üstlenen Clinton’un tutumu da bunu destekler niteliktedir. 1980-1988 İran-Irak savaşında Suriye’nin İran’a destek vermesi ABD’yi memnun etmemiştir. 1991’de Suriye’nin Irak’a karşı göndermiş olduğu askeri yardım ile ABD- Suriye ilişkileri iyileşme sürecine girmiştir. İkili ilişkilerin önemin vurgulayan 1991 yılı ve akabinde düzenlenen Madrid Konferansı başarısız olsa da ilişkileri sekteye uğratmamıştır. Suriye’nin Lübnan’a müdahalesi ABD için sürekli tartışmalı bir konu olarak kalmıştır. ABD dışişleri bakanı olan Henry Kissinger ‘Lübnan’da Arafatın veya ulusal hareketlerin güçlenmesindense Suriye’nin etkin kılınmasının hem ABD hem İsrail’in çıkarına olduğu’ konusunda yönetimi ikna etmiştir. (Dağ. 2013, s, 49) Bu izlenimler 2005 Refik Hariri suikastinden/ölümünden Suriye’nin sorumlu tutulması ile farklı bir boyut kazanır. 2000 li yıllara kadar ABD Suriye ilişkileri çalışmada değinilen konular çerçevede seyir izlemiştir. Kriz öncesi ABD-Suriye ilişkileri Hafız Esad ve Beşar Esad dönemi olarak ele alınırken, ABD yönetiminin dönemsel değişiklikleri genel olarak bahsedilecektir. ABD’de 1988-1991 Hobert Walker Bush Cumhuriyetçi olmanın verdiği bir düşünceyle dış politikasını şekillendirmiştir. 1993’ten 2001’e kadar Demokrat lider olan Bill

Clinton'un dış politikasını da partisinin öncelikleri dış politikasını şekillendirmiştir. 2001-2009 öneminde Cumhuriyetçi lider George Bush ve 2009'dan Kasım 2016 tarihine kadar Obama için de aynı durum geçerlidir. Devletlerin iç veya dış sebeplerden dolayı güçlerindeki dönemsel yükseliş ve düşüşlerse dış politikada uygulanan stratejilerde ve kullanılan araçlarda sürekli bir değişime yol açmaktadır. (Atlıoğlu, 2009, s; 5)

Giriş kısmında ABD Suriye ilişkilerinin 2000 yılına kadar olan gelişimine değinildi. 2001-2011 dönemini 'Yeni bir umut, istikrar beklentileri' 2011-2016 dönemini 'İç savaştan küresel savaşa dönüşüm' başlıkları altında ele alınacaktır.

Yeni bir umut, istikrar beklentileri

1994 yılında Hafız Esad büyük oğlu Basil Esad'ın kendisinden sonra yönetime geçmesi için askeri ve siyasi olarak hazırlıklar yapmıştır. Fakat Basil Esad'ın trafik kazası sonucu ölmesiyle bu planlar tamamen değişmiştir. Kimilerince bu ölüm şüpheli bir durum ve suikast olarak değerlendirilse de net bilgi olmamakla birlikte soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Bu soru işaretleri ve belirsizlikler siyasete yabancı olduğu gerekçesi ile Beşar Esad yönetimine eleştiri oklarını yöneltmiştir. Kardeşi Basil Esad'ın ölümü ile eğitim için gittiği İngiltere'den dönen Beşar Esad 2000 yılında babası Hafız Esad'ın ölümüyle yönetime geçmiştir. Beşar Esad yönetimini meşrulaştırmak için başvurduğu halk oylamasından %97 civarında oy alır. Nusayri kökenli olan Beşar Esad'ın Sünni aileye mensup Esmâ Akharas ile evlenmesini bazı kesimler Sünnilerin sempatisini kazanmak için atılan bir adım olarak yorumlamıştır. İktidarının ilk dönemlerinde reformist olarak anılan 'Beşar Esad' yönetiminin küçük çaplı düzenlemeleri hem ülke içinde hem bölgede farklı umutları beraberinde getirmiştir. Hafız Esad döneminde reforma hasret kalan Suriye halkı Beşar Esad'ın yaptığı düzenlemeleri bir umut olarak algılamışlardır. Yapılan düzenlemeler kimileri tarafından Şam Baharı olarak nitelendirilmiştir. Suriye cephesinde bunlar olurken ABD'de G. W. Bush, Clinton dönemi dış politikası eleştirileriyle yönetime gelmiştir. 2003 Irak savaşında Suriye'nin Irak'tan kaçan gruplara sığınak olması ABD'yi rahatsız etmiştir. Irak'tan sonra sıranın kendisine geleceği düşüncesine hakim olan Suriye bölgesel müttefik arayışı içerisinde olmuştur. Suriye'nin Irak savaşındaki tutumu ABD'nin Suriye'yi 'Şer eksenli' ülkelere dahil etmesine sebep olmuştur. Suriye ABD ile gerilen ilişkilerinden ötürü Lübnan'daki varlığını giderek azaltmaya başlamıştır. ABD'nin 11 Eylül 2001 krizinden sonra Afganistan'a askeri müdahalesi, 2003 Irak savaşı ileriki dönemlerde ABD için ekonomik ve siyasi sorunlar yaratacaktır. Bu sorunlar ekonomik ve askeri alanda ABD'nin uluslararası imajını

zedelemiştir. Suriye'nin ABD ile gerilen ilişkileri İsrail'le olan ilişkilerini de sekteye uğratmıştır. ABD'nin kendisinden beklenen, gerektiğinde taraflararası farklı yaklaşımları aşan çözümleri formüle etmesi ya da manipüle ederek ikna etmesi gerçekleşmemiştir. (Süer, 2012, s, 12)

ABD Suriye ilişkilerinin temel yapı taşı İsrail'in güvenlik durumunun oluşturduğu kanısındayım. 2001 yılında İsrail Lübnan'da Suriye'ye ait radar üssüne saldırı düzenlemesi, Suriye'nin başkenti Şam'da Filistinli militanlar için eğitim kamplarının olduğu gerekçesi ile İsrail 2003 yılında burayı bombalamıştır. İsrail kendi ülkesinde yapılan saldırılardan yaşadığı sınır anlaşmazlıkları sebebi ile Filistin'i; Golan tepeleri ve Filistin mücadelesine verilen destek gerekçesi ile Suriye'yi sorumlu tutmuştur. Mayıs 2004'te ABD Suriye'ye ekonomik ambargo ilan etmiştir. Bu olaylarda ilişkilerin birbirine bağlılığı konusunda daha açıklayıcı olmuştur. 2005'te Refik Hariri suikasti ile Suriye'nin sorumlu tutulması üzerine dengeler değişmiş ve Suriye Lübnan'daki hakimiyetini yavaş yavaş kaybetmiştir. Öte yandan da Irak savaşındaki kıvılcımlar Suriye'ye de sıçramıştır. 2006 da Irak'taki El kaide lideri Zerkavi'nin ABD hava saldırısı sonucu öldürülmesi üzerine yerine gelenler de farklı bir El kaide olmuştur. ABD Irak ile uğraşırken Suriye'ye sıçrayan kıvılcımları birer tehdit olarak görmektedir. Dönemin başkanı Bush'un Suriye de kimyasal silahların varlığına ilişkin açıklamaları günümüzde yaşananlarla da kanıtlanmıştır. Yeni bir seçim sürecine giren Amerika, 2009 da demokrat gelenekten olan Barack Obama'nın galibiyeti ile sonuçlanır. Obama da selefi Bush'un dış politika söylemlerini eleştirir. Ortadoğu başta olmak üzere dünya barışını sağlamaya yönelik siyaset izleyeceğini dillendirir. Bunun yanı sıra ABD kendi içinde ilkler yaşamaktadır. Obama'nın sağlık alanındaki yaptığı reformlar bu ilkler arasındadır. Obama'nın yönetime geçmesinin ardından 2009 da Irak'tan, 2011 de Afganistan'dan askerlerini geri çekmiştir. Suriye'ye 2011 de elçilik açmıştır. Böylece Ortadoğu ile ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir.

İç Savaştan Küresel Savaşa Dönüşüm

2011 de Ortadoğu tam anlamıyla yangın yerine dönmüştür. Arap Baharı olarak nitelendirilen olaylar zinciri genişlemiş, bölge için domino etkisi yaratmıştır. İlk kıvılcım Tunus'ta seyyar satıcı Muhammed Buazizi adlı gencin geçim sıkıntısını protesto için kendini yakmasıyla başlamıştır. Olaylar Tunus'a, Fas'a, Libya'ya, Mısır'a ve Suriye'ye yayılmıştır. Dikta yönetimler olarak nitelendirilen rejimler yıkılmış, huzur ve istikrar sloganları yükselmiştir. Fakat bu umutlar da çok uzun sürmeyip hüsrarla sonuçlanmıştır. Keza Mısır'da

Mursi yönetimine yapılan askeri darbe bu tehlike sinyallerini vermiştir. Suriye’de olayların başlangıcı ise Deradır. Suriye halkı Tunus, Libya ve Mısır’a destek yürüyüşlerine katılmış, fakat yönetimin halka ağır müdahaleleri Suriye’yi çıkmaza sürüklemiştir. Tabii olayların çıkış noktasını farklı okuyanlarda mevcuttur. Bu okumalardan biri de; Suriyeli iki doktorun yaptıkları telefon görüşmelerinde bölgedeki durumu değerlendirmeleri, yıkılan rejimlerin umut vaat ettiğini ve bu durumdan Suriye’nin nasiplenmesi yönündeki temennileri olmuştur. Bunun üzerine doktorların tutuklanması ve bu doktorların akrabası olduğu iddia edilen bir grup çocuğun duvarlara ‘Halk düzenin yıkılmasını istiyor’ yazısını yazıyorlar. Çocukların tutuklanması ve ağır müdahalelere maruz kaldığı gerekçesi ile aşiretlerin sürece dahil olması neticesinde olaylar büyümüştür.

2012 yılında ABD büyükelçisi Chris Stevens’in Libya Bingazi de öldürülmesi ile Ortadoğu-ABD çizgileri değişir. 2012 yılında ABD Suriye’de açtığı elçiliği kapatmıştır. Suriye’de halkın ayaklanması ve buna Esad’ın kayıtsız kalmasını istemeyen kesimler Esad’ı reform hareketlerine zorlasalar da bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Esad’ın reform söylemleri yalnızca teoride kalmış ve pratikte halkı tatmin edecek düzeye geçmemiştir. 2013 yılında Beşar Esad’ın sivil halka karşı kullandığı kimyasal silahlar Suriye iç savaşının yıkımlarının arttığını göstermektedir. Esad’ın halkına karşı insanlık dışı muameleler uluslararası arenalarda yankı bulmuştur. ABD’nin ‘kırmızı çizgi’ olarak belirttiği kimyasal silah kullanımı söylemi çok geçmeden değişmiştir. Obama Suriye’ye müdahalenin BM destekli olması için girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimleri Rusya ve Çin’in vetosuyla sonuçsuz kalmıştır. ABD halkının kendisine yönelik desteğinin de savaşı değil, barışçı yöntemleri savunmasına bağlayan Obama dış politikada zor kullanmayı gerektirecek seçeneklerden özenle kaçınmaktadır. (Akgün, 2012, s, 11)

Daha öncede değindiğim gibi Obama savaş karşıtı, barış endeksli politikasından ötürü Suriye krizine müdahalesinde BM desteğini önemli kılmaktadır. Bu durum Bush’un realist politikasını eleştiren, idealist bir yapıya sahip olan Obama’nın Suriye’ye tek başına müdahalesinin zorlaştığını göstermektedir. Suriye iç savaşının başında ortaya çıkan Özgür Suriye Ordusu ve diğer birçok grup muhalefeti temsilen homojen yapıya sahip olmamış ve kendi içinde birçok bölünme yaşamıştır. Daha önce değindiğim üzere Irak El kaidesi 2006’da Irak İslam Devleti adını almıştı. 2013’te El Bağdadi’nin Suriye El kaidesi olan Nusra cephesiyle birleşerek Irak Şam İslam Devleti olduklarını ilan etmişlerdir. Suriye iç savaşı artık bambaşka bir boyut kazanmıştır. Suriye’deki rejim değişikliği sorunu Tunus veya Libya’daki

geçişlerin aksine çok denklemlili bir yapı göstermektedir. Aralarında İsrail, İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Rusya, AB ve ABD gibi ülkelerin bulunduğu bu denklem sadece ülkenin değil, tüm bölgenin geleceğini yakından ilgilendirmektedir. (Dağ, 2013, s, 49)

Suriye’de IŞİD, El kaide, El Nusra, PYD gibi unsurların ortaya çıkması ile sorun çözülemez hale gelmiştir. 2013 yılı Suriye iç savaşının en acılı yılı olmuştur. Kimyasal silahların kullanımı ile 1300 kişi hayatını kaybetmiş, 3 milyon insanda mülteci konumuna düşmüştür. 2014 yılında ise Kobani olayları ile IŞİD ve PYD’nin çatışması kriz çemberini genişletmiştir. 2015 yılında ise sahada birçok aktör yer edinmiştir. İran’ın Esad’a destek çıkması bölgesel birliği zedelemiştir. Rusya’nın Suriye’ye askeri yardımları hız kazandırması, ABD’nin istenilen müdahaleyi gerçekleştirmemesi, Türkiye içinde hem ülke içi hem bölgesel güvenlik tehdidini meydana getirmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak ABD’nin Suriye ilişkilerindeki belirleyici noktalar iç dinamikler, çıkarlar, bölgesel ve küresel aktörlerdir diyebiliriz. Girişte sorduğum soruların cevaplarını toparlayarak yineleyecek olursam; ABD’nin dış politikasındaki değişimlerinde Suriye faktörü konjonktüre bağlı kalarak çıkarlara, işbirliğine ve iç dinamiklere göre şekillenmiştir. Suriye’deki iç savaşın uluslararasılaş(tırıl)masındaki aktörlerin takındıkları tutumların yetersizlikleri olayın genişlemesine sebep olmuş sorunu çözüme kavuşmasını zorlamıştır. Son olarak sorduğum soruyu da kriz öncesi ve sonrası ABD ile Suriye ilişkilerini kronolojiye uygun ele alıp cevaplamaya çalıştım. Benim bu analizimdeki öngörüm Suriye’nin bütünlüğünün pek de mümkün olmayacağı yönünde. Bunu konjonktürel etkenlere bağlayabiliriz. Muhafız grupların birlik olmayışı, Esad yönetiminin halkına karşı ağır yaptırımlarının desteklenmesi, savaşan tarafların hedef ve amaçlarının farklı olması Suriye krizini çözümsüzlük girdabına sürüklemiştir. Süreç içerisinde Suriye küresel ve bölgesel güçlerin vekâlet savaşlarının bir zemini haline gelirken, bu durum sahadaki aktörlerin yapısını da çeşitlendirip ilişkiler ağının daha da karışık bir hale gelmesine neden olmuştur. (Ulutaş, Kanat, Acun, 2011, s, 8)

Suriye de vekâlet savaşlarının devreye girmesiyle çözümsüzlüklerin art arda sıralandığı kamımdayım. ABD’nin değişen söylemlerinin farklı yorumlanması küresel siyasetin de farklı algılanmasına sebep olmuştur. Obama’nın dış politikası Ortadoğu özellikle Suriye krizi üzerinden anlaşılmaya çalışıldı. Suriye’deki krizin gelişimi ABD’nin gerileyişi

tartışmaları ile aynı zamanda meydana geleceği tartışmalarından Suriye meselesi önemli bir başlık olarak yer aldı. Örneğin ABD'nin dış politika hedefleri ve amaçları Suriye üzerinden okunmaya başladı. (Ulutaş, 2012, s, 13) Kasım 2016 seçimleri de bu algının değişmediğini göstermiştir. Donald Trump'ın Ortadoğu siyasetine karşı sert söylemleri, Hillary Clinton'un inişli çıkışlı siyaseti Suriye krizinde etkili olup olamayacağı merak konusuydu. Trump cumhuriyetçi politikalarından çokta soyutlanamamış, Suriye krizinin çözümü noktasında endişeleri arttırmıştır. Hillary Clinton için siyasete yabancı olmadığı, bir dönem yapmış olduğu dışişleri bakanlığının tecrübeleriyle Suriye krizini çözebileceği söylemleri olsa da kamuoyunda tatmin edici olmamıştır. Donald Trump yönetimi ile Suriye alan mücadelesine dönüşmüştür. Yani Rusya Suriye'de Lazkiye ve çevresini koruyarak kendi hakimiyet alanını yaratmaya çalışmakta, Suriye rejimi Şam ve yakınlarında sükûneti sağlayarak kendi alanını, ABD ise IŞİD ile mücadeleyi öncelemekte, Rusya'ya ve İran'a karşı Münbiç, Kobani ve Rakka çevresini korumaya çalışır. ABD'nin koruduğu bölgelerde ve önceliklerinde işbirliği yaptığı taraflarda değişkenlik göstermektedir. Örneğin ABD'nin IŞİD'e karşı PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG'ye (PYD'nin askeri kolu YPG) destek vermesi, Rusya ve İran'ın dengeleyicisi ve bölgenin köprüsü olan Türkiye ile müttefikliğini zedelemektedir.

Suriye'nin geleceğine dair yapılan yorumlar ise kalıcı barışın inşasının sağlanamayacağı örneğin (failed state) çalışmayan devletin (Libya'da olduğu gibi) ya da federe devletlerin kurulacağı doğrultusunda. Kanımca Suriye krizi birçok akademisyen ve konuyla ilgili uzmanların da dediği gibi NATO destekli bir müdahale ile aşılabılır. Suriye krizi uluslararası aktörler ve kuruluşlarca sadece nicel olarak değerlendirilmesi durumun insani boyutunun ihmal edilmesine sebep olmaktadır. Kriz analizi yapılırken nicel verilerin yanı sıra durumun niteliksel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Krizin tespitinden sonra olası tehditlere karşı tedbirler alınmalıdır. Çünkü Suriye krizi ile başlayan göçler işsizlik, güvenlik gibi sosyo-ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Keza doğruluğu tartışılabilir da medyada binlerle ifade edilen kayıp Suriyeli çocuk nüfusundan bahsedilmektedir. Şayet bu haber doğru ise bu kayıp çocukların organ mafyalarına ve terör örgütlerinin eğitim kamplarına hizmet düşüncesi çok büyük bir tehdittir. Bu durumun önlenmesi, bölge istikrarını sağlayacak politikaların üretilmesi ve Suriye krizinin muğlak yapısının çözüme kavuşturulması elzemdir.

Kaynakça

- Acun, Can; Kanat, Kılıç Buğra; Ulutaş, Ufuk; 'Sınırları Aşan Kriz Suriye' ,SETA, Mart 2015
- Akgün, Birol; 'Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler' SDE Analiz, Haziran 2014
- Armaoğlu, Fahir; '20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995' Timaş yayınları, 22. Baskı, Nisan 2017, İstanbul
- Athoğlu, Yasin; 'Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi', Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009
- Dağ, Ahmet Emin; 'Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü', IHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi 2. Baskı,2013
- Karpat, Kemal; 'Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyetçilik', Timaş yayınları, 3. Baskı, Ekim 2015, İstanbul
- Sander, Oral; 'Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e' 20. Baskı, Ekim 2010
- Sönmezoğlu, Faruk; 'İki savaş sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945' Der Kitap ve Yayınevi, 2015, İstanbul
- Süer, Berna; 'Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz', Ortadoğu Etütleri, Cilt 3, No 2, Ocak 2012

SOSYAL MEDYA ARAÇLARINDAN İNSTAGRAM VE FENOMENLERİNİN REKLAM İLE İLİŞKİSİ

Sevilay AYDIN

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı ve Reklamcılık Bölümü.
sevilayaydin@outlook.com.tr

Entes UZTURK

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görsel İletişim Tasarımı ve Reklamcılık Bölümü.
uzturkentes@gmail.com

Özet

İletişim teknolojilerinde devam eden gelişmeler ve küreselleşme ile birlikte pek çok farklı alanda değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden en önemlisi hiç kuşkusuz sosyal medya ağlarının ortaya çıkması ve hızlı bir şekilde yaygınlaşmasıdır. Bu ağlardan en çok kullanılanların başında ise Instagram gelmektedir.

Sosyal ağların yaygınlaşması ile birlikte birçok fenomen ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yüksek oranda kullanıcısı bulunan bir sosyal ağ olan Instagram, hayatımıza bir çok fenomeni dahil etmiştir. Bu durum, reklam veren firmaların hedef kitleye ulaşması açısından da cezbedici bir kanal oluşturmuştur. Dijitalleşen dünya ile ortaya çıkan fenomenlerin kazandıkları yüksek oranda takipçi ve ün ile hem reklam verenler hem de fenomenlerin kendileri için yeni iş alanları yarattığı aşikardır. Dolayısıyla firmalar ayakta kalabilmek ve tüketiciye daha etkin bir şekilde ulaşabilmek adına sosyal ağları özellikle de Instagramı ürün ve hizmetlerini tanıtmak için yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar.

Bu çalışma kapsamında, Instagram fenomenleri ve reklam veren kozmetik firmaları arasındaki ilişki, bu firmaların Instagramı ne kadar etkin kullandığı ve Instagram fenomenleri aracılığıyla yapılan bu kozmetik reklamlarının tüketici üzerinde ne kadar etkili olduğu alımlama yöntemiyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Ağ, Instagram, Reklam, Instagram Fenomenleri.

ONE OF THE SOCIAL MEDIA TOOLS: INSTAGRAM, RELATIONSHIP BETWEEN ITS PHENOMENES AND ADVERTISEMENT

Abstract

By the help of ongoing developments and globalisation in communication technologies, alteration and transformation have occurred at many different areas. The most important of these developments is undoubtedly that occurrence and rapidly spread of social media networks. Also, at the top of the most commonly used of these networks is the Instagram.

Under favour of the widespread use of social media networks, many phenomenes have come to light. In this regard, instagram which has scores of users has included many phenomenes among our lives. This situation has created an attractive way to firms about target marketing. It is obvious that phenomenes who have high numbers of followers and fame by the help of digitalized world create new working areas for not only themselves but also firms which want to advertise their products. Consequently, in an attempt to being afloat and reaching to consumer effectively, these firms use intensely social networks especially instagram for promoting products and services.

In this study, relationship between instagram phenomenes and cosmetics firms which want to advertise their products, how effectively these firms use the instagram, and how effective these cosmetic advertisements are on consumer by means of instagram phenomenes shall be examined by reception method.

Keywords: Social Media, Social Network, Instagram, Advertisement, Instagram Phenomenes.

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte pek çok sosyal medya ağı hayatımıza giriş yapmıştır. Bunlardan Instagram, Facebook, Twitter, Snapchat, Youtube, Linkedin ilk akla gelenlerdir.

Sosyal medya ağlarının insanların yaşamındaki yeri ve önemi gün geçtikçe daha çok artmaktadır. Pek çok kişi zamanının çoğunu sosyal medya ağlarında geçirmektedir. Bunda hiç şüphesiz ki sosyal ağların mobil uygulamalarının olması ve kolay ulaşılabilirlik durumu da önemli rol oynamaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz sosyal medya ağlarından en popüler olanlarının başında Instagram gelmektedir. Instagram, fotoğraf ve video paylaşımlarının yapıldığı, söz konusu fotoğraf ve video paylaşımlarının altına "hashtag" adı verilen etiketlerin yazıldığı, böylece paylaşımların daha çok kişiye ulaşmasının sağlandığı, hikaye adı verilen ve sadece 24 saat durabilen fotoğraf veya videoların yer aldığı, canlı yayınların yapılabildiği sosyal bir mecradır. Ayrıca uygulamanın fotoğraflar için 24 farklı filtre, çerçeveler, renk düzenleme, kırpma, kişileri etiketleme ve konum ekleme, takip edilen diğer kullanıcıların başkalarına yaptıkları beğeni ve yorumları görebilme gibi özellikleri de bulunmaktadır.

Instagramın insanlar arasında bu kadar popüler olmasıyla birlikte fenomenler ortaya çıkmış ve bu fenomenler de reklam veren markaların dikkatini çekmiştir. Instagram, reklam veren markaların tüketiciye daha rahat ve kolay bir şekilde ulaşmaları açısından büyük bir avantaj sağlamıştır. Özellikle reklamlarda fenomen desteği kullanımı, sosyal medyada yer alan gözde pazarlama iletişimi faaliyetlerinden bir tanesi haline gelmiştir.

Sosyal medya reklamlarında fenomen kullanma durumu, hedef kitle üzerinde ürün yada marka hakkında farkındalık yaratma, araştırma, analiz etme ve karar alma süreçlerinde etkili olabilmektedir.

Sosyal medya kullanıcılarının, fenomenleri takip ederek bu mecrada geçirilen zamanı daha eğlenceli hale getirme yönelimleri, reklam veren firmaların fenomenlere ait paylaşımlarına ürün yerleştirerek reklam yapma seçeneğini kullanmalarına neden olmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, yaklaşık 900 bin takipçisi bulunan bir fenomenin Instagram sayfasında paylaştığı kozmetik ürün reklamlarından seçilen bir tanesi alımlama yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

SOSYAL MEDYA AĞLARI VE REKLAM İLİŞKİSİ

Teknolojideki gelişmeler ile internet kullanımının yaygınlaşması durumu, hayatımızda birçok değişikliğe yol açmıştır. Bu değişiklikler ile hayatımıza çokça yeni kavram girmiştir. Bunlardan bir tanesi de sosyal medya kavramıdır.

Web 2.0 araçlarının yardımıyla tek yönlü bilgi paylaşımından, çift yönlü ve eş zamanlı bilgi paylaşımına ulaşılmasını sağlayan sosyal medya, bireylerin internet üzerinden yer ve zaman sınırlaması olmaksızın düşüncelerini paylaşmasını sağlayan, katılımcı çevrimiçi bir ortamdır (Özgen ve Elmasoğlu, 2016: 188; Tokatlı vd., 2017: 36).

Sosyal medya denildiğinde akla sadece tek bir kanal gelmemektedir. Bloglar, Instagram, Twitter, Facebook, LinkedIn, YouTube, Flickr, Snapchat bunlardan en önemlileri ve ilk akla gelenlerdir.

Çift yönlü ve eş zamanlı bilgi aktarımına olanak sağlayan sosyal medya, yeni iletişim araçlarının sağladığı olanaklarla zaman ve mekân sınırlamasını ortadan kaldırdığı gibi eğlence, eğitim, iş dünyası gibi pek çok alanı da etkisi altına almıştır (Tuncer, 2013: 15).

Günümüzde sosyal medya, önemli pazarlama iletişim araçlarından biri haline gelmiştir (Fard vd., 2016: 2). İşletmeler; markalarını, ürünlerini ve hizmetlerini hedef gruplara tanıtmak için sosyal medyanın etkileşimli iletişim gücünden yararlanmaktadırlar (Ketelaar vd., 2016: 2603).

Sosyal medya ağlarının kullanımının giderek yaygınlaşması ile bu ağları kullanan kişiler ve markalar arasında kolay ulaşılabilirlik ve akıcı bir iletişim ile etkileşim imkanı doğmuştur. Bu sosyal mecralar sayesinde reklam veren firmalar, hedef kitleye daha kolay yollarla ürün ve hizmetlerini tanıtmaya fırsatı yakalamışlardır. Ayrıca markaların yapmış olduğu kampanyalardan ve indirimlerden haberdar olmak isteyen tüketiciler için de bu sosyal medya mecraları bilgiye kolay ulaşabilmek açısından büyük avantaj sağlamaktadır.

Sosyal medya ağları sayesinde tüketiciler, istek, şikayet ve önerilerini de sosyal medya uygulamaları sayesinde daha kolay bir şekilde reklam veren firmalara aktarabilmekte ve kısa süre içerisinde söz konusu firmalardan yanıt alabilmektedir.

İNSTAGRAM REKLAMLARI VE FENOMENLER

Firmalar, ürün ve hizmetlerinin tanıtımını yapabilmek, hedef kitlelere ulaşabilmek, marka farkındalığı ve bilinci yaratabilmek için reklamlardan faydalanmaktadırlar.

Reklamlar yoluyla hedef kitleye ulaşmaya çalışan bu firmalar, son yıllarda sosyal medya ağlarını, özellikle Instagramı kullanarak tüketiciye ürün ve hizmetlerinin tanıtımını yapmaktadırlar.

Günümüzde, ürünler ve hizmetler arasındaki farklılıklar azaldıkça işletmeler hedef kitlenin ilgisini çekebilmek, ürünlerinin popüleritesini artırabilmek ve tüketicilerde satın alma isteği uyandırabilmek için çeşitli reklam stratejileri uygulamaktadır. Bu stratejilerden bir tanesi reklamlarda ünlü destekçi kullanımıdır (Apeyoje, 2013, s.3).

Son yıllarda sosyal ağlarda çok sayıda takipçiye sahip olan sosyal medya fenomenleri (mikro-ünlü/micro-celebrity) dijitalleşen dünyanın yeni ünlüleri olarak kabul edilmektedir (Korotina ve Jargalsaikhan, 2016: 20). Sosyal medya fenomeni kavramı, sosyal medyanın kendilerine verdiği imkanlar sayesinde hazırladıkları içeriklerle insanların ilgisini çeken ve web üzerinden bilinirliklerini artıran kimseler olarak tanımlanmaktadır (Marwick ve Boyd, 2011: 141).

Instagram, Facebook, Twitter ve Snapchat gibi sosyal paylaşım ağlarının güvenilirliği ve paylaşım gücü dolayısıyla, fenomen (Mikro-Ünlü) destekçi kullanımını önemli bir pazarlama iletişim stratejisi haline gelmiştir.

Sosyal medya fenomenleri; sanat, spor, moda, siyaset, mizah, teknoloji, alışveriş vb. birçok alanda takipçilerinin ilgisini çekebilecek paylaşımlar yaparak kendilerine olan hayranlığın devamını sağlamakta ve sosyal medya hesaplarını özenle yönetmektedirler (Marwick ve Boyd, 2011: 140).

Sosyal medya fenomenleri, sosyal medya hesaplarından ürünler hakkındaki pozitif değerlendirmelerini video veya fotoğraflar aracılığıyla kendisini takip eden kitleye aktarabilmektedir (Amelina ve Zhu, 2016: 234).

Günümüzde işletmeler marka bilinirliklerini ve güvenilirliklerini artırabilmek için destekçilere çok büyük miktarlarda kaynaklar ayırmaktadırlar (Erdogan, 1999, s. 191; Jin ve Phua, 2014, s. 182; Chen vd., 2012, s. 46).

İşletmeler, çekici ve eğlenceli reklam mesajları yaratarak sosyal medya kullanıcılarını bu mesajları sosyal medya hesapları aracılığıyla arkadaşlarıyla paylaşmaya teşvik etmektedirler (Ketelaar, 2016, s. 2603). Dolayısı ile birçok işletme bunu daha kolay ve etkili bir şekilde gerçekleştirmek için fenomen desteği almaktadır.

Son yıllarda, Dünya genelindeki reklamlarda fenomen (mikro-ünlü) desteği oldukça yaygın bir reklam stratejisi haline gelmiştir. Bu mikro-ünlü destekçiler, marka imajının tüketiciye iletilmesi ve imajın tüketici tarafından kabul görmesi aşamasında söz konusu firmalara destek olmaktadır.

Fenomen destekçi kullanımının hedef kitledeki ürün veya markaya karşı ilgi ve alakayı artırma, marka hakkında bilgi vererek tanıtım yapma, tüketicinin aklında arzulanan marka imajını geliştirme veya tekrardan konumlandırma gibi avantajları bulunmaktadır. Söz konusu bu fenomenler de, firmalarla iş birliği yaparak ürün ve hizmet tanıtımı yapmakta ve takipçi sayılarını daha da arttırmaktadırlar.

Destekçi ve ürün uyumu da bu konuda bahsedilmesi gereken önemli bir noktadır. Destekçi ile ürün uyumu, marka veya ürün özelliklerinin, kullanılan destekçi özellikleriyle de tutarlılık göstermesi anlamına gelmektedir (Misra ve Beatty, 1990, s. 161). Marka ve destekçi arasındaki uyum birbirleri arasında anlam ve etki transferinin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır (Fleck, vd. 2012. 653).

Firmaların, ürün ve hizmetlerini daha fazla kişiye ulaştırabilmeleri açısından Instagramın çok etkili bir sosyal medya aracı olduğu söylenebilir. Özellikle paylaşılan fotoğraf ve videoların etiketlenebilmesi (@), 'hashtag'(#) adı verilen anahtar sözcükler kullanılarak daha çok kişiye ulaşabilme potansiyeli, canlı yayın yaparak takipçilerle daha sağlıklı iletişim ve etkileşim halinde olma, takipçilerin sorularına daha hızlı bir şekilde yanıt verebilme ve onları ikna edebilme durumu, takipçinin arkadaş listesinin de bu soruları, beğeni ve yorumları görebilmesini sağlayarak farkındalık yaratması gibi özellikler Instagramı popüler bir sosyal medya aracı haline getirmiştir.

Uygulamanın görsel doğası ve yüksek kullanıcı katılım oranı nedeniyle Instagram, aynı zamanda değerli bir sosyal medya pazarlama aracıdır (Djafarova ve Rushworth, 2017, s.1; Kim ve Jeong, 2016, s. 1244).

Geleneksel medyada, destekçi kullanılan reklamlar tüketiciler tarafından sıradan olarak algılanabilirken, Instagram yoluyla yapılan paylaşımlar tüketiciler için sıradan olmayan, eğlenceli bir araç olarak değerlendirilebilmektedir (Amelina ve Zhu, 2016, s.234).

Instagram, günümüzde en yoğun destekçi kullanılan sosyal medya mecralarından biri olarak görülmektedir. Bu sebeple de firmaların en çok bütçe ayırdığı seçenek durumuna gelmiştir.

Instagram'da takipçi, beğeni ve yorum sayısı, sosyal medya fenomeninin etkinliğini ve popüleritesini belirleyen önemli ölçütlerdir.

KOZMETİK FİRMALARI VE İNSTAGRAM

Günümüzün en popüler sosyal medya araçlarından biri olan Instagram, kozmetik firmaları tarafından da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Instagram yoluyla ürün ve hizmetlerinin tanıtımını yapmakta olan birçok kozmetik firmasına rastlamak mümkündür ve bu firmaların takipçi sayıları hatırı sayılır bir şekilde günden güne artmaktadır. Örneğin; Flormar firmasının flormarturkiye hesabının 470 Bin, Golden Rose firmasının goldenroseofficial isimli hesabının 316 bin, Pastel'in pastelkozmetik adlı sayfasının 169 bin, maxfactor firmasının Instagram sayfasının 480 bin, Essence kozmetik firmasının sayfası olan essencecosmetics'in 1,5 milyon, Loreal Paris'in lorealmakeup adlı sayfasının 4,7 milyon takipçisi bulunmaktadır.

Instagram'daki bu kozmetik firma hesapları incelendiğinde ise, ürün reklamlarının fotoğraf ve video içerikleri aracılığı ile yoğun bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, söz konusu fotoğraf ve videoların altına yapılan takipçi yorumlarına cevap verme konusunda özenildiği ve önem verildiği göze çarpmaktadır. Kısacası diğer birçok alanda faaliyet gösteren firmaların da yaptığı gibi kozmetik firmaları da Instagram hesaplarını yoğun ve aktif bir şekilde kullanmakta, takipçilerini elde tutma ve potansiyel müşterilerini kendilerine çekme konusunda hesaplarına özen göstermekte ve bu mecraya önem verdikleri açık bir şekilde görülmektedir.

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEM

Verilen bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, Instagram'da yer alan reklamlarda mesaj kaynağı olarak sosyal medya fenomeni kullanımının tüketicilerin üzerindeki etkisi, ayrıca hedef kitlenin de reklama ve kullanılan bu fenomenlere karşı tutum, düşünce ve davranışlarını tespit etmeye çalışmaktır.

Çalışmanın yöntemi ise; alımlama analizi yöntemidir. Alımlama analizi, izleyici-içerik ilişkisine dair hem nitel, hem de ampirik nitelikte bir çözümleme geliştirir. Derinlikli söyleşi ve gözlemlerle izleyici hakkında ampirik veriler elde ederken, bu verileri içeriğe dair verilerle karşılaştıran nitel yöntemler kullanır. Amaç, alımlamayla ilgili süreçleri inceleyip, medya içeriğinin kullanım ve etkileriyle ilgili bir tavır geliştirebilmektir (Jensen ve Rosengren, 2005: s. 63).

Bu çalışma kapsamında, yaklaşık 900 bin takipçisi bulunan, sayfasında kozmetik ürün tanıtım videoları paylaşan bir kadın fenomen örnek olarak ele alınmıştır. Bu fenomenin, sayfasında takipçileriyle paylaştığı makyaj süngeri tanıtım videosu, farklı meslek gruplarına mensup, Marmara Bölgesi'nde yaşayan, Instagram kullanıcısı olan, 20-49 yaş aralığındaki

toplam 20 kadın katılımcıya izletilmiş ve aşağıda yer alan altı soruya cevap vermeleri istenmiştir.

Söz konusu amaç doğrultusunda aşağıdaki şu sorulara yanıt aranmaktadır:

Söz konusu fenomeni Instagram’da takip ediyor musunuz?

Söz konusu fenomeni sempatik ya da antipatik buluyor musunuz / buldunuz mu?

Fenomenin yayınlamış olduğu videoyu izlemeden önce, reklamı yapılan ürün ve marka hakkında bilgi ve/veya fikir sahibi miydiniz?

Fenomenin yayınlamış olduğu videoyu izledikten sonra, ürün hakkında yeterli bilgiye sahip oldunuz mu?

Instagram fenomeni tarafından reklamı yapılan ürünü satın alma konusunda ne düşünüyorsunuz?

Söz konusu Instagram fenomenini ürün tanıtımı bağlamında inandırıcı ve güvenilir buluyor musunuz / buldunuz mu?

Aşağıda yer alan tabloda, analize katılan 20 kadın katılımcının demografik özellikleri yer almaktadır. Çalışmanın yorum ve değerlendirme kısmında, reklam videosu ile ilgili alımlama analizinin yapıldığı katılımcıların açık kimlikleri verilmemiş olup, bunun yerine ‘‘Katılımcı 1, Katılımcı 2... Katılımcı 20’’ şeklinde kodlanmıştır.

Tablo : Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Meslek	Yaşadığı Şehir
1.Katılımcı	20	Öğrenci (Lisans)	İstanbul
2.Katılımcı	20	Öğrenci (Lisans)	İstanbul
3.Katılımcı	21	Öğrenci (Lisans)	İstanbul
4.Katılımcı	21	Öğrenci (Lisans)	İstanbul
5.Katılımcı	21	Öğrenci (Lisans)	İstanbul
6.Katılımcı	24	Fizyoterapist	Bursa
7.Katılımcı	24	Öğrenci (Yüksek Lisans)	İstanbul
8.Katılımcı	25	Öğrenci (Yüksek Lisans)	İstanbul
9.Katılımcı	25	Öğrenci (Yüksek Lisans)	Kocaeli
10.Katılımcı	27	Öğrenci (Lisans)	Kocaeli
11.Katılımcı	29	İnşaat Mühendisi	İstanbul
12.Katılımcı	30	Avukat	Kocaeli
13.Katılımcı	31	Memur	Kocaeli
14.Katılımcı	32	Muhasebeci	İstanbul
15.Katılımcı	33	İcra Kâtibi	Kocaeli
16.Katılımcı	33	Bankacı	Kocaeli
17.Katılımcı	34	Öğretmen	Bursa
18.Katılımcı	36	Memur	Kocaeli
19.Katılımcı	39	Saç ve Cilt Bakımı Eğitmeni	Bursa
20.Katılımcı	49	Memur	Kocaeli

Katılımcı Yorum ve Değerlendirmeleri

Bu çalışma öncelikle kozmetik marka ve ürünlere ilgi duyan kadın Instagram kullanıcılarının fenomenlere karşı bakış açılarını, bu fenomenlerin yaptıkları ürün ve hizmet reklamları hakkındaki düşüncelerini ve izlenimlerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda,

katılımcıların bu konu hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmak için yöneltilen sorular ve alınan cevaplar aşağıdaki şekildedir:

Katılımcılara ilk olarak söz konusu fenomeni Instagram'da takip edip etmedikleri sorulmuştur.

- 1.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 2.Katılımcı: Hayır takip etmiyorum ama zaman zaman Instagram keşfet kısmında denk geldikçe göz atıyorum sayfasına.
- 3.Katılımcı: Kendisini tanıyorum fakat Instagram'da takip etmiyorum.
- 4.Katılımcı: Evet, takip ediyorum.
- 5.Katılımcı: Evet, takip ediyorum.
- 6.Katılımcı: Evet, takip ediyorum.
- 7.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 8.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 9.Katılımcı: Evet, takip ediyorum.
- 10.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 11.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 12.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 13.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 14.Katılımcı: Takip etmiyordum fakat sayfasına bakınca ilgimi çekti hemen takibe aldım.
- 15.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 16.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 17.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 18.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 19.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.
- 20.Katılımcı: Hayır, takip etmiyorum.

Buna göre; yirmi katılımcıdan dört tanesi takip ettiğini, on üçü takip etmediğini, bir katılımcı takip etmediğini fakat keşfet bölümünde denk geldikçe fenomenin sayfasına göz attığını, başka bir katılımcı kendisini tanıdığını fakat takip etmediğini belirtmiş, son katılımcı ise takip etmediğini fakat sayfasına bakınca ilgisini çektiğini ve hemen takibe aldığını belirtmiştir.

Katılımcılara yöneltilen ikinci soru, söz konusu fenomeni sempatik ya da antipatik bulup bulmadıklarıdır.

- 1.Katılımcı: Sempatik buldum.
- 2.Katılımcı: Açık söylemek gerekirse kesinlikle antipatik buluyorum.
- 3.Katılımcı: Evet, sempatik buluyorum.
- 4.Katılımcı: Evet, sempatik buluyorum.
- 5.Katılımcı: Evet sempatik birisi.
- 6.Katılımcı: Evet sempatik bence. Paylaşımlarını ve özellikle ses tonunu çok samimi ve içten buluyorum. Ürünü pazarlamaya çalışan herhangi bir satıcı değil de daha çok bir arkadaş tavsiyesi alıyormuşum gibi bir his uyandırıyor bende.
- 7.Katılımcı: Bana sempatik gelmiyor. Antipatik buluyorum.
- 8.Katılımcı: Evet sempatik buluyorum.
- 9.Katılımcı: İlk izlediğim videolarında sempatik buluyordum ama çok fazla marka ve ürün tanıtımı yapmaya başladığından beri antipatik buluyorum.
- 10.Katılımcı: Kesinlikle antipatik. Genellikle çektiği videolar ve sponsorluklar yoluyla para kazanan fenomenleri sahte buluyorum.

- 11.**Katılımcı:** Hareketleri yapmacık geldi o sebeple antipatik buldum.
- 12.**Katılımcı:** Sempatik buldum.
- 13.**Katılımcı:** Sempatik ya da antipatik gelmedi.
- 14.**Katılımcı:** Çok sempatik, samimi ve içten buldum.
- 15.**Katılımcı:** Fenomeni antipatik buldum.
- 16.**Katılımcı:** Sempatik ya da antipatik bulmadım.
- 17.**Katılımcı:** Bu tür kozmetik ürünleri kullananlar ve takip edenler için sempatik bir tarafı olabilir fakat kullanmadığım ve takip etmediğim için sempatik ya da antipatiktir diyemem, nötrüm.
- 18.**Katılımcı:** Bence sempatik birisi.
- 19.**Katılımcı:** Fenomeni antipatik buldum.
- 20.**Katılımcı:** Evet sempatik buldum.

Bu soruyu on katılımcı sempatik buluyorum şeklinde cevaplarırken altı katılımcı antipatik bulduğunu belirtmiştir. Üç katılımcı ne sempatik ne de antipatik bulmadığını söylerken, bir katılımcı ise daha önceden sempatik bulduğunu fakat söz konusu fenomenin çok fazla marka ve ürün tanıtımı yapmaya başladığından beri antipatik bulduğunu belirtmiştir.

Katılımcılara yöneltilen üçüncü soru, fenomenin yayınlanmış olduğu videoyu izlemeden önce, reklamı yapılan ürün ve marka hakkında bilgi ve fikir sahibi olup olmadıklarıdır.

- 1.**Katılımcı:** Hayır bilgi sahibi değildim.
- 2.**Katılımcı:** Yeni çıkan bir ürün olduğu için ilk defa videoda gördüm. Bir fikrim yoktu. Ürün tanıtımı ve reklamını fenomenler çok iyi başarıyor. Genç kitleye ulaşmanın en kolay ve masrafsız yolu. Ama ürün hakkında bahsettiği efsanevi bilgilerin doğruluğu tartışılır. Sonuçta ortada Instagram'dan da olsa bir reklam var. Söz konusu fenomeni de sadece önüne koyulan repliği ezberleyen bir oyuncu olarak görüyorum.
- 3.**Katılımcı:** Hayır, bir fikrim yoktu.
- 4.**Katılımcı:** Hayır bilmiyordum.
- 5.**Katılımcı:** Hayır bilgi sahibi değildim. Video sayesinde bilgi sahibi oldum.
- 6.**Katılımcı:** Daha önce duyduğum fakat kullanmaya alışık olmadığım bir üründü.
- 7.**Katılımcı:** Sadece duymuştum ancak detaylı bilgiye sahip değildim.
- 8.**Katılımcı:** Hayır fikir sahibi değildim.
- 9.**Katılımcı:** Marka hakkında bilgim vardı fakat ürünü bilmiyordum.
- 10.**Katılımcı:** Videodaki ürün uzun zamandır dermokozmetik mağazalarında ve eczanelerde satışta olan bir ürün. Bu yüzden daha önceden bilgi sahibiydim.
- 11.**Katılımcı:** Markayı duymamıştım ama bu tarz ürünlerle karşılaşmıştım.
- 12.**Katılımcı:** Videoyu izlemeden önce reklamı yapılan ürün hakkında bilgi sahibi değildim.
- 13.**Katılımcı:** Evet ürün hakkında bilgim vardı. Kullanışlı bir ürün olduğunu düşünüyorum. Ancak marka hakkında bir fikrim yoktu.
- 14.**Katılımcı:** Bu tarz makyaj süngerleri kullanıyorum. Fakat bu markayı ilk kez duydum.
- 15.**Katılımcı:** Hayır bilgi sahibi değildim daha önce hiç duymadım.
- 16.**Katılımcı:** Evet ürün hakkında bilgim vardı.
- 17.**Katılımcı:** Daha önce de bu tür ürünlerin varlığından haberdardım.
- 18.**Katılımcı:** Hiçbir fikrim yoktu.
- 19.**Katılımcı:** Reklamı yapılan ürün hakkında bilgi sahibiydim. Fondöteni çok nadir kullandığım için almadım.
- 20.**Katılımcı:** Evet, bilgi sahibiydim.

Bu soruyu dokuz katılımcı bilgi sahibi olmadığı yönünde cevaplarırken, beş katılımcı bilgisinin olduğunu belirtmektedir. Bir katılımcı marka hakkında bilgisinin olduğunu fakat ürün hakkında bilgisinin olmadığını belirtirken, üç katılımcı ise ürün hakkında bilgileri olduğunu fakat markayı daha önce duymadıklarını belirtmişlerdir. İki katılımcı ise sadece duyduklarını fakat detaylı bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen dördüncü soru, fenomenin yayınlamış olduğu videoyu izledikten sonra, ürün hakkında yeterli bilgiye sahip olunup olunmadığıdır.

- 1.Katılımcı:** Yeterli bilgi sahibi oldum.
- 2.Katılımcı:** Maalesef hayır. Bir ürünün her zaman güçlü ve günümüzdeki alışverişlik toplumun iştahını arttırmaya yönelik ve satışa yönelik tarafları anlatılır. Alıp denemeden bilgi sahibi olamam.
- 3.Katılımcı:** Evet oldum. Uygulamalı olarak göstermesi de çok faydalı oldu.
- 4.Katılımcı:** Evet kesinlikle bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum.
- 5.Katılımcı:** Evet ne işe yaradığı hakkında bilgi sahibi oldum.
- 6.Katılımcı:** Kesinlikle yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum. Fenomenin ürünü kendi üzerinde uygulayarak tanıtmasını çok başarılı buldum. Tanıtımını yapmış olduğu makyaj süngeriyile fondöteni yayarken aynı zamanda süngerin makyajı emmediğini söylemesi akıllarda ürünü alma fikrini arttırmış olabilir.
- 7.Katılımcı:** Evet kesinlikle video açıklayıcıydı.
- 8.Katılımcı:** Evet ürünü videoda yeterince tanıtmış.
- 9.Katılımcı:** Hayır kesinlikle olmadım.
- 10.Katılımcı:** Ürünle ilgili bilmediğim herhangi bir şeyi öğrenmedim videodan.
- 11.Katılımcı:** Bu tarz ürünler kullanan biriyim. Ürünün farklı köşegenlere sahip olması benim de aradığım bir özellikti. Yüzeyi ile ilgili bilgi vermiş videodan anladığım kadarıyla yıkanabiliyor, sonuçta izleyiciye bilimsel konferans verecek ne bilgi birikimi ne de izleyicinin o bilgiyi anlama birikimi var, dolayısıyla bence yeterli.
- 12.Katılımcı:** Videoyu izledikten sonra yeterli bilgiye sahip oldum.
- 13.Katılımcı:** Ürün hakkında aklıma en çok takılan şey kullanırken yüzde dalga dalga iz bırakıp bırakmamasıydı. Ancak fenomen ürünü tanıttikten sonra soru işareti kalmadı.
- 14.Katılımcı:** Ürün hakkında verdiği detaylı bilgiler ile çok kullanışlı ve pratik bir ürün olduğunu düşündü.
- 15.Katılımcı:** Hayır. Ürünün sadece nasıl kullanıldığını belirtmiş.
- 16.Katılımcı:** Bence gayet açıklayıcı anlatmış.
- 17.Katılımcı:** Tanıttığı ürün hakkında daha fazla bilgiye sahip oldum. Fakat ürünün sadece cildi kapatmasından bahsedip hijyen ve sağlık konusunda hiçbir bilgiye değinmemesi bana bu tanıtımın ticari oluşu fikrini uyandırdı. Uygulamalı görerek ürüne inanmak isteyenler için inandırıcı olabilir fakat bu ürünün sağlıklı ve hijyenik olmasının, cildi kapatabilme özelliğinden daha önemli olduğunu düşünüyorum. O yüzden yeterli bulmadım.
- 18.Katılımcı:** Bence yeterli. Markası ve satıldığı yer belirtilmiş.
- 19.Katılımcı:** Yeterli bilgiye sahip oldum. Sürülen malzemeyi çok emmemesi, eşit şekilde yayma şansına sahip olması, yüz hatlarına kıvrımlara, çukur yerlere daha kolay sürülüm yapabileceğini düşündürdü.
- 20.Katılımcı:** Evet, yeterli buldum.

Söz konusu fenomenin yayınlamış olduğu videoyu izledikten sonra, ürün hakkında yeterli bilgiye sahip olunup olunmadığı sorusuna cevap olarak on beş katılımcı video ile yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtirken, beş katılımcı yeterli bulmadıklarını belirtmiştir.

Katılımcılara yöneltilen beşinci soru, Instagram fenomeni tarafından reklamı yapılan ürünü satın alma konusunda ne düşündükleridir.

- 1.Katılımcı:** Reklamı yapılan ürünlerin gerçeklik payının olduğunu düşünmüyorum. Genellikle çevremde kullanan birileri varsa onlara danışıp almayı tercih ederim.
- 2.Katılımcı:** Birçok reklamı yapılan aynı ürünün farklı markalarının maalesef işleyişi aynı. Ne kadar ayrıntılı ve güzel anlatmış olsa da almayı düşünmedim.
- 3.Katılımcı:** Alışveriş yaptığım zaman ürünü incelemeyi düşünüyorum. Satın alırım diye düşünüyorum.
- 4.Katılımcı:** Pahalı değilse alabilirim. Tüylü olması güzel bence süngerin. Diğer süngerler fondötenin yarısını emiyor.
- 5.Katılımcı:** Ürüne ihtiyacım yok olursa satın alabilirim.
- 6.Katılımcı:** Fondöteni sıklıkla kullanan kadınlar için bence büyük kolaylık sağlayacak bir ürün. Ben kullanmasam bile rahatlıkla kız arkadaşlarıma, ablama, kardeşime hediye edebilirim diye düşünüyorum.
- 7.Katılımcı:** Sırf yeni bir şey diye veya gördüğüm için almayı düşünen biri değilim. İhtiyacım yok o yüzden almayı düşünmüyorum.
- 8.Katılımcı:** Ürün hakkında detaylı bilgiyi verdiğini düşünüyorum ve ürünü işlevsel bulduğum için satın almayı düşünüyorum.
- 9.Katılımcı:** Satın almayı düşünmüyorum.
- 10.Katılımcı:** Ürünü hijyenik ve sağlıklı bulmadığımdan dolayı satın almayı düşünmüyorum.
- 11.Katılımcı:** İhtiyacım olan bir ürünse kafamı kurcalar, merak ederim. Satın almaktan ziyade bana ürünü fark ettirir bir araştırmamı sağlar. Fenomen tanıttı diye gidip satın almam, kesinlikle araştırmam, çevremde kullananlara sorarım.
- 12.Katılımcı:** Kullanışlı bir ürüne benziyor, belki satın alabilirim tabi fiyatı uygunsa.
- 13.Katılımcı:** Kesinlikle satın almayı düşünüyorum.
- 14.Katılımcı:** Evet en kısa zamanda bu ürünü almak istiyorum. Islatıp kullanılması, kesik yüzeyleri olması diğer süngerlere nazaran daha kullanışlı. Tek bir sünger ile iki yüzeyini de kullanarak tüm makyajı tamamlayabilmek güzel olur.
- 15.Katılımcı:** Anca yakın çevremde görerek bakarak alabilirim.
- 16.Katılımcı:** Ürünü almayı düşünüyorum.
- 17.Katılımcı:** Söz konusu ürünü sağlıklı ve hijyenik bulmadığım için satın almayı düşünmüyorum.
- 18.Katılımcı:** Satın alabilirim.
- 19.Katılımcı:** Fondöten kullanan biri olsaydım ürünü almayı düşünebilirdim.
- 20.Katılımcı:** Satın almayı düşünüyorum.

Söz konusu ürünü satın alma hakkında yirmi katılımcıdan sekizi ürünü satın almayı düşünmediklerini belirtirken, on katılımcı ürünü almayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. İki katılımcı ise bu ürüne ihtiyaçları olmadığını, eğer ihtiyaçları olsaydı bu ürünü satın alabileceklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen son soru ise, söz konusu Instagram fenomenini ürün tanıtımı bağlamında inandırıcı ve güvenilir bulup bulmadıklarıdır.

1.Katılımcı: Hayır bulmuyorum.

2.Katılımcı: Kesinlikle samimi bulmuyorum. Çünkü aynı ürünün başka bir markası o fenomene daha iyi bir teklifte bulunarak ürünü tanıtmalarını istese, objektif bakarak değil yine aynı şekilde övgüler yağdırarak ürünü tanıttıracaktı.

3.Katılımcı: Kendisi ürünleri cildinde deneyip gösterdiği için evet inandırıcı ve güvenilir buluyorum.

4.Katılımcı: İnandırıcı ve güvenilir buluyorum.

5.Katılımcı: inandırıcı ve güvenilir buluyorum.

6.Katılımcı: Öncelikle kendi cildinde deneyerek tanıtımını gerçekleştirmesi ikna edici. Aynı zamanda takipçi yorumlarını da okuyarak fikir edinebiliyorum. Olumlu dönüşler alan takipçi yorumlarını görünce bu ürünü satın alabilirim diye düşünüyorum. Bence güvenilir.

7.Katılımcı: Açıkçası çok inandırıcı bulmuyorum. Çünkü genelde bu tarz videolarda ürünün olumsuz en ufak bir özelliği dahi söylenmiyor. Tamamen övgü içeren videolar oluyor. Bu bana videonun baştan sona reklam olduğunu düşündürüyor.

8.Katılımcı: Ürünü video şeklinde sunduğu için inandırıcı ve güvenilir buldum.

9.Katılımcı: Hayır inandırıcı bulmuyorum.

10.Katılımcı: İnandırıcı değil. Çünkü söz konusu fenomen yıllardır günlük rutinleriyle alakalı videolar yayınlıyor ve bu videolar sayesinde birçok sponsorluk aldı. Bu video da onlardan biri. Yani kesinlikle güvenilir değil. Çünkü bu kişi, sponsorluklar sayesinde yurtdışındaki büyük kozmetik firmalarıyla anlaşmalar yaptı, kendi markasını oluşturdu. Kendisinin günlük hayatında asla kullanmayacağı bir ürün olduğunu düşünüyorum.

11.Katılımcı: Genellikle fenomenlere karşı bir sınıırım, bir mesafem vardır. Araştırmadan biri ürünü tanıtıyor diye kesinlikle gidip onu almam, genelde testerlerini dener memnun olursam alırım. Dolayısıyla genelde o ürünü denemeden inandırıcı ve güvenilir bulmam.

12.Katılımcı: Evet inandırıcı ve güvenilir buldum.

13.Katılımcı: Uygulayarak gösterdiği için inandırıcı buldum

14.Katılımcı: İlk defa izlediğim bir Instagram fenomeni olmasına rağmen samimi tavırları ile inandırıcı buldum. İzlediğim videosuyla hiç duymadığım bir markayı alma konusunda beni ikna etti.

15.Katılımcı: Hayır güven vermedi. Daha inandırıcı tanıtılabildi.

16.Katılımcı: Elinden geldiği kadar güzel sunum yapmaya çalışmış fakat bu anlatıma bakarak almam. Güvenilir bulmadım.

17.Katılımcı: Kozmetik alanındaki fenomenler, markalarla anlaşma yaparak sırf ticari amaçlı tanıtım faaliyetlerine girdiklerinde inandırıcılıklarını kaybettiklerini düşünüyorum. Bir ürün hakkında araştırma yaparsam ürün ile birlikte tanıtımını yapan fenomenlerin de ticari kazanç amaçlı, marka anlaşmalı tanıtım ve satış yapıp yapmadığını da araştırıyorum. Söz konusu videodaki fenomen zaten cilt olarak kusuru olmayan birisi. O nedenle üründen öncesi ve sonrası arasında bir fark yoktu. Sağlık ve hijyen konusuna hiç değinmedi. Bu kriterlerde eksik olduğu ve marka anlaşmalı bir fenomen olduğu için inandırıcı ve güvenilir bulmadım.

18.Katılımcı: Evet güvenilir buldum.

19.Katılımcı: İnandırıcı ve güvenilir bulmuyorum. Bu tür tanıtımlarda daha sorunlu bir cilt ve yarattığı etkiyi görmek isterdim.

20.Katılımcı: Evet inandırıcı ve güvenilir buldum.

Söz konusu Instagram fenomenini ürün tanıtımı bağlamında inandırıcı ve güvenilir bulup bulmadıkları sorusuna katılımcıların yarısı güvenilir ve inandırıcı bulduklarını söylerken, diğer yarısı ise güvenilir ve inandırıcı bulmadıklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, İnstagram’da fenomen (mikro-ünlü) desteği kullanılan kozmetik ürün reklamlarının etkinliği üzerine bir analiz yapılarak, bu reklamların kadın tüketici hedef kitlesi üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Çalışma bulgularına göre, kozmetik ürün kullanan kadın tüketicilerin, firmaların İnstagram’daki reklamlarında fenomen desteği kullanımına yönelik alımlamalarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların yarısından daha azı söz konusu fenomeni takip etmekte fakat bir kısmı da ilgili fenomen hakkında farklı kanallar sayesinde haberdar olmaktadır. Katılımcıların neredeyse yarısı videoyu izlemeden önce ürün ve marka hakkında bilgi sahibi değil iken, ürün tanıtım videosunu izledikten sonra katılımcıların yarısından fazlası ürün ve marka hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca İnstagram fenomeni tarafından reklamı yapılan ürünü satın alma konusunda ne düşündükleri sorulduğunda ise, katılımcıların yarısından fazlasının ürünü satın alma konusuna sıcak bakmaları, İnstagram reklamlarında fenomen kullanımının tüketici açısından etkinliğini gösterir niteliktedir.

Son olarak, yapılan analizde bu sonuçlar ile birlikte çalışmamızın önerisi, günümüz işletmelerinin sosyal medya reklamlarına önem vermeleri, ürünlerinin reklamını yapacakları fenomenleri çok iyi bir şekilde belirlemeleri ve güven verici reklamlarla tüketicilere ulaşmalarıdır. Firmaların sosyal medya reklamlarında daha çok güvenilirliğe önem vermeleri gerekmektedir. Ayrıca İnstagram fenomenlerinin reklam ve hedef kitle üzerindeki etkilerine dair daha kapsamlı bir çerçeve çizilebilmesi açısından araştırmanın daha detaylı yapılması, katılımcı sayısının artırılması, çalışmanın yapıldığı bölgenin genişletilmesi gibi durumların gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Amelina, D. ve Zhu, Y.Q. (2016). Investigating Effectiveness of Source Credibility Elements on Social Commerce Endorsement: The Case of İnstagram in Indonesia. Pacific Asia Conference on Information Systems, Chiayi.
- Apeyoje, A. (2013). Influence of Celebrity Endorsement of Advertisement on Students’ Purchase Intention. Mass Communication, and Journalism, 3(3), 3-10.
- Djafarova, E. ve Rushworth, C. (2017). Exploring the Credibility of Online Celebrities’ İnstagram Profiles in Influencing the Purchase Decisions of Young Female Users. Computers in Human Behavior, 68, 1-7.
- Erdoğan, Z. B. (1999). Celebrity Endorsement: A Literature Review. Journal of Marketing Management, 15(4), 291-314.
- Fard, S. S., Tamam, E., Hassan, M. S. H., Waheed, M. ve Zaremohzzabieh, Z. (2016). Factors Affecting Malaysian University Students’ Purchase Intention in Social Networking Sites, Cogent Business & Management, 3(1), 1-12.
- JENSEN, Klaus B.; ROSENGREN, Karl E. (2005). İzleyicinin Peşindeki Beş Gelenek, (Derleyen), Şahinde Yavuz. Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma, (Çev: Şahinde-Yiğit Yavuz), Ankara: Vadi, s. 55-85.
- Jin, S. ve Phua, J. (2014). Following Celebrities’ Tweets About Brands: The Impact of Twitter-Based Electronic Word-of-mouth on Consumers’ Source Credibility Perception, Buying Intention, and Social Identification with Celebrities. American Academy of Advertising, 43(2), 181-195.

- Ketelaar, P. E., Janssen, L., Vergeer, M., Reijmersdal, E. A. V., Crutzen, R. ve Jonathan, R. (2016). The Success of Viral Ads: Social and Attitudinal Predictors of Consumer Pass-on Behavior on Social Network Sites. *Journal of Business Research*, 69(7), 2603-2613.
- Kim, H. ve Jeong, J. (2016). Effect of Celebrity Endorsement in Marketing of Musicals: Poster Versus Social Networking Site. *Social Behavior and Personality*, 44(8), 1243-1254.
- Korotina, A. ve Jargalsaikhan, T. (2016). Attitude towards Instagram Micro- Celebrities and Their Influence on Consumers' Purchasing Decisions, Master Thesis, Business Administration, Jönköping University, Jönköping.
- Marwick, A. ve Boyd, D. (2011), To See and Be Seen: Celebrity Practice on Twitter. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 17(2), 139-158.
- Misra, S.&Beatty, S.E. (1990). Celebrity spokesperson and brand congruence an assessment of recall affect. *Journal of Business Research*, 21, 159-173. Fleck, N., Korchia, M. ve RoyRoy, I. L. (2012). Celebrities in Advertising: Looking for Congruence or Likability?. *Psychology and Marketing*, 29(9), 651-662.
- Özgen, Ö. ve Elmasoğlu, K. (2016). Sosyal Medya ve Marka İletişimi: Havayolu Şirketlerinin Twitter Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. S: 43. 181-202.
- Tuncer, A. S. (2013). Sosyal Medyanın Gelişimi. F. Z. Özata (Editör). *Sosyal Medya*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. s. 3-24.

İŞÇİNİN ÜCRETİNİN ZAMANINDA ÖDENMEMESİNİN HUKUKİ SONUÇLARI¹

Doç. Dr. Mehmet Nusret BEDÜK

Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi, nbeduk@yalova.edu.tr

Arş. Gör. Emre KARABACAK

Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi, emre.karabacak@yalova.edu.tr

ÖZET

İş sözleşmesi, işçinin bağımlı olarak iş görmeyi, işverenin de ücret ödemeyi üstlendiği iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. İş sözleşmesinin üç temel unsuru bulunmaktadır: İş görme edimi, bağımlılık ve ücret. Ücret, bu sözleşme ilişkisinin hem kurucu bir unsuru, hem de işveren için asli bir edim yükümlülüğüdür. İşverenin bu yükümlülüğünü yerine getirmesini sağlamak ve işçinin emeğini korumak için hukukumuzda işçiye bazı yasal haklar tanınmıştır. İşverenin ücret ödeme borcunu zamanında ve tam olarak yerine getirmemesi durumunda işçi, ödenmeyen ücretinin mevduata uygulanan en yüksek faiziyle birlikte ödenmesini talep edebilir, çalışmaktan kaçınabilir veya iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilir.

Geçerli bir mazereti bulunmayan işverenin, işçinin ücretini ödeme gününden itibaren yirmi gün içerisinde ödememesi halinde, işçinin çalışmaktan kaçınma hakkı doğar. Bununla birlikte işveren, işçinin ücretini kanun hükümleri ve sözleşme şartlarına uygun olarak ödemezse, işçi, iş sözleşmesini İş Kanunu 24/II. maddesi uyarınca haklı nedenle feshedebilir. Ücretle kastedilen geniş anlamda ücrettir. Şartları oluşmasına rağmen, talep ettiği avansın ödenmemesi halinde de işçi, iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilir. Ancak her hak gibi bu hakların kullanılması da dürüstlük kurallarına aykırı olmamalıdır.

Uygulamada görüldüğü üzere, Yargıtay'ın, işçinin çalışmaktan kaçındığı süre içinde ücrete hak kazanamayacağına ilişkin kararları, iş sözleşmesini haklı nedenle feshettiği halde işçinin ihbar tazminatından mahrum kalması ve nihayet işsiz kalma riski işçiyi bu yasal haklarını kullanma konusunda acele düşürmektedir. Ücret yükümlülüğünün yerine getirilmesine ilişkin caydırıcı hükümlerin bulunmaması ve hükmün amacından uzak düzenleniş biçimi, kimi zaman işverenlerin ücrete ilişkin yükümlülüklerini göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Uygulamada ortaya çıkan sorunların çözümü için, yirmi günlük bekleme süresinin kısaltılması ve işçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullandığı süre içerisinde ücrete hak kazanacağına ilişkin açık bir düzenlemenin yapılması gerektiği kanısındayız. Ayrıca işçi, iş sözleşmesini ücretin gerektiği tam olarak ödenmemesi nedeniyle feshettiği takdirde, işçi lehine İş Kanunu madde 26'da öngörülen tazminata hükmedilmelidir. Bu tazminatın hesabında, işçinin ihbar önelerine ilişkin ücretinin dikkate alınması isabetli olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ücret, çalışmaktan kaçınma hakkı, haklı nedenle fesih, ihbar, ücretin ödenmemesi.

LEGAL CONSEQUENCES OF NON-PAYMENT OF EMPLOYEE'S WAGES

ABSTRACT

Employment contract is an istin synallagmatic contract which lays to perform work to employee and to pay him remuneration to employer. There are three basic element of employment contract; which are to perform work, subordination and remuneration. Remuneration or payment of wages is a constituent element of this relationship and main obligation for employer in employment relationship. In Turkish labour law, some legal rights have been regulated for employees to make employer to pay wages and protect employee's effort. If an employer doesn't pay employee's wage in time and accurately, employee could ask to be paid his/her wage with the highest interest rate charged to bank deposits or refrain from fulfilling his/her obligation to work or terminate the employment contract for just cause.

If an employer who has not force majeure, does not pay employee's wage in twenty days from payment day; employee would have right to refrain from fulfilling his obligation to work. In addition to that, if employer does not pay employee's wage accurately as in conditions of Law and contract, employee could terminate the employment contract for just cause which is regulated in article 24/II of Labour Act of Turkey. The meaning of that wage expression is in broad terms of wage which includes charge attachments. Employee could terminate employment contract for just cause if his advance payments have not been paid. However, the usage of those rights cannot be against of good faith.

¹ Bu çalışma 09-11 Mart 2018 tarihleri arasında düzenlenen I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

As it is seen in practice, Decisions of High Court about employee to not get wages while he/she is using his/her right to refrain from fulfilling obligation to work, missing out of chance to get covering the wages which correspond to the term of notice and finally the risk of unemployment, make employee incapable of using these legal rights. The lack of deterrent regulations about fulfilling the obligation of payment of wages and the shape of regulations which is quite deviated from their regulation aim cause employers to ignore their obligations about wages. For solutions of emerging problems in practise, abbreviation of waiting term as twenty days and clear regulations about employees to get wages while he/she is using his/her right to refrain from fulfilling obligation to work must be ordered. Also, if employee terminates the employment contract because of non-payment of wages accurately, compensation which is regulated in article 26 of Labour Act of Turkey must be decided on behalf of employee. Before decision of this compensation amount, employee's wages which correspond to the term of notice must be taken into consideration.

Keywords: Wage, refrain from fulfilling obligation to work, terminate for just cause, notice of termination, non-payment of wage.

A. GİRİŞ

İş sözleşmesi, işçinin bağımlı olarak iş görmeyi, işverenin de ücret ödemeyi üstlendiği iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. İş sözleşmesinin üç temel unsuru bulunmaktadır: İş görme edimi, bağımlılık ve ücret. Ücret, bu sözleşme ilişkisinin hem kurucu bir unsuru, hem de işveren için asli bir edim yükümlülüğüdür. İşverenin bu yükümlülüğünü yerine getirmesini sağlamak ve işçinin emeğini korumak için hukukumuzda işçiye bazı yasal haklar tanınmıştır. İşverenin ücret ödeme borcunu zamanında ve tam olarak yerine getirmemesi durumunda işçi, ödenmeyen ücretinin mevduata uygulanan en yüksek faiziyle birlikte ödenmesini talep edebilir, çalışmaktan kaçınabilir veya iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilir.

Geçerli bir mazereti bulunmayan işverenin, işçinin ücretini ödeme gününden itibaren yirmi gün içerisinde ödememesi halinde, işçinin çalışmaktan kaçınma hakkı doğar. Bununla birlikte işveren, işçinin ücretini kanun hükümleri ve sözleşme şartlarına uygun olarak ödemezse, işçi, iş sözleşmesini İş Kanununun 24/II. maddesi uyarınca haklı nedenle feshedebilir. Ücretle kastedilen geniş anlamda ücrettir. Şartları oluşmasına rağmen, talep ettiği avansın ödenmemesi halinde de işçi, iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilir. Ancak her hak gibi bu hakların kullanılması da dürüstlük kurallarına aykırı olmamalıdır.

Yasal düzenlemelerle amaçlanan, işçinin korunması ve işverenin ücret ödeme yükümlülüğünü yerine getirmesini sağlamaktır. Uygulamada görüldüğü üzere, Yargıtay'ın, işçinin çalışmaktan kaçındığı süre içinde ücrete hak kazanamayacağına ilişkin kararları, iş sözleşmesini haklı nedenle feshettiği halde işçinin ihbar tazminatından mahrum kalması ve nihayet işsiz kalma riski karşısında işçi kendisine tanınan yasal haklarını kullanamamaktadır. Ücret yükümlülüğünün yerine getirilmesine ilişkin caydırıcı hükümlerin bulunmaması ve hükmün amacından uzak düzenleniş biçimi, kimi zaman işverenlerin ücrete ilişkin yükümlülüklerini göz ardı etmelerine imkân vermektedir. Binaenaleyh bu çalışmamızda amaçlanan işçinin ücretinin gününde ödenmesi amacıyla düzenlenen İş Kanununun 34 ve 24/II. madde hükümlerinin yetersizliğine dikkat çekmek ve işçiyi koruma ilkesi gereği bu konuda yapılması gerekenler hakkında önerilerde bulunmaktadır.

B. GENEL OLARAK ÜCRET ve EKLERİ

İş sözleşmesi, işçinin bağımlı olarak iş görmeyi, işverenin de ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan bir sözleşmedir (İş K.md.). Bu sözleşme gereği, işçi, işverene bağımlı olarak belirli veya belirli olmayan süreyle iş görmeyi ve işveren de ona zamana veya yapılan işe göre ücret ödemeyi üstlenmektedir (TBK.md.393). Yasal tanımdan da anlaşılacağı üzere, iş sözleşmesinin üç kurucu unsuru bulunmaktadır: iş görme, bağımlılık ve ücret ödeme. Bu üç unsurdan herhangi birinin bulunmaması halinde, iş sözleşmesinin varlığından bahsedilemez.

Ücret ödeme borcu, işverenin iş sözleşmesinden kaynaklanan asli edim yükümlülüklerinden biridir. İşverenin ücret ödeme borcu işçinin iş görme borcunun karşılığını oluşturur. Bir kimsenin ücret karşılığı olmaksızın çalışması halinde iş sözleşmesinin varlığından söz edilemez. Taraflar, ödenecek ücreti yasal sınırlar içerisinde, serbestçe kararlaştırabilirler. Buna karşın ücretin açıkça kararlaştırılmamış olması sözleşmenin iş sözleşmesi olması özelliğini ortadan kaldırmaz. Asıl olan yapılacak işin ücret karşılığı yapılacağına ilişkin iradenin ortaya koyulmasıdır. Taraflar ödenecek ücretin miktarını belirlemese de iş sözleşmesi kurulmuş olur (Göktaş, 2008:5; Narmanlıoğlu, 2014:173; Sümer, 2016:38; Süzek, 2017:236; Tunçomağ & Centel, 2015:69). Bu durumda ödenecek ücret miktarı, tarafların iradeleri de dikkate alınarak, o yerdeki âdet ve emsal ücretler dikkate alınarak belirlenir (Çelik vd., 2017:293-294; Yarg. 22. HD. 02.10.2017 T. 2017/39988 E. 2017/20204). İşveren, işçiye sözleşmede veya toplu iş sözleşmesinde belirlenen ücreti ödemekle yükümlüdür. Sözleşmede hüküm bulunmayan hallerde ise, asgari ücretten az olmamak üzere emsal ücreti ödemekle yükümlüdür (TBK.md.401). Ancak ücret olmaksızın, sırf hatır için veya ahlaki amaçla yapılan bir çalışma söz konusu ise, iş sözleşmesinin varlığından söz edilemez (Çelik vd., 2017:149; Narmanlıoğlu, 2014:173; Süzek, 2017:236).

“Genel anlamda ücret, bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para ile ödenen tutardır” (İş K.md.32). Yasal tanımdan anlaşıldığı üzere, genel anlamda ücret bir iş karşılığıdır ve nakdi olarak ödenen bir karşılıktır. Ücreti ödeyenin kimliği, ücret kavramının belirleyici unsuru değildir. Ücret, üçüncü kişiler tarafından da ödenebilir (Bedük, 2004:27).

Ücret iş görme ediminin bir karşılığı olmakla birlikte işçi emeği bir mal, ücret de bunun bir fiyatı olarak değerlendirilemez (Özelmas, 1976:11). Zira ücret hakkının doğabilmesi için işçinin mutlaka çalışmış olması gerekmez. Bazı hallerde iş gücünü işverenin emrine hazır bulundurması yeterlidir. Buna karşın işçiye koruma ve sosyal düşüncelerle kabul edilmiş olan ve iş karşılığı olmaksızın yapılan bazı ödemeler de bulunmaktadır. Kanundan, sözleşmeden, iç yönetmelikten veya işyeri uygulamalarından kaynaklanan bu ödemelere “sosyal ücret” denir (Ekonomi, 1984:130; Centel, 1988:59, Doğan, 1994:149-152; Dulay, 2011:10; Günay, 2006:39; Güven & Aydın, 2017:113; Karaçöp, 2012:7; Sümer, 2016:75; Süzek, 2017:376). Hafta tatili, yıllık ücretli izin ve ulusal bayram ve genel tatil ücretleri vb. sosyal ücret olarak yapılan ödemelerdir.

İş Kanunu madde 32’de tanımlanan dar anlamda ücret, asıl (temel, çıplak, kök) ücrettir. Asıl ücret, ikramiye, prim, sosyal yardımlar ve diğer ek menfaatler dışında işçiye gördüğü iş karşılığında nakit olarak yapılan ödemedir (Ekonomi, 1984:130; Centel, 1988:115.) Bununla birlikte bazı hallerde ücret kavramına işçinin asıl ücretinin yanı sıra sözleşme ve kanundan doğan para ve parayla ölçülmesi mümkün bazı menfaatler de katılabilmektedir. Bu durumda ücret kavramı, ücret ekleri ile birlikte geniş bir anlam kazanmaktadır (Bedük, 2004:29-30). Geniş anlamda ücret, prim, ikramiye ve bir takım sosyal yardımlar (yiyecek, yakacak, ulaşım, aile yardımı) gibi asıl ücrete yapılan ilave ödemeleri kapsar (Süzek, 2017:376). İş Kanunu’nda hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatiller ile yıllık izin ücretlerinin temel, yani dar anlamda ücret üzerinden ödeneceği düzenlenmiştir (İş K. md. 50 ve 57/2). Öte yandan ihbar tazminatı (İş K. md. 17) ve kıdem tazminatının hesabında (1475 s. Kanun md. 14/11) geniş anlamda (giydirilmiş) ücretin esas alınacağı hüküm altına alınmıştır.

C. ÜCRETİN ÖDEME ZAMANI

İş sözleşmesi karşılıklı iki tarafa borç yükleyen (sinallagmatik) bir sözleşmedir (Aktay vd., 2011:50; Akyiğit, 2005:16; Bozkurt, 2007:21; Değer, 2006:68; Dulay Yangın, 2012:207; Eren, 2017:211; Eyrenci vd., 2016:59; Göktaş, 2008:6; Güven & Aydın, 2017:59; Güzel, 2005:125; Narmanlıoğlu, 2012:607; Soyer, 2011:658-659; Sümer, 2016:39; Süzek, 2007:214; Süzek, 2017:244; Tuncay, 2005:652). İş sözleşmesinde, işçinin iş görme borcu karşısında işverenin ücret ödeme borcu yer alır. Karşılıklı bu borçların hangi sırayla ifa edileceği de belirlenmesi gereken bir husustur. İki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde, sözleşme, kanun veya teamülde aksi öngörülmedikçe, kural olarak,

edimlerin aynı anda muaccel olduğu kabul edilir (Eren, 2017:1019). İş sözleşmelerinde ise, işverenin ücret ödeme yükümlülüğü, kural olarak işin ifasından sonra doğar (Aktay vd., 2011:100; Ayhan, 2010:19; Bozkurt, 2007:23; Dulay Yangın, 2012:208; Göktaş, 2008:38 ve 58; Güven & Aydın, 2017:121; Kumbaracıbaşı, 2010:41; Mollamahmutoğlu vd., 2017:206; Narmanlıoğlu, 2012:610; Tunçomağ & Centel, 2015:117). Nitekim Yargıtay da Basın-İş Kanunu dışındaki iş mevzuatında işçi ücretinin peşin olarak ödeneceğine ilişkin bir düzenleme bulunmadığından, ücretin çalışılan ayı takip eden ay başından itibaren muaccel hale geleceğine hükmetmiştir (Yarg. 22. HD. 18.12.2012 T. 2012/28063 E. 2012/28555 K. sayılı kararı).

Ücret, en geç ayda bir ödenir (İş K. md. 32/5). Söz konusu hüküm nispi emredici niteliktedir. Taraflar iş sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesi ile ücret ödeme süresini bir haftaya kadar indirilebilir. Şu halde, İş Kanunu'na tabi işlerde ücret, en erken haftada bir, en geç de ayda bir ödenecek şekilde taraflarca serbestçe kararlaştırabilir.

Türk Borçlar Kanunu göre ise ücret, aksine âdet olmadıkça, her ayın sonunda ödenir. Ancak taraflar, hizmet sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesiyle daha kısa bir ödeme süresi kararlaştırabilir (TBK md. 406). Görüldüğü üzere Türk Borçlar Kanunu'nda ücret ödeme sıklığı için herhangi bir alt sınır belirlenmemiştir. Dolayısıyla taraflar bir gün ile bir ay arasında bir süre için ücret ödemesi kararlaştırabilir.

Taraflar ücret ödeme zamanını belirlememişlerse, tabi olunan kanunda öngörülen sürele uygun olarak işçiye ücret ödenmesi gerekir. İş Kanunu'na tabi bir işte çalışan işçinin ücreti taraflarca kararlaştırılmamışsa, ilk ücreti işe giriş tarihinden itibaren en geç bir ay sonra, sonrasında da birer aylık periyotlarla ödenir. Türk Borçlar Kanunu hükümlerine tabi işçinin ücreti taraflarca kararlaştırılmamışsa, ilk ücreti işe girilen ayın son günü ödenir. Basın-İş Kanunu'na tabi bir işçiye en geç ayda bir peşin olarak ödenir (md. 14). Deniz-İş Kanunu'na tabi bir işçiye ise en geç ayda bir ödenir (md. 29/3).

Tarafların ücretin ödeme zamanını iş sözleşmesinde ya da daha sonradan karşılıklı iradelerinin uyuşması suretiyle kararlaştırması da mümkündür. Taraflar, ücretin ödeme zamanını "her on beş günde bir" gibi bir periyot olarak veya her ayın 1. ve 20. günü gibi belirli bir gün olarak da kararlaştırabilirler. Bahsedilen bu iki tür ücret ödeme zamanı, neticeleri bakımından birbirinden farklılıklar göstermektedir. Zira ayın 14. günü işe giren bir işçiyle işverenin, "ücretin ayda bir ödeneceğini" kararlaştırması ile "ücretin her ayın 15. günü ödeneceğini" kararlaştırması her ne kadar aynı sonucu doğuruyor gibi görünse de işverenin temerrüdü bakımından kimi farklılıklar doğurmaktadır. Yine tarafların ücretin hangi sıklıkta ödeneceğini kararlaştırmamasının da işverenin temerrüdü bakımından birtakım sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlar aşağıda daha detaylı irdelenecektir.

D. ÜCRETİN ÖDENMEMESİ veya EKSİK ÖDENMESİ

1. Genel Olarak

İşçi, ücretinin ödenmemesi veya eksik ödenmesi halinde, ücretini genel hükümlere göre talep edebileceği gibi, çalışmaktan kaçınma hakkını kullanabilir veya iş sözleşmesinin haklı nedenle derhal feshedebilir. İşçinin söz konusu üç haktan herhangi birini kullanması, diğer haklarının kullanımına hanel getirmez. Diğer bir ifadeyle işçi, kendisine tanınan bu üç hakkı birlikte veya ayrı ayrı kullanmakta serbesttir.

İşçinin ücretinin ödenmemesi halinde genel hükümlere göre talep etmesi, Türk Borçlar Kanunu ve diğer mevzuat hükümlerine tabi olarak ortaya çıkan bir imkandır. Öte yandan çalışmaktan kaçınma ve iş sözleşmesinin haklı nedenle derhal feshi, İş Kanunu'nda özel yer alan ücreti koruyucu özel düzenlemelerdendir. Deniz-İş Kanunu ile Basın- İş Kanunu'nda da ücrete ilişkin özel koruyucu hükümler yer almakta olup; bunlar çalışma konumuz içerisine dahil edilmemiştir.

2. İşverenin Temerrüde Düşürülmesi ve Uygulanacak Faiz

Bilindiği üzere bir borcun ifa zamanı geldiği halde ifa edilmemesi durumunda borçlu temerrüde düşer. Bu durumda sözleşmeye ilişkin özel bir kanun hükmü varsa o hüküm, yoksa Türk Borçlar Kanunu'nun borçlunun temerrüdüne ilişkin (md. 112 vd.) hükümleri uygulanır. İş ilişkisinde de gerek işçinin gerekse işverenin borcunu hiç ya da gereği gibi ifa etmemesinin birtakım sonuçları vardır. İş Kanunu işçinin ve işverenin temerrüdüne ilişkin özel düzenlemeler içerdiği için bu düzenlemeler uygulama alanı bulacaktır. İş Kanunu'nun düzenleme içermediği konularda genel kanun olan Türk Borçlar Kanunu hükümleri devreye girecektir.

Borçlar hukukunda, karşılıklı borç yükleyen bir sözleşmenin ifası isteminde bulunan tarafın, sözleşmenin koşullarına ve özelliklerine göre daha sonra ifa etme hakkı olmadıkça, kendi borcunu ifa etmiş ya da ifasını önermiş olması gerekir (TBK md. 97). Bu durum, karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde kural olarak iki tarafın borcunun aynı anda muaccel olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak sözleşmenin özelliklerinden ya da koşullarından, bir tarafın borcunun daha sonra muaccel olacağı anlaşılıyorsa, bu durumda borcu daha sonra muaccel olacak olan taraf, diğer taraftan borcun ifasını talep edebilir (Eren, 2017:1019). Hizmet sözleşmelerinde adet olduğu üzere işçi, işi yerine getirdikten sonra ücrete hak kazanır. Ancak taraflar sözleşmeyle bu kuralın aksini kararlaştırabilirler. Dolayısıyla aksi kararlaştırılmadıkça işçi, kendi borcunu yerine getirdikten sonra işverenden ücret ödemesini talep edebilir. İşveren ise sözleşme kurulduktan sonra işçiden iş görme borcunu yerine getirmesini talep edebilir.

Hizmet sözleşmelerinde işçi, işverenin ücret ödeme borcunu ancak kendisi işgörme borcunu yerine getirdikten sonra talep edebilir. Ancak bu durumda dahi işçi, kendisi bir günlük işgörme borcunu yerine getirdikten hemen sonra ücretini talep edemez. Zira kanun koyucu işverenin ücret ödeme borcuna ilişkin birtakım sınırlamalar öngörmüştür. Ücretin miktarı ve ödeme zamanına ilişkin sınırlamalar bunlardan bazılarıdır.

Ücretin ödeme zamanına ilişkin yukarıda değindiğimiz sınırlar çerçevesinde taraflar, ücretin ödeme zamanını aralarında serbestçe belirleyebilirler. Ancak bu belirleme yapılmazsa dahi iş sözleşmesi kurulduktan sonra öngörülen yasal sürelerde ücretin ödenmesi gerekmektedir. Ücret ödeme zamanının taraflarca kararlaştırılıp kararlaştırılmadığı ve kararlaştırıldıysa bunun ne şekilde kararlaştırıldığı özellikle işverenin temerrüdü bakımından önem taşımaktadır. Şöyle ki; taraflar ücret ödeme zamanını "her ayın 10. günü" gibi net bir gün olarak belirlemişse, bu durumda işveren için kesin vadeli borçtan söz edilecek ve temerrüde düşmesi için işçinin fazladan herhangi bir girişimde bulunmasına gerek olmayacaktır. Ancak tarafların ücret ödenmesi için "ayda bir" ya da "yirmi günde bir" ya da "her ayın 5 ila 10. günü arasında" gibi kesin ve net bir tarih belirlemediği veya ücretin ödeme zamanına ilişkin herhangi bir belirlemenin yapılmadığı durumlarda işveren, son ücret ödemesinin üzerinden belirlenen gün sayısı geçse dahi kendiliğinden temerrüde düşmeyecek; işçinin ihtarı gerekecektir (Güler, 2012:153)².

Ücret ödeme zamanının kesin ve net olarak kararlaştırıldığı durumda işveren belirlenen gün geldiğinde ödemeyi yapmadığı takdirde kendiliğinden temerrüde düşeceğinden, işverenin borcun muacceliyet tarihinden itibaren gecikme faiziyle birlikte ödemesi gerekecektir. İş Kanunu'nda ücret için özel bir faiz türü olan mevduata uygulanan en yüksek faizin uygulanacağı düzenlendiğinden, işçi kararlaştırılan günün geçmesiyle birlikte ücret alacağını mevduata uygulanan en yüksek faizle birlikte talep edebilir. Ancak ücret ödeme zamanının kesin bir gün olarak kararlaştırılmadığı durumlarda kararlaştırılan aranın geçmesiyle birlikte ücretinin ödenmemesi durumunda işçinin işverene yapacağı ihtardan sonra alacağı muaccel hale gelecektir. Dolayısıyla işveren için işleyecek faizin başlangıç tarihi de ihtarı izleyen gün olacaktır.

² Güler bu tip kararlaştırmalarda, kararlaştırılan son günün ya da işyeri uygulaması haline gelen günün geçmesiyle işverenin kendiliğinden temerrüde düşmesi gerektiğini haklı olarak savunmaktadır.

3. İcra Takibi, Arabuluculuk ve Dava Hakkı

a. İcra takibi

İş sözleşmesinde işveren temerrüde düştükten sonra işçinin alacağını yani ücret ve fer'ilerini talep için üç yasal seçeneği bulunmaktadır: icra takibi, arabuluculuk ve dava hakkı. İşçi, kanunlarda öngörülen usul ve sınırlar çerçevesinde bu üç seçenekten istediğini seçebilir. Zira bu üç hak, işçi için seçimlik hak niteliğindedir.

İşçi alacağı için doğrudan icra yoluna başvuracak olursa, yapacağı takip ilamsız icra takibi olacaktır. Zira alacaklı, elinde bir mahkeme ilamı, icra edilebilirlik şerhi içeren bir arabuluculuk anlaşma tutanağı ya da kambiyo senedi bulunmadığı takdirde alacağını ancak ilamsız icra yoluyla talep edebilir. Şu halde ödenmeyen ücret alacağı için işçi arabuluculuğa başvurmaksızın doğrudan ilamsız icra takibi yapabilir.

İlamsız icra takibinde, borca itiraz halinde takip duracaktır. Bu durumda alacaklının başvurabileceği iki imkân bulunmaktadır: itirazın kaldırılması ve itirazın iptali. İtirazın kaldırılması, iş ilişkisinde başvurulması pek mümkün olmayan bir yoldur. Zira itirazın kaldırılması için alacaklının elinde imzası ikrar veya noterlikçe tasdik edilen borç ikrarını içeren bir senedin yahut resmi dairelerin veya yetkili makamların yetkileri dahilinde ve usulüne göre verdikleri bir makbuz veya belgenin bulunması gerekir (İİK md. 68). Söz konusu belgelerin veya senetlerin sıradan bir iş ilişkisinde işçiye verilmesi sık rastlanılacak bir durum değildir. Dolayısıyla işçinin ilamsız icra takibine itiraz edilmesi halinde başvuracağı temel yol itirazın iptalidir.

İtirazın iptali, genel mahkeme olan iş mahkemesinde, itirazın işçiye tebliğinden itibaren bir yıl içerisinde açılması gereken bir davadır. Bu davada işçi, iş ilişkisi içerisinde talep ettiği ücret ve fer'ilerinin kendisine ödenmediğinin tespit edilmesini talep eder. Dava sonunda mahkemenin işvereni haksız bulması halinde, işçinin talebi üzerine, işveren, alacağın yüzde yirmisinden az olmamak üzere icra inkâr tazminatına mahkûm edilir (İİK. md. 67/2).

Ücret ödeme gününün kesin bir tarih olarak kararlaştırılmadığı durumlarda işçinin doğrudan ilamsız icra takibi başlatması da olasıdır. Bu durumda icra takibi aracılığıyla gönderilen ödeme emri, ihtar yerine geçecek ve işveren, ödeme emrinin tebliğ tarihinde temerrüde düşecektir. Ancak böylesi bir durumda, ödeme emrinde yalnızca işçinin ödenmeyen alacak miktarı yer alacaktır. Zira işveren, ödeme emrinin tebliğiyle temerrüde düşeceğinden, ancak tebliğ tarihinden sonra faiz istenebilecektir.

Ücret alacakları için zamanaşımı süresi beş yıldır (İş K. md. 32/son). Dolayısıyla işçi, ücretinin ödeme günü geçtikten sonra beş yıl içerisinde ödenmesini talep edebilecektir. İşçinin ödenmeyen ücretleri toplu bir nitelik alsa dahi zamanaşımı süresi, en son ödenmeyen ücretin ödeme gününden itibaren değil; her bir ücretin ödeme gününe göre ayrı ayrı hesaplanır. İşçinin ücretini, zamanaşımı süresinden sonra talep etmesi halinde, işveren dilerse borcunu ifa edebilir ya da zamanaşımı def'inde bulunabilir.

b. Arabuluculuk

İşçinin ödenmeyen ücretini talep için başvurabileceği bir diğer yol da arabuluculuktur. Hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuk, ilk defa 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) ile düzenlenen özel hukuk uyuşmazlıkları için öngörülmüş alternatif çözüm yollarından biridir. Arabuluculuk, dava açılmadan önce yahut davanın görülmesi sırasında, sistematik teknikler uygulayarak, tarafları görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla bir araya getiren, onların birbirlerini anlamaları ve bu suretle kendi çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzman eğitimi almış, tarafsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen bir faaliyettir (HUAK md. 2/1-b). 6325 sayılı Kanuna göre arabuluculuğa başvurulması tarafların ortak iradesine bağlı (ihtiyari) olarak kabul edilmiştir. 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu ile arabuluculuk 01.01.2018 tarihinden itibaren işçi işveren uyuşmazlıkları

bakımından başvurulması zorunlu bir yol olmuştur. 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun 3. maddesi hükmü uyarınca, “Kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır”. O bakımdan işçi – işveren uyuşmazlıklarında arabuluculuk iş hukuku açısından oldukça önemli bir uyuşmazlık çözüm yöntemi haline gelmiştir.

Ödenmeyen ücret alacağı için doğrudan icra takibine başvurulabilir, daha öncesinde arabuluculuğa başvurulması gerekmez. Ancak ücret alacağının dava yoluyla talep edilmesi durumunda, öncelikle arabuluculuğa başvurulması gerekir. Binaenaleyh, arabulucuya başvurulmadan dava açıldığının anlaşılması hâlinde herhangi bir işlem yapılmaksızın davanın, dava şartı yokluğu sebebiyle usulden reddine karar verilir (7036 s. İMK md. 3/2). Arabuluculuğa başvuru dava şartı iken; tarafların arabuluculuk görüşmelerine katılıp katılmama ya da devam ettirme konusunda serbestlikleri bulunmaktadır. İş Mahkemeleri Kanunu'na göre, taraflardan birinin geçerli bir mazeret göstermeksizin ilk toplantıya katılmaması sebebiyle arabuluculuk faaliyetinin sona ermesi durumunda toplantıya katılmayan taraf, davada kısmen veya tamamen haklı çıksa bile yargılama giderinin tamamından sorumlu tutulur. Ayrıca bu taraf lehine vekalet ücretine hükmedilmez (İMK md. 3/12).

Ücretin ödeme gününün kesin olarak kararlaştırılmadığı iş ilişkilerinde, işçinin ödenmeyen ücreti için işverene daha önceden ihtarda bulunmaması arabuluculuğa başvurmaya engel teşkil etmez. Bu durumda işçinin arabuluculuk başvurusu, işverenin temerrüde düşürülmesi için yeterlidir. İşveren, arabuluculuk görüşmelerine ilişkin ilk toplantıya davet tutanağının tebliğinden itibaren temerrüde düşmüş olacaktır ve işçi, bu tarihten sonra ödenmeyen ücretini, mevduata uygulanan en yüksek faizle birlikte talep edebilecektir.

Tarafların arabuluculuk aşamasında, ücretin miktarı ve uygulanacak faiz konusunda serbestçe tasarruf edip edemeyecekleri de incelenmesi gereken bir konudur. Kural olarak taraflar yasal sınırlar içinde ücretin miktarı ve ödeme süresini serbestçe kararlaştırabilir. Bu kural arabuluculuk aşamasında da geçerlidir. Şu halde, taraflar arasındaki uyuşmazlık ücretin hiç ödenmediğine ilişkin ise, tarafların üzerinde anlaşacakları ücret, asgari ücretin altında olamaz. Bununla birlikte ücretin eksik ödenmesi halinde taraflar, asgari ücretin altında bir meblağın ödenmesi konusunda anlaşabilir. Bununla birlikte kanunun emredici hükümlerine aykırı olarak asgari ücretin altında ücret miktarının kararlaştırılmayacağı kuralı arabuluculuk faaliyetinde farklı şekilde uygulanabilir. Zira işçi, ödenmeyen ücretini talep etmek zorunda olmadığı gibi, hakkı olan ücret alacağının tümünü talep edip etmemekte de özgürdür. O nedenle arabuluculuk faaliyeti aşamasında tarafların ödenmeyen işçi ücretinin asgari ücretin altında ödenecek şekilde kararlaştırmalarına bir engel bulunmamaktadır. Öte yandan arabuluculuk faaliyeti sonucunda tarafların ödenmeyen ücretin daha üzerinde bir ücret de kararlaştırmaları mümkündür.

Taraflar arabuluculuk faaliyeti sonunda bir anlaşmaya varırlarsa, bu anlaşma belgesinin icra edilebilirliğine ilişkin şerh verilmesini talep edebilirler. Bu şerhi içeren anlaşma, ilam niteliğinde belge sayılır (HUAK md. 18/2). Hatta taraflar ve avukatları ile arabulucunun birlikte imzaladıkları anlaşma belgesi, icra edilebilirlik şerhi aranmaksızın ilam niteliğinde belge sayılır (HUAK md. 18/6). Bu durumda işçi, ilamlı icra yoluna başvurabilir. Buna karşın arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılması hâlinde, üzerinde anlaşılan hususlar hakkında taraflarca dava açılmaz (HUAK md. 18/7).

c. Dava hakkı

İşçinin ödenmeyen ücretini talep edebileceği bir diğer yol da dava açmasıdır. İşçi, ücreti ödenmediği takdirde bunu yetkili iş mahkemesinde açacağı bir dava aracılığıyla talep edebilecektir. Ancak bu davayı açmadan önce, yukarıda da değindiğimiz üzere, arabuluculuğa başvurulmuş olması gerekir.

İşçi ödenmeyen ücretinin ödenmesi için iş mahkemesinde dava açabilir (İMK md. 5). İş mahkemesi kurulmamış olan yerlerde bu mahkemenin görev alanına giren dava ve işlere, o yerdeki asliye hukuk mahkemesince, İş Mahkemeleri Kanunu'ndaki usul ve esaslara göre bakılır (İMK md. 2/3). Yetkili iş mahkemesi ise, davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesi ile işin veya işlemin yapıldığı yer mahkemesidir. Davalı birden fazla ise bunlardan birinin yerleşim yeri mahkemesi de yetkilidir (İMK md. 6).

İşçi, açacağı davada ödenmeyen ücretini mevduata uygulanan en yüksek faiz ile talep edebilir. 7036 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile arabulucuya başvurulması dava ön şartı olduğundan, işveren arabuluculuk ilk görüşme davetinin kendisine tebliğ tarihinde temerrüde düşmüş olur. Buna karşın, davadan önce işveren temerrüde düşürülmemiş ise, açılan dava tarihi itibarıyla işverenin temerrüde düştüğü kabul edilir.

İşçinin ödenmeyen ücreti için icra takibi başlatması, arabuluculuğa başvurması yahut dava açması, iş sözleşmesinin feshi için geçerli bir neden olamaz (İş K. md. 18/3-c). İşçinin iş sözleşmesinin bu nedenle feshedilmesi halinde işçi, iş güvencesi kapsamındaysa feshin geçersizliği ile işe iadesini (İş K. md. 20), iş güvencesi kapsamı dışındaysa kötü niyet tazminatını (TBK md. 434) talep hakkına sahiptir.

4. Çalışmaktan Kaçınma Hakkı

a. Hakkın kullanımı için gereken şartlar

Ücreti ödenmeyen işçinin, genel hükümlere göre ücretini talep hakkından başka, İş Kanunu'nun 34. maddesine göre çalışmaktan kaçınma hakkı da bulunmaktadır. Çalışmaktan kaçınma hakkı, İş Kanunu'nda özel bir hükümlerle düzenlendiğinden, bu haktan İş Kanunu kapsamında çalışan işçilerin yararlanabileceğini söylemek gerekir.

İş Kanunu kapsamında çalışan bir işçinin çalışmaktan kaçınma hakkının kullanabilmesi için ayrıca ücretinin ödenmemesi gerekir. Bu hakkın doğumu için işçinin ücreti ya hiç ödenmemiş ya da eksik ödenmiş olmalıdır. İşçinin ödenmeyen ücretinin kapsamına asıl ücretinin yanı sıra ücret ekleri de girer (Ayhan, 2010:74; Çelik vd., 2017:313; Dulay Yangın, 2012:211; Göktaş, 2008:78; Günay, 2006:43; Kumbaracıbaşı, 2010:82; Narmanlıoğlu, 2014:311; Soyer, 2011:659-660; Sümer, 2016:86)³. Diğer bir ifadeyle işçinin geniş anlamda ücretinin eksik ödenmesi durumunda işçi çalışmaktan kaçınabilir (Aksi yönde Çil, 2011:1284; Narmanlıoğlu, 2012:616). Ücret eklerinin içerisinde yol, yemek yardımı, her türlü prim ve ikramiye girer. Ancak bu ücret eklerinin iş sözleşmesi ya da toplu iş sözleşmesiyle kararlaştırılması veya işyeri uygulaması haline gelmesi gerekmektedir. Taraflarca kararlaştırılmamış ve/veya işyeri uygulaması haline gelmemiş ücret eki niteliğinde bir ödeme için işçinin çalışmaktan kaçınma hakkı bulunmamaktadır.

Hafta tatili, genel tatil ve ulusal bayram ücretlerinin ödenmemesi de işçiye çalışmaktan kaçınma hakkını tanır (Günay, 2006:43; Soyer, 2011:659). Zira İş Kanunu'nda işçiye bu sürelerde çalışmasa dahi ücret ödenmesi öngörüldüğünden, bu sürelerle ilişkin ücret, işçinin temel ücreti içerisinde değerlendirilir. Fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma ücreti de işçinin çalışması karşılığında hak kazandığı temel ücret içinde yer alır. Dolayısıyla fazla çalışma ve/veya fazla sürelerle çalışma ücretinin ödenmemesi de işçiye çalışmaktan kaçınma hakkı verir.

İş Kanunu'nda düzenlenmeyen ancak Türk Borçlar Kanunu'nda yer alan avansın ödenmemesinin işçiye çalışmaktan kaçınma hakkını verip vermediği değerlendirilmesi gereken önemli bir husustur. İşveren, işçiye zorunlu ihtiyacının ortaya çıkması halinde ve hakkaniyet gereği ödeyebilecek durumda ise, hizmetiyle orantılı olarak avans vermekle yükümlüdür (TBK md. 406/son). Kanunun avans için aradığı şartlar: İşçinin zorunlu bir ihtiyacının ortaya çıkması, işverenin hakkaniyet gereği ödeyebilecek

³ Yargıtay işçiye ödenmesi gereken ikramiyenin ücret ile doğrudan bağlantılı olduğuna hükmetmiştir. Dolayısıyla ikramiye ve diğer ücret eklerinin ödenmemesi halinde de işçinin çalışmaktan kaçınma hakkı bulunmaktadır (Yarg. 9.HD. 30.10.2007 T. 2007/19022 E. 2007/31935 K. sayılı kararı).

durumda olması ve işçinin bunu talep etmesidir. Bu şartlar oluştuğu halde, işçiye talep ettiği avansını vermeyerek yasal yükümlülüğünü ihlal eden işveren, bir anlamda işçi ücretini ödemiş sayılır. Zira avans da işçinin hak ettiği bir nevi ücret niteliğindedir. O nedenle şartları oluştuğu halde, talep ettiği avans kendisine ödenmeyen işçi çalışmaktan kaçınabilir.

İşçinin çalışmaktan kaçınabilmesi için sadece ücretinin ödenmemesi yeterli değildir. İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullanabilmesi için ücretinin hiç ödenmemiş veya eksik ödenmiş olması ve ücret ödeme gününden itibaren yirmi gün geçmiş olması gerekir. İşverenin yirmi günlük sürenin sonuna kadar ücretin tamamını ödemesi veya ödenmeyen kısmını tamamlaması halinde işçi artık bu haktan yararlanamaz (Göktaş, 2008:85; Narmanlıoğlu, 2014:310).

Çalışmaktan kaçınma hakkının kullanılabilmesi için geçmesi gereken yirmi günlük süre iş günü değil takvim günüdür (Bozkurt, 2007:60; Dulay Yangın, 2012:213; Göktaş, 2008:86; Günay, 2006:44; Kumbaracıbaşı, 2010:82; Mollamahmutoğlu vd., 2017:220; Narmanlıoğlu, 2012:619)⁴. Dolayısıyla çalışılmayan günler ile tatiller bu süreden sayılır. Kanun koyucu anılan bu süreyi, ücretin düzenli ödendiği işyerlerinde küçük aksaklıklar nedeniyle yaşanabilecek kısa gecikmelerden ötürü işçilerin işi bırakmalarını önlemek amacıyla getirmiş ise de öngörülen yirmi günlük yasal sürenin uzun olduğunu söylemek gerekir (Sürenin uzunluğuna yönelik eleştiriler için bkz. Ayhan, 2010:78; Bozkurt, 2007:62-63; Çil, 2011:1277; Dulay Yangın, 2012:212-213; Eyrenci vd., 2016:148; Günay, 2006:43; Kumbaracıbaşı, 2010:83; Narmanlıoğlu, 2012:620). Sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilecek olursa, çoğu işçi için tek geçim kaynağı olan ücret olmaksızın işçinin yirmi güne kadar çalışması işçiden beklenemez. Ayrıca işçinin ücretinin korunması amacıyla getirilen bu düzenlemenin, söz konusu süre nedeniyle, amaçlanan korumayı sağlamaktan uzak olduğunu söylemek mümkündür. Yalnız belirtmek gerekir ki, söz konusu yirmi günlük süre, nispi emredici nitelik olup, işçi lehine kısaltılması mümkündür (Ayhan, 2010:76; Dulay Yangın, 2012:214; Göktaş, 2008:86; Kumbaracıbaşı, 2010:83; Soyer, 2011:661; Aksi yönde Bozkurt, 2007:61).

İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullanabilmesi için aranan diğer bir şart da işverenin ücret ödememesini haklı kılacak bir mücbir sebebin bulunmamasıdır. Mücbir sebep, “Herhangi bir kimse tarafından alınacak önlemlere karşı, önüne geçilmesi olanaksız, borcun yerine getirilmesine engel, borçlunun iradesi dışında beklenmedik olaylar” olarak tanımlanmaktadır (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Çalışmaktan kaçınma hakkı bakımından değerlendirildiğinde mücbir sebep, “iradi olmayıp dıştan gelen ve işvereni ödeme güçlüğü içine sokup gecikmeye yol açan kaçınılamaz bir olgu” olarak tanımlanabilir (Akyiğit, 2005:21; Dulay Yangın, 2012:215; Göktaş, 2008:89; Narmanlıoğlu, 2012:618).

Kanunun aradığı mücbir sebep, işyeriyle ilgili herhangi bir mücbir sebep değil; ücretin zamanında ödenmemesini haklı kılacak bir mücbir sebebin varlığıdır. Zira işyerine ulaşacak malların kötü hava şartları nedeniyle ulaşamaması ve buna bağlı olarak işyerinde yeterli üretimin yapılmaması dolayısıyla işverenin zarara uğraması gibi, ücret ödenmesini doğrudan etkilemeyecek ancak işletmeyi zarara sokacak bir sebebin bulunduğu durumlarda işçi, çalışmaktan kaçınma hakkını kullanabilir. İşverenin işlerinin kötüye gitmesi nedeniyle ekonomik güçlüğü düşmesi de mücbir bir sebep olarak değerlendirilemez (Aktay vd., 2011:101; Ayhan, 2010:80-81; Bozkurt, 2007:66-67; Çil, 2011:1278; Dulay Yangın, 2012:217; Engin, 2003:78; Göktaş, 2008:95; Mollamahmutoğlu vd., 2017:220; Narmanlıoğlu, 2012:618; Soyer, 2011:664; Sümer, 2016:86; Süzek, 2007:211; Terzi & Kılıç, 2009:1064; Tuncay, 2005:653). Aksinin kabulü, işverenin işletme riskinin işçilere yüklenmesi anlamına gelir. Dolayısıyla bankaların sisteminde meydana gelen arıza, muhasebecinin öngörülemeyen iş görememesi, doğal afetler veya savaş gibi mücbir nedenler bulunduğu durumda, işçi bu hakkını kullanamayacaktır. Ancak böyle bir neden bulunmaksızın işverenin ücret ödememesi ya da eksik ödemesi durumunda işçi, ücret ödeme gününden itibaren yirmi gün sonra çalışmaktan kaçınabilir.

⁴ Akyiğit ve Ayhan sürenin ödeme gününün bitiminden itibaren geçecek 20 tam gün yani 20 adet 24 saat sonunda dolacağını öne sürmektedir, Akyiğit, 2005:20; Ayhan, 2010:77.

İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullanabilmesi için anılan şartlar birlikte aranır. Bu şartlar oluştuktan sonra işçi, TMK md. 2/2'deki hakkın kötüye kullanma yasağının ihlalini oluşturmayacak şekilde çalışmaktan kaçınabilir. İşçi çalışmaktan kaçınma hakkını kullanırken, bu hakkı kötüye kullanmamalıdır. Şöyle ki; işçinin ücretinin büyük bir kısmının ödenip, küçük bir kısmının ödenmemesi ve işçinin bu durumu işverene bildirmek yerine çalışmaktan kaçınması hakkın kötüye kullanması anlamına gelir (Aynı yönde Akyiğit, 2005:20; Ayhan, 2010:74; Çil, 2011:1286; Kumbaracıbaşı, 2010:82; Narmanlıoğlu, 2012:617; Soyer, 2011:663). Böylesi bir durumda, işveren işçinin devamsızlığı nedeniyle işçiye yaptırım uygulayabilir. Dolayısıyla işçinin bu hakkını kullanmadan önce, işverenin ücretini ödemesini sağlayacak bir ihtarda bulunması hakkın kullanımını açısından uygun olacaktır. Zira çalışmaktan kaçınma hakkı, işverenin ücret ödeme borcunu yerine getirmesini sağlamak için düzenlendiğinden, hakkın da bu amaca uygun olarak kullanılması gerekir.

b. Çalışmaktan kaçınılan sürede ücret hakkı

Tüm şartların oluşması ile işçi, çalışmaktan kaçındığı süre içinde işgörme borcunu yerine getirmeyecektir. Ancak bu durumda işçinin ücrete hak kazanıp kazanamayacağı sorusu akla gelebilir. Yukarıda değindiğimiz üzere iş ilişkisinde ücret, âdet olduğu üzere işçinin işgörme borcunu yerine getirdikten sonra ödenir. Ancak bu durumun kimi istisnaları bulunmaktadır. Bu istisnalar, tarafların karşılıklı anlaşması ve Kanun'da düzenlenen çalışılmayan sürede ücret ödenmesi gerektiğine ilişkin hükümlerdir. İşçinin çalışmaktan kaçındığı sürede ücrete hak kazanacağına ilişkin açık yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durumun da değerlendirilmesinde yarar vardır.

İşçi, çalışmaktan kaçındığı süre içinde işgörme edimini yerine getirmeyeceğinden, işverenin ücret ödeme borcunu yerine getirmesinin talep edemeyeceği ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre, Kanun'da işçinin çalışmadığı kimi sürelerde ücrete hak kazanacağına ilişkin açık düzenlemeler bulunduğu halde, işçinin çalışmaktan kaçındığı dönemde ücrete hak kazanacağına ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktadır (Göktaş, 2008:132; Günay, 2006:48; Mollamahmutoglu vd., 2017:220-221; Soyer, 2011:678). Dolayısıyla işçi, çalışmaktan kaçındığı süreye ilişkin ücreti talep edemez.

Yasa tasarısında işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede ücrete hak kazanacağı açıkça belirtilmişken; bu düzenleme Kanun'a alınmamıştır. Yargıtay da söz konusu hükmün Kanun metnine alınmaması nedeniyle, kanun koyucunun amacının işçinin çalışmadığı sürede ücrete hak kazanmaması olduğu yönünde bir yorum ile işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede ücrete hak kazanamayacağına hükmetmiştir (Yarg. 9. HD. 10.02.2005 T. 2005/13259 E. 2005/3782 K.).

Öğretideki görüşler ve Yargıtay'ın içtihadına karşın bizim de katıldığımız baskın görüşe göre işçi, çalışmaktan kaçındığı bu süreçte ücrete hak kazanmalıdır (Aynı yönde Aktay vd., 2011:101; Ayhan, 2010:100; Bozkurt, 2007:88; Çil, 2011:1282-1283; Değer, 2006:72 ve 96-97; Dulay Yangın, 2012:224; Engin, 2003:80; Eyrenci vd., 2016:149; Kumbaracıbaşı, 2010:85; Narmanlıoğlu, 2012:625-628; Narmanlıoğlu, 2014:312; Sümer, 2016:86; Süzek, 2007:212-213; Süzek, 2017:402; Tuncay, 2005:653)⁵. Zira söz konusu düzenleme, işverenin ücret ödeme borcunu yerine getirmesine zorlamak amacıyla getirilmiştir. Bu nedenle işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede ücrete hak kazanması, hem işçinin ödenmeyen ücreti karşısında başvurabileceği, işverenin ücreti ödemesi için etkili bir zorlama yöntemi olacak, hem de işçinin bu süreçte mağdur olmasını engelleyecektir. Aksi görüşün kabulü işçinin, tek geçim kaynağı olan ücrete hak kazanmaksızın beklemesine neden olacaktır. Ayrıca bu

⁵ Öğretide kimi yazarlar, işçinin çalışmaktan kaçınmasının bir ödemezlik def'i niteliğinde değil; doğrudan işverenin temerrüdü sonucu oluştuğunu, bu nedenle de işçinin bu sürede çalışmasa da ücrete hak kazanacağını öne sürmektedirler. Aynı sonuca ulaşılsa da kanımızca işçinin çalışmaktan kaçınması İş Kanunu'nun işçiye tanıdığı kendine özgü ödemezlik def'i niteliğinde bir haktır ve bununla bağlantılı olarak işverenin temerrüdü de ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla işçi çalışmaktan kaçındığı sürede ücrete hak kazanmalıdır. Aynı yönde daha detaylı açıklama için bkz. Dulay Yangın, 2012:208-210; Güzel, 2005:137-144; Süzek, 2007:213-215. Çalışmaktan kaçınma hakkının işveren temerrüdü olduğuna dair bkz. Akyiğit, 2005:24; Çelik vd., 2017:313-314. Başka yazarlar da çalışmaktan kaçınmanın yalnızca ödemezlik def'i kriterleri içerisinde değerlendirilmesi gerektiği; işverenin temerrüdünün bu hak bakımından söz konusu olmayacağını savunmaktadır. Söz konusu görüş için bkz. Göktaş, 2008:38-42; Terzi & Kılıç, 2009:1065-1066.

görüştürün kabulü, çoğu durumda işçinin ücrete hak kazanmak için çalışmaktan kaçınma hakkını kullanmasına engel olacak ve ücret almaksızın çalışmaya devam etmesine neden olacaktır.

c. Çalışmaktan kaçınılan sürede iş sözleşmesinin durumu

İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullandığı süre içinde, taraflar arasındaki sözleşme ilişkisinin değerlendirilmesi, işçinin çalışmadığı dönemde iş sözleşmesinin devam edip etmediği ya da askıda olup olmadığının belirlenmesi gerekir. İş sözleşmesinin askı hali, sözleşmenin iki temel kurucu unsuru olan ücret ödeme borcu ile işgörme borcunun yerine getirilmediği ve tarafların da yerine getirilmesini talep edemediği, işçinin kıdeminden sayılmayan, ancak bunun dışındaki borçların devam ettiği bir durumdur (Süzek, 2017:502). Askı hali tarafların karşılıklı anlaşmasıyla ortaya çıkabileceği gibi, kanundan da kaynaklanabilir (Süzek, 2017:502). İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullandığı dönemde tarafların anlaşma ile iş sözleşmesini askıya alması söz konusu olmadığından, kanundan kaynaklanan bir askı halinin varlığının irdelenmesi gerekir. Kanundan kaynaklanan askı hali, grev ve lokavt, profesyonel işçi sendikası yöneticiliği, geçici askerlik veya yasal ödev, sağlık nedenleri, gözaltı ve tutukluluk gibi hallerde ortaya çıkan bir hukuki durumdur. İş Kanunu'nda işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede iş sözleşmesinin askıda kalacağına ilişkin bir düzenleme bulunmadığından kanımızca iş sözleşmesinin askıda olduğu sonucu çıkartılamayacaktır. Her ne kadar işçi çalışmaktan kaçındığı sürede işgörme borcunu yerine getirmemekteyse de işverenin asli borcu olan ücret ödeme yükümlülüğü bu süreçte devam edecek ve bununla birlikte çalışmaktan kaçınılan süreler işçinin kıdeminden sayılacaktır (Mollamahmutoğlu vd., 2017:221).

Askı hali, iş ilişkisinde istisnai olarak ortaya çıkan bir durumdur. Çünkü iş ilişkisinde esas olan devamlılıktır. İş sözleşmesinin askı hali, iş ilişkisinin devamlılığını sağlayacak olan sürekli işgörme edimi ve bunun karşılığında ücret ödeme borcunu geçici olarak ortadan kaldıran bir süreçtir. Çalışmaktan kaçınma hali, askı haline ilişkin benzer özellikler taşımakla birlikte, bu süreçte işverenin ücret ödeme borcunun devam etmesi, Kanun'da askıda olduğuna ilişkin bir hükmün bulunmaması ve bu sürecin kıdemden sayılmamasından ötürü, çalışmaktan kaçınılan sürede iş sözleşmesinin askıda olduğu söylenemez (Aynı yönde daha detaylı inceleme için bkz. Değer, 2006:100-102; Göktaş, 2008:110-116). Dolayısıyla bu süreç boyunca iş sözleşmesinin devam ettiği kabul edilmelidir.

Gerek askı halinde, gerekse iş sözleşmesinin devamı süresinde, işverenin fesih hakkı sınırlandırılmıştır. Ancak iş güvencesi kapsamı dışındaki işçiler bakımından işverenin fesih hakkı daha geniştir. Bununla birlikte çalışmaktan kaçınılan sürede işverenin fesih hakkı, özel bir sınırlamaya tabi tutulmuştur. İş Kanunu'nun 34. maddesinin 2. fıkrasında işçinin çalışmaktan kaçındığı süre içinde, iş görmekten imtina etmesi, yani çalışmaması nedeniyle iş sözleşmesinin feshedilemeyeceği düzenlenmiştir. Ancak işverenin diğer fesih sebepleriyle iş sözleşmesini fesih hakkı saklıdır.

Bilindiği üzere İş Kanunu'nun 25. maddesinin II. fıkrasının h bendinde, işçinin yapmakla ödevli olduğu görevleri kendisine hatırlatıldığı yapmamakta ısrar etmesi, işveren için derhal fesih nedeni olarak düzenlenmiştir. Ancak çalışmaktan kaçınma hakkını kullanan işçinin iş sözleşmesi bu nedenle feshedilemez. Zira İş Kanunu'nun 34. maddenin 2. fıkrasında, işçinin çalışmaması nedeniyle iş sözleşmesinin feshedilemeyeceği açıkça düzenlenmiştir. Başka bir deyişle işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede, işveren İş Kanunu madde 25/II-h bendine göre iş sözleşmesini haklı nedenle fesih hakkını kullanamaz. Keza bu sürede işçinin çalışmaması, iş sözleşmesinin feshi için geçerli bir neden de oluşturamaz. İşçinin çalışmaktan kaçındığı sürede işyerine yeni işçi alınamaz ve çalışmaktan kaçınan işçinin işi başkasına yaptırılmaz. Yalnız belirtmek gerekir ki, söz konusu düzenlemeye aykırılık olması halinde buna ilişkin Kanun'da herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir (Çil, 2011:1280). Ancak kanımızca böylesi bir durumda iş sözleşmesini haklı nedenle fesheden işçi, İş Kanunu madde 26/2 hükmü uyarınca tazminat talep edebilmelidir.

d. Hakkın kullanımı

İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını nasıl kullanacağı da incelenmesi gereken bir konudur. Zira kanun koyucu işçinin çalışmaktan kaçınması için bazı şartlar öngörmekte ve ancak bu şartların oluşması halinde işçiye çalışmaktan kaçınma hakkı tanımaktadır. Ancak bu hakkın ne şekilde kullanılacağına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Konuya ilişkin bir yönetmelik de bulunmadığından hakkın kullanımı ve içeriği öğretiyorumları ve yargı içtihatlarıyla şekillendirilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmaktan kaçınma hakkı konusunda öncelikle belirlenmesi gereken işçinin bu hakkı kullanmadan önce işverene ihtarda bulunmasının gerekip gerekmediğidir. Öğretide bizim de katıldığımız ve genel kabul gören görüş neticesinde bu noktada fazla bir tereddüt kalmamıştır. İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullanması için şartların oluşması yeterli olup, işçinin çalışmaktan kaçınmadan önce işverene herhangi bir bildirimde bulunmasına gerek yoktur (Akyiğit, 2005:23; Ayhan, 2010:85; Çelik vd., 2017:313; Dulay Yangın, 2012:218; Soyer, 2011:662). Çünkü işçinin bu hakkını kullanması için işverenin ödemesi gereken ücreti ödememesi ya da eksik ödemesi gerektiğinden, işverenin yerine getirmesi gereken borcunu bildiği kabul edilir. Dolayısıyla işçinin hakkı olan ücretin mücbir neden dışında ödenmemesinin üzerinden yirmi gün geçtikten sonra işçi herhangi bir bildirimde bulunmaksızın bu hakkı kullanabilecektir (Aksi yönde, Göktaş, 2008:104; Kumbaracıbaşı, 2010:86). Ayrıca Kanun'da işçinin yirmi günü aşan herhangi bir zamanda bu hakkı kullanabilmesine imkân tanınması sonucunda bu hakkın kullanımı için herhangi bir bildirimde gerek olmadığı savunulmaktadır (Çil, 2011:1279-1280). Ayrıca öğretide bir görüşe göre, önem arz eden ve istisnai nitelikte görev üstlenen işçilerin yaptıkları görev nedeniyle bu hakkı kullanırken işverene bildirim yapmaları gerekir (Çil, 2011:1280).

İşçinin bu hakkı kullanması için işverene açık bir bildirimde bulunmasına gerek yoktur ve işveren, bu süreçte iş sözleşmesini devamsızlık nedeniyle de feshedemez. Ancak bu noktada şu soru akla gelecektir: İşveren işçinin devamsızlığının çalışmaktan kaçınma hakkını kullanması nedeniyle olup olmadığını nasıl bilecektir? Kanımızca bu sorunun cevabı olarak işverenin işçinin ücretinin ödenip ödenmediğini takip etmesi ve çalışmaktan kaçınma hakkını kullanması için aranan şartların oluşup oluşmadığını araştırması gerekir. Aksi halde işverenin asli yükümlülüğünü takip etmemesi ve yerine getirmemesi nedeniyle işçiye hali hazırda kullanım şartları ağır olan bir hakkını kullanabilmesi için fazladan bir yükümlülük daha yüklenmiş olacaktır. Keza bu hakkın kullanımı için işverenin temerrüde düşürülmesi de gerekmediğinden, çalışmaktan kaçınma hakkının kullanımı için herhangi bir bildirimde bulunmaya gerek yoktur.

Çalışmaktan kaçınma hakkı konusunda tespit edilmesi gereken bir diğer husus işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede işyerine gelmesinin gerekip gerekmediğidir. Öğretide bir kısım yazarlar işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede işyerinde çalışmaya hazır halde bulunmasının gerektiğini savunmaktadır (Çil, 2011:1278; Günay, 2006:48). Bu görüşe göre işçi, ücretinin ödendiği andan itibaren çalışmak zorunda kalacağından, işçinin ücretinin ödenmesini işyerinde beklemesi gerekir. Oysa işçinin işyerinde çalışmaya hazır olarak geçirdiği sürenin çalışılmış gibi kabul edileceğine ilişkin İş Kanunu md. 66/1-c düzenlemesi de çalışmaktan kaçındığı sürede uygulama alanı bulmayacaktır. Zira bu süreçte işçi, işyerinde hazır olarak beklese de işverence iş verilmemesinden dolayı değil; kendi iradesiyle çalışmaktan kaçındığı için işgörmeye edimini yerine getirmemektedir. İşçinin bu süreçte kazanacağı ücret, İş Kanunu md. 66/1-c hükmünden değil; çalışmaktan kaçınma hakkının bir ödemezlik def'i olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu görüşün kabulü, işçinin çalışmak için hazır bulunmasa dahi kazanacağı ücretin ödenmesi için işçinin işyerinde çalışmaya hazır halde bulunmasını öngörmektedir.

Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre işçi çalışmaktan kaçındığı sürede işyerine gelip gelmemekte serbesttir (Aynı yönde Akyiğit, 2005:23; Dulay Yangın, 2012:219; Göktaş, 2008:109; Narmanlıoğlu, 2012:623; Narmanlıoğlu, 2014:310; Soyer, 2011:670. İşçilerin işyerinden ayrılmalarının gerekli olduğuna dair bkz. Mollamahmutoğlu vd., 2017:220). Nitekim Yargıtay uygulaması işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede ücrete hak kazanamayacağı yönündedir. İşçi Yargıtay uygulaması

neticesinde ücrete hak kazanamadığına göre, çalışmaktan kaçındığı sürede işyerinde bulunmasının beklenmesi kanımızca yerinde değildir. Bu durumda işçiden çalışmaktan kaçındığı sürede işyerine gelmesi beklenmemeli, ödenmeyen ücreti ödendiği takdirde, ertesi iş gününden itibaren işçinin çalışması gerektiği kabul edilmelidir.

Çalışmaktan kaçınan işçinin başka bir işte çalışıp çalışamayacağına da belirlenmesi gereken önemli bir husustur. İşçinin aynı anda birden fazla işverene bağlı olarak çalışması hukuken mümkündür. Ancak işçinin, işvereni zarara uğratabilecek şekilde aynı konuda faaliyette bulunan bir işverene bağlı olarak çalışması sadakat borcuyla bağdaşmayacaktır. Dolayısıyla işçi, sadakat borcuna aykırılık oluşturmayacak şekilde aynı anda birden fazla işverene bağlı olarak çalışabilir.

Çalışmaktan kaçınılan sürede işgörmeye borcu dışında diğer borçlar devam ettiğinden, işçinin sadakat borcu da bu kapsamdadır (Değer, 2006:103). Bu nedenle işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede, sadakat borcuna aykırılık oluşturacak şekilde başka bir işverene bağlı olarak çalışması mümkün değildir. Ancak Yargıtay'ın çalışmaktan kaçınılan sürede ücret ödenmeyeceğine ilişkin içtihadı neticesinde bu durum, tek geçim kaynağı ücret olan işçinin bu hakkını kullanmasına engel olacaktır. Dolayısıyla çalışmaktan kaçınılan sürede işçinin ücrete hak kazanacağına ilişkin kabul neticesinde işçinin bu süreçte başka bir işte çalışma gereksinimi de kalmayacaktır.

İşçinin çalışmaktan kaçındığı sürede başka işverene bağlı olarak çalışması, işverenin ücreti ödemediği takdirde işçinin derhal çalışmaya başlamasına da engel olacaktır. Zira işçi ücreti ödendiği durumda ertesi iş gününden itibaren çalışmaya başlamak zorunda olacağından bu süreçte çalıştığı diğer işi bildirim sürelerine uymaksızın feshetmek zorunda kalacaktır. Bu sorunlar nedeniyle işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede rekabet etmeme ve sadakat borcuna aykırılık oluşturacak şekilde başka işte çalışmasının mümkün olamayacağı kanısındayız (Akyiğit, 2005:25)⁶.

Çalışmaktan kaçınılan sürede işgörmeye borcu dışındaki diğer borçların karşılıklı olarak devam ettiğine değinmiştik. Bu noktada işçinin, işverenin talimatlarına uyma borcunun da kısmen devam ettiğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda çalışmaktan kaçınılan sürede işveren, işçinin işyerine gelmesini istemiyorsa, yani işçinin işyerini terk etmesini talep ediyorsa işçi bu talimata uymak durumundadır (Soyer, 2011:670). Keza işçi, işyerinde bulunduğu sürede işverenin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin emir ve talimatlarına da uymak zorundadır. Ancak işin yapımına ilişkin talimatlar, bu süreçte işgörmeye borcu devam etmediğinden işçi nezdinde karşılık bulamayacaktır.

İşçinin çalışmaktan kaçındığı sürede işyerine gelmek istediği ve işverenin de buna karşı çıkmadığı durumlarda, işçi işyerine giriş ve çıkışı engelleyemez. Diğer işçilerin de çalışmaktan kaçınmasını talep edemez (Akyiğit, 2005:23; Ayhan, 2010:88; Dulay Yangın, 2012:219; Narmanlıoğlu, 2012:622; Soyer, 2011:670). Keza işyerine gelen işçi, çalışmaktan kaçınma hakkını işi yavaşlatma şeklinde kullanamaz (Akyiğit, 2005:23; Dulay Yangın, 2012:219; Gökteş, 2008:108; Narmanlıoğlu, 2012:622; Soyer, 2011:665; Tuncay, 2005:653. Aksi yönde Çil, 2011:1278). İşçi bu hakkını kullanmak istediği takdirde, işi tamamen bırakmak zorundadır. Aksi halde işçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullanmaksızın çalışmaya devam ettiği kabul edilir ve işveren işin gerektiği gibi yerine getirilmemesi nedeniyle iş sözleşmesini feshedebilir.

İşçi çalışmaktan kaçınma hakkını, ücretin gerektiği gibi ödenmemesinin üzerinden yirmi gün geçmesiyle derhal kullanmak zorunda değildir. İşçi bu hakkını, şartlar oluştuktan sonra ücreti ödeninceye kadar istediği an kullanabilir (Ayhan, 2010:78; Gökteş, 2008:85; Süzek, 2007:211). İşçinin çalışmaktan kaçınma hakkını kullanması için bir hak düşürücü süre öngörülmemiştir. Ancak bu durum, işçiye çalışmaktan kaçınma hakkını istediği gibi kullanma imkânı vermez. Şöyle ki; çalışmaktan kaçınma hakkı, kullanmak için gerekli şartlar oluştuktan sonra, işverenin en zora gireceği anlarda

⁶ Akyiğit işçinin bu süreçte başka bir işte çalışmasında bir engel olmadığını, bu süreçte başka işte çalışarak kazandığı miktarın işverenin ödemesi gereken miktardan mahsup edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak kanımızca işçinin sadakat borcuna aykırılık oluşturmayacak şekilde başka işveren yanında çalışması durumunda kazandığı bu miktarlara dokunulmaması gerekir.

çalışılmayarak; ancak işin yoğun olmadığı dönemde tekrar çalışmaya devam edilerek kullanılamaz (Soyer, 2011:665). Aksi halde bu durum, çalışmaktan kaçınma hakkının kötüye kullanımını oluşturacaktır.

5. Ücretin Tam ve Zamanında Ödenmemesi Nedeniyle İş Sözleşmesinin Haklı Nedenle Feshi

a. Haklı nedenle fesih hakkı

İşçinin ücretinin gerektiği gibi ödenmemesi halinde başvurabileceği bir diğer yol iş sözleşmesinin haklı nedenle feshidir. Bilindiği üzere iş sözleşmesinin haklı nedenle feshi, yalnızca Kanun'da sayılan sınırlı durumlarda başvurulabilecek istisnai bir haktır. Bu hak hem işçi hem de işveren için İş Kanunu'nda ayrı maddelerde düzenlenmiştir. İş sözleşmesinin işçi tarafından haklı nedenle feshi 4857 sayılı İş Kanunu'nun 24. maddesinde sayılan üç ana başlık altında toplanan nedenlerden birinin varlığı halinde başvurulabilecek bir yoldur. Bu başlıklardan II numaralı "ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri" başlığı altında e bendinde işçinin ücretinin işveren tarafından kanun hükümleri veya sözleşme şartlarına uygun olarak hesap edilmemesi veya ödenmemesi de sayılmıştır. Dolayısıyla işçi, ücretinin gerektiği gibi ödenmemesi halinde iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilecektir.

Ücretin tam olarak ödenmemesinin yanında, gerektiği gibi hesaplanmaması da işçiye iş sözleşmesini feshetme hakkı verir. Daha somutlaştırmak gerekirse, salt ücreti yanında, fazla çalışma, prim, ikramiye, yardım gibi ek ödemelerin yapılmaması ya da eksik ödenmesi de işçiye iş sözleşmesini haklı nedenle fesih imkânı verir (Aktay vd., 2011:182; Ayhan, 2010:44-45; Bozkurt, 2007:35; Çelik vd., 2017:546; Çil, 2011:1273; Değer, 2006:53; Eyrenci vd., 2016:223; Göktaş, 2008:75; Günay, 2006:41; Mollamahmutoğlu vd., 2017:284; Narmanlıoğlu, 2014:431; Sümer, 2016:113; Süzek, 2007:216; Yarg. 9. HD. 15.06.2010 T. 2008/31534 E. 2010/18798 K. sayılı kararı). Ancak ücret ve eklerinin eksik kısmının, ödenen miktara oranla çok küçük bir miktar olması halinde, bu durumun işverene bildirilmeksizin iş sözleşmesinin feshi, TMK md. 2 hükmü uyarınca dürüstlük kuralıyla bağdaşmaz, hakkın kötüye kullanımı olarak değerlendirilir. Ücret ve eklerinin yanında, şartları olduğu halde, talep ettiği avansın ödenmemesi de işçiye, iş sözleşmesini haklı nedenle fesih hakkı verir (Ayhan, 2010:45; Günay, 2006:42; Süzek, 2007:216. Aksi yönde Çil, 2011:1275). Bunun için TBK md. 406/son'da sayılan işçinin zorunlu ihtiyacının ortaya çıkması, işverenin hakkaniyet gereği avansı ödeyebilecek durumda olması ve işçinin talep etmesi şartlarının birlikte var olması gerekir. Bu durumda işçiye, hizmetiyle orantılı olarak avans ödenmesi, işveren için yasal bir yükümlülüktür. İşverenin bu yükümlülüğü ihlal etmesi halinde, işçi iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilir.

İşçinin ücretinin gerektiği gibi hesaplanıp ödendiğinin ispatı işveren üzerindedir (Ayhan, 2010:28; Göktaş, 2008:61). Başka bir deyişle işveren, işçinin ücretinin ödendiğini kendisi ispatlamak zorundadır. Bununla birlikte, işverenin ödediği meblağdan daha fazlasını ödemesi gerektiği ya da işverenin ücreti gerektiği gibi ödemediği iddiası halinde işçi, bu iddiasını ispatlamak zorundadır.

b. Hakkın kullanım süresi

İş sözleşmesinin feshi için, çalışmaktan kaçınma hakkında olduğu gibi bir bekleme süresi öngörülmemiştir. Dolayısıyla işçi, ücretinin ödeme süresi geldiği halde ödenmemesi halinde bu hakkını derhal kullanma imkanına sahiptir (Terzi & Kılıç, 2009:1067)⁷. Hatta İş Kanunu'nun 26/1. maddesinde ahlak ve iyi niyet hallerine aykırılık ve benzeri hallerde iş sözleşmesinin feshi için altı iş günlük bir süre öngörülmüştür. Dolayısıyla işçi, Kanun'un lafzına göre ücretinin ödeme gününde ödenmediği takdirde iş sözleşmesini haklı nedenle derhal feshedebilir.

⁷ Terzi & Kılıç, çalışmaktan kaçınma hakkı için dahi yirmi günlük bir süre öngörülmüşken, iş akdinin feshi için en az bir aylık sürenin geçmiş olması gerektiğini öne sürmektedirler. Ancak çalışmaktan kaçınma hakkının kullanımı için öngörülen sürenin uzunluğuna yönelik eleştiriler ve İş Kanunu madde 26/1 hükmünde öngörülen altı iş günlük süreler göz önüne alındığında, işçinin yegâne geçim kaynağı olan ücret olmaksızın bir ay süre ile çalışması angarya yasağıyla bağdaşmayacaktır.

İş Kanunu'nda, ahlak ve iyi niyet hallerine uymayan hallerde iş sözleşmesini derhal fesih hakkının, hakkı kullanacak tarafın diğer tarafın bu fiili işlediğini öğrendikten sonra altı iş günü geçtikten ve her halükârda fiilin işlenmesinden itibaren bir yıl sonra kullanılamayacağı düzenlenmiştir. Söz konusu süre, bir hak düşürücü süre olduğundan, kendiliğinden sonuç doğuracak ve bu süreler geçtikten sonra yapılan fesih, haksız bir fesih olarak kabul edilir. Ücretin gerektiği gibi ödenmemesi bakımından bu sürelerden bir yıllık hak düşürücü süre, kanımızca pek uygulama alanı bulamayacaktır. Zira ücretin ödeme zamanı iş sözleşmesinin her iki tarafı olan işçi ve işveren açısından da bilinen bir durum olup, işçi bu sürede ücretinin ödenmediğini derhal öğrenebilecek haldedir. Ancak nadiren de olsa, işyeri uygulaması haline gelmiş bir ödemenin varlığı ve işçinin bunu bilmemesi halinde söz konusu bir yıllık süre uygulama alanı bulabilecektir. Bunun dışında işçinin ücretin geç ödendiğini daha sonradan fark ettiğine dair iddiasının ispatı oldukça güç olacaktır.

Kanun'da öngörülen altı iş günlük sürenin başlangıcı da ücretin gerektiği gibi ödenmemesi açısından, diğer durumlara nazaran farklılık gösteren bir durumdur. Şöyle ki; ücret ödeme borcu, sürekli nitelikte bir borç olduğundan, işverenin borcu, ücret ödeninceye kadar devam eder. Dolayısıyla ücretin ödenmemesi, bir kerelik yapmakla tükenen ani bir edim değildir. Bu nedenle işçinin iş sözleşmesini haklı nedenle fesih hakkının, ücreti ödenmediği müddetçe kullanma hakkının bulunduğu kabul edilmelidir (Bozkurt, 2007:36; Değer, 2006:57; Mollamahmutoğlu vd., 2017:284; Süzek, 2007:217). Bu noktada değerlendirilmesi gereken bir diğer husus da altı iş günlük sürenin başlangıcının belirlenmesidir. Başka bir deyişle işçi, ücreti gününde ödenmemekle birlikte daha sonradan ücretinin ödenmesi halinde yine de iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilecek midir? Kanımızca bu sorunun cevabının, kanun koyucunun hükmü getirme amacıyla birlikte değerlendirilerek verilmesi gerekir. Kanun koyucu, işçinin ücretinin korunması için söz konusu hükmü getirmiştir. Dolayısıyla işçinin ücretinin ödenmesinden sonra bu hükme dayanarak iş sözleşmesini feshetmesi, dürüstlük kuralının ihlali olarak değerlendirilmelidir (Değer, 2008:57; Engin, 2003:78-79). Yani altı iş günlük süre, ücretin ödenmemesi nedeniyle haklı nedenle fesih için uygulama alanı bulmayacaktır. Bununla birlikte Yargıtay'ın bir kararında (YHGK, 29.03.1989 T. 1989/9-132 E. 1989/210 K. sayılı kararı) da isabetle değindiği üzere, işçinin ücretinin sürekli olarak geciktirildiği durumlarda, işçinin ücreti ödense de iş sözleşmesini haklı nedenle fesih imkânı olduğunun kabulü gerekir. Kanımızca işçinin ücretinin sürekli olarak geciktirilmesi halinde, İş Kanunu md. 26/1'deki altı iş günlük sürenin uygulama alanı bulması gerekir. Bunun dışında işçi, ücreti ödenmediği müddetçe iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilmelidir.

İşçinin ücretinin gerektiği gibi ödenmediği takdirde iş sözleşmesini haklı nedenle derhal fesih imkânı, herhangi bir süre beklemeksizin kullanılabilir. Bununla birlikte işçinin sürekli olarak gününde ödenen ücretinde kısa bir gecikme yaşanması halinde, işçinin iş sözleşmesini fesih hakkı bulunduğu kabulü hakkaniyetle bağdaşmayacaktır. Böylesi bir durumun, hakkın kötüye kullanımı olacağı ve işçinin ücretinin ödenmesi için bir iki günlük makul bir süre geçmeden iş sözleşmesini feshedemeyeceğinin kabulünün daha isabetli olacağı kanısındayız (Aynı yönde Bozkurt, 2007:36-37; Değer, 2006:54; Günay, 2006:41; Süzek, 2007:216).

c. Hakkın kullanım usulü ve sonuçları

İşçinin ücretinin gerektiği gibi ödenmemesi halinde iş sözleşmesini haklı nedenle derhal fesih hakkı, işverene yapacağı bir bildirim aracılığıyla kullanılır. Zira herhangi bir sözleşmeyi fesih hakkında olduğu gibi, iş sözleşmesinin feshi için de karşı tarafa fesih iradesinin bildirilmesi gerekir. İş Kanunu'nun 19. maddesinin 1. fıkrasında, işverene yazılı bildirim ve fesih sebebinin açıkça belirtilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Buna karşın, işçiye iş sözleşmesinin feshi için herhangi bir usul şartı öngörülmemiştir. Bu nedenle işçi, yazılı veya sözlü olarak, herhangi bir gerekçeye ihtiyaç duymaksızın işverene yapacağı bildirimle iş sözleşmesini feshedebilir. Durum bu olmakla birlikte, haklı nedenle feshe bağlanan sonuçlar ve ispat açısından fesih bildiriminin işçi tarafından da yazılı yapılması kolaylık sağlayacaktır. Öte yandan bildirim, yalnızca fesih bakımından gerekli olup, işçinin işvereni temerrüde

düşürmesi hali dışında başkaca bir ihtarda bulunmasına gerek yoktur (Yarg. 9. HD. 15.06.2010 T. 2008/31534 E. 2010/18798 K. sayılı kararı).

Genel olarak sözleşmelerde fesih bildirim, bildirim karşı tarafa ulaştığı andan itibaren sonuç doğurur. Bu durum iş sözleşmelerinde de farklı değildir. Yani işçi, ücretin gerektiği gibi ödenmemesi nedeniyle iş sözleşmesini feshettiğine ilişkin bildirim işverene ulaştığı ana kadar sözleşmeyle bağlıdır. İşçi, fesih bildirim işverene ulaşmasına kadar çalışmakla yükümlü; işveren de bu ana kadar işçinin hak ettiği ücreti ödemekle yükümlü olacaktır. Bildirim işverene ulaştığı anda da iş sözleşmesi sona erer. Fesih, bozucu yenilik doğuran bir haktır. Fesih beyanı karşı tarafa ulaştığı anda hukuki sonuç doğurur. İş Kanunu'nun 32. maddesinin 6. fıkrasında iş sözleşmesinin sona ermesinde, işçinin ücreti ve para ile ölçülmesi mümkün her türlü menfaatinin tam olarak ödeneceği hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle iş sözleşmesinin feshinde de işçinin fesih anına kadar hak ettiği ücret ve diğer mali hakları başkaca herhangi bir işleme veya bildirim gerek kalmaksızın muaccel hale gelir.

İşçinin iş sözleşmesini haklı nedenle feshetmesinin, iş sözleşmesinin sona ermesinin genel sonuçları yanında, birtakım özel sonuçları da vardır. Bu sonuçlardan işçinin işsizlik ödeneğine ve kıdem tazminatına hak kazanması, gerektiği gibi ödenmeyen ücret neticesinde yapılan feshin işçi açısından en önemli sonuçları olduğu kanısındayız. Zira bu sonuçlarla işçi, beklediği ücretini alamamasına karşın, kimi ek koruma imkanlarından faydalanmış olmaktadır. Özellikle işsizlik sigortası, işçinin en fazla 300 gün süreyle, mali ihtiyaçlarını kısmen ve geçici de olsa karşılayacak ve asgari giderlerini karşılamasına imkân sağlayacaktır. Bunun yanında diğer şartları da oluşmuşsa kıdem tazminatı imkânı, iş sözleşmesini haklı nedenle derhal fesih hakkını, ücretinin gerektiği gibi ödenmemesi karşısında işçinin başvurabileceği makul bir hak haline getirmektedir.

Bu imkanlara karşın, haklı nedenle fesih imkanından yararlanan işçinin, iş sözleşmesi işverence usulsüz olarak feshedilen işçiye nazaran, ihbar tazminatından mahrum kalması ve iş arama imkânı olmaksızın işsiz kalması, işçinin derhal fesih hakkını kullanması önünde önemli bir tereddüt sebebidir. Kanımızca bu tereddütler karşısında, işçinin daha fazla hak kaybına uğramasına engel olmak adına İş Kanunu md. 26/2'deki tazminat mekanizmasının işletilmesi gerekmektedir. İş Kanunu'nun 26. maddesinin 2. fıkrasında, iş sözleşmesini ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri nedenlerle fesheden tarafın, diğer taraftan tazminat hakkının saklı olduğu düzenlenmiştir. Bu bağlamda, ücreti gerektiği gibi ödenmemesi nedeniyle iş sözleşmesini haklı nedenle fesheden işçiye, talep etmesi halinde, İş Kanunu md. 26/2 uyarınca ihbar tazminatı tutarında maddi tazminat da ödenmesi gerekir (Aynı yönde Çelik vd., 2017:576-577; Çil, 2011:1275; Oğuzman, 1955:268-269). Bununla birlikte işçinin diğer zararları ve fazlaya ilişkin tazminat hakkının da bulunduğunu belirtmek gerekir.

İhbar tazminatı tutarında maddi tazminat ödenmesi gerektiğine ilişkin görüş, Yargıtay'ın son yıllarda verdiği bir kararında da benimsenmiş (Yarg. 9. HD. 26.05.2015 T. 2014/5348 E. 2015/19018 K. sayılı kararı) ve Yargıtay işçiye ihbar tazminatı tutarında maddi tazminat ödenmesi gerektiğine karar vermiştir. Söz konusu kararın usul hukuku bakımından isabetsizliği bir yana bırakılırsa (kararın eleştirisi için bkz. Astarlı, 2016:262), iş sözleşmesini ücretinin ödenmemesi nedeniyle fesheden işçinin ihbar tazminatı tutarında tazminata hak kazanmasının oldukça isabetli olduğu kanısındayız. Söz konusu görüş, Yargıtay tarafından benimsenmeli ve istikrar kazanmalıdır. Zira bu sayede, iş sözleşmesini ücretini gerektiği gibi alamaması nedeniyle haklı olarak fesheden işçinin haklarının korunması ve işverenlerin asli yükümlülüğü olan ücret borcuna daha dikkat etmesini sağlama amacına daha uygun bir yöntem benimsenmiş olacaktır. Buna bağlı olarak da işçiler, ücretleri ödenmediği hallerde derhal fesih hakkına başvurmadan çekinmeyeceklerdir.

E. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İşçinin geçim kaynağını oluşturan ücret, sosyal önemi gereği, özel olarak korunması gereken bir alacaktır. Buna bağlı olarak ücreti gerektiği gibi ödenmeyen işçi, ücretinin mevduata uygulanan en yüksek faizle birlikte ödenmesini talep edebilir. İşçi bu talebini, isterse doğrudan ilamsız icra takibi

yoluyla, isterse de arabuluculuk marifetiyle işverene yöneltebilir. Arabuluculuk görüşmelerinde anlaşma sağlanamaması halinde işçi, ödenmeyen ücretini ve faizi dava yoluyla talep edebilir. İşçinin ödenmeyen ücretini genel hükümlere göre talep imkanı yanında, işvereni ücret ödemeye zorlamak için başvurabileceği iki imkan daha bulunmaktadır: çalışmaktan kaçınma hakkı ve iş sözleşmesinin haklı nedenle feshi.

İşverenin ücret ödeme borcu işçinin iş görme borcunun karşılığını oluşturur ve işverenin asli edim yükümlülüğüdür. Kanun koyucu işverenin bu yükümlülüğüne uymasını sağlamak amacıyla işçiye iki temel hak öngörmüştür: çalışmaktan kaçınma hakkı ve iş sözleşmesinin haklı nedenle feshi. Ancak her ne kadar bu hükümler getiriliş amaçları bakımından iyi niyetli bir yaklaşımla mevzuatımıza girse de düzenlendikleri hükümlerin içerikleri neticesinde, kullanılması işçi aleyhine daha ağır sonuçlar doğuran bir nitelik halini almıştır.

Ücret ve ekleri mücbir sebep dışında bir nedenle tam ve zamanında ödenmeyen işçi, ücretin ödeme gününden itibaren yirmi gün geçtikten sonra çalışmaktan kaçınabilir. Söz konusu yirmi günlük süre takvim günü olup işçinin ücretini alması gereken en son günden itibaren işlemeye başlayacaktır. İşçi bu hakkı kullanmadan önce işverene herhangi bir bildirim yapmak zorunda değildir. Yine işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede iş sözleşmesi işgörme borcu dışında diğer borçlar açısından devam etmekte; askıya alınmamaktadır. Bunun neticesinde de işçi, çalışmaktan kaçındığı sürede ücrete hak kazanır.

İşçi, çalışmaktan kaçındığı süre içerisinde işyerine gelmek zorunda değildir. Bununla birlikte işçi, çalışmaktan kaçınma hakkını, tam bir kaçınma eylemi içerisinde, yani yavaşlatma, dönemsel çalışma gibi eylemler içerisine girmeden kullanmakla yükümlüdür. İşçi, çalışmaktan kaçındığı sürede işyerine gelmese dahi, sadakat borcuna aykırılık oluşturacak şekilde, başka işverene bağlı olarak çalışamaz. Ayrıca işveren, işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede işyerinden ayrılmasını isterse, işçi bu talimata uymak zorundadır. Bununla birlikte işçinin çalışmaktan kaçındığı sürede işyerine gelmek istediği ve işverenin de buna karşı çıkmadığı durumlarda işçi, işyerine giriş ve çıkışı engelleyemez.

Ücreti gerektiği gibi ödenmeyen işçinin, çalışmaktan kaçınma hakkından başka başvurabileceği en önemli imkân iş sözleşmesinin haklı nedenle feshidir. İş Kanunu'nun 24/II-e bendinde düzenlenen ücretin gerektiği gibi hesap edilmemesi veyahut ödenmemesi nedeniyle iş sözleşmesinin işçi tarafından haklı nedenle feshi için herhangi bir bekleme süresi öngörülmemiştir. Dolayısıyla işçi, dürüstlük kuralları çerçevesinde ücreti ödenmediği andan itibaren fesih iradesini işverene bildirerek bu hakkını kullanabilecektir. Ayrıca fesih için İş Kanunu md. 26/1'de öngörülen altı iş günlük ve bir yıllık hak düşürücü süreler, ücretin tam olarak hesap edilmemesi veya ödenmemesi nedeniyle fesih hakkı bakımından uygulanmayacaktır. Bununla birlikte ücretin sürekli olarak düzensiz ödendiği işyerlerinde işçi, herhangi bir süreye bağlı olmaksızın iş sözleşmesini bu nedenle feshedebilir.

İşçinin gerektiği gibi ödenmeyen ücreti nedeniyle iş sözleşmesini feshi, işsiz kalma riski ve ihbar tazminatından mahrum kalması nedeniyle fazla kullanım imkânı bulamayan bir haktır. Ancak bu hakkı kullanan işçinin İş Kanunu md. 26/2 hükmü uyarınca uğradığı zararı işverenden tazmin imkânı bulunmaktadır. Bu bağlamda ücretinin ödenmemesi nedeniyle iş sözleşmesini haklı nedenle fesheden işçi lehine, mahrum kaldığı ihbar tazminatı tutarında maddi tazminata hükmedilmesi gerekir. Ancak işçinin ihbar tazminatından başka mahrum kaldığı bir hak ya da uğradığı bir zarar varsa bunun da tazminata eklenmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Aktay, A.N.; Arıcı, K. & Senyen Kaplan, E. T. (2011). İş Hukuku (Yenilenmiş 4. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.

Akyiğit, E. (2005). "Ücreti Geciken İşçinin Çalışmaktan Kaçınması", Legal İSGHD, (5):15-26.

- Astarlı, M. (2016). “İş İlişkisinin Sona Ermesi ve Kıdem Tazminatı”, Yargıtay’ın İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Kararlarının Değerlendirilmesi 2015:211-384, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Ayhan P. (2010). “Ücretin Ödenmemesi Durumunda İşçinin Sahip Olduğu Haklar”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bedük M. N. (2004). İş Hukukunda Eşit Ücret Hakkı ve Uygulaması, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bozkurt, Y. (2007). “Ücretin Gününde Ödenmemesi Sebebiyle İş Görmekten Kaçınma Hakkı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Centel, T. (1988). İş Hukukunda Ücret, Türkiye Denizciler Sendikası, İstanbul.
- Çelik, N.; Caniklioğlu, N. & Canbolat, T. (2017). İş Hukuku Dersleri (Yenilenmiş 30. Bası), BETA Yayınevi, İstanbul.
- Çil, Ş. (2011). “İşçi Ücretinin Ödenmemesinin Sonuçları”, Prof. Dr. Sarper Süzek’e Armağan, I:1271-1300, BETA Yayınevi, İstanbul.
- Değer, S. (2006). “İşçinin Ücretinin Usûlünce Ödenmemesinin Hukukî Sonuçları”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Doğan, K. (1994). İş Görülmediği Halde Ücret Ödemesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dulay, D. (2011). “İşçi Ücretinin Ödenmemesinin Yaptırımı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dulay Yangın, D. (2012). “Ücretin Ödenmemesi Sebebiyle İşçinin İş Görmekten Kaçınma Hakkı”, TAAD, (10):205-236.
- Ekonomi, M. (1984). İş Hukuku, C. 1- Ferdi İş Hukuku, (3. Baskı), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Engin, M. (2003). “Yeni İş Kanunu Tasarısı ve İşçinin İş Görmekten Kaçınma Hakkı”, DEÜHFD, 5(1):77-94.
- Eren, F. (2017). Borçlar Hukuku Genel Hükümler (22. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Eyrenci, Ö.; Taşkent, S. & Ulucan D. (2016). Bireysel İş Hukuku (7. Baskı), BETA Yayınevi: İstanbul.
- Göktaş S. (2008). “Türk İş Hukukunda İşçinin İş Görmekten Kaçınma Hakkı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Güler, M. (2012). “Ücret Borcundan Dolayı İşverenin Temerrüde Düşürülmesi ve Sonuçları”, Legal İSGHD, 9(34):149-159.
- Günay, C. İ. (2006). “Ücret Ödemede Gecikmenin Hukuki Sonuçları”, Sicil İHD, (1):36-52.
- Güven, E. & Aydın, U. (2017). Bireysel İş Hukuku (5. Baskı), Nisan Kitabevi, Eskişehir.
- Güzel, A. (2005). “Karar İncelemesi”, Çalışma ve Toplum Dergisi, (5):123-146.
- Karaçöp, E. (2012). “Türk İş Hukukunda Ücretin Korunması”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kumbaracıbaşı Y. (2010). “İşverenin Ücret Ödeme Borcunu İhlali ve Hukukî Yaptırımı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Mollamahmutoğlu, H.; Astarlı, M. & Baysal, U. (2017). İş Hukuku Ders Kitabı, Cilt I: Bireysel İş Hukuku, Lykeion Yayınları, Ankara.
- Narmanlıoğlu, Ü. (2012). “Kanuni Süresinde Ücreti Ödenmeyen İşçinin İş Görmekten Kaçınabilme Hakkı (İmkanı)”, DEÜHFD, 12(Özel Sayı 2010):607-633.
- Narmanlıoğlu, Ü. (2014). İş Hukuku – Ferdi İş İlişkileri I (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Baskı), BETA Yayınevi, İstanbul.
- Oğuzman, M. K. (1955). Hizmet “İş” Akdinin Feshi, İstanbul.
- Özelmas, E. (1976). Ücret ve Ücrette Farklılık, Ücret ve Ücretlerde Farklılık, Türkiye Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, Yayın No: 7, İstanbul.
- Soyer, P. (2011). “İşçinin İş Görmekten Kaçınma Hakkı”, Prof. Dr. Sarper Süzek’e Armağan, I:657-689, BETA Yayınevi, İstanbul.
- Süzek, S. (2007). “İşçi Ücretlerinin Ödenmemesinin Hukuki Sonuçları”, AÜHFD, 56(4):207-221.
- Süzek, S. (2017). İş Hukuku (Yenilenmiş 14. Baskı). BETA Yayınevi, İstanbul.
- Terzi, S. & Kılıç, M. (2009). “Ücretin Ödenmesi, İspatı, Gününde Ödenmemesi ve Sonuçları”, Legal İSGHD, (23):1035-1072.
- Tuncay, A. C. (2005). “Ücretin Ödenmemesinin Sonuçları (İşçinin İş Görmekten Kaçınma Hakkı)”, Legal İSGHD, (6):650-654.
- Tunçomağ, K. & Centel T. (2015). İş Hukukunun Esasları (7. Baskı). BETA Yayınevi, İstanbul.
- Kazancı İċtihat Bankası, <http://khyk.kazancihukuk.com/>
- Türk Dil Kurumu, TDK, Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=m%C3%BCcbir%20sebep&gu id=TDK.GTS.53e1c5ee76d873.67130971
- Yargıtay Başkanlığı, emsal.yargitay.gov.tr

6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU(6335 SAYILI KANUN DAHİL) 'NUN MUHASEBE VE DENETİM UYGULAMALARINA GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Öğr. Gör. Gülhan DENİZ

Yozgat Bozok Üniversitesi, Akdağmadeni MYO, gulhan.deniz@bozok.edu.tr

Özet

Son yıllarda dünyadaki diğer gelişmelere paralel olarak, ticaret hayatında da birçok gelişme ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler karşısında ülkemizdeki ticaret hukukunu düzenleyen 6762 Sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu gereksinimleri karşılayamayacak hale gelmiş ve değişim zorunlu hale gelmiştir. Bu sebeple 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu uzun bir yasalaşma sürecinden geçerek 13 Ocak 2011 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi' nde kabul edilip, 14 Şubat 2011 tarihli Resmi Gazete' de yürürlüğe girmiştir. Kanun resmi gazetede yayımlandıktan sonra yapılan eleştiriler ve tartışmalar sonucunda 6335 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 26.06.2012 tarihinde kabul edilerek, 6102' de eksik görülen konularda tekrar değişikliğe gidilmiştir. Çalışmamızda, 6335 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklikleri de kapsayan 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu' nun ticari defterler, finansal tablolar ve denetim alanında yaptığı değişiklikler ve yenilikler 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile karşılaştırılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: 6102 Sayılı Ticaret Kanunu, Ticari Defterler, Muhasebe Standartları (TMS/TFRS), Bağımsız Denetim.

REGULATIONS BROUGHT TO THE APLICATIONS OF ACCOUNTING AND AUDITING BY THE NEW TURKISH COMMERCIAL CODE 6102(INCLUDING LAW 6335)

Abstract

In recent years, in parallel with other developments in the world, there are important developments in trade life. In the face of these developments, Turkish Commercial Code 6762 which has been used to regulate the trade life in Turkey has become insufficient and an update become necessary. For this reason, after long discussions and debates, Commercial Code 6102 was accepted in The Grand National Assembly of Turkey and published in the Official Gazette of Turkey on 14 February 2011. After its publication in Official Gazette, it raised serious critics and another change was made by "Commercial Code 6335- Law on the Amendment of the New Turkish Commercial Code and the Law on the Enforcement and Implementation of the Turkish Commercial Code". In this study, Commercial Code 6102 and Commercial Code 6762 were compared in terms of commercial books, financial statements and audit area also taking into account the changes imposed with Commercial Code 6335.

Keywords: Commercial Code 6102, Commercial Books, Accounting Standards (TAS / TFRS), Independent Audit.

1. GİRİŞ

Ticaret Hukuku bir ülkedeki ticari hayatı hukuk kuralları ile düzenleyen hukuk dalıdır. Eski 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunumuz, 01.01.1957 tarihinde Prof. Dr.

Hirsch tarafından yazılmıştır. Yürürlüğe girdiği dönemde çağdaş, güvenilir bir kanun olan 6762 Sayılı TTK, Türk ticaret hukukuna olumlu katkılarda bulunmuş ve ülkenin ekonomik kalkınmasına gerekli yardımı yapmıştır. Ancak gerek dünyada gerekse ülkemizde meydana gelen değişimler ve gelişmeler ile 55 yıllık 6762 Sayılı TTK, bu değişimlere karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu sebeple yeni bir kanuna ihtiyaç duyulmuş ve hazırlanan 6102 Sayılı TTK, 13.01.2011 tarihinde kabul edilmiştir (Çiyiltepe, 2011: 14-15). Kanun çıktıktan sonra birçok maddesi tartışmaya konu olmuş ve eleştirilmiştir. Bu eleştiriler sonucunda, 50 maddeden oluşan 6335 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edilmiş, eleştirilen, tartışılan maddeler yeniden düzenlenmiştir. Çeşitli maddelerin uygulanmasına yönelik tarihler 6335 Sayılı Kanun ile ileri bir tarihe alınmıştır. Çalışmamızda 6335 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler de yer almaktadır.

Türk ticaret hayatında değişiklikler yapan yeni TTK, muhasebe ve denetim alanında da bazı değişikliklere gitmiştir. Bu çalışmanın amacı, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebe ve denetimi üzerinde yaptığı değişikliklerin 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanunu ile karşılaştırılmasını yaparak ortaya koymaktır. Çalışma 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun ticari defterlere ilişkin düzenlemeleri, finansal tabloların düzenlenmesine getirdiği yenilikler ve denetim ile ilgili düzenlemeleri olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmada Eski Türk Ticaret Kanunu, Yeni Türk Ticaret Kanunu, bu konu üzerine yapılan araştırmalardan yararlanılmıştır.

2. TİCARİ DEFTERLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Yeni Türk Ticaret Kanunumuz ticari defterlere ve yine bu defter ve belgelerin saklanmasıyla birçok düzenleme getirmiştir. Bunlar defterleri tutma amaçları, defter tutma sorumluluğu, defterlerin saklanması ve ibrazı, ticari defterlerin delil olma niteliği, defterlerin tasdiki, defterlerin ispat kuvveti konularında yapılan düzenlemelerdir. Yapılan bu düzenleme ve değişikliklerden aşağıda kısaca bahsedilmiştir.

2.1. Defterleri Tutma Amaçları

6762 Sayılı TTK' nın 66'ncı maddesinde, diğer kanun hükümleri saklı kalmak şartıyla, her tacirin, işletmelerinin borç-alacak durumu, mali durumunu ve dönem içinde ulaşılan sonuçları tespit etmek için, 66'ncı maddenin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında sayılan defterleri Türkçe tutmaya mecbur oldukları hükmü yer almaktadır (6762 TTK).

6102 Sayılı TTK' nın Md.64/1 fıkrasında (Değişik: 26.6.2012-6335/8 Md.), ise yine her tacirin, işletmelerinin borç-alacak durumu, mali durumunu ve dönem içinde ulaşılan sonuçları tespit etmek için ticari defter tutmak zorunda olduğu ve tutulacak defterlerin, üçüncü kişi uzmanlara, işletmenin mali durumu hakkında fikir verebilecek şekilde tutulması gerektiği hükmü yer almaktadır. (6102 TTK).

Her iki kanunda da her tacirin defter tutmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. 6102 Sayılı TTK, ek olarak tutulacak defterlerin üçüncü kişi uzmanlara, yapacakları incelemede, işletmenin faaliyetleri ve mali durumu hakkında bilgi verecek ve ayrıca

işletme faaliyetlerinin sürecinin defterlerden izlenmesine olanak sağlayacak şekilde tutulması gerektiği belirtilmiştir (Kılıç, 2014: 16).

2.2. Defter Tutma Sorumluluğu ve Defterlerin Tasdiki

6102 Sayılı TTK, tutulması zorunlu defterlerin sorumluluğunu gerçek ve tüzel kişi tacirlere yüklemektedir. Bunun yanında; defterleri tutacak kişilerin uzman kişiler arasından seçilmesi için, yöneticilere bu konuda sorumluluk yüklemiştir. Anonim şirketlerde bu sorumluluk yönetim kuruluna; Limited şirketlerde ise müdürlere yüklenmiştir(Karasioğlu-Karahan, 2016: 178). 6102 Sayılı TTK Md.87' ye göre defter tutma sorumluluğu, kurumun sicile tescil yükümlülüğünün doğduğu zaman başlar ve ticaret sicilinden silininceye kadar devam eder (Kaya-Horasan, 2012: 273)

VUK' a göre, 6762 Sayılı TTK' ya göre ve 6102 Sayılı YTTK' ya göre defter tutacaklar aşağıda gösterilmiştir. 6102 Sayılı TTK defter tutacaklar ve tutulması gerekli defterler konusunda yeni düzenlemelere gitmiştir.

213 Sayılı VUK' a Göre Defter Tutacaklar (172.md.)

- Ticaret şirketleri,
- İktisadi kamu müesseseleri,
- İktisadi kamu müesseseleriyle dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler,
- Ticaret ve sanat erbabı,
- Çiftçiler,
- Serbest meslek erbabı (VUK).

6762 Sayılı TTK' ya Göre Defter Tutacaklar (66. Md.)

- Tüzel kişi (Hükmi şahıs) Tacirler,
- Gerçek kişi (Hakiki şahıs) Tacirler,
- Hususi hukuk ile idare edilen amme tüzel kişilikler tarafından veya tüzel kişiliği bulunmayan tüzel kişiliği olmayan ticari işletmeler ile dernekler tarafından kurulan ticari işletmeler ve tüzel kişiliği olmayan ticari teşekküllerdir(6762 TTK).

6102 Sayılı TTK' ya Göre Defter Tutacaklar (64.Md.)

- Gerçek ve Tüzel Kişi Tacirler (6102 TTK).

Kanunlardan görüldüğü üzere defter tutma sorumluluğu üzerine farklı kanunlarda farklı düzenlemeler yapılmıştır. 6102 Sayılı TTK' ya göre; tüzel kişiler ve

gerçek kişilerin, 213 sayılı VUK' un kayıt zamanı ve defter tutma ile ilgili hükümlerine uymak zorunda oldukları hükme bağlanmıştır (Uzun, 2013: 6).

Tutulması gereken defterler açısından karşılaştırılırsa;

6762 Sayılı TTK 66. maddeye göre tutulması gereken defterler;

1. Büyük Defter(Defteri Kebir)
2. Yevmiye Defteri
3. Envanter Defteri
4. Karar Defteri
5. İşletme Hesabı Defteridir (6762 TTK).

6102 Sayılı TTK 64. maddesinde tutulması gereken defterler ise;

1. Büyük Defter (Defteri Kebir) Defteri Kebir
- 2.Yevmiye Defteri
3. Envanter Defteri
- 4.Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri
- 5.Pay Defteri
- 6.Yönetim Kurulu Karar Defteri olarak belirlenmiştir (6102 TTK).

Görüldüğü gibi eski ve yeni kanun karşılaştırıldığında tutulması gereken defterlerin üç tanesi yerini korumuş (Büyük defter, yevmiye defteri, envanter defteri) eski kanunda bulunan İşletme Hesabı Defteri ve Karar Defteri kaldırılmış, Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri, Yönetim Kurulu Karar Defteri ve Pay Defteri yeni kanuna eklenmiştir.

Defterlerin Türkçe tutulması hükmü eski kanunun 64. maddesinden kaldırılmış yeni kanunun 65.Md. birinci fıkrasında; Defterlerin Türkçe tutulması gerektiği ve kullanılan sembollerin, kısaltmaların vb anlamlarının açıklanması gerektiği hükmü yer almaktadır (6102 TTK).

6762 sayılı TTK' nın 69. Maddesinde açılış tasdiki ile ilgili; tutulması gereken tüm defterler kullanılmaya başlanmadan önce noter tarafından, şirket kurulurken de Ticaret Sicili Müdürlükleri tarafından onaylanabileceği hükmü yer almaktaydı. 6102 Sayılı TTK 64. madde bu hükmü değiştirmemiştir. 6762 Sayılı TTK' da kapanış tasdikine tabii envanter defterinin en geç Mart ayı sonuna kadar, yevmiye defterinin ise

en geç ocak ayı sonuna kadar noter tarafından tasdik edilmesi zorunluluğu kaldırılmış, 6102 Sayılı TTK’ da, yönetim kurulu karar defteri için takip eden dönemin ilk ayının sonuna kadar, yevmiye defteri için ise takip eden dönemin altıncı ayının sonuna kadar geçen sürede kapanış tasdikinin yapılması zorunluluğu getirilmiştir (6762-6102 TTK).

6102 Sayılı TTK 64.Md üçüncü fıkraya göre; defterlerin elektronik ortamda tutulması durumunda, bu defterlerin açılışlarında ve karar defterinin ve yevmiye defterinin kapanışında noter onayı gerekip gerekmeyeceği ve ayrıca, ticari defterlerin nasıl tutulacağı, açılış ve kapanış onaylarının şekli, onay yenileme, defterlere kayıt zamanı ve esaslarının, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Maliye Bakanlığının birlikte çıkaracağı tebliğ ile belirleneceği hüküm altına alınmıştır (Şavur, 2013: 9). Bu yetki 6762 Sayılı TTK’ da sadece Gümrük ve Ticaret Bakanlığına verilmişti.

Aşağıdaki tabloda 6762 Sayılı TTK ve 6102 Sayılı TTK’ ya göre hangi defterlerin tutulması gerektiği ve defterlerin kapanış ve açılış onayına ait bilgiler gösterilmiştir.

Tablo 1: Tutulacak Defterler ve Açılış ve Kapanış Onayları.

	TTK 6762 Sayılı TTK (66. ve 69. Md.)	6102 Sayılı TTK 64/3 Md. (Değişik: 26.06.2012-6335/8 Md.)
A)Ticari Defterler	Tüzel Kişiler -Büyük Defter(Defteri Kebir) -Envanter Defteri -Karar Defteri -Yevmiye Defteri Gerçek Kişiler - Büyük Defter(Defteri Kebir) -Envanter Defteri -Yevmiye Defteri -İşletme defteri	Gerçek ve Tüzel Kişiler -Büyük Defter(Defteri Kebir) -Envanter Defteri -Yevmiye Defteri -Yönetim Kurulu Karar Defteri -Pay Defteri -Genel Kurul Toplantı Defteri

B)Defter Tasdikleri Açılış Onay Makamı	-Defter açılışında Noter -Şirket kuruluşunda Ticaret Sicili Müdürlükleri	-Defter açılışında Noter -Şirket kuruluşunda Ticaret Sicili Müdürlükleri
C)Açılış Onay Zamanı	-Defter kullanılmaya başlamadan önce	-Defter Kullanılmaya başlamadan önce
D)Kapanış Onay Makamı	-Noter	-Noter
E) Kapanış Onay Zamanı	-Envanter Defteri: Takip eden dönemin Mart ayı sonuna kadar -Yevmiye Defteri: Takip eden dönemin Ocak ayı sonuna kadar	-Yönetim kurulu karar defteri: Takip eden dönemin birinci ayının sonuna kadar -Yevmiye defteri: Takip eden dönemin altıncı ayının sonuna kadar

Kaynak: <http://muhasbeanaliz.com/>([Erişim Tarihi:22.11.2017](#)), 6335 Sayılı değişiklik kanununa göre güncellenmiştir.

6102 Sayılı TTK ile defterlerin elektronik ortamda tutulması mümkün olmuştur. 6335 Sayılı TTK Değişiklik Kanunu ile yapılan düzenleme ile elektronik ortamda tutulacak defterlerin açılışlarında ve yönetim kurulu karar defteri ile yevmiye defterinin kapanışında noter onayı aranmayacağı hükmü getirilmiştir (Erşahin, 2012).

2.3. Defterlerin Saklanması ve İbrazı

6102 sayılı TTK 65.Md. 4. Fıkrasında “Defterler ve diğer kayıtların belge dosyalanması şeklinde veya data taşıyıcıları vasıtasıyla tutulabileceği, elektronik ortamda tutulan defter ve kayıtların kolay okunması ve ulaşımda kolaylıkların sağlanması için şartların temin edilmesi gerekliliği hükme bağlanmıştır. 6335 Sayılı Değişiklik Kanununun 41’ inci maddesiyle, bu konuda uygulanan yöntemlerin TMS’ ye uygunluğu şartı madde metninden çıkarılmıştır. Fakat bu şart belgelerin saklanması, saklama süresi başlığı altında 82.maddede yer almaktadır (6102 TTK).

Belgelerin saklanması, saklama süresi ile ilgili Madde 82’ nin;

1. fıkrasında; Her tacirin, ticari defterlerini, raporları, bilançoları, envanterleri ve diğer belgeleri sınıflandırarak saklamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir.

2.fıkrasında ticari mektupların tanımı yapılmıştır.

3. fıkrasında; birinci fıkrada olan belgelerin(Açılış ve ara bilançoları, finansal tablolar ve topluluk finansal tabloları hariç olmak üzere), TMS' ye uygun olma, okunabilir ve ulaşılabilir olma şartıyla, görüntü veya veri olarak saklanabileceği hükmü bulunmaktadır.

4. fıkrasında; elektronik ortamda saklanan bazı kayıtların basılı olarak ta saklanabileceği hükmü bulunmaktadır.

5. fıkrasında; birinci fıkranın (a) ile (d) bentlerinde öngörülen belgelerin on yıl saklanacağı hükmü bulunmaktadır.

6. fıkrasında; belgelerin saklama süresinin başlangıcı, saklama süresi hakkında hükümler bulunmaktadır.

7.fıkrasında; saklanan belgelerin herhangi bir nedenle ziyaa uğraması halinde uygulanacak prosedürler bulunmaktadır

8. fıkrasında; tacirin ölümü halinde defter ve belgelerin saklanması ve süresi hakkında hükümler bulunmaktadır (6102 TTK).

Özetle 6762 sayılı TTK 68. Md. Ticari defterlerin sadece fiziki ortamda tutulmasına müsaade etmişken, 6102 sayılı TTK md.64 ve Md. 82, Ticari defterlerin fiziki ortamda tutulmasının yanında elektronik ortamda tutulmasına da olanak tanımıştır.

6762 sayılı TTK 68.maddesinde “saklama müddeti” başlığı altında “ Tacirler ticari işletmeleri ile ilgili saklanması zorunlu olan defter diğer belgeleri kendisi veya halefleri 10 yıl saklamak zorundadırlar” diyerek defter saklama süresi açıklanmıştır.

Yeni ticaret Kanunu 82. Md. ye göre ise saklanması gereken belgeler ve ne kadar saklanması gerektiği ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre tacirler bu belgeleri 10 yıl süre ile saklamak zorundadırlar. Eski ticaret kanununda saklama süresi son kayıt tarihinden itibaren baslarken, yeni ticaret kanununda saklama süresi son işlemin yapıldığı takvim yılının bitişi ile başlar denilmiştir (Kılıç, 2014: 37).

Defterleri ibraz etmek hukuki uyuşmazlıkların çözümü için önemlidir. İbraz konusunda 6102 Sayılı TTK ile 6762 Sayılı TTK hükümleri örtüşmekle birlikte 6102 Sayılı TTK' nın hükümleri tamamlayıcı ve daha geniş kapsamlı tutulmuştur. Örneğin; 6762 Sayılı TTK' ya göre Tacir/Ticari İşletmeler tutmakla yükümlü oldukları defterleri son kayıt tarihinden itibaren on yıl süreyle saklamak ve bu süre zarfında belgelerin yetkili makamlar tarafından istenmesi halinde de ibraz etmek zorundadırlar. 6102 Sayılı TTK Md.83'e göre tararlar arasında ticari uyuşmazlık çıkması halinde mahkeme, ticari

defterlerin ibrazına, taraflardan birinin isteği ile veya kendiliğinden karar verebilir. (Kılıç, 2014: 38).

Ayrıca 6102 Sayılı TTK Md.562/1-f hükmünde; belgeleri ibraz etmemek bir suç olarak nitelendirilmiş ve ibrazda bulunmayanların 4 bin Türk Lirası cezaya çarptırılması öngörülmüştür (Uzun, 2013: 32).

2.4. Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliğine İlişkin Düzenlemeler ve Defterlerin İspat Kuvveti

6762 TTK' nın 82'nci maddesinde defterlerin kesin delil olma işlevleri ele alınmış olup, ilgili maddeye göre: Tacir sıfatını taşıyan kişiler arasında çıkan uyuşmazlıklarda ticari defterlerin hangi şartlarda delil olarak kabul edilebilir. Tasdike tabi olmayan defterler, sadece tasdike tabi olup da tasdik edilmiş olan defterlerle birlikte delil olarak kabul edilebilir. Ticari defterlerin delil olabilmesi için bu defterlerin birbirini teyit etmesi şartı aranmaktadır.

84'üncü maddede ise, ticari defterlerin sahibinin aleyhine delil olması durumu hükme bağlanmıştır. 84. Maddenin 1. ve 2. fıkrasına göre, "ister kanuna uygun tutulmuş olsun ister uygun olmayarak tutulmuş olsun, ticari defterlerin içeriği, sahibi veya yerine geçen aleyhinde delil sayılır. Öyle ki, kanuna uygun tutulan ticari defterlerde lehteki ve aleyhteki kayıtlar aynı güvenilirlikte olup bunlar birbirinden ayrı değerde görülmez (Şavur, 2013: 25).

6762 Sayılı TTK' da yer alan "defterlerin delil olma niteliğine ilişkin; defterlerin kanuna uygun tutulması halinde lehte delil olarak kullanılabilmesi ve kanuna uygun olarak tutulmaması halinde aleyhte delil olarak kullanılabilmesi hükmüne 6102 Sayılı TTK' da yer verilmemiştir. Yine 6762 Sayılı TTK' da ticari defterlerin ispat kuvveti için; iki tarafında tacir olması, tasdiki zorunlu olmayan defterlerin ancak tasdike zorunlu olup tasdiki yapılmış defterlerle birlikte delil olabileceği ve tacirlerin tuttuğu defterlerin birbirini teyit etmesi gerekliliği koşulları mevcuttur. 6102 Sayılı TTK ise defterlerin ispat koşullarını ortadan kaldırarak, taraflar arasında çıkan ticari uyuşmazlıklarda mahkemenin, ticari defterlerin ibrazı için, taraflardan birinin iradesi ile veya kendiliğinden (resen) karar verebileceğini düzenlemiştir (Kılıç, 2014: 41). 6762 Sayılı TTK' da yer alan bu hükümler kaldırılmış olsa da, ticari defterlerin tacir lehine veya aleyhine delil olma özelliği, Hukuk Muhakemeleri Kanunu md.222'de bir düzenlemeyle devam etmektedir (Çelik vd. 2012: 16).

3. FİNANSAL TABLOLARIN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN YENİLİKLER

Finansal tablolar ilgili kişi, gruplar ve devlet için hazırlanan, bir işletmenin mali durumunu ve performansını gösteren tablolardır. Finansal tablolar hazırlanırken yapılan yanlışlıklar, sehven veya ihtiyari bir şekilde yapılmış olabilir. Bu yüzden her zaman ve koşulda finansal tabloların güvenilirliğinden bahsedilemez. Bu tabloların hazırlanış ve kullanım amacı ilgili kurum, kişi ve grupların ortak bilgi ihtiyacını karşılamaktır. Bu yüzden sunulan bilgilerin hileden uzak, doğru ve güvenilir olması gereklidir (Karbuz, 2013: 29-30).

6102 Sayılı TTK' nın finansal tablolara ilişkin düzenlemeleri, 6762 Sayılı TTK düzenlemeleri ile karşılaştırılmalı olarak, Açılış Bilançosu ve Yıl Sonu Finansal Tablolarına İlişkin Düzenlemeler, Değerleme İlkeleri ve Özellik Arz Eden Bazı Düzenlemeler ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Yetkisi olmak üzere 3 bölümde incelenmiştir.

3.1. Açılış Bilançosu ve Yıl Sonu Finansal Tablolarına İlişkin Düzenlemeler

Aşağıdaki tabloda açılış bilançosu, yılsonu finansal tabloları ile ilgili düzenlemelerin karşılaştırılması verilmiş olup ayrıntıya girilmeden incelenecektir.

Tablo 2: Açılış Bilançosu, Yıl Sonu Finansal Tabloları ile İlgili Düzenlemelerin Karşılaştırılması

6762'de Yer Alan Düzenlemeler	6102'de Yer Alan Düzenlemeler
<p>6762'de ticari defterler ile ilgili bahsin çeşitli defterler kısmında envanter defterinin altında 3. alt başlıkta (Madde 74'de) Bilanço, 4.alt başlıkta ise Açıklık ve Doğruluk Esasları (madde75) düzenlenmiştir.</p> <p>74. maddede bilançonun tanımı, tarifi yapılmıştır.</p> <p>75. maddede bilançonun ve envanterin kolay anlaşılır, tam ve eksiksiz olması ve değerlendirme esasları belirtilmiştir.</p>	<p>Açılış ve Yıl Sonu Finansal Tabloları</p> <p>Genel Hükümler</p> <p>6102'de 68-71. Maddelerde sırasıyla düzenleme yükümü, düzenleme ilkeleri, dil ve para birimi ve imza konusunda genel hükümler bulunmaktadır</p> <p>Kalemlere İlişkin İlkeler</p> <p>72-77. maddelerde sırasıyla, tamlık ve mahsup yasağı, bilançonun içeriği, aktifleştirme yasağı, karşılıklar, dönem ayırıcı hesaplar ve sorumluluk ilişkilerine dair ilkeler bulunmaktadır.</p> <p>Değerleme İlkeleri</p> <p>78-81. maddelerinde sırasıyla genel değerlendirme ilkeleri, varlık ve borçların değerlendirme ölçüleri, iktisap ve üretim değerleri ve değerlemeyi basitleştirici yöntemlere yer verilmiştir.</p>

Kaynak: ŞAVUR. C, Ankara, 2013, s.36.

Tabloda da görüldüğü gibi 6102 Sayılı TTK' nın 68-81. maddelerinde Açılış bilançosu ve yılsonu finansal tabloları ile ilgili genel hükümler, kalemlere ilişkin hükümler ve değerlendirme ilkeleri olmak üzere 6762 Sayılı TTK' da olmayan yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Muhasebe kayıtlarının muhasebe standartlarına uyumlu

olmasını sağlamak amacıyla, TMSK' ca belirlenen TMS' ye uyulması zorunluluğu da ilgili maddelerde belirtilmiştir.

Bu maddeler dışında muhasebe standartlarının uygulanması ile ilgili 64.madde, 88.madde ve 1523.maddede de çeşitli hükümler bulunmaktadır. Bu maddelerde ticari defterler ve finansal tabloların muhasebe standartlarına uygun tutulması zorunluluğu ve TMS/TFRS'ye göre defter tutacak şirketler belirtilmiştir(Uluslan, vd. 2012: 17).

Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının' nin amacı, TFRS' lerin ilk kez uygulandığı finansal tabloların ve finansal raporların anlaşılır ve karşılaştırılabilir olmasını, muhasebe standartlarına uygun bir başlangıç yapmasını, kaliteli ve düşük maliyetli bilgiler içermesini sağlamaktır (Demir, 2013: 73-74).

6335 sayılı Kanunla 6102 Sayılı TTK' da yapılan düzenleme ile şirketlerin finansal tablolarının hem internet sitesinde yayınlanması hem de ticaret sicilinde ilan edilmesine dair zaruriyet ortadan kaldırılmıştır. Halka açık olmayan şirketlerin finansal tablolarının internet sitesinde yayınlanması ve ticaret sicilinde ilan edilmesi zorunlu olmamakla birlikte, sermaye piyasası mevzuatında bu şirketlerin finansal tablolarının kamuya duyurulmasına ilişkin düzenlemeler mevcuttur (Çelik, vd. 2012: 22-23).

3.2. Değerleme İlkeleri ve Özellik Arz Eden Bazı Düzenlemeler

YTTK' da değerlendirme ilkeleri; genel değerlendirme ilkeleri 78. maddede, varlıklar ile borçların değerlendirme ölçüleri 79. maddede, iktisap ve üretim değerleri 80. maddede, değerlemeyi basitleştirici yöntemler ise 90. maddede olmak üzere toplam dört başlık altında ele alınmıştır. Eski TTK' da bu hükümlere yer verilmediğinden karşılaştırılacak madde bulunamamıştır.

6102 Sayılı TTK 78. maddeye göre; TMS' ye uygun olmak şartıyla ve aşağıdaki maddelerle sınırlı olmamak kaydıyla Açılış ve Yıl Sonu Finansal Tabloları için şu genel değerlendirme ilkeleri geçerlidir:

- a) Faaliyet döneminin açılış bilançosundaki değerler, önceki dönem kapanış değerleriyle aynı olmalıdır.
- b) Değerlemelerde, hukuka ve gerçeğe aykırı olmadıkça, işletme faaliyetinin sürekliliği göz önünde tutulur.
- c) Varlıklar ve borçlar, bilançonun kapanışında, teker teker değerlendirilir.
- d) Değerlemede TMS' ye uyulmalı ve ilerisi düşünülerek yapılmalı
- e) İlgili dönemin gelirleri ve giderleri, tahsilat ve ödeme zamanına bakılmaksızın yılsonu finansal tablolarına alınmalıdır.
- f) Finansal tablolarda uygulan yöntemler sonraki dönemde de korunur (6102 TTK).

6102' nin 79'uncu maddesinde yer alan hükme göre, "Duran ve dönen varlıklar, borçlar ve diğer kalemler, TMS' deki ölçülere göre değerlendirir. Bu hükme göre değerlendirme konusunda Türkiye Muhasebe Standartları geçerlidir. (Şavur, 2013: 25).

İktisap ve üretim değerlerini düzenleyen 80. madde ve Değerlemeyi Basitleştirici Yöntemler konusunda 90. maddede de değerlendirme yapılırken ve basitleştirici yöntemler uygulanırken TMS' ye uyulması zorunluluğu belirtilmiştir. Eski ticaret kanunumuzda değerlemeyi basitleştirici yöntemler ile ilgili hiçbir düzenleme bulunmamaktaydı (Kılıç, 2014: 49).

3.3. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Yetkisi

Türkiye Muhasebe Standartlarını yayımlayan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun yetkileri 6102 Sayılı TTK' da 88. maddede belirtilmiştir. 6102 Sayılı TTK Md.88(Değişik: 26.06.2012-6335/9 Md.) birinci fıkrasında; Ticari defterlere ilişkin hükümlere tabi gerçek ve tüzel kişiler için, defterlerini tutarken ve mali tablolarını hazırlarken, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu' nun yayımladığı standartlara, muhasebe ilkelerine, yorumlara aynen uyulması ve bunların uygulanması zorunluluğu getirilmiştir (6102 TTK).

İkinci fıkrada; bu düzenlemeler, sadece Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından belirlenir ve yayımlanır." diyerek kuruma, finansal tablolara uluslararası piyasalarda geçerlilik kazandırmak ve uygulamalarda birlik sağlamak için UFRS' ye tam uyumlu olacak şekilde tek başına düzenleme yapma yetkisi tanınmıştır.

Kanun, üçüncü fıkrada kuruma, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, değişik işletme büyüklükleri ve sektörler için farklı standartlar ve düzenlemeler yapabilme yetkisi vermiştir (6102 TTK).

Yine sırasıyla 4. ve 5. Fıkra göre; TMS' ye uygun olmak şartıyla bazı kurumların kendi alanlarında sınırlı düzenlemeler yapabilecekleri, TMS' de hüküm bulunmayan durumlarda ise, uluslararası muhasebe ilkelerine uygun düzenlemeler yapabilecekleri belirtilerek uluslararası standartların yolunu da açık tutmuştur (6102 TTK).

Ayrıca, 6102'nin Cezai Sorumluluk Bölümünde 562. maddenin ikinci fıkrasında, 88' inci maddeye aykırı hareket edenlerin dört bin Türk Lirası idari para cezasıyla cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır (6102 TTK).

4. DENETİM İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

6102 sayılı TTK ile 6762 sayılı TTK' da yer alan şirketlerin bir organı olan denetçi(ler) anlayışı terk edilerek, bağımsız dış denetim anlayışına geçilmiş ve denetim ile ilgili önemli bir adım atılmıştır. Kanun ilk çıktığında bağımsız dış denetçi, özel denetçi ve işlem denetçisi olarak ayrıştırılan denetim kurumu, 6335 sayılı değişiklik kanunu ile tekrar düzenlenmiş ve işlem denetçiliği ortadan kaldırılmıştır.

6102 sayılı TTK 398.madde 4. (Ek: 26.06.2012-6335/18 Md.) fıkrada; denetime tabi olacak şirketlerin bir yönetmelikle Bakanlar Kurulu tarafından belirleneceği, Aynı maddenin 5. (Ek: 28.03.2013-6455/80 Md.) fıkrasında; Yönetmelik kapsamında kalan kuruluşların(Anonim şirketler, kooperatifler ve üst kuruluşlar) denetiminin, yine Bakanlar Kurulu'nun çıkarılan fakat Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nca hazırlanan bir yönetmelikle düzenleneceği hükmüne bağlanmıştır (Ceylan, 2013: 96).

Yönetmelikte belirtilen dış denetime tabi kuruluşların finansal tabloları, bağımsız denetçiler tarafından, Türkiye Muhasebe Standartlarına göre denetlenir. Yönetim kurullarının faaliyet raporlarındaki bilgilerin şirketin finansal raporları ile karşılaştırılıp doğruluğunun tespit edilmesi de denetime girmektedir. (Çelik, 2012: 45).

6762 Sayılı TTK' ya göre Bağımsız Dış Denetime tabi şirket türleri; EPDK Kapsamına Giren Şirketler ve Faktoring ve Finansman Şirketleri, Bankalar Kanunu'na Tabi Şirketler, SPK Mevzuatına Tabi Şirketler, Sigorta ve Reasürans Şirketleri, Bireysel Emeklilik Şirketleri olarak belirlenmişti. Avrupa'da tüm işletmeler şahıs şirketi, sermaye şirketi ayrımı olmadan bağımsız dış denetime tabiyken ülkemizde sadece bu şirketler bağımsız dış denetime tabiydi. Ülkemiz açısından büyük bir eksiklik olan bu durum 6102 Sayılı TTK ile bağımsız dış denetimin tüm şirketler için zorunlu yapılması ile giderilmiştir. Yeni düzenleme ile bağımsız denetim büyük, orta ölçekli, küçük, halka açık olan, halka açık olmayan, BİST' de işlem gören, BİST' de işlem görmeyen özel veya kamu sektörüne ait tüm işletmeler için zorunlu hale getirilmiştir.

6335 Sayılı kanunun verdiği yetkiyle Bakanlar Kurulu, ülkemizde bağımsız dış denetime tabi olacak olan şirketleri aşağıdaki şartların en az ikisini taşıyan şirketler olarak belirlemiştir;

- Yıllık net satış hasılatı 150 milyon Türk Lirası ve üstü olan şirketler,
- Aktif toplamı 75 milyon Türk Lirası ve üstü olan şirketler,
- Çalışan sayısı 250 ve üstü olan şirketler(Kılıç, 2014: 97-98).

Denetim ile ilgili düzenlemeler; Bağımsız Denetim İle İlgili Düzenlemeler ve Özel Denetim İle İlgili Düzenlemeler olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

4.1. Bağımsız Denetim İle İlgili Düzenlemeler

6102' de bağımsız denetime ilişkin olarak çok önemli düzenlemelere, 6102 Sayılı TTK' da 397 ile 406. Maddeler arasında yer verilmiştir. Bu maddelerde bağımsız denetimin kapsamı, denetçi olabilecekler, denetçinin sorumluluğu, denetim raporu, İbraz yükümü ve bilgi alma hakkı, denetim görüşü ile ilgili diğer konular düzenlenmiştir (6102 TTK).

6102 Sayılı TTK, şirket yönetiminde denetim organı içerisinde yer alan "murakıplık" sistemini kaldırarak, bağımsız denetime tabi şirketlerin, konularında uzman Serbest Muhasebeci Malî Müşavir (SMMM) veya Yeminli Malî Müşavir (YMM) ünvanı taşıyan bağımsız denetçiler tarafından denetlenmesini zorunlu kılmıştır.

Murakıplık sisteminde, denetim faaliyeti için en az bir, en fazla beş kişiden oluşan murakıpların seçilmesi gerekmekte ve seçilen bu murakıplar için mesleki yönden bir yeterlilik aranmamaktaydı. Herhangi bir uzmanlık aranmadığı için yapılan denetimin etkinliği tartışmalı duruma düşmekteydi (Özulucan, vd. 2016: 29). 6102 Sayılı TTK ile getirilen bağımsız denetim ile ilgili yenilikler şöyle özetlenebilir:

- 6102 Sayılı TTK Md. 397'ye göre; bağımsız denetimin kapsamına, finansal tabloların doğruyu yansıtmadığının denetimi ve yönetim kurullarının faaliyet raporunun, şirketlerin denetlenen finansal tablolarına uyumluluğunun denetimi girmektedir. Ayrıca, 6102 Sayılı TTK 398.maddeye göre; şirket için gelecekte risk oluşturabilecek bir durumu tespit etmeye yönelik bir risk yönetimi sisteminin olup olmadığı ve sistemin nasıl işlediğinin denetimi de bağımsız denetimin kapsamındadır.

- 6102 Sayılı TTK Md. 397'ye göre; denetime tabii şirketlerin finansal tabloları, bağımsız denetçi tarafından uluslararası denetim standartları ile uyumlu Türkiye Denetim Standartları (TDS)' na göre denetlenir.

- 6102 Sayılı TTK Md. 398'e göre; Yönetim kurullarının faaliyet raporları ve denetime tabii şirketlerin finansal tabloları, Türkiye Muhasebe Standartları, Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına ve şirket sözleşmesindeki ilgili hükümlere uygunluk açısından denetime tabidir.

- 6102 Sayılı TTK Md. 397'ye göre; finansal tablolar ve yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu denetçi denetiminden geçmemiş ise düzenlenmemiş hükmündedir.

- 6102 Sayılı TTK Md. 397 ve Md. 635'e göre; halka açık olup olmamasına bakılmaksızın tüm sermaye şirketleri bağımsız denetime tabidir (Ulusan, vd. 2012: 18-19).

- 6102 Sayılı TTK Md.400 (Değişik: 26.06.2012-6335/19 Md.) birinci fıkrasında Denetçinin tanımı yapılmış ve denetçi olamayacaklar belirtilmiştir. Denetçi, bağımsız denetim yapmak üzere, SMMM ve YMM ünvanına sahip ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca kendilerine yetki verilmiş kişiler veya kişilerden oluşan bir sermaye şirketi olabilmektedir.. 6102 Sayılı TTK 'da pay sahibi olup ta murakıp olarak seçilenler artık denetçi olamamaktadır. Ayrıca 400.Md. 2. Fıkroda; (Değişik: 26.06.2012-6335/19 Md.) Denetçilerin görev süreleri ve (Değişik ikinci cümle: 28.03.2013-6455/81 Md.) bu süreleri belirleme yetkisinin MDSK' da olduğu hükme Maddenin 3. Fıkrasında denetçinin tarafsız olması gerekliliği ifade edilmiştir (6102 TTK).

- 6102 Sayılı TTK' nın 402.maddesinde denetim raporu, 403.maddesinde denetimin sonucunun açıklandığı görüş yazıları, 404.maddesinde denetçilerin sır saklama yükümlülüğü ve 405. maddesinde ise şirket ile denetçi arasındaki fikir ayrılıkları ile ilgili hükümler bulunmaktadır (6102 TTK).

- 6102 Sayılı TTK Md. 1524 (Değişik: 26.06.2012-6335/34 Md.) beşinci fıkrasına göre; denetime tabii şirketlerin internet sitesinde yayımlanması gereken

içerikleri, diğer kanun ve düzenlemelerde daha uzun bir süre belirtilmemiş ise internet sitesinde en az 6 ay kalması gerekmektedir (6102 TTK).

4.2. Özel Denetim İle İlgili Düzenlemeler

6102 Sayılı TTK' da özel denetim ile ilgili düzenlemelere 406, 438-444. maddelerde yer verilmiştir. 6762 Sayılı TTK da sadece bir maddede (Md. 348), özel denetime ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

6762 Sayılı TTK Md.348' e göre anonim şirket yönetimi ve hesaplarının bir "organ-denetçi" eliyle denetlenmesini kabul etmekle birlikte, belirli bazı konuların incelenmesi ve araştırılması için gerek görülürse genel kurul tarafından özel denetçi seçilmesi imkânını, ana sözleşme veya genel kurul kararı ile bertaraf edilemeyecek bir azınlık hakkı olarak kabul etmektedir ETTK 348/2'ye göre, özel denetimin konusu; şirketin kuruluş veya yönetim işlemlerine ilişkin bir usulsüzlük; kanun veya ana sözleşme hükümlerine önemli şekilde aykırılık iddiaları ile bilançonun gerçekliğinin araştırılması üzerine olmalıdır. Yani bu hakkın kullanılması koşula bağlanmıştır. 6102 Sayılı TTK 438/1 hükmüne göre ise; bilgi alma veya inceleme hakkının daha önce kullanılması şartıyla ve haklarını kullanılabilmesi için gerekliyse, her pay sahibi, bazı olayların denetimle açıklığa kavuşturulmasını, gündem konusu olmaksızın genel kuruldan talep edebilecektir. Bu değişiklikte, hakkın kullanılmasının önündeki engeller, sadece bilgi alma veya inceleme hakkının daha önce kullanılması şartı konularak ortadan kaldırılmıştır (Uzun, 2013: 156).

Yine 6102 Sayılı TTK Md. 406' ya göre; Denetçi kaçınma yazısı veya olumsuz görüş bildirmişse ya da yönetim kurulu şirketin zarara uğratıldığı açıklamaları yapmışsa pay sahiplerinin isteğiyle mahkeme tarafından özel denetçi atanabilir. 440.maddeye göre Mahkeme bu kararı vermeden önce şirketi ve istem sahiplerini dinler, uygun görürse denetçi veya denetçilerin atamasını yapar. 444.maddede denetçilerin giderleri ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Kanunun diğer maddelerinde genel kurulun reddi, kabulü, ataması, özel denetçilerin görevi ve rapor ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır (6102 TTK).

SONUÇ

6762 Sayılı TTK' nın günümüz koşullarına cevap verememesinden dolayı hazırlanan 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, Türk ticaret hayatına yeni yasal düzenlemeler getirmiştir. Çalışmada, 6102 Sayılı TTK' nın, muhasebe ve denetim uygulamaları alanında getirdiği bu değişikliklere ayrıntılı olarak yer verilmemiştir. Genel hatlarıyla, 6762 Sayılı TTK ile karşılaştırıp değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda; 6102 sayılı Yeni TTK' nın, gerek muhasebe uygulamaları ve muhasebe standartları, gerekse denetim ve denetim standartları alanında, özellikle uluslararası standartlara ve ilkelere uygun düzenlemelere yer vererek, günümüz ticaret hayatı koşullarına uyumlu ve gereksinimleri karşılayabilecek düzenlemeler getirdiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ceylan, E. (2013), “*Bağımsız Dış Denetim ve 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu*”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Programı, İzmir.

Çelik, A., Ünal, M., Şahin, M. (2012), *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler*, Konya Ticaret Odası, Konya..

Çiyiltepe, H. (2011), *Ticaret Hukuku*, Murathan Yayınevi, Trabzon.

Demir, V. (2013), *TFRS' ye Uyumlu Finansal Tabloların Hazırlanması ve Sunumu*, ASMMMO, Muhasebe Uygulamaları ve Vergi Sempozyumu, Ankara.

Erşahin, İ. E. (2012), *TTK Değişiklikleri*,
<http://ymmekremersahin.blogspot.com.tr/2012/07/ttk-degisiklikleri.html>
(Erişim:05.11.2017)

Karasioğlu, F. & Karahan, N. S.(2016), “*6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Muhasebe Uygulamalarına Getirdiği Yeniliklerin Uygulayıcılar (SM, SMMM, YMM) Tarafından Algılanma Düzeyi: Konya Yerelinde Bir Araştırma*”, Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.(35): 175-183,

Karbuç, A. (2013), “*6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununda Muhasebe Uygulamalarına İlişkin Düzenlemelerin Algılanma Düzeyi (Tokat İli Örneği)*”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı, Tokat.

Kaya, A. & Horasan, E. (2012), *Ticari Defterlere İlişkin Yeni Ticaret Kanunu Hükümlerinin Muhasebe Açısından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nu Beklerken” Konulu Sempozyum, Mühf – Had, C. 18, S. 3.

Kılıç, İ. (2014), “*6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununun Muhasebe ve Muhasebe Denetimine Getirdiği Yeniliklerin 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanunu İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, T. C. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Osmaniye.

Özulucan, A., Keleş, D., Arslan, S. (2016), “*Muhasebe Meslek Mensuplarının 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda Yer Alan Bağımsız Denetim İle İlgili Hususlar Hakkındaki Görüşlerine Yönelik Ordu İlinde Bir Araştırma*”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: Ocak Cilt-Sayı: 9 (1) ss:25-42.

Şavur, C. (2013), “*6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Muhasebe Uygulamalarına Getirdiği Yenilikler ve Şirketlerin Finansal Açısından Değerlendirilmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

Uluslan, H., Eren, E., Köylü, Ç. (2012), “6102 Sayılı Yeni Türk Ticaret Kanunu’ nun Muhasebe ve Denetim Uygulamalarına Getirdiği Yenilikler Üzerine Bir Araştırma ”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz/2012.

Uzun, Y. (2013), “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununun Muhasebe ve Denetim Uygulamasına Getirdiği Yenilikler ”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Bilim Dalı, Ankara.

<http://muhasbeanaliz.com/17-muhasebe-analiz/kobi-tfrs,ba%C4%9Fimsiz-denetim,-yeni-ttk/182-yeni-ttk%E2%80%99-ya-g%C3%B6re-tasdiki-ve-tutulmas%C4%B1-zorunlu-olan-defterler-nelerdir>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017)

6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU.

6762 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU.

213 SAYILI VERGİ USUL KANUNU.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MUHASEBE STANDARTLARININ UYGULANMASINDA KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER¹

Prof.Dr.Sami KARACAN
Kocaeli Üniversitesi,skaracan@kocaeli.edu.tr

Öğr.Gör.Nurcan GÜNCE
Kocaeli Üniversitesi,nurcan.günce@kocaeli.edu.tr

Özet

Günümüzde globalleşmenin sonucu olarak işletmelerimiz yurt dışında faaliyet göstermekte buna karşılık yabancı şirketler de ülkemizde faaliyet göstermektedir. Para ve sermayenin dünya çapında ki bu birlikteliği bazı zorunlulukları getirmektedir. Bu zorunlulukların başında İşletmelerin ortak dili olan muhasebenin piyasalara uygun olması gelmektedir. Uluslararası Muhasebe standartları işletmeler arasında ortak bir dil oluşmasını sağlamaktadır.

Ülkemizde Kamu Gözetim Kurumu Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarını Türkçe' ye çevirerek, Türkiye Muhasebe /Finansal Raporlama Standartları(TMS/TFRS) olarak yayınlamıştır.2013 yılında yeni Türk ticaret kanununun Yürürlüğe girmesi ile birlikte standartların uygulanma alanları geliştirilmiştir. Bu açıdan ülkemizde önemli olan standartlara ilk geçişte yapılacaktır.Ayrıca standartların öğreticiler ve uygulayıcılar tarafından bilinmesi zorunludur.

Bu çalışmada Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında karşılaştıkları problemler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Muhasebe standartlarının uygulanması konusunda önemli bir misyonları olan muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi sorunların çözülebilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Bu amaçla muhasebe meslek mensuplarına standartları uygulama aşamasında karşılaştıkları sorunlarla ilgili görüşleri incelenmiştir. Bu doğrultuda muhasebe meslek mensupları çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Toplanan veriler betimsel istatistikler ve nicel veri analiz yöntemleriyle analiz edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Türkiye Finansal Raporlama Standardı, Muhasebe Meslek Mensupları, Muhasebe Uygulamaları, Muhasebe Eğitimi

PROBLEMS IN THE APPLICATION OF THE ACCOUNTING STANDARDS OF ACCOUNTING PROFESSIONAL MARKETS

Abstract

Today, as a result of globalization, our operations operate abroad, whereas foreign companies operate in our country. This combination of money and capital around the world brings with it certain imperatives. At the beginning of these obligations is that the accounting, which is the common language of the Businesses, is appropriate to the market. International Accounting Standards provide a common language between businesses.

In our country, the Public Supervisory Council of International Accounting and Financial Reporting Standards Turkish 'to turning, Turkey Accounting / Financial Reporting Standards (IAS / IFRS) as applied in conjunction with the entry into force of the new Turkish commercial code in yayınlamıştır.2013 standard areas

¹ Bu makale 1.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde Bildirir olarak sunulmuştur

have been developed. In this respect, the standards that are important in our country will be made in the first transition. Furthermore, it is necessary for the teachers and practitioners to know the standards.

In this study, the problems encountered in the application of the Accounting Standards of Accounting Professionals were tried to be revealed. Determining the problems faced by professional accountants, who have important missions on the application of accounting standards, is important in solving the problems. To this end, the professions of accounting professions have been examined their opinions on the problems they encountered during the implementation of the standards. In this direction, the sample of working professional accountants was formed. The collected data were analyzed with descriptive statistics and quantitative data analysis methods

Keywords: Turkey Financial Reporting Standards of Professional Accountants, Accounting Practices, Accounting Education

1.GİRİŞ

Günümüzde dünya genelinde ve özellikle Avrupa ülkelerinde finansal raporların sunulması, paylaşılması ve açıklanması hususunda şeffaflık ilkesi hakimdir. Aynı zamanda ,finansal raporların farklı ülkelerde standart bir yapı arz etmesi amaçlanmaktadır. Avrupa birliği uyum süreci kapsamında da halka açık şirketler,bankalar,sigorta firmaları ve KOBİ'ler gibi birçok işletmenin yeni muhasebe standartlarının benimsenmesi ile uygulaması gerekmektedir.(Kızıl, ; Fidan,;Kızıl,C. & Keskin, 2016.s.1)

Sermaye piyasalarının birbirleriyle entegrasyonu ortak bir işletme dili olan muhasebenin piyasanın ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde olmasını gerektirir. Uluslararası Finansal Raporlama standartları(UFRS) muhasebe biliminde birbirine yakın değerlendirme ve sınıflama ölçüleri getirerek ortak bir işletme dili oluşturmaktadır. Burada ülkemize düşen TFRS okur-yazar olabilmektir.Bu anlamda Kamu Gözetim Kurumu(KGK) UFRS'yi Türkçe'ye çevirerek Türkiye Finansal Raporlama Standartlarını(TMS/TFRS) olarak yayınlamaktadır. Örtün.;Kaval,& Karapınar,2017.s.1)

Muhasebenin en önemli görevlerinden biri olan 'doğru bilgilendirme' TFRS uygulamalarıyla güncellenmiş olacaktır. Ancak standartları kullanarak muhasebe işlemlerini yapabilmek ve rapor elde edebilmek maliyetli ,zaman alan ve eksiksiz bilgi isteyen bir işlemdir .Bu anlamda muhasebe standartlarının uygulayıcıları olan muhasebe meslek mensupları birçok sorunla karşılaşmaktadır. bu çalışmada karşılaşılan bu sorunlar incelenmeye çalışılmıştır.

2.LİTERATÜR

TUĞAY, O., & TEKŞEN, Ö. (2014). muhasebe mesleğinin uluslararası standartlara uyum süreci devam ederken, diğer taraftan meslek mensuplarının çözüm bekleyen; artan iş yükü, var olan mesleki sorunları, çalışma koşullarının zorlukları vb sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik beklentileri tespit ederek çözüm önerileri sunmuşlardır.

BANAR, K., & EKERGİL, V. (2010). Eskişehir’ deki işletmelerin muhasebe meslek mensuplarından aldıkları hizmet kalitesinin; güvenilirlik, empati ve fiziksel özellikler boyutlar bakımından yaptıkları çalışmada müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışmada muhasebe meslek mensuplarının hizmet kalitesinin “güvenlik” ve “heveslilik” boyutlarında müşteri memnuniyetini yeterince sağlayamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle muhasebe meslek mensuplarının çalışanlarının işe alınması, hizmet içi eğitimi, müşteri ilişkileri gibi konularda daha fazla özen gösterilmesi gerektiği konusuna dikkat çekmişlerdir.

TERZİ, A (2015)Rize ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının mesleğe bakışını incelemek amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Anketten elde edilen bulgulara göre, Rize’deki meslek mensupları, ekonomik sorunlarla mücadele ederken mesleğin saygınlığının bulunduğu sonucu çıkmıştır. Ayrıca meslek mensupları, mesleki yasaların gelişimini yetersiz bulduklarını ve mesleğin siyaset ile iç içe geçmesinden rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Tüm mevcut olumsuzluklara karşın meslek mensupları, mesleğin geleceğinden ümitli olduklarını belirtmişlerdir

BENGÜ, H., & ÇELİK, F. S. Ö. (2014). Niğde’de faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının muhasebe ve finansal raporlamanın çerçevesindeki bu değişime nasıl baktıklarını çeşitli demografik özellikler (öğrenim düzeyi, yaş, mesleki deneyim ve cinsiyet) bakımından oluşturulan gruplar yönüyle karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir

AYBOĞA, H.(2013) çalışmasında Türkiye Muhasebe Standartlarının uygulamaya geçirilmesi ile hem ulusal düzeyde işletmeler arasında sektörler itibariyle standartlaşma sağlanarak muhasebenin ürettiği mali bilgilerin kalitesi artırılabilecek, hem de globalleşme sürecinde muhasebe mesleğimizin uluslararası düzeyde benimsenmesinde önemli bir rol oynayacağını belirtmiştir.

Tülay, Y. E. L.& ERDEM, M. S. (2015) Araştırmalarında; muhasebe meslek mensuplarının UFRS hakkındaki farkındalık düzeylerinin, Bolu ili örneği çerçevesinde tespit

edilmesi amaçlamışlar. Demografik özellikler ile tespit edilen bu faktör grupları arasında herhangi bir ilişkinin mevcut olup olmadığını tespit etmek için ki-kare analizleri yapmışlar ve anlamlı ilişkiler bulmuşlardır.

BAYAZITLI, E. Özdemir, S. & Alpay, E. (2015). Çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarının, mevcut öğrenme sürecinin hangi aşamada olduğu, UFRS'de öğrenme ve uygulama bağlamında bilinçli yetkinlik öğrenme modeli çerçevesinde elde edilecek bulgular sonucunda, Muhasebe meslek mensuplarının çoğunluğunun standartların farkında olduğu fakat becerilerini kullanmadıkları ve eğitim seviyesinin artması ile farkındalığın ve sonucuna varmışlardır.

3.ANALİZ VE BULGULAR

Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemleri tespit edebilmek için Kocaeli ilinde 89 Muhasebe meslek mensubuna ulaşılmıştır. Ankete verilen cevapların dağılımını belirlemek için frekans ve yüzde analizi yapılmıştır. Çalışmamızdaki anket soruları arasında ilişkiyi belirlemek için Ki-kare anlamlılık değerleri (P) hesaplanmıştır.

4.VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin değerlendirilmesinde ; frekans(f), yüzde(%), ortalama (X) ve standart sapma(SS), gibi tanımlayıcı istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel analizi SPSS 16.0 yazılımı kullanılarak yapılmıştır.Anketten alınan puanların, cinsiyetlerine göre incelenmesinde t testi,yaş, ünvan, mezuniyet durumu ve mükelleflere göre incelenmesinde ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.Parametrik testler uygulanmadan önce, bu testlerin temel varyansları sorgulanmıştır. **Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,818 olarak bulunmuştur.**

Temel amaca bağlı olarak, Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemler boyutlarından oluşan araştırmanın hipotezleri şunlardır:

H1: Tekdüzen'den Türkiye Muhasebe Standartları (UFRS) 'na geçilmesi muhasebe çalışanlarına katkı boyutu güçlüdür.

H1a: : Tekdüzen'den Türkiye Muhasebe Standartları (UFRS) 'na geçilmesi muhasebe çalışanlarına katkı boyutunun düzeyi değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H2: Muhasebe Çalışanlarının TFRS'leri ile ilgili aldıkları eğitim yeterlidir.

H2a: Muhasebe Çalışanlarının TFRS'leri ile ilgili aldıkları eğitim boyutunun düzeyi değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H3: Muhasebe Çalışanlarına göre TFRS'nin biçimsel yapısı, kapsamı ve içeriği bakımından Tekdüzene göre daha güçlüdür.

H3a: Muhasebe Çalışanlarına göre TFRS'nin biçimsel yapısı, kapsamı ve içeriği bakımından Tekdüzene göre değişkenler açısından farklılık göstermektedir.

H4 Muhasebe Çalışanlarının:TFRS'ye göre raporlanmış finansal tabloları analiz etme boyutu güçlüdür.

H4a: Muhasebe Çalışanlarının:TFRS'ye göre raporlanmış finansal tabloları analiz etme boyutunun düzeyi değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H5: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamaları konusunda çıkan sorunları çözmede uygulama boyutu güçlüdür.

H5a: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamaları konusunda çıkan sorunları çözmede uygulama boyutu değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H6: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamaları konusunda esnek olunmasında uygulama boyutu güçlüdür.

H6a: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamaları konusunda esnek olunmasında uygulama boyutu değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H7: Muhasebe Çalışanlarının TFRS ilk uygulamaları konusunda uygulama boyutu güçlüdür.

H7a: Muhasebe Çalışanlarının TFRS ilk uygulamaları konusunda uygulama boyutu değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H8: Muhasebe Çalışanlarına göre TFRS ilgili taraflara tarafsız ,doğru ve güvenilir bilgi sağlama uygulama boyutu güçlüdür.

H8a: Muhasebe Çalışanlarına göre TFRS ilgili taraflara tarafsız ,doğru ve güvenilir bilgi sağlama uygulama boyutu değişkenlere göre farklılık göstermektedir.

H9: Muhasebe Çalışanlarının TFRS içerik ve uygulama şekli bakımından anlama boyutu güçlüdür.

H9a: Muhasebe Çalışanlarının TFRS içerik ve uygulama şekli bakımından anlama boyutu değişkenlere göre farklılık göstermektedir

H10: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamalarında sık yapılan değişikliklere uyum boyutu güçlüdür.

H10a: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamalarında sık yapılan değişiklikleri anlama boyutu değişkenlere göre farklılık göstermektedir

5.BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonuçlarına ilişkin elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Araştırma Kocaeli ilinde bulunan muhasebe çalışanları ile yürütülmüştür.

Muhasebe Meslek Mensupları Demografik Dağılımı

Muhasebe Meslek Mensuplarına uygulanan ankete katılanların demografik özellikleri Tablolarda belirtilmiştir.

Tablo1.Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Bayan	26	29,2
Bay	63	70,8
Toplam	89	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ankete katılan 89 Muhasebe Meslek Mensuplarından %29,2’i bayan, % 70,8’ i baydır.

Tablo2.Mükellefe Göre Dağılımı

Mükellef	Frekans	Yüzde
bağımlı çalışıyorum	25	28,1
mükellefim yok	3	3,4
1-20	3	3,4
21-40	7	7,9
41-60	15	16,9
61-80	11	12,4
81-100	8	9,0
101 den fazla	17	19,1
Toplam	89	100

Mükellef açısından ise %16,9’nun 41 ile 60 arası,%19,1’nin 100 den fazla mükellefi vardır

Tablo3.Ünvana Göre Dağılımı

Ünvan	Frekans	Yüzde
YMM	1	1,1
SMMM	67	75,3
muhasebe Elemanı	21	23,6
Toplam	89	100

Ankete katılanların %75,3'nün SMMM olduğu görülmüştür

Tablo4.Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde
25-35	27	30,3
36-45	36	40,4
46 ve yukarı	26	29,2
Toplam	89	100

Muhasebe Meslek Mensuplarının % 30,3'ü 25 ile 35 yaş arasında,,% 40,6'sı 36 ile 45 yaş arasında ve % 29,2'si 46 yaş ve üzerinde yer almaktadır

Tablo5.Öğrenime Göre Dağılımı

Öğrenim	Frekans	Yüzde
Lise	8	9
Üniversite	69	77,5
Yükseklisans	12	13,5
Toplam	89	100

Öğrenim durumları ile ilgili sonuçlar ise % 77,5 ile çoğunluğunun üniversite mezunu olduğu ortaya çıkmıştır. .

Tablo6. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemler Ölçeğinin Ortalama puanları ve Standart sapmaları

İFADELER	N	Ort	Ss
Soru 1	89	2,7416	1,05020
Soru 2	89	2,6742	1,01997
Soru 3	89	2,8427	,97583
Soru 4	89	2,8764	1,12634
Soru 5	89	2,6742	1,16556
Soru 6	89	3,4045	1,07364
Soru 7	89	3,3371	1,06540
Soru 8	89	3,2247	1,16534
Soru 9	89	3,2697	1,13582
Soru 10	89	3,2809	1,13807
Soru 11	89	3,2921	1,01357
Soru 12	89	3,0225	1,06576
Soru13	89	3,2584	1,26606

Soru 14	89	2,8652	1,01344
Soru 15	89	2,9775	,91673
Soru 16	89	3,1685	,88209
Soru 17	89	3,0337	,87190
Soru 18	89	3,0337	,89759
Soru 19	89	2,6517	1,23492
Soru 20	89	2,6292	1,20021
Soru 21	89	3,4607	1,03415
Soru 22	89	3,3596	1,04715
Soru 23	89	3,2136	1,02759
Soru 24	89	2,9888	,94742
Soru 25	89	3,1236	,86366
Soru 26	89	2,8652	,91938
Soru 27	89	3,1348	,97923
Soru 28	89	3,0225	1,04422
Soru 29	89	3,1012	1,04495
Soru 30	89	2,7753	,98573
Soru 31	89	2,7528	,93275
Soru 32	89	3,3034	,98170
Soru 33	89	3,3820	1,09239
Soru 34	89	3,1236	1,17570
Soru 35	89	3,1124	1,20074
Soru 36	89	2,8202	1,05056
Soru 37	89	3,8999	,99591

Tablo 6 incelendiğinde en yüksek ortalamanın $X= 3,89$ la (Soru 37) ‘TFRS’nin uygulamaya geçmesiyle işletmelerin para ve sermaye piyasalarından fon bulmaları kolaylaşacaktır.’ $X=3,46$ la (Soru 21) ‘TFRS’nin uygulamadaki başarısı için etik değerlerin ön plana çıkarılması gerektiğine inanıyorum.’ ve en düşük ortalamanın $X=2,62$ le (Soru 20) Kendimi TFRS uygulamaları ve raporlama konusunda meslektaşlarıma eğitim verebilecek yeterlilikte görebiliyorum.’ ve $X=2,65$ ile (Soru 19) ‘Meslektaşlarımla TFRS konusundaki sıkıntılarında bana danışıyorlar’ maddeleri olduğu görülmüştür.’

Araştırmada Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemleri değerlendirilmesinde **okuma, anlama, uygulama** boyutlarında incelendiğinde aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma boyutlarının tespit edilebilmesi için öncelikle KMO ve Bartlett's testi faktör analizi yapabilmek için ön şartlardandır. Normalliği gösterir. $KMO > 0.6$ ve Bartlett $sig < 0.05$ olmalıdır. KMO ve Bartlett's testinin anlamlı olması faktör analizine uygun olduğunu gösterir.

Tablo 7 KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Yeterliği	0,815	
Bartlett Testi	Ki-Kare Değeri	812,709
	S.d	153
	p (p<0.001)	0,000

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) değeri .815 dir ve $0.815 > 0.6$ olduğu için anlamlıdır. Bartlett's testi Chi-Square değeri 812,709 ve serbestlik derecesi 153 olup anlamlıdır ($p=0.00$, $p<0.05$).

Verilerin faktör analizine uygunluğu teyit edildikten sonra ölçeğin faktör yapısının incelenmesi amacıyla Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis) ve Varimax Rotasyon yöntemleri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sırasında 19 adet maddenin faktör yük ağırlıklarının dönüşük olduğu tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada kullanılacaktır Bu sebeple 1,2,3,4,5,11,12,14,15,19,20,21,22,23,24,25,30,31.,ve 37 numaralı maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 18 madde üzerinden yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucu elde edilen faktörleri ve bu faktörler altında toplanan maddelere ait faktör yüklerini gösteren döndürülmüş bileşenler matrisi (Rotated Component Matrix) aşağıdaki şekilde elde edilmiştir. (Yemez, İ,2016).

Tablo 8. Döndürme sonrası Faktörler ve Madde Yük Değerleri

Sorular	Faktör1	Faktör2	Faktör3
Soru6	,757		
Soru7	,738		
Soru8	,723		
Soru9	,806		
Soru10	,652		
Soru13	,694		
Soru16		,787	
Soru17		,813	
Soru18		,779	
Soru26		,677	
Soru27			,564
Soru28			,495
Soru29			,713
Soru32			,732
Soru34			,640
Soru35			,802
Soru36			,716
Soru33			,687

Tablo 8’deki ölçeğe ilişkin faktör analizi sonuçları incelendiğinde, döndürme sonrası maddelerin toplam 3 faktör altında toplandığı ve maddelerin faktör yükü değerlerinin 0.616 ile 0.782 aralığında değişim gösterdiği görülmektedir.

Tablo 9: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek alt boyutu	Sorular	Faktör yük değerleri	Özdeğer	Varyans (%)	Kümülatif Varyans(%)
Faktör 1	Soru6	,647	6,593	36,630	36,630
	Soru7	,660			
	Soru8	,542			
	Soru9	,731			
	Soru10	,553			
	Soru13	,509			
Faktör 2	Soru16	,629	2,235	12,419	49,049
	Soru17	,797			
	Soru18	,700			
	Soru26	,513			
Faktör 3	Soru27	,419	1,848	10,264	59,313
	Soru28	,484			
	Soru29	,527			
	Soru32	,548			
	Soru34	,655			
	Soru35	,703			
	Soru36	,569			
	Soru33	,491			

Buna göre üç faktör elde edilmiştir ve bu faktörler toplam varyansın %59’unu açıklamaktadır. Bu ölçek toplam varyansın %59’unu açıklayan % 1 den büyük özdeğere sahip ve % 59 varyansa sahip üç boyutlu bir yapıdır.

6. Faktörlerin Adlandırılması

Genel olarak faktör analizinin amacı çok sayıda değişkeni daha az sayıdaki değişkene indirmek olduğundan, indirgeme sonucu ortaya çıkan değişkenlere ad verilmesi gerekmektedir. Bu adlandırma işlemi faktörü oluşturan değişkenlerin yapısına bakılarak da yapılabilir (Nakip,2013:524). Bu doğrultuda faktörlerdeki maddelerin taşıdıkları anlamlar göz önüne alınarak faktörler aşağıdaki gibi adlandırılmıştır.

a. Okuma Faktörü

Soru6	Finansal raporlarda sunulan bilginin kalitesini düşündüğümde,TFRS’ye dayalı finansal tabloları daha nitelikli buluyorum.
Soru7	TFRS biçimsel yapı,kapsam ve içerik bakımındanTekdüzene göre daha güçlüdür.
Soru8	Tekdüzen, vergi için muhasebe ihtiyacını karşılarken,TFRS bilgi için muhasebeye daha çok hizmet etmektedir.
Soru9	TFRS’ye göre raporlanan finansal bilgilerin daha nitelikli ve kaliteli olacağını düşünmekteyim.
Soru10	TFRS’nin Tekdüzenden farklı olarak ertelenmiş vergi varlığı ve yükümlülüğünü de dikkate alması vergisel açıdan daha gerçekçi bir ortam hazırlayacaktır.
Soru13	TFRS’yi yeterince öğrenebilmem için iyi bir eğitim almam gerektiğini düşünüyorum

Birinci faktör altında toplanan maddelerin yapısı incelendiğinde TFRS'ye göre raporlanan finansal bilgilerin daha nitelikli ve kaliteli olacağı düşüncesi olma daha çok ön plana çıktığı görülmektedir.

b. Anlama .faktörü

Soru16	Mükellefimin TFRS'yi ilk defa uygulayacak olması durumunda Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının İlk Uygulamasına İlişkin Türkiye Finansal Raporlama Standardını (TFRS 1'i) mevcut bilgilerle rahatlıkla uygulayabilirim.
Soru17	TFRS'ye göre raporlanmış finansal tabloları da Tekdüzen Muhasebe Sistemine göre raporlanmış finansal tablolarda olduğu gibi kolaylıkla analiz edebilirim.
Soru18	TFRS'ye göre raporlanmış finansal raporların bağımsız denetiminde görev alabilirim.
Soru26	TFRS'nda geleceğe yönelik risk tahminlerinde, bilimsel yöntemlerin kullanılmasının uygulamayı zorlaştıracağına inanıyorum.

İkinci faktör altında toplanan maddelerin yapısı incelendiğinde Muhasebe çalışanları TFRS'ye göre raporlanmış finansal tabloları da Tekdüzen Muhasebe Sistemine göre raporlanmış finansal tablolarda olduğu gibi kolaylıkla analiz edebilme yönünde ön plana çıktığı görülmektedir

c. Uygulama .faktörü

Soru27	TFRS'nin sektörlere göre ayrı ayrı düzenlenmesinin uygulamayı kolaylaştıracağına inanıyorum.
Soru28	TFRS'nin çok sık değişmesinin finansal tabloların hazırlanmasında uyum sorununu ortaya çıkarmaktadır.
Soru29	TFRS1 konusunda teorik bilgi düzeyinin yeterli olması uygulamayı kolaylaştırır.
Soru32	TFRS'nin ilgili taraflara daha tarafsız, doğru ve güvenilir bilgi sağlamaktadır.
Soru34	TFRS'nin, meslek mensuplarının mevcut iş yükünü ve sorumluluklarını artıracaktır.
Soru35	TFRS'nin kullanımının, işletmelerin denetimlerini kolaylaştıracaktır
Soru36	TFRS'nin ayrıntılı değerlendirme ölçütlerinin (gerçeğe uygun değer vb.) kullanılması uygulanabilirliğini güçleştirmektedir.
Soru33	TFRS'nin uygulanmasıyla; Türkiye'de muhasebe mesleğine verilen önem artacaktır.

Üçüncü faktör altında toplanan maddelerin yapısı incelendiğinde muhasebe çalışanları TFRS'nin kullanımının, işletmelerin denetimlerini kolaylaştıracağı yönü daha çok ön plana çıktığı görülmektedir

7. Demografik değişkenlerin analizi

Tablo 10. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemler Ölçeğinin Cinsiyet bakımından T testi Sonuçları

	CİNSİYET	\bar{X}	S.S.	T DEĞERİ	df DEĞERİ	P DEĞERİ
Karşılaşılan problemler	Kadın	1,1123	16,5923	2,275	89	,480
	Erkek	1,1357	13,0329			

P<0,05

Tablo 10'da görüldüğü gibi; cinsiyet değişkenine göre muhasebe çalışanlarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemlere ilişkin t testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; **cinsiyet açısından Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemler dağılımının homejen olduğu tespit edilmiştir (sig değeri 0,135 >0,05)**. Sig. (2-tailed) değeri gruplar arasında fark olup

olmadığını gösteren değerdir. Bu değer 0,05'ten küçükse gruplar arasında fark olduğuna karar verilir. Eğer bu değer 0,05'ten büyükse karşılaştırılan gruplar arasında anlamlı fark olmadığına karar verilir. Eğer fark olduğu kararı verilirse hangi grubun ortalaması büyükse o grubun diğer gruptan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu söylenir. Fark çıkmazsa grupların ortalamaları birbirinden farklı bile onların aslında aynı (birbirine denk) oldukları söylenir. **Çalışmada Sig. (2-tailed) değeri ($p=0,480>0,05$) 0,05 ten büyük olduğu için gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur. Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemler ortalamasında kadın ($\bar{X}=1,1123$) ve Erkek çalışanların ($\bar{X}=1,1357$) birbirine yakın olduğu görülmüştür.**

Tablo 11. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemler Ölçeğinin Ünvan Bakımından ANOVA testi sonuçları

	ünvan	Kareler toplamı	Sd	ORTALAMA KARE	F	P
Karşılaşılan problemler	GRUPLARARASI	201,677	2	100,839	,501	,608
	GRUPLARIÇI TOPLAM	17312,970	86	201,314		
		17514,647	88			

P<0,05

Tablo 11'da görüldüğü gibi **Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemler Ölçeğinin MYO Öğrencilerinde ünvan Bakımından** one way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde **Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemler dağılımının** hömejen olduğu tespit edilmiştir(sig değeri $0,086>0,05$).

ANOVA tablosunda en sonraki sig. değeri 0,05ten küçükse karşılaştırılan grupların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğuna karar verilir. bu örnekte de üstteki resimde görüleceği gibi **gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.** Bir YMM 'ye anket uygulaması yapıldığı için ortalamaya girmemiştir.

(p değeri $0,608>0,05$)

Tablo 12. Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemler Ölçeğinin mükellefe göre ANOVA testi sonuçları

	Mükellef	Kareler toplamı	Sd	ORTALAMA KARE	F	P
Karşılaşılan problemler	GRUPLARARASI	4165,391	7	595,056	3,611	,002
	GRUPLARIÇI TOPLAM	13349,256	81	164,806		
		17514,647	88			

P<0,05

Tablo 12'de görüldüğü gibi **Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemler Ölçeğinin mükellef Bakımından** one way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde **Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemler dağılımının** hömejen olduğu tespit edilmiştir(sig değeri $0,04>0,05$).

ANOVA tablosunda en sonraki sig. değeri 0,05ten küçükse karşılaştırılan grupların ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğuna karar verilir. bu örnekte de üstteki resimde görüleceği gibi **gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.**

(p değeri $0,02 < 0,05$)

(p değeri $0,03 < 0,05$) Bu nedenle anlamlı fark bulunduğu zaman bu farkın hangi gruplar arasındaki farktan kaynaklandığını bulmak amacıyla post-hoc test denen karşılaştırmaların yapılması gereklidir. Yapılan post-hoc test sonucu **sig değeri $1,00 > 0,05$ 0,05 den büyük çıktığı için fark var gözükse de yok kabul edilir.**

Betimsel İstatistik			
N	ORTALAMA		ST.SAPMA
1-20	3	1,0567	15,69501
21-40	7	1,0786	14,85899
41-60	15	1,0480	14,48756
61-80	11	1,0482	17,41159
81-100	8	1,1763	7,74417
100 ve yukarı	17	1,1541	12,45019
Toplam			

SONUÇ

Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları Problemlerin tespit edilmesi amacıyla Kocaeli il merkezinde görev yapan ve Kocaeli Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı bulunan 89 muhasebe meslek mensubuna anket uygulaması yapılmıştır.

Veriler önce açıklayıcı faktör analizine tabi tutularak, bir ölçek geliştirme çalışması gerçekleştirilmiş, daha sonra demografik özellikler ile tespit edilen bu faktör grupları arasında herhangi bir ilişkinin mevcut olup olmadığını tespit etmek için ki-kare analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede muhasebe meslek mensuplarının TFRS uygulamalarında karşılaştıkları problemler tespit edilmiştir.

Muhasebe meslek mensupları;

Finansal raporlarda sunulan bilginin kalitesini TFRS'ye dayalı finansal tablolarda daha nitelikli buldukları, TFRS biçimsel yapı, kapsam ve içerik bakımından Tekdüzene göre daha güçlü olduğunu, TFRS'nin bilgi açısından muhasebeye daha çok hizmet ettiği, TFRS'yi yeterince öğrenebilmeleri için iyi bir eğitim almaları gerektiği TFRS okuma boyutunda yapılan analiz sonucunda elde edilmiştir.

Anlama boyutunda ise meslek mensuplarının aldıkları eğitimler sonucunda TFRS'nı uygulayabileceklerine inanmaktadırlar. TFRS'ye göre raporlanmış finansal tabloları da Tekdüzen Muhasebe Sistemine göre raporlanmış finansal tablolarda olduğu gibi analiz edebileceklerine inanmaktadırlar. TFRS 'nda kullanılan bilimsel yöntemlerin tam olarak anlaşılmasının zor olması nedeniyle uygulamada sorun çıkardığını belirtmişlerdir.

Uygulama boyutunda ise farklı sektörlerde TFRS uygulamalarının zor olduğu ancak bu sorunun sektörlere göre ayrı düzenlenen standartlarla uygulamayı kolaylaştıracağı buna karşılık TFRS'nın sık değişmesinin finansal tabloların uygulamasında sorun çıkardığı belirtilmiştir. Uygulamada karşılaşılan sorunların eğitimle düzeleceği bu boyutta da önemli düzeydedir.

Demografik değişkenlere göre yapılan analizler sonucunda;

Cinsiyet açısından fark olmadığı , ortalamaların birbirine yakın olduğu, çalışmaya katılan bayan meslek mensupları toplam içinde %30 düzeyinde olması bu değişkenin hipotezler üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Ünvan değişkenine göre gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Muhasebe Standartlarının Uygulamasında Karşılaştıkları problemler Ölçeğinin mükellef Bakımından one way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Ancak yapılan analiz sonucunda mükellef sayısının çok ve ya az olmasının TFRS uygulamasında sorun açısından farklılık oluşturmadığı verisi elde edilmiştir.

H1: Tekdüzen'den Türkiye Muhasebe Standartları (UFRS) 'na geçilmesi muhasebe çalışanlarına katkı boyutu güçlüdür.

H2: Muhasebe Çalışanlarının TFRS'leri ile ilgili aldıkları eğitim yeterlidir

H3: Muhasebe Çalışanlarına göre TFRS'nın biçimsel yapısı, kapsamı ve içeriği bakımından Tekdüzene göre daha güçlüdür.

H4 Muhasebe Çalışanlarının:TFRS'ye göre raporlanmış finansal tabloları analiz etme boyutu güçlüdür.

H5: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamaları konusunda çıkan sorunları çözmede uygulama boyutu güçlüdür.

H6: Muhasebe Çalışanlarının TFRS uygulamaları konusunda esnek olunmasında uygulama boyutu güçlüdür.

H7: Muhasebe Çalışanlarının TFRS ilk uygulamaları konusunda uygulama boyutu güçlüdür.

H8: Muhasebe Çalışanlarına göre TFRS ilgili taraflara tarafsız ,doğru ve güvenilir bilgi sağlama uygulama boyutu güçlüdür

H9: Muhasebe Çalışanlarının TFRS içerik ve uygulama şekli bakımından anlama boyutu güçlüdür.

Yukarıda belirtilen araştırmanın hipotezleri doğrultusunda yapılan analizlerde meslek mensupları TFRS uygulamalarında kullanılan bilimsel yöntemlerin, sık yapılan değişikliklerin, mevcut iş yükleri ve sorumluluklarının artmasının ,TFRS'nin ayrıntılı değerlendirme ölçütlerinin karşılaştıkları sorunlar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sorunun giderilebilmesinin eğitimlerle mümkün olduğu ,yeterli ve ulaşılabilir kaynak gerektiği belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Kızıllı, A.; Fidan, M. M.; Kızıllı, C. & Keskin, İ. (2016). ,TMS-TFRS Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Uygulamalar, Yorumlar, Muhasebeleştirme, Der yayınları:435, İstanbul, s.1.

Örten, R.; Kaval, H. & Karapınar, A. (2017)., TMS-TFRS Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları, Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara

Yemez, İ. (2016). 'DOĞRULAYICI FAKTÖR ANALİZİ İLE SOSYAL MEDYA REKLAMLARINA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİNİN YAPI GEÇERLİLİĞİNİN İNCELENMESİ: CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İİBF'DE BİR UYGULAMA'. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17 (2), 97-118.

Nakip, M. (2013). Pazarlama Araştırma Teknikleri SPSS Uygulamalı, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi

Alpay, E. E., & Özdemir, F. S. FİNANSAL RAPORLAMADA STANDARDİZASYON VE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ÖĞRENME SÜREÇLERİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ. Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2014

Ayboğa, H. (2003). 'Globalleşme sürecinde ülkemizde muhasebe mesleği ve meslek mensuplarının eğitimi' Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, cilt 18, sayı 1.

Tuğay, O., & Tekşen, Ö. (2014). Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları: Burdur İlinde Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1).

Banar, K., & Ekergil, V. (2010). Muhasebe meslek mensuplarının hizmet kalitesi: sunulan hizmetlerin kalitesi ile müşteri memnuniyeti ilişkisi Eskişehir Uygulaması.

Terzi, A. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MESLEKLERİ İLE İLGİLİ BEKLENTİLERİNE, SORUNLARINA VE ALGILARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: RİZE ÖRNEĞİ. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Ekim 2015, ss. 193-212

Bengü, H., & Çelik, F. S. Ö. (2014). Niğde İlindeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Finansal Raporlama Standartlarına Bakış Açılarının Ampirik Olarak Değerlendirilmesi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 175.

Tülay, Y. E. L., & Erdem, M. S. (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının UFRS Hakkındaki Farkındalık Düzeylerinin Tespiti: Bolu İli Örneği. AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Yıl 11, Sayı 2, 2015, ss. 217-232

Bayazıtlı, E., Özdemir, S., & Alpay, E. (2015). Finansal Raporlamada Standardizasyon ve Muhasebe Meslek Mensuplarını Zorlayan Öğrenme Sürecinin Bilinçli Yetkinlik Öğrenme Modeli Temelinde İrdelenmesi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 1, 1-31

www.turkcebilgi.com,Erişim Tarihi:28.02.2018

<http://www.yonetselzihin.com>,27.02.2018

www.istatistik.gen.tr Faktör Analizi Tanıtımı ve Uygulanması

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN RUS BOLŞEVİK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ (1336/1920)

Doç. Dr. M. Salih Mercan
Bitlis Eren Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi, msmercan@beu.edu.tr

Özet

Birinci Dünya Harbi sonunda Orta Avrupa devletleri arasında meydana gelen siyasi ayrışma ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen bazı değişim hareketleri, yeni bir takım cereyan ve şartların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Sevr Muahedesi Türkiye'nin ölüm vesikası idi. Bu muahede ile İngiltere, Fransa, İtalya ve onların Balkanlardaki peyki Yunanistan arasında Osmanlı İmparatorluğu taksime uğruyordu. Padişah ve hükümeti sözde hâkim, fakat hakikatte mütteliklerin ve işgal ordularının esiri haline düşmüştü. Suriye ve Kilikya Fransız hâkimiyeti altına girmiştir. Mezopotamya bir İngiliz müstemlekesi olmuştu. İzmir bir Yunan vilayeti oluyordu. İtalyanlar Konya'yı nüfusları altına almaya çalışıyorlardı. İşte Damat Ferit Paşa'nın nüfus ve iktidardan mahrum olan İstanbul Hükümeti azalarına Sevr'de dikta ettirilen muahede, geriye kalan Türk topraklarının taksiminden başka bir şey değildi. On iki yılda devamlı muharebeler sonucunda fakir düşen ve harap olan Türk insanını hiç hesaba katmamışlardı. Fakat bu insanların birden bire toprakları, hayatları ve mukaddes değerleri için gösterdikleri şiddetli mukavemet düşmanları için beklenmeyen bir durum olmuştu.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da açılarak işe başlamıştı.

2 Mayıs'ta İcra Vekilleri Heyetinin seçimi yapılmış ve on bir vekilden mürekkep Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmişti. Bilfiil milletin mukadderatına sahip ve hâkim olan Büyük Millet Meclisi, harici siyasetin sevk ve idaresini de tabiatıyla bu İcra Vekilleri Heyetine tevdi edilmişti. Hariciye Vekâlet'ine Tokat Mebusu Bekir Sami Bey Tayin edilmişti.

Sevr Antlaşması ile hürriyet ve istiklalimiz aleyhinde vermiş oldukları müthiş hüküm ve kararlarında ısrar eden İtilaf Devletleriyle Misak-ı Milli çerçevesi dâhilinde anlaşmanın ve bir itilafa varmanın mümkün olmayacağı artık anlaşılmıştı. Galip Devletlerin milli siyasetimize karşı almış oldukları vaziyet, tek kelime ile düşmanca idi. Bizim hayat hakkımızı, hürriyetimizi, istiklalimizi tanımak istemiyorlardı.

Rusya'nın mukadderatına hâkim olan Bolşevikler, İtilaf Devletleri ile muhtelif cephelerde harp halinde bulunuyorlardı. Emperyalist ve kapitalistlerin boyunduruğundan kurtulmak için uğraşacak olan Şark milletlerine her türlü maddi ve manevi yardım yapacaklarını prensip olarak kabul ettiklerini cihan umumi efkârı önünde ilan etmişlerdi. Diğer taraftan Sivas Kongresi'nden (4 Eylül 1919) bir-iki ay sonra Sovyet Rusya Hükümeti'nin Kafkas Bolşevik orduları Başkumandanı bulunan ChalveEliava'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun son durumunu incelemek üzere gizlice İstanbul'a göndermişti. ChalveEliava, İstanbul'daki milli teşkilatımız vasıtasıyla Anadolu harekâtı ile temasa geçmiş, emperyalizm cephesi karşısında Türk Milli haklarını tamamıyla tanıyacıklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını bildirmişti. Buna benzer bir başka hadisede bir müddet sonra Berlin'de olmuştu. Üçüncü Enternasyonalin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Bolşevik muharriri Radek, o tarihte Berlin'de bulunan eski Sadrazam Talat Paşa'nın Anadolu milli hareketi ile yakın bir münasebeti olduğunu sanarak kendisiyle temasa geçmişti. Radek, eski Harbiye Nazırı Enver ve eski Bahriye Nazırı Cemal Paşaların Moskova'ya gönderilmesini, bu iki paşanın Anadolu harekâtına yardım etmeleri temin olunacağı vaadinde bulunmuştu. Enver ve Cemal paşalar çeşitli tarihlerde ve başka yollardan Berlin'den ayrılmışlardı. Cemal Paşa, arkadaşından daha önce Moskova'ya gitmişti. Türk resmi heyeti henüz yolda bulunuyordu.

Rus Sovyet hükümetinin muhtelif yollardan Türkiye ile temas aramaları, hatta Anadolu İnkılâbı ile ilgileri bulunmayan kimselerin Ankara namı hesabına müzakereye girişmeleri üzerine, bu temasları yalnız bir kanala toplamak, resmi ve yetkili şahıslarla müzakerelerin yapılması ve mümkün olan müsait şartlarla bir anlaşmaya varılması maksadıyla Moskova'ya bir murahhas heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında murahhas heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Doktor Miralay İbrahim Tali, (Öngören), Rize Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) beylerden müteşekkildi.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Rusya, Çiçerin, Karahan

TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD
BOLSHEVIK REPUBLIC RELATIONS (1336/1920)

Abstract

At the end of the First World War, the political disintegration between the Central European states and some changes in the old Ottoman Empire caused a new set of conditions and conditions. Treaty of Sevres was Turkey's death rationing. With this agreement, Britain, France, Italy, and their pensions in the Balkans, Greece suffered from the Ottoman Empire. The sultan and his government were supposed to be judges, but in truth they became the prisoner of their allies and the occupying armies. Syria and Cilicia are under French domination. Mesopotamia was an English ministry. Izmir was a Greek province. The Italians were trying to take Konya into the crowd.

Here, Damat Ferit Pasha's deprivation of the population and power of the Istanbul government was dictated to the insurgents in Sevr, was nothing more than the division of the remaining Turkish lands. In twelve years, they had never been involved in the destruction of poor people who were poor and devastated as a result of constant battle. But this suddenly became an unexpected situation for the enemies of intense resistance that people suddenly showed for their individual lands, their lives and their sacred values.

23 April 1920, work began opening Grand National Assembly of Turkey in Ankara.

On May 2, the selection of the Chief Executive made by the Council and a representative from the ink on Grand National Assembly of Turkey had formed the government. The Grand National Assembly, which has the authority and dominion of the national nation, has been sent to these Executive Board of Appeal naturally, as well as the administration and administration of external politics Bekir Sami Bey was appointed to the Ministry of Justice Tokat deputies.

It is no longer possible to negotiate with the Entente States, which insisted on the great provisions and decisions they have made against freedom and independence, with the Treaty of Sevr and within the framework of the National Pact. The victorious state's position against national politics was unfriendly in one word. They did not want to know about our life, our liberty, our independence.

The Bolsheviks, who ruled Russia's armed forces, were at war with the Allies in various fronts. They declared in front of the general public that they accepted in principle that they would provide all kinds of material and spiritual help to the Oriental nations, who would try to get rid of the imperialist and capitalist societies.

On the other hand, a few months after the Sivas Congress (September 4, 1919), Soviet Russian government secretly sent ChalveEliava, who was the Chief Commander of the Caucasus Bolshevik armies, to Istanbul to study the last situation of the Ottoman Empire.

Chalva Eliava had informed us that through the national organization in Istanbul, the Anatolian campaign had already been established, that they would fully recognize the Turkish national rights in the face of the imperialist opponent, and that they would reinforce it and start to act quickly. Another similar event was in Berlin after a while. Radek, a prominent figure of the Third International, passed on to the Bolshevik admiral himself, thinking that the former Grand Vizier Talat Pasha in Berlin had a close relationship with the Anatolian national movement.

Radek had promised to send the former Harbiye Nazari Enver and the former Naval Minister Cemal Pashas to Moscow, assuring that these two pashas helped the Anatolian campaign. Enver and Cemal pasha were separated from Berlin in various dates and other ways. Cemal Pasha had gone to Moscow before his friend. The Turkish official delegation was on its way.

Russian Soviet government in various ways from the contact calls with Turkey, even the person without interest and Anatolian Revolution, upon entering into negotiations account nam Ankara, to collect only one channel these contacts, conducting negotiations with the official and authorized persons and Moscow with the aim of reaching a deal with the possible suitable condition a It was decided to send the executive committee.

The deputy of the Ministry of Foreign Affairs Bekir Sami Bey was appointed by the Deputy Economy Yusuf Kemal (Tengirşek), Doctor Miralay Ibrahim Tali, (Öngören), Rize deputy Osman, Governor of the Military academy Seyfi (General Seyfi Düzgören).

Keywords: Turkey Grand National Assembly of Turkey, Russia, Chicherin, Karahan

Giriş

Birinci Dünya Harbi sonunda Orta Avrupa devletleri arasında meydana gelen siyasi ayrışma ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen bazı değişim hareketleri, yeni bir takım cereyan ve şartların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Sevr Muahedesi Türkiye'nin ölüm vesikası idi. Bu muahede ile İngiltere, Fransa, İtalya ve onların Balkanlardaki peyki

Yunanistan arasında Osmanlı İmparatorluğu taksime uğruyordu. Padişah ve hükümeti sözde hâkim, fakat hakikatte müttefiklerin ve işgal ordularının esiri haline düşmüştü. Suriye ve Kilikya Fransız hâkimiyeti altına girmiştir. Mezopotamya bir İngiliz müstemlekesi olmuştur. İzmir bir Yunan vilayeti oluyordu. İtalyanlar Konya'yı nüfusları altına almaya çalışıyorlardı. İşte Damat Ferit Paşa'nın nüfus ve iktidardan mahrum olan İstanbul Hükümeti azalarına Sevr'de dikta ettirilen muahede, geriye kalan Türk topraklarının taksiminden başka bir şey değildi. On iki yılda devamlı muharebeler sonucunda fakir düşen ve harap olan Türk insanını hiç hesaba katmamışlardı. Fakat bu insanların birden bire toprakları, hayatları ve mukaddes değerleri için gösterdikleri şiddetli mukavemet düşmanları için beklenmeyen bir durum olmuştur.¹

Daha 1919 başlarında mütarekenin hemen akabinde Doğu Anadolu'da Erzurum ve diğer vilayetleri işgal eden müttefiklere karşı isyan hareketi başlamış ve batıya doğru genişleyerek gelişmişti. . Bu genişleme müttefiklerin siyasi ve askeri tazyiklerinden ziyade beş yıllık harp ve ablukanın tesiriyle mahsullerini satamayan insanların limanlarını serbest bir hale koymak için duyduğu iktisadi ihtiyaçtan dolayı kolaylıkla meydana gelmişti.

Mevzii halinde olan bu isyan, harp sırasında büyük bir gelişme göstermiş, şehirlisi, köylüsü, okumuşu, okumamışu bu isyana katılmıştı. Bu isyana askeri sınıfta katılması ve organizasyonu yapması ile müstakil bir Türkiye'nin ihyasına sağlayacak geniş ve şumullü bir milli hareket halini alıyordu.

1919 yılı sonuna doğru Erzurum Kongresini takip eden Sivas kongresi ile Kuvayı Milliye'nin teşkili ve bir milli programın tanzimi Türkiye'nin teşekkülü için bir başlangıç noktası idi.1920'de İstanbul Mebusan Meclisinin dağıtılması, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetine yardım etmiş ve Ankara yeni Türkiye'nin tabii merkezi olmuştur. Bu andan itibaren Türk Milletinin İnkılâp mücadelesi ile Ankara Hükümeti'nin fena teçhiz edilmiş olan ordusunun müttefiklerin müfrezeleriyle mükemmel teçhiz edilmiş yüz bin kişilik Yunan Ordusuna karşı kazandığı galibiyetler en çok müttefikler arasında birlik ve ittifakın mevcut olmamasından ileri gelmişti.²

İtalya savaş hukuk çıkarından bir yerde vaz geçerek iktisadi fütuhâtı tercih etmek peşindeydi. Bu nedenle suretle İngiltere ve Fransa'dan yüz çevirmişti. İngiltere ve Fransa işgal ettikleri mıntikalarda birbirlerine karşı entrikalar çevirmeye başlamışlardı. Bununla beraber Kilikya ve Suriye'de isyan ve ihtilal çıkarma ve devlet ricalini satın alma siyasetini güden İngiltere, hareket serbestisini elinden bırakmamıştı. Son zamanlarda İngilizler tarafından Suriye tahtına oturtulan Emir Faysal'ın haydutluğu yüzünden Fransa yüz milyonlarla Frank ve on binlerce asker kaybetmişti. Fransa'da buna karşı Mezopotamya'da entrikalar çevirmeye başlamıştı.³

Tamamen İngiliz hâkimiyeti altına girmiş olan İstanbul'da da Fransa'nın durumu memnuniyet verici durumda değildi. Kazandığı muvaffakiyet İngiliz komiseri yerine İtalyan fevkalade komiserinin tayininden ibaret kalmıştı. Fransa bu fena durumu, Sevr Muahedesini İngiliz ve harpten bitap düşen Yunanlıların aleyhine bir daha tetkik etmeye mecbur kalmıştı. Bu fena siyasetin en önemli merhalesi Fransa murahhası Franklin Buillon'un Ankara ile akdettiği antlaşma olmuştur.⁴ İktisaden çok kudretli olan İngiltere eski Osmanlı İmparatorluğu'nun istilasını kendisi için bir prensip olarak kabul ettiği için (İstanbul- Bağdat demiryolu, Cebelitarık, İstanbul, Süveyş kanallarının zaptı ile Akdeniz'i bir İngiliz gölü haline getirmek) yeni Türkiye'ye karşı daima bir düşman siyaseti gütmüş, (Yunanistan'a aşırı yardım ve destek sağlama, Anadolu, Irak'ta çeşitli ayaklanma ve isyana teşvik aynı zamanda

¹-Celal Arıkan (Haz. Rıdvan Akın), Kurtuluş Savaşı tarihi, İstanbul, 2008, s.21

²-Bülent Tenör, Kurtuluş Kuruluş, İstanbul2009, s. 46

³-Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, İstanbul 2017. s. 89

⁴-Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi,Ankara, 1999, II. s. 79

Türkiye'nin yerine Müslüman âleminin başına kendisine bağlı Emir Faysal'ı geçirme çabaları, İngiliz himayesi altında hilafetin ihyası ve saire. Ve Fransa da İngiliz emperyalizm faaliyetlerine daha az müsaadeye mecbur olmuş ve Franklin Buillon imzaladığı (bu antlaşma Sakarya Muharebesinden otuz yedi gün sonra 20 Ekim 1921'de imzalanmıştır.) ile ancak Suriye, Fransa'nın mandası altına alınabilmişti. Türkiye'de Mezopotamya da hareket serbestisi hakkını muhafaza etmekle beraber Suriye de Müslüman propagandasından vaz geçmişti.⁵

Sevr Antlaşması ile hürriyet ve istiklalimiz aleyhinde vermiş oldukları müthiş hüküm ve kararlarında ısrar eden İtilaf Devletleriyle Misak-ı Milli çerçevesi dâhilinde anlaşmanın ve bir itilafa varmanın mümkün olmayacağı artık anlaşılmıştı. Galip Devletlerin milli siyasetimize karşı almış oldukları vaziyet, tek kelime ile düşmanca idi. Bizim hayat hakkımızı, hürriyetimizi, istiklalimizi tanımak istemiyorlardı.

Rusya'nın mukadderatına hâkim olan Bolşevikler, İtilaf Devletleri ile muhtelif cephelerde harp halinde bulunuyorlardı. Emperyalist ve kapitalistlerin boyunduruğundan kurtulmak için uğraşacak olan Şark milletlerine her türlü maddi ve manevi yardım yapacaklarını prensip olarak kabul ettiklerini cihan umumi efkârı önünde ilan etmişlerdi. Diğer taraftan Sivas Kongresi'nden (4 Eylül 1919) bir- iki ay sonra Sovyet Rusya Hükümeti'nin Kafkas Bolşevik orduları Başkumandanı bulunan ChalveEliava'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun son durumunu incelemek üzere gizlice İstanbul'a göndermişti. ChalveEliava, İstanbul'daki milli teşkilatımız vasıtasıyla Anadolu harekâtı ile temasa geçmiş, emperyalizm cephesi karşısında Türk Milli haklarını tamamıyla tanıyacıklarını, takviye edeceklerini ve süratle yardıma başlayacaklarını bildirmişti. Buna benzer bir başka hadisede bir müddet sonra Berlin'de olmuştu. Üçüncü Enternasyonalin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Bolşevik muharriri Radek, o tarihte Berlin'de bulunan eski Sadrazam Talat Paşa'nın Anadolu milli hareketi ile yakın bir münasebeti olduğunu sanarak kendisiyle temasa geçmişti. Radek, eski Harbiye Nazırı Enver ve eski Bahriye Nazırı Cemal Paşaların Moskova'ya gönderilmesini, bu iki paşanın Anadolu harekâtına yardım etmeleri temin olunacağı vaadinde bulunmuştu. Enver ve Cemal paşalar çeşitli tarihlerde ve başka yollardan Berlin'den ayrılmışlardı. Cemal Paşa, arkadaşından daha önce Moskova'ya gitmişti. Türk resmi heyeti henüz yolda bulunuyordu.⁶

Rus Sovyet hükümetinin muhtelif yollardan Türkiye ile temas aramaları, hatta Anadolu İnkılâbı ile ilgileri bulunmayan kimselerin Ankara namı hesabına müzakereye girişmeleri üzerine, bu temasları yalnız bir kanala toplamak, resmi ve yetkili şahıslarla müzakerelerin yapılması ve mümkün olan müsait şartlarla bir anlaşmaya varılması maksadıyla Moskova'ya bir murahhas heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında murahhas heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Doktor Miralay İbrahim Tali, (Öngören), Rize Mebusu Osman, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (General Seyfi Düzgören) beylerden müteşekkildi.

Ankara Milli Hükümeti bu suretle ilk defa olarak Bolşeviklerle siyasi münasebetlere girmiş bulunuyordu. Bekir Sami Bey heyetinin esas vazifesi, Sovyet Rusya ile bir dostluk anlaşması imzalanmasını sağlamak ve ihtiyacımız olan para ile her türlü harp malzemelerini temin etmekte.

Aramızda henüz dostluk münasebetleri kurulmamış olduğundan Taşnak Ermenistan ve Menşevik Gürcistan topraklarından geçerek Kars-Gümrü-Tiflis-Bakü yoluyla ve Trenle Moskova'ya gitmek imkânsızdı. 11 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'dan hareket eden murahhas heyetimiz Trabzon'dan taka ile Tuvapsa'ya çıkmak zorunda kalmıştı. O tarihlerde kömür buhranı ve Zelonni adı verilen komünist aleyhtarı çetelerin katarlara baskın yapmaları

⁵-Cebesoy, a.g.e., s. 89

⁶- Cebesoy, a.g.e. s. 165-166

yüzünden şimendifer nakliyatı normal olarak yapılamamaktaydı. Bundan dolayı dolambaçlı ve uzun yollarla bir yol takip eden murahhaslarımız tam altmış dokuz gün de Moskova'ya varabilmişleri.⁷

Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımızı temin etmek üzere Moskova'ya Heyeti murahhasımız gitmişti. Orada heyeti murahhasımız bir ahitname parafe etmişti. Fakat bu ahitname murahhaslarımız tarafından parafe edildikten sonra Rus Hükümetine gösterildi. Bunun bir maddesi hududu millimizi gösteren bir maddedir. Bu madde ile Doğu Anadolu bölgesinden bazı önemli yerleşim alanlarının Ermenistan'a verilmesi talep edilmekteydi. Ermenistan'a arazi verilmesi teklif edildi. Heyeti murahhasımız bu teklifi reddetmek ve hududu millimizi tadil eden maddeyi müdafaa için çok uğraştı. Fakat muhataplarını ikna etmeye muvaffak olamadıklarını görünce böyle bir meseleyi kendi kendilerine karar vermelerine salâhiyettar olmadıklarını beyan ederek buranın rey ve mütalâasını almak üzere Ankara'ya döndüler. Bakanlar Kurulu bu husustaki kararını tespit etmezden evvel konuyu Büyük Millet Meclisine götürüldü Meclis Başkanı; Yusuf Kemal Beyefendi bu meseleyi izah buyuracaklar, bizi tenvir edeceklerdir. Heyeti Vekileniz bu mesele hakkında Heyeti Celilenizin mütalâasını dinleyecek ve bunun üzerine kendi noktai nazarını teşrih edecektir, diyerek ilk açıklamayı Yusuf kemal Bey'e verdi.⁸

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Efendim Heyeti Celilenize malûmat vermek için bir kısa bildirecektir. birde uzun yol vardır. **Kıyası; bu muahede yapıldı, bir maddesini biz halledemedik ve kendimizi halle salâhiyettar ve mezun görmedik.** Yukarıdan aşağıya meseleyi anlatmak başınızı ağrıtacaksa da daha ziyade malûmat vermek için mecburiyet vardır. Çünkü biz oraya gittiğimiz vakitte oraları başka surette zannediyorduk. Orada bilmediğimiz görmediğimiz hata tasavvur bile etmediğimiz bazı hususta tesadüf ettik. Heyeti Vekilenin istişare etmek üzere arz ettiği ve daha doğrusu bütün manisiyle mukadderatı müstakbelesi hakkında karar ittihazi fevkalâde ehemmiyetli bir şey olduğu için başınızı ağrıtmaya mecbur olacağım

Buradan hareketimizin yetmiş birinci günü Moskova'ya vardık. Biraz hikâye kabilinden olacak, bazen maksadın haricine çıkacağım, bu hususta af buyurunuz. Öteden beri alışıldığı veçhile istasyona bir heyeti mahsusa gelecek bu memlekette Hariciye Vekili olan zat vardı. Devleti umuru hariciyesini eline almış ve hükümetin en yüksek bir memuru olduğu için Avrupa âleminde öteden beri müesses olduğu veçhile büyük bir adam istikbale gönderilmek lâzım gelir zannettik. Biz evvelce Varşova böyle bir heyetin gelmekte olduğunu bildirmiştik. Hatta bize (Rotko-mo) dedikleri bir memur dedi ki, hariciye komiserinden emir aldık, böyle bir Türk heyeti gelecektir. Her tarafta hürmet riayet edilsin diye. Moskova'ya gelmekte olduğumuzu bildikleri halde bir saat kadar garda bekledik. Eski usul takip edilmiş olsa idi doğrudan doğruya istikbal edilmek icap ederdi veyahut tarziye verilmesi lâzım gelirdi. Fakat biz eski tarzın eski kabulün tamamıyla keenlemyekün bir halde olduğunu fark ederek tabii bekledik. Bir saat kadar bekledikten sonra, yolda bizi tanıyıp bizimle münasebat tesis eden bir Müslüman yanımıza geldi. O vakte kadar kimse gelmedi. Kremlin sarayının karşısındaki bir yere indik. Biz oraya vardığımızdan bir saat sonra Hariciye komiserliğinden bir zat geldi. Kendisi Buhara'da sefir imiş. Hariciye Komiserliği namına bize safa geldiniz dedi ve dedi ki; Hariciye erkânının hepsi bugün Petersburg ta. Üçüncü enternasyonalin açılması münasebetiyle oraya gittiler.⁹ Burada kimseler yoktur. Hariciye Komiserliğinde büyük memurlar da yoktur. Sizin Tuapsuya muvasalatımızın telefonu aynı zamanda bize geldi. Onun için sizi istikbal edemedik. Kendisine Hariciye Komiseri ile ne vakit görüşebileceğimizi söyledik. Bir mevidi mülakat tayinini de söyledik. Diploması usulünde Avrupa'da bazı adetler

⁷ - Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar,

⁸ -

⁹ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920),V, s. 158

vardır. Usulen, biz oraya gittiğimizde evvelâ Hariciye Komiserine, Reisi Hükümete, salisen bütün erkâna usulen kartlar bırakmak lâzım gelir, biz geldik, gibi.. Onlar da gelirler iadei ziyaret ederler. Bizim onu yapmamız lâzım gelirdi. Bu merasim kâmilten kalktı dedi. Onun için biz kartvizit bırakmadık. Bunu mahsus söylüyorum ki meseleyi iyice anlatmak için. Bilhassa içimizde Hariciye Komiseri olduğu için hemen aynı gün iade ziyaret lâzımdır.¹⁰Aradan iki üç gün geçti. Bize dediler ki: Sizi bugün Hariciye Komiseri ile Hariciye Komiserliği müsteşarı kabul edecek. Bize saray gibi bir binanın müstemilâtından olan bir yeri hasretmişlerdi. Daire hakikaten saray gibi idi.. Som gümüşten idi. Eskiden kalmış imiş. Asıl binayı bu gibi muahede ve müsalehaların müzakeratına hasretmişler. Buraya gelecek dediler. Aradan bir müddet geçti. Hariciye Komiseri Çiçerin'le, Komiser Muavini Karahan'ın o büyük binada bize müntazır olduklarını söylediler. (Buradan giderken bize) iki tane müşavir vermişlerdi. Birisi, Dr. İbrahim Tali Bey, diğeri Seyfi Bey. Osman Bey dahi beraberimizde idi. Bendeniz ve hep beraber gittik. Görüşmeye başladık. Hariciye Komiseri Çiçerin Fransızca konuşuyordu. Fakat Karahan yalnız Rusça bilir. Çiçerin sekiz dokuz lisan ile konuşur. Fakat Müsteşarı Karahan Rusçadan başka konuşmuyordu. Çiçerin Fransızca konuştuğu için mükâleme başladı. Gayet samimî bir lisanla bize idarei kelâm ediyor. Halil Paşa buraya geldi, onunla bazı cihetleri kararlaştırdık. O hususu hükümetinize arz edecektir. Biz de o daire dâhilinde müzakere ederiz dedi. İkinci sözü Fransızlarla bir mütareke akdetmek üzere imişsiniz nedir o? Bizi biraz endişeye düşürdü de onun için sorduk, dedi. Sırf mevzî bir mütareke akdedilmek üzere idi. Çünkü malûmu âliniz biz buradan çıktuktan sonra o müzakere akdedilmiştir. Sonra Çiçerin mütakabilden İngilizlerle görüşmekte olduklarını söyleyerek onlarla ne yapıyorsunuz dedi ve ilâve etti ki, İngilizlerle görüşmek neticesinde takarrür edecek sureti sizinle birlikte kararlaştırırız. Siz bu cihetten şüpheye düşmeyiniz, dedi. Dördüncüsü; biz sizden, İslam âleminde inkılabın muvaffakiyeti için çok istifade edeceğiz. Hususiyle inkılâba karşı İslam âleminde hareketler vukua gelecek, o hareketlerin esasatı İslamiye'ye muvafık olup olmadıkları hakkında mütalâalar dermeyanıyla bize yardım edersiniz değil mi? Dedi. Müzakere bu gibi hususta inhisar etti. Akşam burada Karahan'la birleşip müzakereye başlayabilirsiniz dedi. Hakikaten o akşam Müsteşar Karahan'la birleştik. Bununla görüşmek biraz güç olurdu. Çünkü Fransızca bilmiyordu. Bizim Osman Beyin tercümanıyla konuşuyorduk. Karahan'la konuşmaya başladığımızda ilk mesele şüphesiz yol meselesi oldu. Yani Azerbaycan ile bizim aramızın yol temini meselesi oldu. Çünkü bize muavenet edeceklerini, bize altmış bin silah vereceklerini, bize para vereceklerini, top vereceklerini bu muavenetlerin bilhassa silâhların, topların şevki karadan yol olmasına mütevakkıftı. Karadan yol ise, biliyorsunuz doğru yol Ermenistan'dan geçiyordu. Ermenistan'ın altından Azerbaycan'ın içerisinden bir yol daha vardı. Bakü'den aşağıya kadar kısmen şimendifer var. Oradan arada şimendifer yok. Bilhassa bu kısım Ermenilerin elinde idi. Onun için biz ihtiyacımız olan silahı bir an evvel almak için bu yol meselesi mevzubahis oldu. Karahan Ermeni'dir. Komünist Ermeni'dir. Öteden beri şimdiki Rus inkılapçılarıyla çalışmış hakikî bir komünisttir. Bolşevik demiyorum. Bolşevik ve komünisti ileride izah edeceğim. Yani Karahan haddi zatında komünistlikten dolayı milletçi bir adam olmamak lâzım geldiği halde, elbette damarlarındaki kanın tesiri vardır. Bununla beraber gayet zarif ve bize gayet samimî görünüyor. Yolu açmaya taraftar görünüyor ve kendisi bilhassa biz geldikten sonra, bizim gelmek üzere olduğumuzu haber aldıktan sonra bu yolun ne suretle açılmak lâzım geldiğini düşündüğünü söyledi.¹¹ Pek uzun konuştuk. O sıralarda idi ki oraya Oltu'nun Ermeniler tarafından işgal edildiği haberi geldi. Konuşma halinde Ardahan meselesi mevzubahsi oldu. Hudut, Ermeni meselesi mevzubahis oldu. Fakat katî bir şeye iktiran etmeksizin bir mevzu tutulup bu mevzuun nihayetinde bir şeye vasil olmaksızın konuşmak kabilindedir. Çünkü

¹⁰ - T.B.M.M.Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 159

¹¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 160

evvel emirde biz meselenin esasına girişmek istemiyorduk. **İkincisi**; henüz acemi idik. Etrafı biraz yoklamak istiyorduk, bütün efkârımızı bir lâhzada dost olarak söylemek doğru değildi. Bundan bazı şeyler öğrendik ve uzaktan uzağa hissettik ki Karahan bu meseleler hakkında katî bir şeyler söylemiyor ve katî müzakereye girişmek istemiyor. Onlar merasimi ne kadar kaldırmış bulunsalar diplomatlar karşı karşıya geldiklerinde yani müzakereyi çok uzatmamak ve yekdiğerine asarı ihtiram göstermek lâzım geliyor. Gece içtima ettiğimiz için, o akşam vakit gecikmişti. Ertesi gün Zannederim pazardı. Daha ertesi günü toplanmayı kararlaştırdık. Pazartesi oldu, sabahleyin haber bekliyoruz ki öğle sonu toplanacağız. Akşam oldu haber gelmedi. Ertesi günü de haber gelmedi. Biz sinirlenmeye başladık. Tabii bizim oraya varmamız münasebetiyle gerek Müslümanlardan ve gerek Ruslardan bize gelip gidenler oluyordu. Moskova'daki Müslüman âlemini ayrıca arz edeceğim. Bilhassa Ruslardan gelip gidenlerden onların cümlesinin bize verdiği cevap, enternasyonal buradan kalktı. Komünizm hakkındaki malûmatını arz ederken müsaade buyurursanız enternasyonal hakkındaki malûmatımı söyleyeyim. Enternasyonal demek sosyalizm -fikrinin neşri için toplanmış bir cemiyet demektir. Beynelmilel yani muhtelif milletlerden sosyalizmin muhtelif mesleklerinden toplanarak ona gitmek isteyenler birleşmiş ve demişler ki biz bu yolda gitmek istiyoruz. Beynelmilele dâhil olanlar cümlesi sosyalizmi bütün kuvvetiyle tatbik etmeye taraftardır. Bu ilk defa olmak üzere (Kari Marks) la başlıyor. Yetmiş sene kadar evvel Alman âleminde bütün dünya amelesine karşı deniyor ki: İşçiler, siz sermayedarların zulmünden kurtulmak için bir fikir etrafında, hangi milletten olursa olsun, birlesiniz. İşte o fikir beynelmilel bir fikir oluyor. Enternasyonal buradan başlıyor. Bu geçen sene muharebe zamanına kadar devam ediyor. İsviçre'de muharebenin son safhalarına doğru, hatta sulh konferansı başladıktan sonra birinci beynelmilelin altında gitmekte olanlar murahhaslarını buraya gönderiyorlar, diyorlar ki; tahavvülât olmuştur. Bunu burada aramızda görüşeceğiz. Bu da ikinci beynelmilel oluyor. İkinci beynelmilel programını kökünden kaldırmaya çalışıyorlar. Çünkü hakikî komünistlik esasları, saf olan asıl esaslar, asıl mabadi nazarı itibara alınır da o ikinci beynelmilelin programıyla karşı karşıya gelirse farkları görülür. İkinci beynelmilelin ekseri azası, sermayedarlar tarafından, İsviçre ye gönderilmiştir ve sulh muahedesi yapmakta olduklarını ve sulh muahedesini amele sınıfına da kabul ettirmek için yapılmış bir şeydir. Bunu burada kuvvetli söylemekten maksadım orada bizim aleyhimizde, zavallı Türkler aleyhinde bulunulduğudur. Bunu ortadan kaldırmak ve üçüncü programı yapmak için Rus sosyalistleri bütün dünya sosyalistlerini davet ediyorlar. Daha doğrusu muhtelif milletlerin amelesinden olmak üzere bir heyet çıkarıyorlar. Üçüncü enternasyonal yapıyorlar. Bu üçüncü enternasyonalin birinci kongresi geçen sene olmuştu. İkincisi bizim gittiğimiz zaman oluyor idi. Enternasyonalin asıl gayesi cihan inkılabı yapmak, Avrupa'yı, Amerika'yı komünist yapmak olduğu için kongrelerin inikadına, fevkalade ehemmiyet veriyorlar.¹² Bu mesele ile son derecede meşgul oldukları zamanda bizi görmeye gelen hale vakıf olan Müslümanlara sorduğumuz zaman diyorlar ki; enternasyonal ile fevkalâde meşgul oluyorlar. Belki de bu doğrudur. Yani doğrudur dediğim gayet mühim bir zamanda, gayet mühim bir mevkide, gayet mühim bir mesele için maruzatta bulunduğum için yalnız benim değil bütün emsalimin de mesuliyetini mucip olduğu için gayet kat'î yakın hâsıl eden vesaika istinat... Aradan biraz daha zaman geçti. Biz dedik ki bir mektup yazalım. Bize de biraz vakit ayırmak lâzım gelir. Bir mektup yazdık. Hiçbir şey olmamış gibi arada, Hariciye Naziriyle görüşmeye başladık. Ara sıra meselâ **Hive** heyeti, Buhara heyeti, **Afgan** heyeti gelmiş onlarla görüştük ve sorduk. Onlar da bu cevabı verdiler. Fakat arz ettiğim gibi yalnız konuşuyorduk. Hariciye Nazırı Çiçerin ile müzakeratımızın kısmı azamı yine yol meselesine intikal etti. Yolu açınız dedik. Fakat Çiçerin bu anda yolu açmaya kudretleri kâfi gelmediğini söyledi. Bizimle Ruslar arasındaki münasebatı Rusya Hükümetinin bize ne dereceye kadar dostluk

¹²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 160

göstereceğini ve bizimle ne kadar alâkadar ¹³olduğunu öğrenmek istedik. Çiçerin dedi ki; zaten bu yola girilmiştir. Bu yolda haylice ilerledik. Bir buçuk seneden-beri müstevlilere, emperyalistlere, kendisinin olmayan memleketleri istilâ edenlere karşı mücadelenizi gördüğümüz için siz istemeseniz de yardım etmek istiyoruz. Çiçeri'ne müzakereye girelim dedik. Arzu ederseniz) kendiniz görüşünüz. Başka birisiyle görüşecek isek kiminle görüşeceğimizi tayin ediniz, dedik. Tabiatıyla o sırada Fransızca bilen bir adamın tayin edilmesi arzu edildi. Bize iki kişi murahhas tayin etti. Murahhasların biri oranın umuru siyasiye ve iktisadiye müdürü idi. Diğeri umuru şarkiye mütehassıslarından ve mektebi Aliyelerinde muallim bulunan Adamof imiş. Bize hiç hissettirmedi: Adamof Türkçede biliyordu. Müzakereye zaman tayin olundu. Başladık. Adettir; hangi memlekette müzakere icra edilirse o memleketin murahhaslarından biri riyaset eder. Öteden beri kaide nezakettir. İlk müzakere de bizim müşavirlerimiz de vardı. Onlar da müşavir getirmişlerdi. Bir askerî müşaviri, bir maliye müşaviri. Bu ilk müzakeremizde bunlar ta elif beden başladılar ve sert gidiyorlardı.¹⁴ Yani doğrudan doğruya yekdiğerini tanımadan işe girişen iki heyetin, iki adamın vaziyetinde idik. Bize dediler ki; siz kimsiniz? Evvelâ; ne nam ile geldiniz? Biz dedik ki, Ankara Hükümeti namına geldik. Ankara Hükümeti nedir, dediler? Ankara Hükümetinin ne ve kim olduğunu size söyleyin, biz hakikaten meçhuliyet içindeyiz; bizi tenvir ediniz, dediler. O halde size ayrıca bir muhtıra yazar, veririz dedik. Yani bir devlet namına mı geliyorsunuz, Ankara Hükümeti bir devlet midir, dersiniz Hariciye Komiseriniz Çiçerin bundan şu kadar gün evvel mektup yazmış. Onun resmiyetini tanımış, oraya sefir göndermeye kalkmış. Biz ilk geldiğimiz gün salâhiyet nameleri size vermiş idik. O kâğıtları vermediniz. Yani onlar bize ağır bir sual sordular. Biz de onlara müteakabilen sorduk. Onlar bize dediler ki; biz ancak dinlemeye memuruz. O halde beni dinleyeceksiniz. Öğrenmek istiyorsanız çok şeylerden bahsedeceğiz. Hayır matelibiniz nedir, onu dermeyan ediniz, dedik. O da, sizin devlet bizimle anlaşmak istiyorsa ne gibi şerait dâhilinde anlaşmak istiyor, onu da öğrenelim. Eğer müspet cevap verirseniz aramızda münakaşalarla olur. Burada müzakereyi hallederiz. Bugünkü müzakere bu yolda kapandı. Bunları tabî gayet basit arz ediyorum. Ne söylemek lâzım geliyorsa ol veçhile söyledik. Hariciye komiserinden bir mektup aldık. O mektubun ileriye taallûku olacağı için isterseniz tercüme edeyim. (Mektubu okudu) İşte bu mektubu aldık. Aynı zamanda Samanti'den de telgraf geldi. Gittik. O arz ettiğim gibi saray gibi mahalle. Orada içtima ediyoruz. Saray gibi bir bina gayet zengin ve mefruş bir bina. Reisimizi bir odaya çağırdılar. Sonra beni çağırdılar. Dediler ki müzakeratı ciddiye ve kafiyyeye başlayacağız. Bunu müşavirler huzurumuzda olmaksızın yapacağız. Kâtip dahi almayacağız. Bu münasebetle bunu arza lüzum yoktur ki ne kadar mahrem olursa o kadar iyidir. Nazarı dikkatinizi celp ederiz. Hatta muahedenin tarafeyn hükümetinin rızasıyla imzasına ve bundan sonra ilânına ka dar bu mahremiyet katıyen baki kalsın. Bunu mahrem tutmak haysiyet ve namusumuzdur, dedi. Pekâlâ dedik. Bizim müşavirlerle, sizin müşavirleri şey edelim. Bunlar sıhhiye mevadî, askerî mevât hakkında miktarlar tayini vesaire gibi şeylerle meşgul olsunlar. Siyasî meseleleri biz sizinle görüşürüz dedik. Osman Beyi de dâhil ettik. Onların tarafından iki kişi, bizim tarafımızdan üç kişi olmak üzere bir odaya çekildik. Biz zaten aramızda karar vermiştik ki ertesi günü ne gibi şeylerin müzakere edileceğini şimdiden konuşalım ve onlara bir şekil verelim. Bizim menfaatimize muvafık olmak üzere bir şekil yapalım ve müzakereye başlayalım. Eğer biz istediklerimizi kabul ettirirsek... İlk meseleler hakkında aramızda konuştuk. Birinci şey ne yapacağız, ne muahedesi yapacağız?¹⁵ Biz buradan giderken Rusya'da ne oluyor, ne bitiyor, aynı zamanda Rusya bize ne nazarla bakıyor? Sonra garbin, İtilâf Devletlerinin bize karşı olan bu hücumunda Rusya'nın bize yardımını anlamaya, ahvali

¹³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 160

¹⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 161

¹⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 161

coğrafiye ve tarihiye ve bütün ahvali tabiiye nazarı itibara alınmak üzere memleketimizin istikbalen münasebatının neler olabileceğini öğrenmeye gitmiştik. Arkadaşlarımız arasında cereyan eden müzakerat bundan ibarettir. Yalnız bize verilen salâhiyet namelerde tecavüzü ve tedafüi bir ittifak akdine mezuniyet verildiği yazılıyordu ve şüphesiz evvelâ bunu mevzubahis etmeye mecbur idik. Her ne kadar tecavüzü ve tedafüi bir ittifak akü böyle sarih olarak İcra Vekilleri Meclisinde müzakere edilmemiş ise de, müzakerat yine ona müntehi idi. Bilhassa salâhiyet namelerde sarahaten bunlar yazılmıştı. Salâhiyet namelerimizi onlara tevdi ettiğimiz zaman, salâhiyet namelerde bu husus sarahaten yazıldığı için onlar dediler ki; ittifak muahedesini biz anlamıyoruz. İttifak muahedesini bizim bir kere esaslarımıza mütebayindir. Programları okunacak olursa bütün gayei amali, bütün dünya federasyonu yapmak ve bu dünya federasyonunu yapmak için mevcudiyet sarf etmek. Sonra müttefikleri olsun olmasın emperyalistlere karşı mücadele edenlere yardım etmek emelleridir. Binaenaleyh tecavüzî ve tedafüi ittifak mevzubahis olamaz. Zaten biz de istemiyorduk. Tedafüi bir ittifakta onlar eğer bizi himaye edecek, bize muavenet edecek muahede olsun olmasın bunu yapacaklar. Nitekim bunu sarahaten söylediler. Uzun uzadıya münakaşalar cereyan etti ve iki taraf gayet samimî olarak muahedelere fevkalâde ehemmiyet verilmemesinde ittifak ettik. Muahedelerin esasları olan vukuatı tabiiyeye veyahut kevnîyeye bakıp, lâyikiyle görüp onlara tevfiği harekette iştirak ve ittihat varsa onun muahededen daha kuvvetli esas olduğunu ve iki tarafın ahvalini tahlilde iki taraf anlaşsaksak o vukuata tevfiği hareket edersek daha iyi olacaktır dedi. Fakat biz ittifak muahedesini akdine memur olduğumuz için ve salâhiyet namelerimiz bunu mütezammın bulunduğu için muahede yapmaya mecburuz dedik. Onlar Israr etti. Sonra bize sordular, Farz ediniz ki ittifak ettik ve muahede yaptık. Siz bize ne veriyorsunuz? Bizden ne istiyorsunuz? Hakikaten maddî olarak biz onlara bir şey veremiyoruz. Yani biz kendilerine zarar ika edebiliriz. Manen büyük yardımlar edebiliriz, dedik. Dediler ki bu hususta Israr ediyor musunuz? Ediyoruz, dedik. Pekiyi; biz de ittifak muahedesini yapmamakta Israr edersek ne olacak, bunu ertesi güne bırakalım dediler. Ertesi gün oldu. Yine bu mesele devam ediyor idi. Bize kat'î olarak dediler ki; biz ittifak muahedesini yapamayacağız. Bizim zihinlerimize bazı tereddütler girdi. Yani müsavi şerait dairesinde veyahut az çok bir şerait dairesinde iki tarafın taahhüdünü tazâmmun etmedikçe, bir taraf yalnız muavenet edecek öbür taraf hiçbir şey yapmayacak olursa himaye muahedesini olur. Korktuk, biz dedik ki; pekiyi ittifak muahedenamesi olmazsa başka bir muahede olsun. Bir muhadenet ahitnamesi, bir uhuvvet muahedesini, bir dostluk muahedesini olur, dediler. Dedik ki pekiyi, ne için ittifak muahedesini yapmadığınız halde bir dostluk muahedesini yapıyorsunuz.¹⁶ Onların mütalâası, gayet kuvvetli bir hukuk şinas olan Adamofun mütalâasıdır. Adamof mütalâasında diyor ki, biz mademki iki tarafın mazisini, halini, mevkii coğrafisini, istikbalini nazarı dikkate alıyoruz. Bunları tespit etmek istiyoruz. İki tarafın öteden beri birbiriyle uğraşmakta olan iki milletin arasında yeni bir safha olduğunu gösteririz. Başka şey hazırlar. Bunu neşretmek bunu yapmakla ittifaktan daha kuvvetli şeyler hazırlamış oluruz. Yani kâğıt üzerine konmayan tabii bir ittifak meydana gelir. Ne ise dedik. Bakalım müzakeresine girelim. Onlar bir mukaddeme yazmışlar. O mukaddemeyi aldık. Uzun uzadıya okuduk. Birtakım yerlerini tadil ettik, evvelce arz edilen mukaddeme meydana geldi. Bilmiyorum, onu tekrar söylemekle başınızı ağrıtmış olacak mıyım? Uzun uzadıya münakaşa edeceğiz. Mukaddemaya baktığımız vakitte zannederim şayanı dikkat bir şey yoktur. Umumî sözlerdir. Hususî bir şey yok. İkinci madde bizce buradan giderken muhtıramızı elimize verdikleri, yani İcra Vekilleri talimat vermedi. Yalnız muhtıra verdi. Sebep de şu idi: Oradan bura ile muhabere etmek imkânı yoktur. Hatta Bakü'den olsun muhabere yapamaz mıyız, dedik. O da o zaman hakikaten meşkûk idi. Bakü yolu kapalı idi, gönderilen adamların hiçbirinden haber gelmemişti. Onun için muhabere yapmak imkânı yok idi. Elimizde talimatı katiye olmuş olsaydı biz o talimatın haricine

¹⁶ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 162)

çıkamayacak idik. Bu mesele mevzubahis olamaz. Bize talimatı katiye vermediler muhtıra verdiler.¹⁷

Bu muhtırada mevzubahis olan en mühim maddelerden birisi, o zaman henüz muhteviyatı bizce malûm değildi. Fakat aşağı yukarı bize ne teklif edecekleri belli idi. Rusya'ya tasdik ettirmemek şarkın taksimine, memleketimizin taksimine Rusya'yı iştirak ettirmemek... Rusya zaten buna iştirak etmeyecekti. Fakat korkuluyor idi ki İngilizlerle Ruslar arasında cereyan etmekte olan müzakeratta ihtimal ki, Türkiye feda edilecek idi. Çünkü evvelce almış olduğumuz malûmatta, yani okuduğumuz gazetelerde, Almanya ile Rusya arasında bir itilâf olmak üzeredir ve bu itilâf da Almanya ve Rusya Türkiye'yi serbest bırakmıştır, deniliyor. Yani maziye baktığımız zamanda zavallı memleketimiz için olduğunu biliyorduk ve korkuyorduk ki bir anlaşma vaki olursa onu yine biz tesviye ederiz. Binaenaleyh bütün kuvvetimizle bize şu tahmil edilmekte olan muahedeyi Rusya'ya kabul ettirmektir. Ona çalıştık. Gerek prensiplerine muvafık geldi, gerek Cenabıhak yardım etti. Birinci maddenin ruhu budur. Birinci madde o suretle yazıldı. Yani maddenin ruhu tarafeyni âkideyden birine cebren kabul ettirmek istenilecek olan muahedenameyi veya herhangi bir senedi tanımamaya prensip olarak kabul ettikleri için Rusya Cumhuriyeti Hükümeti Türkiye'ye müteallik olan ve hali hazırda Büyük Millet Meclisinin temsil ettiği Hükümeti Milliye tarafından tasdik edilmemiş bulunan hiçbir senedi düveliyi asla tanımamayı kabul eder. Yani Rusya bize karşı müteahhittir. Bizim Millet Meclisimiz tarafından kabul edilmemiş olan hiçbir muahedeyi kabul etmeyecektir. Burada mühim bir mesele vardır. Hani bize sormuşlar idi. Biz o meseleyi ileri sürdük. Bu birinci fıkrada bu suretle Büyük Millet Meclisinin temsil eylediği, yani halde ve istikbalde (temsil eylediği ve eyleyeceği hükümet) (1) daima hükümeti milliye olacaktır. Dikkat buyruluyor mu? Bunların ayrı ayrı müzakere ve tafsilâtına girmiyorum. Yani bu ruhla hareket eden, bugünkü Meclisinin ruhuyla hareket eden bir hükümet olacaktır. Rastgele bir hükümet değildir. Böyle demiyor musunuz siz? Ankara Millet Meclisinin temsil ettiği hükümetin kabul edeceği muahede demiyor musunuz? O hükümeti milliyenin hududunu, haritasını 'size verelim, dedik. Pekâlâ dediler. Misakı millide, ahdi millide çizilmiş olan hududun bir haritasını ki o haritada Kars, Ardahan, Batum'u ârayı âmmeye tabi gösterdik. Garbi Trakya'yı öyle gösterdik ve dedik ki bunu burada tespit edelim. Sizin işinize gelir.¹⁸ Çünkü Çiçerin mektubunda siz Arabistan'ın kendi mukadderatını, kendi tayininde serbest bıraktınız. Biz buna memnun olduk, diyordu. Onun için burada Türkiye denince bir eski Osmanlı imparatorluğu yoktur. O sizin işinize gelir, beri taraf da bizim işimize gelir dedik ve onun üzerine şu fıkrayı derç ettik. Bu muahedenin kabul ettiği manaya göre Türkiye tabiriyle İstanbul Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve ilân ve 1920 senesinde Türk misakı millisinde gösterilen arazi kastedilmektedir. Haritasını da oraya verdik. O haritada bu muahedenin eczayı mütemmimesinden olacaktır.

Sonra üçüncü bir mevzua girdik. Şimdiye kadar beynimizde mevcut olan muahedatı feshettik. Biz burada gayet dikkatli davranmak mecburiyetinde idik. Çünkü ortada Brest - Litovsk muahedesini vardı. Şimdiye kadar aramızda mevcut olan muahedatın keenlemeyekün addı Brest - Litovsk muahedesini de keenlemeyekün olmasını icap ettiriyordu. Hâlbuki bu muahede bizim lehimize, onların aleyhine idi. Binaenaleyh Brest - Litovsk muahedesinin aktı zamanındaki halimizle şimdiki halimiz arasında dağlar kadar fark ettik. Belki bazı itirazlara, bazı suallere maruz kalacaktık. Onun için şimdiye kadar arada mevcut olan muahedatın onlar tarafından bize izah ve tavzih edildiği veçhile bir iki asırdan beri devletimizin maatteessüf Rusya'ya karşı mağlup mevkiinde olarak kabul ettiği muahedatı keenlemeyekün ediyor.

Bu bizim lehimizde değilse de, fakat Brest - Litovsk muahedesinin ilgası dolayısıyla zararımıza da idi. Onun için onun bize temin ettiği faydayı nazarı itibara almak ve onun

¹⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 162

¹⁸ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 163

cümlesini madde halinde kabul ettirmek lâzım idi. Buraya sarfı ehemmiyet ettik. Biz buradan çıkarken maatteessüf elimizde bir şey yoktu. Brest - Litovsk muahedesi de yoktu. Bunu ben düşünmüş, Erzurum'da sormuş ve Erzurum kumandanlığı, yani on beşinci kolordu kumandanlığından bir suretini almıştım. Brest - Litovsk muahedesi olarak elimizde o vardı. Brest - Litovsk muahedesinde en mühim maddelerden biri şudur¹⁹: **Dördüncü madde:** Rusya Devleti Anadolu vilayeti Şarkiye'sinin tahliyesi için sarfı mahasalı makderet eyleyecektir. Ardahan, Kars, Batum, Barhum memleketleri dahi bilâ tehir Rus askerî tarafından tahliye edilecek, Rusya Devleti işbu sancakları hukuku umumiye, hukuku düvel mucibince iktisap edecekleri hali cedide müdahale etmeyecektir ve hususan bunların ahalişi mücavir Hükümetler ve betahsis Devleti Âliye ile. Yani Brest - Litovsk muahedesi bize üç sancığı veriyordu. Bu muahede ile ayrıca üç sancak temin edilmek lâzımdı. Aksi takdirde ondaki hukukumuzdan sarfinazar etmiş oluyoruz. Yani bu muahedede Türkiye'nin esasım kabul etmiş oldukları misakı Milli de Kars, Ardahan, Batum sancakları dahil bulunduğu için, bizce bir mahzur yok. Yani tarafeyni âkideyn şimdiye kadar iki memleket arasında bütün muahedelerin keenlemyeküm addine karar verirler dediğimiz vakitte Brest - Litovsk muahedesinden bir şey kayıp etmemiş oluyoruz.

REİS PAŞA — Celseyi kuşat ediyorum. Buyurunuz Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Brest - Litovsk muahedesinin ahkâmından elimizde bulunan metne göre onun ihtiva ettiği mevadî acaba tamamen bu muahedeye derç edebildik mi, edemedik mi? Brest - Litovsk muahedesinin birinci maddesi araziye aittir. Üç sancak meselesini bu suretle hallediyoruz. Yani Brest - Litovsk muahedesinde ayrıca bir münasebeti ticariye ve iktisadi yenin tanzimine dair umumî muahededen ayrı olarak o münasebatı iktisadiye ve ticariye ye dair bir ticaret muahedesi ak olunacağından bahsediliyor ve o ticaret muahedesinde en ziyade mazharı müsaade olan devletler muamelesi olunacağına ve bu suretle bir muahede aktı maksadıyla müzakerata girişmeyi taahhüt ederler deniyor. 31 Mart'ta akdettiğimiz muahedede bizim ile onlar arasında bir ticaret muahedesi yapılmıştır. Fakat o ticaret muahedesinin akdine kadar bizim tüccarımız onların tüccarıyla münasebatta bulunmuştur. Daha doğrusu bizim tüccarımızın Rusya ile münasebatta bulunması doğru değildir. Onların tüccarı yoktur. Rusya'nın bütün teşkilâtını bütün münasebatını hükümet yapıyor. Bizim tüccar Rusya hükümetine mal satıyor. Orada mal aldığı zaman Rusya Hükümetinden alıyor.²⁰

Onun için bir ticaret muahedesi akdinde yahut ticaret muahedesi akdine kadar münasebatın tanziminde bir kere bu esasa riayet etmek lâzım geliyor. Zaten, bu murahhaslarla müzakereye girmezden evvel buraya gelecek olan sefirin tahtı riyasetinde görüşmek için bir defacık içtima yapmış idik. Muvaktün muahedelerin keenlemyeküm addine karar verirler dediğimiz vakitte Brest - Litovsk muahedesinden bir şey gaip etmemiş oluyoruz.²¹

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendiler, Yusuf Kemal Beyefendinin dünkü uzun beyanatları bize kısmen bildiğimiz hakayıkı tavzih, kısmen de yeni yeni fikirler ve malûmatlar vermiş oldu. Bizim Avrupa harbi umumisine atıldığımız zaman - artık onun tarihçesini yapmak faydasızdır. Hepiniz bilirsiniz yalnız bir şey düşünüyorum. Hududu millimizi tam ve kâmil olarak temin edebilmek ve mücahedemizde istihdaf ettiğimiz yegâne gaye, hududu millimiz dâhilinde bir istiklâli tam ve medenî bir millet ve medenî bir idare sahibi olarak yaşamak ve nesli atimizi yaşatmaktan ibarettir. Talih- bize yardım etmedi. Mağlup olduk. Mağluben bir mütarekename akdettik. Bu mütarekenin neticesinde olmak üzere, o Avrupa'nın her zaman lisani resmisi ile kâinata ilân ettiği adalet düsturunu velev kısmen olsun hakkımızda tatbik etmediler. Harpte mağlup olduktan ve mağluben mütareke

¹⁹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 163

²⁰ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 163

²¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1920, I, s. 163

akdettikten sonra biz bu meseleden acaba ne gibi bir zararla çıkabiliriz diye düşündüğümüz vakit birtakım sebep ve sevaikin tahtı tesirinde olarak Arabistan, Suriye ve Irakta idare-i dâhiliyeye müteallik gayri memnunluk şaibesinin irsî olarak devam etmesinden ve belki oralara bir muhtariyet bahşetmek suretiyle bu meselenin içinden çıkabiliriz diyor idik ve bu zihniyet ekserimizde galip olmuştur. Hâlbuki Avrupa böyle yapmadı. Bizi yok etmek, bizi mahvetmek ve âlemi İslam'ın ümidi ittikâsı olan Devleti Osmaniye'nin varlığıyla yokluğunu müsavî bir hale getirmek istedi ve bize bir şeraiti sulhiye teklif etti. Bu şeraiti sulhiyeye karşı bütün milletin samimî ruhundan, hatta kalbinden, damarından içindeki ilikten kopan bir feveran koştı. O da; namusumuzla ölürüz. Yoksa esaret ve zilletle ölmeyiz, esaret altına giremeyiz davası idi.²² Anadolu'nun her tarafında müdafaa-i milliye teşkilâtı namında, bidayeten gizli sonra aleni ufak ufak şekilde başlayan ve neticede kül haline gelen ve nihayet bir Anadolu hükümeti meydana getiren milletin yine bütün arzusu hududu millisi dâhilinde istiklâlî tamamını muhafaza etmekten ibaretti. Rusya'da başlayan inkılâbı biz ümit ediyor idik ki; yalnız Rus idaresi dâhiliyesindeki birtakım eşkâlin tahavülünden ibaret kalmayacak. Rusların üç yüz seneden beri zihinlerinde kökleşmiş olan emelleri tatbik edecekler. Hâlbuki bendeniz kendi tarzı telâkkimi arz ediyorum - Yusuf Kemal Beyin verdikleri izahattan şunu anladım ki: Rusya Rus idare-i dahiliyesine karşı değişmiş. Siyaseti hariciyesine karşı değişmemiş. Dünkü çarlık ne düşünüyorsa bugünkü Sovyet Rusya'sı da münasebatı hariciye ve siyasiyatı düveliyesinde hemen ona yakın bir şey düşünüyor. Biz Rusların Avrupa'nın tahakküm ve tecebbüründen muzdarip oldukları kanaatiyle saf ve samimî olarak desti muhadenetimizi uzattık. Onlardan muavenet ve müzaheret bekledik. Fakat af buyurursanız, bendenize öyle geliyor ki, bu işlerde biz biraz acele ettik. Çünkü biz Rusların dostluğuna ne kadar muhtaç isek Rusya da bizim dostluğumuza o kadar daha ziyade muhtaç. Hiç unutmayalım ki Rusya'nın bugünkü inkılâbını yaşatan Rusya dâhilindeki unsuru İslam'ın inkılap tarafını iltizam etmesi ve silâh kuvvetiyle onu müdafaa etmesidir. Maddî kuvvetlerimiz tahaffûf ettiğinden dolayı biz Rusya'dan levazım üzerinde bazı maddî muavenet ümit ettik. Rusya bize bir milyon ruble ki hakikatte 118 - 120 bin Osmanlı altını gibi ufak ve hasis bir paradır ve bir miktar da silah verelim dedi. Bize olan maddî muaveneti şimdilik bundan ibarettir. Yüz on sekiz bin, yüz yirmi bin lira gibi ufak bir meblâğı efendiler, elimize keşkül alarak memleketimizi dolaşsak sadaka suretiyle toplayabiliriz. (Daha fazla sesleri) Biz fazla olarak Brest - Litovsk muahedesi gibi üç yüz elli seneden beri daima mağlup olduğumuz, yalnız bir defa harbi umumî fırsatından bilistifade galiben akdettiğimiz bir muahedenin refini kabul ettik. Ruslar için bundan fazla fedakârlık olmaz idi efendiler. Yusuf Kemal Beyefendi Brest - Litovsk muahedenamesini tahlil ederken dediler ki; zaten harp uhduanifeyi ilka etmiştir. Brest - Litovsk muahedesinin Rusların izzeti nefsinin okşamak için refedilmesine biz de mütemayil bulduk. Bu doğru olabilir. Fakat bize menfaat temin edecek başka bir madde yok gibi diye pek hafif tarzda idarei kelâm ettiler. Bendenizce Brest - Litovsk muahedesi son üç asır zarfında galiben akdettiğimiz yegâne bir muahededir. Brest - Litovsk muahedesini ne için refettiniz zemininde muaheze etmiyorum. Belki dostluk için refedildi. Fakat refettiğimiz bu şey de hafif bir şey değildir efendiler. Elviyei selâse esasen Ruslar, Ermenilerin, Gürcülerin mevcudiyetini resmen tanıdıkları için bir Osmanlı Rus meselesi değil idi. Olsa olsa bir Gürcü, Ermeni, Osmanlı meselesi idi. Elviyei selâsenin bugünkü vaziyetinde, Gürcü ve Ermeni Hükümetleri orada yaşadıkça aramızdaki ihtilâf yine o hükümetlerce olacaktır. Bu Ruslara fazla-menafi temin edecek bir şey değil idi. Demek oluyor ki dolayısıyla de Brest - Litovsk muahedesine verdikleri kıymet, Ermenistan'ı da Rusya

²² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 176

federesi içerisine sokmaktır. Siyaseti hariciyede Petro ne düşünüyorsa bugünkü Rus erkânı da,# Rusya'yı idare eden eller de o ideali takip eden insanlardır. Münasebat ve bilhassa siyaseti hariciyedeki noktai nazarları yine dünkü noktai nazardır.²³

Diğer mevada gelince, Brest - Litovsk muahedesinde tebaaya ait müteakabil hukuklar vardı ki bunlar da Rusların bizim memleketimiz dâhilinde müessesatları yok derecesindedir. Yalnız İstanbul'da ve bir miktarda Kudüs'te vardır. Kudüs'teki müessesatları bu gün bizim elimizde değildir. Onun kârını zararını Filistin Hükümetinden isteyedursunlar. İstanbul'dakilere gelince; onlar da pek az kıymeti haizdir. Hâlbuki bizim Rusya'nın Karadeniz sahillerinde ve bütün Kafkasya'da ve hatta bütün Rusya'nın vasatında Harkof ve Kiyef gibi mahallerde tebeai Osmaniye'ye ve bilhassa Müslümanlara ait gayet mühim müessesatı ticariye ve sanayemiz mevcuttur. Bunların harpten evvelki haline iade ve ırcı yolundaki müteakabil madde Ruslara bir menfaat temin ediyorsa bize belki beş bin derece fazla bir menfaati iktisadiye temin ediyor idi. Evet biz bunu feda ettik. Feda ettiğimiz şeyin kudretini bildirmek için söylüyorum. Yoksa niçin feda edildi? Rusların dostluğu için feda edildi. Bunu da feda edebilirdik. Fakat zannediyorum ki tarihi siyasî hiç böyle bir vaka kaydetmemiştir. Ben dost olacağım. Fakat sen memleketinin canından daha aziz olan bir parçasını kopar; benim emelime, arzuma göre hareket edecek olan bir hükümete ver, yolundaki bir teklifi belki tarihî siyasî ilk defa kaydedecektir. Tehcir meselesi, biliyorsunuz ki dünyayı velveleye veren ve hepimizi katil telâkki ettiren bir vaka idi. Bu yapılmazdan evvel âlemi nasraniyetin bunu hazmetmeyeceği ve bunun için bütün gayz ve kinini bize tevcih edeceklerini biliyorduk.²⁴ Neden katillik unvanını nefsimize izafe ettik? Neden o kadar azim, müşkül bir dava içine girdik? Sırf canımızdan daha aziz ve daha mukaddes bildiğimiz vatanımızın istikbalini tahtı emniyete almak için yapılmış şeylerdir. Ruslar iddia ettikleri gibi prensiplerine sahip ve beynelmilel mefkûreci insanlarca falan kıtayı koparın da fahn yere verin değil, falan kıta üzerinde bir dava vardır. Orada yaşayan insanlar sizin idarenizi değil Türklerin idaresini istiyorlar demek lâzımdır. Acaba bu adamlar arzuyu umumiden bihaber midirler? Van, Bitlis ve Erzurum vilâyetinde ve bütün cezireiülyâ denilen kıtada belki beş bin ermeni yoktur. Ona mukabil milyonları tecavüz eden Müslümanların arzusunu, amalını hiç hesaba katmaksızın koparın falan yere verin diyeceğine; burada mukabil bir dava vardır. Acaba buradaki insanlar biz hükümeti Osmaniye idaresine kalmayacağız veyahut Ermenistan'a ilhak olacağız zemininde izhar edilse idi. Bendeniz derim ki sadakat dolayısıyla bu teklifte bulunuyorlar. Hakikatte biliyorlar ki, beş bin Ermeni'ye mukabil üç milyon İslam vardır. Bunu bildikleri ve memleketi yakinen tanıdıkları halde ve belki bir çok noktalarını bizden daha iyi, daha çok ziyade bildikleri halde bu kıtayı koparın verin diyorlar. Mütarekeyi müteakip Avrupa matbuatına karşı vilayeti şarkiye hukukunu müdafaa yolunda ve bir mücadele ve mücahide için bizim elimizde en mühim bir rehber olmak üzere Rus General konsolosunun vilayeti şarkiye ye ait neşrettiği kitap ve raporları silâh olarak gösteriyor idik. Ruslar bundan cahil değildirler. Bizim kadar ve birçok noktaları bizden daha iyi bildikleri halde koparın, verin demelerinin sebep ve mahiyeti budur. Rusya, bunu söylemekle bir taraftan Avrupa-da âlemi medeniyete, diğer taraftan adedi pek kalil olan ve bütün Kafkasya'da dört yüz bini tecavüz etmeyen Ermenileri yarın için, hakikatte kendi çerçevesi haricinde ve bizim memlekette bir Ermenistan teşkil etmek gayesine matuftur. Yoksa Rusların dediği ki Beyazıt livası üzerinden bir kanal açarız bu suretle iki Ermenistan bu suretle yekdiğerine iltisak hâsıl eder. Hayır, efendiler; böyle değil, Ruslar bugünkü inkılâp maskesini yüzlerine takarak hakikatte Çar zamanına ait olan hududu tamamen ve fiilen yarın ellerinde tutabilmek için zemin hazırlıyorlar. Ermenistan teşekkül etsin dedikleri kıta eğer Irak'ın bir köşesinde veyahut Kilikya'nın şarkında, garbinde şöyle ufak bir memleket kan ile verilir.

²³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 177

²⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 177

Yoksa söz ile verilmez. Fikir ile de verilmez. Belki azamî zarar hangisidir diye düşünebilirdik. İngilizler Panislamizm korkusundan bize ne kadar düşman iseler Ruslar da Panturanizm tehlikesinden o kadar bize düşmandırlar.²⁵ Fakat bugün düşmanlıklarını izhar edecek bir mevkide değiller. Eğer Ruslar Avrupa'da inkılaplarını ikmal, dâhilî tehlikeleri tamamen bertaraf etmiş olsalardı Lehistan ve Varangel meselelerini sureti katiye-, de halletmiş olsalardı, dediğim gibi, siyaseti şöyle alenen gözümüzle bir bakışta görecektik. Fakat vaziyeti umumiyeleri kendilerine müsait olmadığı için şimdi şöyle böyle ile işi geçiştiriyorlar. Biz istilâ ve imha politikası takip etmiyoruz. Biz böyle bir politika takip edersek kendi zararımıza bir takım işler yapmış oluruz. Fakat efendiler, maddeten olmasa bile manen yetmiş milyonluk Türk ve Müslümanlardan alâkanızı kesmeye imkân var mıdır? Azerbaycan'da yaşayan Müslüman'dan ne hisle mütehasıs olduklarını ve bugün yalnız bu memlekette yetişmiş ve Türkiye'de mühim bir mevki sahibi olmuş ve dolayısıyla oraya giden herhangi bir zatın gerek Asya'yı vustada, gerek havzasındaki Tatarlar, nezdinde bir hüsnü kabule mazhar olduklarını tabii işite işite kulaklarımız doldu ve gönüllerimiz inşirah buldu. Bunun sebep ve saiki de rabitai manevimeyizdir. Rusya bu kadarına dahi razı değildir.²⁶ Çünkü asır; fikir asır, milliyet asır, Beynelmilel davası belki bugün bir namedir. Bu, büyürse iyi olur. Temenni edelim ki büyüsün. Ruslar dahi beynelmilel davası karşısında yine milliyetperverliklerinin icabetini takip ve intaç etmekten başka bir şey yapmıyorlar. Biz Türkler de öteden beri hükümete inkiyat ve itaat hissi, ruhlarımıza hatta iliklerimize kadar işlenmiş bir duygudur. İdarei merkeziye de yani merkezi saltanat olan ve bizi idare eden kim ise ve kim olurlarsa olsunlar biz daima onlara itaat ve inkiyatlameluf insanlar idik. Efendiler biz neden isyan ettik? Neden burada bir hükümet kurduk? Neden burada bir Meclis tesis ettik ve ne gibi bir dava ile ortaya çıktık? İstanbul'da bizi idare etmek isteyen şahısların hukuk ve hududu- millimizi muhafazaya gayri muktedir olduklarını idrak ettiğimiz için değil mi idi ki, bugün ruhlarımız isyan ederek bizi buraya sevk etti. Her ne olursa olsun şekil itibariyle bugün orada bir devlet teşkilâtı mevcut iken, onların tarafından imza edilen bir muahedeyi bir paçavra, bir hezeyanname başka bir şey telâkki etmediğimiz halde Rusya'da şu veya bu adamın Anadolu halkı namına Ruslara şu veya bu mevaitte bulunmaya ne hak ve salâhiyeti vardır? Efendiler; bir memleketi terk etmek ancak o memlekette birçok tarihî, irsî, kanaat ve mefkûreleri olan o memleketin insanlarıdır ki sahibi salâhiyet ancak onlardır. İkinci derecede o memleketin intihap kirdeleri olan Büyük Millet Meclisidir ki noktai nazarını dermeyan edebilir. Hatta şunu da ilâveten arz edeyim ki, biz dahi bütün memleketin efkârını, efkârı umumiyesini yoklamaksızın terki arazi hakkında rey vermek hakkını haiz değiliz, efendiler. Bu muahedeyi dostluk mukavelenamesini I bu şartla kabul etmediğimiz takdirde vaziyet ne olacaktır? Bendenizce hiçbir şey olmayacaktır. Ruslar ellerinde vesaiti maddiyeleri varsa, ihtiyaçlarından fazla bir şey bulabilirlerse yine bize verecekler. Bu muahede kabul edilse de böyle olacak edilmese de... Biz onlara ne kadar arzı iftikar ettik ise onlar da bizden müstağni kalamadılar. Hatta bendenize kalırsa bu derecesinde bile fazlalık vardır.²⁷ Bize muhtaç idiler. Biz Ermenileri memnun etmek için sizin bu arzunuzu kabul etmiyoruz diyorsunuz ve hatta bu husus hakkında açılacak ikinci müzakerede bu samimiyeti ihlâl edecek şekil ve mahiyettedir, dediğimiz gün ben zannediyorum ki Ruslar hiçbir zaman bundan münfeil olmayacaklar ve oldukları takdirde dahi biz Ruslardan evvel nefsimize, milletimize ve deruhte etmiş olduğumuz davanın hak olduğuna istinat ederek bu işe atıldık. Yoksa Ruslardan göreceğimiz muavenet ikinci derecede, talî bir mesele idi. Fakat Ruslara yine tekrar ediyorum. Terki arazi hakkında biz onlara sert bir cevap verdiğimiz takdirde bizim dostluğumuzdan kendilerini

²⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 178

²⁶ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920, V, s. 178

²⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 178

müstağni kılabacak bir halde değildirler ve belki biz vaziyetimizi takdir edersek kendimizi daha pahalı onla

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkâri)-Efendim, dün muahede ve muahedenin ihtiva ettiği mevât hakkında verilen izahattan Moskova'daki heyeti murahhasımızın büyük bir dirayet ve kıyasatle müzakeratı takıp ettikleri anlaşılıyor. Binaenaleyh bu cihetten kendilerine teşekkür ederim. Fakat Rus hariciye komiserinin Bekir Sami Beyle mülakatında bu muahedenamenin kabul ve tasdikinin Van ve Bitlis vilâyetlerinden arazi terkine talik edilmesi hakkındaki sözü, bendenizce bu muahedenin mahiyet ve kıymetini sıfıra indirmiştir ve zannediyorum ki tavassuratını ve tatbik edecekleri saha için haritaya bile bakılmıyor. Ne teklif ediyorlar efendiler? Van, Bitlis vilâyetlerinden bir kısım araziye Ermenilere terk ediniz diyorlar. Rica ederim, bunun kabiliyeti tatbikiyesi var mıdır? Evveleminde Bitlis ve Van vilâyetlerini verdik tasavvur edelim. Tabii Ermenistan olmak üzere Bitlis ve Van vilâyetinden terk edilecek aksamı araziden, bizim Bitlis ve Van'da kalacak arazimizin arasına bir Ermenistan hükümeti sokmuş oluyor. İkinci şekil; Van vilâyetiyle Muşu veriyoruz. Muşu verdiğimiz halde aynı hal vaki. Deniliyor ki buraları terk ettiğimiz halde Ermenistan hükümetiyle bu yeni hükümet arasında bir kanal olacaktı, kordon olacaktı, köprü olacaktı. Rica ederim böyle şekilde bir hükümet görülmemiştir. Haremlî selâmlıklı oturtmuyoruz. Acaba Rus Hariciye Komiserinin ve Rus hükümetinin bu tekliften maksat ve gayeleri nedir? Bendeniz bunu şu şekilde düşünüyorum: **Birincisi**, bizim ile şark yani hükümeti İslami'ye arasında set çekmek, **ikincisi**; üç yüz, dört yüz bin Ermeni'ye kendi firkalarını, Bolşeviklik, komünistlik firkalarını tevsi için onlara elin kesesinden semahat gösteriyorlar.²⁸ **Üçüncüsü** Avrupa emperyalist devletlerinden malûmu âliniz Ermenileri himaye edenler vardır. Hiç şüphesiz efendiler, bundan bir buçuk, iki sene evvel bize düveli itilâfiyenin teklifi şarkta bir Ermenistan yapmak idi. Fakat avnû inayeti hak ile ve milletin gayreti ile mevcudiyetimizi gösteriyoruz. Bugün, korkuyorum ki hatırıma bazı husus geliyor ki bunlar bilmem doğru mudur, değil midir? Şimdi efendiler; her ne şekilde olursa olsun bu arazi üzerine tatbikatı kolay bir şekil bulunmuş olsun. Efendiler, bu teklif ile düveli itilâfiyenin teklifi arasında bir fark yoktur. Avrupalılar dört beş vilâyet diyorlardı, bunlar iki vilâyet diyorlar. Demin refikimin burada söylediği gibi bizim milletin ruhundan galeyân ederek husule gelen ve milletin ruhundan meydana çıkan bu vahdetin esbabı hiç şüphesiz hududu milliden bir zerrei haki, bir karış toprağı vermemektir ve bunu yaptığımız misakı millî ile bütün cihana ve Avrupa'ya ilân ettik. Ne dedik? Hududu millimiz budur. Bunu hem dâhilde millete söyledik, hem de Avrupa'ya. Müdafai hukuk kongrelerinde yapılan propagandalarla herkese ilân ettik.²⁹

Hududumuz dâhilindeki arazinin bir zerresinin iftirakına imkân yoktur. Bunun için vahdeti milliye husule gelmiştir. Biz çalışacağız dedik ve bu muhterem ahali de seve seve bu gayenin arkasından koştu ve saniyen misakı milliye İstanbul'da ilân ettik. Misakı milliden harice çıkmayız dedik. Şu halde şimdi ne oluyor? Hem milleti iğfal etmiş oluyoruz, hem de Avrupa'yı iğfal etmiş oluyoruz. Misakında, sözünde durmayan bir meclisin kıymeti kalmaz. Bir karış yer terk etmek ihtimali yoktur efendiler. İtikadım vardır ki İslam'ın menabii şecaati kurumamıştır. Gerçi münhezim olduk. Fakat mündehim olmadık. Tekrar kıyam muhal değil efendiler. Denebilir ki «ehveni seri ihtiyar edelim». Pek güzel efendim. Bu kavaidi hikemiyeyi hepimiz okuduk. Ehveni şer kaidelerini kabul ediyorum. Bir misal vardır; bir gün bir elması bir domuz yutuyor. Tabii domuz mu boğazlanır yoksa elması mı feda edilir? İşte o elması işte o pırlanta ermeni hınzırına feda olunamaz. Efendiler bir misal daha arz edeyim. İzmir cephesinde bazı fedakârını ümmet kıyam ettikleri vakit Ferit Paşanın, o melun herifin oraya çektiği telgrafta diyor ki; itilâf devletleri İzmir'i muvakkaten işgal ediyorlar. Çünkü

²⁸-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 179

²⁹-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 179

Van, Bitlis vilâyeti vesaire Ermenistan'a terk edilmiştir. Bu işgal mevkiî fiile gelinceye kadar bir rehine olmak üzere İzmir'i işgal ediyorlar. Düşündükçe görüyorum ki Rusya'nın bunda parmağı vardır ve saniyen demin Hasan Fehmi Bey arkadaşımın söylediği gibi, bunu kabul ettiğimiz gün bizim yerimiz yoktur. Millet bizi telin edecektir. Binaenaleyh bizim verilecek bir karış yerimiz yoktur.³⁰

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendiler; der desti akdolunan Rus - Türk muahedesinin bize teklif edilen Ermenistan'a karşı tashihi hudut meselesinde, hissiyattan tecerrüt ederek aldığını, verdiğini bilir ve maddi hesabı istinat eder adamlar tarzında düşünmemiz lâzımdır. Coşkunlukla değil, hissiyata tebaiyetle değil, gayet soğukkanlılıkla hareket edelim. Malûmu âliniz bir cihan harbi oldu. Bunun neticesinde kazananlar İngilizler ve İngiliz taraftarlarıdır. Mağlup olanlar da şarktır. Yalnız Rusya'yı garba karşı hasım ve garbi de Rusya'ya karşı hasım görüyoruz. Binaenaleyh harbi umuminin doğurduğu netice öteden beri devam edip gelen bir İngiliz, Rus mücadelesi şeklinde tecelli ediyor. Binaenaleyh efendiler; şu İngiliz Rus mücadelesinde, Rusya her ne kadar komünist ise de, her ne kadar insanî gaye takip ediyorsa da, gerek Azerbaycan'a ve gerek Lehistan'a ve gerek kendisiyle hem hudut bulunan akvama karşı takip ettiği - dünyada elyevm ve yarın ve belki elli sene sonra da - kuvvettir. Harbi umuminin neticesinde vaat edilen Wilson prensiplerine, Cemiyeti Akvama daima hâkim olan şey muvazeneti siyasiye, muvazeneti askeriye, ittifaklar vesairedir. Binaenaleyh noktai azimet olarak şunu tespit etmeliyiz ki; bugün de yarın da sözle değil, nazariye ile değil; silâhla, muvazeneti askeriye ile muvazeneti siyasiye ile, ittifakla hareket edilecektir. Beşeriyete bugün hâkim olan budur ve belki bin sene sonra da böyle olacaktır.³¹ Harp dünyadan kalkmamıştır. Muvazenei siyasiye zirüzeber olmuştur diyorlar; olmamıştır. Farz edelim ki daha hayli zaman olmayacaktır. Memleketimizin, milletimizin selâmetini, emniyetini, mevcudiyeti âtiyesini düşünmek için besmelesidir. Bize diyorlar ki; Ermenistan'a arazi verelim. Hudut verelim. Farz edelim ki arazi verelim. Tashihi hudut edelim. Ne için deniyor? Birincisi, ortada bir ittifak muahedesini vardır. Bu muahedeyi akdetmek için şartı esas olarak Ermenilere kâfi arazi vermek. Evvelen efendiler, maddî konuşalım dedim. Bugün Rusya'da bir Bolşevik Hükümeti görüyoruz ve Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın dediği gibi püf demekle yıkılacak bir hükümet de değildir. Bir Menşevik hükümetine terki mevki edip etmeyeceği bizce meçhuldür. Biliyorsunuz ki 1914'denberi arz üzerinde devam eden muharebenin neticesinde akdedilen mütareke daha beş ay evvel akdedildiği halde bugün yırtılmıştır. Binaenaleyh bugün Lehistan'a kadar fena halde mağlup olan, cenuptan tehdit edilen bir Rusya ile derdesti akdolan bir muahedenin hatırı için yer terk, yani bir kaç satır yazıya arazi feda etmek maddî bir hesaplama gayri makul bir gayri mantıktır. Eğer ortadaki terazinin bir kefesine onlar bir şey koy-salardı biz de tabii ona karşı terazinin diğer kefesine bir şey korduk. Bu ortada yoktur. Rus Hükümeti bu muahedenin bu şartını bize teklif ederken komünizmin ilerideki terakkisi için Avrupa amelelerini ve er-menileri memnun etmeyi düşünüyor ise herhalde bizim de, Yusuf Kemal Beyin beyan buyurdıkları gibi bizim âlemi İslam üzerindeki mühim ve muazzam tesiratımızı düşünmeleri lâzım gelir idi. Bir Ermenistan kazanmaları belki bir dereceye kadar Avrupa'nın bir kısmının üzerinde tesir icra edebilir. Fakat kendilerinin en mühim vazifeleri Avrupa'dan ziyade As-yadadır. Asya'da bugün en büyük rolü kendilerinin civarında bulunan Müslümanlar oynuyor ve belki atide de onlar oynayacaktır. Bunun için âlemi İslam efkârını mühimsememeleri doğru değildir.³² Sonra diğer bir sebep daha gösterilebilir. Malûmu âliniz Tevfik Paşa kabinesi tarafından merhum Reşat Hikmet Beyin eseri tertibi olan muhtıradaki Devleti Osmaniye ne gibi şeraitle sulha razı olacağını Avrupa'ya bildirmiş ve bu meyanda da şarkla ya bir mübadele-i nüfus veyahut bir parça mübadele-i arazi

³⁰ -T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920,),V, s. 179

³¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920,),V, s. 180

³² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920,),V, s. 180

teklif etmişlerdi. Bu muhtıranın heyeti umumiyesi bir küldür ki o vakit bunu kabul edebilirdik. Yoksa muhtıranın bizim zararımıza olan kısmını alıp ta diğerlerini amelden ıskat etmek mühmel tutmak doğru değildir. Bahusus ki muhtıra teklif edildiği sırada vaziyeti siyasiyemiz bugünkü vaziyeti siyasiyeden külliye başka idi. Bugün biz arzu etmediğimiz halde bir mücadeleye, memleketin selâmeti için bir mücadeleye giriştik. Üçüncü bir şey bize söylenebilir. Ermenilere arazi vermek için itilâf devletlerinin ve Amerika'nın arzusu vardır. Eğer biz bu devletlerle karşı karşıya gelse idik ve teklif bu devletler tarafından vaki olsa idi o zaman heyeti umumiyesi ne alıyoruz ne veriyoruz malûm olurdu. Fakat bugün İngiltere ile Amerika bizimle hali mücadelededir. Onlar kendilerinin aleyhine akdettiğimiz bir ittifak muahedesini elbette tanımayacaklardır. Bu itibarla yarın, biz Ermenistan'ı memnun etmek için arazi vermeye mecbur olsak bile farzı muhal olarak... Ne Amerika ne İngiltere bunu tanımayacak ve ısrar edeceklerdir. Şayanı nazardır ki Avrupa devletleri tarafından Sevr muahedesini mucibince Ermenistan hududunun tayini Reısicumhur Wilson'a bırakıldığı halde Reıs Wilson bu hududun ancak Ruslar tarafından tayini muvafık olacağını söylemiş ve bundan imtina etmişti. Demek oluyor ki Avrupalılarca Rusya şarkta emperyalist mevkiini işgal edecek ve şark akvamını ve Müslümanları ezecektir. Rusya'ya bu nazarla bakıyorlar ve demek oluyor ki elyewn her şeye rağmen Hıristiyanlık galiptir. Nitekim Cemiyeti Akvama biz girmekten mene-dildiğimiz halde burası Ruslar için açıktır. Boğazlar Komisyonundaki mevki Rusya'ya açık bırakılmıştır.³³

Binaenaleyh Avrupa'nın emperyalist olarak mevki vermek istediği Rusya'yı ermeni tashihi hududuyla memnun etmek istersek iyi yapmış olmayız. Şu halde efendiler, verelim kelimesinin esbabı maddi bir surette düşünerek suya düşüyor. Kalıyor ki Yusuf Kemal Bey bizi tenvir buyurdular. Ruslar sırf emperyalizme karşı mücadele etmiş olmak için bize kendiliğinden akıp gelecek bir şeydir dediler. Bahusus Rus-yanın şimdiye kadar bir kaç milyon liradan ibarettir. Bunu Meclisi Âliniz herhangi bir şeye tevessül ederek pekâlâ tahkik edebilir. Bursa faciası olduğu zaman, ordumuz mağlup olduğu zaman Rusya'dan belki bir muaveneti askeriye ümit etmiş idim. Hatamı itiraf ederim, külliye hata etmişim.³⁴ Çünkü bugün komünizmi tamamıyla nasyonalizm ve Rus milyonerleriyle beraber görüyorum. Azerbaycan'ın başına gelen beni fena halde tavahhuş ettirmiştir. Binaenaleyh vermeyelim, hiç arazi terk etmeyelim. Niçin? Bunun bir kaç sebebi var. Birincisi; oradaki halkımız harbi umuminin meddü cezrine maruz kalmış, ermeni ihtilâline maruz kalmış ve bugün Iraktaki, Suriye'deki dindaşlarımızın hali pürmelâlini görerek camiai Osmaniye'ye rabıtalı artmış olan kimselerdir. Bunlar külliye bizden ayrılmak istemeyecekler ve her türlü ilhak kararını reddedeceklerdir. Vele ki bir menfaat mukabilinde bile olsa söz dinletebilmemiz müşküldür, meşkûttür. Asıl mühim bir sebep daha var. Vilâyeti şarkıye deki dindaşlarımıza, millettaşlarımıza ismai meram edebilesek bile en mühim sebep şark ile muvasalamızın inkıta büyük tehlikesidir. Biliyorsunuz ki Asya'da Türkler bir kaç bin seneden beri iki yol takip etmişlerdir. Birisi Bahrihazerin şimalindeki, diğeri cenubundaki yol ... Anadolu'ya gelen Türkler daima İranın şimalinden ve Bahrihazerin cenubundan geçmişlerdir. Nitekim Yusuf Kemal Bey bahis buyurdular. Elyevm İran'ın şimalinde Azerbaycan'da Türk akvamı sakindir. Bizim ecdadımız da Beyazıt tarikiyle Ararat'ın cenubundan geçmişlerdir. Eğer biz istenilen, tashihi hududu verecek olursak Beyazıt'tan Çulfaya, Irana ve tek mil âlemi İslam'a giden yegâne yolu kendi elimizle kapatmış olacağız.

Hatta bir buçuk sene evvel Yusuf Kemal Bey bilir İstanbul'da bu mesele hakkında uzun uzadı iye müzakere cereyan ettiği sırada bu yolun terkine hiç kimse razı olmamış idi. Eğer meselâ garbî ve şarkî Trakya'dan bir miktar arazi terki bize teklif edilse idi, memleketin

³³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920),V, s. 180

selâmetini düşünerek belki oralardan bazı şeyler feda edebilirdik. Milletimizin atide istinat edeceği Asya'nın büyük kütlesine giden yolu şeddeden bu teklifi katiyen reddederiz. Binaenaleyh Ermenistan'ın şarkı cenubisinde Ararat dağı eteğinde ve Azerbaycan'ın cenubundaki yegâne tariki tarihiyi katiyen terk etmek işimize gelmediği için, olsa olsa belki düşünürüz ki, garba inerek Kars, Batum, Ardahan üzerinden, eğer mutlaka bir yer vermek lâzım ise düşünebiliriz. Hâlbuki bunu dahi birtakım esbabı iktisadiye, esbabı siyasiye ile yapabiliriz. Olsa olsa Kars sancağından belki bir miktar fedakârlıkta bulunabiliriz. Kars, Ardahan, Batum'un üç yüz bin kavi, sağlam ve bizi şimdiye kadar iştiyakla beklemiş Müslümanları vardır.³⁵ Sonra Batum limanına Azerbaycan'ın tamamıyla hasmı bulunan bir elde bulunması ve ileride de Lâzistana (Rize) elini uzatacak bir elde bulunması biraz tehlikeli olur. Üçüncü sebep de efendiler, Ermenilere arazi tespit edildiği halde rahat durmayacaklar.³⁶ Vaktiyle Bulgarlar nasıl büyümek istediler ise, küçücük bir Bulgaristan'ı nasıl ki kocaman bir Bulgaristan yaptılar ise Ermeniler de yaptıkları haritalarda, öteden beri gizli, gizli elden ele dolaştırdıkları propagandalarıyla büyük Ermenistan gayesini elde etmeye uğraşacaklardır. Bilfarz bugün Muştan ve Van'dan bir parça arazi Ermenistan'a ilhak edeceğiz. Yarın İskenderun körfezine kadar büyümek isteyecektir. Binaenaleyh Ermenistan'ı bugünkü bulunduğu yerde bırakmak bizim için bir vecibedir. Ermenistan'ı büyültmek henüz küçük iken bir diken fidanının altına bir araba gübre atmak- demektir. Binaenaleyh katiyen buna razı olmayacaklardır. Ermenistan bize teminat vermeyecek, yarın bilmem neleri de istemeyeceğine dair... Trabzon'u Pontus hükümetiyle sen alacaksın, ben alacağım diye uğraşacaklar. Binaenaleyh bendenizce mesele Rusların bir ileri hareketi mesabesinde. Biliyorsunuz ki Rusya açık denize çıkmak fikrindedir. Nüfusu yarın iki milyona baliğ olacak bir millet bunun için mücadele edecektir. Binaenaleyh olsa olsa biz Ruslara bir nefeslik vermek için İstanbul Boğazından serbesti mürurlarını tabii bazı teminat mukabilinde verebiliriz. Fakat böyle Ermenistan'ın ileri, sürülmesi yarın Rusya'ya dâhil olacak bir Ermenistan'ın büyütülmesi Rusya'nın ileri hareketidir. Bendenizce insanlar üç günde değişmeyeceği gibi, bir milletin asırlardan beri takip ettiği esbabı siyasiye, esbabı iktisadiye ve harsiyesinin ve muazzam siyasetinin öyle komünizm ile değişmesine inanmam: Eğer bütün dünya komünizm olursa, bütün devletlerde askerlik kalkarsa o vakit eyvallah... Fakat bugün hudut vardır, bugün askerlik vardır, bugün siyaset vardır. Neticede en mühim sebep ki arkadaşlarımız söylediler, bir muahedenin yalnız kuru yazı ve satırları mukabilinde arazimizi terk edecek olursak yarın İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, düşmanımız olmakla beraber bizden az çok korkan devletler bizden hiç korkmazlar ve bizi gayet suhuletle avlayabilirler. Bilhassa üzerinde kendimiz bulunduğumuz kürsüyü testere ile kesmiş, yere düşmüş oluruz.³⁷

Hulâsa amelî sahaya işi nakledeyim. Tekrar ahzediyorum. Hissiyata kapılarak Girit bizimdir, canımızı veririz de onu vermeyiz dedik, verdik. Bunu kendimce aklımın erdiği kadar düşünerek şu gayeye vasıl oluyorum ki biz buralardan Ermenistan'a bir karış yer terk edemeyiz. Ermeniler beş yüz bin ise, bizim de Asya'da, Yusuf Kemal Beyin buyurduğu gibi, bizim irşadımıza muntazır harslarını, her şeylerini bizden bekleyen yetmiş milyonluk İslâm dindaşımız vardır. Rusya beş yüz bin Ermeni'yi kazanmak için tabiaten bu kadar Türkü feda edemez. Bahusus ki bizim nüfusumuz kolaylıkla ihmal edilecek bir şey değildir. Rusya bugün biz onun muavenetinden istifadeye mecbur olduğumuz kadar belki o da bize muhtaçtır. Rusya umdesini dünyaya ilân için mücadeleye girmiştir. Rusya'nım zahiri ancak Avrupa'da erbabı sây ile ameledir. Bizim zahirimiz dahi onlardır. Çünkü biz de kimsenin memleketinde

³⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 181

³⁶ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 181

³⁷ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 182

fütuhatchılık fikirlerini takip etmiyoruz. Kimsenin malında gözümüz yok. Binaenaleyh amelî sahada olsa olsa Ruslara teklif edebiliriz. Demiyorum Ruslarla derdesti akt olan muahede sıfır mahiyetindedir. Ruslarla katı münasebat etmek, dürüşthane bir surette ret cevabı vermek tabii doğru değildir. Onun için diyebiliriz ki, buralarda istediğiniz topraklarda arayı umumiye ye müracaat edelim. Kafiye buraların halkı Ermenistan'ı istemez. Hulâsa olarak Arz ediyorum ki, muahedenin müzakeratını dürüşthane edelim ve belki Kars sancağından cüzi bir fedakârlık yapılmak fikrindeyim.³⁸

REİS — Celseyi açıyorum. Söz Hacı Şükrü Beyindir. Efendim Hacı Şükrü Bey söze başlamazdan evvel ufak bir şey arz edeyim. Malûm sabahleyin sukutu alkışlarla karşılanmıştır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakır) — Efendiler İktisat Vekili Yusuf Kemal Beyin bize getirdiği Ruslarla uhuvvet muahedenamesi ki burada okudu bu ittifak name ile itilâf devletlerinin İstanbul Hükümetiyle yaptığı Sevr muahedesi arasında bir fark göremiyorum. Binaenaleyh bunun tamamıyla reddini teklif ederim. (Hep iştirak ederiz sesleri) Biz Aydın cephesinde iken İngilizlerin emriyle o zaman Ferit Paşanın Harbiye Nazırı olan Süleyman Şefik Paşanın yirmi üç ağustosta 57'nci fırka kumandanına çektiği telgrafta; bu telgrafı Hacı Şükrü'ye gösterin, heyeti tahkikiye geliyor, Yunanlılara taarruz etmesin. Ben bu telgrafı aynen gördüm. Bu telgrafta diyor ki; İngilizler bize vaat etmişlerdir. İzmir vilâyetini muvakkaten işgal ediyorlar. Bu muvakkat işgal de; Van ve Bitlis vilâyetleri Ermenilere tamamıyla tahliye edilip verilinceye kadar olacaktır. Ben o zaman buna inanmamıştım. Şimdi Yusuf Kemal Beyefendinin bize getirmiş olduğu uhuvvetname Rusların bu teklifi, o zamanki aralarında takarrür etmiş olan şeydir. Bu hiçbir zaman kabul edilemez. Şimdiye kadar kan döküyoruz. Arazi verilmez alınır. Ermeniler arazi istiyorsa Ruslar versin. Ruslar zannetmeyiniz ki komünizmdir. Allah belâlarını versin.³⁹

Bu komünizmden maksatları bizi İslamlardan tamamıyla ayırmaktır. Şarkta öyle bir şeddi ahenin teşkil etmek istiyorlar ki hiçbir zamanlar biz Müslümanlarla el ele vererek teşriki mesai etmeyelim. Demin | İsmail Suphi Bey bu kürsüde (plebisit) diye bir şey söyledi. Bu nedir anlayamadım. Binaenaleyh ben İsmail Suphi Beyin bu fikrini de reddediyorum. Memleketimizin en küçük parçasını bütün kanımızla müdafaa edeceğiz ve hiçbir kimseye bir arazi vermeyeceğiz. İstiklâli millî uğruna öleceğiz.

YUSUF KEMAL B. (Sinop) — Efendim Hacı Şükrü Bey bendelerine müteallik bir söz söyledi. (Kürsüye sodaları) Hacı Şükrü Beyin söyledikleri gibi biz burada bu muahedeye şöyle iyidir, böyle iyidir mutlaka kabul ediniz demiyorum.⁴⁰

HACI TFVFK B. (Çankırı) — Efendiler şu mühim müzakerei siyasiye esnasında benim söz almam gerçi hadnaşinaslık ise de, söz alanların kesretini nazarı dikkate aldım ve bir fert olsun uyuşalım sözünü söylerse sesimin yettiği kadar (vermeyiniz diye bağırardım) diyecektim. Efendiler, Heyeti Âliye bu memleketin halâsı davasıyla ortaya çıktı ve memleketin hududunu çizdi. Millet mebuslarını İstanbul'a gönderdi. Mebuslar orada bir misakı millî yaptı. O ahdi millide imzam olduğu için (vermeyiniz!) demek hakkını haizim. Bu ahdi millinin mazmunu kabulde şu heyeti muhtereme de, şu muazzam millet de benim gibi bağıracaktır. Bu arazinin bir parçasını, bir zerresini vermeyiniz. Yusuf Kemal Beyefendi orada Çiçerin ve Lenin ile güzel siyasî bir oyun oynamışlar. Bu siyasî oyunda Çiçerin ve Lenin karşısında Kara Mübarek de vardır. O Kara Mübarek de Ermeni'dir. Oyunda ufak tefek onlara taş vermiş. Sonra Baltacı oyununu kendileri oynuyorlar. Ermeni gibi rezil, namussuz bir milleti memleketin ta ortasına getirip oturtmak istiyorlar ve katiyen ve katibeten olamaz. Yine bağırırım ki vermezdik. Öyle

³⁸ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 182

³⁹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

⁴⁰ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

zannediyorum ki dünyada zerre kadar insafı, hakperestliği olan bir diplomatın bizim bu ahtı millimizi görünce artık bundan daha büyük fedakârlık olamaz diyeceği şüphesizdir. Bugün beşerî, insanî mefkûrelerle hareket eden bir hükümetten böyle bir teklifin vaki oluşu, yani bizim aramızdan bir kısmının Ermenilere, hem de nasıl Ermenilere, bizim asrî ve ananevî düşmanımız olan Ermenilere bir kaç yüz bin nüfusu İslamiyeyi muhtevi alan üç beş livamızın verilmesi gibi bir teklifin Rusya'dan vaki olması şüphesiz ki hepiniz gibi bendenizi de müteessir etti. Evet biz İstanbul'da imza ettiğimiz vakit aht etmişiz ki artık bu misakı millinin ahkâmı harfiyen mahfuz kalacak. Hatta orada bir arkadaşımız, Avrupa bizden az çok şu ahdi milliden de fedakârlık talep ederse bu fedakârlığı da ihtiyar ederiz demişti de bendeniz, bilâkis bunun kabil olamayacağını söylemişim. Bugünkü vaziyet herhalde bizim İstanbul'da Meclisi Mebusanda bulunduğumuz vaziyetten daha müsaittir. O zaman milletin, memleketin istinatgahı yoktu. Hamdolsun bugün öyle değildir. Gittikçe hükümetimiz kuvvetlenmektedir. Uşak düşmanın işgaline geçtiği haberini aldığım gün çok müteessir olmuşum. Fakat düşman oraya cebren girdi. Bunu inşallah kurtaracağız. Bu ümittir ki benim için medarı tesellidir. Rusların teklifi ile biz bu araziye Ermenilere verecek olursak bundan katı nazar, pek çok askerî, siyasî ve malî, iktisadî zararlarımız olacaktır. Evet, bu arazi verilemez. Şüphesiz ki Meclisi Âlinizin fikri de bundan ibarettir. Fakat bu bapta iki teklif dermeyan edeceğim. Müsaade olunursa gerek Yusuf Kemal Beyin ve gerek hükümetin noktai nazarları nedir? Meclis bunu anlasın. Gerek Meclisin tebellür etmiş efkârına ve gerek hükümetin efkârına göre encümeni mahsus bir şekil tespit etsin.

RAGİP B. (Kütahya) — Efendim bu kürsüden benden evvel hitap eden rüfekayı kiramın izah ettiği veçhile bu hususta Meclisi Âlinizin efkârının muhassalası tamamıyla anlaşılıyor. Malûmu âlileri İstanbul Meclisi Mebusanı bidayeti küşadında uzun müddet uğraşarak bir misakı millî yapmış ve bunda hududu millimizin asgarisi gösterilmişti. Hatta o derecede ki garbî Trakya ve elviyeiselâse hududu millimizden hariç olmak üzere idi ve böyle büyük bir fedakârlık ihtiyar edilmişti. Yani ahalisine sorulacak, ahalisinin efkâr ve maksadı dairesinde bir hükümet oralarda kabul edilecek. Ahali isterse hududu Osmanî dâhiline girecek, isterse kendileri bir hükümet teşkil edecekler. Biz asgarî bir hududu millî çizdikten sonra bir de fedakârlık yaparak bir hududu meşkûke kabul etmeyişidir mutlaka kabul ediniz demiyoruz.⁴¹

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Arkadaşlar, Büyük Millet Meclisimizin bugün ciddi bir teşebbüsü karşısındayız. Bu giriştiğimiz mücadeleyi milliyemizin gayet makul bir mücadeleyi siyasiye ile de mezci tabîî pek lüzumludur. Meclisimizin Heyeti Muhteremei Vekilesinin böyle bir teşebbüste bulunmasını ben tamamıyla takdir ederim. Filhakika Meclisi Millî yalnız harp için toplanmış Meclisi harp değildir. Bu Meclis milletimiz şerefli bir sulh temin etmek gayesini en mukaddes bir gaye olarak kendisine rehber ittihaz etmiştir Mesaimizde daima bu noktaya, yani şerefli bir sulh, temin etmek noktasına dikkat etmeliyiz. Harbi nasıl ki hissiyatla idare etmek lâzım gelmezse bu Meclisimizin takip ettiği gayeyi mukaddeseyi de yalnız hissiyatla elde edeceğimiz zannedilmemelidir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin bu siyasî teşebbüsünü diğer siyasî teşebbüslerin takip etmesini temenni ederim.

Bu siyasî teşebbüs hakkındaki noktai nazarımı bir kaç madde ile izah edeyim : Bendeniz esasen Bolşevikliğin ve Bolşeviklik nazariyesinin aleyhindeyim. Ben bu teması Rus Bolşevikliğiyle değil. Rus ahaliyle kabul ediyorum ve benim arzum budur ki memleketi mesut kılmak için diğer milletlerle de temas hâsıl edelim. Bunu aşikâr olarak söylüyorum. Yalnız bunlarla, hükümetlerle değil, milletlerle de temas arzu ediyorum. Diğer milletlerle nasıl temas etmelidir. Bu bapta noktai nazarımı fırsat düştükçe arz ederim. Binaenaleyh burada Rus milletiyle yaptığımız temasın gayesi ne idi ve ne öğrendik? Bunlara dair şahsî

⁴¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

mütalâamı arz edeyim. Şüphesiz ki, bu temasın gayesi itilâf hükümetleri tarafından daha doğrusu hukuku milliyemizin duçarı tecavüz olan hukuku mukaddesimizi kurtarmak için bir çare idi. Düşünülyordu ki biz bu cebbar milletlerin zulüm ve tazyiki karşısında Ruslarla aynı tehlike karşısında bulunuyorduk. Menafi imiz de müşterekti. Bu noktai nazardandır ki Rus milletiyle temas edilmesini faydalı addettik.⁴²

Bu temastan istihsal ettiğimiz mevadın birisi Yusuf Kemal Beyefendi biraderimizin bulunduğu heyetin orada akdetmiş olduğu muhadenet ahitnamesi. İkincisi; gerek bu komisyonun semerei sâyi olsun ve gerekse esasen Rusların bu temastan daha evvel kabul ettikleri bize muavenet maddesi olsun derecesiz kalmayarak bir fayda istihsal olunmuştur. Birisi de, ne öğrendik? Rus milleti şu sırada nasıl idare olunuyor? Bu temasımızın nevi bir keşfi temas oldu. Temasımızın bence husule getirdiği en büyük faydası budur. Mukaddes davamızı kazanmak için temas etmek lâzım olduğuna kani idim. Bu temas Rus milletine Büyük Millet Meclisi Hükümetini tasdik ettirmiştir. Ben de diğer milletlerle de yapılacak temaslarda bu Hükümeti milliyenin hiç olmazsa gayet muvafık olarak tasdik edileceğinden eminim. Hatta Paris'te inikat eden bir mecliste Türk milletinin faziletini en biinsaf düşmanlarımızın lisanından dahi işitmiştik. Eğer biz bu Millî Hükümeti daha evvel, yani kudreti milliye, hâkimiyeti milliye daha evvel teşkil edilmiş, izhar edilmiş olsaydı belki bu ağır şeraite maruz kalmazdık ve ben diğer milletlere yapılacak temasa da hâhişkerim. Hukuku milliyemizin tasdik edileceği ümidini asla gaip etmiyorum. Çünkü diğer milletlerde zalimlere karşı isyan etmiş olan müstebit hükümetleri devirmiş milletler vardır.⁴³ En mukaddes prensipleri yine o millet doğurmuştur. Ben bu Rus milletiyle temas edecek olan heyete ne gibi bir talimat verilmiş olduğunu bilmiyorum. İstihsal edilen bu muahededen istintaç ediyorum ki Kafkas milletlerini biz biraz ihmal ettik ve belki de unuttuk zannındayım. Ben ona kaniim ki Rus Bolşevikliği hiçbir vakit bize böyle bir şey teklif edemezdi. Rus milletinin bize karşı en büyük muaveneti maddiyesi silâh ve insan suretiyle en büyük muaveneti ve onların en kuvvetli zahiri olan şimali Kafkas, Azerbaycan ve o güzel ordunun bir kısmını biz garp cephesine getirir ve orada istihdam ederdik. Binaenaleyh ben bunların ihmal edildiğine kaniim. Ben Azerbaycan'da yaşayan halkın bize irtibatını gözümle gördüm. Gerek Azerbaycanlıların olsun ve gerek şimali Kafkasyalıların olsun bize rabitalarına şahit oldum ve Azerbaycan'ın bir kısım kuvveti de acizlerinin maiyetinde olarak şimalî Kafkasya'da harekette bulundum. Ati yen bir kudreti harbiye kep edeceklerine tamamen şahit oldum. Şark hududumuzu temin için Rusların bize verebilecekleri, en büyük bir kuvvetti ve bununla demek istiyorum ki Rus milletinden Ermenistan hakkında böyle bir teklife maruz olan heyeti murahasamızın nasıl oluyor ki mütekabilden teklif atta bulunmadı. Muhterem arkadaşımız Yusuf Kemal Beyin buraya getirmiş olduğu muhadenet ahitnamesinde ki buna muhadenet ahitnamesi diyemeyeceğim, çünkü bir maddesi vardır ki Ermenilere kendi memleketimizden bir kısım arazinin verilmesini şamildir. Efendiler bu âtiyen takip edilecek siyaset hakkında bizi tenvir etmeye kâfidir. Ermeniler hakkında Moskova Hükümetinin bu temayülü acaba nedendir?.. Acaba insanlar yalnız memaliki Osmaniye'de Türkiye'de mi katledilmişlerdir? En büyük katli Ruslar yapmıştır. Çerkezlerin, Dağıstan ahalisinin bilumum Müslümanların katili Ruslardır. Tekmil şark âleminin en büyük katili Ruslardır. Ben bunda insanî bir teklif görmüyorum. Bu, muhterem bir arkadaşımızın pek güzel söylediği gibi, bize doğru ileri atılmış bir adımdır ve hatta Ruslar değil mi idi ki Yunanistan'ın bize tasallutuna sebep

⁴² - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 183

⁴³ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 184

oldular. Şimdi de bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar. Harpsiz bir sefer, topsuz tüfeksiz bir taarruz mahiyetindedir. Bu hakikatte yine eski büyük Rusya mefkûresini takip etmek ve bir Ermenistan vücuda getirmek, Bakü ve İran caddesini seddetmektir. Bu halde arkadaşlar bir Rus teklifi muvacehesinde değil, büyük bir meselenin muvacehesindeyiz. Şerefli bir sulh müzakeresi bence Yusuf Kemal Bey biraderimizin bize getirdiği bu muhadenet ahitnamesini uzun uzadıya tetkike müsait değildir. Belki mukaddes gayemize nasıl varacağız? Onu düşünmek, onu nüzakere etmek gayesine münhasır olarak iki söz söyleyeceğim.⁴⁴

Ben şerefli bir sulha vasıl olmak için asla ümidimi kesmemişimdir. Biz ne vakit ki memleketimiz dahilinde vahdeti tamamıyla temin edersek, emin olunuz ki, Avrupa efkârı umumiye sini kendimize bent edecek olursak en büyük mücahedemiz bu gayeye müteveccih olmalıdır. Heyeti Vekilemizin yaptığı gibi siyasî teşebbüslerden de fariğ olmamak lüzumuna kaniim. Yalnız bir şartla; o da vahdetimize hiçbir sebep hanel vermeme ve hiçbir vakitte tüfeğimizi elimizden bırakmamak ve millî davamızdan vazgeçmemek şartıyla.

Avrupa milletleri muvacehesinde temasımız nasıl olmalıdır? Bir arkadaşımızın pek güzel söylediği veçhile, eğer hissiyata kapılmadan biz hem şerefli bir surette harp yapmış, hem de şerefli bir sulh yapmış olursak çok güzel olur. Binaenaleyh hissiyata asla kapılmamalıyız. Ben diyorum ki itilâf hükümetleri tarafından bize teklif olunan sulh muahedesi düşmanlarımızın parlamentoları tarafından bile tasdik edilmemiştir. Bize o cebbar hükümetler tarafından teklif edilen bir muahedename var. Biz bu şartlarla sulh ederiz diye bir mukabil proje halinde şeref ve haysiyetimizle muvafık olarak milletlere müracaat" etmeliyiz. Hiç olmazsa bu da bir keşif mahiyetinde olur. (Alkışlar) Asla silâhlarımız elimizde olarak mukaddes gayemiz için harpten bir dakika geri durmayacağız arkadaşlar.⁴⁵

Yararlanılan Kaynaklar:

1- Resmi Yayınlar:

- T.B.M.M.Gizli Celse Zabıtları, 16 Teşrinievvel 1336 (1
- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920),

2-Diğer Yayınlar:

- Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1999,
- Ali Fuat Cebesoy, Moskova Hatıraları, İstanbul 2017
- Bülent Tenör, Kurtuluş Kuruluş, İstanbul2009
- Celal Arıkan (Haz. Rıdvan Akın), Kurtuluş Savaşı tarihi, İstanbul, 2008

⁴⁴ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 184

⁴⁵ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 17 Teşrinievvel 1336 (1920), V, s. 185

ÖRGÜTSEL ADALETİN ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞMEYE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ALAN ÇALIŞMASI

Doç. Dr. Salih YEŞİL
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, syes66@hotmail.com

Zeliha Fatma DEMİR
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, zelihafatmademir@gmail.com

ÖZET

Son yıllarda, örgütlerin daha iyi yönetilmesine yönelik yapılan çalışmaların çoğunluğunun örgüt çalışanlarının davranışlarını anlamaya yönelik olduğu görülmektedir. Örgütsel adalet; çalışanların, örgüt çıktılarının dağıtımında, örgüt kararlarının alınması sürecinde ve örgüt yöneticilerin çalışanlara karşı davranışlarında eşitlik ilkesine uyulup uyulmadığına ilişkin algıdır. Örgütsel adalet gibi önemli başka bir örgütsel beklenti ise örgütsel özdeşleşmedir. Örgütsel özdeşleşme, çalışanın örgüte ait olma ve örgütle kendini bir tutma algısıdır. Günümüzde teknoloji başta olmak üzere birçok alanda yaşanan değişim ve gelişmelerin etkisiyle artık örgütler için sadece işini yapan iş görenler çalıştırmak tek başına yeterli olmamaktadır. Kendini çalıştığı örgüt ile bir tanımlayan, örgütün amaç ve hedeflerini kendi amaç ve hedefleri gibi benimseyen yani örgüt ile özdeşleşmiş çalışanlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Örgütsel özdeşleşme, çalışan ile örgüt arasında kurulan psikolojik bir köprüdür.

Bu çalışmada örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşme konuları ele alınmıştır. Çalışmada örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisi araştırılmıştır. İlgili literatürden yararlanılarak çalışmanın hipotezleri oluşturulmuştur. Çalışma bir alan çalışmasıyla desteklenmiştir. Veriler Kahramanmaraş'ta bir holdingin idari çalışanlarından anket yardımıyla toplanmıştır. Çalışmamıza gönüllü olarak 91 çalışan katılmıştır. Toplanan veriler frekans, korelasyon ve regresyon yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşmeyi pozitif anlamda etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar teorik ve uygulama perspektiflerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, Örgütsel Özdeşleşme, Holding, Kahramanmaraş

A FIELD STUDY ON ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION OF ORGANIZATIONAL JUSTICE

ABSTRACT

In recent years, it seems that the majority of the work done to better manage the organizations is to understand the behavior of the employees of the organization. Organizational justice; is the perception of employees in the distribution of organizational outcomes, in the process of taking organizational decisions, and whether the principle of equality is observed in the behavior of organizational managers against employees. Another important organizational expectation, like organizational justice, is organizational identification. Organizational identification is the perception of the employee as belonging to the organization and a self-perception of the organization. Nowadays, it is not enough for the organizations to work only those who do business with the influence of changes and developments which are experienced in many areas, especially technology. It seems that employees who define themselves with the organization they work with, those who adopt the goals and goals of the organization as their own goals and goals, that is, those who are identified with the organization. Organizational identification is a psychological bridge between an employee and an organization.

In this study, organizational justice and organizational identification are discussed. The effect of organizational justice on organizational identification has been investigated in the study. The hypothesis of working by using the related literature has been established. The study was supported by a field study. The data were collected from the administrative staff of a conglomerate in Kahramanmaraş province with the help of a questionnaire. 91 employees participated voluntarily. The collected data were analyzed using frequency, correlation and regression methods. As a result of the analyzes made within the scope of the study, it was

determined that organizational justice affects organizational identification positively. The results obtained are discussed from theoretical and application perspectives.

Keywords: Organizational Justice, Organizational Identification, Holding, Kahramanmaraş

1. GİRİŞ

Günümüzde, örgütlerin yönetimdeki etkinliğini ve verimliliğini artırmaya yönelik yapılan araştırmaların çoğunluğunun, çalışan davranışlarını anlamaya ve yönlendirilmeye yönelik olduğu görülmektedir (Cüce vd., 2013: 2). Örgütler, son yıllarda teknoloji başta olmak üzere hemen her alanda yaşanan değişimlerin meydana getirdiği yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürmek durumundadırlar. Bu değişimler hem örgütleri hem de örgüt çalışanlarını etkilemektedir. Örgütün hedeflerine ulaşabilmesi için etkin şekilde kullanılması gereken çalışan performansının, pek çok kişisel ve örgütsel davranış faktöründen etkilendiği bilinmektedir. Bu bağlamda örgütsel adalet, yönetim faaliyetini etkin şekilde gerçekleştirmek isteyen yöneticiler için etkili bir araçtır. Örgütsel adalet bütün örgütsel etkinliklerin temelini oluşturur (Demirkaya-Kandemir, 2014: 264). Adalet kavramı, çalışanların örgüte olan inançlarını kuvvetlendiren hem davranışsal hem de psikolojik bir olgudur (Demirhan-Karaman, 2015: 246). Örgütsel adalet kavramı ise örgütsel kaynakların paylaşımında, örgütsel işlemlerin yürütülmesinde ve örgütsel etkileşim biçimlerinin ortaya konulmasında uyulması gereken dürüstlük, hakkaniyet, doğruluk ölçütlerine uygunluktur. Örgütsel adalet aynı zamanda çalışanların görev dağılımı, mesaiye uyma, yetki verilmesi, ücret düzeyi, ödül dağıtımını gibi değişkenlere yönelik yönetsel kararları adil değerlendirme sürecidir (Tutar, 2013: 262).

Örgütsel adalet algısının olumlu olmadığı bir örgütsel atmosferde örgüt çalışanlarının verimli olacağını düşünmek mantıksız olacaktır. Artık sadece işe vaktinde gelen, yalnızca işini yapan iş görenler çalıştırmak tek başına yeterli olmamaktadır. Kendini çalıştığı kurumla bir tanımlayan ve örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarıymış gibi sayan örgüt ile özdeşleşmiş çalışanlara ihtiyaç duyulmaktadır (Cüce vd., 2013: 2). Örgütsel özdeşleşme kavramı ise çalışanın kendisini çalıştığı örgütün bir parçası olarak görme seviyesi ve çalışanın belirli bir örgüte aitlik algısı şeklinde ifade edilebilir. Örgütsel özdeşleşme, çalışanın örgüte benzemeye çalışması ya da kendi değerlerini örgütün değerleriyle uydurma durumudur (Tutar, 2013: 276). Çalışanların örgütten sağladıkları örgütsel destek karşılığında, sosyal değişim teorisinde belirtildiği üzere daha fazla ve daha istekli çalışacakları ve çalışanların örgüt ile özdeşleşmeleri sağlandığında performanslarının yükseleceği değerlendirilmektedir. Örgütler için önemli olan; meydana gelebilecek her türlü olumlu ya da olumsuz şartta çalışanın örgütte kalma isteği, çalışanların kendilerini örgüt ile bir tutmaları ve örgüt ile çalışan arasında psikolojik bir köprü olarak nitelendirilebilen örgütsel özdeşleşme sayesinde gerçekleşir (Turunç-Çelik, 201: 184).

Bu çalışmanın temel amacı örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisini araştırmaktır. Çalışmanın hipotezleri ilgili literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur ve bu hipotezleri test etmek amacıyla bir alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışmasında veriler Kahramanmaraş'ta bir holdingin idari çalışanlarından anket yöntemi çerçevesinde soru formu yardımıyla toplanmıştır. Çalışmamıza gönüllü olarak 91 çalışan katılmıştır. Çalışmanın analiz aşamasında frekans, korelasyon ve regresyon yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların ilgili yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. İlgili yazın incelediğinde örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşmeyle ilgili

birçok çalışmanın bireysel kültüre sahip ülkeler üzerinde yapıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak çalışmamızın, örgütsel adaletin alt boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin farklı kültürlerde geçerliliği ile ilgili ipuçları verebileceği tahmin edilmektedir.

Çalışmada öncelikle teorik altyapı hazırlanmış, çalışmanın ana değişkenleri arasındaki ilişki kurularak hipotezler oluşturulmuş, metodolojik bilgiler sunulmuş, analiz sonuçları açıklanmış ve elde edilen bulgular teorik ve uygulama perspektiflerinden tartışılmıştır.

2. ÖRGÜTSEL ADALET

2.1. Tanımı ve Önemi

Literatürde yapılmış tanımlara baktığımızda adalet genel anlamıyla; hakların, fikirlerin ve özgürlüklerin güven altına alınması, hakların adil olarak belirlenmesi ve dağıtılması, haklıyla haksızın birbirinden ayrılması ve yasalara uygunluk şeklinde tanımlanabilir.

Adalet kavramı, uzun yıllardır araştırmacıların üzerinde çalıştığı konulardan biri olmuştur. Antik dönemde Aristo'dan, 17'inci yüzyılda Locke ve Hobbes'in araştırmalarına ve 19'uncu yüzyılda Mill'in çalışmalarına kadar adalet kavramı üzerinde çalışıldığı görülmektedir. İlk çağlardan beri adalet kavramı, kişiden kişiye farklılık gösteren göreceli bir kavramdır. Bunun nedeni düşünürlerin adalet kavramının tanımını yaparken ona duyulan özlemi ifade etmeye çalışmalarıdır (Karaman, 2009: 5).

Türk Dil Kurumu'nun adalet ile ilgili açıklamalarında dört farklı tanıma yer verilmektedir;

- Adalet, “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe” dir.
- Adalet, “hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” dir.
- Adalet, “bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları” dır.
- Adalet, “herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” tur (www.tdk.gov.tr, 2018).

Örgütsel adaletin konusunun çalışanlar ve örgütler için çeşitli sonuçları söz konusudur. Örgütsel adaletin örgüt içinde etkili bir şekilde uygulanması sonucunda pozitif etkiler ortaya çıkabileceği gibi negatif etkilerin de ortaya çıkması mümkündür. (Yeşil-Dereli, 2012: 107). Çalışanların önemli bir beklentisi olan adalet algısı; çalışanların, örgütsel çıktılarının dağıtımında, kararların alınması sürecinde ve birbirine veya yöneticilerin çalışanlara davranışlarında eşitlik ilkesine uyulup uyulmadığı ile ilgili algıdır. Örgütsel adalet ile ilgili çalışmalarda Adams (1965)'in “Adalet Teorisi” yazında temel bir çalışma niteliindedir. Adalet teorisi, çalışanların emekleri sonucunda örgüte sağladıklarını düşündükleri katkı karşılığında elde ettikleri çıktıları, diğer örgütlerde çalışanların elde ettikleri çıktılarıyla karşılaştıracakları varsayımını temel almaktadır (Yeniçeri vd., 2009: 84).

Buna bağlı olarak çalışanların örgüte bağlılıklarında ve örgüte değer katmalarında adalet algısının önemini vurgulayan pek çok çalışma yapılmıştır. Fischer (2004) araştırmasında örgütsel adaleti çalışanların sadakatlerini arttırmada ve çalışanların ödüllendirmesinde bir araç olarak incelemiştir. Chiaburu ve Lim (2008)'de araştırmalarında çalışanların yöneticilere duyduğu güven ve etkileşimsel adalet ile örgütsel vatandaşlık

davranışı arasındaki ilişkiyi üzerine çalışmışlardır. Örgütsel kararlar ve yöneticinin faaliyetlerinin çalışanların örgütsel adalet algıları üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmalardan ikisini Yperen vd. (2000) ve Skarlicki ve Folger (1997) yapmışlardır. Bu çalışmalarda örgütsel kararların çalışanlar gözünde adaletli olarak görülmediği varsayımı ele alınmış ve böyle bir algıya karşılık çalışanların kızgınlık, öfke, küskünlük gibi tepkiler gösterebilecekleri vurgulanmıştır. Chiu ve Wang'da (2006) çalışmalarında örgütsel adalet ve bilgi paylaşımı arasındaki yakınlığa dikkat çekmişlerdir (Yeniçeri vd., 2009: 85).

2.2. Örgütsel Adaletin Boyutları

Greenberg (1990) örgütsel adaleti dağıtım, işlem ve etkileşim adaleti olmak üzere üç boyutta ele almıştır (Polat-Ceep, 2008: 309).

Dağıtımsal adalet, eşit çabanın eşit sonuç getirmesi gerekliliğinden oluşan eşitlik teorisini temel alır (İşcan, 2005: 155). Dağıtım adaleti, çalışanların elde ettikleri kazanımların ve ödüllerin adil dağıtılıp dağıtılmadığıyla ilgili algılarını ifade etmektedir (Polat-Ceep, 2008: 309). Dağıtım adaleti, çalışanların bazı davranışları sergilemeleri şartıyla belirli ödülleri kazanacaklarını öngörür. Dağıtımsal adaletin uygulandığı örgütlerde, ödül ve cezalar performansa dayalı olarak adaletli şekilde dağıtılırlar. Bu durum örgütteki tüm çalışanların ödül veya cezayla karşılaşacağı anlamına gelmez. Çalışanlar, örgütün hedeflerine ne derece katkı sağladıkları veya örgütün hedeflerinden ne derece uzaklaştıklarına bağlı olarak ödüllendirilir ya da cezalandırılırlar. Dağıtımsal adaletin etkin şekilde uygulandığı örgütlerde yönetici; yaş, cinsiyet, din gibi sübjektif özellikleri gerekçe göstererek terfileri veya ödülleri dağıtmamalıdır. Dağıtım adaletine bağlı olarak karar verme; yaş, cinsiyet, din gibi olgulara dayanan objektif olmayan kararlar yüzünden sistematik olarak çalışanlara karşı adaletsizliğin olmamasını temin eder (İşcan, 2005: 155).

İşlem adaleti; çalışanların, ödülleri belirlenirken kullanılan yöntemlerin belirlenme sürecine katılımını öngörür. (İşcan, 2005: 150). İşlem adaleti ücret, terfi, maddi olanaklar, çalışma şartları ve performans değerlemesi gibi unsurların belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılan yöntem ve politikaların ne derecede adil olduğu ile ilgili bir boyuttur (Doğan, 2002: 76).

Örgütsel adaletin etkileşim adaleti alt boyutu, örgütsel faaliyetlerin insani ilişkileri ile alakalıdır. Etkileşim adaleti, prosedürleri uygulamakla görevli çalışanların karşı tarafa sergiledikleri tutum ve davranışlarla ilgili olduğundan, işlem adaletine bağlı bir ek boyut olarak ortaya çıkmıştır. Etkileşim adaleti, kişilerarası ilişkilere yapılan yatırımlara ve bu ilişkilerden elde edilecek çıkarılara odaklanır (Yeniçeri vd., 2009: 86).

3. ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME

Özdeşleşme kavramını ilk kez Freud “kişiler arası kurulan duygusal bağ” olarak tanımlamıştır. Sonrasında Lasswell bu tanımlı geliştirerek milliyetçilik gibi daha genel toplumsal özdeşleşmeler anlamında kullanmıştır (Gautam vd. 2004'ten aktaran; Sune 2016: 29). Örgüt ve çalışan arasında psikolojik bir köprü olan özdeşleşme, özetle çalışanın örgütle arasında kurmak istediği bir bağ olarak tanımlanabilir. Özdeşleşmenin en kabul gören tanımı Ashforth ve Mael (1989)'in tanımıdır. Buna göre özdeşleşme, duygusal ya da davranışsal olarak değil yalnızca bilişsel bir kavram olarak ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda özdeşleşme “bireyin, kendisini birlikte tanımladığı örgüte ait, örgütle bir hissetmesi ve örgütün hem başarısını hem de başarısızlığını kendi başarı ve başarısızlığı olarak görmesi”

şeklinde tanımlanmıştır (Ashforth-Mael, 1989: 21). Özdeşleşmenin kelime anlamlarından biri de “bir nesne veya bireyin bir kümenin tüm özelliklerini özümlemesi ya da onunla bütünleşmesi” şeklindedir (www.tdk.gov.tr, 2018).

Örgütsel özdeşleşme; sosyal özdeşleşmenin spesifik bir formudur ve bireyin örgüte ait olma ve örgütle bir olma algısıdır. Günümüz işletmeleri için önemli olan örgütsel özdeşleşme, örgütteki yapısal değişimler ve modern yönetim teknikleri kapsamında yönetimcilerin yararlanabileceği bir kavramdır. Bunun nedeni, örgütsel özdeşleşmenin çalışanların örgütün hedeflerini daha iyi kavrayıp, örgütün kültürünü benimseyerek örgüt ile aynı amaç doğrultusunda verdiği hizmeti fazlalaştırmasıdır (Karabey-İşcan, 2009: 3). Çalışanların örgütle özdeşleşmeleri, yaptıkları işin onlar için daha fazla anlam ifade etmesini sağlar ve çalışanların motivasyonunu artırır. Bunun yanı sıra örgütsel özdeşleşme, çalışanların örgütte kalma isteğini artırır ve yabancılaşma yaşama düzeyini azaltır (İşcan, 2006: 234). Örgüt ile özdeşleşen çalışanlar kendileriyle çalıştıkları örgütü aynı varlıklar olarak görürler yani örgüt ile kendilerini özdeş düşünürler. Buna bağlı olarak çalışanlar kendi istekleriyle çalıştıkları örgütü destekleyici faaliyetlerde bulunacaklardır. Dolayısıyla örgütsel özdeşleşme çalışanların neden işletme faydasına gönüllü olarak çaba sarf ettiklerini anlamaya yardımcı olacaktır (Karabey, 2005: 5).

March ve Simon (1975)’a göre, örgütün algılanan itibarı ile çalışanın örgütle özdeşleşme eğilimi arasında doğru bir orantı vardır. Örgüt hedeflerinin çalışanlar tarafından algılanan paylaşım düzeyi ne kadar fazla olursa çalışanların örgütle özdeşleşme eğilimi o kadar güçlüdür ve bunun tersi de doğrudur. Birey ile bir örgütün üyeleri arasındaki etkileşim ne kadar fazla ise bireyin örgütle özdeşleşme eğilimi o kadar güçlü olur ve bunun tersi de doğrudur. Örgüt içinde bireyin kişisel ihtiyaçlarının karşılanma oranı ne kadar çoksa, çalışanın örgütle özdeşleşme eğilimi aynı derecede güçlü olur, bunun tersi de doğrudur. Sonuçta bir örgütün üyeleri ile birey arasındaki rekabet düzeyi ne kadar düşük olursa kişinin örgütle özdeşleşme eğilimi o derecede güçlü olur ve bunun tersi de doğrudur (Polat, 2009: 21). Örgüte bir bireyin diğerleriyle iletişiminin daha ötesinde psikolojik bir gerçek olarak bakıldığında, örgütsel özdeşleşme çalışanın kendiliğinden belirli bir örgütü benimsemesine ve ona sadık kalmasına imkân sağlar. Ayrıca, örgütsel özdeşleşmeden bahsedebilmek için çalışanların gerçek anlamda örgütte bulunması ya da gelecekte bulunmayı temenni etmesi ve bazı örgüt üyelerini takdir ediyor olması ya da bu üyeleri tanınması gerekli değildir (İşcan, 2006: 163).

4. ÖRGÜTSEL ADALET VE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME İLİŞKİSİ

Alan yazınında çalışanların örgütsel adalet algıları ile örgütleriyle özdeşleşmeleri arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşmeyi etkileyen bir değişken olduğu görülmektedir. Bu nedenle örgütsel adalet algısı olumlu olan çalışanın örgütleriyle özdeşleşme derecesinin daha yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Örgütsel adalet kavramı eşitlik teorisi ile ilişkilendirilmesine karşın süreç içerisinde farklı çalışma alanlarında da araştırılmıştır. Örgütsel adaletin, örgütsel özdeşleşmeyle ilgili yapılan çalışmalarda direkt ya da düzenleyici etkisi ele alındığında sonuçların genellikle olumlu ilişkili çıktığı görülmüştür (Solmaz, 2010: 15). Örgütsel adaletin alt boyutlarından olan işlem adaletinin çalışanın örgütle özdeşleşme derecesini belirlemede önemli etkileri olduğu birçok farklı çalışma ile ortaya konulmuştur. Bir örgütte çalışanlar işlem adaletine

memnuniyetle karşılık veriyorsa o örgütte yöneticilere duyulan güven duygusu artacak ve buna bağlı olarak çalışanın işletmeye bağlılığı da artacaktır (Çimenci, 2013: 54).

Örgütsel özdeşleşmenin çok sayıda kişisel ve örgütsel sebebi tespit edilmiştir. Örgüt içerisindeki rekabet derecesi, örgütün itibarı, amaç ve değerleriyle çalışanların amaç ve değerlerinin benzer olması gibi faktörlerle; çalışanın çalışma derecesi ve çalışanın ait olma ihtiyacı gibi kişisel faktörler özdeşleşmeyi etkileyebilmektedir. Örgütün çalışanlarının gözündeki itibarı, çalışanlara adil davranıp davranmamasına bağlı olabilmektedir. Örgütsel adalet, çalışanlara onlara değer verildiği ve saygı gösterildiğini hissettirir. Buna bağlı olarak çalışanların örgütle özdeşleşme düzeyi artabilir. Dolayısıyla örgütsel özdeşleşme adil davranışların bir sonucu olarak görülebilir (Tyler vd. 1996'dan aktaran; Cüce vd. 2013: 8).

Başar (2011)'ın yaptığı çalışma sonucunda elde edilen korelasyon katsayıları incelendiğinde örgütsel adaletin alt boyutlarından etkileşim ve işlem adaletinin örgütsel özdeşleşme ile arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Tümer (2010)'in çalışmasında regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde örgütsel özdeşleşme ile örgütsel adaletin alt boyutlarından olan işlem adaleti ve etkileşim adaleti arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak örgütsel özdeşleşme ile dağıtım adaleti arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ifade edilmektedir. İşlem adaleti ve etkileşim adaletine ilişkin algıların örgütsel özdeşleşme ile ilişkisi ve etkileşim adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi etkileme gücünün daha yüksek olduğuna ilişkin hipotezler kabul edilmiştir. Çetinkaya ve Çimenci (2014)'nin çalışmasına bakıldığında örgütsel adalet algısı ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğu ve hem işlem adaletinin hem de etkileşim adaletinin örgütsel özdeşleşme ile pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. Cüce vd. (2013)'nin çalışması incelendiğinde örgütsel özdeşleşme ile örgütsel adaletin alt boyutları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğuna işaret eden korelasyon katsayıları görülmektedir. Etkileşim adaleti ve işlem adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde etkiledikleri elde edilen bulgular arasındadır. İşlem adaletinin örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisinin, etkileşim adaletine göre daha zayıf olduğu tespit edilmiştir. Etkileşim adaleti ve dağıtımsal adalet örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde tahmin ederken, işlem adaleti örgütsel özdeşleşmeyi tahmin edememektedir. Turunç (2011)'un çalışması incelendiğinde kamu ve özel sektör çalışanlarının örgütsel adalet, örgütsel adalet alt boyutları, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti algıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığının araştırıldığı görülmektedir. Çalışma kapsamında yapılan analiz sonucunda sektörün, işlem adaleti ve dağıtım adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerin örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı olarak etkilemediği sonucuna varılmıştır.

Yukarıdaki çalışmalar ışığında bu çalışma için test edilmek üzere oluşturulan hipotezler şöyledir:

H1: Dağıtım adaletinin örgütsel özdeşleşme üzerine pozitif bir etkisi vardır.

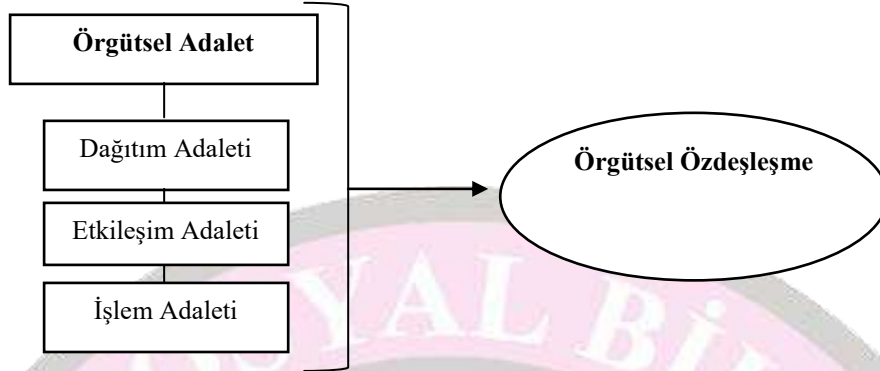
H2: İşlemsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine pozitif bir etkisi vardır.

H3: Etkileşimsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine pozitif bir etkisi vardır.

5. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmanın amaçları doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren model Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu çalışmada bağımsız değişken olan örgütsel adalet; dağıtım

adaleti, etkileşim adaleti ve işlem adaleti olmak üzere üç alt boyutu ile ele alınırken, bağımlı değişken olan örgütsel özdeşleşme tek boyut olarak ele alınmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

6. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde; araştırmanın yöntemi, evreni ve problemi ile ilgili oluşturulan hipotezler ve yapılan analizler ile birlikte istatistiksel yorumlarına yer verilecektir.

6.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisini araştırmaktır.

6.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Kahramanmaraş'ta bir holdingin 120 civarında idari çalışanlarıdır. Veriler anket yardımıyla toplanmıştır. Araştırmanın örneklemi toplam 91 idari çalışan oluşturmaktadır.

6.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tercih edilmiş ve oluşturulan soru formu Kahramanmaraş'ta bir holdingin idari çalışanları üzerinde uygulanmıştır. Anket soru formları çalışanlara dağıtılmış ve gönüllü olarak çalışmaya katılmaları rica edilmiştir. Toplam 120 civarında çalışana anket dağıtılmış, 91 çalışandan geri dönüş sağlanmıştır.

Araştırmada daha önce başka araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ölçekler, güvenilirlik ve geçerlilikleri test edilerek kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket sorularından örgütsel adaletin boyutlarına ilişkin olanlar Neuroff ve Moorman, (1993)' dan, örgütsel özdeşleşmeye ilişkin olanlar ise Mael ve Ashforth, (1992)' dan alınarak hazırlanmıştır. Araştırma toplam 3 bölüm, 2 ölçekten ve toplam 26 sorudan oluşturulmuştur.

Birinci kısımda, demografik özellikler, ikinci kısımda örgütsel adalet ölçeği toplam üç boyut olarak ele alınmıştır. Örgütsel adalet değişkenini ölçmek için kullanılan bu ölçekte; örgütsel adalet boyutlarından olan işlem adaleti ile ilgili 6, etkileşim adaleti ile ilgili 9, dağıtım adaleti ile ilgili 5 ifade olmak üzere toplam 20 ifadeye yer verilmiştir. Üçüncü kısımda ise örgütsel özdeşleşmeyi ölçmeye yönelik sorular yer almıştır. Örgütsel özdeşleşme ölçeği tek boyut olarak ele alınmıştır ve bu ölçekte toplam 6 ifadeye yer verilmiştir. Anket soru formunda 5' li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Bu sisteme göre ifadeler “Kesinlikle Katılmıyorum (1)”, “Katılmıyorum (2)”, “Kararsızım (3)”, “Katılıyorum (4)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” şeklinde ölçeklendirilmiştir.

6.4. Veri Girişi ve Analizi

Çalışma sonucunda elde edilen veriler SPSS 20.0 (Statistical Package For The Social Sciences) paket programında frekans, korelasyon ve regresyon teknikleri baz alınarak analiz edilip değerlendirilmiştir.

7. ARAŞTIRMANIN ANALİZLERİ VE SONUÇLARI

Araştırmanın bu bölümünde yapılan analizler ve sonuçlarına yer verilmektedir.

7.1. Araştırmanın Demografik Verilerine İlişkin Analizler ve Sonuçları

Bu kısımda çalışma ile ilgili demografik bilgilere ve sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo 1.' de görülen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir;

- Ankete katılanların 29 tanesinin (%68,1) kadın, 62 tanesinin (%31,9) erkek olmak üzere toplam 91 çalışandan oluştuğu görülmektedir.
- Katılımcılar altı farklı yaş grubuna ayrılmaktadır. Örneklem dahil olan katılımcıların yaşa göre dağılımı incelendiğinde %33'ü 30-34 yaş aralığında (30 kişi), %31,9'u 20-29 yaş aralığında (29 kişi), %18,7'si 35-39 yaş aralığında (17 kişi), %7,7'si 40-44 yaş aralığında (7 kişi) ve %5,5'i 45 yaş ve üzerinde (5 kişi) olduğu görülmektedir.
- Çalışanların medeni durumlarına bakıldığında ise %56,0'sının evli (51 kişi), %40'ının bekâr olduğu (40 kişi) görülmektedir.
- Eğitim açısından incelendiğinde en üst seviyenin %52,7 ile lisans mezunlarına (48 kişi) ait olduğu görülmektedir. Kalan kısım %22,0 ile önlisans (20 kişi), %14,3 ile lisansüstü (13 kişi), %10 ile lise mezunu (10 kişi) çalışanlardan oluşmaktadır.
- Çalışanların buldukları işletmede çalışma sürelerine bakıldığında %11,0 ile 1 yıldan az (10 kişi), %33,0 ile 1-3 yıl (30 kişi), %30,8 ile 4-6 yıl (28 kişi), %11,0 ile 7-9 yıl (10 kişi), %14,3 ile 10 yıl ve üzeri (13 kişi) olduğu görülmektedir.
- Çalışanların toplam çalışma sürelerine bakıldığında dağılımın %5,5 ile 1 yıldan az (5 kişi), %23,1 ile 1-3 yıl (21 kişi), %26,4 ile 4-6 yıl (24 kişi), %18,7 ile 7-9 yıl (17 kişi), %26,4 ile 10 yıl ve üzeri (24 kişi) şeklinde olduğu görülmektedir.
- Çalışmakta olunan birime bakıldığında çalışanların %4,4'ünün dış ticaret (4 kişi), %8,8'inin finans (8 kişi), %20,9'unun pazarlama (19 kişi), %27,5'inin muhasebe (25 kişi), %11,0'inin kambiyo (10 kişi), %3,3'ünü yönetici asistanı (3 kişi), %2'sinin idari işler (2 kişi), %19,0'unun diğer (19 kişi) şeklinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Demografik Değişkenlerin Yüzde Dağılımları

		Yüzde (%)		Yüzde (%)	
Cinsiyet				İşletmedeki Çalışma Süresi	
Erkek	2	68,1	1 Yıldan Az	0	11,0
Kadın	9	31,9	1-3 Yıl	0	33,0
Toplam	1	100	4-6 Yıl	8	30,8
Medeni Durum				Toplam Çalışma Süresi	
Evli	1	56,0	7-9 Yıl	0	11,0
Bekar	0	44,0	10 Yıl ve Üzeri	3	14,3
Toplam	1	100	Toplam	1	100
Eğitim Durumu				Toplam Çalışma Süresi	
Lise	0	11,0	1 Yıldan Az		5,5
Önlisans	0	22,0	1-3 Yıl	1	23,1
Lisans	8	52,7	4-6 Yıl	4	26,4
Lisansüstü	3	14,3	7-9 Yıl	7	18,7
Toplam	1	100	10 Yıl ve Üzeri	4	26,4
Yaş				Çalıştığınız Birim	
20-24		9,9	Dış Ticaret		4,4
25-29	0	22,0	Finans		8,8
30-34	0	33,0	Pazarlama	9	20,9
35-39	7	18,7	Muhasebe	5	27,5
40-44		7,7	Kambiyo	0	11,0
45+		5,5	Diğer	5	27,5
Toplam	8	96,7	Toplam	1	100

7.2. Anket Formu Ölçeklerinin İç Tutarlılık (Güvenilirlik) Analizi ve Sonuçları

Güvenilirlik analizi, ölçmede kullanılan anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini ve güvenilirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir. Araştırma sürecinde veri toplamada kullanılan “Örgütsel Adalet Ölçeği” ve “Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği” ölçeklerine ilişkin güvenilirlik analizleri yapılmış ve Cronbach Alpha katsayılarına ulaşılmıştır.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi

	Cronbach's Alpha	Toplam Faktör Sayısı
Örgütsel Adalet Ölçeği	,975	20
Dağıtım Adaleti	,914	5
İşlem Adaleti	,943	6
Etkileşim Adaleti	,968	9
Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği	,845	6

Tablo 2.'de görüldüğü üzere Alpha değerlerine bakıldığında örgütsel adalet ölçeğinin ,975; örgütsel adalet alt boyutlarının dağıtım adaleti ,914, işlem adaletinin ,943, etkileşim adaletinin ,968 ve örgütsel özdeşleşme ölçeğinin ,845 olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçeklerinin bütününe ait Alpha değeri ise ,960'dır. Elde edilen bulgulara göre ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

7.3. Korelasyon Analizi ve Sonuçları

Araştırmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkiye bakmak için korelasyon analizine başvurulmuştur. Korelasyon, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ifade eder. Korelasyon katsayısı, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve bu ilişkinin derecesi hakkında bilgi verir (Gürbüz-Şahin, 2016: 264). Bu analizde örgütsel adaletin alt boyutlarının, örgütsel özdeşleşme ile ilişkisine bakılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 3.'te yapılan analizin sonuçları görülmektedir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

	Dağıtım Adaleti	İşlem Adaleti	Etkileşim Adaleti	Özdeşleşme
Dağıtım Adaleti	1			
	91			
İşlem Adaleti	,797**	1		
	,000	91		
Etkileşim Adaleti	,732**	,868**	1	
	,000	,000	91	
Özdeşleşme	,217*	,216*	,269**	1
	,040	,041	,000	91
	91	91	91	91

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Dağıtım adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında çok zayıf düzeyde ($0,00 < r = 0,217 \leq 0,25$), pozitif yönlü ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişki ($r = ,217$; $p < 0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak dağıtım adaleti algısında bir artış meydana geldiğinde, örgütsel özdeşleşme algısında da bir artış meydana geleceği söylenebilir.

İşlem adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında çok zayıf düzeyde ($0,00 < r = 0,216 \leq 0,25$), pozitif yönlü ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişki ($r = ,216$; $p < 0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgidен hareketle çalışanlardaki dağıtım adaleti algısı arttıkça, çalışanların örgütsel özdeşleşmelerinin de olumlu yönde bir artış göstereceği söylenebilir.

Etkileşim adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında zayıf düzeyde ($0,26 < r = 0,269 \leq 0,49$), pozitif yönlü ve istatistikî olarak anlamlı bir ilişki ($r = ,269$; $p < 0,01$) olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak çalışanlardaki dağıtım adaleti algısı arttıkça, çalışanların örgütsel özdeşleşme seviyelerinin de olumlu yönde bir artış göstereceği söylenebilir.

7.4. Regresyon Analizi ve Sonuçları

Çalışmanın hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi, bağımlı bir değişken ile bu bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu düşünülen bağımsız değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini araştırır. Bağımlı değişken üzerinde iki veya daha fazla değişkenin etkisi araştırılıyorsa çoklu regresyon analizi uygulanır (Gürbüz-Şahin, 2016: 264).

Tablo 4. Regresyon Analizi

	Değişken	Beta (β) Katsayısı	T Değeri	P Değeri
Bağımsız Değişken	Dağıtım Adaleti	,217	2,087	,040
	$R^2 = ,047$; Değ. $R^2 = ,047$; $F = 4,354$			
	İşlem Adaleti	,216	2,078	,041
	$R^2 = ,047$; Değ. $R^2 = ,047$; $F = 4,320$			
	Etkileşim Adaleti	,269	2,619	,010
	$R^2 = ,072$; Değ. $R^2 = ,072$; $F = 6,858$			

Bağımlı Değişken: Örgütsel Özdeşleşme

Tablo 4.'te regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular özetlenmiştir. Örgütsel adaletin alt boyutlarının, örgütsel özdeşleşme üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmak için yapılan regresyon analizi bulgularına göre; elde edilen sonuçlar genel anlamda örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiyi açıklar nitelikte olup, örgütsel adaletin alt boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasında %4 ile %7 seviyelerinde etkileşim olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel özdeşleşmenin, örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtım adaleti [$(\beta=,217)$, ($p<0.05$)], işlem adaleti [$(\beta=,216)$, ($p<0.05$)] ve etkileşim adaletinden [$(\beta=,269)$, ($p<0.05$)] pozitif yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak anketlerimizi cevaplayan örgüt çalışanlarının örgütsel adalet algılarında meydana gelen artışın, çalışanların örgütle özdeşleşme düzeylerini de arttırdığını söylemek mümkündür. Elde edilen verilere göre; örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşme üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır. Bu durum araştırma için oluşturulan H1, H2 ve H3 hipotezlerini destekler niteliktedir.

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, örgütsel sonuçları açısından literatürde önemli bir yeri olan örgütsel adaletin örgütsel özdeşleşmeye etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada örgütsel adalet; dağıtım adaleti, işlem adaleti ve etkileşim adaleti olmak üzere üç alt boyut olarak ele alınmış ve her boyutun örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Örgütsel adaletin, çalışanların kendilerini çalıştıkları örgütün bir parçası gibi hissetmelerine, örgütün değerlerini ve örgütün misyonunu, vizyonunu benimsemeleri üzerinde etkili olduğu varsayılmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen örneklem Kahramanmaraş'ta tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir holdingin 91 idari çalışanından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tercih edilmiş ve oluşturulan soru formu söz konusu holdingin idari çalışanları üzerinde uygulanmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtım adaleti, işlem adaleti ve etkileşim adaleti ile örgütsel özdeşleşme arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak çalışanların örgütsel adalet algılarının artması durumunda, çalışanların örgüt ile özdeşleşme düzeylerinin de artacağı söylenebilir. Regresyon analizi sonucunda görüldüğü üzere örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtım adaleti, etkileşim adaleti ve işlem adaletinin örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak araştırma için oluşturulan H1, H2 ve H3 hipotezlerinin desteklendiği sonucuna varılmaktadır.

Bu sonuçlar işletmeler açısından örgütsel adaletin önemini ortaya koyan bir bulgu niteliğindedir. Yönetici kararlarının uygulanması sürecinde çalışanlarla kurulan iletişiminin ve bu süreçte yöneticinin çalışanlara karşı sergilediği davranış biçiminin kalitesinin artması durumunda, çalışanların örgüt ile özdeşleşme derecelerinin de artacağı söylenebilir. Bu artışın sağlanmasında yöneticilerin karar verme sürecinde çalışanlara kibar ve saygılı davranmaları önemli bir role sahiptir. Aynı zamanda yöneticilerin, örgütsel çıktılarının ve ödüllerin nasıl dağıtıldığı, kararların hangi prosedürlere göre alındığı gibi kararların dayanakları hakkında, çalışanlara zamanında, açık, net ve doğru bilgi vermesi de olumlu çıktılar alınmasına katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın yalnızca Kahramanmaraş ilinde farklı sektörde faaliyette bulunan bir holding üzerinde yapılmış olması çalışmanın sınırlılıkları arasında değerlendirilebilir. Buna bağlı olarak çalışma sonucunda elde edilen sonuçların genellenmesi tavsiye edilmemektedir. Çalışmanın farklı ortam ve sektörler üzerinde yapılması daha genellenebilir sonuçlar elde etmeye yardımcı olacaktır. Hem örgütsel adalet hem de örgütsel özdeşleşme kavramlarına daha farklı açılardan bakabilmek adına, değişkenler arasına örgütsel bağlılık, sosyal kaytarma, kurumsal imaj gibi kavramların da dâhil edilmesinin faydalı olabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Ashforth, B.E. ve Mael, F. (1989). Social Identity Theory And The Organization. *The Academy Of Management Review*, 14 (1): 20-39.

Başar, U. (2011). Örgütsel Adalet Algısı, Örgütsel Özdeşleşme ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilere Yönelik Görgül Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. T.C. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Cüce, H. Güney, S. ve Tayfur, Ö. (2013). Örgütsel Adalet Algılarının Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31) 1: 1-30.

Çelik, A. Çakıcı, A. B. ve Fındık, M. (2015). Çalışma İlişkilerinde Algılanan Adaletsizlik İle Örgütsel Bağlılık, İşe Devamsızlık ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Sağlık Kurumları Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2): 159-170.

Çetinkaya, M. ve Çimenci, S. (2014). Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12 (23): 237-278.

Çimenci, S. (2013). Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Afyonkarahisar İlinde Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Demirhan, M. ve Karaman, A. (2015). Akademisyenlerin Adalet ve Etik Algılarının Örgütsel Adanmışlıklarına Etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8) 4: 245-266.

Demirkaya, H. ve Kandemir Şimşek, A. (2014). Örgütsel Adaletin Boyutları ile Örgütsel Güven Arasındaki İlişkinin Analizine Yönelik Bir İşletme İncelemesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2) 18: 263-279.

Doğan, H. (2002). İş Görenlerin Adalet Algılamalarında Örgüt İçi İletişim ve Prosedürel Bilgilendirmenin Rolü. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, (2) 2: 71-78.

Folger, R. G. ve Cropanzano, R. (1998). *Organizational Justice And Human Resource Management*. India: Sage Publications.

Gautam, T., Van Dick, R., ve Wagner, U. (2004). Organizational Identification And Organizational Commitment: Distinct Aspects Of Two Related Concepts. *Asian Journal Of Social Psychology*, 7 (3): 301-315.

Greenberg, J. (1990). Organizational Justice: Yesterday, Today, Tomorrow. *Journal of Management*, 16 (2): 399-432.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe Yöntem Analiz*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

İşcan, Ö. (2006). Dönüştürücü/Etkileşimci Liderlik Algısı ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisinde Bireysel Farklılıkların Rolü. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11: 160-177.

Karabey, C. ve İşcan, Ö. (2007). Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (2): 231-243.

Karabey, N. C. (2005). Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi: Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Karaman, P. (2009). Örgütsel Adalet Algısı İle Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mael, F. ve Ashforth, B.E. (1992). Alumni And Their Alma Matter: A Partial Test Of The Reformulated Model Of Organizational Identification. *Journal Of Organizational Behavior*, 13: 103-123.

Niehoff, B. P. ve Moorman, R. H. (1993). Justice As A Mediator Of The Relationship Between Methods Of Monitoring And Organizational Citizenship Behavior. *Academy Of Management Journal*, 36 (5): 527-556.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21: 77-96.

Polat, M. (2009). Örgütsel Özdeşleşmenin Öncülleri ve Ardılları Üzerine Bir Saha Çalışması. *Doktora Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Polat, S. ve Ceep, C. (2008). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet, Örgütsel Güven, Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına İlişkin Alguları, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54 (54): 307-331.

Solmaz, H. (2010). Örgütsel Özdeşleşmenin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü. *Yüksek Lisans Tezi*, Ufuk Üniversitesi, Ankara.

Sune, A. (2016). Okul Yöneticilerinin Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri İle Örgüt Kültürü Arasındaki İlişki. *Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

TDK “Güncel Türkçe Sözlük”,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ADALET, (11.02.2018).

TDK “Güncel Türkçe Sözlük”,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&keli_mesec=252152, (11.02.2018).

Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (17): 183-206.

Turunç, Ö. (2011). Örgütsel Adaletin Çalışanların Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13 (1): 143-166.

Tutar, H. (2013). *İşletme ve Yönetim Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Tümer, E. (2010). İşletmelerde Örgütsel Adalet ve Örgütsel Özdeşleşme: Esenboğa Havalimanı'nda Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tyler, T., DeGoey, P. ve Smith, H. (1996). Understanding Why the Justice of Group Procedures Matters: A Test of the Psychological Dynamics of the Group-Value Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (5): 913-930.

Yeniçeri, Ö., Demirel, Y. ve Seçkin, Z. (2009). Örgütsel Adalet İle Duygusal Tükenmişlik Arasındaki İlişki: İmalat Sanayi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, (11) 16: 83-99.

Yeşil, S. ve Dereli, S. F. (2012). Örgütsel Adalet Ve İş Tatmini Üzerine Bir Alan Çalışması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1): 105-122.

XVII. YÜZYIL OSMANLI TASVİR SANATINDA TÂCÜ’T-TEVÂRİH ADLI EL YAZMASI ESERE AİT TASVİRLERİN BİÇİM VE KOMPOZİSYON YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Seyhan MERCAN KALAYCI
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, seyhankalayci@yyu.edu.tr

Özet

Osmanlı minyatürleri, İslam tasvir sanatında önemli bir yere sahiptir. Bu öneminin başlıca nedenlerinden birisi de tarihi belge niteliğine sahip olmasıdır. Geçmişten günümüze kadar gelen el yazması eserlere ait örnekler belgesel yaklaşımıyla kültürün canlı tanığı gibidir. Özellikle tarih konulu eserlerin gerçeğe bağlı kalınarak resmedilmesi Osmanlı minyatür sanatını çağdaşı olan diğer kültürlerin minyatür sanatından daha üstün kılmıştır. Ayrıca geçmişten günümüze taşınan görsel belgeler Türk tasvir sanatına da esin kaynağı olmuştur. Araştırmamızda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 5970 Envanter numarada bulunan ve Osmanlı Tarihi hakkında bilgi veren “Tâcü’t-Tevârih” adlı esere ait 6 adet minyatürün biçim ve kompozisyon açısından incelenmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, Eser, Osmanlı, XVII. Yüzyıl

EVALUATION OF THE FIGURES OF TÂCÜ’T-TEVÂRİH MANUSCRIPT FROM XVII CENTURY OTTOMAN FIGURATIVE ARTS IN TERMS OF STYLE AND COMPOSITION

Abstract

The Ottoman miniatures are very important for Islamic figurative arts. One of the reasons of their importance is that they are considered as historical documents. The samples belonging to the manuscripts that survive up until today are like living witnesses of the culture from the viewpoint of documentary approach. Fact-based painted history-related pieces makes Ottoman miniature arts superior than miniature art of other cultures of the same period. Also, visual documents that are sustained up until today provide an inspiration for Turkish figurative arts. In the research, we have investigated 6 miniatures taken from “Tâcü’t-Tevârih”, a work provides information about Ottoman History and available with inventory number T.5970 in the Library of Istanbul University, in terms of form and composition.

Keywords: Miniature, Works, Ottoman, XVII. Century

1.Giriş

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe yazmalar bölümünde, nr. 5970 de bulunan, evahir-i rebî’ülevvel 1025 (Nisan 1616) tarihinde kopya edilmiş olan altın yaldızla bezeli minyatürlü nüshaları bulunan eserin boyutu, 20x30cm. olup toplamda sayfa sayısı 469 varaktır (Aktepe 1958:109). I. Ahmet dönemde resmedilen “Hoca Sadettin” efendi tarafından yazılmış eserin konusu tarihsel niteliktedir. Eserin tasvirleri Osman gaziden başlayıp Yavuz Sultan Selim’ e kadar geçen süre hakkında bilgi vermiştir. XVII. Yüzyılın başlarında kopya edilen bu eser kopya eser olup dönemin padişahlarını has odalarında maiyetiyle birlikte göstermiştir.

Literatürde Hoca Tarihi adıyla da geçen eserin Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar geçen süreyi kapsayan dönemi yansıtmaktadır. Padişah hocalığı yapan, şeyhülislâmlık makamına yükselen, aynı zamanda siyâsî meselelere karışarak dönemin önde gelen simaları arasında yer alan Hoca Sâdeddin Efendi’nin eserleridir (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c39/c390231.pdf>, 14 Ocak 2018’de erişildi).

Değirmenci, araştırmasında; I. Ahmed devrinde hazırlanan “Tâcü’t-Tevârih’in” XVII. yüzyılda popüler olduğunu ve bu dönemde ayrıca iki resimli nüshasının da olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan, 1616 yılında resimlenen İstanbul Üniversite Kütüphanesinde bulunan nüsha, 1590’da resimlenen kopya da olduğu gibi Osman Gazi’den I. Selim’e kadarki dokuz padişahın portresini içerir. Portrelerde sultanlar Has odaları içinde, silahtarları ve huzurlarında vezirleri ile betimlenirler (Değirmenci 2007).

Kimin için hazırlandığı bilinmeyen bu eserin, resim üslubunun Saray Nakkaşhanesindeki hazırlanan resim üslubunu yansıttığı görülmektedir. Buna istinaden resim üslubunun Saray Nakkaşhanesini benzediği söylenebilir. Sultan I. Ahmed’in tarihi resimletmeye çok fazla ilgisinin olmadığı düşünülürken bu eseri resimlettirmiş olması da pek olası değildir. I. Ahmed döneminin tarihi Mustafa Sâfi Efendi’nin Tâcü’t-tevârih adlı yazma eserin yerine, Sa’deddîn Efendi’nin tarihinin resimlemesi bu eserlerin hamisinin sultan olmadığı saraylılardan veya ulemadan birisi olduğunu düşündürmektedir. Eserin yazarı olan Hoca Sa’deddîn Efendinin hem şeyhülislâm hem de padişah hocası olması ayrıca devletin karar verme mekanizmasındaki devlet adamı kimliği ön plandadır (Değirmenci 2007).

Hoca Sâdeddin Efendi şeyhülislâm olmasının yanı sıra tarihçi, müderrisdir. Onu meşhur yapan ise Tâcü’t-tevârih adlı eseri olmuştur. Bu eser kuruluşundan itibaren Osmanlıdaki hadiseleri, Yavuz devrinin sonuna kadar anlatılmıştır. Bu eserin farklı zeyilleri bulunmaktadır ve XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa’da tercümeleri yapılmıştır. Bu eser iki cilt halinde basılmış ve ikinci cildinin sonunda, Yavuz Sultan Selimin menkıbe türündeki hikâyelerinden oluşan ve Sâdeddin Efendi’nin babası tarafından duydukları ile yazdığı Selimnâme adlı eseri vardır (Turan 1998; Daş 2004).

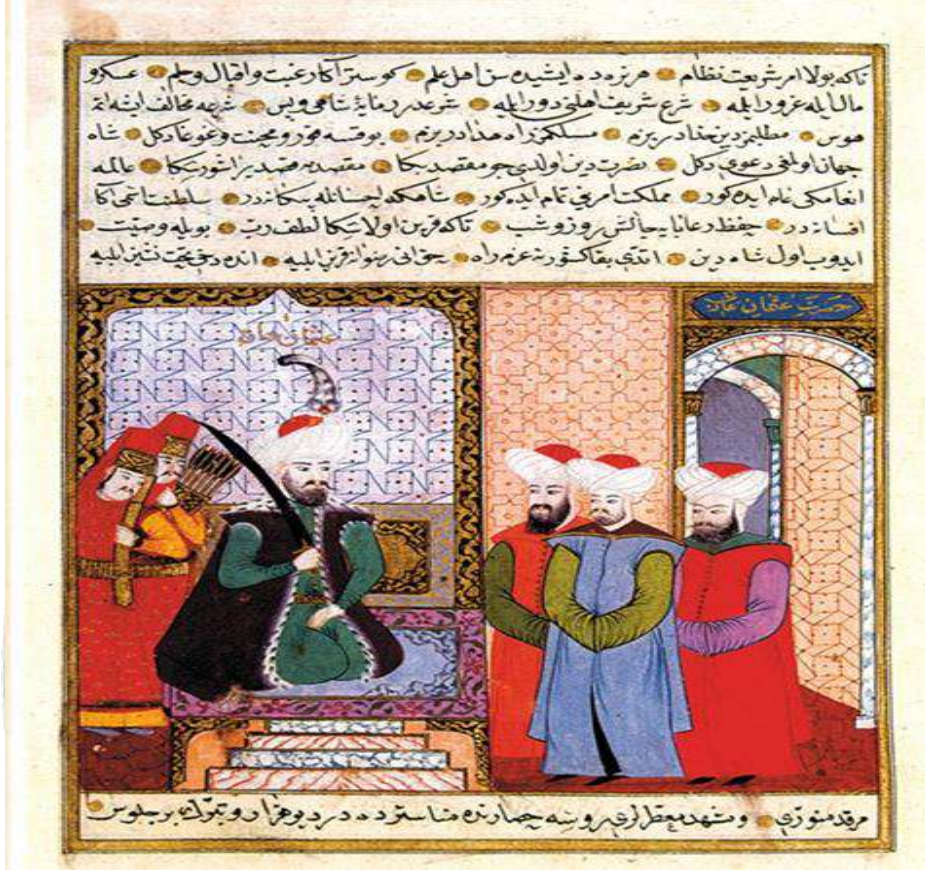
Bu çalışmada, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.5970 Envanter numarada bulunan “Tâcü’t-Tevârih” adlı eserde yer alan altı minyatürün, kompozisyon düzenlerinin araştırılması hedeflenmiştir. Yapılan çalışmada el yazması eserin tasvirlerin hazırlanmasında görev alan nakkaş veya nakkaşların üslupları hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Elyazmasındaki minyatürlerin kolektif bir sistem içinde üretilebileceği varsayıldığında; minyatürlerdeki bezeme işçiliği, figürlerin fiziki görünümü gibi özelliklerin yanı sıra boyamada kullanılan renklerden, üslubun irdelemesi yapılacaktır. Osmanlı nakkaşhanesindeki kolektif yapıdan ötürü, tasvirleri oluşturan sanatçıların farklı sanatçılardan oluşması ihtimali olasıdır.

Tâcü’t-tevârih’ adlı eserin I. Ahmed döneminde hazırlanmış olan resimli nüshalarında bu ortamın maddi yansımaları olarak görülebileceği ayrıca bu eserlerin Osmanlı Sarayında yaşanan siyasi gerilimlerle beraber oluşan güç mücadelelerinin bir yansıması olarak da okunabileceği görülmektedir. Somut bir delil bulunmamasının yanında, Tâcü’t-tevârih’in 1616’da hazırlanmış olan resimli iki kopyasının dönemin güç odakları olarak görülen ulema sınıfının sesinin görselleştirilerek resmedildiği düşünülebilir (Değirmenci 2007; Süreyya 1996).

Tâcü’t-tevârih adlı yazmanın resim üslubunu ve tasvirlerinin niteliğini göz önünde bulundurursak dönemin en önemli resimli kitaplarından birisi olduğunu söyleyebiliriz. Yazmanın içinde Osmanlı tarihinin erken dönemlerinin anlatıldığı onbeş tasvirin bulunduğu, ayrıca XVII. yüzyılın başlarında çalıştığı bilinen ve nakkaş Osman’ın üslubunun takipçisi olan nakkaş tarafından çalışmış olduğunu söyleyebiliriz (Değirmenci 2007).

Araştırmacı Banu Mahir ise eserin tasvirlerini yapan nakkaşın muhtemelen nakkaş Osman'ın öğrencilerinden birisine ait olduğunu ve eserin hazırlanma tarihini de XVII. yüzyılın ilk yarısında yapıldığını belirtmiştir. Şemalnâme'de oluşturulan padişah portresi kalıbından farklı olan bu portrelerde sultanlar maiyetleriyle gösterildiğini ifade etmiştir (Mahir 1998).

Resim 1: Sultan Osman, Tâcü't-Tevârih

Kaynak: Sultan Osman, Tâcü't-Tevârih, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İÜK., T.5970, y.14a.

“Tâcü't-tevârih” adlı el yazmasında incelemiş olduğumuz ilk minyatürün varak numarası 14a'dır. Tasvirin konusu Osmanlı Beyliği'nin kurucusu olan, Sultan Osman'dır. Türk minyatür sanatında hiyerarşik vurgulamaların yapıldığı Sultan ikonografisine uygun resmedilmiştir. Sultan Osman, divan şeklinde, basamakla çıkılan bir kaide üzerinde bağdaş kurmuş biçimde oturmuştur. Bordo renkli olan kaftanının yakasında ve kenarlarında kürk bulunmaktadır. Kaftanın içindeki giysinin rengi yeşildir ve belinde kuşak vardır. Sol elini, dizinin üstüne koymuştur. Sağ elinde ise kılıç bulunmaktadır. Başında beyaz renkten sarık ve sarığın üstünde, sorguç bulunmaktadır. Sultan Osman tasvirde yer alan diğer figürlerden daha iri resmedilmesi hiyerarşik düzene uygundur. Hafif yan oturan sultan minyatürde oldukça genç görülmektedir. Sultanın yüzü $\frac{3}{4}$ profilden realist olarak resmedilmiştir. Sultan Osman oturduğu Divan'ın üstünde pembe ve açık mavi “renkte bir halı bulunmaktadır. Halının, ortası sade kenarlarında rumi desen varken bordüründe ise bitkisel bezemeler vardır. Halının dış bordüründeki bitkisel bezemeler, pembe renkli çiçeklerden oluşmuştur. Divanın Sırt kısmındaki halıda, ortası göbeksiz ve kenarlarında rumi bezemeler görülmektedir. Halının dış bordüründe ise altın varaktan kıvrık dallardan oluşan rumi motifleri bulunmaktadır. Sultanın arkasında bir çini pano bulunmaktadır. Panodaki süslemelerde geometrik bezemelerden oluşmuştur. Sultanın arkasındaki panoda görülen Osmanlıca yazıda, “Osman Han” yazısı vardır. Ayrıca odanın giriş kısmındaki kartuşta; “**Hazreti Osman Gazi**”, yazısı

bulunmaktadır. Panonun dış bordüründe, altın varak üstüne siyah renkten rumi bezeme yer almaktadır. Sultanın Osman'ın karşısında devlet erkânından üç kişi bulunmaktadır. Ayakta durarak resmedilen figürler genç görünüme sahiptir. Figürlerin duruşu hafif yan olup ortada duran figürün başı diğer figürlerden daha küçüktür. Ayrıca üstündeki giysi diğer figürlerden farklı renklere sahiptir. Figürün giysisi mavi renktendir ve yakası bordo renklidir. Figürün kaftanın içinde açık yeşil renkten bir içlik vardır. Sağ ve sol tarafta yer alan diğer figürlerde devlet erkânından kişiler bulunmaktadır. Sol tarafındaki figürün üstünde kırmızı renkli bir kaftan bulunmaktadır. Kaftanın kolları kısa ve yakası yeşil renktir. Kaftanın içinde mor renkten içlik bulunmaktadır. Sağ tarafta bulunan diğer figürün üstündeki kaftan mercan kırmızısı renginde olup içinde yeşil renkte içlik vardır. Sultan Osman'ın arkasında iki silahtar görülmektedir. Silahtarların üstündeki kıyafetler tek tiptir. Kolları kısa kırmızı renkte giysinin üstüne sarı renkte bitkisel bezemeler vardır. Silahtarlardan birinin elinde kılıç, diğerinde ise, oklarla dolu çanta bulunmaktadır. Minyatürde görülen figürlerin portreleri klasik dönem Osmanlı minyatür sanatının biçimsel izlerini taşır. Figürlerin başında bulunan sarıkların oldukça iridir. Tasvirin kompozisyon düzeni hiyerarşik sıraya göre düzenlenmiştir. Minyatürde kurgusal düzenleme anlatmak istenilen konuyu ön plana çıkarması açısından önemlidir. Renk minyatür sanatında kurgusal düzenlemeyi oluşturan yardımcı etkidir. Osmanlı tasvir sanatında sultan, devlet erkânı ve ulemanın görünümünde kullanılan renk hiyerarşik betimlemeyi ön plana çıkarır. Tasvirdeki renk kurgusu hiyerarşiye uygun olarak yapılmıştır. Zeminde bordo renkten geometrik desenli halı bulunmaktadır. Oldukça sade olan halının üstündeki geometrik desen altıgen formdan oluşmuştur. Kompozisyonun arka düzleminde kenarlarında bitkisel bezemeler içinde ise geometrik bezemelerden oluşan çini süsler bulunmaktadır. Arkadaki duvarın yüzeyini kaplayan çiniler oldukça usta biçimde yansımıştır. Çinide kullanılan renklerin açık renk olarak kullanılması figürlerin ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bu duvarda solda, yuvarlak kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklığın hemen ardından bir yuvarlak kemer daha bulunmaktadır. Tasviri yapan nakkaşın bilinçli olarak bu açıklığı kullanması ile kompozisyonda derinlik sağlanmıştır. Osmanlı minyatür sanatında kompozisyon düzenlerinde görülen kemer açıklıkları tasvirlere derinlik kazandırmaktadır bunu en iyi kurgulayan nakkaşlardan biriside Nakkaş Nakşi'dir. Eserin kimin tarafından resmedildiği bilinmemekle beraber kompozisyonda bu derinliğin kullanılması ilgi çekicidir. Arka düzlemde kullanılan çini bezemelerin renkleri pastel tonlardan oluşmaktadır.

Resim 2: Sultan Orhan, Tâcü't-Tevârih

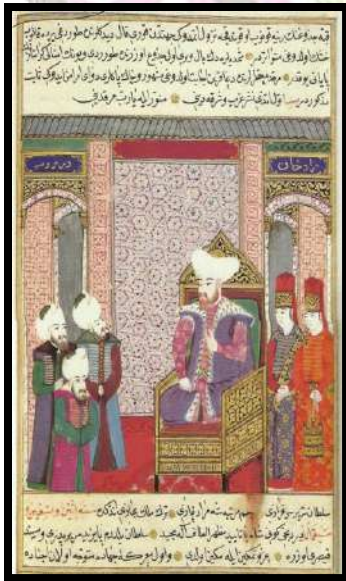

Kaynak: Sultan Orhan, Tâcü't-Tevârih, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İÜK., T. 5970, y.28b.

İncelemiş olduğumuz ikinci tasvirin varak numarası 28b'dir. Bu tasvirin Osmanlı minyatür sanatında görülen hiyerarşik kurguya uygun yansıtıldığı ama Sultan ve diğer figürlerin geleneksel biçim ile resmedilmemiş olduğunu görmekteyiz. Mahirin bu tasvire yapmış olduğu değerlendirmede iri figürlü "Sultan Orhan" betimlemesindeki, ikonografik görüntünün klasik dönem Osmanlı sultan tasvirlerinden biçimsel olarak farklı olduğunu belirtmiştir. Bu eserin Osmanlı sarayı için hazırlanmış olduğunu ve XVII. yüzyıl başlarında yapılan bir kopyasına ait olduğunu ifade etmiştir (Mahir 1998).

Minyatürde yer alan ibarede tasvirdeki hükümdarın Sultan Orhan'a ait görülmektedir. Sultan Orhan'ın arkasında iki silahtar ve karşısında iki devlet görevlisi yer almaktadır. Kompozisyon düzenlenmesi iç mekân olarak düzenlenmiştir. Minyatürde Sultan Orhan bağdaş kurarak oturmuştur. Sultanın kafasında bulunan sarık yazmada yer alan tasvirlerden biçim olarak farklıdır. Figürlerin başında bulunan sarığın ortası üçgen biçimindedir. Sultanın diğer figürlerden daha iri olarak resmedilmesi hiyerarşik düzene uygundur. Kompozisyonda yerleştirilen figürler hiyerarşik düzene göre kurgulanmış ve Sultan Orhan'ın portresi diğer figürler oranla daha iri olarak resmedilmiştir. Sultanın başında bulunan beyaz sarığı oldukça sadeyken, Sultan Osman'a (14a) ait tasvirindeki gibi başında sorguç bulunmaması ilgi çekicidir. Sultanın üstündeki kıyafet oldukça ihtişamlıdır. Üstündeki kaftanın rengi vişneçürüğü renginde olup kumaşın içinde dekoratif bezemeler bulunur. Kaftanın içine ise yakalı yeşil renkten içliği görülmektedir. Sultan Orhan'ın hafif yan durarak $\frac{3}{4}$ profil görüntüsü ile realist yüz profiline sahiptir. Sultanın arkasında yer alan silahtarları biçimsel olarak aynı görünüme sahip olup, figürlerden birinin elinde kılıç bulunmaktadır. Sultanın karşısında duran iki devlet erkânının duruşu aynıdır. Tasvirin dış kontörüne yakın olan bölümde bulunan figürün iç giysisi kırmızı renkli ve kolları oldukça uzundur. İçliğin üstünde mavi renkten yakalı kaftan vardır. Yanında yer alan figürün ise fiziksel olarak daha iri cüseyye sahiptir. Figürün giydiği kaftan kolları kısa yakalı ve siyah renklidir. Kaftanın içinde yeşil renkten içlik olduğu görülmektedir. Kompozisyon düzlemini oluşturan en önemli öğelerden birisi de mimari yapılar ve yapıdaki bezemelerdir. İç mekânda düzenlenen kompozisyonun yüzeyinde farklı renklerde ve birbirinden farklı dekoratif süslemelerin resmedildiği ve bu bezemelerin tasvire derinlik kazandırdığını görmekteyiz. Hükümdarın karşısında bulunan devlet erkânı, padişah karşısında ellerini içlikleri içerisinde kavuşturarak ona saygılarını sunmuşlardır.

Resim 3: Murat Hasodasında, Tâcü't-Tevârih

Kaynak: Murat Hasodasında, Tâcü't-Tevârih, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İÜK., T. 5970, y.53b.

İncelemiş olduğumuz minyatürün konusu, Sultan I. Murad'dır. Sultan Murad oldukça gösterişli bir tahtın üstünde bağdaş kurmuş biçimde oturmaktadır. Sultan'ın üstünde mor renkten olan kaftanın yakasında beyaz benekli bir kürk bulunmaktadır. Mor renkte olan kaftanın kolları yoktur ve içinde pembe renkli içlik bulunmaktadır. İçliğin üstünde dekoratif çiçeklerin bezeli olduğu görülmektedir. Ayrıca sultanın belinde altın renkli bir kemer bulunmaktadır. Osmanlı minyatür sanatında görülen sultan imgelerinde tasvirin aslına uygun resmedilmesine dikkat edilir. Daima kurgusal yerleştirme hiyerarşik sisteme göre düzenlenir. "Sultan I. Murad" hafif sağa dönük otururken sağ elini dizine koymuştur. Sultanın sol eli ise kalp hizasında bulunmaktadır. Sultanın tahtı Osmanlı devletinin gücünü ve kudretini yansıtabilecek biçimde olup oldukça gösterişlidir. Tahtın rengi altın varaktan olup, döşemede yeşil ve kırmızı renkler kullanılmış ve üstünde geometrik ve bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Sultanın sağ tarafında devlet erkânından üç kişi durmaktadır. Diğer tarafta ise iki yeniçerinin durduğu görülmektedir. Kompozisyonun arka düzleminde geometrik bezemelerin bulunduğu dekoratif çiniler kullanılmıştır. Çinilerin üstündeki geometrik bezemelerin aynı yönde dönüyormuş gibi resmedilmesi kompozisyona derinlik katmıştır. Kompozisyon düzleminin bir parçası olan zeminde, ortası rumi bezelerin olduğu göbekli kırmızı renkten halı kullanılmıştır.

Sultan I. Murad kompozisyon düzeninde diğer figürlere oranla daha iri resmedilmiştir. Diğer figürlerinde kafası vücutlarına oranla daha iri olarak betimlenmiştir. Bu minyatürlerin, nakkaşına ait değerlendirme de tasvirlerin, Nakkaş Osman'ın takipçisi veya takipçileri tarafından yapıldığı muhtemeldir. Çünkü saraya bağlı eserlere ait resimlerin hazırlanmasında kolektif çalışmaların ürünü olarak görmekteyiz. Tasvir hiyerarşik düzene uygundur. Renk ve dekoratif elemanlar, tasvire derinlik katmıştır.

Resim 4: Çelebi Sultan Mehmed'in portresi, Tâcü't-Tevârih

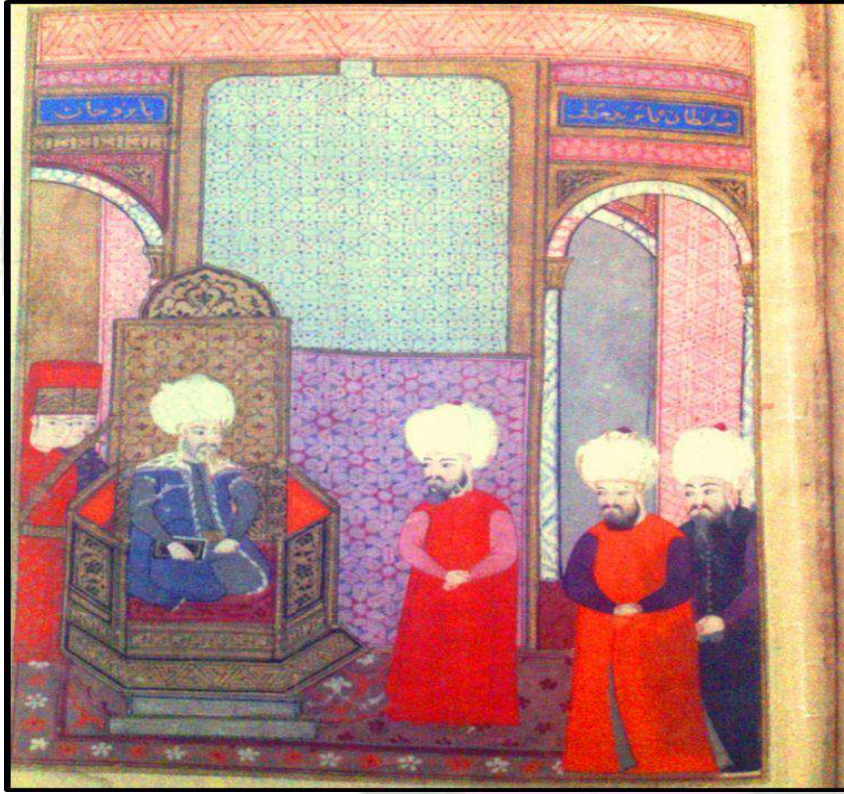

Kaynak: Çelebi Sultan Mehmed'in portresi, Tâcü't-Tevârih, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 5960, İÜK., T. 5970, y.264a

İncelediğimiz diğer minyatürün yaprak numarası y.264a'dır. Çelebi Sultan Mehmed'in portresinde, 'Civan Sultan' görünümündeki II. Mehmed ve arkasında silahtarlar bulunmaktadır, huzurunda vezirleri ile betimlenir.

Elyazması eserde sultan altından işlemeli tahtında bağdaş kurarak otururken, arkasında iki silahtar ve ön tarafta ise dört vezir bulunmaktadır. Sultan II. Mehmet oldukça genç olarak resmedilmiştir. Sultanın oturduğu taht, altın varaktan olup üstünde dekoratif bezemeler bulunmaktadır. Minyatürdeki sultan ikonografisi klasik dönem minyatürlerinden farklıdır. Sultan ait görüntüdeki ilginç olan ayrıntı diğer figürlerden daha küçük olarak resmedilmesidir. Osmanlı minyatür sanatında hiyerarşik kurgularda sultanın görüntüsü daima diğer figürlerden daha heybetlidir. Sultan altında, altın varak ile bezeli taht bulunmaktadır. Sultanın üstündeki kaftanın rengi gece mavisidir ve yakası ve kenarları kürklüdür. Kaftanın içindeki içlik ise açık krem renklidir. Sultanın karşısında yer alan dört kişi devlet erkânından görevlilerdir. Tasvirin arkasında sultanı koruyan iki silahtar bulunmaktadır. Minyatürün arka düzlemi diğer tasvirlerden daha süslüdür. Sultanın geç görünümü yansıtırcasına dekoratif bezeme olarak bahar dallarından çiçek demeti bulunmaktadır. Çiçek demetinin üstünde Osmanlıca “Han” ibaresi yazmaktadır. Devlet erkânın bulunduğu bölümün en üstünde ise “**Ya Müfettihal Ebvab**” yani “**Ey kapıları açan Rabbim**” yazısı bulunurken yazının hemen altında “Sultan Mehmet Muhammed” ibaresi yer almaktadır. Tasvirin arka düzleminde geometrik ve bitkisel bezemelerin yoğun kullanıldığı çiniler bulunmaktadır. Minyatürde hafif yuvarlak kemerden oluşan kapı açıklığı kullanılarak mekânda derinlik kurgusu oluşturulmuştur.

Resim 5: Sultan II. Beyazıt, Tâcü't-Tevârih

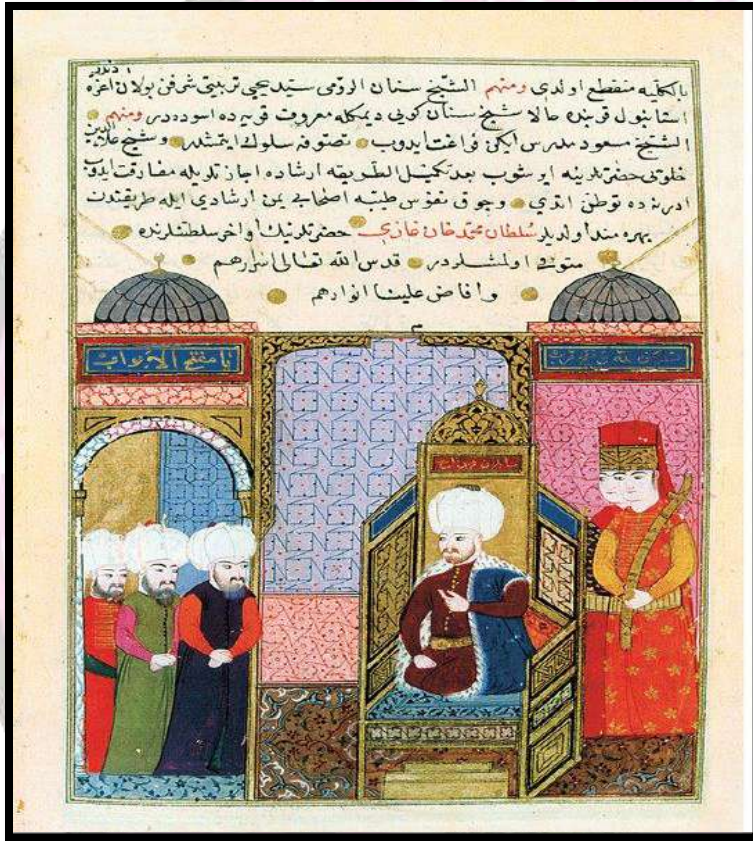
Kaynak: Sultan II. Beyazıt, Tâcü't-Tevârih, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İÜK., T.5970, y.266a.

Sultan Beyazıt'a ait olan minyatürün varak numarası y.266a sayfasıdır. Tasvirde silahtarların bulunduğu bölümdeki kemerin üstünde bulunan levhada “Beyazıt Han” ibaresi bulunmaktadır. Diğer levhada ise “Sultan Sani iki” yazısı yazmıştır. Sultana ait görüntü bazı tasvirlerdeki olduğu gibi klasik dönem ikonografisinden uzaktır. Sultan Beyazıt diğer oldukça küçük olarak resmedilmiştir. Minyatürde, sultan beyaz sakallara sahiptir. Bu görüntü sultanın daha olgun yaşa sahip olduğunu yansıtmaktadır. Sultanın elinde olgun ve bilge kişiliğini yansıtan bir kitap bulunmaktadır. Altıgen formdaki tahtında oturan sultanın huzurunda devlet erkânından kişiler yer almaktadır. Sultan, diğer figürlerle aynı hizada resmedilmemiştir.

Tasvirde hiyerarşik düzenlemenin sultan görüntüsünden ziyade kurgusal düzenlemede yapıldığı görülmektedir.

Tasvirde Sultan II. Beyazıt üstündeki kaftan mavi renktedir ve kenarlarında kürklü bulunmaktadır. Kaftanın İçinde ise gri renkten iç giysisi vardır. Sultanın bağdaş kurarak oturduğu altın varakla bezeli altıgen formdaki tahtın üstünde bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Sultanın karşısında aynı düzlemde duran üç devlet görevlisi bulunmaktadır. Figürlerin başında bulunan sarığin aynı biçim özellikleri benzerdir. Padişahın arka kısmında yer alan iki silahtarın fiziksel görüntüsü ve duruşu aynıdır. Arka düzlemde açık eflatun pembe ve yeşil renkler kullanılarak figürler on plana çıkmıştır. Bitkisel ve geometrik bezemeler yoğun kullanıldığı tasvirde de iki yuvarlak kemerden oluşan açıklık bulunmaktadır.

Resim 6: Sultan II. Beyazıt, Tâcü't-Tevârih

Kaynak: Fatih Sultan Mehmed Han, Tâcü't-Tevârih, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İÜK., T.5970, y.365b.

El yazması eserin y.365a numarasında bulunan sayfadaki kompozisyonda Fatih Sultan Mehmet Han'ın tasviri bulunmaktadır. Minyatürdeki kompozisyon düzeni sayfanın büyük bir bölümünü kaplayacak biçimde düzenlenmiştir. Kompozisyonun orta kısmındaki tahtın üzerinde Fatih Sultan Mehmet oturur biçimde betimlenmiştir. Tasvirin arka düzlemindeki üst kısımda biri kapı üstünde olmak üzere içinde Osmanlıca olarak yazılmış iki kartuş bulunmaktadır. Kapının üstündeki kartuşun üstünde "Hazreti Fatih" yazısı yer alırken silahtarların bulunduğu bölümün üstündeki kartuş içerisinde ise "Osman Han" yazısı bulunmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet'in üstünde kolsuz lacivert bir kaftan bulunmaktadır. Kaftanın yakasında ve kenarlarında siyah beyaz renkten kürk bulunmaktadır. Kaftanın içinde

kahverengi altın renginde düğmeleri olan bir içlik bulunmaktadır. Sultanın belinde ise altın renkli bir kemer vardır. Fatih Sultan Mehmet, tasvirde oldukça genç bir görünüme sahiptir. Hafif yan $\frac{3}{4}$ profilden durağan bir yüz ifadesiyle, bir eli dizinde diğer eli ise göğüs hizasındadır. Sultanın bu duruşu klasik dönem Osmanlı sultanlarının duruş biçimiyle bağdaşmaktadır fakat fiziki görüntüsünü hiyerarşik düzene göre değerlendirilecek olursak, diğer figürlerle aynı boyutta betimlenmiş olması bu düzenlemeye uygun değildir. Lakin Fatih Sultan Mehmet'in gücünü yansıtan tahtı yüksek kaideli olup altın varaktan bitkisel ve geometrik desenlerle bezelidir. Bu tahtın üzerinde Osmanlıca olarak bir kartuş içinde yazılmış " taht-ı şerif " yazısı yer alır. Tahtın sırt kısmı taç şeklinde olup tezhip düzeni ile süslenmiştir.

Tasvirdeki iç mekân üç ayrı bölümle kesit halinde düzenlenmiştir. Tasvirin arka düzleminde yuvarlak kemerli kapı aralığı bulunmaktadır.

Tahtın kare formlu oturulacak yerinin üzerinde, ahşap direkler yardımıyla çokgen geçiş ögesinden, kubbeye ulaşılmaktadır. Tasvirde sultanın karşısında devlet erkânından üç kişi bulunmaktadır. Figürlerin dış görünümü birbirine benzemektedir. En başta duran figürün üstünde siyah kaftan içinde ise kırmızı renkten iç giysisi vardır. Ortadaki figür diğer figürlere göre daha olgun resmedilmiştir. Figürün üstünde yeşil renkli kaftan ve içinde ise kırmızı renkten içlik vardır. En arkadaki figürün üstünde ise kırmızı renkten giysi vardır. Sultanın arkasında ise iki silahtar durmaktadır. Figürlerin dış görünümü birbirine yakındır.

2.SONUÇ

İslam resim sanatında Türk minyatür sanatı, anlatılması istenilen dönemi en etkili ve gerçeğe bağlı kalarak anlatması bakımından değerlidir. Özellikle Türk minyatür sanatının saraya bağlı olarak konu ve biçim bakımından şekillendiği görülmektedir. Dönemin siyasi ve gündelik yaşamından sahneleri, dış görünüm, kullanılan eşyalar, mimari yapıları v.b. gibi etmenleri aslına uygun olarak yansıtmaları bakımından ayrıcalıklı öneme sahiptir.

İncelemiş olduğumuz eserin minyatürlerinden Resim.1,Resim.2 ve Resim.3 klasik dönem Türk minyatür sanatı yansıtırken Resim.4,Resim.5,Resim.6'nın hiyerarşik kurgusunun farklı olduğunu görmekteyiz. Bu farklılık ise tasvirlerde bulunan padişahın hiyerarşik düzendeki iri sultan ikonografisine uymamaktadır. Bu nedenle hiyerarşik düzeni yapan sanatçı veya sanatçıların elinden şekillendiğini söylemek olasıdır. Genel olarak Resim.4,Resim.5,Resim.6'nın yerleştirme kurgusunda eylemin merkezinde padişah figürünün bulunması hiyerarşik düzenlemenin ikonografik sultan görüntüsünden ziyade yerleştirme düzenine yansıtılmış olduğunu gösterir. Tasvirlerde figürlerin yerleşimi hiyerarşik düzene göre yani padişahın konumuna göre düzenlenmiştir. Türk minyatür sanatına uygun olarak resmedilen porteler genellikle yuvarlak yüzlüdür.

Geleneğe bağlı kalan Türk minyatürlerinde iç mekân tasvirleri aslına yansır. Türk minyatür sanatında iç mekân tasarımında, dekoratif unsurların ortaya çıktığını ve yüzey süslemeciliğinin ön planda olduğu görmekteyiz. İncelediğimiz minyatürlerin dekoratif bezemeleri ve hiyerarşik kurgu düzenlerindeki farklılıklara bakıldığında, tasarımların aynı ustaların üretilmediği anlaşılmaktadır. Buna istinaden yüzey süslemeciliği ve kompozisyon düzeninin aynı atölyeden farklı nakkaşlar tarafından resmedildiği söylenebilir. Kompozisyon düzenlerindeki hiyerarşik kurgu farklı olmasına rağmen minyatürlerdeki arka bölüm genel olarak benzerlik göstermektedir.

İncelediğimiz minyatürlerde mekân ve mekân elemanları iç mekân düzeni doğrultusunda gelişmiştir. Figür düzenleri, düz hatlarda birbirini karşılayan durağan ve yatay düzlemden oluşmaktadır. Genellikle resim alanının orta tarafına bulunan durağan figür dizileri, tasviri dengelemek amacıyla kurgulanmıştır. Minyatürlerdeki derinlik kurgusu iç mekândaki atmosferin hissiyatı ile güçlendirilmiştir. Mekânın arka düzlemi genellikle benzer

olup zamanın sürekliliği sağlanmaya çalışılmış ve figürlerin hareketleri eş zamanlı kurgulanmıştır. Kurgulanan bu düzenin incelendiğinde Osmanlı Saray Nakkaşhanesindeki minyatür üslubunda kendi içinde farklılıkların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Yapılan inceleme ve değerlendirmeye bağlı olarak, el yazmasının resimlendirilmesinde hiyerarşik düzenin minyatürlerde farklılık gösterdiğini anlaşılmaktadır.

İncelenen tasvirlerde renkler hiyerarşik kurguyu desteklemektedir. Tasvirlerde ağırlıklı olarak lacivert, siyah, beyaz, kahverengi mavi, gece mavisi, krem, eflatun, mor, pembe, vişneçürüğü, yeşil, bordo, kırmızı, sarı gibi renkler kullanılmıştır

Kurguda kullanılan renkler mekân ve figüratif düzenin biçimini desteklemektedir. Ayrıca renkler biçim ayrıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kullanılmıştır. Tasvirlerin arka düzleminde ve zeminde dekoratif bezemeler oldukça yoğundur. Ayrıca zemin kurgusunu oluşturmak için bitkisel ve geometrik bezemelerin yoğun kullanıldığı halıların resmedildiği görülmektedir.

Kaynaklar

- Aktepe, Münir (1958). Hoca Sa'deddin Efendi'nin Tâcü't-Tevarih'i ve Bunun Zeyli Hakkında. Türkiyat Mecmuası, XII, (106), 109.
- Daş, Abdurrahman (2004). Hoca Saadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri, Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Konya Selçuk Üniversitesi), 14, 165-207.
- Değirmenci, Tülin (2007). "Resmedilen Siyaset: II. Osman Devri (1618-1622) Resimli El Yazmalarında Değişen İktidar Sembolleri", d.n. 25.
- Mahir, Banu (1998). "Resim Gösterim Amacıyla Hazırlanmış Bir Grup XVII. Yüzyıl Osmanlı Minyatürü", "XVII. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı", Sanat Tarihi Derneği Yayınları, İstanbul, 130.
- Süreyya, Mehmed (1996). Sicill-i Osmani, c.II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Turan, Şerafettin (1998). "Hoca Sâdeddin Efendi", DİA, C.18, İstanbul, 196-198.
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c39/c390231.pdf>, 14 Ocak 2018'de erişildi.

PISA SINAV SONUÇLARININ ÜLKELERİN GELİŞMİŞLİK DERECESESİ VE KALKINMIŞLIK ÖLÇÜTLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ *

Mehmet KARAHAN

Milli Eğitim Bakanlığı, karahanmehmet_27@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada, uluslararası düzeyde uygulanan PISA sınavlarına ülkelerin gelişmişlik derecesinin ve kalkınmışlık ölçütlerinin katkısı araştırılmıştır. PISA (The Programme for International Student Assessment) üç yılda bir 15 yaş grubu öğrencilerin eğitimleri süresince edindikleri temel bilgi ve becerilere ne ölçüde sahip olduklarını değerlendiren uluslararası bir araştırmadır. PISA aracılığıyla öğrencilerin okuma, fen, matematik beceri puanları ve bu puanları anlamlandırabilecek aile, okul ve öğrencinin kişisel bilgileri de elde edilmektedir. PISA sonuçlarının genel dağılımına bakıldığında ülkelerin ortalama puana sahip olanlar, ortalamanın üstünde ve altında olanlar olmak üzere üç gruba ayrıldıkları görülmektedir. Çalışmamızda Türkiye ile birlikte OECD üyesi Avusturya, Danimarka, İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan, Macaristan, Japonya, Finlandiya, Kore ve İngiltere'ye ait kalkınmışlık ölçütü ve gelişmişlik derecesi olarak kabul edilen Bebek Ölüm Oranları, Bilim ve Teknik dergilerde yayınlanan makale sayısı, doğumdaki yaşam beklentisi, Araştırma – Geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı, doktora ve eşiti programlardan mezun oranı, ilkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcamalar, bütün eğitim seviyelerine göre eğitim kurumlarına gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranındaki harcamalar, nüfusun %'si olarak internet kullanımı, üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları, üniversite me-zunu kadınlarda işsizlik oranları, kişi başı enerji kullanımı (kilogram olarak petrol eş-değeri), kişi başına sağlık harcamaları, satınalma gücü paritesi, yüksek teknoloji ihracatı (üretiminin %'si olarak) ve yurtiçi Patent Başvuruları gibi özellikler “Korelasyon analizi” yöntemi ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Gelişmişlik Derecesi, Kalkınmışlık Ölçütleri, PISA Fen Performansı.

EVALUATION OF THE DEVELOPMENT LEVEL AND DEVELOPMENT MEASURES OF THE COUNTRY RESULTS OF THE PISA EXAM

Abstract

In this study, the degree of development of countries and contribution of development criteria were investigated for PISA exams. PISA is a research that evaluates the extent to which the 15-year-old students have basic knowledge and skills that they acquire every three years. Reading, science, mathematics skill points and personal information of family, school and student are obtained through PISA. In our study, infant mortality rates belonging to Turkey, Austria, Denmark, Spain, France, Italy, Greece, Hungary, Japan, Finland, Korea and England, the number of articles published in IT magazines, life expectancy in birth, number of researchers working in research and development, Per capita expenditure on primary education to universities, expenditures on education institutions to GDP by education level, internet use as% of the population, unemployment rates for university graduated men, unemployment rates for university graduated women, per capita energy use, Parameters such as per capita health expenditures, purchasing power parity, high technology exports and domestic patent applications were analyzed by the "Bivariate-Two Variable Analysis" method, and the correlation coefficient between the variables was found and interpreted.

Keywords: Education, Developmental Degree, Developmental Criteria, PISA Science Performance.

GİRİŞ

Eğitim, büyük bir örgüt olan toplumun, kendini gerçekleştirme ve kendini yenilemesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Eğitim, hem formal hem de informal olarak toplumun içinde yer alır. Eğitime dönük yapılan tanımlamalardan birinde “eğitim bir toplumun sahip olduğu insanı yeniden yaratarak geleceğini kontrol etme girişimi olarak tanımlanabilir. Toplumsal bir kurum olan eğitimin formal örgütü okuldur” (Aydın, 2000) denilerek eğitimin bireylerin kendi geleceklerini kontrol etme girişimi olduğu ve formal yönünün okul olduğunu belirtmektedir. Okul kavramı bireylerin mevcut eğitim politikaları ile maksimum yeterliliğe sahip, çağın gerektirdiği bilgi ve teknolojik alt yapıya sahip olmaları maksadıyla oluşturulan mekânlar olarak düşünülmektedir. Son zamanlarda ülkemizde eğitim alanında yaşanan önemli gelişmelerden birisi de paradigma değişiklikleridir. Türkiye 2004 yılında gerçekleştirdiği değişimle Yapılandırıcı Öğretim Modeline geçmiş ve öğretim programlarını bu doğrultuda yenilemiştir. En genel anlamıyla “Değerler Dizisi” olarak tanımlanan Paradigma kavramında yer alan “Değer” olgusu Kızılcelik, Erjem’e göre “bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançlara denir” (Kızılcelik, Erjem, 1994) şeklinde açıklanmıştır. Eğitim bilimleri literatüründe “paradigma kavramı” bir sorun çözülürken ya da bir görev yerine getirilirken baş vurulan bakış açısı şeklinde açıklanmıştır. Kısaca söylemek gerekirse paradigma bir modelin, bir bakış açısının, anlayışın genel adıdır. Türk Eğitim Sistemi 1980’li yıllardan sonra bir paradigma değişimi içerisine girerek sanayi toplumunun bakış açısıyla şekillenmiş olan pozitivist paradigma anlayışından postmodern anlayışa doğru evrilmiştir. Davranışçı eğitim anlayışı zamanla yerini yapılandırmacı eğitim anlayışına terk etmiştir. Türk eğitim sisteminde yaşanan bu paradigma değişimine ilişkin yapılan çalışmalarda birçok yeni kavram ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan bir tanesi de yeni ekonomi anlayışı ile birlikte ortaya çıkan “bilgi bölünmesi” (digital divide) kavramıdır. Bilgi bölünmesi kavramı bir toplumda yeni teknolojilerin algılanması, benimsenmesi ve entegrasyonu ile doğrudan ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Bilgi bölünmesinde öne çıkan faktörler, teknoloji ve eğitimidir. Bir ülkenin bilgi bölünmesinde nerede olduğunun göstergesi ise söz konusu ülkedeki bilgisayar sayısı, internete bağlanma oranı gibi yeni teknolojilerin takibinin yanı sıra ülkenin gelişim potansiyeline ışık tutan eğitim süresi ve yaratıcılıkla ilgili (Patent sayısı, AR-GE harcamaları, vb.) göstergelerdir (Kavrakoğlu ve diğerleri, 2002). Yukarıda açıklanan süreçte en önemli ve belirleyici değişken eğitimidir.

Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini belirlemede kullanılan en önemli ölçütlerden biri, o ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının niteliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünü yeterli sayı ve nitelikte yetiştirmiş olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Buna karşılık geri kalmış ülkelerin çoğu, ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü yetiştirme konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar (Altınışık, Peker, 2008).

Ülkelerin kalkınmasında eğitimin çok büyük önemi vardır. Ekonomik kazançlar kültürel kazançların yerine geçmiş, kültürlü aydın kişi, gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan nitelikleri sunmak için önemli bir araç olmuştur. Gelişmiş ülkeler için amaç, fiziki sermayeden daha önemlisi olan insan sermayesi ve onu geliştirmek olmuştur. Çünkü sanayi ve bilgi toplumu haline gelebilmek için en azından fiziki sermaye kadar

beşeri sermayeye de önem verilmesinin zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda insan sermayesinin kalkınma açısından araştırılması beşeri sermayenin de açıklanmasını gerektirmektedir. (Taban, Kar, 2004).

Ray'e (2010) göre öğrenci başarısı (akademik başarı), öğrenciden standart akademik başarı testleri yoluyla elde edilir, öğrenmenin geçerli kanıtı olarak kabul edilir ve öğrenme alanındaki okuma, dil, matematik bilgisi ve yeteneği gibi bazı yeterlikleri içerir. Uluslararası düzeyde uygulanan geniş ölçekli sınavlar öğrenciler hakkında fikir vermekle birlikte bundan daha çok eğitim sistemlerinin etkililiği konusunda dönüt sağlamaktadır. Bu yüzden de Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], ulusal düzeyde yapılan öğrenci başarısını belirleme çalışmalarına ek olarak uluslararası düzeyde de kendi öğrencilerinin başarı düzeylerini ve eğitim sistemini diğer ülkelerin verileri ile karşılaştırarak güçlü ve iyileştirmeye açık yönlerini belirlemek için uluslararası çalışmalara katılmaktadır. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (The Programme for International Student Assessment – [PISA]) da bu çalışmalardan biridir (Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı, 2010). PISA'da kullanılan bilişsel testler 15 yaş grubu öğrencilerin okuma, matematik ve fen bilimleri becerilerine ait performanslarını ölçmeye yönelik hazırlanmaktadır. Ayrıca bu bilişsel testlerin yanında öğrencilerin sahip olduğu sosyo-kültürel özelliklerini ölçmeye yönelik öğrenci anketleri, aileleler ile ilgili özellikleri ölçmeye yönelik veli anketleri, okul yaşantıları ile ilgili özellikleri ölçmeye yönelik okul anketleri ile de veri toplanmaktadır.

Eğitim ve Kalkınma İlişkisi

Kalkınma kavramı

Kalkınmanın ülkelerin temel hedefleri arasında yer alan en yüksek hedef olduğu söylenebilir. Han ve Kaya (2002), kalkınma kavramını “Salt üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesi olarak tanımlar. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel öğeleridir” şeklinde açıklamaktadırlar. Eroğlu (2001) ise farklı bir yaklaşımla “Bir ülkenin sanayileşebilmesi ve kalkınabilmesi için o toplumda sürekli ve istikrarlı bir siyaset ortamı, yüksek ulaşım olanakları, iyi bir iletişim ve finans ortamı, yeterli bir eğitim seviyesi gibi birtakım asgari koşullara sahip olması gerekir” diyerek kalkınma ile eğitim ilişkisine dikkat çekmektedir.

Eğitim-kalkınma ilişkisi

Kalkınma kavramına bir bütün olarak bakıldığında eğitimin bir ülkenin kalkınmasına ne kadar büyük katkılar sağladığı açık bir şekilde görülecektir. Kalkınmada eğitim ve eğitim politikalarının büyük ölçüde düzenli bir toplumsal değişim ve dönüşümün önemli bir aracı konumunda olduğu görülmektedir.

Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini belirlemede kullanılan en önemli ölçütlerden biri, o ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının niteliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünü yeterli sayı ve nitelikte yetiştirmiş olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Buna karşılık geri kalmış ülkelerin çoğu, ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü yetiştirme konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar (Altınışık ve Peker, 2008).

Ülkelerin gelişmesi ve kalkınması açısından önem verilen unsurlardan biri de her yönden yetişmiş insan gücü olmaktadır. Yetişmiş ve nitelikli insan gücünün artmasını sağlayacak en önemli araç ise eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır (Han ve Kaya, 2008).

Ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri, kişi başına düşen milli gelir yanında, ülkelerin sahip olduğu eğitilmiş insan gücü oranıyla anlatılmaya başlanmıştır. Eğitilmiş insan gücünün varlığı ülkelere önemli derecede katkı sağlamaktadır. Bu yüzden, bir ülkenin kalkınmasında temel olan ekonomi ve sağlık etmenlerinin yanı sıra, bunlar kadar önem kazanan, hatta bunların kaynağı olan eğitim etmeni de ülkelerce kabul edilmektedir. Son yıllarda ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri açıklanırken sahip olunan nitelikli iş gücü oranları da kullanılmaktadır (Çolak, 2010).

Eğitim insanlar ve ekonomi üzerinde çok boyutlu bir etkiye sahip olmaktadır. İnsan kabiliyeti ve ekonomik gelişim üzerinde pozitif etkilerinin yanında, ülkenin yerli ve yabancı yatırımları için politik, ekonomik ve sosyal çevreyi de sağlamaktadır (Afzal et al., 2011).

Uluslararası Düzeyde Yapılan Sınavlar-PISA

Uygulanan eğitim programlarının ve okullarda gerçekleşen öğrenme-öğretme etkinliklerinin etkili olup olmadığı ya da ne düzeyde başarılı olduğunu gösteren önemli göstergelerden birisi de ölçme ve değerlendirme çalışmaları ve sonuçlarıdır. Bu sebepten dolayı pek çok okul ya da eğitim kurumu, verdikleri eğitim hizmetinin kaliteli olduğunu göstermek amacıyla yerel ya da ulusal düzeydeki ölçme-değerlendirme sonuçlarını kullanmaktadır. Başarı, belirlenen amaca ulaşma ve isteneni elde etme olarak tanımlanmaktadır. Eğitim açısından düşünüldüğünde başarı program hedefleriyle tutarlı davranışlar bütünüdür (Demirtaş ve Güneş, 2002).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü [OECD] tarafından her üç yılda bir yapılan PISA uygulamaları, genç insanların bilgi ve becerilerini gerçek yaşam durumlarında kullanmalarına odaklanmaktadır (OECD, 2007). PISA’da uygulanan bilişsel testleri okuma, matematik ve fen okuryazarlığı alanları oluşturmaktadır. Her bir değerlendirmede bu üç alandan biri başlıca alan olarak belirlenir ve o alana daha çok vurgu yapılır. Geriye kalan iki alandaki durum belirleme görelisi olarak daha az ayrıntılı yapılır (OECD, 2009). İlk defa 2000 yılında gerçekleştirilen PISA uygulamasında temel alan okuma becerileri, 2003’te matematik okuryazarlığı, 2006’da da fen okuryazarlığı olmuştur. 2009 uygulamasında ise dokuz yıllık yeni bir döngü başlamıştır. 2009 yılında ağırlıklı alan okuma becerileri olarak gerçekleşmiştir (EARGED, 2010). MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı tarafından 2007 yılında PISA sınavlarıyla ilgili yapılan açıklamada Türkiye’nin 2003’te PISA uygulamasına katılmaya başladığı, PISA’nın değerlendirme çerçevesi ve kavramsal temellerinin ilk olarak projeye katılan ülkelerdeki uzmanlar tarafından geliştirildiği, yapılan görüşmeler sonrasında katılımcı ülkelerin hükümetlerinin fikir birliği sağlanarak onaylandığı belirtilmektedir. PISA’da ifade edilen okuryazarlık (literacy) kavramı, öğrencilerin bilgilerini günlük yaşama uygulama, mantıksal çıkarımlar yapma, çeşitli durumlarla ilgili problemleri yorumlama ve çözmek için öğrendiklerinden çıkarımlar yapma kapasitesiyle ilgili olarak tanımlanmaktadır” (EARGED, 2007) şeklinde belirtmeler yapılmıştır. OECD, demokratik yapılara ve piyasa ekonomisine sahip 34 ülkenin küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve yönetim sorunlarını çözmek ve bu sürecin fırsatlarından faydalanmak üzere müştereken çalıştıkları bir örgüttür. OECD aynı zamanda kurumsal

yönetişim, bilgi ekonomisi ve yaşlanan nüfus gibi yeni gelişmeler ve endişeler konularında hükümetleri anlamayı ve onlara yardım etmeyi öncelikli olarak değerlendirmektedir. OECD, hükümetlerin politika deneyimlerini karşılaştırabilecekleri, yaygın sorunlara çözümler arayabilecekleri, iyi uygulamaları belirleyebilecekleri, yurt içi ve uluslararası politikaları koordine etmek için çalışabilecekleri bir çerçeve sunmaktadır (OECD, 2007). PISA’da kullanılan bilişsel testler 15 yaş grubu öğrencilerin okuma, matematik ve fen bilimleri becerilerine ait performanslarını ölçmeye yönelik hazırlanmaktadır. Ayrıca bu bilişsel testlerin yanında öğrencilerin sahip olduğu sosyo-kültürel özelliklerini ölçmeye yönelik öğrenci anketleri, ailelerle ilgili özellikleri ölçmeye yönelik veli anketleri, okul yaşantıları ile ilgili özellikleri ölçmeye yönelik okul anketleri ile de veri toplanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın çözümlenmesinde SPSS Statistics 22.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada bağımlı değişken olarak PISA fen okur-yazarlığı puanları, bağımsız değişken olarak; bebek ölüm oranları, bilim ve teknik dergilerde yayınlanan makale sayısı, doğumdaki yaşam beklentisi, araştırma-geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı, doktora ve eşiti programlardan mezun oranı, ilkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcamalar, bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına gsyih'ya oranındaki harcamalar, nüfusun %'si olarak internet kullanımı, üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları, üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranları, kişi başı enerji kullanımı (kilogram olarak petrol eşdeğeri), kişi başına sağlık harcamaları, satınalma gücü paritesi, yüksek teknoloji ihracatı (üretim % olarak) ve yurtiçi patent başvuruları alınmış, bu kriterler ülkelerin gelişmişlik ve kalkınmışlık göstergeleri olarak kabul edilen kriterler arasından rastgele seçilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını belirlemek için “Korelasyon” analizi kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel çözümlenmelerde anlamlılık düzeyi “0.05” olarak alınmıştır. Yapılan istatistiksel analizlerde PISA sınavları ile bağımsız değişkenler arasında zaman uyumunun sağlanabilmesi için ± 2 yıl baz alınmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak incelenmektedir.

BULGULAR

Bebek Ölüm Oranları (Her Canlı 1000 Doğum Başına) ile Ülkelerin PISA Puanları Arasında İlişki.

Bebek ölüm oranlarının (her canlı 1000 doğum başına) ülkelerin PISA “Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 1. 2015 PISA fen puanları ile 2013 bebek ölüm oranları arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Bebek ölüm oranları	PISA fen puanları
Bebek ölüm oranları	1	-0,821 **
Anlamlılık		0,001
Frekans	12	12
PISA fen puanları	-0,821 **	1
Anlamlılık	0,001	
Frekans	12	12

Ülkelerin 2013 yılı verileri temel alınarak belirlenen “bebek ölüm oranları” ile “2015 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı negatif yönlü ve güçlü bir ilişki belirlenmiştir ($r=-0.82$, $p<0.05$).

Ülkelerin Bilim ve Teknik Dergilerinde Yayımlanan Makale Sayıları ile PISA Puanları Arasında İlişki.

Bilim ve Teknik dergilerinde yayınlanan makale sayısının ülkelerin PISA “Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 2. 2012 PISA fen puanları ile 2012 yılında Bilim ve teknik dergilerinde yayınlanan makale sayısı arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Bilim ve Teknik dergilerinde yayınlanan makale sayısı	PISA fen puanları
Bilim ve Teknik dergilerinde yayınlanan makale sayısı	1	0,387

Anlamlılık		0,214
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,387	1
Anlamlılık	0,214	
Frekans	12	12

Tablo 2’de yer alan “Bilim ve Teknik dergilerinde yayınlanan makale sayısı-2012” ile “ülkelerin 2012 PISA fen puanları” arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0.05$).

Ülkelerin Doğumdaki Yaşam Beklentisi ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Doğumdaki yaşam beklentisinin ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 3. 2015 PISA fen puanları ile 2013 doğumdaki yaşam beklentisi arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Doğumdaki yaşam beklentisi	PISA fen puanları
Doğumdaki yaşam beklentisi	1	0,573
Anlamlılık		0,052
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,573	1
Anlamlılık	0,052	
Frekans	12	12

Ülkelerin 2013 yılı verileri temel alınarak belirlenen “doğumdaki yaşam beklentisi” ile “2015 yılı PISA fen puanları” arasında zayıf anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=0.57$, $p=0.05$).

Ülkelerin Araştırma–Geliştirmede Çalışan Araştırmacı Sayısı ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Araştırma-Geliştirmede çalışan araştırmacı sayısının ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 4. 2015 PISA fen puanları ile 2005-2015 yılları arasında Araştırma-Geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Araştırma-Geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı	PISA fen puanları
Araştırma-Geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı	1	0,793**
Anlamlılık		0,002
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,793**	1
Anlamlılık	0,002	
Frekans	12	12

Ülkelerin 2005-2015 yılı verileri temel alınarak belirlenen “Araştırma-Geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı” ile “2015 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki belirlenmiştir ($r=0.79$, $p<0.05$).

Ülkelerin Doktora ve Eşiti Programlardan Mezun Oranı ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Doktora ve eşiti programlardan mezun oranının ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 5. 2012 PISA fen puanları ile 2012 doktora ve eşiti programlarından mezun oranları arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Doktora ve eşiti programlarından mezun oranları	PISA fen puanları
Doktora ve eşiti programlarından mezun oranları	1	0,532
Anlamlılık		0,075
Frekans	12	12

PISA fen puanları	0,532	1
Anlamlılık	0,075	
Frekans	12	12

2012 verileri dikkate alınarak belirlenen “doktora ve eşiti programlardan mezun oranı - 2012” ile “ülkelerin 2012 PISA fen puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0.05$).

Ülkelerin İlkokuldan Üniversiteye Toplam Öğrenci Başına Yapılan Harcamaları (\$ bazında) ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“İlkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcamaların (\$ bazında ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 6. 2012 PISA fen puanları ile 2012 ilkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcama arasında Pearson Korelasyon analizi.

	İlkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcama	PISA fen puanları
İlkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcama	1	0,636*
Anlamlılık		0,026
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,636*	1
Anlamlılık	0,026	
Frekans	12	12

2012 yılı verileri temel alınarak belirlenen “ilkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcama (\$)” ile “2012 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=0.64$, $p<0.05$).

Ülkelerin Bütün Eğitim Kademelerine Göre Eğitim Kurumlarına GSYİH'ya Oranındaki Harcamaları ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki harcamaların ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 7. 2012 PISA fen puanları ile 2012 bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki harcamaları arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki harcama	PISA fen puanları
Bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki	1	0,585*
Anlamlılık		0,046
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,585*	1
Anlamlılık	0,046	
Frekans	12	12

Ülkelerin 2012 yılı verileri temel alınarak belirlenen “bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki harcamaları” ile “2012 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=0.59$, $p<0.05$).

Ülkelerin Nüfusun %'si Olarak İnternet Kullanımı ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Nüfusun %'si olarak internet kullanımının ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 8. 2012 PISA fen puanları ile 2012 nüfusun %'si olarak internet kullanımı arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Nüfusun %'si olarak internet kullanımı	PISA fen puanları
Nüfusun %'si olarak internet kullanımı	1	0,727**
Anlamlılık		,007
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,727**	1
Anlamlılık	,007	
Frekans	12	12

Ülkelerin 2012 yılı verileri temel alınarak belirlenen “nüfusun %'si olarak internet kullanımı” ile “2012 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=0.73$, $p<0.05$).

Ülkelerin Üniversite Mezunu Erkeklerde İşsizlik Oranları ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranlarının ülkelerin PISA sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 9. 2012 PISA fen puanları ile 2012 üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları	PISA fen puanları
Üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları	1	-0,588*
Anlamlılık		0,044

Frekans	12	12
PISA fen puanları	-0,588*	1
Anlamlılık	0,044	
Frekans	12	12

Tablo 9’da benzer şekilde ülkelerin 2012 yılı verileri temel alınarak belirlenen “üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları” ile “2012 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir ($r=-0.59$, $p<0.05$)

Ülkelerin Üniversite Mezunu Kadınlarda İşsizlik Oranları ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranlarının ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 10. 2012 PISA fen puanları ile 2012 üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranları arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranları	PISA fen puanları
Üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranları	1	-0,717**
Anlamlılık		0,009
Frekans	12	12
PISA fen puanları	-0,717**	1
Anlamlılık	0,009	

Frekans	12	12
---------	----	----

Tablo 10’da görüldüğü üzere ülkelerin 2012 yılı verileri temel alınarak belirlenen “üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranları” ile “2012 yılı PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir ($r=-0.72$, $p<0.05$).

Ülkelerin Kişi Başı Enerji Kullanımı ile (Kilogram Olarak Petrol Eşdeğeri) PISA Puanları Arasında İlişki.

“Kişi başı enerji kullanımının (kg olarak petrol eşdeğeri) ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 11. 2012 PISA fen puanları ile 2012 kişi başı enerji kullanımı arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Kişi başı enerji kullanımı (kg olarak petrol eşdeğeri)	PISA fen puanları
Kişi başı enerji kullanımı (kg olarak petrol eşdeğeri)	1	0,815**
Anlamlılık		0,001
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,815**	1
Anlamlılık	0,001	
Frekans	12	12

Benzer şekilde ülkelerin 2012 yılı verileri temel alınarak belirlenen “kişi başı enerji kullanımı (kilogram olarak petrol eşdeğeri)” ile “2012 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0.82$, $p<0.05$).

Ülkelerin Kişi Başına Sağlık Harcamaları (\$) ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Kişi başına sağlık harcamalarının (\$) ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 12. 2009 PISA fen puanları ile 2009 kişi başına sağlık harcamaları (\$) arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Kişi başına sağlık harcamaları (\$)	PISA fen puanları
Kişi başına sağlık harcamaları (\$)	1	0,404
Anlamlılık		0,193
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,404	1
Anlamlılık	0,193	
Frekans	12	12

Benzer durum 2012 fen alanı puanları için de geçerlidir. “kişi başına sağlık harcamaları (\$)” ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0.05$).

Ülkelerin Kişi Başına GSMH’de Satınalma Gücü Paritesi (\$) ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Kişi başına GSMH’de satınalma gücü paritesinin ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 13. 2012 PISA fen puanları ile 2012 kişi başına GSMH’de satın alma gücü paritesi (\$) arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Kişi başına GSMH’de satın alma gücü paritesi (\$)	PISA fen puanları
--	---	-------------------

Kişi başına GSMH’de satın alma gücü paritesi (\$)	1	0,551
Anlamlılık		0,064
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,551	1
Anlamlılık	0,064	
Frekans	12	12

Benzer durum 2012 fen puanları için de geçerlidir. “kişi başına GSMH’de satın alma gücü paritesi (\$)” ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0.05$).

Ülkelerin Yüksek Teknoloji İhracatı (Üretim % Olarak) ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Yüksek teknoloji ihracatının (üretim % olarak) ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 14. 2012 PISA fen puanları ile 2012 yüksek teknoloji ihracatı (üretim % olarak) arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Yüksek teknoloji ihracatı (üretim % olarak)	PISA fen puanları
Yüksek teknoloji ihracatı (üretim % olarak)	1	0,474
Anlamlılık		0,120
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,474	1
Anlamlılık	0,120	

Frekans	12	12
---------	----	----

Tablo 14’te görüldüğü üzere 2012 fen alanı performansı ile “yüksek teknoloji ihracatı (üretiminin % olarak)” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0.05$).

Ülkelerin Yurtiçi Patent Başvuruları ile PISA Puanları Arasında İlişki.

“Yurtiçi patent başvurularının ülkelerin PISA Sınavlarında aldığı puanlarla ilişkisi var mıdır?” alt problemine cevap aranmış çizelgelerde yer alan veriler bu doğrultuda yorumlanmıştır.

Tablo 15. 2012 PISA fen puanları ile 2012 yurtiçi patent başvuruları arasında Pearson Korelasyon analizi.

	Yurtiçi patent başvuruları	PISA fen puanları
Yurtiçi patent başvuruları	1	0,633*
Anlamlılık		0,027
Frekans	12	12
PISA fen puanları	0,633*	1
Anlamlılık	0,027	
Frekans	12	12

Ülkelerin 2012 yılı verileri temel alınarak belirlenen “yurtiçi patent başvuruları” ile “2012 yılı PISA fen puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0.63$, $p<0$

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümünde, araştırma sonucu elde edilen bulgular literatür ışığında yorumlanmış ve tartışılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili tespit edilen eksiklikler ve öneriler bu kısımda ifade edilmiştir.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “bebek ölüm oranları” ile “PISA fen puanları” arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bebek ölüm oranlarının düşük olduğu Finlandiya, Japonya, Kore gibi ülkelerde PISA fen puanlarının yüksek olduğu, bebek ölüm oranlarının yüksek olduğu Türkiye, Yunanistan gibi ülkelerde ise PISA fen performansının düşük olduğu görülmüştür. Bu veriler bize ülkelerin bebek ölüm oranı ile PISA Fen puanları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Literatürde “2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” isimli çalışmalarında da (Korkmaz ve Şahin, 2013) benzer sonuca ulaşılmıştır.

Araştırmada ülkelerin doğumdaki yaşam beklentileri göz önüne alındığında yapılan istatistiksel analiz sonucunda sadece 2013 verileri ile 2015 PISA fen puanları arasında zayıf anlamlı bir ilişki söz edilebilir.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “araştırma-geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı” ile “PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. 2005-2015 yılları arası veriler ışığında yapılan analiz sonucunda araştırmacı sayısının fazla olduğu Japonya, Danimarka, Kore ve Finlandiya gibi ülkelerin PISA fen puanlarının da yüksek olduğu, araştırmacı sayısının düşük olduğu Türkiye, Yunanistan gibi ülkelerde ise PISA fen performansının düşük olduğu görülmüştür. Yapılan çalışma bize ülkelerin araştırma - geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı ile PISA fen alanı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “doktora ve eşiti programlardan mezun oranı” ile “PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Doktora ve eşiti programlardan mezun olanların oranının yüksek olduğu ülkelere Finlandiya, İngiltere, Kore ve Japonya'nın PISA fen puanlarının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürde Taş ve Yenilmez (2007) “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı” isimli çalışmalarında ve “Finlandiya'nın PISA’ daki Başarısının Nedenleri: Türkiye için Alınacak Dersler” isimli çalışmasında (Eraslan, 2009) benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “ilkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcama (\$)” ile “PISA fen alanı” puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İlkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcama(\$) bakımından yüksek miktarlarda harcama yapan Finlandiya, İngiltere, Kore ve Japonya gibi ülkelerin PISA fen puanlarının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Korkmaz ve Şahin (2013), “2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” isimli çalışmalarında eğitime aktarılan kaynak ile PISA sınavları arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki harcamaları” ile “PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki harcamaları bakımından yüksek miktarlarda harcama yapan Finlandiya, İngiltere, Kore ve Japonya gibi ülkelerin PISA Fen puanlarının da yüksek olduğu, harcama oranları nispeten düşük olan Türkiye, İtalya, Yunanistan gibi ülkelerde de PISA Fen puanlarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Korkmaz ve Şahin (2013), “2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”, Taş ve Yenilmez (2007) “Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı” isimli çalışmalarında benzer sonuca ulaşılmıştır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “nüfusun %’si olarak internet kullanım” ile “PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Nüfusun %’si olarak internet kullanım oranlarına bakıldığında yüksek internet kullanım oranlarının yüksek olduğu Avusturya, Finlandiya, İngiltere, Kore ve Japonya gibi ülkelerin PISA fen puanlarının da yüksek olduğu, internet kullanım oranlarının düşük olduğu Türkiye, İtalya, Yunanistan gibi ülkelerde de PISA Fen puanlarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Kayır ve Güzle (2012), “PISA 2009-Türkiye Verilerine Dayanarak Okuma Becerileri Alanında Başarılı Okullar ile Başarısız Okulları Ayırt Eden Okul içi Etmenler ve Sosyo-Ekonomik Faktörler” isimli çalışmasında, Korkmaz ve Şahin (2013), “2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” isimli çalışmalarında, Karabay (2013), “Aile ve Okul Özelliklerinin PISA Okuma Becerileri, Matematik ve Fen Okuryazarlığının Yordama Gücünün Yıllara Göre İncelenmesi” isimli çalışmalarında benzer sonuca ulaşmışlardır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları” ile “PISA fen alanı puanları” arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranlarına bakıldığında üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranlarının düşük seviyelerde olduğu görülen Avusturya, Finlandiya, İngiltere, Kore ve Japonya gibi ülkelerin PISA fen puanlarının da tersi yönünde yüksek olduğu, üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranlarının yüksek olduğu Türkiye, İspanya, Fransa, Yunanistan gibi ülkelerde de PISA fen puanlarının nispeten düşük olduğu tespit edilmiştir. Korkmaz ve Şahin (2013), “2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” isimli çalışmalarında benzer sonuca ulaşmışlardır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranları” ile “PISA fen alanı puanları” arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranlarına bakıldığında oranlarının düşük seviyelerde olduğu görülen Danimarka, Finlandiya, İngiltere, Kore ve Japonya gibi ülkelerin PISA fen puanlarının da tersi yönünde yüksek olduğu, üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranlarının yüksek olduğu Türkiye, İspanya, İtalya, Yunanistan gibi ülkelerde de PISA fen puanlarının nispeten düşük olduğu tespit edilmiştir. Korkmaz ve Şahin (2013), “2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” isimli çalışmalarında benzer sonuca ulaşmışlardır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “kişi başı enerji kullanımı (kilogram olarak petrol eşdeğeri)” ile “PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kişi başı enerji kullanımı (kilogram olarak petrol eşdeğeri) oranlarının yüksek olduğu Finlandiya, Kore ve Japonya gibi ülkelerin PISA Fen puanlarının da yüksek olduğu, kişi başı enerji kullanımı (kilogram olarak petrol eşdeğeri) oranlarının düşük olduğu Türkiye, Yunanistan gibi ülkelerde de PISA fen puanlarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Korkmaz ve Şahin (2013), “2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” isimli çalışmalarında benzer sonuca ulaşmışlardır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “yüksek teknoloji ihracatı (üretiminin % olarak)” ile “PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yüksek teknoloji ihracatının (üretiminin % olarak) fazla olduğu Japonya, Danimarka, Kore ve Finlandiya gibi ülkelerin PISA fen puanlarının da yüksek olduğu, yüksek teknoloji ihracatının (üretiminin % olarak) düşük olduğu Türkiye, Yunanistan gibi ülkelerde ise PISA fen performansının düşük olduğu görülmüştür. Yapılan çalışma bize yüksek teknoloji ihracatı (üretiminin % olarak) ile PISA fen alanı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizleri sonucu “yurtiçi patent başvuruları” ile “PISA fen alanı puanları” arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yurtiçi patent başvurularının fazla olduğu Japonya, Danimarka, Kore ve Finlandiya gibi ülkelerin PISA fen puanlarının da yüksek olduğu, yurtiçi patent başvuruları düşük olduğu Yunanistan gibi ülkelerde ise PISA fen performansının düşük olduğu görülmüştür.

Sonuçlar

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin istatistikî analizlerinden şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Bebek ölüm oranları ile PISA fen puanları arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
2. Bilim ve teknik dergilerinde yayınlanan makale sayıları ile PISA fen puanları arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
3. Doğumdaki yaşam beklentisi ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
4. Araştırma-geliştirmede çalışan araştırmacı sayısı ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
5. Doktora ve eşiti programlardan mezun oranı ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
6. İlkokuldan üniversiteye toplam öğrenci başına yapılan harcama (\$) ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
7. Bütün eğitim kademelerine göre eğitim kurumlarına GSYİH'ya oranındaki harcamaları ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
8. Nüfusun %'si olarak internet kullanımı ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
9. Üniversite mezunu erkeklerde işsizlik oranları ile PISA fen puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
10. Üniversite mezunu kadınlarda işsizlik oranları ile PISA fen puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
11. Kişi başı enerji kullanımı (kilogram olarak petrol eşdeğeri) ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
12. Kişi başına sağlık harcamaları ile PISA fen puanları arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
13. Satınalma Gücü Paritesi ile PISA fen puanları arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
14. Yüksek teknoloji ihracatı (üretimine % olarak) ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
15. Yurtiçi patent başvuruları ile PISA fen puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Afzal, M., Rehman, H. U., Farooq, M. S. ve Sarwar, K. 2011. Education and Economic Growth in Pakistan: A Cointegration and Casualty Analysis, *International Journal of Educational Research*.
- Altınışık, İ. ve Peker, H. S. 2008. Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (15).
- Aydın, M. 2000. *Eğitim Yönetimi*, Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- Çolak, M. 2010. Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi, *Kamu-İş Dergisi*, 11 (3).
- Çolak, M. 2010. Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi, *Kamu-İş Dergisi*, 11 (3).
- Demirtaş, H. ve Güneş, H. 2002. *Eğitim yönetimi ve denetimi sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- EARGED 2007, PISA 2006, Ulusal Ön Rapor
- EARGED 2010, PISA 2006 Projesi Ulusal Nihai Raporu.
- EARGED 2013, PISA 2009 Projesi Ulusal Nihai Raporu.

- Eroğlu, A. A. 2001. Türkiye’de Eğitime Ayrılan Kaynaklar Ve İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü, İstanbul.
- Han, E. ve Kaya, A.A. 2002. Kalkınma Ekonomisi; Teori ve Politika, Etam Matbaa, Eskişehir.
- Han, E. ve Kaya, A. A. 2008. Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Karabay, E. 2013. Aile ve Okul Özelliklerinin PISA Okuma Becerileri, Matematik ve Fen Okuryazarlığını Yordama Gücünün Yıllara Göre İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kavrakoğlu, İ., Gedik, S. ve Balkır, M. 2002. Yeni Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi. Tüsiad Yayınları, İstanbul.
- Kızılcılık, S. ve Erjem, Y. 1994. Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitabevi, Ankara.
- Korkmaz, C. ve Şahin, M. 2013. 2009 PISA Başarılarına Göre Ülkelerin Genel ve İnsani Gelişmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (22).
- Taban, S. ve Kar, M. 2004. Kalkınma Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Taş, U. ve Yenilmez, F. 2007, Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1).